GREGORII NYSSENI
OPERA

AUXILIO ALIORUM VIRORUM DOCTORUM
EDENDA CURAVERUNT

WERNERUS JAEGER †
HERMANNUS LANGERBECK †
HENRICUS DÖRRIE †

VOLUMEN X, TOMUS 2

GREGORII NYSSENI
SERMONES

PARS III

EDIDERUNT

ERNESTUS RHEIN
FRIEDHELM MANN
DÖRTE TESKE
HILDA POLACK

VOLUMEN EDENDUM CURAVIT

FRIEDHELM MANN

E.J. BRILL
LEIDEN · NEW YORK · KÖLN

The paper in this book meets the guidelines for permanence and durability of the Committee on Production Guidelines for Book Longevity of the Council on Library Resources.

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Gregory of Nyssa, Saint, ca. 335-ca. 394.
Sermones / Gregorii Nysseni ; ediderunt, Ernestus Rhein ... [et al.] ; post mortem Henrici Dörrie volumen edendum curavit, Friedhelm Mann.
p. cm. — (Gregorii Nysseni Opera ; v. 10, t. 2)
Text in Greek; introductory matter in Latin.
Includes bibliographical references and indexes
ISBN 9004104429 (cloth : alk. paper)
1. Sermons, Greek. I. Rhein, Ernestus. II. Mann, Friedhelm. III. Title. IV. Series: Gregory of Nyssa, Saint, ca. 335-ca. 394. Works. 1952 ; v. 10, t. 2.
BR65.G75S47 1996
252'.014—dc20 96-27352
CIP

Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Gregorius <Nyssenus>:
[Opera]
Gregorii Nysseni opera / auxilio aliorum virorum doctorum edenda curaverunt Wernerus Jaeger ; Hermannus Langerbeck. - - Leiden ; New York ; Köln : Brill.
NE: Jaeger, Werner [Hrsg.]; Gregorius <Nyssenus>: [Sammlung]
Vol. 10.
T. 2. Gregorii Nysseni sermones.
ps. 3. Ed. Ernestus Rhein ... Post mortem Henrici Dörrie vol. edendum cur. Friedhelm Mann. - 1996
ISBN 90-04-10442-9
NE: Mann, Friedhelm [Hrsg.]

ISBN 90 04 10442 9

LECTORI SALUTEM

Hoc volumen Gregorii Nysseni operum comprehendit sermones, in quibus Gregorius agit cum de variis diebus festis tum de certis quaestionibus theologicis: De deitate filii et spiritus sancti et in Abraham (ed. E. Rhein; de hac editione cf. etiam illud praemonitum, vide infra pag. 3), In diem natalem (ed. F. Mann), In sanctam Pentecosten (ed. D. Teske), Adversus eos qui castigationes aegre ferunt (ed. D. Teske), Adversus eos qui baptismum differunt (ed. H. Polack).

Magnus est numerus librorum manu scriptorum, qui sermones voluminis X 2 tradunt. itaque quemadmodum in volumine X 1 fecimus (cf. imprimis praefationem voluminis X 1, pag. V sq, in quibus satis clare et distincte agitur de ordine singularum partium), omnes centum undesexaginta codices, in quibus memoria sermonum posita est, in prima parte huius voluminis, quae est Conspectus codicum generalis, ordine alphabetico inter se distincti brevi commentatione descripti sunt. sequuntur praefationes editorum in tres partes divisae: prima conspectum illorum codicum perhibet, de quibus in sua quisque editor praefatione agit. sequitur secunda pars, in qua codices recensentur et textus sermonis examinatur emendaturque. agmen claudit tertia pars praefationis, quae est de editionibus impressis et versionibus Latinis. – sicut in volumine X 1 etiam in hoc volumine vestigia Werneri Jaeger premimus et quae ille dixit de apparatu critico instruendo et de testimoniis notandis et de orthographicis adhibendis et de aliis rebus, quae attinent ad rationem edendi, etiam in hoc volumine X 2 valent.

Editio voluminis X 2 in omnibus partibus praeparata et confecta est in aedibus illius instituti, quod Monasterii Guestphalorum ab Henrico Dörrie studiis Gregorii Nysseni promovendis institutum est, quibus studiis atque laboribus post mortem eius praeest vir doctus Wolf-Dieter Hauschild. qui vir quanta liberalitate curaque laboribus meis favit, quanta diligentia industriaque editioni huius voluminis ut propelleretur et ad finem perduceretur in investigandis et opibus et sodalibus operam dedit, semper grato animo recordor.

Reliquum est, ut gratias agamus maximas omnibus viris feminisque collegis sodalibus sociis, qui nobis in hoc volumine edendo auxilium tulerunt, imprimis illis, qui nos adiuverunt et in codicibus investigandis conquirendis conferendis. et illis viris doctis gratiam habemus, qui sive praefecti sive custodes bibliothecarum benigne permiserunt, ut codices inspicerentur et conferrentur. quam multi sint qui nos adiuverint, ille Conspectus codicum generalis docet. et gratiam habemus viris doctis Collegii Patristici, quod ab Academiis Germaniae institutum est, et iis, qui Societati virorum doctorum in Germania studia promovenda curanti praesunt, qui omnes ut solent bene meriti sunt cum de studiis Gregorii Nysseni promovendis tum de editione huius voluminis perficienda. gratias sinceras ex animo agimus bibliopolae Leidensi, qui pro sua summa munificentia opibus ad volumen imprimendum exhaustis impendio suo suisque stipibus illos labores suscepit, ut hoc volumen prelum subiret prodiretque in lucem.

Monasterii Guestphalorum

Idibus Decembribus a.d. MXMIV

Friedhelm Mann

HOC VOLUMINE CONTINENTUR

INDEX CATALOGORUM AUCTORUMQUE QUI IN CONSPECTU CODICUM GENERALI ADHIBITI SUNT

Athenagoras	(Metropolit) Athenagoras: Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναγίας. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 10 (1933) 236–293; 11 (1935) 151–191; 12 (1936) 285–316; 13 (1937) 50–64.
Aubineau Virg.	Aubineau, M. (ed.): Grégoire de Nysse. Traité de la virginité. Introduction, texte critique, traduction, commentaire et index. Paris 1966. Sources Chrétiennes. 119.
Bandini	Bandini, A.M.: Catalogus codicum mss. Bibliothecae Med. Laurent., varia continens opera graecorum patrum. T. I–III. Florenz 1764–1770. (Photomechanice iterata 1961).
Barbour	Barbour, R.: Summary Description of the Greek Manuscripts from the Library at Holkham Hall. Bodleian Library Record 6 (1960) 591–613.
Batiffol Lollino	Batiffol, O.P.: Les manuscrits grecs de Lollino évêque de Bellune. Recherches pour servir à l'histoire de la Vaticane. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 9 (1889) 28–48.

Bibliotheca Vaticana	Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci. II. Codices
Devreesse II	330–603 rec. R. Devreesse. In Bibliotheca Vaticana 1937. – Codices Vaticani Graeci. III. Codices 604–866
Devreesse III	rec. R. Devreesse. In Bibliotheca Vaticana 1950. – Codices Vaticani Graeci. Codices 1745–1962 rec. P.
Canart	Canart. In Bibliotheca Vaticana 1973. – Codices Manuscripti Graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae.
Feron/ Battaglini	Rec. E. Feron et F. Battaglini. Romae 1893. – Codices Manuscripti Palatini Graeci Bibliothecae Vaticanae. Rec.
Stevenson Pal.	H. Stevenson. Romae 1885. – Codices Manuscripti Graeci Reginae
Stevenson Pii II	Suecorum et Pii PP. II Bibliothecae Vaticanae. Rec. H. Stevenson. Romae 1888. – Codices Urbinates Graeci Bibliothecae Vaticanae. Rec.
Stornajolo	C. Stornajolo. Romae 1895.
Bouteron/ Tremblot	Bouteron, M.; Tremblot, J.: Catalogue général des mss. des Bibliothèques publiques de France. Paris 1928.
Boyens	Boyens, J.: Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Monasterii Deiparae in Chalke insula. Analecta Bollandiana 20 (1901) 45–70.
Canart	v. Bibliotheca Vaticana
Catal.	Catalogi Bibliothecae Regiae pars secunda complectens codices manuscr. graecos. Paris 1740.

Catal. Add.	Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum in the Years 1854–1875. I. London 1875.
Catal. Germ.	Van de Vorst, C.; Delehaye, H.: Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Germaniae, Belgii, Angliae. Brüssel 1913. Subsidia Hagiographica. 13.
Catal. Paris.	Hagiographi Bollandiani et Omont, H.: Catalogus codicum hagiographicorum Bibliothecae Nationalis Parisiensis. Brüssel 1896.
Catal. Vat.	Hagiographi Bollandiani et Franchi de' Cavalieri, P.: Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Vaticanae. Brüssel 1899.
Cavallera	Cavallera, F.: S. Eustathii Antiocheni homilia de Lazaro, Maria et Martha. Paris 1905.
Coxe	Coxe, H.O.: Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae pars 1. recensionem codicum graecorum continens. Oxford 1853.
Darrouzès	Darrouzès, J.: Manuscrits originaires de Chypre à la Bibliothèque nationale de Paris. Revue des Études Byzantines 8 (1950) 162–196.

Delehaye	Delehaye, H.: Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae scholae theologicae in Chalce insula. Analecta Bollandiana 44 (1926) 5–63.
Delehaye Barb.	Delehaye, H.: Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Barberinianae de Urbe. Analecta Bollandiana 19 (1900) 82–118.
Delehaye Marc.	Delehaye, H.: Catalogus codicum hagiographicorum graecorum D. Marci Venetiarum. Analecta Bollandiana 24 (1905) 169–256.
Devreesse Coisl.	Devreesse, R.: Bibliothèque nationale. Département des manuscrits. Catalogues des manuscrits grecs. 2. Le fonds Coislin. Paris 1945.
Devreesse II	v. Bibliotheca Vaticana
Devreesse III	v. Bibliotheca Vaticana
Ehrhard	Ehrhard, A.: Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. I Die Überlieferung, 1 Leipzig 1937; 2 Leipzig 1938; 3[,1] Leipzig 1943; 3[,2] Berlin. Leipzig 1952.
Ehrhard Rez.	Ehrhard, A.: [Rec.] H. Delehaye: Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae scholae theologicae in Chalke insula. Byzantinische Zeitschrift 27 (1927) 119–127.

Eudokimos	Eudokimos Xeropotamios (Durontakes, P.): Κατάλογος ἀναλυτικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω ἱερᾶς καὶ σεβασμίας, βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου. Thessaloniki 1933.
Eustratiades	Eustratiades, S. et Arcadios Vatopedinos: Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Monastery of Vatopediu on Mount Athos. Cambridge 1924. Harvard Theological Studies. 11.
Eustratiades Vlat.	Eustratiades, S.: Κατάλογος τῶν ἐν τῇ μονῇ Βλατέων (Τσαοὺς – Μοναστήρι) ἀποκειμένων κωδίκων. Thessaloniki 1918.
Feron/Battaglini	v. Bibliotheca Vaticana
Gamillscheg/ Harlfinger 1 A	Gamillscheg, E.; Harlfinger, D.: Repertorium der griechischen Kopisten. 800–1600. 1. Teil. Handschriften aus Bibliotheken Großbritanniens. A. Verzeichnis der Kopisten. Wien 1981.
Gamillscheg/ Harlfinger 2 A	Gamillscheg, E.; Harlfinger, D.: Repertorium der griechischen Kopisten. 800–1600. 2. Teil. Handschriften aus Bibliotheken Frankreichs und Nachträge zu den Bibliotheken Großbritanniens. A. Verzeichnis der Kopisten. Wien 1989.

Gardthausen Cat.	Gardthausen, V.: Catalogus codicum graecorum Sinaiticorum. Oxford 1886.
Gardthausen Leipzig	Gardthausen, V.: Katalog der griechischen Handschriften der Universitäts-Bibliothek zu Leipzig. (= Katalog der Handschriften der Universitäts-Bibliothek zu Leipzig. 3.) Leipzig 1898.
Geel	Geel, J.: Catalogus librorum manuscriptorum qui inde ab anno 1751 Bibliothecae Lugduno-Batavae accesserunt. Lugduni Batavorum 1852.
Graux/Martin	Graux, Ch.; Martin, A.: Rapport sur une mission en Espagne et en Portugal. Notices sommaires des manuscrits grecs d' Espagne et de Portugal. Nouvelles Archives des Missions scientifiques et littéraires 2 (1892) 1–323.
Halkin Mess.	Halkin, F.: Manuscrits grecs à Messine et à Palerme. Analecta Bollandiana 69 (1951) 238–281.
Hardt	Hardt, I.: Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae. T. 1–5. München 1806–1812.
Lambeck/Kollar	Lambecius Hamburgensis, P. (= Lambeck, P.): Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi libri I–VIII. Wien 1665–1679. ((Nova editio:)) ... opera et studio Kollari, Ad. Fr. (= Kollar, Ad. Fr.) T. 1–8. Wien 1766–1782.

Lambros	Lambros, Sp.P.: Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos. Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων. Cambridge 1895. 1900.
Lambros Andros Hagias	Lambros, Sp.P.: Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἄνδρον μονῇ τῆς Ἁγίας κωδίκων. Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ 2 (1898) 136–244. (Auch als Auszug für sich erschienen: ἐν Ἀθήναις 1898. 111 S.)
Lappa-Zizicas	Lappa-Zizicas, E.; Rizou-Couroupou, M.: Κατάλογος Ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Μουσείου Μπενάκη (10ος–16ος αἰ.). Athen 1991. (Μουσεῖο Μπενάκη. Institut de Recherche et d'Histoire des Textes)
Lendle	Lendle, O.: Gregorius Nyssenus. Encomium in Sanctum Stephanum Protomartyrem. Leiden 1968.
Mancini	Mancini, A.: Codices graeci Monasterii Messanensis S. Salvatoris. Messina 1907. Atti della R. Academia Peloritana. 22,2.
Mann	Mann, F.: Die Weihnachtspredigt Gregors von Nyssa. Überlieferungsgeschichte und Text. Münster 1976.

Maraval Macr.	Maraval, P. (ed.): Grégoire de Nysse. Vie de sainte Macrine. Introduction, texte critique, traduction, notes et index. Paris 1971. Sources Chrétiennes. 178.
Martini	Martini, E.: Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane. Mailand 1893–1902.
Martini/Bassi	Martini, A.; Bassi, D.: Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Ambrosianae. T. 1–2. Mailand 1906.
Matthaei	Matthaei, Chr. Fr. de: Accurata codicum graecorum manuscriptorum bibliothecarum Mosquensium notitia. Leipzig 1805.
Mercati	Mercati, G.: Reliquie d'un Commentario greco all' Evangelo di S. Luca. In: Mercati, G.: Opere minori raccolte in occasione del settantesimo natalizio sotto gli auspici di S.S. Pio XI. Vol. 2. (1897–1906). Città del Vaticano 1937. (Studi e testi.77.), 72–84.
Mercati Altempsiani	Mercati, G.: I codici Altempsiani acquistati da Paolo V. In: Mercati, G.: Bibliotecario ed Archivista di S.R. Chiesa. Codici latini Pico Grimani Pio e di altra biblioteca ignota del secolo XVI esistenti nell' Ottoboniana e i codici greci Pio di Modena, con una digressione per la storia dei codici di S. Pietro in Vaticano. Città del Vaticano 1938. (Studi e Testi.75.), 106–143.

Miller Madr.	Miller, E.: Bibliothèque royale de Madrid. Catalogue des manuscrits grecs. Supplément au catalogue d'Iriarte. Paris 1886. Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque nationale et autres bibliothèques. 31,2.
Mingarelli	Mingarelli, I.A.: Graeci codices manu scripti apud Nanios patricios Venetos asservati. Bologna 1784.
Mioni	Mioni, E.: Bibliothecae Divi Marci Venetiarum codices Graeci manuscripti. Vol. I. Thesaurus antiquus. Codices 1–299. Roma 1981.
Mioni 1,2	Mioni, E.: Bibliothecae Divi Marci Venetiarum codices Graeci manuscripti. Vol. I. Pars altera. Classis II, Codd. 121–198 – Classes III, IV, V. Roma 1972.
Mioni 2	Mioni, E.: Bibliothecae Divi Marci Venetiarum codices Graeci manuscripti. Vol. II codices qui in sextam, septimam atque octavam classem includuntur continens. Roma 1960.
Montfaucon	Montfaucon, B. de: Bibliotheca Coisliniana, olim Segueriana. Paris 1715.
Mystakides	Mystakides, B.A.: 'Ο μεμβράνινος κῶδιξ ὑπ' ἀρ: 244 τοῦ ἐν Κ/πόλει ἱεροῦ μετοχίου τοῦ παναγίου τάφου. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 3 (1922) 351–359.

Nessel	Nessel, D. de: Breviarium Supplementum Commentariorum Lambecianorum sive Catalogus aut Recensio specialis Codicum Manuscriptorum Graecorum, necnon Linguarum Orientalium Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis. 1. Codd. Theol. graeci 1–337.
Omont Catal. Dep.	Omont, H.: Catalogue des manuscrits grecs des Départements. (Catalogue général des manuscrits de France. Départements. Catalogue des manuscrits grecs.) Paris 1886.
Omont Inv.	Omont, H.: Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale et des autres bibliothèques de Paris et Départements. Paris 1886–1898.
Omont Suisse	Omont, H.: Catalogue des manuscrits grecs des Bibliothèques de Suisse: Bâle, Berne, Einsiedeln, Genève, Saint-Gall, Schaffouse et Zurich. Zentralblatt für Bibliothekswesen 3 (1886) 385–452.
Papadopulos-Kerameus	Papadopulos-Kerameus, A.I.: Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων. St. Petersburg 1891–1915.

Papadopulos-Kerameus Lesbos	Papadopulos-Kerameus, A.I.: Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς νήσου Λέσβου ἑλληνικῶν χειρογράφων. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη ἤτοι γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὑρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων καταρτισθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. I, 1–4. Konstantinopel 1884–1888.
Papadopulos-Kerameus Smyrna	Papadopulos-Kerameus, A.: Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς μετὰ παραρτήματος περιέχοντος καί τινα ἀνέκδοτα. Smyrna 1877.
Pasini	Pasinus, Jos.; Rivautella, Ant.; Berta, Fr.: Codices manuscripti Bibliothecae Regiae Taurinensis Athenai per linguas digesti et binas in partes distributi, in quarum prima hebraei et graeci, in altera latini, italici et gallici ... T. 1. Turin 1749.
Polites/ Manusakas	Polites, L.; Manusakas, M.I.: Συμπληρωματικοὶ κατάλογοι χειρογράφων Ἁγίου Ὄρους. Thessaloniki 1973.
Puntoni	Puntoni, V.: Indici dei codici greci della Biblioteca Estense di Modena. Studi Italiani di Filologia Classica 4 (1896) 379–536.

Richard Lond.	Richard, M.: Inventaire des manuscrits grecs du British Museum. Paris 1952. Centre National de la Recherche Scientifique. Publications de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes. 3.
Sabbas	(Archimandrit) Sabbas: Ukazatel' dlja obozrĕnija Moskovskoj Patriaršej (nynĕ Sinodal'noj) Biblioteki. Moskau 1855. [2]1858.
Sakkelion	Sakkelion, J.: Πατμιακὴ βιβλιοθήκη ἤτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν. Athen 1890.
Sakkelion/ Sakkelion	Sakkelion, J.; Sakkelion, A.: Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Athen 1892.
Serruys	Serruys, D.: Catalogue des manuscrits conservés au Gymnase grec de Salonique. Revue des Bibliothèques 12 (1903) 12–89.
Seymour de Ricci	Seymour de Ricci: Liste sommaire des manuscrits grecs de la Bibliotheca Barberina. Revue des Bibliothèques 17 (1907) 81–125.
Sicherl	Sicherl, M.: Die Handschriften, Ausgaben und Übersetzungen von Jamblichos De mysteriis, Berlin 1957. Texte und Untersuchungen. 62.

Spyridon/ Eustratiades	Spyridon Lauriotes; Eustratiades, E.: Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Laura on Mount Athos, with Notices from other Libraries. Cambridge 1925. Harvard Theological Studies. 12.
Srawley	Srawley, J.H.: The Catechetical Oration of Gregory of Nyssa. Cambridge 1956.
Stevenson Pal.	v. Bibliotheca Vaticana
Stevenson Pii II	v. Bibliotheca Vaticana
Stornajolo	v. Bibliotheca Vaticana
Tsakopulos	Tsakopulos, E.: Περιγραφικὸς κατάλογος χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Β'. Ἁγίας Τριάδος Χάλκης. Ὀρθοδοξία 29 (1954) 33–48; 150–165; 305–320; 475–490; 30 (1955) 69–84; 190–206; 363–371; 437–452; 31 (1956) 79–94; 195–210; 304–320. Γ'. Τμῆμα χειρογράφων Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. Ὀρθοδοξία 32 (1957) 41–57; 194–210; 371–386; 495–502.
Vasiljev	Vasiljev, V.: Zamĕtki o nĕkotorych grečeskich rukopisjach žitii svjatych na Sinaĕ. Vizantijskij Vremennik 14 (1907) 276–333.

Vladimir	(Archimandrit) Vladimir: Sistematičeskoe opisanie rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj (Patriaršej) Biblioteki. 1. Rukopisi grečeskija. Moskau 1894.
V. G.	Vogel, M.; Gardthausen, V.: Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance. Leipzig 1909.
Warner/Gilson	Warner, G.F.; Gilson, J.P.: British Museum. Catalogue of Western Manuscripts in the Old Royal and King's Collections. London 1921.
Zanetti/ Bongiovanni	Zanetti, A.M.; Bongiovanni, A.: Graeca Divi Marci Bibliotheca codicum manuscriptorum per titulos digesta... Venedig 1740.

CATALOGUS ABBREVIATIONUM

quibus sermones huius voluminis in conspectu codicum generali et in praefationibus insigniuntur

Bapt	Adversus eos qui baptismum differunt (ed. H. Polack)
Cast	Adversus eos qui castigationes aegre ferunt (ed. D. Teske)
Deit fil	De deitate filii et spiritus sancti et in Abraham (ed. E. Rhein)
Diem nat	In diem natalem (ed. F. Mann)
Pent	In sanctam Pentecosten (ed. D. Teske)

CATALOGUS ABBREVIATARUM VOCUM QUAE IN HOC VOLUMINE FREQUENTER OCCURRUNT

add	addidit	eras	erasit, erasum
adscr	adscripsit	etc	et cetera
alt	alter	fol	folium, folia
ann	annotatio	gr	graecus
bomb	bombycinus	i.e.	id est
cet, cett	ceteri	ibid	ibidem
chart	chartaceus	inc	incipit
col	columna, columnae	lac	lacuna
coll	collocavit	l.c. (l.)	loco citato (laudato)
corr	correxit, correctura	litt	littera, litterae
		m, man	manus
cf	confer	m alt	manus altera
del	delevit	membr	membranaceus
des	desinit	mg	margo
ead	eadem	om	omisit, omissum
ed	edidit, editio, editor	p, pag	pagina
		pr	prior, prius, primus
e.g.	exempli gratia		

ras	rasura	tom	tomus
rec	recentior	v	verso [e.g. fol. 7v]
recc	recentiores		
saec	saeculum	v	vulgata (= Migne) [scil. in apparatu critico]
scil	scilicet		
sq, sqq	sequens, sequentes	vid	videtur
sscr	superscripsit	vol	volumen, volumina
suppl	supplevit		

[1]sigillo vel nomini codicis abbreviato additum manum primam, [2]additum manum primam se ipsam corrigentem aut manum correctoris significat.

CONSPECTUS CODICUM GENERALIS[1]

Athen. 217

Atheniensis graecus 217 – chart., saec. XVII, 423 fol., 31×20 cm, 2 col., 31 lin. – panegyricum – **fol. 296–305 Diem nat**

Sakkelion/Sakkelion 41; Ehrhard I 3,480; Mann 197.199. – pag. 212.

Athen. 267

Atheniensis graecus 267 – membr., saec. XIII, 259 fol., 31×21 cm, 2 col., 28 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 222–232 Deit fil, fol. 250–260v Diem nat** (fol. 260v des. 259,6 τῶν πατέρων)

Sakkelion/Sakkelion 47 (saec. XIV); Ehrhard I 3,211; Mann 161.174. – pag. 61.64sq.201sq.

Athen. 378

Atheniensis graecus 378 – chart., anno 1712 scriptus, 611 fol., 23×16 cm, 2 col., 29 lin. – orationes variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 533–541v Diem nat**

Sakkelion/Sakkelion 65; Mann 197.199. GNO IX Gebhardt 152.178.184. – pag. 229.

Athen. 457

Atheniensis graecus 457 – chart., saec. XVI/XVII, 972 pag., 32×21 cm, 2 col., 27 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **pag. 944–950 Pent**

Sakkelion/Sakkelion 89 (saec. XVI); Ehrhard I 3,309. GNO IX Gebhardt 184; X 1 Cavarnos CXLVIII.CL. – pag. 278sq.

Athen. 981

Atheniensis graecus 981 – chart., saec. XIV, 377 fol., 30×20 cm, 1 col., 32 lin. – menologium metaphrasticum mensis Decembris – **fol. 297–304v Diem nat**

[1]Codices asterisco signatos inspicere non licuit

Sakkelion/Sakkelion 177 (saec. XV); Ehrhard I 2,501 (saec. XIV); Lendle 119.183; Mann 144.145.149. GNO X 1 Lendle CLXXXIX. – pag. 197sq.

Athen. 1048

Atheniensis graecus 1048 – chart., saec. XVI/XVII, 527 fol., 32×21 cm, 1 col., 24 lin. – orationes Symeonis Metaphrastae et aliorum auctorum ecclesiasticorum pro sex mensibus – **fol. 136v–149v Diem nat**

Sakkelion/Sakkelion 186 (saec. XVII); Ehrhard I 3,138; Lendle 117; Mann 98.104.116. GNO X 1 Lendle CCII. – pag. 190sq.

Athen. 2083

Atheniensis graecus 2083 (olim Thessalonicensis gymnasiu 14) – membr., saec. XIII/XIV, 361 fol., 37,5×27,2 cm, 2 col., 33/34 lin. – panegyricum – **fol. 355v–357v Pent**

Serruys 22; Ehrhard I 3,300. GNO IX Gebhardt 159.183. – pag. 276–278.

Athen. 2433

Atheniensis graecus 2433 (olim Serrensis Prodromu chart. I 22) – chart., saec. XIII, 233 fol., 32,5×23 cm, 2 col., 23 lin. – panegyricum pro festis mensium Dec. Ian. Febr. – **fol. 29v–45 Deit fil**

Ehrhard I 3,472. – pag. 48–49.

Athen. Ben. 10

Atheniensis graecus Benaki 10 – membr., saec. X, 263 fol., 25,5×16,4 cm, 1 col., 31 lin. – opera Gregorii Nysseni (et unum opus Ioannis Chrysostomi) – **fol. 226v–236v Deit fil**

Lappa-Zizicas 21 (No. 7); Aubineau Virg. 222; Maraval Macr. 127. GNO III 4 Mühlenberg LXVI (saec. XII); VII 2 Callahan XLIV – pag. 93–99.

Ath. Dion. 173

Athous Dionysiu 173 – chart., anno 1636 a monacho Galactione scriptus, 519 fol., 4°, 1 col., 23 lin. – menologium mensis Decembris – **fol. 336–351 Diem nat, fol. 391–404v Deit fil**

Lambros 1,353 (Nr. 3707); Ehrhard I 2,503; Mann 197. – pag. 79sq.86sq.212.

Ath. Dion. 263

Athous Dionysiu 263 – chart., saec. XVII, 283 fol., 8°, 1 col., 33 lin. – varia opera variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 171v–176v Deit fil**

Lambros 1,387–389 (Nr. 3797). – pag. 57.

Ath. Doch. 69

Athous Dochiariu 69 – chart., saec. XIV, 452 fol., 4°, 2 col., 27 lin. – hagiographica et orationes auctorum ecclesiasticorum – **fol. 85v–94v Diem nat**

Lambros 1,239 (Nr. 2743); Ehrhard I 3,239; Mann 143.145.149. GNO IX Gebhardt 146; X 1 Lendle CCLI. – pag. 197sq.

Ath. Doch. 78

Athous Dochiariu 78 – chart., anno 1322 a monacho Sabba scriptus (V.G. 396), 389 fol., 4°, 2 col., 28 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 151–171v Diem nat**

Lambros 1,242 (Nr. 2752); Ehrhard I 3,214; Lendle 115.182; Mann 143.152. GNO IX Gebhardt 146; X 1 Cavarnos CLX, Lendle CLXXXIX. – pag. 197sq.

Ath. Esphig. 76

Athous Esphigmenu 76 – chart., saec. XIV, 452 fol., 4°, 2 col., 28 lin. – panegyricum pro festis Iesu Christi et sanctae Deiparae – **fol. 304v–320 Diem nat**

Lambros 1,178 (Nr. 2089); Ehrhard I 3,522; Mann 144.146.149. – pag. 197sq.

Ath. Grig. 9

Athous Grigoriu 9 – chart., saec. XVI/XVII, 378 fol.,

4°, 1 col., 25 lin. – menologium mensis Decembris – **fol. 271–281v Diem nat, fol. 350–361v Deit fil**
Lambros 1,45 (Nr. 556, saec. XV); Ehrhard I 3,194 (saec. XVI/XVII); Lendle 121.246; Mann 98.104.121. GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 79.86sq.190sq.

Ath. Grig. 20

Athous Grigoriu 20 – chart., anno 1555 a monacho Dionysio scriptus, 291 fol., 8°, 1 col., 20 lin. – panegyricum metaphrasticum totius anni (una cum codice Athoo Grigoriu 28) – **fol. 143v–162v Deit fil, fol. 85v–94v Diem nat**
Lambros 1,46 (Nr. 567, saec. XV); Ehrhard I 3,2.292; Mann 96.103.114. – pag. 67.70.190sq.

Ath. Ivir. 593

Athous Iviron 593 – chart., saec. XVI, 4°, 2 col., 28 lin. – menologium metaphrasticum mensis Februarii (et alia) – **fol. 41–51v Deit fil**
Lambros 2,179 (Nr. 4713). GNO IX Gebhardt 172. – pag. 78.80.85.

Ath. Ivir. 677

Athous Iviron 677 – chart., saec. XV, 526 fol., 8°, 1 col., 38/40 lin. – orationes metaphrasticae et aliorum auctorum ecclesiasticorum homiliae – **fol. 203–208v Deit fil**
Lambros 2,197 (Nr. 4797, saec. XIV); Ehrhard I 3,127. GNO IX Gebhardt 172. – pag. 61.64.

***Ath. Kavsok. 98 (12)**

Athous Kavsokalybion 98 (12) – chart., saec. XVIII, 185 fol., 21×16 cm – orationes variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 104–121 Diem nat**
E. Kourilas (Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Ἱερᾶς Σκήτης Καυσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς. Paris 1930. Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη. 5.) 63–64. – pag. 225.

Ath. Kutl. 85 (Pol)

Athous Kutlumusiu 85 (Pol) – chart., saec. XVI, 1002 pag., 30×22 cm, 1 col., 27 lin. – panegyricum mensium Dec.–Febr. – **pag. 215–241 Diem nat, pag. 305–328 Deit fil**
Polites/Manusakas 47–50. – pag. 78sq.86sq.212.

Ath. Lavr. B 97

Athous Lavras B 97 – membr., saec. XII, 278 fol., 31×23 cm, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 233–242v Deit fil**
Spyridon/Eustratiades 26. GNO VII Callahan XLIV. – pag. 78.80.90.

Ath. Lavr. B 116

Athous Lavras B 116 – membr., anno 1330 scriptus, 221 fol. (ut videtur), 45×30 cm, fol. 1–8v: 2 col., 33 lin., – fol. 9–221v: 1 col., 41 lin., – fol. 9–221v opera Gregorii Nysseni – **fol. 168–170v Cast, fol. 177v–181v Bapt**
Spyridon/Eustratiades 29 (Nr. 236). GNO III 4 Mühlenberg XLIV.XLVIII.LVI. – pag. 297.299sq.340sq.

Ath. Lavr. B 119

Athous Lavras B 119 – membr., saec. XIV, 190 fol., 36×26 cm, 2 col., 35 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 8v–17 Deit fil, fol. 30–40 Diem nat**
Spyridon/Eustratiades 30; Ehrhard I 2,44; Mann 226. – pag. 78sq.84.197sq.

Ath. Lavr. Γ 117

Athous Lavras Γ 117 – membr., saec. XI, 239 fol., 32×24 cm, 1 col., 30 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 44–49v Diem nat** (49v des. ἐν ᾗ γίνεται ὁ λόγος 257,18 – reliqua pars sermonis deest)
Spyridon/Eustratiades 49; Ehrhard I 2,36; Mann 226; Lendle 121.244. GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 211–214.

Ath. Lavr. Δ 80

Athous Lavras Δ 80 – membr., saec. XIII, 345 fol., 38×26 cm, 2 col., 33 lin. – panegyricum pro tribus mensibus compositum – **fol. 78–87 Diem nat, fol. 108–116 Deit fil**

Spyridon/Eustratiades 71 (saec. XII); Ehrhard I 3,59 (saec. XIII); Lendle 121.246; Mann 196. GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 78sq.86sq.212.

Ath. Lavr. Ω 153

Athous Lavras Ω 153 – membr., saec. XVII, 345 fol., 46×30 cm, 2 col., 30 lin. – panegyricum pro tribus mensibus compositum – **fol. 86–94 Diem nat, fol. 116–123 Deit fil**

Spyridon/Eustratiades 363; Ehrhard I 3,510; Lendle 121.246; Mann 196. GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 79.86sq.212–214.

Ath. Pantokr. 89

Athous Pantokratoros 89 – chart., saec. XVI, 428 fol., 2 col., 23 lin. – panegyricum (pro sex mensibus [Sept.–Febr.] compositum) – **fol. 232v–244v Deit fil**

Lambros 1,101 (Nr. 1123). – pag. 78sq.86sq.

Ath. Philoth. 64

Athous Philotheu 64 – chart., saec. XIV, 305 fol., 29,6×20 cm, 2 col., 25 lin. – menologium metaphrasticum mensis Februarii – **fol. 70v–82v Deit fil**

Lambros 1,156 (Nr. 1828); Ehrhard I 3,82. – pag. 78.80.85.

***Ath. Sim. Petr. 51**

Athous Simonos Petras 51 – chart., saec. XVII, 2 col. – homiliarium – **oratio VI Deit fil**

Lambros 1,119 (Nr. 1319). – codex anno 1891 combustus est.

***Ath. Sim. Petr. 67**

Athous Simonos Petras 67 – chart., saec. XIV, 8° – variae orationes variorum auctorum ecclesiasticorum – **oratio V Deit fil**

Lambros 1,121 (Nr. 1335). – codex anno 1891 combustus est.

V[u]

Athous Vatopediu 73 – membr., saec. X, 219 fol., 33×25 cm, 2 col., 30 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 30–42v Deit fil, fol. 54–67 Diem nat**

Eustratiades 20; Ehrhard I 2,29; Mann 143.148. – pag. 78sq.83sq.94sq.179–187.196–198.

Ath. Vat. 128

Athous Vatopediu 128 – membr., saec. XIV, 400 fol., 28×20 cm, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 350–353v Cast, fol. 374–379v Bapt, fol. 397v–399v Pent**

Eustratiades 32. GNO III 2 Kenneth Downing XXIX; VII 2 Callahan XLIV; X 1 Heil CIV, Cavarnos CXL.CXLII, Lendle CLXXX.CCXXI.CCXL.CCXLIII. CCXLVIII; Suppl. I Hörner CXXIV. – pag. 275sq. 280.297—301.341sq.

Ath. Vat. 132

Athous Vatopediu 132 – membr., saec. XIV, 420 fol., 27×19 cm, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 304v–312 Deit fil**

Eustratiades 33; Maraval Macr. 127. GNO III 4 Mühlenberg LXIX.LXXIV. – pag. 67.70.73sq.

Ath. Vat. 442

Athous Vatopediu 442 – chart., saec. XV, 219 pag., 27×18 cm, 1 col., 25 lin. – orationes variorum auctorum ecclesiasticorum – **pag. 106–126 Diem nat** (des. mutil. 263,6 πρὸς δύο)

Eustratiades 87; Mann 197.201. GNO X 1 Lendle CCXXVI. – pag. 212.

Ath. Vat. 498

Athous Vatopediu 498 – membr., saec. XII, 190 fol., 37×26 cm, 2 col., 32 lin. – menologium metaphrasticum mensis Decembris – **fol. 165–172v Diem nat**

Eustratiades 103 (saec. XI); Ehrhard I 2,485 (saec. XII); Lendle 120.183; Mann 143.145.150. GNO X 1 Lendle CLXXXIX. – pag. 197sq.

Ath. Vat. 631

Athous Vatopediu 631 – chart., anno 1422 scriptus, 407 fol., 26×18 cm, 2 col., 24 lin. – orationes menologii metaphrastici (Sept.–Ianuar.) – **fol. 273–286v Deit fil**

Eustratiades 124; Ehrhard I 3,315. – pag. 67.70.73sq.

Ath. Vat. 639

Athous Vatopediu 639 – chart., saec. XV, 219 fol., 33×23 cm, 2 col., 32 lin. – panegyricum – **fol. 64–71 Diem nat**

Eustratiades 128; Mann 144.146.150. GNO X 1 Lendle CLXXXIX. – pag. 197sq.

Ath. Vat. 640

Athous Vatopediu 640 – chart., saec. XIV, 262 fol., 28×18 cm, 1 col., 25 lin. – panegyricum – **fol. 109v–124v Deit fil**

Eustratiades 129. – pag. 67.70.73sq.

Ath. Xir. 120

Athous Xiropotamu 120 – chart., anno 1617 a monacho Cyrillo scriptus, 356 fol., 40,5×27 cm, 2 col., 32 lin. – panegyricum pro tribus mensibus compositum – **fol. 101v–110v Diem nat, fol. 134–141v Deit fil**

Lambros 1,207 (Nr. 2453); Eudokimos 49; Ehrhard I 3,510; Lendle 122.245 ann. 5; Mann 196. GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 79.86sq.212.

Ath. Xir. 134

Athous Xiropotamu 134 – chart., saec. XVI, 228 fol., 4°, 1 col., 28 lin. – orationes panegyricae pro sex mensibus compositae – **fol. 83–93 Diem nat**

Lambros 1,208 (Nr. 2467); Eudokimos 49; Ehrhard I 1,284; Lendle 122.216; Mann 160.162.168. GNO X 1 Lendle CXCVII. – pag. 201sq.

Bas. A III 8

Basileensis Universitatis A III 8 – chart., saec. XVI, 65 fol., 31×21 cm, 1 col., 22 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 12–16 Cast**

Omont Suisse 403. GNO III 2 Kenneth Downing XXVI; VIII 2 Pasquali XXX. – pag. 302.306.310–312.

Bas. F V 29

Basileensis Universitatis F V 29 – membr., saec. XII, pars secunda fol. 11–129, 31,5×24,4 cm, 2 col., 32 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 26v–29 Diem nat** (magna pars [236,16 βίον – κατωτέρω 262,18] deest)

Omont Suisse 394 (saec. XIV); Catal. Germ. 195 (saec. XII); Ehrhard I 2,45 (saec. XII); Lendle 116.143; Mann 95.101.111. GNO IX Spira 380; X 1 Lendle CCII. CCXXXI.CCLI. CCLIV. – pag. 190sq.

Cantabr. Univ. Dd. 10.54 (612)

Cantabrigiensis Universitatis Dd. 10.54 (612) – fol. 158 r et v = fol. ultimum insiticium, membr., saec. XI, 2 col. (alt. col. truncata est), 20 lin. – **fol. 158 Diem nat**, fragm. (fol. 158 inc. 245,13 κρείττονι, des. 246,5 προηγούμενος – fol. 158v inc. 248,11 προοδοποι]οῦσα, des. 249,8 ὁ ἀπὸ[τῆς στείρας)

Aubineau, M., Analecta Bollandiana 86 (1968) 324. – pag. 207.211.

T^r^

Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 89 – membr., saec. XII, 302 fol., 32×22,5 cm, 2 col., 27 lin. – menologium metaphrasticum mensis Decembris – **fol. 184–200 Diem nat**

Delehaye 20; Ehrhard Rez. 122; Tsakopulos 197; Ehrhard I 2,489; Lendle 122.176; Mann 208.241. GNO X 1 Lendle CLXXXIX. – pag. 217–222.

Const. ἁγ. τριάδ. 90

Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 90 – membr., saec. XIII/XIV, 361 fol., 38×29,5 cm, 2 col., 54 lin. –

menologium metaphrasticum mensis Decembris – **fol. 122–125v Deit fil**

Delehaye 20 (saec. XIII); Ehrhard Rez. 123; Tsakopulos 198; Ehrhard I 2,505 (saec. XIV); Lendle 122.138. GNO X 1 Lendle CLXXX. – pag. 39.41sq.48sq.80.87–90.

Const. ἁγ. τριάδ. 93

Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 93 – membr., saec. XI (cum addit. saec. XV), 280 fol., 26,5×22 cm, 1 col., 28 lin. – menologium metaphrasticum mensis Ianuarii – **fol. 235–242 Diem nat, fol. 242–248v Deit fil**

Delehaye 24; Ehrhard I 2,548; Mann 225. – pag. 57sq. 151.155.

Const. ἁγ. τριάδ. 101

Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 101 – membr., saec. XII, 244 fol., 27×22 cm, 1 col., 26 lin. – vitae sanctorum et orationes variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 101v–106v Deit fil**

Tsakopulos 441–444. – pag. 21sq.24.

Const. παναγ. καμ. 1

Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 1 – chart., anno 1360 scriptus, 511 fol., 40,5×26,5 cm, 2 col., 40 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 369–375v Deit fil, fol. 409–415v Diem nat**

Athenagoras 239–243; Ehrhard I 3,473; Mann 220. – pag. 30.32sq.223sq.

I, Const. παναγ. καμ. 10

Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10 – membr., saec. XII, 411 fol., 35×25 cm, 2 col., 28 lin. – panegyricum pro tribus mensibus compositum – **fol. 103–115 Diem nat** (= **I**), **fol. 146v–157v Deit fil** (= **Const. παναγ. καμ. 10**)

Boyens 48; Athenagoras 252; Tsakopulos 25.125; Ehrhard I 3,509; Lendle 117.245; Mann 196.241. GNO IX Gebhardt 144; X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 39.41.86sq.179–181.211–214.217sq.

Const. παναγ. τάφ. 163

Constantinopolitanus παναγίου τάφου 163 – chart., saec. XVI, 74 fol., 20,6×15,2 cm, 1 col., 20 lin. – pars panegyrici totius anni – **fol. 24–36 Diem nat**

Papadopulos-Kerameus 4,143; Ehrhard I 2,64; Mann 95.102.120. – pag. 190sq.

Const. παναγ. τάφ. 244

Constantinopolitanus παναγίου τάφου 244 – membr., saec. XIV, 316 fol., 32,3×26,5 cm, 2 col., 28 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 271v–281 Diem nat**

Papadopulos-Kerameus 4,207; Mystakides 35 (saec. XII); Ehrhard I 3,475; Lendle 107.164; Mann 97.119. GNO X 1 Lendle CLXXXV. – pag. 190sq.

Const. παναγ. τάφ. 773

Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773 – chart., saec. XVI, 233 fol., 20×14,5 cm, 1 col., 34 lin. – orationes Gregorii Nysseni et alia aliorum auctorum ecclesiasticorum (autographon Maximi Margunii) – **fol. 67–72v Deit fil, fol. 85–90v Diem nat, fol. 211–213 Cast**

Papadopulos-Kerameus 5,263; Mann 54.55. GNO III 4 Mühlenberg LXXXVII; IX Spira 353.431; X 1 Cavarnos CLII.CLVIII, Lendle CLXXXIX. – pag. 79sq.90sq. 162sq.302.306.310–312.

Const. θεολ. σχολ. 37

Constantinopolitanus τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37 – chart., anno 1558 scriptus, 479 fol., 37×20 cm, 1 col., 28 lin. – panegyricum pro tribus mensibus compositum – **fol. 100v–112 Diem nat, fol. 143–154 Deit fil**

Delehaye 45; Tsakopulos 33.60; Ehrhard I 3,509; Lendle 122.245; Mann 196. GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 39.41.86sq.212.

***Escor. Γ V 22 (224)**

Escorialensis graecus Γ V 22 (224) – chart., in quarto, 303 fol. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 249–277 Deit fil** –

G. de Andrés (Catálogo de los códices griegos desaparecidos de la Real Biblioteca de El Escorial, El Escorial 1968) 101. – codex anno 1671 combustus est.

***Escor. K I 1 (510)**

Escorialensis graecus K I 1 (510) – chart., in folio, 187 fol. – panegyricum – **fol. 99–111 Deit fil, fol. 133–146 Diem nat**

G. de Andrés (Catálogo de los códices griegos desaparecidos de la Real Biblioteca de El Escorial, El Escorial 1968) 220. – codex anno 1671 combustus est.

F^1

Florentinus Laurentianus plutei 4,4 – membr., saec. XII, 324 fol., 36,5×26 cm, 2 col., 33 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 196–205v Diem nat**

Bandini 1,519 (saec. XI); Ehrhard I 2,93 (saec. XII); Lendle 107.163; Mann 96.102.110. GNO X 1 Lendle CLXXXV. – pag. 179–188.190sq.

Flor. Laur. plut. 8,8

Florentinus Laurentianus plutei 8,8 – chart., saec. XIV, 379 fol., 28,5×40 cm, 1 col., 40 lin. – quaestionum dogmaticarum collectio – **fol. 182 Deit fil** (exc. 142,6 φασι φύσεως–143,6–7 παρίστησιν)

Bandini 342.349. – pag. 53.

Flor. Laur. plut. 8,23

Florentinus Laurentianus plutei 8,23 – chart., saec. XV, 129 fol., 4°, 1 col. – excerpta ex actis conciliorum et operibus dogmaticis variorum auctorum eccl. – **fol. 90 Deit fil** (exc. 142,6–143,6–7 vide supra)

Bandini 1,371–377. – pag. 53.

Flor. Laur. plut. 9,24

Florentinus Laurentianus plutei 9,24 – chart., saec. XIII, 385 fol., 24×33 cm – Nicetae Choniatae thesaurus orthodoxae fidei – **fol. 341v Deit fil** (exc. 127,7 ὅταν–128,7 συγκατάβασιν)

Bandini 1,430–435. – pag. 53sq.

***Lesb. Ioan. 1**

Lesbiacus Ioannu 1 – membr., saec. XIII, 88 fol., 32,5×24,5 cm, 2 col. – synaxarium mensium Nov.–Febr. (in fine:) – **fol. 86v–88v Deit fil**

Papadopulos-Kerameus Lesbos 146.

Lips. 13

Lipsiensis Universitatis 13 (olim 207) – chart., saec. XIV, 187 fol., 25×18 cm, 1 col., 40 lin. – opera Gregorii Nysseni et Pselli – **fol. 81v–83v Cast**

Gardthausen Leipzig 11. GNO III 2 Kenneth Downing XXI, McDonough LXIV; V McDonough 11.182; IX Gebhardt 132. – pag. 302.304–306.

Lond. Add. 22 509

Londiniensis Musei Britannici graecus Additional 22 509 – membr., saec. X, 93 fol., 20,8×14,4 cm, 1 col., 27 lin. – fragmentis 6 operum Gregorii Nysseni et Basilii codex compositus est – **fol. 73–76 Deit fil** (122,10–125,3; 125,9–132,18; 135,8–137,18; 143,2 usque ad finem orationis)

Richard Lond. 39; Catal. Add. 655; Srawley XLV; Maraval Macr. 123. GNO III 2 Hörner CIV; VII 1 Musurillo VI; VIII 1 Woods Callahan 349; IX Spira 348. – pag. 52sq (saec. XI).

Lond. Add. 22 745

Londiniensis Musei Britannici graecus Additional 22 745 – membr., saec. XIII, 152 fol., 28,5×20 cm, 2 col., 29 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 104–113v Diem nat**

Richard Lond. 41–41; Catal. Add. 726; Catal. Germ. 268 (saec. XIV); Ehrhard I 2,50 (saec. XIII); Lendle 119; Mann 95.101.105. GNO X 1 Lendle CLXXXV. – pag. 190sq.

Lond. Old Royal 16 D I

Londiniensis Musei Britannici graecus Old Royal 16 D I – membr., saec. XII, 479 fol., 24×16,5 cm, 1 col.,

40 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 381–388 Diem nat**

Warner/Gilson 2,178; Srawley XLVI (saec. XIII); Aubineau Virg. 221; Lendle 102.189; Mann 53.58. GNO III 1 Müller XXIII.XXVI.XLVI.XLIX; III 2 McDonough LVIII, Hörner CVIII; III 4 Mühlenberg LXXIV. LXXVI.LXXXI.LXXXIV; V Alexander 211; VI Langerbeck XXIV; VII 1 Musurillo VII; VII 2 Callahan XLV; VIII 1 Jaeger 99 (saec. XII), 158, Cavarnos 231; IX Heil 4, van Heck 81, Gebhardt 142.173.180.182.187, Spira 351.431; X 1 Heil XCV, Lendle CLXXXIX. CCXLIII.CCLI; Suppl. I Hörner CXXII. – pag. 162–165.

L

Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12 – chart., saec. XVI (apographon codicis Arsenii anno 911 scripti), 277 fol., 32,2×22,2 cm, 1 col., 31 lin. – opera Gregorii Nysseni et alia aliorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 31–89 Diem nat, fol. 211v–217 Bapt, fol. 222v–226 Cast**

Geel 3; Cavallera 4; Lendle 106.185; Mann 53.58. 63. GNO III 1 Müller XI.XXXIII.XLIII.XLVIII; III 2 McDonough LVII, Hörner CXI; VIII 1 Jaeger 11; IX van Heck 73.80, Gebhardt 132.144.169.183, Spira 430; X 1 Lendle CLXXXIX.CCXLIII.CCLI; – p. 162–165.295–297.335.343.347.

Lugd. 542

Lugdunensis Gallorum 542 (= **625**, = **51**) – membr., saec. XII, 385 fol., 31,2×22,6 cm, 2 col., 32 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 76–85v Diem nat, fol. 111–121 Deit fil**

Omont Inv. 3,370; Omont Catal. Dep. 40; Ehrhard I 3,495; Lendle 118; Mann 97.112. GNO X 1 Lendle CLXXXIV. CCXLVIII. – pag. 29.190sq.

Matr. 2725

Matritensis graecus 2725 (= 3172; olim Palacio 4) – chart., saec. XVI, 324 fol., 1 col., 28 lin. – orationes variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 305–313 Deit fil**

Graux/Martin 63. GNO X 1 Cavarnos CLII.CLVIII – pag. 42.45.

Matr. 2728

Matritensis graecus 2728 (= 3179; olim Palacio 13) – chart., saec. XVI, 483 fol., 1 col., 27 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 276v–281v Cast**

Graux/Martin 76–77. GNO III 2 Kenneth Downing XXIV; V McDonough 20, Alexander 252; VII 1 Musurillo XIV; VIII 1 Jaeger 103.150.152; VIII 2 Pasquali XXX. – pag. 302.306–309.319.

Matr. 4758

Matritensis graecus 4758 (olim Biblioteca nacional N 136) – chart., saec. XVI, pars tertia = fol. 89–115, 33,5×23,4 cm, 1 col., 30 lin. – **fol. 89–97v Diem nat**

Miller Madr. 22; Sicherl 62; Lendle 114.129; Mann 10.12.18. GNO X I Lendle. – pag. 151–153.

Matr. 4864

Matritensis graecus 4864 (olim Archivo histórico nacional 163,6) – chart., saec. XVI, 363 fol., 1 col., 28/29 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 2–9v Deit fil, fol. 9v–19 Diem nat**

Graux/Martin 24; Ehrhard I 2,215; Gamillscheg/Harlfinger 1 A 86; Lendle 114,120; Mann 10.12.18. GNO III 1 Müller XVIII; III 2 Kenneth Downing XVII, Hörner XCVII; V McDonough 180; VII 2 Callahan XLV; VIII 1 Jaeger 120; IX Heil 12, van Heck 84, Gebhardt 152. 159. 175.183, Spira 366.420.427; X 1 Heil CVIII, Cavarnos CXL, Lendle CLXXX.CCXX.CCXL.CCXLVIII. – pag. 16–17.151–153.

Med. Ambr. C 124 sup

Mediolanensis Ambrosianus graecus C 124 sup – membr., saec. XIII, 270 fol., 37,5×24,7 cm, 2 col., 30 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 112v–123 Diem nat**

Martini/Bassi 1,228; Ehrhard I 3,212; Lendle 108.209; Mann 97.103.116. GNO X 1 Lendle CXCIV. – pag. 190sq.

M

Mediolanensis Ambrosianus graecus C 135 inf – membr., saec. XI, 388 fol., 32,3×25,8 cm, 2 col., 25 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 5–17v Deit fil, fol. 17v–32 Diem nat, fol. 312–314v Pent** (inc. 288,4 ἐμφορεῖσθαι)

Martini/Bassi 2,959; Maraval Macr. 125; Lendle 109.124; Mann 10.12.23. GNO III 1 Müller XV.XL.XLIV.XLIX; III 2 McDonough LXIII, Hörner XCI; VIII 1 Jaeger 21.108, Woods Callahan 355.363; IX Heil 6, van Heck 83, Gebhardt 149.158.173.183, Spira 361; X 1 Heil CXII, CXXIX; Cavarnos CXLIsq, Lendle CLXXX.CLXXXII. CCXX.CCXXIIsq. CCXXXIX.CCXLVIII. – pag. 19–20.151–155.276–278.

Med. Ambr. I 16 inf

Mediolanensis Ambrosianus graecus I 16 inf – chart., saec. XVI, III.166.V fol., 29,9×20,7 cm, 1 col., 22 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 106v–111v Cast**

Martini/Bassi 2,1118. GNO III 2 Kenneth Downing XXVII; V McDonough 19.182; VII 2 Callahan XLIV; VIII 2 Pasquali XXX. – pag. 302.306.310–312.

Med. Ambr. Q 14 sup

Mediolanensis Ambrosianus graecus Q 14 sup – chart., annis 1487–1489 a Michaele Suliardo scriptus, 484 fol., 22,6×16,6 cm, 1 col., 26 lin. – opera Gregorii Nysseni et Basilii – **fol. 230–237v Bapt, fol. 365v–370 Cast**

Martini/Bassi 2,751–754; V.G. 318; Aubineau Virg. 220. GNO III 1 Müller XLII.XLIV; III 2 Kenneth Downing XIV, McDonough LXIV, Hörner CXXXV; III 4 Mühlenberg XLVIII; V McDonough 182; VII 2 Callahan XLIV; VIII 1 Jaeger 122, Cavarnos 219; IX Heil 12, Gebhardt 131.136.188, Spira 422.431. – pag. 301sq. 337.346sq.

Messan. Salv. 15

Messanensis Sancti Salvatoris 15 – membr., saec. XI, 238 fol., 31,8×21,4 cm, 2 col., 34 lin. – opera Gregorii Nysseni, Basilii, Andreae Cretensis – **fol. 68v–79 Diem nat**

Halkin Mess. 246; Mancini 23; Ehrhard I 1,518 ann. 2. 671 ann. 8; Lendle 114.248; Mann 161.165.173. GNO IX Gebhardt 142; X 1 Cavarnos CXXXIX.CLII.CLVIII, Lendle CCII.CCXXXI.CCXXXIV. – pag. 201.

Mon. 47

Monacensis graecus 47 – chart., anno 1551 a Ioanne Murmure scriptus, 442 fol., 35×22 cm, 1 col., 30 lin. – pars I (fol. 1– 213): opera Gregorii Nysseni – **fol. 168–171v Cast, fol. 204–209v Bapt**

Hardt 1,226–235; Gamillscheg/Harlfinger 1 A 100. GNO III 1 Müller XII.XXVII.XLIII.XLVIII; III 2 McDonough LXI, Hörner LXXXII; V McDonough 4; VIII 1 Jaeger 18.98; IX van Heck 72; Gebhardt 132. – pag. 297–299. 339.348–351.

Mon. 107

Monacensis graecus 107 – chart., saec. XVI, 365 fol., 35×22,5 cm, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 21–28v Deit fil, fol. 29–37v Diem nat**

Hardt 2,2. Ehrhard I 2,215; Lendle 117.128; Mann 9.12.19. GNO III 1 Müller XVII.XLII.XLIV; III 2 Kenneth Downing XVII, Hörner XCVI; V McDonough 180.184; VII 2 Callahan XXIII; VIII 1 Jaeger 116; IX Heil 12, van Heck 85, Gebhardt 151.159.175.183, Spira 366.420.427; X 1 Heil CVIII, Cavarnos CXL, Lendle CLXXX.CCXX.CCXL.CCXLVIII. – pag. 12.103.151–153.

O

Monacensis graecus 370 – membr., saec. X, 410 fol., 33,7×25,5 cm, 2 col., 28 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 1–13 Deit fil, fol. 13–27 Diem nat**

Hardt 4,92. Ehrhard I 2,214; Lendle 106.124; Mann 9.12.19. GNO III 1 Müller XV.XL.XLIV; III 2 Kenneth Downing XIII, Hörner XCV; V McDonough 180; VII 2 Callahan XXIII; VIII 1 Jaeger 114; IX Heil 12, van Heck 84, Gebhardt 150.158.173.183, Spira 365.419.427; X 1 Heil CVIII.CXXIX, Cavarnos CXXXIX.CLXXsq, Lendle CLXXXsqq.CCXX.CCXXXIX.CCXLVIII. – pag. 11.107sq.151–155.

Montep. 122

Montepessulanus 122 – chart., saec. XVI, 234 fol., 4°, 1 col., 26 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 115–127 Diem nat**

Omont Inv. 3,374; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 107; Aubineau Virg. 221; Lendle 103.189 ann. 4; Mann 53.55.255. GNO III 1 Müller LI; V Alexander 256; VIII 1 Cavarnos 233; IX van Heck 82, Gebhardt 144.175. 180.183.188, Spira 352.431. X 1 Lendle CLXXXIX. CCXLIII.CCXLI. – pag. 162sq.

Mosqu. 157

Mosquensis graecus 157 – membr., saec. XI, 311 fol., 33,3×26,6 cm, 2 col., 27/28 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 272–285 Deit fil**

Matthaei 61 (saec. X/XI); Vladimir 161 (saec. XI). GNO X 1 Lendle CCXXVI. – pag. 61–64.

A^m^

Mosquensis graecus 215 – membr., saec. IX/X (in monasterio Athoo Iviron scriptus), 406 fol., 26,6×17,7 cm, 1 col., 30 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 72–81 Diem nat**

Matthaei 169 (saec. X); Sabbas 136 (saec. X); Vladimir 262 (saec. IX); Ehrhard I 2,6 (saec. IX/X); Lendle 118.247; Mann 184 (qui codicem secundum ordinem Musei historici Bibliothecae Synodalis numero 284 distinxit). GNO X 1 Lendle CCII.CCXXVI. – pag. 179–188.207.

Mosqu. 224

Mosquensis graecus 224 – membr., saec. XII, 429 fol., 27×18 cm, 1 col., 24 lin. – Euthymii Zigabeni Panoplia Dogmatica – **fol. 378–387v Deit fil** (exc.: 124,15–125,10; 125,13–21; 125,21–130,10)

Matthaei 268; Vladimir 279. – pag. 55.

Mutin. Est. 216

Mutinensis Estensis graecus 216 (= O.4.9, olim II H 1) – chart., saec. XV/XVI, 74 fol., 32,7×23 cm, 1 col., 30 lin. – codex miscellaneus (e tribus libris diversissimis commixtus) – **fol. 57–58v Diem nat** (241,5–247,10), **fol. 59–60v Deit fil** (138,15–144,13), **fol. 61–61v Diem nat** (235,1–238,9), **fol. 63–63v Diem nat** (247,10–250,13), **fol. 64–64v Deit fil** (135,19–138,15), **fol. 66–66v Diem nat** (238,9–241,5)

Puntoni 512; Gamillscheg/Harlfinger 1 A 31; Mann 39–41. GNO VII 2 Callahan XLVI. – pag. 15–16.151–153.

Mutin. Est. 240

Mutinensis Estensis graecus 240 (= I.6.28, olim III F 17) – chart., saec. XV/XVI, 218 fol., 28,8×21,2 cm, 1 col., 30 lin. – codex miscellaneus (e variis partibus codicum chart. commixtus) – **fol. 2–7v Deit fil** (117,1–135,19)

Puntoni 519; Gamillscheg/Harlfinger 1 A 31. – pag. 15.

Mutin. Est. 249

Mutinensis Estensis graecus 249 (= α T.8.18 olim II G 13) – chart., saec. XV/XVI, pars secunda fol. 192–318, 28,8×21,5 cm, 1 col., 27/30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 293–300 Deit fil**

Puntoni 523; Lendle 109.134. GNO III 1 Müller XIX. XXXVIII; IX van Heck 88, Gebhardt 174; X 1 Lendle CLXXX.CCXXI. – pag. 51sq.

Ox. Barocc. 174

Oxoniensis Bodleianus Baroccianus graecus 174 – membr., saec. X, 256 fol., 29×17 cm, 1 col., 30 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 240–240v, 249–256v Diem nat** (235,1–263,12)

Coxe 293–297; Catal. Germ. 304–306; Ehrhard I 1,280; Mann 95.100.109. – pag. 190sq.

Ox. Barocc. 192

Oxoniensis Bodleianus Baroccianus graecus 192 – chart., saec. XIV, pars prima fol. 1–184, 28,5×19,5 cm, 1 col., 38 lin. – menologium metaphrasticum mensis De-

cembris – **fol. 101–102 Diem nat** (235,1–240,18)
Coxe 324; Catal. Germ. 310; Ehrhard I 2,492; Lendle 102.207; Mann 176. GNO X 1 Lendle CXCIV. – pag. 201–203.

Ox. Barocc. 234

Oxoniensis Bodleianus Baroccianus graecus 234 – membr., saec. XII/XIII, 437 fol., 33×23 cm, 2 col., 32 lin. – panegyricum totius anni, cui orationes menologii metaphrastici insertae sunt – **fol. 226–237v Diem nat**
Coxe 398 (saec. XII); Catal. Germ. 316 (saec. XII); Ehrhard I 3,104 (saec. XII/XIII); Lendle 102.211; Mann 218. GNO X 1 Lendle CXCIV. – pag. 223.

Ox. Can. 104

Oxoniensis Bodleianus Canonicianus graecus 104 – chart., saec. XVI, 460 fol., in folio, 1 col., 26 lin. – opera Gregorii Nysseni (et aliorum auctorum ecclesiasticorum) – **fol. 93–97 Cast**
Coxe 3.96–98; Gamillscheg/Harlfinger 1 A 102. GNO III 2 Kenneth Downing XXVII; V McDonough 20.182; VII 2 Callahan XLV; VIII 2 Pasquali XXX. – pag. 302.306. 311–313.

Ox. Cromv. 10

Oxoniensis Bodleianus Cromvellianus graecus 10 – chart., saec. XVI, 336 fol. (= 672 pag.), 4°, 1 col., 24/26 lin. – varia opera variorum auctorum ecclesiasticorum – **pag. 609–618 Deit fil**
Coxe 429–433; Gamillscheg/Harlfinger 1 A 145.146. – pag. 30.33.35sq.49.70.

Ox. Holk. 23

Oxoniensis Bodleianus Holkhamianus graecus 23 – chart., saec. XVI, VII,394 fol., 21,3×15,5 cm, 1 col., 20–25 lin. – sermones in dies festos Iesu Christi et sanctae Mariae – **fol. 158–171v Diem nat**
Barbour 596. – pag. 190sq.

Ox. Laud. 69

Oxoniensis Bodleianus Laudianus graecus 69 – membr., saec. XI, 324 fol., 37×24 cm, 1 col., 28 lin. – menologium mensis Decembris – **fol. 293v–306 Diem nat**
Coxe 552–555; Catal. Germ. 336–338; Ehrhard I 1,517. – pag. 201.

Ox. Laud. 82

Oxoniensis Bodleianus Laudianus graecus 82 – membr., saec. XII, 347 fol., 32×23 cm, 2 col., 31 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 37v–46 Deit fil, fol. 59–69 Diem nat**
Coxe 564 (saec. XI); Catal. Germ. 341 (saec. XI); Ehrhard I 3,208 (saec. XII); Lendle 103.181; Mann 160.163.174. GNO X 1 Lendle CLXXXIX. – pag. 26.28sq.65.201sq.

Ox. Misc. 34

Oxoniensis Bodleianus Miscellaneus 34 – membr., saec. XII, 303 fol., 29×22 cm, 2 col., 30 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 132–142v Diem nat**
Coxe 637; Catal. Germ. 362; Ehrhard I 2,121; Lendle 102.248; Mann 161.163.171. GNO X 1 Lendle CCII. – pag. 201.

Par. 139

Parisinus graecus 139 – membr., saec. X, 449 fol. – catena in Psalmos et Cantica – **fol. 167v Deit fil** (fragm. 141,8–21)
Omont Inv. 1,17. – pag. 55.

Par. 503

Parisinus graecus 503 – chart., saec. XIV, 449 fol., 29×20,5 cm, 1 col., 34 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 223v–230 Diem nat, fol. 315–321 Deit fil**
Omont Inv. 1,63; Maraval Macr. 125; Lendle 103.250; Mann 217. GNO III 1 Müller XXIV.XLIV.XLIX; III 2 McDonough LXXI, Hörner CXXXIX; VII 1 Musurillo

VII; VIII 1 Jaeger 99.158, Woods Callahan 360; IX Heil 7, Gebhardt 151.160.168, Spira 350.424.428; X 1 Heil CXVIII, Cavarnos CXLIII. Lendle CXLVII.CCII. CCXXI; Suppl. I Hörner CXXIII. – 30.31sq.223.

Par. 534

Parisinus graecus 534 – membr., saec. X, 361 fol., 2 col., 30 lin. – opera Gregorii Nazianzeni (et Gregorii Nysseni Vita Thaum et:) – **fol. 301–315 Diem nat**

Omont Inv. 1,77; Ehrhard I 2,213 ann. 1; Mann 160.164.170. GNO X 1 Heil CXXI. – pag. 201.

R[a]

Parisinus graecus 584 A – bomb., saec. XIII, 290 fol., 27×37 cm, 2 col., 32 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 211v–216v Deit fil**

Omont Inv. 1,98. GNO V Alexander 209; VI Langerbeck XII–XIV; VII 2 Callahan XLVI. – pag. 26–28.

Par. 585

Parisinus graecus 585 – chart., saec. XVI, 217 fol., 4°, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 2–10 Deit fil, fol. 10–19 Diem nat**

Omont Inv. 1,99; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 76.163; Ehrhard I 2,215; Lendle 103.128; Mann 9.12.19.21. GNO III 1 Müller XVIII.XLII.XLIV; III 2 Kenneth Downing XVII, Hörner XCVI; V McDonough 180; VII 2 Callahan XLVI; VIII 1 Jaeger 115.117; IX Heil 13, van Heck 85, Gebhardt 151.174.183, Spira 366.420.427; X 1 Heil CVIII, Cavarnos CXXXIX. Lendle CLXXX. CCXX.CCXL.CCXLVIII. – pag. 17–18.151–153.

Par. 586

Parisinus graecus 586 – chart., saec. XVI, 436 fol., 4°, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 129–139 Diem nat**

Omont Inv. 1,99; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 41; Ehrhard I 2,215; Lendle 103.128; Mann 9.12.19. GNO III 1 Müller XVIII.XLII.XLIV; III 2 Kenneth Downing XVII, Hörner XCVII.CXXXVI; V McDonough 180; VII 2 Callahan XLVI; VIII 1 Jaeger 115.118; IX Heil 13, van Heck 86, Gebhardt 151.175.183, Spira 366.420.427; X 1 Heil CVIII, Cavarnos CXXXIX. Lendle CLXXX. CCXX.CCXL.CCXLVIII. – pag. 151–153.

Par. 588

Parisinus graecus 588 – chart., saec. XVI, 222 fol., 29,5×20 cm, 1 col., 26 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 83v–88v Cast**

Omont Inv. 1,100; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 32.147. GNO III 2 Kenneth Downing XXVI; III 4 Mühlenberg LXXXVII.CXXIII.CXXXVI; VI Langerbeck XLII; VIII 1 Jaeger 150. – pag. 302.306–309.319.

Par. 759

Parisinus graecus 759 – membr., saec. XI, 389 fol., 1 col., 35 lin. – opera Ioannis Chrysostomi (Gregorii Nysseni hoc unum:) – **fol. 217v–224 Deit fil**

Omont Inv. 1,128; Ehrhard I 2,218. – pag. 37–39.

Par. 819

Parisinus graecus 819 – chart., saec. XVI, 263 fol., 31,5×21,5 cm, 1 col., 30 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 175–182v Diem nat**

Catal. 159; Omont Inv. 1,153; Catal. Paris. 46; Ehrhard I 2,95; Lendle 103.163; Mann 96.102.110. GNO X 1 Lendle CLXXXV. – pag. 190sq.

Par. 1003

Parisinus graecus 1003 – chart., saec. XVI (ab Andrea Darmario scriptus), 283 fol., 20,5×15 cm, 1 col., 13 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 262v–275v Cast**

Omont Inv. 1,200. GNO III 2 Kenneth Downing XXIV; V McDonough 20.182; VIII 2 Pasquali XXX. pag. 302.306–309.

Π

Parisinus graecus 1171 – membr., saec. X, 299 fol., 30×20 cm, 1 col., 30 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 117–127 Diem nat**

Catal. 228; Omont Inv. 1,234; Catal. Paris. 70; Ehrhard I 1,281; Lendle 104.215; Mann 160.162.167. GNO X 1 Lendle CXCVII. – pag. 179–187.201–203.

Par. 1173

Parisinus graecus 1173 – membr., saec. XII, 300 fol., 30×20,5 cm, 2 col., 48 lin. – sermones in dies festos Iesu Christi et sanctae Mariae – **fol. 57v–62 Diem nat**

Omont Inv. 1,235; Catal. Paris. 72; Ehrhard I 3,210; Mann 161.164.173. – pag. 201sq.

H[a]

Parisinus graecus 1176 – membr., saec. XII, 309 fol., 38,5×28,5 cm, 2 col., 34 lin. – panegyricum metaphrasticum totius anni – **fol. 132v–139 Deit fil, fol. 164–171 Diem nat**

Catal. 233 (saec. XIII); Omont Inv. 1,241 (saec. XII); Catal. Paris. 74; Ehrhard I 3,232; Lendle 104.163; Mann 96.103.113. GNO X 1 Cavarnos CLII, Lendle CLXXXV. – pag. 30.33–35.69sq.190sq.

Par. 1179

Parisinus graecus 1179 – membr., saec. IX, 320 fol., 32,5×22 cm, 2 col., 34 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 119v–128 Diem nat**

Catal. 235; Omont Inv. 1,244; Catal. Paris. 78; Ehrhard I 2,25; Mann 95.101.107. – pag. 190sq.

Par. 1183

Parisinus graecus 1183 – chart., anno 1590 scriptus, 359 fol., 28×21 cm, 1 col., 22 lin. – panegyricum Theophanis Kerameus episcopi (cum nonnullis additamentis aliorum auctorum ecclesiasticorum – in his:) – **fol. 346v–358v Diem nat**

Catal. 240; Omont Inv. 1,251; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 131–132; Ehrhard I 3,641. – pag. 190sq.

Par. 1199

Parisinus graecus 1199 – membr., saec. XI, 200 fol., 27×20,5 cm, 2 col., 26 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 76v–93 Diem nat**

Catal. 249; Omont Inv. 1,269; Catal. Paris. 98; Ehrhard I 2,28; Lendle 104.149; Mann 143.148. GNO IX Gebhardt 144; X 1 Lendle CLXXXIV. – pag. 197sq.

F

Parisinus graecus 1268 – membr., saec. XII, 304 fol., 20×15 cm, 1 col., 28 lin. – varia variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 222–225v Cast**

Omont Inv. 1,282; Srawley XLV. GNO III 2 Kenneth Downing XIX; V McDonough 10.181; VIII 2 Pasquali XXXV. – pag. 295sqq.302–304.316.

T

Parisinus graecus 1458 – membr., saec. XI, 247 fol., 2 col., 40 lin. – menologium mensis Decembris – **fol. 212v–216v Deit fil**

Omont Inv. 2,50; Ehrhard I 1,524. – pag. 22.

E[a]

Parisinus Coislinianus graecus 58 – membr., saec. X, 365 fol., 37×25 cm, 2 col., 34 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 360v–365v Deit fil** (fine mutil.)

Omont Inv. 3,124; Aubineau Virg. 220. GNO V Alexander 208; VI Langerbeck X–XII; VII 2 Callahan XXIX; VIII 1 Cavarnos 217. – pag. 26–27.

Par. Coisl. 107

Parisinus Coislinianus graecus 107 – membr., saec. XI, 270 fol., 31,5×25 cm, 2 col., 30 lin. – panegyricum – **fol. 167v–170 Pent**

Montfaucon 181; Omont Inv. 3,134; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 170; Ehrhard I 2,271; Devreesse Coisl. 95–97. GNO IX Gebhardt 155.164.178.182. – pag. 276–278.

Par. Inst. 2

Parisinus Institut de France 2 (olim 6) – chart., saec. XVI, 132 fol., 30×21 cm. – opera Anastasii Nicaeni, Gregorii Nysseni (fol. 43–113v, 1 col. 26 lin.) et Ioannis Chrysostomi – **fol. 109v–113v Cast**

Omont Inv. 3,354; Bouteron/Tremblot 1; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 32.147. GNO III 2 Kenneth Downing XXVI.XXXVIsq. III 4 Mühlenberg LXXXVII.CXXIII. CXXXV. – pag. 302.306–310.319.

Par. suppl. 249

Parisinus suppl. graecus 249 – chart., saec. XVI, 406 fol. (fol. 86–91: 1 col., 24 lin.) – codex miscellaneus – **fol. 86–91 Cast**

Omont Inv. 2,238; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 174. – pag. 302.306–309.319.

Par. suppl. 399

Parisinus suppl. graecus 399 – chart., saec. XVI, 299 fol., 21×17 cm, 1 col., 27/30 lin. – orationes Gregorii Nysseni et Ioannis Chrysostomi – **fol. 81–86v Bapt, fol. 95–97 Pent**

Omont Inv. 3,257; Gamillscheg/Harlfinger 2 A 87. GNO III 1 Müller XLIX; III 2 Hörner CXL; V McDonough 14; VIII 1 Jaeger 20. – pag. 275sq.337sq.347.

Par. suppl. 916

Parisinus suppl. graecus 916 – membr., saec. XI, 120 fol., 2 col., 32 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 95v–105 Deit fil**

Omont Inv. 3,257. – pag. 22–24.

Par. suppl. 1012

Parisinus suppl. graecus 1012 – membr., saec. XII, 200 fol., 30,5×23 cm, 2 col., 23 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 138v–145v Diem nat**

Omont Inv. 3,329; Catal. Paris. 338; Ehrhard I 3,463. – pag. 190sq.

Patm. 182

Patmensis 182 – membr., saec. X, 197 fol., 2 col., 31 lin. – orationes Ioannis Chrysostomi et aliorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 79–79v Deit fil** (fragm. 117,1–119,13 δόγματος)

Sakkelion 102. – pag. 53.

Patm. 187

Patmensis 187 – membr., saec. XIII, 176 fol., 32,5×25,5 cm, 2 col., 29 lin. – varia hagiographica, variae orationes – **fol. 159v–172v Diem nat**

Sakkelion 108 (saec. XIV); Ehrhard I 3,876 (saec. XIII); Lendle 118.162; Mann 54.83. GNO X 1 Lendle CLXXXIV. – pag. 172.

Patm. 380

Patmensis 380 – chart., anno 1544 a Nicolao Anagnoste scriptus, 443 fol., 2 col., 29 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 130–139v Deit fil, fol. 193v–205v Diem nat**

Sakkelion 173; Ehrhard I 2,125; Mann 55.83. – pag. 30.33.36.71.172.

Rom. Vall. D 56

Romanus Vallicellianus graecus D 56 – chart., saec. XVI, IV,326 fol., 29,5×20,8 cm, 1 col., 26/30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 63–87v Cast, fol. 287–295 Deit fil**

Martini 2,94. GNO III 2 Kenneth Downing XXVI; V McDonough 21, Alexander 249; VII 1 Musurillo XVI; VII 2 Callahan XLVII; VIII 2 Pasquali XXX. – pag. 42.44sq.302.306.311–313.

*Serr. I 20

Serrensis chart. I 20 – chart., saec. XV, 305 fol., 4° – panegyricum totius anni – **fol. 7v sqq Diem nat**

Ehrhard I 3,242. codex est hodie deperditus. – pag. 225.

***Serr. I 21**

Serrensis chart. I 21 – chart., saec. XIII, 328 fol., 4° – panegyricum totius anni – **fol. ?? Diem nat**

Ehrhard I 3,213. codex est hodie deperditus. – pag. 225.

Sin. 523

Sinaiticus graecus 523 – membr., saec. XI, 219 fol., 33×24 cm, 2 col., 26 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 36–49 Diem nat**

Gardthausen Cat. 127; Vasiljev 284–286; Ehrhard I 2,31; Mann 184.190.240. GNO X 1 Lendle CXCVII. – pag. 207.

***Smyrn. A 4**

Smyrnaeus A 4 – chart., saec. XVI, 347 fol., 4°, menologium metaphrasticum pro quattuor mensibus compositum – **oratio LXXIX Deit fil**

Papadopulos-Kerameus Smyrna 6; Ehrhard I 3,163; cf. Richard, Répertoire des bibliothèques et des catalogues des manuscrits grecs, Paris ^{2}1958, p. 216; ^{3}1995, p. 390: codex anno 1922 combustus est; Lendle 118.

Q

Taurinensis graecus C I 11 – 346 fol., pars tertia fol. 8–330v: bomb., saec. XIV, 30,5×24 cm, 1 col., 52 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 122–125v Diem nat, fol. 198–199v Cast, fol. 305–308v Deit fil**

Pasini 168; Aubineau Virg. 220.221; Lendle 113.189 ann. 4; Mann 53.55. GNO II Jaeger LXII; III 1 Müller L; III 2 Kenneth Downing XXI, McDonough LXXVI, Hörner CXIV; III 4 Mühlenberg LXXIV.LXXXV. CXXXVII; V McDonough 17.181, Alexander (cui C III 14 audit) 216.253; VII 1 Musurillo XIV; VII 2 Callahan XLVII; VIII 1 Jaeger 100.146.149, Cavarnos 232; VIII 2 Pasquali (cui "T(aurinensis) 71" audit) XXXV; IX van Heck 82, Gebhardt 144.175. 180.183.188, Spira 351. 431; X 1 Cavarnos CLII.CLVIII, Lendle CLXXXIX. CCXLIII.CCLI. – pag. 42.43sq.162–164.295.302sq. 306sqq.

Thess. Vlat. 5

Thessalonicensis Vlatadon 5 – membr., saec. X/XI, 363 fol., 37,5×26,5 cm, 2 col., 35 lin. – homiliae Ioannis Chrysostomi pro festis totius anni – **fol. 156–164 Diem nat, fol. 164v–173v Deit fil**

Eustratiades Vlat. 104; Mann 224. – pag. 59–61.223–225.

Vat. 445

Vaticanus graecus 445 – chart., saec. XVI, 129 fol., 20,9×15,2 cm, 1 col., 35 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 26–29 Bapt, fol. 84v–86 Cast**

Devreesse II 192–194; Aubineau Virg. 220. GNO III 1 Müller XLII.XLIV; III 2 Kenneth Downing XIV, McDonough LXIV, Hörner CXXXV; III 4 Mühlenberg XLVIII; V McDonough 182; VII 2 Callahan XLVII; VIII 1 Jaeger 122.158, Cavarnos 219; IX Heil 12; van Heck 77, Gebhardt 131.137.188, Spira 422.431. – pag. 301sq. 337.

E

Vaticanus graecus 446 – membr., saec. XII, 391 fol., 23×18,7 cm, 1 col., 26 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 156v–170v Deit fil, fol. 212v–229v Diem nat**

Devreesse II 194–195; Maraval Macr. 125. Lendle 110. 177; Mann 54.72. GNO III 1 Müller XXI.XLIV.XLIX; III 2 McDonough LXXX, Hörner CVII; VIII 1 Jaeger 99.157, Woods Callahan 360; IX Gebhardt 142.163.187, Spira 350; X 1 Heil CVIII, Cavarnos CLII, Lendle CLXXXIX.CCXVII. CCXXXI. – pag. 42–43.94.168–172.218sq.

R^{b}

Vaticanus graecus 555 – membr., saec. XI a scriba Ioanne (V.G. 211) scriptus, 374 fol., 38,2×28,4 cm, 2 col., 32 lin. – menologium metaphrasticum mensis Decembris – **fol. 157–168v Deit fil**

Devreesse II 427–430; Catal. Vat. 6; Bratke (Texte und Untersuchungen. Neue Folge IV 3a (1899)) 94; Mercati 419 ann. 2 (saec. XI/XII); Ehrhard I 3,192; Lendle 110.192. GNO X 1 Lendle CLXXXIX. – pag. 39–40.80.84sq.

Vat. 564

Vaticanus graecus 564 – membr., saec. XIII, 193 fol., 38,2×26,4 cm, 2 col., 32 lin. – panegyricum – **fol. 169v–171v Pent**

Devreesse II 446–448; Ehrhard I 2,267. – pag. 273sq.282.

Vat. 654

Vaticanus graecus 654 – membr., saec. XII, 266 fol., 35,7×27,2 cm, 2 col., 28 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 218v–229v Diem nat**

Devreesse III 82–85; Catal. Vat. 14 (saec. XIII); Ehrhard I 2,91; Lendle 110.162; Mann 96.102.114. GNO X 1 Lendle CLXXXIV. – pag. 190sq.

Vat. 679

Vaticanus graecus 679 – membr., saec. XI, 309 fol. (fol. 288–309 chart. saec. XIV), 33,5×24 cm, 2 col., 40 lin. – orationes panegyricae pro festis immobilibus – **fol. 212–221v Diem nat**

Devreesse III 135–139; Ehrhard I 3,799. GNO X 1 Cavarnos CLX. – pag. 168–172.

Vat. 712

Vaticanus graecus 712 – chart., saec. XIII, 200 fol., 23×15 cm, 1 col., 32 lin. – codex miscellaneus – **fol. 151–154v** (123,21–130,22; 139,16–140,18; 142,3–144, 13), **fol. 156v–157** (120,15–121,14) **excerpta sermonis Deit fil**

Devreesse III 200–205; Darrouzès 175; Lendle 110.139. GNO III 1 Müller XLVI; X 1 Lendle CLXXX. – pag. 22.24–25.

Z

Vaticanus graecus 1433 – membr., saec. XIII, 476 fol., 34×26 cm, 1 col., 34 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 26v–32 Deit fil, fol. 102–105 Cast, fol. 117v–122 Bapt, fol. 215v–222 Diem nat, fol. 365–366v Pent**

Mercati Altempsiani 113; Aubineau Virg. 221; Maraval Macr. 125; Lendle 111.220; Mann 11.30. GNO III 1 Müller XII.XLIV.XLVIII.XLIX; III 2 Kenneth Downing XXIX, McDonough LXIX, Hörner CXII; III 4 Mühlenberg LXIX.LXXIII; V McDonough 13.184, Alexander 202; VII 1 Musurillo VIII; VIII 1 Jaeger 6.19.98.158, Cavarnos 231, Woods Callahan 359; IX Heil 3, van Heck 72.81, Gebhardt 132.143.168.183.188, Spira 356.418.429; X 1 Heil XCV, Cavarnos CLXI.CLXX, Lendle CXCVII.CCXX.CCXL.CCLI; Suppl. I Hörner LII. – pag. 30.34.37.70.72sq.151–154.156–158.226.275sq. 280.282.297.299sq.339sq.342.

Vat. 1759

Vaticanus graecus 1759 – chart., saec. XVI, 426 fol., 21,5×15,5 cm, 1 col., 23 lin. – codex miscellaneus – **fol. 50–61 Deit fil**

Canart 66–77; Battiffol Lollino 40; Lendle 112.134. GNO III 2 McDonough LXXVI; VIII 2 Pasquali XXX; IX Gebhardt 185; X 1 Lendle CLXXX. – pag. 51sq.

S

Vaticanus graecus 1907 – chart., saec. XII, 308 fol., 37×26,5 cm, 1 col., 68 lin. – opera Gregorii Nysseni (fere omnia) – **fol. 15–17 Deit fil, fol. 43v–44v Cast, fol. 78v–80v Diem nat, fol. 288 Pent, fol. 292v–293 Bapt**

Canart 634–639; Aubineau Virg. 221; Maraval Macr. 125; Lendle 112.218; Mann 11.30. GNO II Jaeger XXXVIII; III 1 Müller XI.XII.XXXI.XLIII.XLVIII; III 2 Kenneth Downing XXVIII, McDonough LXVIII, Hörner CXII; III 4 Mühlenberg LXVI.LXIX.CXXI; V McDonough 11.183, Alexander 202; VI Langerbeck XVIII; VII 1 Musurillo VIII; VII 2 Callahan XXVI; VIII 1 Jaeger 6.95.158, Cavarnos 229, Woods Callahan 359; VIII 2 Pasquali LXXIV; IX Heil 3, van Heck 71.81, Gebhardt 132.142.155.163.183.187, Spira 354.418.429; X 1 Heil XCV, Cavarnos CLXI, Lendle CXCVII.CCXX. CCXL.CCXLII.CCLI; Suppl. I Hörner L. – pag. 30.33,36sq.70.72sq.151–154.156–158.275sq.280.295sqq. 299–301.335.338sq.342.

Vat. Barb. 516

Vaticanus Barberinianus graecus 516 (**olim V 12**) – chart., saec. XIV/XV, 267 fol., 19×27 cm, 1 col., 33 lin. – panegyricum – **fol. 207–214v Deit fil**

Delehaye Barb. 91; Seymour de Ricci 118–119; Ehrhard I 3,838. – pag. 30.33.35.70.111–113.

Vat. Ott. 85

Vaticanus Ottobonianus graecus 85 – membr., saec. X/XI, 234 fol., 30,6×21 cm, 2 col., 34 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 7v–17v Diem nat**

Feron/Battaglini 51–53 (saec. X); Ehrhard I 2,13. GNO X 1 Cavarnos CLII.CLV, Lendle CCXXXI.CCXXXIV. pag. 201.

Vat. Ott. 119

Vaticanus Ottobonianus graecus 119 – chart., saec. XVI, 313 fol., 30,5×20,6 cm, 1 col., 29 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 248v–253 Cast, fol. 294–303v Diem nat**

Feron/Battaglini 68–69; Mann 54.57. GNO III 1 Müller XLIX.LI; III 2 Kenneth Downing XXVI; III 4 Mühlenberg LXXXVII; V McDonough 19; VII 1 Musurillo XVI; VIII 1 Jaeger 149.150; VIII 2 Pasquali XXX; IX Heil 19, Gebhardt 144.175.180.183.189. – pag. 162sq. 302.306.311–313.

Vat. Ott. 247

Vaticanus Ottobonianus graecus 247 – chart., saec. XVI, 226 fol., 25,4×17,8 cm, 1 col., 24 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 7–19 Deit fil, fol. 21–34v Diem nat**

Feron/Battaglini 139–140; Lendle 112.164; Mann 98.121. GNO III 2 Hörner CXXXVIII; IX van Heck 86, Gebhardt 178. – pag. 42.45sq.99.100–103.190sq.

V^P^

Vaticanus Palatinus graecus 245 – membr., saec. XII, 276 fol., 33,8×23,7 cm, 2 col., 34 lin. – panegyricum totius anni – **fol. 266v–269 Pent**

Stevenson Pal. 133–135; Catal. Vat. 218; Ehrhard I 2,41; Lendle 113.161. GNO X 1 Cavarnos CXLIII.CXLVI, Lendle CLXXXIV. – pag. 273sq.

P

Vaticanus Pii II graecus 4 – membr., saec. XI, 316 fol., 33,2×25,2 cm, 2 col., 29 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 61–68v Bapt, fol. 198v–202v Cast**

Stevenson Pii II, 134–135; Srawley XLVI; Aubineau Virg. 220. GNO III 1 Müller XL.XLIV; III 2 Kenneth Downing XIV, McDonough LXIII, Hörner XCIII; III 4 Mühlenberg XXXV.XLI.CXXI; V McDonough 182; VII 2 Callahan XLVII; VIII 1 Jaeger 120.158, Cavarnos 219; IX Heil 12, van Heck 76, Gebhardt 131.136.187, Spira 421.431. – pag. 295–297.301.335–337.

Vat. Urb. 9

Vaticanus Urbinas graecus 9 – chart., saec. XVII ex editione Morelliana (1615) descriptus, 270 fol., 35,5×23,8 cm, 1 col., 27 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 219v–224 Cast, fol. 239v–251 Diem nat**

Stornajolo 16–17; Aubineau Virg. 220; Lendle 113.131 ann. 1; Mann 257. GNO III 1 Müller XXI.XXX. XLII.XLIV.XLIX. LI; III 2 Hörner CXLV; III 4 Mühlenberg XXVI; VIII 1 Jaeger 37.124.152, Cavarnos 220; IX Gebhardt 152; X 1 Lendle CLXXX. – pag. 230.317.

Vat. Urb. 10

Vaticanus Urbinas graecus 10 – chart., saec. XVII ex editione Morelliana (1615) descriptus, 208 fol., 35,7×23,8 cm, 1 col., 27 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 61–71v Deit fil**

Stornajolo 17–18. GNO II Jaeger LXI; VI Langerbeck LX; VIII 2 Pasquali XXIII.XXIX.XXX.XLVII; IX Heil 16, Gebhardt 159.176.178.181.183, Spira 414; X 1 Heil CXXXII, Cavarnos CLXXI, Lendle CCXXI.CCXL. CCXLVIII. – pag. 105.

Ven. Marc. 67

Venetus Marcianus graecus 67 – membr., saec. XI, 332 fol. ("perperam numerantur 1–232 et 333–432" Mioni), 25×19 cm, 1 col., 38 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 3–9v Deit fil, fol. 9v–16v Diem nat**

Mioni 92–93; Zanetti/Bongiovanni 45; Srawley XLVI; Aubineau Virg. 220; Maraval Macr. 122; Lendle 113.132; Mann 10.23. GNO III 1 Müller XV.XL.XLIV; III 2 Kenneth Downing XIII, Hörner XCV; III 4 Mühlenberg XXXV.XXXVII; V McDonough 180; VII 1 Musurillo IX; VII 2 Callahan XXIII; VIII 1 Jaeger 112.145. 159, Cavarnos 222, Woods Callahan 347; IX Heil 6; van Heck 83, Gebhardt 149.158.173.183, Spira 363.418.428; X 1 Heil CXII.CXXIX, Cavarnos CLXI, Lendle CLXXX. CCXXI.CCXL.CCXLVIII. – pag. 20.151–155.

A

Venetus Marcianus graecus 68 – membr., saec. XII, 239 fol., 32,5×23,5 cm, 1 col., 30 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 186–190v Cast, fol. 228v–236 Bapt**

Mioni 93–94; Zanetti/Bongiovanni 45–46. GNO III 1 Müller XI.XXXI.XLIII.XLVIII; III 2 McDonough LVI, Hörner CXI; V McDonough 3; VIII 1 Jaeger 5.94; IX van Heck 71, Gebhardt 131. – pag. 295sqq.298sq.335. 338sq.348–351.

Ven. Marc. 122

Venetus Marcianus graecus 122 – chart., saec. XIV, 377 fol., 1 col., 30 lin. – opera Cyrilli Alexandrini – **fol. 286v–288 Diem nat** (1129,52–1137,42)

Mioni 169–170; Zanetti/Bongiovanni 70. Mann 230–233. – pag. 225.

Ven. Marc. II 167

Venetus Marcianus graecus II 167 – chart., anno 1481 ab hieromonacho et protosyncello Gregorio scriptus, 605 fol., 29×21 cm, 2 col., 31 lin. – panegyricum pro sex mensibus compositum – **fol. 384v–393v Deit fil**

Mioni 1,2 82–86; Mingarelli 520; Delehaye Marc. 220; Ehrhard I 3,248. – pag. 67.70.

Q^a

Venetus Marcianus graecus VII 25 – membr., saec. XII, (III,)310 fol. ("immo 311, nam fol. post 46 numero caret" Mioni), 36,7×26,6 cm, 2 col., 34 lin. – panegyricum pro tribus mensibus compositum – **fol. 42–51 Deit fil, fol. 105–115v Diem nat**

Mioni 2 40–44; Mingarelli 314–318 (saec. XI); Ehrhard I 3,501; Delehaye Marc. 224–226; Mann 220. GNO IX Spira 370. – pag. 30–31.223sq.

Ven. Marc. VII 38

Venetus Marcianus graecus VII 38 (olim Nan. 154) – chart., saec. XVI a Strategopulo (V.G. 406) scriptus, 465 fol., 20,5×14,5 cm, 1 col., 24 lin. – menologium pro quattuor mensibus compositum (una cum Ven. Marc. gr. VII 36) – **fol. 26–39v Deit fil**

Mioni 2 69–84; Mingarelli 346; Ehrhard I 3,164; Delehaye Marc. 239; Lendle 113.140. GNO X 1 Lendle CLXXX. – pag. 47–48.

Vind. iur. 7

Vindobonensis iuridicus graecus 7 – chart., saec. XV, 233 fol. (fol. 205–206: 1 col., 31 lin.) – opera iuridica variorum auctorum – **fol. 205–206 Cast** (fragm., fol. 205 inc. 327,23 οὐδὲν ψεῦδος, fol. 206 des. 332,17 τοὺς παροξυσμοὺς)

Lambeck/Kollar 6,50–68. – pag. 313sq.

W

Vindobonensis theologicus graecus 42 – chart., saec. XII, 238 fol., 4°, 1 col., 37 lin. – opera Gregorii Nysseni – **fol. 78–84v Deit fil, fol. 84v–91v Diem nat, fol. 229v–230v Pent** (fol. 230v des. mutil., 291,11–12 ἐφαρμόσαντος)

Nessel 122; Maraval Macr. 120; Lendle 102.134; Mann 11.23. GNO III 1 Müller XLII.XLIX; III 2 McDonough LXIII, Hörner XCII; VII 2 Callahan XLVIII; VIII 1 Jaeger 25.108, Woods Callahan 347.355; IX Heil 6, van Heck 83, Gebhardt 150.159.174, Spira 362; X 1 Heil

CXII, Cavarnos CXLI, Lendle CLXXX.CCXXI.CCXL. CCXLVIII. – pag. 20–21.151–155.276–278.

Vind. theol. 239 a et b

Vindobonensis theologicus graecus 239 (**a et b**) – chart., saec. XV, 170 fol., 2 col., 29/35 lin. – opera Gregorii Nysseni (et Maximi Planudis oratio In s. apost. Petrum et Paulum – **fol. 70–79v Deit fil** (**a**), **fol. 129v–143 Deit fil** (**b**)

Nessel 335. GNO VII 2 Callahan XLVIII; IX Heil 16, van Heck 79; X 1 Lendle CCXX. – pag. 13–15.

Vind. theol. 324

Vindobonensis theologicus graecus 324 – chart., saec. XIV, 308 fol., 1 col., 18 lin. – varia opera variorum auctorum ecclesiasticorum – **fol. 211–229v Deit fil**

Nessel 433–435. – pag. 30.33.

***Zagor. 13**

Zagorensis Thracicus 13 – chart., saec. XVI, 527 fol., 31×20 cm – panegyricum pro sex mensibus – **fol. 355v–376 Diem nat**

K. Dyobuniotes (Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ζαγορᾶς, Νέος Ἑλληνομνήμων 12 (1915) 456–473), 467–471. – pag. 225.

Zwick. 140

Zwickowianus bibliothecae scholae 140 – chart., saec. XVI, 1 col., 24 lin. – varia opera auctorum variorum a Petro Poachio conscripta – **fol. 27–35v Diem nat** (mutil., 35v des. 255,13 γάμῳ)

K. Treu (Zu den griechischen Handschriften in Zwickau, Revue d'histoire des textes 3 (1973) 231–240) 238–239. – pag. 228sq.

DE DEITATE FILII ET SPIRITUS SANCTI ET IN ABRAHAM

EDIDIT

ERNESTUS RHEIN

Ad editoris praefationem appendices 1–9 instruxit
Friedhelm Mann

PRAEMONITUM

Editor multis negotiis nimium quantum occupatus valde dolet sibi non licuisse laborem suum in recensendis libris perficere. itaque mihi reliquit viginti quinque codices praefationi et textui et apparatui critico inserere et de editionibus impressis agere. quo labore recepto id egi, ut partes editionis, quas editor absolvit, quam minime tangerem. itaque omnia quae illis codicibus viginti quinque recensitis investigavi in "appendicibus ad praefationem editoris" seclusi.

In libris illis, quos recensui, sunt quidam, quibus confirmatur comprobaturque condicio textus ab editore iam explorata, quia quam optime congruunt cum familiis et cum libris, quos editor recensuit (vide infra appendices 1–4). aliis autem accedentibus memoria familiarum recensioque codicum redintegranda fuit (vide infra appendices 5 et 6): itaque pro codice Parisino graeco 1176 (= H^a) nunc liber Vaticanus graecus 1907 (= S) textum familiae illustrat et iterum pro codice Vaticano graeco 555 (= R^b) liber Athous Vatopediu 73 (= V^u) antesignanus familiae factus est. in appendice 7 agimus de codice Atheniensi Benaki 10, qui est codex sui generis. – sequitur appendix 8 "De editionibus impressis" et agmen claudit appendix 9 "De digressione in patriarchae Abraham historiam", in qua breviter agitur cum de textu perquam simillimo, qui invenitur in oratione Ephraem "Graeci" In sanctum Abraham (a Sylvio Mercati anno 1915 edita), – tum de textu perquam dissimillimo, qui in libro Vaticano Barberiniano graeco 516 exstat.

F.M.

1. CONSPECTUS CODICUM

Atheniensis gr. 267, fol. 222—232, membr. saec. XIII
Atheniensis gr. 2433 (olim Serrensis Prodromu chart. I 22), fol. 29v–45, chart. saec. XIII
Atheniensis gr. Benaki 10, fol. 226v–236v, membr. saec. X
Athous Dionysiu 173, fol. 391–404v, chart. anno 1636 scr.
Athous Dionysiu 263, fol. 171v–176v, chart. saec. XVII
Athous Grigoriu 9, fol. 350–361v, chart. saec. XVI/XVII
Athous Grigoriu 20, fol. 143v–162v, chart. anno 1555 scr.
Athous Iviron 593, fol. 41–51v, chart. saec. XVI
Athous Iviron 677, fol. 203–208v, chart. saec. XV
Athous Kutlumusiu 85 (Pol), pag. 305–328, chart. saec. XVI
Athous Lavras B 97, fol. 233–242v, membr. saec. XII
Athous Lavras B 119, fol. 8v–17, membr. saec. XIV
Athous Lavras Δ 80, fol. 108–116, membr. saec. XIII
Athous Lavras Ω 153, fol. 116–123, chart. saec. XVII
Athous Pantokratoros 89, fol. 232v–244v, chart. saec. XVI
Athous Philotheu 64, fol. 70v–82v, chart. saec. XIV
Athous Simonos Petras 51, oratio VI, chart. saec. XVII
Athous Simonos Petras 67, oratio V, chart. saec. XIV
V^u **Athous Vatopediu 73**, fol. 30–42v, membr. saec. X
Athous Vatopediu 132, fol. 304v–312, membr. saec. XIV
Athous Vatopediu 631, fol. 273–286v, chart. anno 1422 scr.
Athous Vatopediu 640, fol. 109v–124v, chart. saec. XIV
Athous Xiropotamu 120, fol. 134–141v, chart. anno 1617 scr.
Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 90, fol. 122–125v, membr. saec. XIII/XIV
Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 93, fol. 242–248v, membr. saec. XI (cum addit. saec. XV)
Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 101, fol. 101v–106v, membr. saec. XII
Constantinopolitanus τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37, fol. 143–154, chart. anno 1558 scr.
Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 1, fol. 369–375v, chart. anno 1360 scr.

Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10, fol. 146v–157v, membr. saec. XII
Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773, fol. 67–72v, chart. saec. XVI
Florentinus Laurentianus plutei 8,8, fol. 182, chart. saec. XIV
Florentinus Laurentianus plutei 8,23, fol. 90, chart. saec. XV
Florentinus Laurentianus plutei 9,24, fol. 341v, chart. saec. XIII
Lesbiacus Ioannu 1, fol. 86v–88v, membr. saec. XIII
Londiniensis Musei Britannici gr. Additional 22 509, fol. 73–76, membr. saec. X
Lugdunensis Gallorum 542 (=625, =51), fol. 111–121, membr. saec. XII
Matritensis gr. 2725, fol. 305–313, chart. saec. XVI
Matritensis gr. 4864, fol. 2–9v, chart. saec. XVI
M **Mediolanensis Ambrosianus gr. C 135 inf**, fol. 5–17v, membr. saec. XI
Monacensis gr. 107, fol. 21–28v, chart. saec. XVI
O **Monacensis gr. 370**, fol. 1–13, membr. saec. X
Mosquensis gr. 157, fol. 272–285, membr. saec. XI
Mosquensis gr. 224, fol. 378–387v, membr. saec. XII
Mutinensis Estensis gr. 216 (=O.4.9 olim II H 1), fol. 59–60v, 64–64v, chart. saec. XV/XVI
Mutinensis Estensis gr. 240 (=I.6.28 olim III F 17), fol. 2–7v, chart. saec. XV/XVI
Mutinensis Estensis gr. 249 (=α T. 8.18 olim II G 13), fol. 293–300, chart. saec. XV/XVI
Oxoniensis Bodleianus Cromvellianus gr. 10, pag. 609–618, chart. saec. XVI
Oxoniensis Bodleianus Laudianus gr. 82, fol. 37v–46, membr. saec. XII
Parisinus gr. 139, fol. 167v, membr. saec. X
Parisinus gr. 503, fol. 315–321, chart. saec. XIV
R^a **Parisinus gr. 584 A**, fol. 211v–216v, bomb. saec. XIII
Parisinus gr. 585, fol. 2–10, chart. saec. XVI
Parisinus gr. 759, fol. 217v–224, membr. saec. XI
H^a **Parisinus gr. 1176**, fol. 132v–139, membr. saec. XII
T **Parisinus gr. 1458**, fol. 212v–216v, membr. saec. XI

E^a **Parisinus Coislinianus gr. 58**, fol. 360v–365v, membr. saec. X
Parisinus suppl. gr. 916, fol. 95v–105, membr. saec. XI
Patmensis 182, fol. 79–79v, membr. saec. X
Patmensis 380, fol. 130–139v, chart. anno 1544 scr.
Romanus Vallicellianus gr. D 56, fol. 287–295, chart. saec. XVI
Smyrnaeus A 4, oratio LXXIX, chart. saec. XVI
Taurinensis gr. C I 11, fol. 305–308v, chart. saec. XIV
Thessalonicensis Vlatadon 5, fol. 164v–173v, membr. saec. X/XI
E **Vaticanus gr. 446**, fol. 156v–170v, membr. saec. XII
R^b **Vaticanus gr. 555**, fol. 157–168v, membr. saec. XI
Vaticanus gr. 712, fol. 151–154v, fol. 156v–157, chart. saec. XIII
Vaticanus gr. 1433, fol. 26v–32, membr. saec. XIII
Vaticanus gr. 1759, fol. 50–61, chart. saec. XVI
S **Vaticanus gr. 1907**, fol. 15–17, chart. saec. XII
Vaticanus Barberinianus gr. 516, fol. 207–214v, chart. saec. XIV/XV
Vaticanus Ottobonianus gr. 247, fol. 7–19, chart. saec. XVI
Vaticanus Urbinas gr. 10, fol. 61–71v, chart. saec. XVII
Venetus Marcianus gr. 67, fol. 3–9v, membr. saec. XI
Venetus Marcianus gr. II 167, fol. 384v–393v, chart. anno 1481 scr.
Q^a **Venetus Marcianus gr. VII 25**, fol. 42–51, membr. saec. XII
Venetus Marcianus gr. VII 38, fol. 26–39v, chart. saec. XVI
Vindobonensis theologicus gr. 42, fol. 78–84v, chart. saec. XII
Vindobonensis theologicus gr. 239 (a et b), fol. 70–79v (a); fol. 129v–143 (b), chart. saec. XV
Vindobonensis theologicus gr. 324, fol. 211–229v, chart. saec. XIV

2. PRAEFATIO EDITORIS

Orationis De deitate filii et spiritus sancti memoria, sicut in nostram quidem aetatem pervenit mihique inquirenti innotuit, in septuaginta sex codicibus posita est, quorum ex numero duos saeculo X exaratos, Parisinum Coislinianum gr. 58 et Londiniensem graecum Additional 22509, admodum mutilos esse dolemus. accedit excerptum codicis Vaticani gr. 712, saec. XIII, dimidiam fere orationis partem continens, quattuor excerpta minora unumque fragmentum codicis Patmensis 182 brevius quam quod multum prosit orationem edituro. praeterea exstiterant codices Athoi Simonos Petras 51 (saec. XVII) et 67 (saec. XIV) Smyrnaeusque A 4 (saec. XVI), qui autem bibliothecarum incendiis in monte Athoo anno 1891 et Smyrnae anno 1922 deleti sunt. codicum integrorum quattuor quamvis ut assequerer contendissem mihi non suppeditarunt: Athous Lavras B 97, Athous Lavras Δ 80, Athous Lavras Ω 153, Lesbiacus Ioannu 1, reliquorum partim tabellas lucis ope confectas, omnes autem codices qui in Italiae Francogalliae Germaniae bibliothecis iacent ipsos inspexi atque contuli. plerosque libros eosdemque quibus maxime proficimus superiorum huius Gregorii editionis voluminum editores clare iam descripserunt. sed cum orationis De deitate filii et spiritus sancti adhuc neque memoria exposita neque libri collati sint, de codicibus rationeque quae inter eos intercedat paulo fusius mihi disserendum statuo.

I. De codicibus

Codicum qui integrae memoriae sunt nec ullas fere lectiones nisi ex ipsius familiae fonte ortas exhibent duae exsistunt classes, quarum hyparchetypos α et β nominavi. classes cum multis variis inter se lectionibus differunt clareque distincteque separantur tum magno illo discri-

mine sunt insignes quod classis α codices exhibent, classis β omittunt p. 122,15 ἢ – 24 συμπαραλάμποντα. quae quin veri textus verba sint minime dubito. praeter quod lacunae amplitudinem ex hyparchetypi β condicione satis bene explicare posse mihi videor (v. infra pag. 42sq), locum ideo tuendum curo, quod ad continuendas atque explanandas lineas 13–15 necessarius est atque haec, quae de orationis tempore insinuantur (annus 383, cum post Arcadium Augustum nominatum quattuor regia erant lumina; cf. Daniélou RSR 29 (1955) 363 sq) interpolationi recentiori deberi parum verisimile est. praeterea nominabo

118,18 παρασχεῖν τι α: παρασχεῖν ἐστι β
120,16 coll ἕτερον εὐκαιροῦντες (Act 17,21) α: εὐκαιροῦντες ἕτερον β
122,5 ὄντα om β
130,9 καὶ α: ἀλλ' β
137,1 ἀγεννέστερον καὶ α: ἀγεννές τε καὶ β
140,10–11 coll ὁ προφήτης φησὶν α: φησιν ὁ προφήτης β
141,20 σχοῖεν α: ἔχοιεν β
118,10 καὶ ante ταῖς add α
121,9 ἄρτου β: ἀργυρίου α
123,9 θεον β: υἱὸν α
123,22 Ἐπίκουρον β: Ἐπικούριον (aut -ειον) α
131,9 διῇει β: διέβη α
131,14 τῇ Σάρρᾳ β: τῆς Σάρρας α

Et classis α et classis β ut fieri solet in complures familias dividuntur, quas et ipsas lectionum varietates errores verba vel transposita vel omissa ita separant, ut quod cognationis vinculum inter eas intercedat in propatulo sit. quod ad codices quos appellant contaminatos attinet, tria mixtae recensionis genera distinguere posse mihi videor; de quibus agam postquam de memoriae testibus integris disputavero. ad textum componendum familiae cuiusque antesignanum adhibendum curavi, etsi hic ille fortasse dimitti attamen oratio vera inveniri poterat. sed volui ex ipso apparatu critico loco quoque dubio memoriae quasi

imaginem lectori elucere (cf. Langerbeck (GNO VI) p. VII).

1. De classe α

Scinditur haec classis in tres familias, quarum codices principes atque gravissimi sunt Monacensis gr. 370 (= O), Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf (= M) et Parisinus gr. 1458 (= T). Jaeger iam (GNO VIII 1, p. 115–116) exposuit O et M testes esse recensionis Byzantinae, quam saeculo IX compositam esse arbitratur. quam ad conclusionem haec quoque quae infra de codicibus ostendam perducunt. familia T quidem ex eodem fonte descendit, sed non ex eadem recensione qua OM, ut et ex verbis omissis additisve quibusdam et ex tota codicum compositione apparet: nullus familiae T testis Gregorii solius opera continet, sed orationem nostram inter libros adeo varios positam esse videbis.

De familia O

O De codice Monacensi gr. 370, foliorum 410 (explicit mutilus), quem Monacii contuli, multi iam ante me egerunt. ducit oratio nostra Gregorianorum operum agmen (fol. 1–13). qui scripsit, in litteris verbisque describendis fuit diligentissimus: velut 129,13 omiserat propter homoeoteleuton δύναμις καὶ θεοῦ et 134,17–18 ἐπιτάφιον; οὐκοῦν, propter homoeoarcton ἐπι 17 et 18; sed utrumque locum ipse correxit postquam iterum contulit exemplar, quod alibi raro invenias. accentus autem spiritus signa apostropha permulta omisit, quae res mihi argumento esse videtur codicem O originem ex unciali exemplari ducere, cui haec signa vel omnino vel saepissime deerant. accedunt scriptionis continuae male dissolutae vestigia (132,14 ὅ πως pro ὅπως; 134,2 παῖδαστοργην pro παῖδας στοργὴν; 139,1 ἐπιγραφῆς pro ἐπὶ γραφῆς aliaque id genus), quae docent O haud procul a codice unciali abesse, nempe illius editionis Byzantinae exemplari. praeter quos invitus vel potius inscius commisit errores

nusquam ab exemplari discessisse videtur, ita ut versetur ante oculos librarius haud sane doctus diligens gratus Gregorium edituro.

Duo fuerunt correctores, quorum primus 142,7 τὴν inseruit, quod omiserat prima manus. uterque praeter hunc locum nihil nisi accentus aliasque minutias, et quidem saepissime ut in codicis O prima condicione, correxit. codicem O ad textum constituendum adhibui reliquosque familiae, quippe qui ut infra monstrabo omnes ad O redirent, omnino dimisi.

Mon. 107 Codicem Monacensem gr. 107, saec. XVI, Jaeger (GNO VIII 1, p. 116–117) apographon codicis O plenum atque integrum – subtractis in fine adiectis operibus et initio codicis (fol. 1–20) remoto – operum ordine mendarumque minutiarumque cognatione fretus esse iudicavit. at lectiones libri De deitate filii et spiritus sancti (fol. 21–28v) ab O et Mon. 107 exhibitas Monacii perscrutatus inveni O non solum exemplar codicis Mon. 107 posse fuisse. en qui maxime me commoverunt loci:

118,10 ταῖς ἓξ Mon. 107: καὶ ταῖς ἓξ O
119,13 τε O: γε Mon 107
120,3 ἦν τὸ Mon 107: ἐν τῷ O
10 διέξοδον Mon 107: ἔξοδον O
12 αὐτοῦς Mon 107: αὐτοῖς O
19 θεολογίας Mon 107: ἀσεβείας O
121,9 ἄρτου Mon 107: ἀργυρίου O

Accedit magnus numerus locorum, qui minoris momenti, sed haud prorsus neglegendi videntur: 118,7 σίμ βλα (sic); 125,2 εὐνοήσαι Mon. 107 – utrumque in O clare et recte scriptum. in orthographiae aliisque minutiis etiam saepissime dissident codices. praeterea, quamvis fugiente calamo scripserit primus ille codicis librarius – sunt enim omnino tres –, tamen exemplar secutus spatio relicto diligenter paragraphos signavit; quos autem in O nusquam invenimus. ubi est igitur codicis Mon. 107 locus in stemmate quo orationis nostrae memoria depingitur? confitendum est in tanta quantam

exposui discrepantia codicem familiae O esse permultis rebus confirmari; satis habeo commemorare 118,11 ἀνεγείρασαι; 126,16 τὰ om; 139,3 ὁ om; 141,5 ὑμῖν pro ἡμῖν; 143,12 τοῦ om; quibus locis Mon. 107 conspirat cum familia O contra alias classis α familias. quae cum ita sint, consentaneum videtur Mon. 107 ex libro ab O descripto nunc deperdito fluxisse, sed qui varietates lectionum nonnullas aliunde haustas sive in textu sive in margine exhiberet et qui ut lectoris commoditati satisfaceret paragraphos distingueret. neque enim credo varias lectiones codicis Mon. 107 quas supra nominavi in communi familiae fonte omnes iam exstitisse et a codicis Mon. 107 parente, sed non ab aliis familiae exemplaribus susceptas esse neque librarium Mon. 107 exemplari O simul cum alio usum esse. ergo suspicor in Mon. 107 orationi De deitate, quippe quae primum Gregorii opus esset, exemplar recentius quam O fuisse, reliqua autem opera ita esse descripta ut Jaeger dixit.

Vind. theol. 239 a et b Pertinet ad familiam O etiam Vindobonensis theologicus gr. 239, saec. XV, quo in codice libellus De deitate bis apparet diversis manibus exscriptus. exhibet enim codex, ut ex catalogo Nesselii cognovi, Gregorii homilias 8 De beatitudinibus fol. 1–45, homilias 5 De oratione dominica fol. 45–70, quas sequitur primum De deitate exemplar fol. 70–79v. deinde fol. 80–93 epitaphium In Basilium fratrem et 93–95v orationem In principium ieiuniorum invenimus, quae autem in fine mutila est aliquot foliis excisis. qua de causa, ut videtur, foliis 96–107v aliud eiusdem In principium ieiuniorum orationis exemplar integrum adiunctum est, "sed a praecedentis mutili exemplaris scriptura adeo diversum, ut primo intuitu appareat exemplaria illa duo a duobus diversis descriptoribus exarata esse" (Nessel). ab eadem altera manu scripta sequuntur: 107v–118 Gregorii De beneficientia, 118–129 eiusdem De poenitentia, 129v–143 alterum exemplar De deitate, 143–154 eiusdem De pauperibus amandis, 154–156v eiusdem De mortuis, 158–170 Maxi-

mi Planudis In sanctos apostolos Petrum et Paulum oratio (init. mut.).

Vind. theol. 239 a Primum de exemplari foliorum 70–79v breviter loquar, quod Vind. theol. 239 a appellari solet. contuli specimen foliorum 70–75. est familiae O, ut communes familiae errores demonstrant, attamen non ex O ipso descriptum esse multa probant. eligo 121,1 δουλικῶν διακονημάτων O: εὐαλικῶν διδαγμάτων Vind. theol. 239 a; 124,15 τὸ λειπόμενον O: θάτερον Vind. theol. 239 a; 124,15 ἀλλὰ μὴν λέγουσιν O: ἀλόγως οὖν φασὶν Vind. theol. 239 a; 129,4 μετάστασις O: κατάστασις Vind. theol. 239 a; 129,13 οὖν O: ἄρα Vind. theol. 239 a. omnibus his locis O optime legi potest, ne forte malam eius condicionem causam variarum lectionum esse credas. praeterea nonnulla addidit Vind. theol. 239 a, quae non exhibet O; 119,1 post νέον add μὴ; 120,15 post εἰσι add οἱ; 121,8 post περὶ add τοῦ; 127,16 post παρελθέτω add ἀπ' ἐμοῦ.

Commemorandum autem est neque Vind. theol. 239 a quicquam praebere quod falso omisit O neque verba ab Vind. theol. 239 a addita in ullo alio codice iterum nobis occurrere. haec res et locus 120,10, ubi O et Vind. theol. 239 a soli falso ἔξοδον scribunt me adducunt ut Vind. theol. 239 a ex O fluxisse credam, sed intermisso illo codice variis lectionibus affecto, quem etiam exemplar codicis Mon. 107 fuisse dixi, etsi non ipsum librarii Vind. theol. 239 a oculis subiectum fuisse existimo.

Vind. theol. 239 b Ex eiusdem familiae fonte, sed non ex eodem codice quo Vind. theol. 239 a neque ex O ipso derivatus est Vind. theol. 239 b (fol. 129v–143r, ex quibus contuli 129v–135r), qui ut Vind. theol. 239 a solus quasdam lectiones falsas exhibet. cum Vind. theol. 239 a communem habet locum corruptum 119,1: post νέον add μὴ Vind. theol. 239 a, μὴ om, ἀποτίθεσθαι Vind. theol. 239 b. aliis locis Vind. theol. 239 b contra Vind. theol. 239 a veram praebet lectionem. credo Vind. theol. 239 b ex eodem fonte provenire quo Vind. theol. 239 a, sed non eodem

esse patre. ceterum Vind. theol. 239 b librarius multo maiore scientia ac diligentia munus suum praestitit quam qui Vind. theol. 239 a confecit. *(addenda est hoc loco appendix 1, vide infra pag. 57)*

Mut. Est. 240 et 216 Matr. 4864 Par. 585 'Ex codicum familiae O numero Mutinensem Estensem gr. 240 et 216, Matritensem gr. 4864, Parisinum gr. 585 ex uno fonte derivatos esse primo iam obtutu manifestum est. quod satis probatur communi eorum lacuna 119,13 καὶ – 121,19 ἀσυγγνωστότερα, neque huius rei etsi possem alia afferre argumenta opus est. lacuna quoque – ut alia praetermittam – docet Mut. Est. 240 et 216, Matr. 4864, Par. 585 non ex O ipso haustos esse; quamquam enim unum codicis O folium paene adaequat – porrigitur ab huius folii 2r quarta linea ad folii 3r quartam – tamen ut vides folio codicis O omisso orta esse non potest. sunt complures loci quibus cerni possit communem codicum fontem initio mutilum fuisse; ubi Mut. Est. 240 et 216, Matr. 4864, Par. 585 partim spatia reliquerunt vacua, partim ac plerumque inepte coniecerunt. nolo, lector, abuti patientia tua locis enumerandis. ceterum argumentis quae Jaeger (GNO VIII 1, p. 117sq de Par. 585 et p. 120 de Matr. 4864) tulit bene consideratis et mendarum cum O congruentium ratione habita facilis videtur coniectura Mut. Est. 240 et 216, Matr. 4864, Par. 585 ex progenie codicis O originem ducere.

Mut. Est. 240 Mutinensis Estensis gr. 240 (= I.6.28, olim III F 17), variorum codicum chartaceorum fragmentis est compositus, quorum primum tantum Gregorii unum opus exhibet, scilicet orationem De deitate filii et spiritus sancti (fol. 2–7v), quae est inter libros ab Andrea Darmario (cf. V.G.) exaratos. in Mut. Est. 240 orationis nostrae finis desideratur; explicit post 135,19 διήγημα. μονο (fol. 7v).

Mut. Est. 216 At ego codicem Mut. Est. 216 (= O.4.9, olim II H 1), qui duo orationis De deitate fragmenta exhibet, Mutinae examinans inveni hunc codicem alia tria folia manuscripti Darmarii qui Mutinensi Est. 240 continetur nobis conservasse, et quidem omnia quae sequuntur post

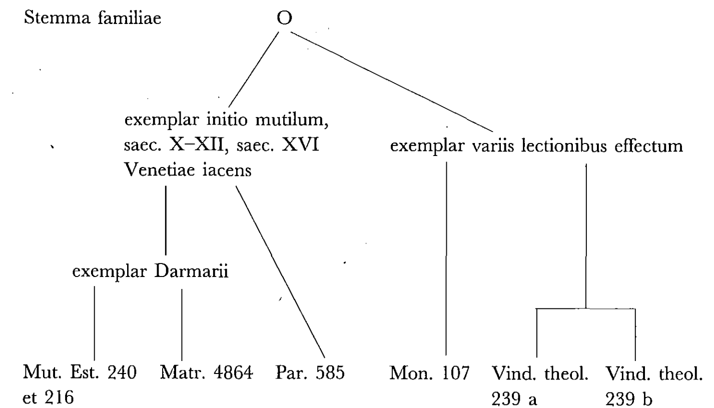
135,19 μονο, ubi ut dixi intermittit Mut. Est. 240: ab –γενής 135,19 usque ad 138,15 θαυμάσω (Mut. Est. 216: fol. 64r–v) et ab 138,15 τὸν ad 141,19 ὄφεως pr (Mut. Est. 216: 59r–v), inde ab 141,19 οὐχ ἁπλῶς ad orationis finem (Mut. Est. 216: fol. 60r–v). haud vitanda est conclusio unius libri partes in duos codices ordine mutato irrepsisse: praeter eandem Darmarii scripturam aliasque res congruentes quas enumerare supersedeo, praesertim foliorum coniunctione, μονο– (Mut. Est. 240, expl. fol. 7v) et –γενής (Mut. Est. 216, inc. fol. 64r) conspicuum est duorum codicum fragmentis unum Gregoriani operis exemplar in nostram aetatem permansisse. ceterum eadem Gregorii opera eodem ordine quo in O legimus in codice Mutinensi antiquitus fuisse ex indice intellegi potest codici Mut. Est. 240 (fol. 1) praefixo.

Matr. 4864 Codex Matritensis gr. 4864 (olim archivo histórico nacional 163,6), saec. XVI, cuius phototypias contuli, Gregorii opera continet eodem ordine quo in O collocata. exhibet igitur orationem De deitate filii et spiritus sancti foliis 2–7v. ad haec quae ab superiorum voluminum editoribus iam dicta sunt addere velim librarium codicis esse eundem quem modo commemoravi Andrean Darmarium, etsi Vogel-Gardthausen 1.1. non nominant codicem Matritensem inter Darmarii labores. ab hoc autem confectum esse facile probatur comparanti Matritensem cum Mutinensibus vel potius Mutinensi – iam licet loquar de uno libro –, quod modo tractavi. ceterum primo iam obtutu apparet Mutinensem et Matritensem artissimo inter se vinculo coniunctos esse. utrumque scripsit Darmarius, uterque saepe cum altero contra Parisinum 585 stat – scilicet ubi Par. 585 veram exhibet lectionem –, ita ut a Darmario ex uno exemplari descriptos esse conicias. multa enim monent, ne credas Matr. 4864 de Mut. Est. 240 et 216 aut Mut. Est. 240 et 216 de Matr. 4864 descriptum, sed utrumque ex eodem Darmarii exemplari primis foliis atque compluribus locis corrupto haustum esse nulla alterius ratione habita. praeter quod minime verisimile credo scribam, qui libris describendis victum comparare solet libros propria manu scriptos conservasse iisque priore exemplari neglecto usum esse, haec, quaeso, ut convincaris mecum considera: 117,12 inter ῥᾳδίως et 14 μεγάλου est locus in exemplari corruptus. in Mut. Est. 240 Darmarius lacunam 1 1/2 fere lineae reliquit, deinde inseruit ἑαυτὴν κατέχει ὁμοτίμοις πρότερον· ἰδιωμάτων ὑπολάμπειν et post spatium 13 fere litterarum λου (ex μεγάλου), quod in codice legere poterat. vides Darmarium quam fidelissime describere voluisse, etsi intellegi non posset quod scripsisset. contra in Matr. 4864 ipse coniecit speciemque exemplaris neglexit ut faceret verba facilia ad intellegendum: ἑαυτὴν κατέχειν ὁμοτίμως πρὸς ἕτερον ἰδιωμάτων ὑπολάμπειν. qua de causa quoque λου omisit. probatur hoc loco uno – ut taceam de aliis – Mut. Est. 240 non descriptum esse posse ex Matr. 4864. contra dabo locos qui probent Matr. 4864 non ex Mut. Est. 240 haustum esse: 128,16 ὅτα πέμφθη Mut. Est. 240 pro ὅταν πεμφθῇ; ἐν τῷ πεμφῆναι Matr. 4864 ex coniectura; 126,9 ἀνάγκη Mut. Est. 240 ἀνάγκην recte et clare Matr. 4864. concludo Mut. Est. 240 et Matr. 4864 fratres esse.

Ceterum aliud Mutinensi aliud Matritensi est ingenium. compluribus locis ubi exemplar corruptam praeberet lectionem in Mut. Est. 240 fideliter transcripsit Darmarius quamvis inepta, in Matr. 4864 suas inscripsit coniecturas ut oratio intellegi posset. sed praeter coniecturas nullam prorsus Matritensi exarando operam adhibuit, saepe pessumdedit quae in Mut. Est. 240 recta inveniuntur, multa omisit, multa transposuit, quod nimis properante calamo scripsit tamquam brevi tempore opus perficere atque ei qui scribi voluerat referre iussus. scriptura tota mutata est maiore numero ligaturarum litterarumque maiuscularum addito, ita tamen, ut non dubium sit quin scripserit unus librarius utrumque codicem.

Par. 585 Parisinus gr. 585, saec. XVI, aliter atque melius se habet quam alteri duo. primum exemplar multo prae-

stantius suppeditabat Parisini librario quam Darmario, deinde multo diligentius scripsit quam ille. quod autem Jaeger (GNO VIII 1, p. 117sq) dixit ornamenta more antiquioris aevi habere, quare eum ex exemplari vetustiore descriptum esse suspicaretur, valde adridet. et ipse enim Lutetiae Parisiorum codicem inspiciens huius rei inveni argumenta. primum affero in folio codici praefixo scriptum esse: "Transcriptus ex antiquo exemplari Bibliothecae Grimanae et recognitus, impensa facta ..... (quae sequuntur haud certe legere poteram) decem." quae demonstrant longum temporis spatium inter Par. 585 eiusque parentem interesse. accedit quod his locis quos iam apud alteros corruptos invenimus Par. 585 spatium vacuum relinquere solet, quod corruptelae amplitudinem adaequet. quod non mirere in parvarum corruptelarum locis, sed Par. 585 qua est diligentia vel pro magna illa lacuna 119,13–121,19 spatium 40 fere linearum reliquit. folium exemplaris excidisse librariumque id cognovisse manifestum est. cum autem, ut supra ostendi, lacuna unum folium codicis O paene adaequet, suspicor haud multo aliter ac codicem O, id est binis columnis scripturaque simili exemplar Parisini 585 exaratum fuisse. addo hoc exemplar 117,12 ἄτγειν ut O pro ἀστατεῖν habuisse (nam exhibent Mut. Est. 240, Matr. 4864 ἄγειν, Par. 585 ἄττειν), quae ligatura autem post saec. XII in usu non iam erat. ergo ut breviter comprehendam quae modo dixi: est Par. 585 ex communi fonte cum Mut. Est. 240 et 216, Matr. 4864, id est ex codicis O apographo non recentiore quam saec. XII, quod saec. XVI Venetiae in Bibliotheca Grimana iacebat, haustus, sed aliter ac Mut. Est. 240 et 216, Matr. 4864 ipse eius filius atque testis sincerus.

De familia M

Alter recensionis Byzantinae ramus codicibus Mediolanensi Ambrosiano C 135 inf (= M), Veneto Marciano gr. 67 (= K), Vindobonensi theologico gr. 42 (= W) exstat; quos aliquoties iam in huius editionis voluminibus descriptos invenies. sui generis autem esse familiam probant qui sequuntur loci: 118,10 ταῖς ἐξ MKW: καὶ ταῖς ἐξ O; 120,10 διέξοδον MKW: ἔξοδον O; 126,16 τί χρὴ τὰ πολλὰ MKW: τὰ om O; 136,16–17 ἂν coll post τοιαῦτα MKW om O; 133,16 ποιήσω O: ποίησον MKW; 143,12 τοῦ om O.

Med. Ambr. C 135 inf (= M)

Mediolanensis Ambrosianus C 135 inf, saec. XI, continet orationem De deitate filii et spiritus sancti foliis 5–17v post indicem a codicis rubricatore confectum.*) codicem Mediolani conferens tres manus recentiores per totum codicem distinxi, quarum prima atque potissima (M¹), quae corrigeret caute prius eradere solita, saeculo XI tribuenda videtur, quod et prisco more scribendi (velut ligatura τγ pro ττ 117,12) et ipso codice Ven. Marc. 67 (= K) confirmatur, qui ut infra ostendam saec. XI ex codice M ab M¹ iam correcto descriptus est. M¹ raro lec-

*) In pagina chartacea codici saeculo ut opinor fere XVI praefixa legi potest codicem 53 homilias Gregorii continere et "ex Thessalia" esse.

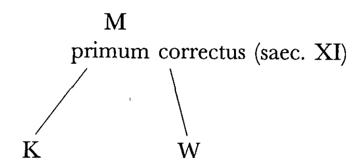
tiones sua coniectura inventas aut ex fonte α depromptas, pleraque ex progenie β atque ab familia R^b haud aliena introduxit, ut loco quoque sub textu significavi. M^2, saec. fere XIV, paucissima verba, saepius minutias correxit, M^3, saec. ut puto XVI, supra columnam alteram folii 5r ut in aliis operibus titulum orationis inseruit, postquam homo nefarius auri sacra fame – nam fuerant ornamenta scripturae aurea – per totum codicem titulos cultello excussit, paucis dumtaxat neglegentia parcens. adhibui M in textu componendo.

Ven. Marc. 67 (= K) Codicis Veneti Marciani gr. 67 (nunc 387), saec. XI, librarium cognovi non uno exemplari usum esse. velut fol. 205r medio libro De oratione dominica exemplari deficiente folio vacuo relicto Vitam sanctae Macrinae (fol. 206r, nunc initio mutilam) ex alio describere coepit libellosque denuo numeravit. quod etiam in prioribus codicis partibus fecisse conicio, etsi numeratione non renovata; nam liber De professione Christiana (cf GNO VIII 1, p. 112) non ex M fluxit, quod contra de oratione nostra, quae prima est (fol. 3–9v), certe affirmare posse mihi videor: 125,20 φιλαν(θρωπ)ίαν οὐ χω(ρίζεται), in rasura positum ab K, lineam codicis M explet quam antea omiserat; 142,13 (ἀνθρωπί)νης in ras ab K quia νης incipit lineam in M et K, K autem falsae lineae initium descripsisse animadverterat. praeterea exhibet K omnes errores proprios codicis M et praesertim omnes lectiones correctas quibus M ab altera manu affectus est. non discrepat ab M primum correcto nisi minutiis tribusque mendis propriis: 123,4 ἐκείνους M εἶναι K; 140,2 τοῦ alt om K; 140,3 προστάξασα (pro προ-) K. num nimis temere coniectare videtur qui M primum correctum patrem codicis K esse arbitretur? de familiae M memoria consulebam K ubicumque M deficiebat: titulo (vide supra), 118,15 γίνεσθαι – 18 κερ(δαλεώτερον) et 142,18 ὁ ὄφις – 143,1 τὸ; quae verba eadem calamitate perdiderunt atque tituli.

Vind. theol. 42 (= W) Vindobonensis theologicus gr. 42 (= W), saec. XII, cuius contuli tabellas lucis ope confectas, descriptus est ex

codice M inde ab oratione De deitate filii et spiritus sancti, quae quintum in codice locum obtinet (fol. 78–84v) praemissis quattuor libellis aliunde haustis. M exemplar fuisse ut de nostra oratione quoque confirmem, unum tantum afferam argumentum: 120,3 ἦν librarius M in initio lineae reservaverat rubricatori; qui autem postquam munere non functus est, M^1 in margine dextra, non ut debebat in sinistra, ἦ nulla arte addidit. quod non intellegens W solus familiae testis ἦν omisit. sed talia inter multa. quod autem Jaeger (GNO VIII 1, p. 26) Muellerque (GNO III 1, p. XLII) dixerunt W ex M nondum correcto fluxisse, mihi quidem monendum est de nostra oratione et K et W correcturas omnes alterius manus M^1, vetustissimae ergo ut supra iam dixi, accepisse. *(addenda est hoc loco appendix 2, vide infra pag. 57)*

Stemma familiae

De familia T

Familiae T membra, quae sunt Parisinus gr. 1458 (= T), Parisinus suppl. gr. 916, Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 101 et Vaticanus gr. 712 (duo orationis excerpta), his mendis ab familiis OM separantur:

118,17 ἐπείπερ OM: ἐπειδήπερ T
123,24 θεοῦ alt om OM, habet recte T
126,12 ante μέρει add τῷ OM, non habet recte T
130,9 post ἐγὼ add γὰρ T
132,6 ἐπιρρέουσαι OM: ἐπιρρέουσιν T
134,9 post ἵνα add με T (Vat. 712 deest)
136,5 τάφον OM: τάφῳ T
138,6 post καταλαμβάνει add λοιπὸν T (Vat. 712 deest)
138,13–14 coll ὁ παῖς τῷ πατρὶ T (Vat. 712 deest)
140,18 τὸ μεῖζον OM: τὸν μείζω T

Arto cognationis vinculo coniuncti originem ex ingenti codice unciali ducunt, in quo vitae sanctorum epistulae orationes librique diversi pro diebus festis totius anni, nisi fallor, collecta erant. est T menologium mensis Decembris, Par. suppl. 916 continet libros mensibus Iulio ad Ianuarium constitutos permultis operibus perditis, Constantinopolitanum ἁγίας τριάδος 101 cognovi ex Tsakopuli catalogo continere vitas et orationes sanctorum "εἰς διαφόρους ἡμέρας διαφόρων μηνῶν."

Par. 1458 (= T) Parisinus gr. 1458, saec. XI, ab uno librario diligenter exaratus optimeque adhuc conservatus, menologium Decembre, ex operibus Gregorianis nihil nisi orationem nostram (fol. 212v–216v, inter quae 215 bis numeratum est) continet constitutam τῇ κυριακῇ τῶν ἁγίων προπατόρων. ut hodie se habet, 247 foliis constat, sed index ab ipso librario conscriptus codicique praefixus maiorem librorum numerum – scil. 52 – commemorat quam nunc reperimus (scil. 43). nec continet codex omnia ita ut legi potest in Omontii catalogo: animadverti nonnulla aut omnino desiderari, nonnulla initio vel fine mutila, nonnulla post codicem in partes dilapsum transposita esse. orationem De deitate filii et spiritus sancti incolumem esse laetamur. librarius ipse haud sane doctus exemplar quam diligentissime potuit est secutus, oblitus hic illuc minutiarum, quod autem exemplaris uncialis condicioni tribuere vellem. codicem duobus manibus recentioribus parum vexatum, quippe qui potissimus familiae mihi videretur nec careret lectionibus quas lectorem nosse vellem, ad textum componendum adhibui.

Par. suppl. 916 Const. ἁγ. τριάδ. 101 Vat. 712 Parisinum suppl. gr. 916, Constantinopolitanum ἁγίας τριάδος 101 (olim Chalcensem), Vaticanum gr. 712 artius inter se cohaerere ut suspicer duo me adducunt loci: 125,6 ὁ pr om T, ὁ pr et alt om Par. suppl. 916, Const. ἁγ. τριάδ. 101, Vat. 712; 128,9 πῶς habet T: om Par. suppl. 916, Const. ἁγ. τριάδ. 101, Vat. 712. certius probare atque demonstrare nequeo propter et excerptorum Vaticanorum brevitatem et magnam Constantinopolitani lacunam. hoc saltem constat Constantinopolitanum (saec. XII) tam prope ad Parisinum (saec. XI) accedere ut necesse sit ostendere non fluxisse ex eo. soli ex omnibus codicibus exhibent hos locos depravatos: 118,1 τὴν om; 118,6 ἐπὶ om; 127,11 coll οὐδεὶς οἶδε τὸν πρ͞α εἰ μὴ ὁ υ͞ς (Const. ἁγ. τριάδ. 101 εἰμὶ pro εἰ μὴ); 130,4 λέγουσα pro ὁμολογοῦσα; 139,3 παρὰ τῷ pro παρ' αὐτῷ τῷ; 139,12–13 inter ἦν et μόγις versus sanctae scripturae supplent (Const. ἁγ. τριάδ. 101 γὰρ om), ut infra in mantissa critica videbis; 142,14 θείας pro ἁγίας. tamen non fluxit Const. ἁγ. τριάδ. 101 ex Paris. suppl. 916: 125,20 τὸ om Paris. suppl. 916, recte habet Const. ἁγ. τριάδ. 101; 126,5–6 coll τοῦ πρ͞ς ὁ υ͞ς Paris. suppl. 916, recte coll Const. ἁγ. τριάδ. 101; 131,11 post ἐλπὶς add αὐτῷ Paris. suppl. 916, recte Const. ἁγ. τριάδ. 101; 132,20 τὸν om Paris. suppl. 916, recte Const. ἁγ. τριάδ. 101; 138,9 μικροψύχων Paris. suppl. 916, μικροτέρων recte Const. ἁγ. τριάδ. 101; 141,11 coll διὰ τῆς πίστεως εἰς φῶς Paris. suppl. 916, recte Const. ἁγ. τριάδ. 101; 141,18 φησί om Paris. suppl. 916, recte habet Const. ἁγ. τριάδ. 101. hac comparatione etsi confirmatur illud "recentiores non deteriores", tamen Constantinopolitanum ut Parisinum dimittendum putavi suppeditante T.

Paris. suppl. 916 Parisinus suppl. gr. 916, saec. XI, binis columnis ab uno librario exaratus, litterisque initialibus ornamentisque satis pulchre instructus, optime conservatus, menologium est ex Gregoriano corpore nihil continens nisi orationem De deitate filii et spiritus sancti (fol. 95v–105). sed operum dierumque ecclesiae festorum ordo talis est, ut multa perdita esse non cognoscere non possis: libros quinque mensi Iulio debitos sequuntur duo qui Decembri – quorum alter est oratio nostra –, unus qui Ianuario tribuitur, unus qui non indicat diem ullum; primum opus in margine habet λό Γ̄, octavum λό ιθ', ultimum, quod folio 112v, non ut in Omontii catalogo scriptum est folio 120 incipit, numeratione caret. deinde aliorum operum longam seriem periisse cum verisimile sit, hoc codice for-

tasse reliquias collectionis magnae de qua supra locutus sum manibus terimus. tamen saepius lectiones nimis audaces praebet, qua re minus valet editionem praeparaturo.

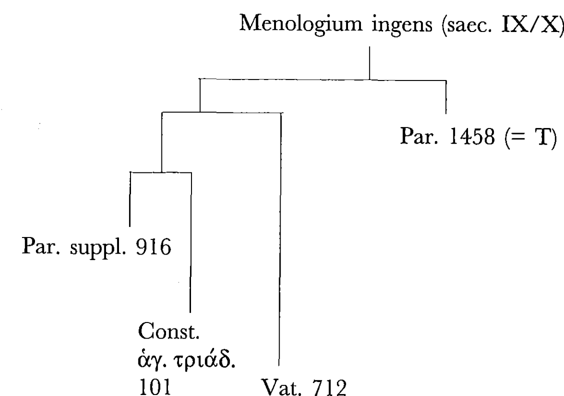
Const. ἁγ. τριάδ. 101 Quae novi de Constantinopolitano ἁγίας τριάδος 101, qui cum aliis codicibus Chalcensibus anno 1936 in bibliothecam Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Constantinopolitanam translatus est, aut ex catalogo A. Tsakopuli aut ex collatione ab Hilda Polack diligenter conscripta accepi. neque codice neque eius imaginibus niti poteram. est membranaceus saec. XII dierum ecclesiae festorum ordine compositus, orationem nostram fol. 101v–106v continens. lacuna duorum foliorum est ab 119,2 ἐναποτίθεσθαι ad 123,24 σο(φίαν).

Vat. 712 (et 713) Vaticanus gr. 712, saec. XIII, foliis vel laesis vel omnino evulsis crudeliter vexatus, olim cum Vaticano gr. 713 unum codicem efficiebat. ut restauraretur, folia omnia singultim chartaceis agglutinata sunt. iure dicit R. Devreesse (III 200) partibus pluribus constare ex codicibus totidem saeculo XIII avulsis. sunt autem, ut Romae vidi, partes codicum quattuor, quarum ex numero illa quae nostram quoque orationem continet folia 49–200v, ubi expl. Vat. 712, et 287–364v, i.e. a Vaticano 713 fere medio ad eius finem complectitur; quae patrum ecclesiae epistulas excerpta theologica necnon documenta de vicissitudinibus episcopatus Constantinopolitani continent. ex numeratione quaternionum margini adscripta (81r: ε', 129r et 136v in fine ια', 358v: λθ') elucet librarium foliis 49–200v quaterniones 1 ad 19 et foliis 287–358v quaterniones 31 ad 39 exaravisse. ex quo efficitur et inter codicem 712 et 713 quaterniones undecim, scil. vicesimam ad tricesimam, perditas esse. haec dixi ut videres Vaticano codice memoriam illius operum corporis quod subesse familiae conclusi valde turbatam nobis proditam esse.

Quae codice Vat. 712 continetur pars orationis nostrae, duobus excerptis composita est, et quidem primum

fol. 151–154v = 123,21–130,22; 139,16–140,18; 142,3 ad finem, alterum 156v–157 = 120,15–121,14, ita ut paulo minus quam dimidiam orationis partem legamus. elegit excerptorum auctor hos locos ubi Gregorius praecipue in haereticorum opiniones animadvertit, quod bene quadrat cum reliquis codicis libellis de controversiis dogmaticis ecclesiasticisque. satis diligenter fideliterque descripsit, permultis compendiis usus. *(addenda est hoc loco appendix 3, vide infra pag. 59)*

Stemma familiae:

De classe β

Haec classis quinque familiis ($E^aQ^aH^aR^bE$), quas omnes videbis me adhibuisse in apparatu critico[1], nobis ocurrit. quae familiae origine ingenioque haud mediocriter inter se differunt, sed omissionibus mendisque ita coniunguntur ut veterem classis hyparchetypum communem fuisse pateat.

[1]) de familiis H^a et R^b vide et infra: appendices 5 et 6. pro H^a liber S et pro R^b liber V^u in apparatu critico lectiones familiarum illustrant.

De familia E^a

Huius familiae, cuius fontem communem saec. VI Constantinopoli profluxisse, ipsam autem originis Siculo-Creticae esse Hermann Langerbeck (GNO VI, p. Xsqq) suspicatus argumentisque quae afferri poterant praeclare nisus est, nomino membra Parisinum Coislinianum gr. 58 (= E^a), Parisinum gr. 584 A (= R^a), Oxoniensem Bodleianum Laudianum gr. 82 Lugdunensemque Gallorum 542. quorum parentelam tibi sub oculos ponam hos errores quos dicunt separativos commemorans: 123,8 ἐπινοεῖται pro ὑπονοεῖται; 130,3 θεία om (E^a deest); 135,1–2 οὐμενοῦν om; 136,7 μακαρίας pro μακρᾶς. quae cognationem manifestam satis probare arbitror, sed plura quae omnes atque soli exhiberent non inveni, nimirum quod, ut Langerbeck (l.l. XI sqq) exposuit, fons familiae E^a varietates iam lectionum vel in margine vel inter lineas exhibuerat; quarum partem iam in fonte β ipso fuisse eo elucet, quod aliquoties E^aR^a Ox. Laud. 82 Lugd. 542 in erroribus congruunt cum familia R^b, quae alias remotior esse solet ab familia E^a quam reliquae familiae ex β oriundae. lectionum variarum additarum ex numero alii alias sequuntur, hic illuc, prout videbatur, quas invenerunt lectiones ipsi addentes. ita fit ut in obvia cognatione familiae E^a ipsius tamen nonnumquam aut E^aR^a Ox. Laud. 82 contra Lugd. 542 aut E^aR^a Lugd. 542 contra Oxoniensem aut Oxoniensis Lugdunensisque – sed hoc rarius – contra E^aR^a stent. E^aR^a autem artissime esse coniunctos manifestum est, ut iam ex codicum compositione elucet; ambo nihil nisi opera Gregoriana, et quidem magna, continent: E^a Beat, Or dom, Virg, Eccl, Cant et orationem De deitate filii et spiritus sancti (fine mutilam); eadem R^a, nisi quod initio mutilus non habet Beat, sicut etiam partem homiliarum Or dom et librum Virg praetermisit. at Oxoniensis Lugdunensisque collectionem sermonum a compluribus patribus ecclesiae habitorum necnon martyriorum vitarumque sanctorum praebent exiguo tantum operum numero codicum communi.

Par. Coisl. 58 (= E^a) De Parisino Coisliniano gr. 58 (= E^a), saec. X, cum saepius iam actum sit non est cur multa verba faciam. oratio De deitate filii et spiritus sancti, quae claudit codicem, foliis 360v–365v est exarata, sed mutilam esse dolemus: deficit 125,21 μονογενοῦς ad 131,15 ἐνεργεῖται, nam, ut Lutetiae vidi, post fol. 363 exciderunt duo folia, et desideratur finis post 137,6 τῷ (expl. fol. 365v, defringitur codex). neque manus recentiores, quae sunt duae, quicquam memoria dignum attulerunt. bis manus prima varias lectiones ex exemplari his ornato transscripsit: 134,3 δέχετε sup ε tert add αι; 136,15 παιδοκτονούμενον in marg add φονο. non dubitavi E^a in apparatum criticum recipere, eo deficiente R^a perfugium habui.

Par. 584 A (= R^a) Parisinus gr. 584 A, bombycinus, saec. XIII, a librario barbaro et ex codice barbaro exaratus utrum ex E^a descriptus esset necne H. Langerbeck (GNO VI, p. XII sqq) et P. Alexander (GNO V, p. 209–211) quaesierunt. ille plane negavit, hic pronus ad credendum. quid igitur ex oratione nostra concludi potest? praemitto codicis R^a folia inde ab fol. 210v–211r in parte interiore agglutinata fuisse atque litteras in pagina opposita expressas materiemque bombycinam in foliis separandis partim deletam esse; qua de causa et quod ut fit in codicum fine aliae accedunt corruptelae saepius difficile est orationem legere. sed tabellis phototypiis adhibitis et codice ipso consultato pauca restant incerta. inveni orationem, sicut R^a repraesentat, in multis erroribus quos soli exhibent E^aR^a (119,6 post ἄλλο add ἕν; 132,6–7 coll τὴν θηλὴν τῷ παιδὶ πλημμυροῦσαν; 135,14 δράναι; 135,17 οἵοις ἂν αὔτη ἐχρήσατο) non ex E^a esse haustam. primum multa docent menda inepta avum codicis R^a fuisse codicem uncialem scriptura continua exaratum, seu codice minusculo non minus barbaro ut Langerbeck suspicatur seu non intermisso: 118,3 καὶ ρῶ pro καιρῷ; 121,11 ἐξουκόντων pro ἐξ οὐκ ὄντων; 122,1 τὸ σοῦτον pro τοσοῦτον aliaque quae linguae Graecae imperitiam illustrant. qui-

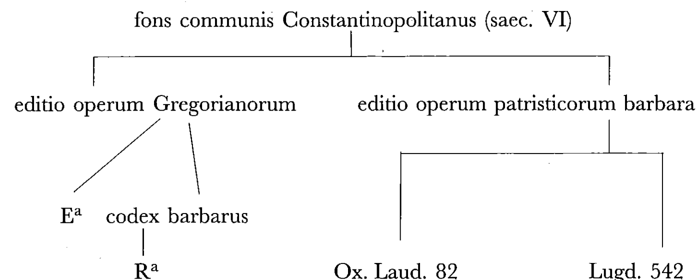
bus locis E^a semper verba recte scripta praebet. idem valet de accentibus plurimis, ubi R^a ineptissimos quosque errores commisit. praeterea duo sunt loci, quibus R^a varias ab E^a lectiones exhibeat, quae haud absurdae videntur, ita ut ab exemplari ortas nec ab R^a excogitatas credam: 123,9 ἴστε E^a: ἰστέον R^a; 134,3 post οἴδατε add γὰρ R^a. denique affero 135,9 ubi R^a pro συν-ή(νεγκε) lacunam 7–8 litterarum reliquit scilicet propter exemplar deficiens sicut saepius in posterioribus orationis partibus, E^a autem clare exhibet συνήνεγκε, et 136,15 ubi E^a παιδοκτονούμενον in textu et φονο sine nota in margine habet, R^a autem, quem minime has litteras in codicis E^a margine additas intellegere crederes, scripsit φονοκτονούμενον exemplar fideliter secutus; denique 135,18–19 μὴ – οὗτος omisit R^a, quod autem ut omitteret codicis E^a condicio adducere non potuit, cum et μὴ et οὗτος apud E^a media in linea sint totusque locus ibi facillime legi possit.

Quibus de causis P. Alexandri argumenti non ignarus tamen Langerbeck assentior codicem R^a – totum, affirmo, nam omnibus quos continet libellis eadem est natura – originem ducere ex codice simillimo Parisino E^a, sed non ex ipso. R^a adhibui ad textum componendum ubicumque ab E^a deserimur. noli, quaeso, aegre ferre in his orationis partibus vitari non posse, quin barbara quaedam in apparatum invadant.

Ox. Laud. 82 Oxoniensis Bodleianus Laudianus gr. 82, saec. XII, nitide scriptus, foliorum 347, fine mutilus, orationem de qua ago continet fol. 37v–46 inter orationes doctorum ecclesiae variis occasionibus habitas. cognovi ex tabellis lucis ope confectis. haud procul abesse videtur a codice unciali, ut docent menda eiusdem generis ac de R^a attuli. ceterum barbarie est paene aequa ac ille. quaecumque non intellegebat aut propter compendia aut minus clare scripta, omisit: 123,15 αὐτοῖς; 126,3 ὅτι; 126,9 εἶναι; 129,2 τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ; 129,9 οὖν; 138,20 ὁ πατὴρ multaque alia. quaecumque in fonte familiae inter lineas aut in margine fuerant, non exhibet: 123,16 μὴ, 125,16 γὰρ, quae falso addiderunt E^aR^a Lugd. 542. sed Plini illud recordare: nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit: 137,5 solus recte ut opinor μεταλλάξας habet, unam coniecturam rectam inter quas exhibet ab avis acceptas.

Lugd. 542 Lugdunensis Gallorum 542, saec. XII, continet 41 orationes laudationes sermones, sub finem etiam martyria vitasque sanctorum. est panegyricum sex mensium quod ex Gregorii operibus exhibet homilias In diem natalem, De deitate filii et spiritus sancti et In sanctum Stephanum I. elucet ex phototypiis quas examinavi codici permulta similia nonnulla communia cum Oxoniensi esse. ex his quae praebet magna pars omissionum errorum coniecturarum fontem produnt, quem collectionem patristicorum operum satis barbaram, scilicet ex progenie illa meridionali haustam, fuisse credo. duobus locis Lugd. 542 solus ex familia E^a varias lectiones praebet quae iam in fonte β exstiterunt: 121,12 τὸ κακὸν τοῦτο: τὸ τοιοῦτο κακὸν Lugd. 542 (cum familia R^b); 142,17 post εὔκαιρον add γ' οὖν (cum familia R^b sed non R^b ipso). codex separatim saeculo XI aut XII – sic opinor – vestigiis auctoris cuiusdam theologici impressus est. velut titulus ait λόγος εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα, καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ; 126,18 in margine add ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών; 127,11 ἐπιγινώσκει pro οἶδε sec Matth 11,27; 139,1 θέαν: θυσίαν Lugd. 542; 141,8 add οἱ ἁμαρτωλοὶ sec Ps 57,4; 144,13 post κράτος add νῦν καὶ ἀεὶ καὶ. *(addenda est hoc loco appendix 4, vide infra pag. 61)*

restat ut familiae E^a stemma adiungam:

De familiis Q^a et H^a

Has familias multis rebus plane diversas cum tamen ad unum fontem redire existimem, una tractandas propono. codices igitur de quibus iam loquar sunt Venetus Marcianus gr. VII 25 (= Q^a), Parisinus gr. 503, Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 1, Vindobonensis theologicus gr. 324, Parisinus gr. 1176 (= H^a), Vaticanus Barberinianus gr. 516, Oxoniensis Bodleianus Cromvellianus gr. 10, Patmensis 380 Vaticanique gr. 1907 (= S) et 1433 (= Z). cognatio patet his locis: 118,3 δοκεῖ – ἔχειν corruptum erat in fonte Q^aH^a, qua de causa habet καλῶς ἔχει (δοκεῖ om) Q^a, coll καλῶς ἔχειν δοκεῖ H^a; 119,11 ὑψηλὸν om Q^aH^a; 120,5–6 coll ἡμῖν διηγήσατο Q^aH^a; 124,14 et 18–19 πάντως om Q^aH^a; 127,1 πολλοὺς om Q^aH^a; 129,13 καὶ θεοῦ σοφία om Q^aH^a; 135,7 γε corruptum: om Q^a, γὰρ habent H^a Vat. Barb. 516, τε Patm. 380 S Z; 142,14 τι transp post αὐτὴν Q^aH^a. titulo quoque distinguuntur a familiis E^a et R^b: Q^a dicit πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὁ π̅ρ̅ μείζων τοῦ υ̅υ̅ καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ (asseclae simillima), H^a habet πρὸς ἀνομοίους καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ (S Z: κατὰ ἀνομοίων καὶ εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἐν ᾧ καὶ κατὰ πνευματομάχων); quod argumento esse videtur primam tituli partem in fonte Q^aH^a excidisse atque ab utroque familiarum parente ex opere ipso suppletam esse. tamen haud raro est ubi etiam Q^a cum aliis contra H^a aut H^a contra Q^a stet, ita ut concludas etiam in fonte

Q^aH^a varias lectiones quae ex fonte β ipso fluxerint conservatas fuisse. quas partim ab hac stirpe sola exhibitas quod supprimi atque ignorari ab lectore nolebam et cum quam verissimam imaginem omnium familiarum proponere vellem, utrumque familiarum antesignanum (Q^a et H^a) in apparatum criticum recepi.

De familia Q^a

Ven. Marc. VII 25 (= Q^a) Venetus Marcianus gr. VII 25, nunc collocatus sub numero 972, saec. XII vel XIII quod propter nonnulla scripturae ornamenta potius arbitror, foliis 311 (praeter 3 folia menaei Iulii cuiusdam affixa) exaratus, est menologium pro mensibus Decembri Ianuario Februario, quod in indice a prima manu praefixo δεύτερον τρίμηνον – scil. operis continentis atque in quattuor partes divisi – appellatur. scriptus est in monasterio Constantinopolitano Prodromi ut indicatur ipsa manu prima post indicem et in fine (fol. 310v) codicis. insignis est Q^a et ornamentorum et scripturae forma. continet orationem nostram fol. 42–51, folio post 46 numeratione, quae ab manu recentiore codici addita est, non ornato. Q^a ubi corrupta vel addita quaedam in fonte fuerunt haud stulte emendata reddere solet, sed ut probant fere reliqui familiae codices talia iam stirpis parenti tribui possunt. Q^a ipsum non multa aut mutavisse aut invenisse crediderim. quae modo dixi his illustrabo exemplis: 118,17 ἐπείπερ: ἀεὶ γὰρ Q^a Vind. theol. 324, Par. 503, Const. παναγ. καμ. 1, scil. [ἐπε]ι[πε]ρ exstabat et corruptelae longitudo fere cognosci poterat; 121,13 ἐπιδήμιον: ἐπιτίμιον Q^a atque tota familia; cuius parens autem 129,7 loco corrupto recte coniecisse videtur καὶ ἐφάνη, quod omiserunt familiae $E^aH^aR^b$; 138,6 προρρηθέντα recte ex varia lectione; 142,16 (π)ᾶσαν deletum in fonte: duas emendationes legis in Q^a: πῶς πᾶσαν, plane omisit H^a; 143,13–14 fons Q^a solus rectam invenit coniecturam, nam verba ἦν ad εἰργάσατο suo ordine posuit.

Par. 503 Parisinus gr. 503, saec. XIV, foliorum 449, longam

continet seriem operum Gregorianorum, praecedentibus quibusdam Basilii, quae omnia ex diversis memoriae partibus conflata esse huius editionis socii iam exposuerunt. quod ad orationem De deitate filii et spiritus sancti attinet, quae continetur foliis 315–321, textum exhibet ex menologio sumptum, ut indicat fol. 315: τῇ κυριακῇ τῶν θεοπρων (corr ex προπρων) μετὰ τὰ Χυ γεννᾶ. est Parisinus 503 Veneto Q[a] simillimus, cum quo multis locis contra omnes congruit; eligo 119,5 ἐξαφανίζων pro ἐξαφρίζων et coll post 5–6 ἀφ' ἑαυτοῦ; 126,2 μού (post πατὴρ) om; 132,18 ἡλικιωτῶν: συνηλικιωτῶν; 138,1 πῦρ: πυρεῖον; 139,7 post ἑαυτὸν add ὁ πηρ. quapropter et praesertim quod 123,19–21 Par. 503 verba καὶ ad θεότητα omisit, quae praeter quod homoeoteleuto exciderunt 4 lineas folii 44v codicis Q[a] efficiunt, Par. 503 ab Q[a] descendere etsi non ex ipso descriptum esse credo. Q[a] ipsum exemplar Parisini fuisse quin credas obstat praeter varietates minoris momenti quas non omnes Par. 503 ipsi tribuerem locus 130,1, ubi Par. 503 habet δὲ pro γάρ, scil. ex compendio ut saepissime fit male intellecto, at Q[a] illo loco non usus est compendio.

Const. παναγ. καμ. 1 Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 1 (olim Chalcensis Θεοτόκου, deinde Σχολῆς ἐμπορικῆς), anno 1360 scriptus, qui iacet Constantinopoli in bibliotheca Patriarchali, προέρχεται ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς ἐν τῷ νησίῳ Σωζουπόλεως (sec. Athenagoras). contuli ex imaginibus lucis ope confectis (fol. 369–375v) quas appellant microfilm Lutetiae Parisiorum in illo "Institut de Recherches et d'Histoire de Textes", et gaudeo me hoc loco gratias posse agere reverendissimo Abbati M. Richard qui ut examinarem benigne concessit. ut ex catalogo Athenagorae cognovi, multo maiorem numerum operum continet Const. παναγ. καμ. 1 quam Q[a], sed sub finem magnam eorum partem habet ordine dies festos ecclesiae sequente et cum Q[a] congruente. non hoc solum, sed etiam errores artam cum Q[a] et Par. 503 cognationem revelant. nihilo minus Const.

παναγ. καμ. 1 non ex Q[a] ipso fluxisse constat locis quos dabo exempli gratia: 123,10 τὸ habet Const. παναγ. καμ. 1: om Q[a]; 124,19 ἡ habet Const. παναγ. καμ. 1: om Q[a]; 126,2 post πατὴρ add μου Const. παναγ. καμ. 1, non add Q[a]; 134,6 post ἂν add γὰρ Q[a], non add Const. παναγ. καμ. 1; 134,10 post διὰ τοῦτό coll με recte Q[a]: coll post πρα Const. παναγ. καμ. 1; 138,1 τὸ πῦρ Const. παναγ. καμ. 1: τὸ πυρεῖον Q[a].

Vind. theol. 324 Ultimus familiae codex in censum veniat Vindobonensis theologicus gr. 324, saec. XIV, olim ab Augerio Busbeck Constantinopoli comparatus, quae urbs quin patria fuerit non dubito. orationem De deitate filii et spiritus sancti (fol. 211–229v) adiunctam invenimus excerptis epistulis aliisque patrum ecclesiae operibus et canoni Concilii Constantinopolitani tertii anni 680/681 de sacris imaginibus. ex eo quod titulo Graeco a prima manu additus est dies quo oratio legi solebat elucet etiam Vind. theol. 324 orationem ex menologio hausisse. contuli specimen foliorum 211–216 phototypiis expressum. permultas lectiones proprias inveni, quae textum singularem exhibent, sed non possunt attribui librario plane indocto. praeterea mecum intuere locos qui mihi demonstrare videntur Vind. theol. 324 ad parentem uncialem redire nulla stirpis Q[a] ratione habita: 123,22 οὕτως εἶδε pro οὑτωσὶ δὲ; 121,4 πεπλήρωται Vind. theol. 324: πεπλήρωνται Q[a] Par. 503, Const. παναγ. καμ. 1; 119,6–7 κατά – λόγον om Q[a] Par. 503, Const. παναγ. καμ. 1, tantum γε om Vind. theol. 324; 117,9–10 κἀμοῦ ... ἀποπλέποντος Vind. theol. 324: κἀμοὶ ... ἀποβλέποντι Q[a] Par. 503, Const. παγαν. καμ. 1.

De familia H[a] [1]

Haec familia, quae constat codicibus Parisino gr. 1176 (= H[a]), Vaticano Barberiniano gr. 516, Oxoniensi Bodleiano Cromwelliano gr. 10, Patmensi 380, Vaticanis

[1]) vide et infra: appendicem 5.

gr. 1907 (= S) et 1433 (= Z), permultis erroribus ab aliis seiungitur: 120,5 ἱστορία: ἰσηγορία fam H[a]; item 120,9 στενοχωρούμενον: θεωρούμενον fam H[a]; 120,15 ἐμνήσθην τοῦ ἀναγνώσματος om; 127,17 ὁ υἱὸς coll post τι; 132,9–10 εἰς τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν om; 133,6 coll τάχα πλήσσει; 134,15–16 τοιαύτην – γάμου transp post 17 ἐπιτάφιον, multisque aliis quos omitto. codices H[a] Vat. Barb. 516, Ox. Cromv. 10 non ut familia Q[a] dierum festorum ordini adaptant quae continent, sed varia opera patristica exhibent quae nec operum numero nec ordine nec genere nec auctoribus artius coniunguntur, item Patmensis 380 sed ex menologio quodam hausta, S Z denique repraesentant ingentem collectionem Gregorianam. fons H[a] varias lectiones a fonte Q[a] H[a] iam exhibitas saepius suscepit, quarum certum numerum alia familiae H[a] membra aliter reddunt, velut 131,16 ὑπήκουε H[a] S Z: ὑπήκουσε fam Q[a] Vat. Barb. 516 Patm. 380; 136,14 μήτε fam Q[a] S Z: μηδὲ H[a] Vat. Barb. 516; post μὴτε add δὲ Patm. 380; 143,4–5 coll τί (sic) θεάσασθαι fam Q[a], γὰρ ἐστί σοι θεάσασθαι (τι om) H[a] Vat. Barb. 516, ἐστί σοί τι θεάσασθαι Patm. 380 S Z.

Familiam Q[a] igitur fortasse artiore cognatione esse quam H[a] concludas, sed plerumque familia H[a] universa lectionum alterutram accepit, fortunatissime 117,12, ubi contra totam paene memoriam ἀστατεῖν recte scripsit. ceterum nullum familiae membrum ex H[a] ipso fluxit: 123,18 τὸν πατέρα et 125,6–7 οὔτε alt – πιστεύεται om H[a], habent alii; 132,8 θαύματι om H[a], habent alii.

Par. 1176 (= H[a]) Codex Parisinus gr. 1176, saec. XII, 309 foliorum, initio codicis folio uno perdito, alias optime conservatus, binis columnis atramento nigro ab uno librario diligenter scriptus, paene totus orationibus patrum ecclesiae est compositus, inter quas invenimus Gregorii Nysseni orationes De deitate filii et spiritus sancti (fol. 132v–139), In sanctum Stephanum I, In diem natalem, De sancto Theodoro. manibus recentioribus codex totus parum tactus – in oratione nostra tantum 136,19 τὰς inseruit manus altera –, ceterum eadem fere quae de Q[a] dici possunt, fontem valde corruptum necnon crebris coniecturis ornatum vel vexatum caute exhaustum esse, hic illuc coniectura meliore quam ab Q[a] servata (117,12 ἀστατεῖν, 121,13 ἐπιδήμιον, 118,17 ἐπείπερ), alicubi autem pravis acceptis (133,2–3 post αὐτὸν add πάλιν), pluribus locis dubiis timidius quam ab Q[a] familiaque eius omissis (129,8–9 οὐχ – μορφή om, 133,15 καλῶν om, 142,16 πᾶσαν om), ineptiis quoque perscriptis compendiisque male intellectis. codicis H[a] lectiones ut dixi aut in aut sub oratione leges.

Vat. Barb. 516 Codicis Vaticani Barberiniani gr. 516, saec. XIV/XV, corpori variorum auctorum opera diversis temporibus addita sunt, ita ut hodie non minus tres paginationes inveniamus. postea nonnulla etiam perdita et mutata sunt. nunc quidem 267 folia sunt, non 259 ut legi in catalogo ab Seymour de Ricci composito, qui etiam operum ordinem numerationesque omnino neglexit; quarum veram autem in margine dextra inferiore impressam vidi. oratio De deitate filii et spiritus sancti foliis 207–214v textu minimi pretii repraesentatur, qui praeter omnes familiae mendas permultos errores proprios atque coniecturas, hic illuc magnas lacunas velut 122,9 οἱ μὴ – 124,3–4 καταλαμβάνεται, 124,13 ὁ τοίνυν – 125,4 δυνατόν, in fine etiam aliena etsi non semper indocta additamenta operi intexta exhibet velut 139,16 post ἠγάγομεν: καὶ εἶπεν αὐτῷ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ· μὴ ἐπιβάλῃς Ἀβραὰμ τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον plurimaque alia, denuo inc oratio 140,14 λέγει; 143,9 post ἐπονομάζεται: καθώς τινες ἐπισυνήθως διαλέγονται; 143,12 post λόγον: παρατείνομεν τοῖς θέλουσιν εὐμενῶς ἀκούειν τε καὶ παραδέχεσθαι aliaque etiam longiora.

Ox. Cromv. 10 Oxoniensis Bodleiani Cromvelliani gr. 10, saec. XVI, contuli specimen lucis ope confectum foliorum 609 ad 615, i.e. ab initio orationis nostrae ad 125,15 κύριον. in catalogo ab H.O. Coxe conscripto legi continere codicem praeter orationem nostram (fol. 609–618) 39 opera eccle-

siastica variorum auctorum. scriptus est textus quem contuli codici H^{a} simillimus a librario adeo indocto vel orthographiae plane ignaro. quin etiam 119,9 ἀσκοὶ – 122,8 ᾤοντο folio exemplaris nunc deperditi mutato inepte transposuit post 125,7 ἠθέτηται omninoque descripsit textum talem ut legere pigeat.

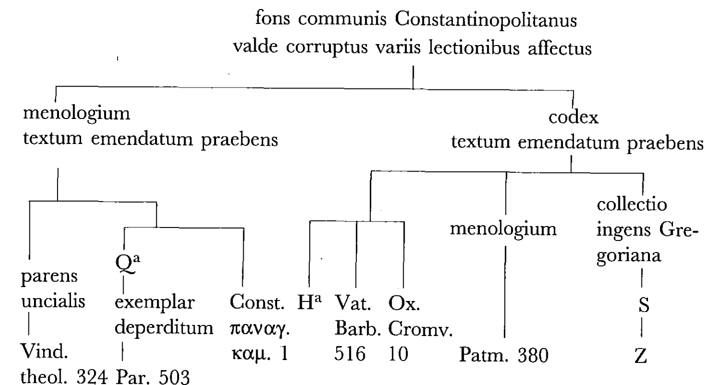
Patm. 380 Patmensem 380, cuius contuli phototypias, docet I. Sakkelion panegyricum scriptum esse anno 1544 manu Νικολάου Ἀναγνώστου cuiusdam. continet orationem hoc loco tractandam foliis 130–139v. sub titulo fol. 130r exhibet τῇ κυριακῇ τῶν ἁγίων πρῶν ἤτοι μετὰ τὴν χῦ γέννησιν. occurrunt loci qui demonstrant Patm. 380 paulo remotiorem esse ab H^{a} Vat. Barb. 516: 118,9 ἀγκάλαις pro ἀγκύλαις Patm. 380 S Z; 128,13 καὶ alt om H^{a} Vat. Barb. 516 S Z (Ox. Cromv. 10 deerat), habet Patm. 380; 130,17 ἔσται: ἔστι H^{a} Vat. Barb. 516, ἔστω Patm. 380 S Z (Ox. Cromv. 10 deerat); 137,5–6 et ἐπὶ τὸν παῖδα om et τὸν παῖδα pro ἐκεῖνον H^{a} Vat. Barb. 516, coll τὸ ἄχθος, ἐπὶ τὸν παῖδα Patm. 380 S Z (Ox. Cromv. 10 deerat). quibus locis Patm. 380 cum S Z facit contra H^{a} Vat. Barb. 516. saepius autem stat cum iis, ita ut neque cum S Z neque cum H^{a} aliisque membris familiae artius coniungi possit.

Vat. 1907 (= S) De Vaticano gr. 1907, saec. XIII vel potius XII (Jaeger GNO VIII 1, p. 6), qui omnia Gregorii opera variis ex fontibus hausta continet, saepissime huius editionis socii iam locuti sunt; copiosissimam autem descriptionem invenies in vol. GNO II a Jaegero edito, p. XXXVIII sqq. ego codicem S difficillimum lectu denuo Romae inspexi, ut in editione conficienda et codice ipso et phototypiis niterer. sed inveni orationis nostrae, quae in S alterum locum obtinet (fol. 15–17), memoriam non ex tanta parte pendere ex codicibus SZ quam aliorum operum Gregorianorum. verum etiam neglexi SZ in textu componendo propter errores proprios falsasque coniecturas multo crebriores quam codicis H^{a}. quae quidem pleraque exemplari misero crimini danda – librario S peritissimo nec

quem diligentia deficeret – mihi quidem non dubium est.

Vat. 1433 (= Z) Vaticanum gr. 1433, saec. XIII, apographon esse codicis S a Jaegero (GNO VIII 1, p. 19) primo clare demonstratum est. de condicione atque indole quoque l.l. fusius disseruit. adiungo me codicem Z Romae inspicientem cognosse folio 476v prope finem orationis VIII In Ecclesiasten (titulus est quinquagesimus alter) mutilum deficere, post hanc autem in S novem opera magna consequi. Z orationem nostram fol. 26v–32 exhibet altero loco, sicut S, necnon hausit ex eo. satis habeo te relegare ad 123,20 τοῦ – 22 σκοπήσωμεν, quae neglegentia a Z omissa in S explent quartam lineam folii 15v. *(addenda est hoc loco appendix 5, vide infra pag. 67)*

Consequitur ex eis quae dicta sunt hoc familiarum $Q^{a}H^{a}$ stemma:

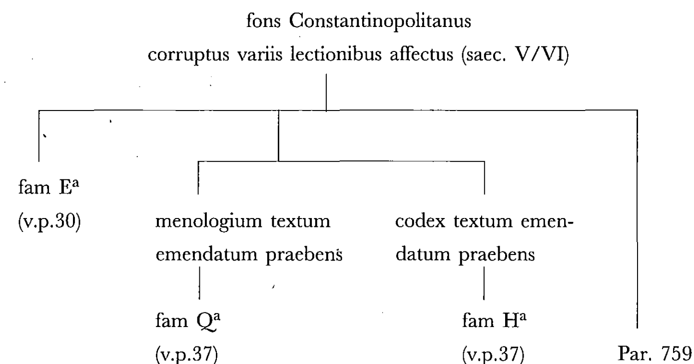
Par. 759 Iam agendum est de codice Parisino gr. 759, saec. XI, in quo oratio quam tractamus menologio 46 homiliarum Ioannis Chrysostomi inserta est (fol. 217v–224). ornamentorum litterarumque initialium arte non excellit codex, sed fuit librarius in scribendo adeo diligens, ut etiam singulas litteras lapsu calami male exscriptas eradere iterumque scribere soleret. aliter ac Ioannis Chrysostomi

homiliis ubi 5 manuum recentiorum testimonia distinxi orationi De deitate insunt nulla, quod censor quidam Chrysostomi tantum opera correcturus non habuit quocum Gregorii orationem conferret. quod ad codicis Par. 759 parentelam attinet, compluribus locis cum familia E^a sola aut cum Q^a sola, paucis cum Q^aH^a contra E^a, paucis etiam cum E^aH^a contra Q^a, rarius cum E^aQ^a contra H^a in erroribus congruit, ut artius coniungi possit nulli. quod ut illustretur affero,

120,19 θεολογίας: ἀσεβείας Par. 759 E^a
125,16 post μὲν add γὰρ Par. 759 E^a
130,3 θεία om Par. 759 E^a
138,6 προρρηθέντα: προτεθέντα Par. 759 E^a
124,5 coll πάντως τινός ἐστι χαρακτὴρ Par. 759 Q^a
126,1 coll αὐτοῦ εἶναι Par. 759 Q^a
139,11 coll γίνεται θεόθεν αὐτῷ Par. 759 Q^a
142,16 post ὑπερβαίνουσα add πῶς Par. 759 Q^a
127,1 πολλοὺς om Par. 759 Q^aH^a
135,1–2 οὐμενοῦν: οὐδαμῶς Par. 759 Q^aH^a
131,14 τὰ γυναικεῖα om Par. 759 E^aH^a
133,4 δευτέρας: ἑτέρας Par. 759 E^aH^a
117,12 ἀστατεῖν: ἄττειν Par. 759 E^aQ^a, cum R^bOM^1T

Qui loci non solum Par. 759 clare a familiis R^bE separant, sed etiam argumento sunt familiis $E^aH^aQ^a$ fuisse fontem communem aetati vetustissimae tribuendum (saec. V/VI, v.s. p. 26). verisimilius etiam est consideranti hos familiis $E^aQ^aH^a$ errores communes: 123,23 τῆς om; 125,15 εἶτα om (cum OMT); 127,10 καὶ pr – ἔσμεν om; 139,6 τὼ πόδε: τῷ παιδὶ; 142,1 ἡμῖν om (cum OMT); 142,14–15 ἀποσημανθέντων ἐστίν: ἀποσημαίνει; 144,7 γνωριζομένη om.

Ergo stemmata quae pp. 30 et 37 depinxi hoc modo coniungi possunt:

De familiis R^b[1)] et E

Has familias tractans loquar de codicibus Vaticano gr. 555 (= R^b), Constantinopolitano παναγίας καμαριωτίσσης 10, Constantinopolitano τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37, Constantinopolitano ἁγίας τριάδος 90 – qui efficiunt familiam R^b –, Vaticano gr. 446 (= E), Taurinensi C I 11 (nunc 289, = Q), Romano Vallicelliano D 56 (nunc 62), Matritensi gr. 2725 (olim Bibl. Pal. 4) et Vaticano Ottoboniano gr. 247, quibus constat familia E. hi omnes coniunguntur permultis erroribus communibus: 118,2 τὸ κάλλος: τὰ ἄνθη; 118,12 ἐκείνους om; 118,14 λόγος: πόνος sec Prov 6,8b; 119,1 coll νέον οἶνον; 122,15 αὐγὴν: τῆς εὐσεβείας κατανόησιν; 124,5 coll τινός ἐστι πάντως χαρακτήρ; 127,18 πορεύομαι: ἀπέρχομαι E καὶ ἀναβαίνω R^b sec Joh 12,49; 130,16 post ἐξουσίαν add μικρὸν; 132,3 ἐμπεριχαρεῖς: περιχαρεῖς; 134,16 coll παρασκευάσω τὴν εὐφροσύνην; 136,12 ἀμφοτέρων: ἀμφοτέροις; 138,6 προρρηθέντα: προδειχθέντα. quae selegi exempla indicio tibi sint fontem R^bE et multis mendis ad falsam ex scriptura unciali transscriptionem redeuntibus et multis lectionibus temere propter memoriam corruptam coniectis laborasse. praeterea fuisse recensionem theologicam multi demonstrant codicum loci,

[1] vide et infra: appendicem 6.

quorum ex numero elegi 118,13–14 ὁ ἡμέτερος λόγος: ὁ ἡμέτερος πόνος R^bE sec Prov 6,8b; 118,15 εἰς ὑγίειαν: πρὸς ὑγίειαν R^bE LXX; 122,7 post ἐκεῖνοι add καὶ τιμᾶν R^b; 122,15 πρὸς τὴν αὐγὴν: πρὸς τὴν τῆς εὐσεβείας κατανόησιν R^bE; 127,16 post περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου add ἕως θανάτου R^bE sec Matth 26,38; 127,17 ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν: ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν R^bE sec Joh 5,19; 129,10 post ποιεῖν add δῆλον ὅτι καθὸ γέγονε σάρξ R^b quod accepit v; 140,5 post ἀγαπητοῦ add δι' ἐμὲ R^bE(H^a) LXX; 141,7–8 post ἀπηλλοτριώθησαν add οἱ ἁμαρτωλοὶ E(Q^aH^a) sec Ps 57,4; 143,2 ἀνοιγήσονται: διανοιχθήσονται E LXX.

De familia R^b

Redire familiam ad recensionem Constantinopolitano-Chalcensem mox videbis. Vaticanus gr. 555 (= R^b), saec. XI, diligentissime conscriptus, litteris initialibus atque titulis aureatis magnifice exornatus, insuper adhuc optime conservatus, homilias et vitas sanctorum pro mense Decembri continet. inter quas Gregorii oratio De deitate filii et spiritus sancti foliis 157–168v legi potest. foliis 2v et 374 subscriptum est: Εὔχεσθε οἱ ἀναγιγνώσκοντ(ες) Νικολάῳ πρωτοσπαθαρ(ίῳ) τῷ πόθῳ κτησαμένῳ καὶ Ἰω(άννῃ) ταπεινῷ καὶ ἁμαρτωλῷ τῷ γράψαντι. quae docent R^b non alibi quam Constantinopoli posse ortum esse, quoniam σπαθάριοι erant satellites vel σωματοφύλακες imperatorum Byzantinorum. accedit quod reliqua familiae membra locis parum ab urbe distantibus exarata sunt, ita ut facile familiae originem ibi quaeramus. qualem igitur orationis nostrae memoriam R^b nobis sub oculos ponit? etsi R^b ipsum principia quae exposui secutus ad textum componendum adhibui eiusque lectiones 134,14 ἀποκτενῶ et 141,21 ἐνδείκνυσιν contra alios defendi, tamen haud multum memoria R^b proficimus. nam praeter quae iam hyparchetypo β ipsi attribuendae sunt corruptelis fons R^b laborabat suis, ut memoriam satis depravatam efficeret.

Vat. 555 (= R^b)

Const. παναγ. καμ. 10

Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10, saec. XII, 43 orationes patrum ecclesiae vitasque sanctorum pro tribus mensibus collectas continet, inter quas orationem nostram invenimus fol. 146v–157v. appellabatur codex olim Chalcensis Theotokou 10 et Schole emporike 10 secundum recentiorem monasterii usum. nihil mihi suppeditavit nisi collatio ab Hilda Polack confecta eaque quae descripserunt in catalogis Boyens, qui etiam disseruit de vicissitudinibus monasterii Chalcensis, Athenagoras Metropolites, apud quem legimus subscriptionem καὶ ὁ κῶδιξ οὗτος προέρχεται ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς ἐν τῷ νησίῳ Σωζουπόλεως, et A. Tsakopoulos. codex ubi discrepat ab R^b, etsi coaevus tamen multo minus dignus esse solet qui audiatur quam hic.

Const. θεολ. σχολ. 37

Constantinopolitani τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37, anno circiter 1556/57 vel 1558[1] exarati, panegyrici Decembris Ianuarii Februarii, qui continet orationem De deitate filii et spiritus sancti fol. 143–154, phototypiarum conferendarum mihi erat copia. in fine codicis legi potest τὸ παρὸν βιβλίον προσηλώνεται καὶ ἀφιεροῦται ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς ζωαρχικῆς τριάδος τῆς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ ὄρει κειμένης ... Const. θεολ. σχολ. 37 tam prope ad Const. παναγ. καμ. 10 accedit (velut 131,10 ἐπικλιθείσης – 12 αὐτῷ omiserunt soli) ut paene ex eo fluxisse credas. quod autem vetant cum 121,18 (εἰ om Const. παναγ. καμ. 10, δ' εἰ habet Const. θεολ. σχολ. 37) et 131,9 (χρόνος om Const. παναγ. καμ. 10 solus), tum 118,11 ubi τελειότητι Const. θεολ. σχολ. 37 solus exhibet pro τῇ λειότητι; quod demonstrat hunc recta via ad codicem uncialem redire.

Const. ἁγ. τριάδ. 90

Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 90, saec. XIII/XIV, est menologium continens opera mensibus Decembri et Ianuario destinata, fine autem mutilum. orationis De deitate filii et spiritus sancti, quae est opus vicesi-

[1]) De anni indicatione quae ad calcem adiuncta est quae legatur dissentiunt Delehaye, eius censor A. Ehrhard (ByZ 27, 1927), denique A. Tsakopoulos (Orthodoxia 34 (1959) 66 sqq.).

mum quartum (fol. 122–125v), lectiones quales exhibeat non cognovi nisi ex collatione ab Hilda Polack confecta. in arta cognatione obvia nunc cum R^b contra Const. παναγ. καμ. 10, Const. θεολ. σχολ. 37, nunc atque saepius cum his contra R^b stat, prout hyparchetypum partim corruptum partim additamentis variisque lectionibus ornatum secuti sunt codicum patres. *(addenda est hoc loco appendix 6, vide infra pag. 78)*

De familia E

Ultima classis β familia quam describendam nobis proponimus quinque codicibus constat: Vaticano gr. 446 (= E), Taurinensi C I 11 (= Q) eiusque apographis Romano Vallicelliano gr. D 56 (nunc: 62), Matritensi gr. 2725 (olim Bibl. Pal. 4), denique Vaticano Ottoboniano gr. 247. qui hos errores exhibent quibus ab reliquis codicibus separantur: 120,2 δαιτυμόνων: ἑστιατόρων; 121,18 ἐστὶ om; 122,12 post τὴν add τοιαύτην; 123,11 ὄντων: ὁρωμένων; 125,9 οἱ νῦν: ἡμῖν οἱ; 125,20 φιλανθρωπίαν: φιλάνθρωπον; 126,10–11 ὁ εἰπὼν om; 132,2 ὁ τόκος: τὸ τεχθὲν; 142,9–10 λαβέτωσαν: λαμβανέτωσαν. non omnia quae poteram attuli. exstant loci ubi familia E aut sola aut cum R^b textum verum integraque memoria conservatum repraesentet: 121,22 ὅμως Ev: om cett; 124,13 τι R^bEv: om cett; 125,15 εἶτα R^bEv: om cett; 132,6 ἐπέρρεον E: ἐπιρρέουσιν T, ἐπιρρέουσαι cett v; 138,7 τὸ R^bEv: om cett; 142,1 ἡμῖν R^bEv: om cett; 142,12 ἑαυτῆς post σημαντικὸν E: post ἔχει Vat. Ott. 247v, om cett.

Hic quoque recordor E ut R^b eiusque asseclas, sed non semper congruentes cum illo, aliquantas correcturas theologicas exhibere his fere locis ubi a Gregorio verba ex sancta scriptura sumpta afferuntur; quorum potissimos iam commemoravi ubi de communi fonte R^bE locutus sum. adiungendum est fontem E contaminationem memoriae classis α atque familiae T, nisi fallor, subisse. 122,15 ἢ – 24 συμπαραλάμποντα enim, quae in fonte β

exciderant (cf supra p. 10) exhibent EQ, omisit Vat. Ott. 247, quippe quae in familiae fonte margini aliive loco inscripta essent. praeterea familia E 122,18 εὐαγγελίοις cum T legit, sed alia mixtae recensionis vestigia inveniri non possunt. ceterum fons E multo magis vexatus quam alii notis superscriptis marginalibusque affectus erat, varias quoque lectiones verbaque intrusa exhibuerat quae EQ Vat. Ott. 247 alius aliter reddiderunt. cuius rei pauca dabo exempla: 122,19 post εὐσεβείας add τὴν οἰκουμένην EQ; 131,1–2 ἀγνῶτας εἶναι τοὺς πολλοὺς τῆς ἱστορίας EQ; 136,16 Σάρρας: μητρὸς EQ – 128,7 παραδηλοῖ: δηλοῖ E Vat. Ott. 247; 140,15 ante ὁ θεὸς add τουτέστιν E Vat. Ott. 247; 141,7–8 post ἀπηλλοτριώθησαν add οἱ ἁμαρτωλοὶ E Vat. Ott. 247 – 121,9 ἄρτου: ἀργυρίου Q Vat. Ott. 247; 122,12–13 τὴν πήρωσιν τῶν δειλαίων καταθρηνήσειεν: τῶν διανοιῶν καταθρηνήσειεν πήρωσιν Q Vat. Ott. 247.

Vat. 446 (= E) Codex Vaticanus gr. 446, saec. XII, olim μονῆς τῶν κελιβάρων (i.e. Κελληβάρων), monasterii in monte Latmo prope Miletum siti (fol. 2r) et saeculo XV Papae Pauli II (fol. 1v) fuisse se profitetur. continet orationem De deitate filii et spiritus sancti foliis 156v–170v septimum opus seriei longae operum Gregorii. ipse videtur textum ex ingenti quadam collectione hausissse, nam incipit fol. 2r titulo ut Romae legi τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης κατὰ εἱμαρμένης. scriptus est codex a duobus librariis quorum alter alterum fol. 352v media Vita sancti Gregorii Thaumaturgi excepit. uterque diligenter penso studebat. nonnullis paginis insunt animadversiones ex quibus constat exemplar codicis difficile lectu atque laesum fuisse. qua de causa etiam creberrimos errores proprios quos in E invenimus et locos ubi textum a censore quodam theologico mutatum legimus proavis codicis E attribuo. est E potissimum familiae exemplar, ita ut reperias in apparatu critico eius lectiones.

Taur. C I 11 (= Q) Venio nunc ad codicem, de quo complures iam verba fecerunt, qui ante me Gregorio edendo his voluminibus

operam dederunt, Taurinensem C I 11 (nunc 289) dico, quem ipse Augustae Taurinorum huius editionis in usum denuo examinavi atque contuli. est codex bombycinus, saec. XIV ineunte a compluribus librariis exaratus, magno illo incendio Bibliothecae Taurinensis a.d. VII Kal. Febr. anni 1904 a tergo ambustus et umore totus atque graviter deterioratus. sed iam prioribus temporibus variis modis vexatus erat. corpori bombycino praefixa sunt 7 (non 6 ut dicit Pasini, p. 168) folia chartacea non numerata, quae duos indices libellumque Gregorii περὶ εἱμαρμένης continent, post haec alia septem chartacea numerata, quae praebent initium operis In Ecclesiasten, denique in fine bombycini (fol. 330v) adfixa est pars codicis membranacei (fol. 331–346v) saeculi circiter XIII, ut opinor, quae libellum Gregorii De infantibus exhibet. bombycinae partis in initio duo folia perdita esse cognovi, cum veterrima quam inveni paginatio in prima bombycina pagina (= fol. 8r) numerum $\overline{\Gamma}$ indicet. recte igitur suspicatus est P. Alexander (GNO V, p. 217) folia duo principium operis Eccl. continentia interisse. orationem nostram foliis $\overline{\rho\nu\theta}$ ad $\overline{\rho\xi\beta}$ (v) paginationis bombycinae ut ita dicam legimus, i.e. fol. 305r–308v numerationis hodiernae. quamvis diligenter post incendium codex restauratus sit totus, tamen permultis locis legi plane nequit. manus recentior codicem nunc deperditum ex familia R^b orsum adhibens primae manus menda correxit verbaque omissa infixit, raro etiam varias lectiones adiunxit tempore quo Q nondum laesus erat. neque alteram manum correcturas multum tempus ante saec. XVI interposuisse crediderim: apographi Romani Vallicelliani 56 (saec. XVI) librarius enim optime compendia quibus corrector Q usus erat intellexit, de oratione quam descripsit ipsa nihil sensit.

Iam de apographis codicis Q dicere in animo est:

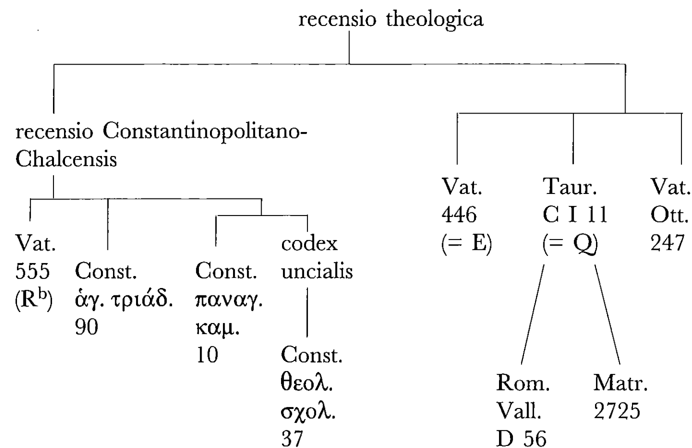
Rom. Vall. D 56 Romanus Vallicellianus D 56 (nunc 62), saec. XVI, manibus sex (non quattuor ut credidit E. Martini) exaratus est; quem Romae in Bibliotheca Vallicelliana inspexi.

aliquot quaterniones atque opera ex codice pessime compacto elapsa esse apparet. ut homiliarum In Ecclesiasten (GNO V, p. 249sq), ita orationis nostrae quoque textum (fol. 287–295) Vallicellianum ex Q ab altera manu correcto sumptum esse facile probatur. satis habeo afferre 135,1 ubi infra lineam ultimam (expl. Ἀβραάμ) folii 307r et supra lineam primam folii 307v ineptias multas suo Marte addiderat Q^2, quae etiam ineptius medio opere descripsit post Ἀβραάμ Rom. Vall. D 56, et 143,7–14, ubi dimidiam fere paginae partem cuneorum forma scripsit una linea plena interposita, verba litterasque omittens quae propter folii 308r partem ex Q excisam in exemplari non iam exstabant.

Matr. 2725 Matritensis gr. 2725 (olim Bibl. Pal. 4), saec. XVI, continet Acta Sexti Concilii Oecumenici, partem Actorum Septimi Concilii, librum Gregorii De deitate filii et spiritus sancti (fol. 305–313), eiusdem encomium in Theod., homiliam mutilam Asterii In principium ieiuniorum. contuli tabellas lucis ope confectas. iam Graux/Martin viderunt maximam codicis partem exaratam esse ab Andrea Darmario de quo iam supra locutus sum (cf. s. p. 16); qui Matritensem conscribens codice Q exemplari usus est. quod quin credas non recusabis cum dicam Matritensem 2725 loco 143,7–14 ut Vallicellianum D 56, sed spatiis in media quaque linea relictis, ea potissimum omisisse quae in Q perdita esse dixi.

Vat. Ott. 247 Vaticanum Ottobonianum gr. 247 Romae perscrutatus haec te scire vellem: esse codicem chartaceum, saec. XVI, foliorum 226, diversis atramentis calamisque sed ab uno ut opinor librario scriptum; cuius scriptura ductusque non variant titulique omnes ab una manu eademque librarii sine arte superscripti sunt. codici, qui indice caret, praefixus est textus impressus (fol. 1–6v) orationis Gregorianae Adversus eos qui castigationes aegre ferunt (ed. Guilelmus Morelius, Parisiis 1550, vide infra pag. 316), ceterum foliis mutatis, nam rectus esset ordo: 1.2.5. 6.3.4. sequuntur sub Gregorii nomine tredecim opera,

quorum primum est oratio nostra (fol. 7–19). folia 46v–51v, 54v, 111–113, 194, 206v, 226v, 227 vacua infixa sunt. neque abest suspicio quin his locis alibique nova exemplaria adhibuerit librarius, praesertim cum valde diversis modis operum auctores nominet diligenter titulos reddens ut in exemplaribus invenerat. quod ad orationis nostrae memoriam attinet, saepissime Vat. Ott. 247 cum familia E stat, non tamen ut artius ulli membro coniungi possit. usus est veteriore exemplari fontis E, in quo verba 122,15 ἢ – 24 συμπαραλάμποντα aliunde sumpta atque intrusa esse cognosci poterat, qua de causa Vat. Ott. 247 non scripsit. loci quoque multi ubi Vat. Ott. 247 compendia male intellexit mihi docere videntur librario suppeditasse vetus exemplar, velut 123,17 θεὸν pro υἱὸν, 123,23 Χριστὸν pro υἱὸν, 126,5 χωρεῖ pro χωρεῖται, 127,4 Χριστοῦ pro κυρίου, 128,7 δηλοῖ pro παραδηλοῖ. ceterum moneo editionem impressam Morellianam Migneamque nonnullis locis Ottobonianum 247 solum sequi ita ut consuluisse existimem. restat ut adiungam familiarum R^b et E stemma:

Ven. Marc. VII 38

Veneti Marciani gr. VII 38 (nunc 1385, olim Naniani 154) exscripta est ea utique pars quae orationem De deitate filii et spiritus sancti continet (fol. 26–39v) circa annum 1554 a Strategopulo quodam Spartiata in itinere quod per mare Aegaeum Constantinopolim et inde Romam fecit (v. fol. 68v, 125, 154 et cod. Ven. Marc. VII 36 fol. 114 aliaque quae indicat Mioni). constat enim codex Ven. Marc. VII 38 duabus partibus valde diversis (fol. 1–155 et 156–464; sunt autem 465 quod fol. post 63 sine numeratione est). partem priorem una cum codice Ven. Marc. VII 36 menologium metaphrasticum pro mensibus Septembri Octobri Novembri Decembri efficere – deperditis initio 4, fine codicis VII 36 2 sermonibus unoque mutilo – cognovit Elpidius Mioni catalogi auctor.[1] textus orationis De deitate omnis ex eodem fonte fluxit quo familia R^b ut demonstrant

127,18 πορεύομαι: καὶ ἀναβαίνω R^b Ven. Marc. VII 38
129,7 post λόγος add φανείς
130,12 ἱκανῶς transp post Ἀρ' (cum E)
132,9 νήπιον: παιδίον

Intra familiam R^b propius ad Constantinopolitanum ἁγίας τριάδος 90 accedere mihi visus est Ven. Marc. VII 38 intuenti 122,1–2 coll ἐστι τὸ θεῖον Const. ἁγ. τριάδ. 90, Ven. Marc. VII 38, Athen. 2433; 131,7 βεβαιότητος: βεβαιώσεως Const. ἁγ. τριάδ. 90, Ven. Marc. VII 38; 133,19 post μοι add αὐτὸν Const. ἁγ. τριάδ. 90, Ven. Marc. VII 38 Q^2 Rom. Vall. D 56. praecipue autem insignis est ille memoriae testis quod compluribus locis contra classem suam universam lectiones classis α saepius recte quam falso sequitur:

118,17 ἐπείπερ classis α Ven. Marc. VII 38: εἴπερ (ἀεὶ γὰρ Q^a) classis β
122,5 habet ὄντα classis α Ven. Marc. VII 38: om classis β

[1]) Qui autem non vidit aut saltem tacuit folia 128 ad 155 codicis VII 38 non a Strategopulo ipso perscripta esse.

130,9 καὶ pr classis α Ven. Marc. VII 38: ἀλλ' classis β (nisi quod om E)
140,10–11 coll ὁ προφήτης φησὶν classis α Ven. Marc. VII 38: coll φησὶν ὁ προφήτης classis β
123,9 θεὸν classis β: υἱὸν classis α Ven. Marc. VII 38
123,22 Ἐπίκουρον classis β: Ἐπικούρειον(-ιον) classis α Ven. Marc. VII 38

Non potest non concludi quendam ex proavis non solum exemplar stirpis suae, sed etiam codicem memoriae α comparandum adhibuisse et prout videretur praetulisse. quem codicem prope familiam O fuisse suspicor propter titulum ubi ante περὶ θεότητος add λόγος et 126,16 ubi τὰ om cum O contra MT familiamque suam. cum autem saepissime congruat Ven. Marc. VII 38 cum classe β contra α (velut 122,15–24, ἢ - συμπαραλάμποντα cum illa omittere moneo), codicem omnino familiae R^b attribuendum esse nec prorsus contaminatum ut dicunt appellari posse existimo.

Athen. 2433 Est Atheniensis gr. 2433 (olim Serrensis Prodromu chart. I 22 (vel 104)), saec. XIII, panegyricum pro mensibus Decembri Ianuario Februario initio et fine mutilum, quod ex Nysseni operibus nihil continet nisi orationem De deitate (fol. 29v–45).[1] uti poteram specimine tantum foliorum 29v–33v lucis ope confecto quod copiam fecit textus conferendi ad 124,15–16 οἱ τῆς ἀσε(βείας), et consului Lutetiae Parisiorum descriptionem codicis Athenis pro illo "Institut de Recherches et d'Histoire de Textes" (cf. p. 32) confectam. tertia paene orationis parte nisus statuo Athen. 2433 esse familiae R^b, parente haud remoto a Constantinopolitano ἁγίας τριάδος 90. quod ut crederem haec me adduxerunt:

121,12 τὸ κακὸν τοῦτο: τὸ τοιοῦτο κακὸν Athen. 2433 fam R^b

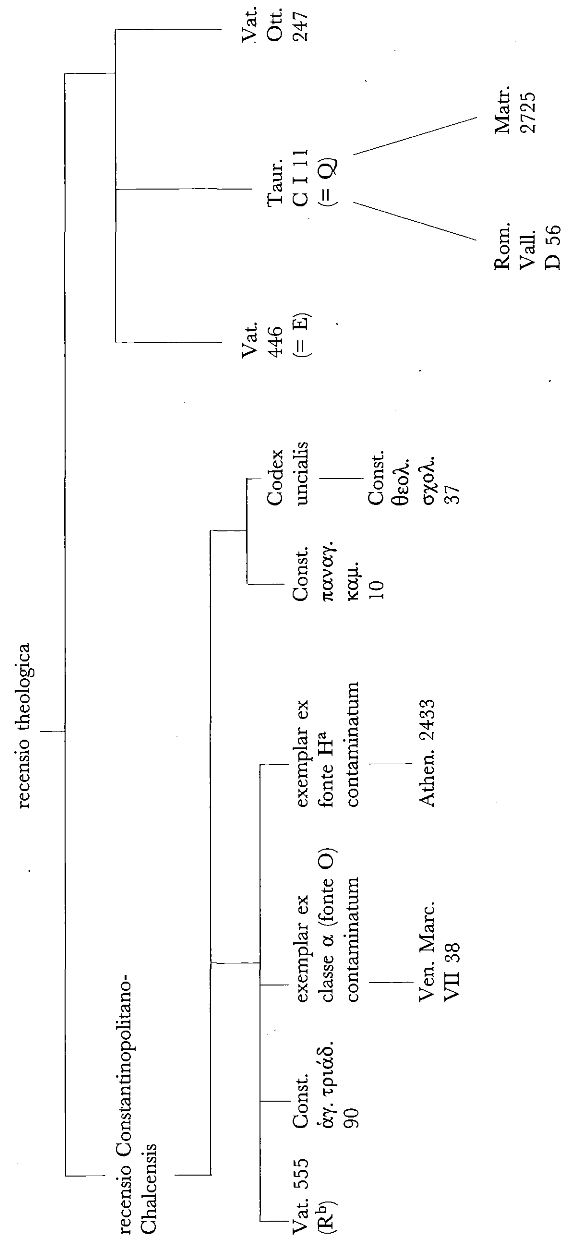
[1]) Insunt etiam lacunae tres: 3 folia post fol. 28, 1 fol. post fol. 64 et 1 fol. post fol. 92.

122,3 διὸ: διὰ τοῦτο Athen. 2433 fam R^b
124,2 καταμόνας: κατὰ μέρος Athen. 2433 fam R^b
124,6 οὔσης coll post 44 αἰτίας Athen. 2433 fam R^b
Tit εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα καὶ εἰς τὸν ἀβραάμ Athen. 2433, Const. ἁγ. τριάδ. 90 soli cum Lugd. 542
121,14 ἐξεργάζεται: ἀπεργάζεται Athen. 2433, Const. ἁγ. τριάδ. 90 soli
121,18 εἰ om Athen. 2433, Const. ἁγ. τριάδ. 90, Const. παναγ. καμ. 10 soli

Simili modo ac Ven. Marc. VII 38 et ipse Athen. 2433 lectionibus alterius familiae – etsi non classis ut ille – affectus est, familiae H^a dico, quacum his erroribus consentit: 117,16 ὑποσημαίνων: ὑποδεικνύων; 118,3 coll καλῶς ἔχειν δοκεῖ; 120,8 οἷόν τι: οἱονεὶ; 121,8 coll περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ; 124,10 δίχα χαρακτῆρος οὐ γνωρίζεται.

Nisi decipior brevitate textus, ex familiae H^a progenie cognosci posse avum quendam codicis Ox. Cromv. 10 (v.s.p. 35 sq) crediderim qui ad Athen. 2433 conficiendum adhibitus sit: 118,5 ante γραφὴ add θεία Athen. 2433, Ox. Cromv. 10, Vat. Barb. 516, Ven. Marc. VII 38; 118,7 χνοῶδες: χλοῶδες Athen. 2433 cum Ox. Cromv. 10 solo; 123,20 ἀσεβοῦσιν: εὐσεβοῦσιν Athen. 2433 cum Ox. Cromv. 10 solo; 123,21 γὰρ om Athen. 2433 cum H^a Ox. Cromv. 10 solis.

Restat ut adiungam familiarum R^b et E stemma:

(addenda est hoc loco appendix 7, vide infra pag. 93)

3. De codicibus Mutinensi Estensi gr. 249 et Vaticano gr. 1759

Adhuc locutus de classium α et β codicibus iam disseram de duobus qui neutri classi inseri possunt cum, licet saepius consentiant cum classe α, tamen tantum lectionum numerum ex classe β sumpserint a classe α digressi ut separatim tractandi videantur. compactus est

Mut. Est. 249 Mutinensis Estensis gr. 249 (= α T.8.18, olim II G 13), saec. XV/XVI, quinque codicum partibus, quarum altera (saec. XV/XVI) folia 192 ad 318 complexa Gregorii Nysseni opera exhibet inter quae invenimus orationem De deitate filii et spiritus sancti fol. 293–300. desunt omnino tituli foliis 192–300 quos librarius rubricatori depingendos frustra reservavit quique ut fit partim suppleti sunt manibus recentioribus. de codicis origine nihil explorare potui.

Vat. 1759 Vaticanus gr. 1759, saec. XVI, fuit bibliothecae Aloisii Lollino (1547–1626), qui ex celebri familia coloniae Venetianae in insula Creta natus ineunte iam aetate in Italiam venerat posteaque plurimos sibi codices in patria aliisque insulis aut emendos aut describendos curavit; inter quos etiam Vat. 1759 fuisse verisimillimum est. unius originis esse Mut. Est. 249 et Vat. 1759 hi demonstrant errores quos soli exhibent: 117,15 τοῦ om; 118,13 δὲ om, μέλοι pro μέλλοι; 123,9 πάντως: πάντες; 123,16 εἰ μὴ: οἱ; 126,5 εἰ – 7 ἐλάττονι om (homoeotel); 128,17 διακρατοῦσα: κρατοῦσα; 132,1 τούτῳ: τοσούτῳ.

Ceterum ut probem fratres nec alterum alterius apographon esse satis habeo afferre 129,5 κίνησιν: γέννησιν Mut. Est. 249; 130,8 τοῦ om Mut. Est. 249; 133,3 τῇ om Mut. Est. 249; 133,6–7 coll τὴν καρδίαν ὁ λόγος τοῦ πατρὸς τάχα Mut. Est. 249 – 128,2 τῆς om Vat. 1759; 132,7 ἐπηγάλλετο: καὶ ἠγάλλετο Vat. 1759; 132,10 μειρακίων: μειζόνων Vat. 1759.

Consentiunt Mut. Est. 249, Vat. 1759 saepissime cum

classe α atque familia MKW; praeter permultos locos ubi recte cum MKW contra classem β stant haec commemoro menda et Mut. Est. 249, Vat. 1759 et familiae MKW communia: 120,3 ἦν om M[1] (add M[2]) W; 120,4 τε om OMWK; 123,12 τε καὶ διοικήσεως om WH[a] (homoeotel); 124,6 τὸ φῶς: φωτὸς M[2]WK; 130,11 εἶναι transp post δύναται W. praecipue igitur W sequuntur Mut. Est. 249, Vat. 1759. nihilo minus in Mut. Est. 249, Vat. 1759 etiam inveni seriem lectionum falsarum aliorumque errorum non solum longe ab MKW abhorrentium sed etiam cum classe β atque familia R[b] congruentium: 120,6 διηγήσατο: διηγουμένη: R[b]E; 121,11–12 οἱ ... διωρίσαντο R[b]E, et coll εἶναι τὸν υἱὸν R[b] Mut. Est. 249 (Vat. 1759 recte); 121,22 τῶν λογισμῶν: τὸν λογισμὸν R[b]; 122,7 add καὶ τιμᾶν R[b]Q; 127,16 add ἕως θανάτου· καὶ R[b]E[a]E; 129,8–9 οὐχ ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ θεωρούμενος R[b]v; 132,9 νήπιον: παιδίον R[b] Ven. Marc. VII 38, Mut. Est. 249 (Vat. 1759 recte). quae cum ita sint, Mut. Est. 249, Vat. 1759 unica mixtae recensionis exemplaria appellare velim inter codices quibus orationis De deitate filii et spiritus sancti memoria constat. ceterum facile credes nihil prodesse codices textum orationis restituenti.

II. De fragmentis

Agendum est hoc loco de duorum codicum veterrimorum fragmentis: Londiniensis gr. Additional 22509, saec. X (saec. XI secundum Richard) compositus est fragmentis sex operum Gregorii Nysseni uniusque operis Basilii Magni. e codice multa folia aut plane evulsa aut partim discissa esse dolemus. oratio nostra initio mutila incipit folio 73r τὴν κατάληψιν (122,10) exstantque cuiusque folii insequentis lineae fere 13 integrae, reliquae 14 aut partim aut totae sunt deletae, nisi quod folium 76r finem orationis continens integrum conservatum est. ex his

Lond. Add. 22509

quae legi possunt – est omnino tertia circiter orationis pars – cognosci potest codicem esse classis β (122,15–24 ἢ – συμπαραλάμποντα om) ortum ex fonte unciali proprio haud artius coniuncto cum ulla familia, praeterea insignem permultis omissionibus falsisque lectionibus suis.

Patm. 182

Patmensis 182, saec. X, initio et fine mutilus, sicut hodie se habet 23 orationes Ioannis Chrysostomi continet, inter quas una ab Athanasio archiepiscopo Alexandriae habita fragmentumque orationis Gregorii Nysseni De deitate filii et spiritus sancti interiectum est. efficitur fragmentum eo quod post folium 79 ubi incipit oratio complura folia evulsa sunt ita ut nihil exstet nisi textus ad 119,11 δόγματος (expl. fol. 79v).

III. De excerptis

Praeter codicem Vat. 712, de quo iam egi p. 24, exhibent Florentini Laurentiani plutei 8,8 et 8,23 et 9,24 orationis De deitate filii et spiritus sancti partes ab excerptoribus electas easdemque memoriae traditas. brevissima autem sunt excerpta Florentina:

Flor. Laur. plut. 8,8

Florentinus Laurentianus plutei 8,8, saec. XIV, est, ut docet libri titulus, τόμος γεγονὼς παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου καὶ τῆς συνόδου κατὰ τὴν τοῦ Βαρλαὰμ κακοδοξίαν. in folio a manu recentiore tegumento interiori agglutinato legi: Christodolus monachus in heresim Barlaam, idemque monachus totum fabricatus est codicem diversas quaestiones dogmaticas tractans. quo consilio etiam descripsit fol. 182r φασι φύσεως (142,6) ad παρίστησιν (143,6–7).

Flor. Laur. plut. 8,23

Florentinus Laurentianus plutei 8,23, saec. XV, titulo appellatur Ἀνωνύμου Εἰσαγωγὴ εἰς δόγματα τῶν θεολόγων continetque excerpta ex actis conciliorum et operibus dogmaticis variorum auctorum. idem exhibet excerptum operis nostri (fol. 90r) quod Flor. Laur. plut. 8,8 descriptumque nisi fallor ab eo, etsi ut vides alia ratione.

Flor. Laur.

Florentinus Laurentianus plutei 9,24, saec. XIII, re-

plut. 9,24 praesentat Nicetae Choniatae thesaurum orthodoxae fidei in libros 27 digestum. inter plurima auctorum ecclesiasticorum testimonia affert fol. 341v: ὅταν (127,7) ad συγκατάβασιν (128,7).

Euthymius Zigabenus († 1118), cum in Panoplia sua Dogmatica ex variis operibus Gregorii verba excerpsisset, et orationis nostrae nonnullos locos laudavit. nam in titulo undecimo, qui agit contra Arianos, sunt tres paragraphi, quorum primus, qui inscribitur τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου περὶ θεότητος υἱοῦ καὶ πνεύματος, perhibet verba orationis nostrae 124,15–125,10 (inc. λέγουσι οἱ περὶ τὸν Εὐνόμιον, ὅτι, des. οὐκοῦν Ἐπικούρειοι οἱ νῦν δογματισταὶ τῆς ἀσεβείας ἀναπεφήνασιν), – secundus verba 125,13–21 (inc. τινὰς ῥήσεις ἐκ τῆς γραφῆς ἀποσπαράσσοντες, des. χωρίζεται δὲ διὰ τὸ τῆς φύσεως ἄτμητον), – tertius 125,21–130,10 (inc. φασὶ πάλιν διὰ τοῦ μονογενοῦς ὁμολογεῖσθαι, des. ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν) – cum multis et magnis lacunis: 126,2–4; 126,13–14; 126,21–128,7; 129,8–130,4. deinde in titulo duodecimo, qui agit contra Pneumatomachos, laudat verba 142,4–144,9 (inc. φασὶν οἱ Πνευματομάχοι μήτε προσειρῆσθαι κύριον τὸ πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς, des. ταὐτὸν τὰ δύο τοῖς νοοῦσιν εὐσεβῶς ἀποδείκνυσιν) – iterum cum magnis lacunis 142,11–18; 143,3–7. Euthymius autem orationem Gregorii excerpens usus esse videtur libro, qui semper congruit cum libris recensionis β, imprimis cum libris familiarum R^b et E: nam 126,12 scribit cum libro E μέρος τοῦ πατρὸς pro ὁ πατὴρ et ordinem verborum commutavit 126,17 et 128,16 cum libris familiae R^b (cf. apparatum criticum). sed verba, quae Euthymius ex Gregorii oratione excerpsit, breviora et pauciora sunt, quam ut fons unde sumpta sint clare et distincte erui possit. – incipit primus paragraphus Euthymii his verbis: λέγουσι οἱ περὶ τὸν Εὐνόμιον, ὅτι, cum libri sermonis scribant omnes: ἀλλὰ μὴν λέγουσιν οἱ τῆς ἀσεβείας προστάται, ὅτι. Euthymius ergo textum Gregorii commutans id agit, ut illi, qui Panopliam suam

legant, tam clare quam distincte intellegant, quales sint illi haeretici, qui a Gregorio appellantur οἱ τῆς ἀσεβείας προστάται. simili modo scribit in titulo duodecimo contra pneumatomachos φασὶν οἱ Πνευματομάχοι μήτε προσειρῆσθαι κύριον τὸ πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς, cum legamus in omnibus orationis nostrae libris hoc loco (142,4–5): τὸ μὴ προσειρῆσθαι θεὸν τὸ πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς. proinde et alias verba Gregorii mutavit, ut aptiora et accomodatiora essent Panopliae suae. itaque varias lectiones, quae discrepant ab omnibus nostrae orationis libris, coniecturas Euthymii esse mihi quidem persuasum est: Euthymius addidit 126,10 κατ᾽ αὐτοὺς post ψεύδεται, 126,17 τῷ ante ὅς, 128,9 καὶ ante πῶς, 129,2 καὶ συγκατάβασις post κάθοδος, 130,9 γάρ, φησὶν post ἐγώ, 143,5 τὴν θείαν ante φύσιν, – verba mutavit: 125,4 δυνατὸν: δύναμιν, 125,9 ἀπάτης: ἀσεβείας, 125,13–14 σπαράσσοντες: ἀποσπαράσσοντες, 126,9 εἶναι λείπειν: ἐλλείπειν, 126,16 χρή: δεῖ, 129,3 ἀκηράτου: ἀκράτου, 129,5 δόξης: θεότητος, 130,5 γὰρ: μὲν οὖν, 142,20–143,1 τῶν ἀπηγορευμένων: τοῦ ἀπηγορευμένου φυτοῦ, 143,1–2 τοῦτο – κατεπαγγέλλεται: τοῖς πρωτοπλάστοις εἴρηκεν, 143,13 ἐφώρασεν: τεθέαται, 143,14–15 πῶς – γενόμενον: τίς αὐτὴν ἀνήγγειλε τῷ Πέτρῳ, 144,6–7 ἰδιώμασι: ὀνόμασι, 143,6–7 παρίστησιν: παρέστησεν, – ordinem verborum commutavit: 126,1 εἶναι post τὸ coll. – textum Euthymii Panopliae Dogmaticae

Mosqu. 224 examinavi et contuli nisus codice Mosquensi gr. 224, saec. XII, qui ad aetatem Euthymii quam proxime accedit. inspexi etiam textum Euthymii Panopliae Dogmaticae impressum in tomo 130 Patrologiae Graecae a Migneo Parisiis 1865 edito (col. 604 sqq.). quae editio recedit ad illam editionem Euthymii Panopliae Dogmaticae, quae Tergovistae anno 1710 in lucem prolata est.

Par. 139 Parisinus gr. 139, qui catenam in Psalmos continet, excerpsit illa verba, quibus Gregorius agit de Psalmo 57,4sq (141,8–21), omisit verba 141,14–15 οὐχ – τοὺς, scripsit 141,15 ἀποστάντες pro ἀποστάτας (cf. pag. 81 ἀποστάντας V^u) et οἶμαι pro λέγω. (*addendae sunt hoc loco appendices 8 et 9, vide infra pag. 100 et 108*)

APPENDICES

AD PRAEFATIONEM EDITORIS

1. Appendix ad praefationem editoris (addenda pag. 15, post descriptionem codd. Vind. theol. 239 a, 239 b)

Ath. Dion. 263 — Accedit ad libros Vind. theol. 239 a et 239 b codex recentissimus Athous Dionysiu 263 saec. XVII, quo continentur multa opuscula auctorum ecclesiasticorum ex contrariis diversisque studiis conflata, in quibus est et nostra oratio. nam sicut res se habet in Vind. theol. 239 a et 239 b, etiam Ath. Dion. 263 exhibet cum in minutiis tum in gravissimis lectionibus textum codicis O. sed contra O scribit 119,1–2 οἶνον νέον μὴ ἀποτίθεσθαι quod e variis lectionibus textus Vind. theol. 239 a et textus Vind. theol. 239 b conglutinatum est (cf. quae dicuntur ab editore pag. 14); et 121,8 addit una cum libris Vind. theol. 239 a et 239 b τοῦ ante γεννητοῦ. contra autem et librum O et Vind. theol. 239 a agit cum Vind. theol. 239 b his locis: 123,18 οἶδεν: εἶδεν; 127,20 scribit Ath. Dion. 263 προστίθησιν pro τίθει (Vind. theol. 239 b autem τίθησιν). – supersedeo plura conferre, quia certa est conclusio: nam non iam dubitari potest, quin et nostra oratio in Ath. Dion. 263 reducenda sit ad illud exemplar nunc deperditum, quod proxime quidem accedat ad librum O, sed hic et illic lectionibus variis ita instructum sit, ut librarii codicum Vind. theol. 239 a et 239 b et Ath. Dion. 236 alias aliam lectionem eligerent praeferrentque.

2. Appendix ad praefationem editoris (addenda pag. 21, post descriptionem libri W)

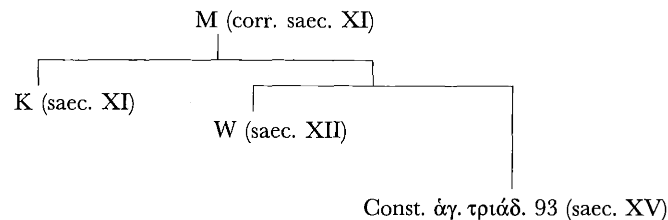
Const. ἁγ. τριάδ. 93 — Ad codices familiae M accedit Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 93 saec. XV, qui maxima affinitate coniunctus est cum libro W. nam omnes lectiones propriae

codicis W, quae sunt magni momenti, repetuntur in hoc libro. uterque enim

1. omisit: 120,3 ἦν, 123,12 τε καὶ διοικήσεως, 127,1 πολλοὺς, 136,11 τῷ, 137,19 λήθην,
2. addidit: 121,8 τοῦ ante γεννητοῦ, 125,16 ὁ ante μὲν,
3. verba aliter flexit: 130,5 βλέπῃ: βλέπει,
4. ordinem verborum mutavit: 130,11 εἶναι οὐ δύναται: οὐ δύναται εἶναι, 136,11 πρῶτον χρῆσαι τῷ ξίφει: χρῆσαι πρῶτον ξίφει.

In codice W multa alia librarii menda inveniuntur cum levissima tum tritissima (exempli gratia 121,18 scribit ἡ pro εἰ, 133,8 τὸ pro τὸν, 134,5 et 139,7 τὸ pro τῷ, 142,2 τὸν pro τῶν – supersedeo plura afferre). quae menda omnia frustra quaeruntur in Const. ἁγ. τριάδ. 93, qui, si esset apographon codicis W, vestigia illorum mendorum reliquisset, cum diligentissimus quisque librarius tamen in laqueos errorum multis locis dispositos se induisset. itaque et liber W et liber Const. ἁγ. τριάδ. 93 ad eundem fontem reducendi esse videntur, qui est apographon illius codicis M "correcti" (vide pag. 19 praefationis editoris), quod illas lectiones (supra laudatas) exhibuisse necesse est, quibus libri W et Const. ἁγ. τριάδ. 93 coniunguntur. librarius autem codicis W multa alia addit menda, cum librarius Const. ἁγ. τριάδ. 93 diligentissime optimeque suam rem gerat: nam textum exemplaris mutat solum 127,1 ἡμῖν pro ὑμῖν scribens et 127,11 recte addens καὶ pr, quod verbum et ille fons M et frater W omittit.

Stemma (pag. 21 praef.) libro Const. ἁγ. τριάδ. 93 accedente commutatur hoc modo:

3. Appendix ad praefationem editoris (addenda pag. 25, post descriptionem classis α)

Thess. Vlat. 5 Thessalonicensis Vlatadon 5 saec. X/XI, quem editor non inspexit, continet opera Ioannis Chrysostomi, quibus duae homiliae Gregorii Nysseni insertae sunt. orationi enim De deitate filii et spiritus sancti praecedit Gregorii oratio In diem natalem. textus nostrae orationis magna cum affinitate coniunctus est cum hyparchetypo α: exhibet enim omnes varias lectiones, quibus libri classis α a codicibus classis β secernuntur (cf. illam tabellam lectionum, pag. 10 praef.). lectiones autem propriae huius libri sunt mirum in modum tam paucissimae quam levissimae. solum enim tribus locis textus eius differt a textu, qui in ceteris libris classis α deprehenditur:

121,13 ἐπιδήμιον: ἐπιτίμιον
122,9 ματαιάζοντες: ματαΐζοντες
124,19 ἡ ante ὑπόστασις om

Non est quod verba faciam de locis 121,13 et 124,19, ubi lectiones propriae sunt levissima librarii menda. varia autem lectio 122,9 scripta est in rasura, quia librarius, qui in ceteris est semper diligentissimus accuratissimusque, hoc loco pro verbo usitato lectionem difficiliorem praetulisse videtur. at omnibus libris huius orationis recensitis nullus alius codex invenitur, cuius librarius perquam raro peccaverit textumque neglegentiis suis corruptelisque tetigerit.

Quem ad modum liber Thess. Vlat. 5 cum libris ceteris classis α cognatus sit, difficile est diiudicatu. septies agit cum libro T contra libros O et M consentientes: addunt enim et Thess. Vlat. 5 et T 130,9 γὰρ post ἐγὼ; 135,1 ἢ ante εἶπεν; 138,6 λοιπὸν post καταλαμβάνει; – scribunt 140,18 τὸν μείζω pro τὸ μεῖζον; 126,8 ὑπερβάλλων pro ὑπερβάλλον. – 126,12 addunt O et M τῷ (ante μέρει), non addunt (recte!) T et Thess. Vlat. 5; 123,24 omittunt O et M θεοῦ alt, non omittunt (recte!) T et Thess. Vlat. 5; ceteris autem locis, ubi T non congruit

cum O et M, liber Thess. Vlat. 5 non cum T sed cum O et M communicat.

Sunt autem sex loci, ubi Thess. Vlat. 5 cum libro M contra O et T agit:

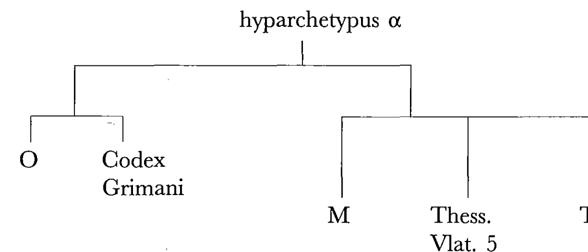
139,8 ἀναβλέποντι OT: ἀναβλέποντα M, Thess. Vlat. 5
138,11 αὐτὸς OT: αὐτῷ M, αὐτῷ Thess. Vlat. 5
136,8 τῷ OT: τὸ M, Thess. Vlat. 5
133,16 ἀνένεγκε OT: ἀνενέγκαι M, Thess. Vlat. 5
120,18 πρωϊζοὶ O, προϊζοὶ T: πρόχθιζοι M, Thess. Vlat. 5
144,13 omittunt et M et Thess. Vlat. 5 τῶν αἰώνων.

Numquam autem agit Thess. Vlat. 5 cum O contra libros M et T consentientes. – itaque quamquam Thess. Vlat. 5 magna affinitate coniunctus est et cum libro T et cum libro M, tamen eum neque ex T neque ex M textum suum sumpsisse perspicuum est. concinit quidem gravissimis lectionibus cum utroque, sed etiam secedit ab utroque gravissimis lectionibus. praeterea aetate aliquanto (non multo!) maior esse videtur quam illi libri aequales M et T. nullo autem modo Thessalonicensis pater est utriusque libri, qui lectionibus propriis tam distincte quam clare secernuntur.

Quae cum ita sint et liber M et liber T et liber Thess. Vlat. 5 textum suum ex eodem exemplari sumpsisse videntur, quod instructum esse apparet variis lectionibus (inter lineas aut in margine) quas alius liber alio modo textui inseruit, quarum vestigia manifesta in libro M distingui licet (cf. pag. 19 praef.). est autem et in Thess. Vlat. 5 unus locus, ubi varia lectio deprehendatur. 117,12 habet liber Thessalonicensis in textu ᾄττειν; sed librarius verbum eradere conatus est scribens in margine illam variam lectionem ἀστατεῖν (quae etiam in margine libri M invenitur). ceteris autem locis librarius codicis Thess. Vlat. 5 semper variis lectionibus exemplaris sui recensitis illam unam eligit, quam textui inserit, cum librarius codicis M saepe quae scripsit corrigat eradatque varia lectione in exemplari detecta.

Textus autem exemplaris, ad quod libri M et T recedunt, accedente nunc libro Thess. Vlat. 5 melius erui potest. nam ubicumque liber Thessalonicensis cum fratre utriusque contra fratrem alterum communicat, ille alter frater textum exemplaris mutavisse et pessum dedisse videtur. sed in textu orationis nostrae constituendo Thess. Vlat. 5 plane inutilis est: nihil enim novi, nihil inauditi, nihil sinceri affert, quod quis in aliis libris obrutum esse crederet neglegentiis mendisque librariorum. itaque Thessalonicensi accedente solum confirmatur comprobaturque condicio textus hyparchetypi α, quae illis tribus libris OMT recensitis ab editore satis satisque exploratus est.

Ratio ergo, quam libri (aetate maiores), qui ex hyparchetypo α fluxerunt, secum habent, hoc stemmate delineari potest:

4. Appendix ad praefationem editoris (addenda pag. 29, post descriptionem familiae EᵃRᵃ)

Ad familiam EᵃRᵃ (i.e. ad libros Par. Coisl. 58, Par. 584 A, Lugd. 542, Ox. Laud. 82) accedunt tres codices, quos editor non inspexit:

Mosquensis gr. 157, saec. XI
Atheniensis gr. 267, saec. XIII
Athous Iviron 677, saec. XV

Mosqu. 157 Liber Mosquensis gr. 157 continet nihil nisi Gregorii Nysseni opera. quia autem in nostra editione maiore cri-

tica adhuc de hoc codice ab editoribus non actum est, primum brevi absolvam ordinem Gregorii operum, quae liber continet (de rebus codico-logicis vide CCG): insunt in Mosquensi fol. 1–44 Or dom, 44–103 Beat, 103v–110v Sext ps, 110v–215 Inscr, 215–271 Virg, 272–285 Deit fil, 285–292 Melet, 292v–311v Bas. – similis autem operum Gregorii collectio invenitur in libris "antesignanis" huius familiae et in E[a], qui continet Beat, Or dom, Virg, Eccl, Cant, Deit fil, – et in R[a], qui continet Or dom, Eccl, Cant, Deit fil. sed magna affinitas, qua illi tres libri coniuncti sunt, comprobatur verbis orationis collatis recensitisque. libri enim mirum in modum consentientes promiscuas habent lectiones aliarum familiarum. et in his saepe variant hic proferentes partem aliquantam lectionum propriarum, quae in libris familiae H[a] (quae est in nostra appendice familia S) inveniuntur, illic exhibentes quasdam lectiones varias librorum familiae R[b] (quae est in nostra appendice familia V[u]). nam propriae lectiones quibus libri huius familiae secum coniunguntur segregantque a se omnes alios libros, et paucissimae et levissimae sunt:

123,8 ὑπονοεῖται: ἐπινοεῖται
125,6 οὔτε (alt): οὐδὲ
129,8 οὐχ: οὐχὶ (Lugd. οὐχ ἡ)
129,8 ἀλλ': ἀλλὰ
136,7 μακρᾶς: μακαρίας
138,4 ἑαυτῷ om
140,14 αὕτη: αὐτῷ

Accedente autem libro Mosqu. 157 tam lucide quam clare discernuntur non solum variae lectiones exemplaris, ad quod libri huius familiae recedunt, sed etiam lectiones propriae singulorum codicum. his enim locis librarii codicum E[a]R[a] corruptelis neglegentiisque peccaverunt, ubi liber Mosqu. 157 (consentiens cum codicibus recentioribus) textum exemplaris incorruptum sincerumque reddidit:

E[a]R[a] soli
1. omiserunt:
117,9 τι, 123,16 μὴ, 125,19 γὰρ, 127,17 τι, 140,9 τι] νος εἶναι, 142,17 ὑμῖν,
2. addiderunt:
119,6 ἓν (post ἄλλο), 125,16 γὰρ (post μὲν), 127,16 ἕως θανάτου (post μου), 130,21 ὤμοσε (post ὀμόσαι), 135,17 αὕτη (post ἂν), 140,16 καὶ (ante πῶς),
3. verba mutaverunt aut aliter flexerunt:
119,5 ἰλυώδη: ὑλώδη
119,10 στέγουσιν: στέργουσιν
126,10 περισσεύειν: περισεύειν
129,11 οὕτω: οὗτος
130,8 συγκριτικὴ: συγκριτὴ
130,8–9 ἀντιπαράθεσις: παράθεσις
135,14 δρᾶσαι: δράναι
137,12–13 οὐδέ τι: οὐδ' ἔτι
138,9 κωλύεται: ἐκωλύεται
141,5 ἐγκεκρυμμένην: ἐγκεκρυμένην
141,15 πίστεως: φύσεως
142,14 ἁγίας: θείας
4. ordinem verborum mutaverunt:
132,6–7 τῷ παιδὶ τὴν θηλὴν: τὴν θηλὴν τῷ παιδὶ

Lectionibus propriis libri Mosqu. 157 recensitis deprehenditur similis farrago mendorum corruptelarumque:
1. omisit:
126,4 εἰ, 127,3 τὰ, 128,1 ἐκ, 135,12 θεὸν, 137,5 ἐπὶ,
2. verba mutavit aut aliter flexit:
123,12 αὐτομάτως τὰ πάντα: αὐτομάτιστα πάντα
124,8 συνεπινοουμένου: συνεπινοουμένη
135,8 ἀναξιόπιστον: ἀξιόπιστον
137,20 δῆθεν: δὴ
3. ordinem verborum mutavit:

133,12–13 τοῦ πατρὸς τὰ σπλάγχνα: τὰ σπλάγχνα τοῦ πατρὸς

134,5–6 coll ἐναποθανεῖν μᾶλλον τῷ προστάγματι

138,5 ἔτι ἡ πεῖρα: ἡ πεῖρα ἔτι.

Quamquam in libro Mosqu. 157 textus exemplaris familiae non tantis mendis pessimis corruptelisque depravatus est, quantis obrutus deperditusque est in libris E^{a}R^{a}, quos editor "antesignanos" elegit, ut in apparatu critico textum huius familiae demonstrarent, tamen non est, cur accedente nunc libro Mosquensi id, quod ab editore in his rebus sanctum est, nobis mutandum sit. nam mihi quidem persuasi frustra quaeri in Mosquensi verba Gregorii ipsissima. et dum libris E^{a}R^{a} exclusis vitamus quaedam vitia, vitia in contraria currimus libro Mosquensi freti, qui nihil habet sinceri, nihil novi, quod non in aliis codicibus investigatum recensione adhibita examinatum sit.

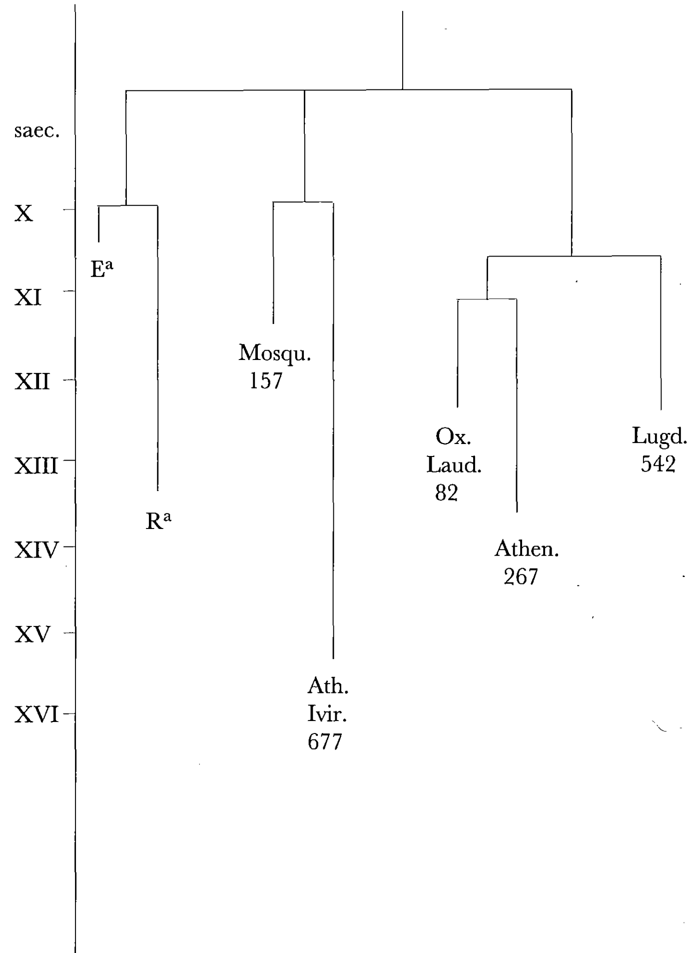
Maxima cum affinitate coniunctus est cum Mosqu.
Ath. Ivir. 677 157 liber recentior Athous Iviron 677 (qui exhibet orationes metaphrasticas et aliorum auctorum ecclesiasticorum homilias, in quibus est etiam Gregorii De deitate filii et spiritus sancti). si respicis cum lectiones gravissimas tum minutias libri Mosquensis, paene omnes repetuntur in codice Athoo. sed verba, quae Mosqu. 157 omisit (126,4 εἰ solus (vide supra), una cum aliis libris familiae: 127,19 καὶ alt, 138,4 ἑαυτῷ), liber Athous exhibet. 135,8 ubi Mosqu. 157 pro ἀναξιόπιστον scribit ἀξιόπιστον, invenimus in Athoo correcturam mendi suo arbitrio factam οὐκ ἀξιόπιστον. quae cum ita sint, patrem libri Athoi fuisse patruum libri Mosquensis apparet. nil autem refert in nostra recensione, utrum illae tres lectiones propriae, quas habet Athous (119,9 ὑπὸ: ἀπὸ, 121,13 ἐπιδήμιον: ἐπιτήδειον, 130,20 ἐπαγγειλάμενος: ἐπαγγειλλάμενος) iam in exemplari libri Athoi fuerint an tribuendae sint neglegentiis librarii codicis Athoi.

Miserrima autem est condicio textus orationis nostrae
Athen. 267 in illo panegyrico totius anni codicis Atheniensis gr. 267, qui ad hanc familiam accedit. quia enim duo folia amissa sunt, magna pars orationis deest: fol. 222v desinit ζέοντες (119,8), cum fol. 223 incipiat ὀβο] λῶν (121,7), et fol. 228v desinit 134,8 τί, cum fol. 229 incipiat ἀμφοτέρων (136,12). et paene in omnibus foliis, quae exstant, litterae sunt tam evanidae ut distingui non possint, nisi verba recenses nisus codice Ox. Laud. 82, quocum Atheniensis est magna cognatione coniunctus: uterque habet eandem magnam farraginem mendorum, errorum, neglegentiarum librarii. nil est, quod illas protervas corruptelas in extenso proferam. satis sint haec pauca exempla:

1. uterque omisit:
   118,10 γωνίας, 121,11 ἐστιν, 121,19 λήμῃ, 122,10 αὐτῶν, 123,15 αὐτοῖς, 123,24 καὶ σοφίαν θεοῦ, 125,17 ὁ πέμψας – ἐστιν, 133,10 ἀλλ' – τοῦ λόγου; 139,14–15 καὶ πολλοῖς – διασκιρτήσαντα et multa alia
2. uterque verba mutavit:
   128,7 παραδηλοῖ: δηλοποιεῖ
   138,6 προρρηθέντα: προσταχθέντα
   142,10 βλασφημίας: διδασκαλίας
   143,3 θεατικὴν: τὴν ἀθετικὴν et multa alia, in quibus est etiam varia lectio 137,5 μεταλλάξας, quam editor genuinam agnoscens textui inseruit. (mihi quidem persuasi lectionem alteram μετασάξας (quam exhibent libri paene omnes ceteri) praeferendam esse, quia quam optime hoc loco quadrat (cf. etiam illud ἐπέσαξεν LXX Gen 22,3).)

Nimirum habet uterque liber suas ipsius lectiones proprias, quas proferre me taedet; sunt enim alia menda aliaeque librarii neglegentiae. et ne ratio quidem cognationis utriusque libri illis mendis explicatur. apparet et Oxoniensem et Atheniensem redire ad unum commune exemplar, cuius fatis memoriaeque tribuenda est magna pars errorum, quos in utroque libro deprehendimus.

Ratio, quam habent codices, qui nunc accedunt, cum ceteris huius familiae libris, hoc schemate delineari potest:

5. Appendix ad praefationem editoris (addenda pag. 37, post descriptionem familiae H[a])

Ad codices familiae H[a] (Par. 1176, Vat. Barb. 516, Ox. Cromv. 10, Patm. 380, Vat. 1907 (= S), Vat. 1433 (= Z)) accedunt quinque codices, quos editor non inspexit:

Athous Vatopediu 132, saec. XIV
Athous Vatopediu 640, saec. XIV
Athous Vatopediu 631, saec. XV
Venetus Marcianus gr. II 167, saec. XV
Athous Grigoriu 20, saec. XVI

Quibus accedentibus memoria huius familiae recensioque codicum redintegranda est. textus enim fontis, e quo libri huius familiae fluxerunt – cum illi sex, quos editor inspexit, tum hi quinque, qui accedunt – tam prolixe quam lucide nunc erui potest. his enim lectionibus propriis mendisque libri consentiunt et a ceteris discordant:

1. omittunt:
   118,10 ἐκείνην, 120,15 ἐμνήσθην τοῦ ἀναγνώσματος, 122,7 αὐτοῖς, 123,14 τὴν πλάνην αὐτῶν, 123,24 καὶ σοφίαν θεοῦ, 124,3 ἀμφότερα, 125,6 οὔτε alt, 128,13 δύναμίς τε καὶ, 128,14 καὶ, 130,19 ἐν ὀλίγῳ, 131,1 τοῖς πολλοῖς, 131,14 τὰ γυναικεῖα, 131,15 μὲν, 132,9–10 εἰς τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν, 133,1 μεταξὺ, 136,7–8 οὗτος τῆς διαδοχῆς ὁ κλάδος, 141,2 καὶ αὐτοὶ, 142,11 θεία, 142,16 πᾶσαν, 144,2 τὴν καρδίαν σου
2. addunt:
   124,10 οὐ (ante γνωρίζεται)
   124,17 δὲ (post εἰ)
   125,6 οὐ (post υἱὸς)
   128,9–11 ὁ (et ante ἐν (9) et ante μορφὴν (10) et ante ἐν (10) et ante κενώσας (11))
   133,3 πάλιν (post αὐτὸν)
   136,6 τις (post βλέπων)
   143,4 σοι (post ἔστι)

3. verba mutaverunt

a) substantiva:

118,2 κάλλος: ἄνθος
120,5 ἱστορία: ἰσηγορία
123,17 υἱὸν: θεὸν
128,5 ἀξίαν: δόξαν
135,9 συμβουλὴν: βουλὴν
144,4 τὸ λογικὸν: τὸν λόγον
144,6 ἀναφορὰ: διαφορὰ

b) adiectiva:

126,20 ἄνισον: μὴ ἴσον
136,2 ὕστατος: ὕστερος
137,1 ἀγεννέστερον: ἀγεννὲς

c) verba temporalia:

117,12 ᾄττειν: ἀστατεῖν
117,16 ὑποσημαίνων (ἐπισημ.): ὑποδεικνύων
118,15 γίνεσθαι: ἔσεσθαι
120,9 στενοχωρούμενον: θεωρούμενον
122,12–13 καταθρηνήσειεν: θρηνήσειεν
125,5 συναθετεῖ: ἀθετεῖ
126,19 ἐνόησας: ἐνενόησας
128,8 εἴρηται: εὕρηται
134,9 ἐποίησας: ἐκάλεσας
135,1 ἐνόησεν: ἐμέλησεν

d) pronomina, particulas:

117,5 οἷς: ὅπου, 120,8 οἷόν τι: οἱονεὶ, 124,10 διὰ: δίχα, 124,20 γὰρ: δὲ, 128,8 ὅτι: τὸ, 133,7 τι: τὸ, 133,17 μὴ: ὁ δὲ, 134,2 πρὸς: περὶ, 134,3 ὅπως: πῶς, 137,10 ὁ δὲ οὐ: καὶ πῶς οὐκ, 137,11 μηκέτι: οὐκέτι, 139,16 τουτὶ: τοῦτο, 142,12 εἴ τι: εἰ τῷ

4. verba aliter flexerunt:

123,14 εἴποιμεν: εἴπωμεν, 136,2 τραπέζης: τράπεζαν, 138,11 ἤγγισεν: ἤγγιζεν

5. ordinem verborum commutaverunt:

121,8 περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ coll.
124,5 τινός ἐστι χαρακτὴρ coll. (πάντως om)
133,6 πλήσσει τάχα: τάχα πλήσσει

138,1–2 τὰ ξύλα – ποῦ: τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ ποῦ ἐστι τὸ πρόβατον
139,10 ἡ τοῦ ξίφους ἀκμὴ: ἡ ἀκμὴ τοῦ ξίφους
139,11 αὐτῷ γίνεται θεόθεν: γίνεται αὐτῷ θεόθεν
143,4 τῇ φωνῇ τῆς θεότητος: τῇ τῆς θεότητος φωνῇ

Si autem lectiones huius fontis propriae diligenter recensentur conferunturque cum lectionibus ceterarum familiarum, dubium non est, quin paene omnibus locis praeferendus sit textus aliorum fontium. et miserrima huius fontis condicio maxime comprobatur illis multis verbis (sententiisque ipsis) quae omittuntur. semper enim his lacunis textus perditur depravaturque. variae autem lectiones sunt aut menda librarii manifesta (cum legitur e.g. 120,5 ἰσηγορία pro ἱστορία; 123,17 θεὸν pro υἱὸν) aut coniecturae protervae viri cuiusdam, qui ex animi libidine variare temptat (cum scribit e.g. et 124,10 illud quaesitum et peracutum ἡ ὑπόστασις δίχα χαρακτῆρος οὐ γνωρίζεται pro ἡ ὑπόστασις διὰ χαρακτῆρος γνωρίζεται, – et 138,1–2 illud tritum τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ ποῦ ἐστι τὸ πρόβατον pro τὰ ξύλα, τὸ πῦρ, ἡ μάχαιρα· τὸ ἱερεῖον ποῦ). – non est, quod verba faciam de lectionibus ceteris vel singulis, quia omnibus recensitis semper certa est conclusio verba Gregorii ipsissima uno in hoc fonte frustra quaeri. (mihi quidem persuasi etiam illud verbum ἀστατεῖν (117,12), quo editor in textu constituendo nititur, nihil aliud esse nisi coniecturam quandam pro verbo ᾄττειν, quod etsi cotidiano sermonis usui non est accomodatum tamen Gregorio genuinum esse videtur.)

Magno autem numero lectionum propriarum mendorumque comprobatur fontem ipsum multos libros habuisse praecedentes, quorum quisque librarius sua menda suas neglegentias textui inseruit. sed cum recenses libros huius familiae singulos, qui textum ex hoc fonte sumpserunt, numerus mendorum in eis valde auctus est. his quidem mendis duo alia exemplaria erui possunt, quibus intercedentibus libri cum fonte huius familiae con-
Par. 1176 iuncti sunt, quorum unum est pater codicum Par. 1176

Vat. Barb. 516 Ox. Cromv. 10 Ven. Marc. II 167 Ath. Grig. 20

(= H^a), Vat. Barb. 516, Ox. Cromv. 10, Ven. Marc. II 167, Ath. Grig. 20, – alterum est pater codicum Vat. 1907 (= S), Vat. 1433 (= Z), Ath. Vat. 132, 631, 640. exemplar autem, ad quod libri H^a et recentiores ad unum omnes recedunt, his lectionibus mendisque, quibus libri concinunt, comprobatur:

1. omisit:
   120,13 ἐστιν αὐτῷ, 123,4 ὁ Παῦλος, 123,21 γὰρ, 126,1 αὐτοῦ, 129,8–9 οὐχ – μορφῇ (!), 130,12 ἡμῶν, 137,5 ἐπὶ τὸν παῖδα, 137,11 τῷ, 140,7 ἔστι, 141,1 πάλιν, 143,5 τι
2. addidit:
   127,16 ἀπ' ἐμοῦ (post παρελθέτω – sec. Matth 26,39)
3. verba mutavit aut aliter flexit:
   124,2 ἀφ': ἐφ', 129,9 οὖν: γὰρ, 131,16 ὑπήκουε: ὑπήκουσε, 133,16 αὐτὸν: ἑαυτὸν, 135,1–2 οὐμενοῦν: οὐδαμῶς, 135,7 γε: γὰρ, 135,8 ἀναξιόπιστον: οὐκ ἀξιόπιστον, 136,14 et 15 μήτε: μηδέ, 137,6 ἐκεῖνον: τὸν παῖδα, 138,5 ἔτι: ἦν, 138,5–6 παρετείνετο: παραγίνεται, 138,14 βούλεται: ἂν βούληται, 139,4 περιηγμένας: προηγμένας, 141,5 ἐγκεκρυμμένην: κεκρυμμένην, 142,11 φαμεν: ἴσμεν

Quibus pessimis mendis depravationibusque textus libri recentiores (Vat. Barb. 516, Ox. Cromv. 10, Ven. Marc. II 167, Ath. Grig. 20) cum codice Par. 1176 (= H^a) coniuncti sunt. at textum non ex eo ipso sumpserunt. quamquam enim est liber Parisinus aetate fonti communi propinquior, tamen textus eius aliis multis mendis librariique erroribus deformatus est, qui non occurrunt in recentioribus. solus enim Par. 1176 (= H^a)

1. omisit:
   122,8 οὐ, 123,12 τε καὶ διοικήσεως, 123,18 τὸν πατέρα, 124,19 εἰ alt, 125,6–7 οὔτε alt – πιστεύεται, 125,13 περὶ τούτου, 130,22 ὤμοσε, 132,8 θαύματι, 136,4 τὸ, 136,19 τὰς (inser. man. sec.), 142,12 ἣ ἡμῖν οὐκ ἔχει,

2. addidit:
   124,16 υἱὸς (post ἦν)
   141,7–8 οἱ ἁμαρτωλοὶ (post ἀπηλλοτριώθησαν cum Q^a et E)
3. verba mutavit aut aliter flexit:
   122,9 οἱ alt: εἰ, 121,15 τὸν: τὸ, 125,17 ἀκήκοας: ἀκούεις (sed in marg corr), 129,5 ἀπὸ: ὑπὸ, 130,16 ὑπανεῖναι: ὑπανῆναι, 131,17 ἀγήρως: ἀγήρωτος, 132,9 ἡδρύνετο: ἡνδρύνετο, 133,9 ἔλθοι: ἔλθῃ, 134,13 σὺ ταῦτα: τοιαῦτα, 134,14 ὑφ': ἀφ', 134,15 αὐτῷ: αὐτὸν, 135,9 τῷ: τὸν, 135,15 ἀποδύρασθαι: ἀποδύσασθαι, 136,10 ταύτην: ταύτῃ, 137,7 ἡ φωνὴ: ἡδονὴ, 137,12 ἐποιμώζει: ἐπιμώζει, 138,6 προρρηθέντα: προλεχθέντα, 138,7 παρετίθει: παρατίθει, 140,6 ἐμαυτοῦ: ἐμοῦ, 142,7–8 ἐπικειμένου: ἐπικοινωνουμένου;
4. ordinem verborum mutavit:
   139,11 τὸ ἔργον κωλύουσα: κωλύουσα τὸ ἔργον

Nimirum libri recentiores, qui illis locis modo laudatis a Parisino discedunt, habent omnes sua menda lectionesque proprias, quae sunt librariorum ineruditorum errores, quorum exempla proferre hic supersedeo. in his autem nullum mendum invenitur, quod omnes libri recentiores contra Parisinum exhibent, qua re probari vestigium alterius exemplaris intercedentis crederes. sunt quidem lectiones propriae, quae quibusdam (non omnibus!) libris recentioribus communes sunt: 118,5 add θεία ante γραφὴ Vat. Barb. 516, Ven. Marc. II 167, Ox. Cromv. 10, – et 130,18–19 occurrit σάλπιγγος pro ἀναγνώσεως in libris Vat. Barb. 516, Ven. Marc. II 167. sed sunt coniecturae vel interpolationes, quae adscriptae esse videntur in margine aut inter lineas illius exemplaris, ad quod libri recentiores una cum Parisino redeunt.

Patm. 380

Dubium non est, quin etiam liber Patmensis 380 propiore affinitate attingat illud exemplar quam ullum aliud familiarum nostrae orationis. magna enim pars lectionum, quibus Par. 1176 et recentiores coniunguntur, de-

prehenditur in libro Patmensi. sed liber scatet erroribus librarii protervis foedisque, quibus saepe vestigia communis fontis ita obruuntur, ut affinitas vix cognosci possit. et nimirum hic et illic contaminationis vestigia occurrunt. nam verba, quae Par. 1176 et alii recentiores omiserunt (cf. supra 123,21; 129,8–9; 130,12 et alia) in Patm. 380 reperiuntur, quia librarius quidam haec omnia (et alias lectiones varias, quas afferre hic supersedeo) alio libro examinato investigavit et orationi intexuit.

Etiam titulus orationis nostrae in illo exemplari erui potest, qui est – consentientibus et Parisino et libris recentioribus – λόγος πρὸς ἀνομοίους καὶ εἰς τὸν ἀβραάμ. sed alium titulum illud alterum exemplar exhibuisse videtur, ad quod S et Z et Ath. Vat. 132, 631, 640 redeunt.
Vat. 1907 (= S) nam in S et Z titulus est κατὰ ἀνομοίων καὶ εἰς τὸν
Vat. 1433 (= Z) ἀβραὰμ ἐν ᾧ καὶ κατὰ πνευματομάχων. Pneumatomachi in titulo laudantur etiam a libris Athois Vatopediu: κατὰ ἀνομοίων καὶ πνευματομάχων καὶ εἰς τὸν (δίκαιον add Ath. Vat. 631) ἀβραάμ. – et in hoc altero exemplari, quod est pater librorum S et Z et codicum monasterii Vatopediu, lectiones propriae erroresque multo pauciores sunt quam in illo exemplari libri Par. 1176 et codicum recentiorum (supra laudato). his enim lectionibus libri S et Z et Athoi Vatopediu 136, 631, 640 coniunguntur:

1. omiserunt:
   122,7 εἰς (addiderunt nullum verbum!)
2. verba mutaverunt aut aliter flexerunt:
   117,9 κἀμοῦ: κἀμοὶ, 118,9 ἀγκύλαις: ἀγκάλαις, 119,7 καθώς: καθά, 119,14 τήν τε: καὶ τὴν, 124,16 οὖν: δὲ, 129,9 ὁ εἰπὼν: τὸ εἰπεῖν, 130,16 σύντομον: σύντονον, 132,8 εἴπῃ: εἴποι, 133,20–134,1 τί πεπόνθατε ἀκούοντες: τί πέπονθας ἀκούων, 135,7 γε: τε; 137,6 ὑπήγαγε: ὑπηγάγετο, 142,11 φαμεν: ὁρῶμεν, 142,14–15 ἀποσημανθέντων ἐστίν (ἀποσημαίνει H[a] recc): ὑποσημαίνει, 144,8 ταὐτὸν: ταὐτὸ
3. ordinem verborum mutaverunt:
   127,9 ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ: καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ
   137,5–6 ἐπὶ τὸν παῖδα τὸ ἄχθος: τὸ ἄχθος ἐπὶ τὸν παῖδα
   143,4–5 θεάσασθαί τι: τι θεάσασθαι

Hoc autem alterum exemplar, quod illis lectionibus modo laudatis erui potest, multo minus perdiderunt falsisque permiscuerunt libri S et Z quam illi libri Par. 1176 et recentiores suum exemplar pessum dederunt. librarii enim codicum S et Z solum his locis peccaverunt:

1. omiserunt:
   118,10 ἐξ, 119,13 καὶ, 125,6 ὁ alt, 125,9 οἱ, 130,10 ἕν, 135,4 καὶ,
2. addiderunt:
   118,13 καὶ (post δὲ), 119,1 καὶ (post εὐαγγέλιον), 131,9 δὲ (post χρόνος), 135,4 γὰρ (post τι)
3. verba mutaverunt aut aliter flexerunt:
   117,9 τοιοῦτον: τοιοῦτο, 122,2 τοιοῦτον: τοῦτο, 124,8 συνεπινοουμένου: συννοουμένου, 135,6 καὶ οὔτε: οὐδὲ, 135,9 συμβουλὴν: ἑαυτὸν, 137,11 τῷ: τὸ, 138,5 ἔτι: ἵν', 138,14 βούλεται: ἂν βούλοιτο, 143,8 τούτου: τοῦτο

Quae menda omnia et in codice S et in Z inveniuntur. sed non est quod verba faciam de affinitate utriusque codicis, quia inter omnes GNO editores constat S patrem fuisse codicis Z, quae res etiam in nostra oratione multis exemplis probari potest, quae proferre hic supersedeo. diligentia autem maxima librarii codicis Z, qua adhibita nostram orationem descripsit, tamen laudanda est: nihil enim ex animi libidine variavit, nihil suo Marte correxit. sed 143,13–15, ubi omnes librarios omnium codicum fefellit (exceptis illis familiae Q[a]) textum ordine verborum perturbato deperditum depravatumque esse, ea res librarium codicis Z omnino non latuit. sed caute locum sanare temptavit addito supra verba ἐφώρασεν et ἦν asterisco, quo recte illa coniunguntur, quae in textu aliis verbis interiectis male distrahuntur.

Illas lectiones proprias codicum S et Z frustra quaeris
Ath. Vat. 132, in libris recentioribus Ath. Vat. 132, 631, 640, qua re

631, 640 comprobatur libros S et Z non patres esse codicum recentiorum. accedit autem, quod libri recentiores monasterii Vatopediu nonnullas lectiones proprias exhibent, quae in nullo alio codice inveniuntur:

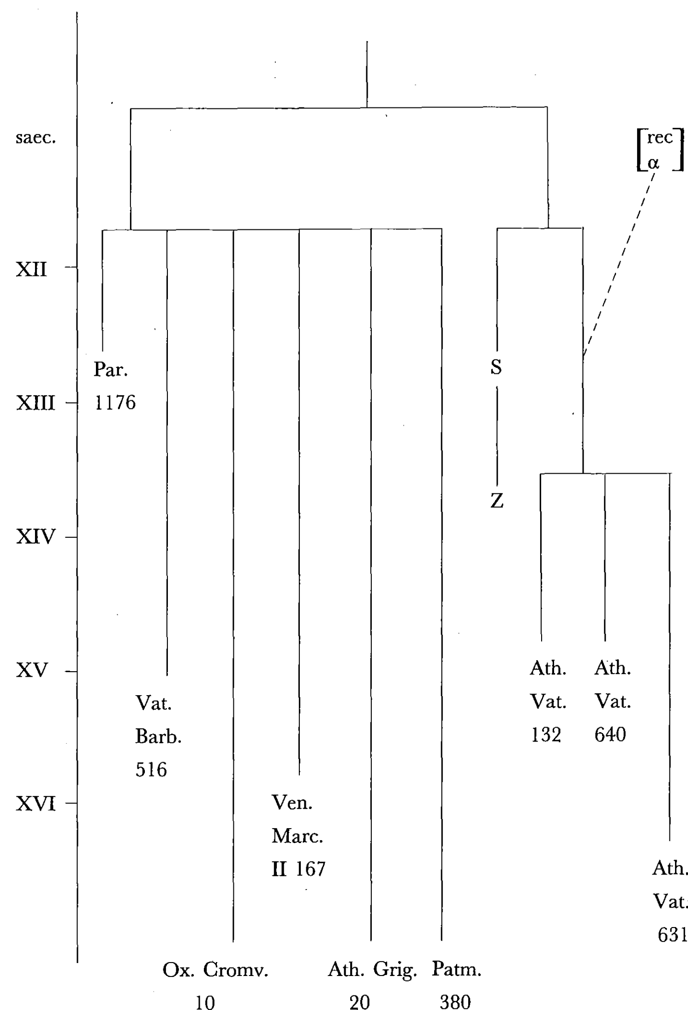
1. omiserunt e.g.:
   118,14 τε, 144,13 καὶ τὸ κράτος, 144,13 τῶν αἰώνων
2. verba mutaverunt aut aliter flexerunt e.g.:
   120,7 ἐπιβωμίοις: ἐπιβωμίαις
   120,15 ἐμνήσθην: ἔστημεν εἰ μέμνησαι
   121,9 τιμήματος: τμήματος
3. ordinem verborum mutaverunt e.g.:
   120,4–5 πράξεων ἱστορία: ἱστορία πράξεων
   120,5 ἐπιδημίαν τοῦ Παύλου: τοῦ Παύλου ἐπιδημίαν
   121,12 τοῦτο post τί coll
   143,12–13 τοῦ Ἀνανίου τὴν ἱεροσυλίαν: τὴν Ἀνανίου ἱεροσυλίαν

Non est, quod proferam ceteras lectiones proprias recentiorum codicum. sunt enim omnes scribarum errores neglegentiaeque et in his quaedam coniecturae parum prosperae, quae numquam sinceritatis indicia prae se ferunt (cf. imprimis illas varias lectiones 120,15, ubi librarius evanidas litteras verbi ἐμνήσθην in exemplari suo cognoscere non potuit et haesitans dubitavit, utrum ἔστημεν an μέμνησαι scribendum esset. itaque notavit, ut videtur, in margine ἔστημεν ἢ μέμνησαι, quae verba alius librarius pessime orationi intexuit scribens, sicut hodie in libris legimus ἔστημεν εἰ μέμνησαι). – nimirum habet unusquisque recentiorum sua menda, suas lectiones proprias, quarum farraginem hic coacervare displicet. sat erit audivisse nulla vestigia in eis deprehendi, quibus comprobaretur unum ex libris fuisse patrem aliorum. libri ergo recentiores, qui hodie omnes in illo uno monasterio Athoo Vatopediu depositi sunt, non nisi fonte communi cognati sunt.

Miserrima autem fontis (ad quem recentiores redeunt) condicio non modo his mendis demonstratur sed etiam vestigiis contaminationis manifestis. itaque in exemplari

altera recensio ad alteram ita permanavit, ut libri recentiores non in omnibus partibus fonti huius familiae aequales sint et alibi aliam originem mira inconstantia prae se ferunt. sat erit pauca exempla proferre: libri recentiores exhibent illa verba 122,15–24, quae non modo in omnibus codicibus huius familiae sed etiam in omnibus libris ceterarum familiarum, quae e recensione β provenerunt, omittuntur. quae verba plane congruunt cum illis, quae hoc loco (122,15–24) in libris, qui cum E cognati sunt, inveniuntur (122,19 addunt recentiores cum E τὴν οἰκουμένην post εὐσεβείας, 122,23 scribunt cum E παραζεύξας pro συμπαραζεύξας et omittunt cum E καὶ et etiam alias in recentioribus quaedam lectiones propriae libri E investigari possunt: e.g. 123,16 post μὴ add καὶ αὐτοὶ; 125,9 οἱ νῦν: ἡμῖν οἱ; 127,18 πορεύσομαι: ἀπέρχομαι; 131,1 ἄγνωστα εἶναι τοῖς πολλοῖς τὰ: ἀγνῶτας εἶναι τοὺς πολλοὺς). quando autem lectiones variae variarum recensionum commixtae conglutinataeque sint aut quomodo, libros non demonstrare doleo.

Qua ratione codices huius familiae cognati sint, stemmatis figura delineare temptat:

Libris huius familiae omnibus examinatis lectionibusque propriis codicum recensitis difficile non est diiudicare, quis sit liber, qui et aetate et auctoritate fonti communi sit proximus. eadem quidem magna aetate sunt et liber Par. 1176 et S. sed in codice Par. 1176, ut supra demonstravi, textus fontis multis lectionibus propriis tam

protervis quam pessimis depravatus est. huc accedit, quod iam in exemplari, quod inter fontem et Parisinum intercedit, textus fontis multis mendis vexatus est. sed aliter res se habet, cum respicis memoriam libri S. nimirum habet et S suas lectiones proprias suaque menda. sed ea sunt non modo non multa sed etiam cum levissima tum tritissima. quin etiam exemplar e quo S textum suum sumpsit, textum fontis non valde vexavit. itaque liber S et aetate et auctoritate praeferendus est omnibus aliis huius familiae libris. qua de causa S in apparatu critico invenitur, qui textum huius familiae illustret. ubi autem pars foliorum codicis S erosa est umiditate, cuius vestigia imprimis in margine inveniuntur cum ipsorum verborum detrimento, apographon eius sincerum, quod est liber Z sicut supra exposuimus, in textu constituendo et in apparatu critico adhibetur.

Liber S (et Z) opera Gregorii Nysseni paene omnia exhibet, quae omnino non ex uno exemplari aetate praecedente sumpta esse inter omnes editores Gregorii Nysseni Operum constat. quale sit exemplar, e quo textus nostrae orationis in librum S manaverit codices ceteri huius familiae Par. 1176, Ven. Marc. II 167, Ath. Grig. 20, Patm. 380 illustrant, in quibus collectio homiliarum invenitur, quae est aut panegyricum totius anni (Par. 1176 et Ath. Grig. 20) aut panegyricum pro sex mensibus (Sept.–Febr.) compositum (Ven. Marc. II 167, Patm. 380), quod magna cum affinitate illi altero panegyrico accedit: nam in illa parte, quae utrique eadem est, exhibent libri utriusque panegyrici eundem vel persimilem ordinem dierum festorum, qui sunt 8. Sept. (dies festus nativitatis BMV), 14 Sept. (dies festus exaltationis crucis), 8. Nov. (dies festus archangelorum), 21. Nov. (dies festus praesentationis BMV), 25. Dec. (dies festus nativitatis DNIC), 6. Ian. (theophania), 2. Febr. (occursus domini). qui dies festi in utroque panegyrico compluribus orationibus instructi sunt, quae sunt in libris huius familiae semper eaedem. nostra autem oratio in omnibus libris pertinet

ad diem festum, qui in calendario Byzantino appellatus est κυριακὴ τῶν προπατόρων (i.e. dies dominicus, qui festo nativitatis DNIC praecedit). itaque mihi quidem persuasi illud exemplar, ad quod omnes codices huius familiae (quibusdam nimirum libris intercedentibus) redeunt, fuisse panegyricum totius anni simili ordine dierum festorum homiliarumque instructum, quem in libris modo laudatis deprehendimus.

Panegyricum pro sex mensibus compositum est etiam Ath. Vat. 631; sed pro orationibus illis, quae in ceteris libris huius panegyrici occurrunt, colliguntur in hoc libro homiliae Gregorii, cuius cognomen fuit Palamas, qui semper fuit valde acceptus gratusque monachis Athois. – varia autem opera variorum auctorum nullo ordine disposita invenimus in Ox. Cromv. 10, cum liber Ath. Vat. 132 exhibeat nonnulla opera Gregorii Nysseni, cuius ordo omnino non congruit cum illo, quem in S deprehendimus. denique in Ath. Vat. 640 et Vat. Barb. 516 quaedam panegyrici homiliae ordine mirum in modum perturbato collectae sunt. (de Vat. Barb. 516 vide et infra pag. 111: est omnino codex sui generis.)

6. *Appendix ad praefationem editoris* (addenda pag. 42, post descriptionem familiae R^b)

Ad codices familiae R^b (Vat. 555, Const. παναγ. καμ. 10, Const. θεολ. σχολ. 37, Const. ἁγ. τριάδ. 90) accedunt tredecim codices, quos editor non inspexit:

Athous Vatopediu 73, saec. X
Athous Lavras B 97, saec. XII
Athous Lavras Δ 80, saec. XIII
Athous Lavras B 119, saec. XIV
Athous Philotheu 64, saec. XIV
Athous Iviron 593, saec. XVI
Athous Pantokratoros 89, saec. XVI
Athous Kutlumusiu 85 (Pol), saec. XVI

Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773, saec. XVI
Athous Grigoriu 9, saec. XVI/XVII
Athous Xiropotamu 120, saec. XVII
Athous Dionysiu 173, saec. XVII
Athous Lavras Ω 153, saec. XVII

Codices paene omnes sunt libri liturgici, quorum homiliarum collectiones duobus generibus distingui possunt: unum est panegyricum, quod ad dies festos complurium mensium respicit, alterum est menologium mensis Decembris. [Ath. Vat. 73 (= V^u)] Athous Vatopediu 73 (= V^u), qui est codex vetustissimus et gravissimus huius familiae, continet panegyricum totius anni nunc mutilum, quia nonnullae homiliae in initio libri deperditae sunt. panegyricum totius anni nunc mutilum (et in initio et in fine truncatum) etiam in [Ath. Lavr. B 119] Athoo Lavras B 119 invenitur. [Ath. Pant. 89] Athous Pantokratoros 89 est panegyricum pro sex mensibus compositum (Sept.–Febr.), quod exhibet triginta novem homilias, quarum plurimae pertinent ad dies festos Domini Iesu Christi et Beatae Mariae Virginis. sed duo solae congruunt cum illis panegyrici totius anni, aliae (quae non sunt multae) in aliis libris huius familiae inveniuntur.

[Const. παναγ. καμ. 10] [Const. θεολ. σχολ. 37] [Ath. Kutl. 85 (Pol)] [Ath. Xir. 120] [Ath. Lavr. Δ 80] [Ath. Lavr. Ω 153] Codices autem Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10, Athous Lavras Δ 80, Constantinopolitanus τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37, Athous Kutlumusiu 85 (Pol), Athous Xiropotamu 120, Athous Lavras Ω 153 maxima affinitate coniuncti sunt, quia omnes unam eandemque homiliarum collectionem amplectuntur, quae est panegyricum pro tribus mensibus (Dec.–Febr.) compositum. – [Ath. Grig. 9] Athous Grigoriu 9 primo obtutu aliam collectionem homiliarum cohibere videtur: paene omnes ad dies festos mensis Decembris pertinent, qua re fit, ut Ehrhard (I 3,194) illum librum tribuerit menologio cuidam mensis Decembris orationibus Metaphrastae permixto. sed homiliae, quae non sunt Metaphrastae, ad unam omnes congruunt cum illis, quae in collectione modo laudata ad mensem Decembris pertinent duabus omissis. exemplar

autem Athoi Grigoriu 9 fuisse illud panegyricum pro tribus mensibus compositum (et non menologium Decembris quoddam) comprobatur duabus orationibus, quae in fine libri inveniuntur: sunt enim homiliae, quae in illo panegyrico nulla alia oratione intercedente subsequuntur et ad Kalendas Ianuarii pertinent.

Vat. 555 Ath. Dion. 173 Const. ἁγ. τριάδ. 90 — Vaticanus gr. 555, Athous Dionysiu 173, Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 90 exhibent omnes menologium mensis Decembris metaphrasticum. orationes autem metaphrasticae in illis libris partim congruunt, partim discrepant. insertae sunt homiliae panegyrici quaedam, in quibus est oratio nostra.

Ath. Phil. 64 — Orationes menologii Februarii, quas Athous Philotheu 64 exhibet, eodem ordine distributae inveniuntur etiam

Ath. Ivir. 593 — in Athoo Iviron 593, qua re magna affinitas utriusque codicis comprobatur, cum aetate alter ab altero valde discrepet. menologio addita sunt cum varia alia in utroque diversa tum homiliae panegyrici, quae spectant ad dies festos mensis Decembris, in quibus nostra oratio deprehenditur.

Quae cum ita sint non est, quod dubitemus de genere et specie fontis huius familiae. in omnibus enim libris vestigia panegyrici deprehenduntur. et codex vestustissimus panegyricum est et panegyricum quoddam perhibet collectio orationum, quae in illis quinque libris una eademque est, qui cum Const. παναγ. καμ. 10 coniuncti sunt. – quamquam multi codices huius familiae menologium exhibent, tamen homiliam nostram (una cum aliis e panegyrico quodam sumptam) in his libris insertam esse orationibus menologii inter omnes constat. itaque certa est conclusio: fons huius familiae fuit panegyricum, quod cognatum fuisse veri simile est illi panegyrico totius anni, quod in codice vetustissimo huius familiae V[u] deteximus.

Ath. Lavr. B 97 Const. παναγ. τάφ. 773 — Athous Lavras B 97 et Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773 exhibent collectionem quandam operum Gregorii Nysseni, quae in utroque nequaquam est eadem. cum libris huius familiae liturgicis nullo modo con-

sentire videntur. sed longe aliter res se habet, cum recenses textum orationis nostrae, quo collato uterque magna affinitate coniunctus est cum hac familia.

Quamquam V[u] tacet de die festo, ad quem nostra oratio spectat, tamen eam in fonte huius familiae sub die fuisse, qui in calendario Byzantino liturgico κυριακὴ μετὰ τὴν χριστοῦ γέννησιν appellatur, mihi quidem persuasum est omnibus ceteris familiae libris in hoc consonantibus. librarii enim adscripserunt illum diem titulo, qui in omnibus est idem (et quem fuisse etiam in fonte communi veri simile est): λόγος περὶ θεότητος υἱοῦ καὶ πνεύματος καὶ εἰς τὸν ἀβραάμ. librarius autem codicis Const. ἁγ. τριάδ. 90 suo Marte titulum variavisse videtur, cum scribat λόγος εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα καὶ εἰς τὸν ἀβραάμ.

Ubicumque libri huius familiae inter se consentiunt, textum fontis communis explorare possumus, qui his mendis et variis lectionibus a textu ceterarum familiarum discrepat. libri huius familiae

1. addiderunt: 122,7 καὶ τιμᾶν post ἐκεῖνοι, 127,16 ἕως θανάτου καὶ post μου, 127,17 καὶ post ποτήριον, 127,18 καὶ ante ἐντολὴν, 127,18 καὶ post ἔλαβον, 129,7 φανεὶς post λόγος, 129,8 καθ' ἑαυτὴν post μορφὴ, 129,9 θεωρούμενος post μορφῇ (sic), 129,10 δῆλον ὅτι καθὸ γέγονε σάρξ post ποιεῖν, 142,9 καὶ post υἱῷ, 143,5 τὴν post οὐχὶ, 144,5 καὶ post ὕβρισε,

2. omiserunt: 123,12 τὰ, 131,17 τὸν, 143,12 τοῦ,

3. verba mutaverunt – (a) verba temporalia: 127,18 πορεύομαι: καὶ ἀναβαίνω, 131,4–5 ἦν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ὁ πατριάρχης: τὴν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς οἴκησιν ὁ πατριάρχης, 132,6 ἐπεῖχεν: παρεῖχεν, 133,3 ὑπακούει: ἐπακούει, 138,19 ἀντιτεῖναι: ἀντιστῆναι, 141,21 δείκνυσιν: ἐνδείκνυσιν, 144,2 ἐπλήρωσεν: ἐπήρωσεν – (b) verba substantiva, adiectiva, pronomina etc.: 124,2 καταμόνας: κατὰ μέρος, 127,13 ἐξουσίας: οὐσίας, 131,12 παιδοποιΐαν: τὸ παιδοποιεῖν, 132,8–9 τέκνον: παιδίον, 140,10 θεός: υἱός, 141,15 ἀποστάτας: ἀποστάντας, – 121,12 τὸ κακὸν τοῦτο: τὸ τοιοῦτον κακὸν, 122,3 διὸ:

διὰ τοῦτο, 136,9 κατὰ τούτου: κατ' αὐτοῦ, 125,1 τὸ: μὴ, 126,14 τι: ἐστὶ, 127,14 πρὸς: ἐπὶ, 131,1 τοίνυν: γὰρ, 143,8 γὰρ: οὖν,

4. verba aliter flexerunt – (a) verba temporalia: 118,16 ἐπισπασώμεθα: ἐπισπασόμεθα, 131,16 ὑπήκουε: ὑπακούει, 134,14 ἀποκτείνω: ἀποκτενῶ – (b) verba substantiva, adiectiva, pronomina etc.: 128,12 πάντη: παντὶ, 129,8–9 ἡ τοῦ δούλου μορφή; ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ,

5. ordinem verborum commutaverunt: 126,17 πᾶσαν αὐτῶν περιγράψαι τὴν φλυαρίαν: περιγράψαι πᾶσαν τὴν φλυαρίαν αὐτῶν, 134,11 μῦθόν με: με μῦθον, 135,5 ἔδωκεν ἑαυτὸν: ἑαυτὸν ἔδωκεν, 138,18 ἑαυτὸν ὑπεραίρων: ὑπεραίρων ἑαυτὸν, 141,5 ἡμῖν χάριν: χάριν ἡμῖν, 142,1 ἡ μνήμη τοῦ ὄφεως: ἡ τοῦ ὄφεως μνήμη, 142,8 αὐτῆς φύσεως: φύσεως αὐτῆς, 143,11–12 προσθῶμεν τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ τοῦτον ἐν μακροθυμίᾳ τὸν λόγον: προσθῶμεν ἐν μακροθυμίᾳ καὶ τοῦτον τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν λόγον.

Cum recenses illas varias lectiones, quibus libri huius familiae coniunguntur, mihi quidem dubium non est, quin librarius quidam neglegentia aberraverit aut vitioso exemplari usus sit, ubicumque in fonte huius familiae verba illa levissima (τὰ, τὸν, τοῦ) omissa sunt. simili modo saepe ille librarius peccavit, ubi numerus aut casus aut ordo verborum commutati sunt: quibus in rebus saepissime a librariis invitis et inconsultis peccatur. cum autem verba recenses, quae in fonte huius familiae addita sunt – quod pro sermonis brevitate plerumque fit – minime neglegentiam oscitationemque librarii deprehendis sed vestigia viri docti theologici, cuius correctiones interpolationesque in libro liturgico occurrere haud mirabile est. consulto enim illis locis (131,4–5; 122,7; 129,7) supra laudatis a textu exemplaris sui egressus ex animi libidine variare videtur ornandi causa, ut augeat rem, ut, ubicumque Gregorius Matthaeum, Ioannem aliosque auctores sacrae scripturae laudavit, illis ipsis verbis accurate et diligenter utatur, quae in textu vulgato aut recepto Veteris et Novi Testamenti invenimus (cf. varias lectiones

et additamenta 127,16.17.18). itemque ubi verborum immutationibus usus est aut verba aliter posuit, orationem ornari eo modo optimeque sonare sibi quidem persuasisse videtur (cf. 118,16; 131,16; 126,17; 131,4–5; 135,5; 143,11–12). – quae autem 129,10 addita sunt, videntur olere glossema non sine sensus auctoris dispendio. nam illis verbis et iterantur ea, quae Gregorius iam 129,7–8 dixerat (ἐφάνη οὐ γυμνὸς ὁ λόγος ἀλλὰ σὰρξ γενόμενος ...) et perturbatur conclusio Gregorii verborum praecisa, quae 129,10sqq sequuntur. sed ille vir theologicus nimia anxietate sua adductus cavendum his verbis existimavit, ne animi legentium (immo potius audientium) hoc loco a sincera dogmatis veritate abducerentur delaberenturque in falsas et impias opiniones.

Quae cum ita sint, variae lectiones huius familiae, quamquam nonnullae sunt politi et perfecti oratoris, non esse verba Gregorii, immo valde ab auctoris mente dissidere mihi quidem persuasum est. itaque plurimum quantum apparatu critico secluditur (134,14 ἀποκτενῶ et 141,21 ἐνδείκνυσιν contra alios libros, qui verba his locis corruperunt, ab editore defenditur.) ceterum licebit illi, qui orationem legerit, varias lectiones huius familiae suo arbitrio diligenter recensere et aequa lance examinare, an lateant hic et illic vestigia rectae lectionis in textu huius fontis.

Ath. Vat. 73 (= V[u])

A volgo librorum huius familiae longe longeque remotus praestat princeps Athous Vatopediu 73 (= V[u]) et antiquitate et consuetudine, quae est maxima in parte pura et incorrupta. sed nimirum etiam V[u], quia est liber manu scriptus, habet sua menda suasque proprias lectiones, quae non inveniuntur in ceteris libris huius familiae. 137,17–18 homoeoteleuto adductus librarius codicis V[u] a recta via aberravit et post πῶς verba τὸ δοκοῦν – ἀπροσκρούστως omisit; simili modo mendum 127,1 ortum esse videtur, ubi verbum πολλοὺς omisit. deinde V[u] solus haec verba mutavit: 117,7 χεόμενοι: ἐχόμενοι, 141,14 ἀπεπλανήθησαν: ἐπλανήθησαν, 143,3 ἔσεσθε: ἔσεσθαι.

denique accedunt tum illa menda levissima codicis V^{u}: scribit enim 117,9 τοιοῦτο pro τοιοῦτον, 137,11 τὸ pro τῷ, 139,1 ἐπιγραφῆς pro ἐπὶ γραφῆς. quae menda rara orta esse nulla alia causa quam neglegentia librarii manifestum est. nam nusquam protervas aut ineptas interpolationes deprehendis. itaque liber V^{u} in apparatu critico lectiones familiae suae illustrat.

Cum respicis et ad genus panegyrici (vide supra) et ad textum sermonis nostri, proxime ad librum V^{u} accedit
Ath. Lavr. codex Ath. Lavr. B 119, in quo etiam illud omissum libri
B 119 V^{u} (127,1 πολλοὺς) et illa levissima menda, quae 117,9; 137,11; 139,1 in V^{u} (vide supra) occurrunt, investigamus. codex autem Ath. Lavr. B 119 non est apographon libri V^{u}. exhibet enim verba, quae V^{u} 137,17–18 omisit et illa verba mutata (117,7; 141,14; 143,3) in libro Ath. Lavr. B 119 frustra quaeris. deinde illa menda, quae libris V^{u} et Ath. Lavr. B 119 communia sunt, tam levia sunt, ut sicut mihi quidem videtur minime apta sint ad exemplar constituendum, quod intercedit inter fontem huius familiae et hos libros. itaque librarii fonte huius familiae usi nullo alio communi exemplari intercedente pro se quisque in eosdem laqueos errorum cucurrisse videntur. tamen mirum est, cur, cum alibi minime peccent, in illo pusillo acervo mendorum, quae deprehenduntur, nonnulla sunt, quae in utroque libro sunt eadem. nam etiam textus libri Ath. Lavr. B 119 testis purus et sincerus est. duobus locis solum verba aliter flexit atque ceteri: 130,20 διηγουμένης: διηγούμενος, 135,18 τοῦ βίου: τῷ βίῳ.

Libri autem alii huius familiae, qui sunt codice V^{u} recentiores, consuetudinem prae se ferunt, quae est maxima in parte vitiosa et corrupta. cum enim respicis lectiones proprias, quibus discrepant, nihil habent sincerum,
Vat. 555 nihil purum, nihil verum. quin etiam ipse liber Vat. 555, qui est cuiusdam antiquitatis (saec. XI) diligentissime conscriptus (cf. quae ab editore dicta sunt de hoc libro, pag. 40 praef.), textum communem huius familiae multo

plus perdidit quam V^{u}. numero enim sunt viginti quattuor loci, ubi Vat. 555 a consensu codicum omnium huius familiae discedit verba omittens aut immutans aut aliter flectens. quos locos hic explanare supersedeo, quia non est, quod verba faciam de his corruptelis tam protervis quam ineptis. sed ne lateant, quae addidit, hic proferantur verba addita: Vat. 555 (una cum libris familiae S, quam familiam editor in sua praefatione siglo H^{a} distinguit, et E) addidit 140,4–5 post verba ἀνθ' ὧν – ἀγαπητοῦ, quae sunt sumpta ex Gen. 22,16, illa alia verba sacrae scripturae δι' ἐμὲ. librarius enim hoc loco verba contulit cum iis, quae in LXX leguntur, et textum Gregorii imperfectum esse suspicatus additamentum ut legitimum agnovit. 119,6 post ἄλλο addidit τι, 124,20 ante κατασκευάζεται addidit καὶ, illa levissima et tritissima additamenta, quibus et alias textus a librario optimo quoque et acutissimo interpolatur.

Codices recentiores mira constantia lectiones huius familiae repetunt, sed habent omnes suas lectiones proprias, sua menda, de quibus plura dicerem, si quae essent magni momenti in textu constituendo. sunt autem menda tam levissima quam tritissima. ad codices V^{u}, Ath. Lavr.
Ath. Phil. 64 B 119, Vat. 555 proxime accedunt Ath. Phil. 64 saec.
Ath. Ivir. 593 XIV et liber, qui est aliquanto recentior, Ath. Ivir. 593 saec. XVI. uterque ab illis libris discrepat his mendis: omisit uterque 117,5 τῶν prius, 119,13 τε; – uterque verba mutavit 117,5 τοιούτων: τούτων, 119,5 ἰλυώδη: ὑλώδη, 120,5 ἐπιδημίαν: ἀποδημίαν, 120,13 προσάγεται: εἰσάγεται, 132,19 προσάγεται: προσέρχεται, – 119,15–16 uterque collocavit σοφία ante οὐκ, – 122,13–14 scripsit uterque τῆς οἰκουμένης redigens verba τῆς ἀληθείας τὴν οἰκουμένην πᾶσαν in compendium non sine dispendio sensus auctoris. quibus lectionibus communibus maxima affinitas librorum comprobatur. sed Ath. Phil. 64 non est pater codicis recentioris, quia hic et illic textum corrumpit verba quaedam omittens aut mutans, quae in recentiore recte referuntur. uterque igitur eodem exemplari usus esse videtur.

[Const. παναγ. καμ. 10 — Ath. Lavr. Δ 80 — Const. θεολ. σχολ. 37 — Ath. Kutl. 85 (Pol) — Ath. Grig. 9 — Ath. Xir. 120 — Ath. Lavr. Ω 153 — Ath. Pant. 89 — Ath. Dion. 173]

Simili modo ad unum exemplar commune revocandi sunt libri Const. παναγ. καμ. 10 (nihil mihi suppeditavit nisi collatio ab Hilda Polack facta), Ath. Lavr. Δ 80, Const. θεολ. σχολ. 37, Ath. Kutl. 85 (Pol), Ath. Grig. 9, Ath. Xir. 120, Ath. Lavr. Ω 153, quos omnes et eandem homiliarum collectionem eodem ordine instructam exhibere comperimus (cf. supra pag. 79). accedunt etiam libri Athoi Pant. 89 et Dion. 173, qui cum discedant ab illis genere (cf. supra pag. 79 sq), tamen textu collato mirum quam concordant. menda enim, quibus omnes libri coniunguntur, sunt haec:

1. addiderunt 142,17 γοῦν post εὔκαιρον

2. omiserunt 125,6 ὁ ante υἱὸς, 127,5 τοῦ θεοῦ, 128,11 ἐν, 129,13 οὖν, 131,17 τὸν. magna lacuna est 122,5–7, quia librarius fontis homoeoteleuto adductus post θεὸν (5) verba ἔβλεπεν (5) – θεόν (7) omisit. alia magna lacuna est 131,10–12, quia eadem verba et lin. 10 et lin. 12 occurrunt, ut librarius fontis a linea 10 ad lineam 12 aberravisse videatur. itaque omisit verba, quae uncis seclusi πρὸς τὸ γηραιὸν [αὐτῷ τῆς ἡλικίας – ἐν τῷ γηραιῷ] τῆς ἡλικίας αὐτῷ

3. verba mutaverunt – verba substantiva et adiectiva etc.: 121,7 ἐδώδιμα: αἰδώδιμα, 121,13 φρενῖτιν: φρενίτην,

4. verba aliter flexerunt et scripserunt – (a) verba temporalia: 123,17 ἀνθυπενέγκαι: ἀνθυπενέγκει, 138,14 χρήσασθαι: χρήσας, 141,20 σχοῖεν: ἔχοιεν, 143,7 θεάσασθαι: θεᾶσθαι, 143,9 τεθέαται: θεᾶται – (b) verba substantiva, pronomina: 136,9 γήρως: γήρους, 143,12 τίς: τί

5. scribunt 142,14–15 pro ἀποσημανθέντων ἐστίν breviter ἀποσημαίνει una cum libris familiarum R^aQ^aS. utrum librarius quidam codice aliarum familiarum collato solam hanc variam lectionem ex illis familiis sumpserit reieceritque omnes alias, quibus discrepant, quod esset sicut mihi quidem videtur absurdum atque ineptum, an suo Marte verba hic mutaverit et in compendium redegerit, difficile est diiudicatu. tota res quodam modo aenigma est.

Liber Const. παναγ. καμ. 10 non est pater codicum recentiorum. nam Const. παναγ. καμ. 10 habet quaedam menda, quae frustra quaeris in libris recentioribus: solus omisit enim 127,8 ἐγὼ, 144,5 τὴν, – verba mutavit 138,7 οἰκοδομεῖ: οἰκονομεῖ, 139,5 ὁ: ἡ, 142,12 εἴ τι: ἔτι. – deinde libri recentiores Const. θεολ. σχολ. 37, Ath. Kutl. 85 (Pol), Ath. Grig. 9 maiore affinitate coniuncti sunt quam ceteri huius gregis. nam a libro Const. παναγ. καμ. 10 et libris Athois Lavr. Δ 80, Ω 153, Xir. 120, Pant. 89, Dion. 173 discedunt et inter se consonant his mendis et variis lectionibus cum levissimis 118,11 τῇ λειότητι: τελειότητι, 126,2 μείζων: μείζω, 126,19 ἐνόησας: ἐννόησας, 128,15 κενὸν: καινὸν, 128,17 συντηρητικῇ: συντηρηκῇ, 129,10 (cf. app. crit.) δῆλον ὅτι: δηλονότι – tum illis gravissimis: addunt 140,14 ἡ post αὕτη, – omittunt 126,13 εἰπεῖν, 134,10 διὰ τοῦτό με τῆς γλυκείας, 135,8–9 verba κρίνας – συμβουλὴν. quae cum ita sint libri Const. θεολ. σχολ. 37, Ath. Kutl. 85 (Pol), Ath. Grig. 9 ad unum idemque exemplar revocandi sunt, quod cum libro Const. παναγ. καμ. 10 et cum ceteris codicibus huius gregis e communi fonte fluxisse et his mendis depravatum esse veri simile est. – ceteri enim codices (illi libri Athoi Lavr. Δ 80, Ω 153, Xir. 120, Pant. 89, Dion. 173) habent omnes sua menda. sed sunt cum levissima tum tritissima et paucissima, quae hic conferre supersedeo, praesertim cum nequaquam ullum mendum quaeratur, quod et aliis commune sit aut quo alii libri inter se iungantur et secernantur ab aliis. itaque omnes nullo alio libro intercedente e communi fonte fluxisse videntur.

[Const. ἁγ. τριάδ. 90]

Ad libros modo laudatos, qui et genere et textu mirum quantum concinunt, accedit codex Const. ἁγ. τριάδ. 90, qui non modo lectiones communes illorum librorum praebet, quibus affinitatem indicet, sed etiam multas alias, quae in nullo alio libro inveniri possint. primum omisit multa, e.g. 120,5 ἡμῖν, 121,13 τι, 123,19 (post

θεότητα verba usque ad θεότητα (21), 125,13 ἐκ, 126,13 ἦν, 126,22 πῶς. – deinde mutavit saepe verba cum illa levissima (quae tantum exempli gratia affero): 120,7 προστετηκότος: προτετηκότος, 121,14 ἐξεργάζεται: ἀπεργάζεται, 121,17 ἐπὶ τούτων: ἐν τούτοις, 121,18 τἀληθῆ λέγειν: τἀληθὲς λέγει – tum illa proterva et procacia: 119,9 ἀπιστίας: κακίας, 120,5 Παύλου: λόγου, 122,12 δειλαίων: ἀθλίων, 126,19 ἐνόησας: ἐνόμισας, 132,7 τῷ παρὰ: τὸ ὑπὲρ, 133,8 διακελεύεται: βούλεται διακελεύεσθαι, 136,16 τὰ τοιαῦτα: τὰ τούτοις ὅμοια πάντως. quae variae lectiones non tam neglegentia librarii ortae esse videntur quam acrioris ingenii libidine. vir enim doctus (immo nefarius) auctor fuisse videtur, qui verba Gregorii hic et illic tetigit et commutavit. sed eam rem mira varietate et inconstantia agit, cum hic utatur verbis tritissimis, illic pro verbo uno subiciat plura verba, quae idem significant et quae, cum sint nimis quaesita, tamen nihil habent salsum aut salubre, illud proprium sermonis Gregorii.

Nonnullis autem locis verba in Const. ἁγ. τριάδ. 90 corrumpuntur pessimeque confunduntur: 119,3 νεοθλιβὴς: νέος βληθεὶς, 131,2–3 ὡς ἂν οἷός τε ὦ, διηγήσομαι: ὡς ἂν οἷός τε ὧδε ἡγήσομαι, 134,18 καὶ στεφανώσομαι: καταστεφανώσομαι, 141,3 ἐπιτήδεια δοχεῖα: ἐπὶ τῇ ὑποδοχῇ. quibus locis utrum librarius vitioso exemplari usus sit an textum sumpserit ex exemplari litteris uncialibus instructo, quarum scriptionem continuam hic et illic male dissolverit intellexeritque, difficile est diiudicatu. sed dubium non est, quin verba ceterorum librorum semper praeferenda sint.

Itemque nonnulla verba in Const. ἁγ. τριάδ. 90 addita sunt: et illa levissima, quibus sententiae coniunguntur sermoque fit fluens, in quibus librarii plerumque inviti peccant: 123,13 καὶ post φέρεσθαι, 136,5 τὸν ante τάφον, 137,6 καὶ ante πάλιν, 138,11 ὁ ante αὐτὸς, 142,13 καὶ ante παρὰ, 127,16 ἀπ' ἐμοῦ post παρελθέτω cum NT (Matth 26,30), 136,11 σοι post δοκοῦν, 141,7–8 οἱ ἁμαρτωλοὶ post ἀπηλλοτριώθησαν cum LXX (Ps 57,4) – et illud longum gravissimumque: 122,8 addidit post ᾤοντο duas sententias: τὰ τῆς προφητείας καὶ αὐθαδείας καὶ οὗτοι προφέρουσι. ὁ ἀντιλέγων οὐδείς. cum respicis et illa, quae praecedunt, et haec, quae sequuntur, verba, quae hoc loco adiciuntur minime cum praecedentibus et sequentibus congruunt longeque ab eis aliena esse videntur. nam apud Athenienses, de quibus ante dictum est, ὁ ἀντιλέγων est Paulus, apud haereticos, de quibus in eis, quae sequuntur, agitur, ὁ ἀντιλέγων est Gregorius ipse. qua de causa nullo modo intellegi potest, quid sibi voluerit, qui illa verba suppleverit. accedit autem, quod sententiae, quae additae sunt, nullo modo nec cum praecedentibus nec cum sequentibus nec inter se coniuncti sunt particulis orationis, quae paene ubique orationi Gregorii convenire solent. quae cum ita sint, mihi quidem persuasum est verba non esse Gregorii. fortasse in codice quodam, qui libro Const. ἁγ. τριάδ. 90 praecedit, illa verba margini adscripta erant, quae scripsit homo quidam, qui, cum verba Gregorii hoc loco legisset, non ignoravit etiam suis temporibus haereticos esse, qui easdem blasphemias eademque impia in deum dicta proferrent – et recordatus neminem esse sua quidem aetate, qui sicut Paulus ac deinde Gregorius sceleratorum maledicta refutaret, ingemuit margini illa verba adscribens, quae librarius quidam neglegens illo libro usus exemplari verbis Gregorii pessime intexuit.

Ceterum concinit Const. ἁγ. τριάδ. 90 cum libris huius gregis: habet easdem lectiones proprias, habet eadem menda. sed lacunam 131,10–12 (vide supra pag. 86) non habet et 131,10 scribit τῆς ἡλικίας αὐτῷ, quo fit, ut eadem verba, quae et 131,12 inveniuntur, eodem ipso modo ac 131,10 collocata sint. in communi ergo fonte horum codicum exstitisse verba illa liber Const. ἁγ. τριάδ. 90 indicat, qui hoc loco textum fontis repetere videtur. ceteri ergo alio exemplari usi sunt, cuius librarius, qui textum e communi fonte sumpsit, eisdem verbis

eodem modo collocatis deceptus a verbis 131,10 ad verba 131,12 mendo necessario aberravit.

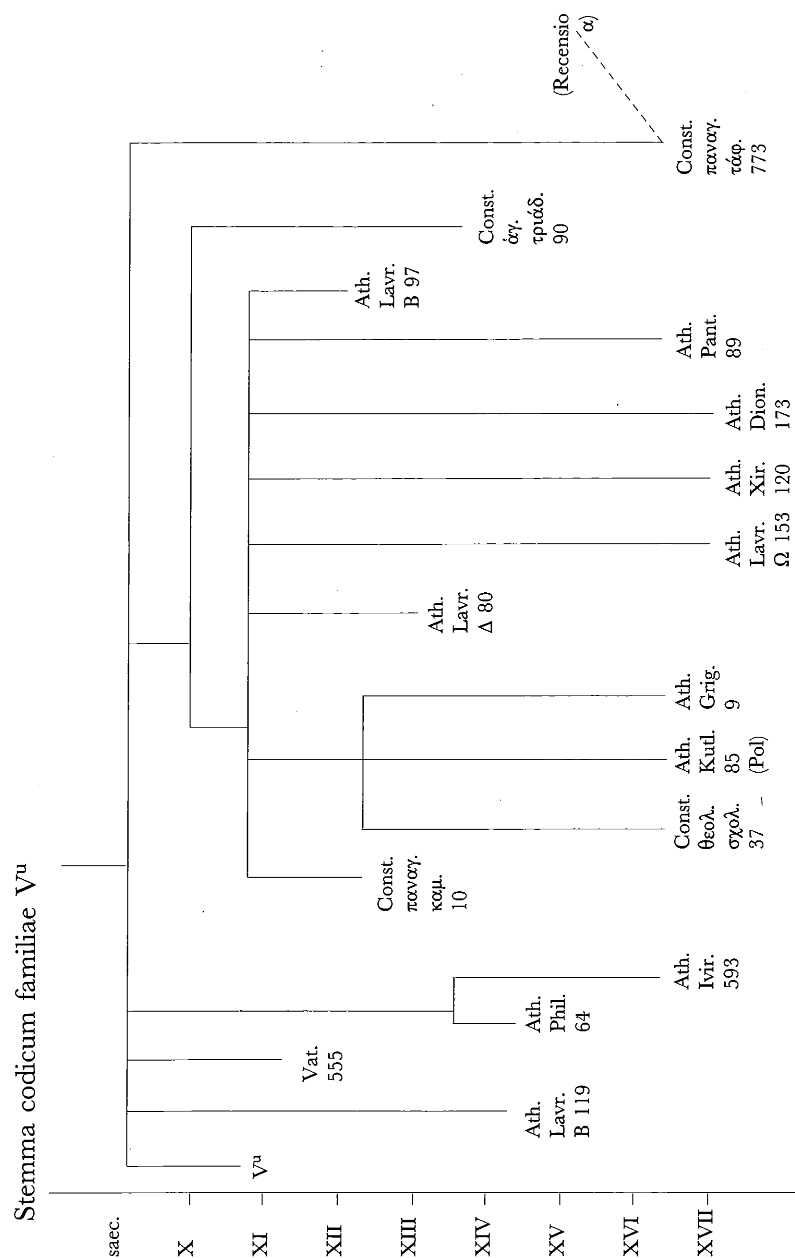
Ath. Lavr. B 97

Cum libris huius gregis affinitate quadam coniunctus est Ath. Lavr. B 97 saec. XII. textus huius libri paucis mendis vexatus est. sed illum textum sincerum in hoc libro aegre perspicere et vix legere possum, quia, cum folia hodie sint truncata et litterae hic et illic tamquam erasae evanescant, phototypia, quae mihi in manibus est, valde pessum data est. sunt verba, quae cernere et distinguere non possis, nisi ea confers cum textu alterius libri huius familiae. tamen textu collato dubium non est, quin Ath. Lavr. B 97 sit huius familiae, quam liber V^u in apparatu critico indicat. nam in omnibus gravissimis consentit cum fonte huius familiae. tamen sunt pauci loci, ubi discedit a testibus huius familiae. nam 143,12 articulationem τοῦ, quae in ceteris libris huius familiae omissa est, in Ath. Lavr. B 97 investigavi. etiam 133,3 legimus ὑπακούει, 118,16 ἐπισπασώμεθα, quae verba (vide supra pag. 82) in ceteris testibus huius familiae mutata sunt. simili modo etiam ordinem verborum 143,11–12 (vide supra pag. 82) non mutavit sicut ceteri fecerunt. – cum grege autem librorum, qui cum Const. παναγ. καμ. 10 coniuncti sunt, addidit 142,17 γοῦν post εὔκαιρον, scribit 142,14–15 ἀποσημαίνει pro ἀποσημανθέντων ἐστίν, exhibet illam lacunam 122,5–7. quae cum ita sint, mihi quidem videtur liber Ath. Lavr. B 97 una cum codicibus gregis Const. παναγ. καμ. 10 e communi fonte fluxisse. sed exemplar, quod intercedit inter fontem et librum Ath. Lavr. B 97 variis lectionibus e alio codice haustis instructum esse videtur, quibus rebus factis paene omnia illa menda fontis communis (cf. supra pag. 81 sq) in libro Ath. Lavr. B 97 exstincta et erasa esse videntur. lectio autem ulla propria, quae sit aliquanti momenti, in hoc libro omnino non detegi potest.

Const. παναγ. τάφ. 773

Quodam modo et textus orationis nostrae in illo autographo Maximi Margunii Const. παναγ. τάφ. 773 ad familiam V^u redit. sed textus huius libri saepe lectionibus stirpis α interpolatus conglutinatusque est. et exstant in libro ipso vestigia huius contaminationis: e.g. 123,12 omisit Margunius cum testibus familiae V^u in textu τὰ ante πάντα, sed alio exemplari adhibito τὰ supra lineam addidit. alia exempla afferre supersedeo, quia certa est conclusio: Margunius textum orationis nostrae primum e codice quodam familiae V^u descripsit, sed textum contulit cum textu codicis alicuius, qui stirpis α fuisse videtur. itaque lacunas supplevit et verba mutavit et alia delevit, quae non ut legitima agnovit.

Quae cum ita sint stemma familiae V^u hoc modo delineari potest:

7. *Appendix ad praefationem editoris* (addenda pag. 50, post stemma familiae E)

Athen. Ben. 10

Restat ut agamus de codice Atheniensi Benaki 10 saec. X, qui continet paene nil nisi Gregorii Nysseni opera (fol. 1–29 Beat (mutil.), 29–63v Or dom, 63v–109 Virg, 109–130 Macr, 130–147 Perf, 147–195 Or cat, 195–226 Hex, 226v–236v Deit fil, – 236v–263v Ioannis Chrysostomi In sanctam Babylam contra Iulianum et contra gentiles (BHG 208, CPG 4348)).

Cum spectas ad nostram orationem, dubium non est, quin etiam hic liber fluxerit e fonte hyparchetypi β. habet enim et illam magnam lacunam (122,15–24) et illas alias varias lectiones hyparchetypi β, de quibus editor pag. 10 praef. egit. varia lectio 121,9 solum excipienda est, ubi Athen. Ben. 10 scribit cum illis recensionis α libris ἀργυρίου pro ἄρτου, quod mendum manifestum non consulto ex alio libro sumptum sed fortuito coincidentia librariorum neglegentiarum ortum et in libro Athen. Ben. 10, qui est recensionis β, et in libris recensionis α apparere mihi quidem persuasum est. – 118,18 scribunt libri recensionis α omnes τι post παρασχεῖν, libri alii omnes ἐστι. in Athen. Ben. 10 legimus hoc loco ἐπείπερ τὸ λαβεῖν τι καλὸν τοῦ παρασχεῖν ἐστί τι κερδαλεώτερον, quae verba utriusque recensionis hoc modo conglutinata primo obtutu vestigia manifestae contaminationis esse videntur. nullis autem causis comprobari potest, cur librarius in lectionibus utriusque recensionis conglutinandis commiscendisque elegerit haec ipsa verba, quae omnino non sunt illa gravissima, quibus utraque recensio discrepat (cf. catalogum pag. 10 praefationis). si quidem perpendis verba huius libri fuisse verba fontis omnium librorum, iudicium contaminationis fortasse mutandum est. nam licet et illas varias lectiones utriusque recensionis revocari ad haec verba, quae in libro Athen. Ben. 10 inveniuntur. haesitandum et dubitandum ergo est, an in hoc libro verba fontis ultimi deprehenderimus.

Cum autem quaeris, qua ratione liber Athen. Ben. 10 cognatus sit cum familiis recensionis β, iterum atque iterum revocaris ad fontem huius recensionis. est enim ille hyparchetypus β, a quo originem trahunt et liber Athen. Ben. 10 et liber E et liber V^{u}. sed ab aetate originis hyparchetypi usque ad aetatem saeculi decimi, quo tempore libri illi scripti sunt (E autem est aetate inferior, quia saeculo XII scriptus est), multi alii libri nunc deperditi et nobis ignoti intercesserunt, in quibus fortasse fuerunt illa exemplaria, quorum alio et Athen. Ben. 10 et E, alio autem et Athen. Ben. 10 et V^{u} usi artissimis vinculis coniuncti sunt. nam multis et gravissimis lectionibus, quibus E et Athen. Ben. 10 consentiunt contra alios omnes libros, comprobatur utrumque aliquando ex uno fonte textum sumpsisse: una cum E liber Athen. Ben. 10 eadem verba omisit (cf. apparatum criticum): 121,18; 123,1; 126,10–11; 128,3; 131,1; 133,9; 140,4; – et eadem verba addidit: 119,2; 121,22; 122,12; 129,2; 132,16–17; 133,3; 140,6; 140,15; 141,4 (ubi E et Athen. Ben. 10 recte οἴνου exhibent, quod verbum libri ceteri omnes omiserunt); – et eadem verba eodem modo mutavit: 120,2; 123,11; 125,9; 125,13–14; 125,20; 128,4; 128,7; 132,2; 132,16–17; 134,19; – et eadem verba eodem modo aliter flexit: 123,14; 136,14; 139,9; 142,9–10; 144,7; – et eadem verba eodem modo aliter collocavit: 137,2; 143,4–5. sed illis multis et gravissimis lectionibus, quibus discrepant, demonstratur patrem codicis E minime fuisse patrem codicis Athen. Ben. 10: prae ceteris vide illam magnam lacunam 122,15–16, quam habet Athen. Ben. 10, non habet E.

Et V^{u} et Athen. Ben. 10 nonnullas lectiones graviores communicant contra alios omnes libros. una cum V^{u} liber Athen. Ben. 10 eadem verba addidit (cf. supra in appendice 6 pag. 81 sq catalogum lectionum variarum familiae V^{u}): 122,7; 127,16; 129,7; 129,8; 129,9; 129,10; 142,9; 143,5; 144,5; – semper eadem verba omisit: 123,12; 131,17; 143,12; – saepe eadem verba mutavit et aliter flexit: 122,3; 126,14; 127,13; 127,14; 129,8–9; 131,4–5; 131,12; 131,16; 132,8–9; 141,15; 143,8; – eadem verba aliter collocavit: 134,11; 135,5; 138,18; 141,5; 142,1; 142,8; – sed illas alias lectiones proprias familiae V^{u}, quae in catalogo appendicis 6 (pag. 81 sq) inveniuntur, non habet Athen. Ben. 10, quibus rebus comprobatur libros V^{u} et Athen. Ben. 10 non eodem exemplari usos esse, quod fuisset utrique pater. sed cum respicis illam longam memoriam utriusque libri, fuit quondam exemplar, ad quod uterque revocandus est.

Itaque accedente nunc libro Athen. Ben. 10 illae lectiones, quas esse proprias aut familiae E aut familiae V^{u} recensio supra facta demonstravit, e vetustioribus exemplaribus fluxisse videntur, ad quae memoria cum librorum V^{u} et Athen. Ben. 10 tum librorum E et Athen. Ben. 10 revocanda est. sed dubium restat. nam eadem verba, quae cum in libris V^{u} et Athen. Ben. 10 tum in libris E et Athen. Ben. 10 inveniuntur, vestigia manifestae contaminationis esse possunt, qua modo ex hoc modo ex illo fonte verba electa et modo hic et modo illic textui inserta esse videntur et qua memoriae textus illa mira inconstantia, quae in Athen. Ben. 10 deprehenditur, magna ex parte comprobari potest.

Nunc de lectionibus propriis libri Athen. Ben. 10 agendum est. in his exstant quaedam, quae digna sint, ut perpendantur ab illo, qui diligenter inquirat, quae sint Gregorii verba ipsissima. unum exemplum profero: 127,5–14 Gregorius catalogum locorum sacrae scripturae profert, qui altitudinem filii divinitatis cum verborum maiestate declarant comprobantque. in his est 127,11 etiam Matth 11,27: καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός. sed omnes alii libri laudant verba illa hoc modo mutata: οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, cum solus Athen. Ben. 10 scribat οὐδεὶς οἶδε τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς usus illa alia parte eiusdem loci sacrae scripturae, qua summa dignitas verbi dei, quod erat in principio, melius aptiusque com-

probata esse videtur. et in his verbis, quae ab libro Athen. Ben. 10 addita sunt, quaedam esse videntur, quae non inepte textui inserta sunt: 121,8 addidit τοῦ ante γεννητοῦ, 122,2 ὁ ante λογισμὸς (cum v), 123,1 οἱ post ὥσπερ, 123,11 τι post δοκεῖ, 132,17 ἢ ante ἐν tert et quart, 136,14 τὸν ante Ἀβραάμ, 143,16 τῷ ante Πέτρῳ, – cf. etiam 121,19 λήμῃ τῇ: λήμην τινὰ τὴν. – sed numquam textus orationis sine verbis, quae addita sunt ab libro Athen. Ben. 10, deletus et truncatus esse videtur. immo sunt minutiae et verba quaedam, quae ex continuatione verborum et contextu facile addici possunt. hoc modo addidit etiam 133,14 τοῦ πατρὸς post φίλτρον, 134,19 ἑνὸς ante παιδὸς, 140,14 ὁ θεὸς post ὅτι, 126,24 οὐδαμῶς post ταῦτα, 124,20 εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἦν post σοφία, 139,12 ἀβραὰμ ἀβραὰμ μὴ ἐπιβάλῃς τὴν χεῖρα post ἦν, 144,13 post κράτος add νῦν καὶ, 144,13 post τοὺς add ἑξῆς ἅπαντας. quae omnia vestigia esse videntur instructionis textus a viro docto factae, qui instruxit et 127,11 et 139,12 concentum inter orationem Gregorii et textum sacrae scripturae, qui doxologiam verbis illis 144,13 additis augere temptavit, – et qui etiam in illis verbis, quae in Athen. Ben. 10 mutata aut aliter flexa sunt, licentiae suae et arti suae coniecturali indulsisse videtur:

Athen. Ben. 10 verba mutavit – (a) verba temporalia: 118,9 ὑπολαβοῦσα: ὑποβαλοῦσα, 120,13 εἰσάγεται (προσ supra lin.) (sic), 122,4 τιμῶσι: καλοῦσι, 123,8 ὑπονενόηται: ἐπινενόηται, 124,8 συνεπινοουμένου: συνεννοουμένου, 130,7 ἀργεῖ: οὐκ ἀρκεῖ, 132,9 ἡδρύνετο: ἡνδρύνετο, 132,20 νέμει: ἀπονείμοι, 133,15 καλῶν: εἰπὼν, 135,8 κρίνας: προκρίνας, 137,12 ἐποιμώζει: ὑποιμώζει, 138,3 διεγγυώμενος: διεγνωσμένος, 141,13 ἠλλοτριώθησαν: ἀπηλλοτριώθησαν, 142,14–15 ἀποσημανθέντων ἐστίν: σημανθέντων, – (b) verba substantiva, adiectiva: 118,9 ἀγκύλαις: ἀγκοίλοις, 118,10 ἐξ ἀγκύλαις: ἐξαγκοίλαις, 118,12 ἀλοιφαῖς: ἀλειφαῖς, (sic), 121,1 διακονημάτων: νοημάτων, 122,12 δειλαίων: διανοιῶν, 123,18–19 τὸν πατέρα – θεότητα: τὸν ἐπὶ πάντων ὁμολογεῖ θεὸν, 127,4 κυρίου: χριστοῦ, 127,11 υἱὸν: πατέρα, 127,11 πατὴρ: υἱὸς, 128,1 τροφῆς: τρυφῆς, 130,8–9 ἀντιπαράθεσις: ἀντίθεσις, 132,5 παρήλικι: παρηλικίᾳ, 136,6 νέου: σώματος, 136,15 πατρῴαις: πατρὸς, 138,6 χῶρον: τόπον, 141,3 ἐπιτήδεια δοχεῖα: ἐπὶ τῇ διαδοχίᾳ, 142,19 ὁρατικῆς: ὁρατῆς, – (c) pronomina et cetera: 120,14 εἰς τί: εἰ, 121,1 καὶ alt: οἱ, 121,9 κἂν: καὶ εἰ, 121,11 ὁ δὲ: οὐδὲ, 121,21 ὄντων: ὄντως, 122,2 οὐδὲ: οὐδὲν, 122,13 τοῦ: τοσούτου (cum v), 122,24 τοιούτων: τούτων, 124,15 μὴν: νῦν, 125,4 οὐκοῦν: ἆρα οὐκ, 126,3 ἆρα μὴ: εἰ ἄρα, 128,11 ἢ: εἰ, 132,1 αὐτοῖς: ἑαυτοῖς, 132,14 ὅπως: ὢ πῶς, 133,1 περὶ: πρὸς, 133,15 τῶν τοιούτων: τούτων τῶν, 135,14 ἢ alt: καὶ, 138,4 ἑαυτῷ: αὐτῷ, 138,14 ὅ τι: ὅπῃ, 142,11 ὡς γὰρ: ὥσπερ, 143,8 ἢ: εἰ, 143,13 ἐν: τῷ

Athen. Ben. 10 verba aliter flexit: 119,2 τὸν παρόντα: τὸ παρὸν, 119,3 φυσικῶς: φυσικὴν, 119,17 μιμήσασθαι: μιμεῖσθαι, 120,13 αὐτῷ: αὐτοῖς, 121,8–9 ἐφιλοσόφησεν: φιλοσοφοῦσιν, 121,9 πύθῃ: πείθοιο, 121,20 πλάνῃ: πλάνην, 126,5 χωρεῖται: χωρεῖ, 126,21 τινὰ: τινὰς, 127,4 δηλουμένας: δηλουμένης, 130,16 μνήμῃ: μνήμην, 131,2–3 διηγήσομαι: διηγήσωμαι, 133,5 τὸ ἐπίταγμα τί: τῷ ἐπιτάγματι, 136,13–14 τὰ πάθη: τὸ πάθος, 137,16 κατανόησον: κατανόει, 138,19 ἀντιτεῖναι: ἀντιτείνειν, 141,17 τῷ: τὸ, 144,10 τῆς ἀληθείας: τὴν ἀλήθειαν,

Athen. Ben. 10 verba aliter disposuit: 122,12–13 πήρωσιν post καταθρηνήσειεν coll, 124,14–15 καὶ ante τῇ coll, 126,17 περιγράψαι αὐτῶν πᾶσαν φλυαρίαν, 136,17 ἂν post πάντως (16) coll, 140,12 πάντως post Παῦλος coll, 143,9–10 ζητοῦσι καὶ τοῦτο coll, 143,10 μαθεῖν λόγῳ coll.

In his variis lectionibus libri Athen. Ben. 10 nullae sunt, quas, cum recenses, ipsissima verba Gregorii manifeste praebere tibi persuadetur. saepe verba in codice Athen. Ben. 10 mutata idem aut simile valent (cf. imprimis varias lectiones 122,24; 123,8; 124,8; 132,20; 133,15; 135,8; 137,12; 138,6; 141,13; 142,19), quae

maiore ex parte orta esse videntur neglegentia scribae quam studio novandi variandique. in quibusdam lectionibus variis vestigia textus deprehendis, quem librarius vix legere et discernere potuit. itaque temptatis omnibus rebus ad artem suam coniecturalem confugit (cf. imprimis varias lectiones 121,1; 122,12; 124,15; 130,7; 138,3). librarium his locis non alium librum ex alia familia ortum contulisse, ut verba discerneret, sed arte sua coniecturali usum esse, 138,11 demonstrari potest, ubi omnes alii scribunt: εἰ μᾶλλον τῷ πάθει ἤγγισεν, cum in libro Athen. Ben. 10 legamus ἐν τῷ πόθῳ τῆς ἱερουργίας. optime enim quadrant verba aliorum librorum, cum valde hoc loco displiceant verba libri Athen. Ben. 10, quae sententiam plane truncam et obscuram reddunt. nam nemo umquam omnium auctorum, qui egerunt de sacrificio Isaaci, quod patriarchae Abraham a deo iussum est, narravit patrem iustum deo oboedientem etiam desiderio sacrificii ipso affectum esse. ceterum nullo modo fieri potuit, quin librarius quidam, cum perturbatum aut perditum locum exemplaris sui emendare alio libro collato temptavisset, verba librorum aliorum hoc modo perlegeret. verba in Athen. Ben. 10 inventa interpolationem nefariam ineptamque olent, quae redit ad librarium, qui textum hoc loco truncatum suo ingenio sanare conatus est.

Quod fuit in numero codicum, qui libro Athen. Ben. 10 praecedunt, exemplar quoddam multis locis deletum et truncatum, ex longa serie verborum omissorum indicari potest, quas lacunas non omnes ad neglegentiam librariorum redire mihi quidem persuasum est. nam Athen. Ben. 10 omisit 117,4 τοὺς, 117,13 ἐν, 119,2 καιρὸν, 119,18 ποτὲ, 119,19–20 ἐκ – αὐτοῖς, 121,5 αἱ pr, 121,21 εὐσεβῆ, 122,7–8 διὰ – τιμῆς, 122,14 διὰ – πίστεως, 122,24 ἡμῖν, 123,3 τῶν δογμάτων, 123,5 ἵνα, 124,4 πάντως, 124,5 ὁ, 124,6 οὔσης, 124,10 ἡ, 124,12 τῆς, 124,13 τὴν, 124,16 εἰ οὖν, 124,17 πάντως – εἰ, 124,18 οὐδὲ – εἰ, 124,18–19 πάντως – εἰ, 124,20 ὧν – ἔστιν, 125,11 τὰς, 125,17 ὁ – ἐστιν, 125,21 πάλιν, 125,21 τοῦ, 126,3 ὁ, 126,5–7 εἰ – ἐλάττονι, 126,13 γὰρ, 126,18 οὐχ ἁρπαγμὸν, 126,22 τὸν, 126,23 μὴ, 128,12–13 οἶμαι – πανταχοῦ, 128,15 τι, 130,17 ἴσως, 130,22 ἃ εἴρηκεν, 132,17 ἐν παιδιαῖς, 133,8 γάμῳ – τὸν, 133,15 τὸ ante πρὸς, 134,2 παρὰ τῆς φύσεως, 134,13 καὶ σὺ, 135,7 ἑαυτῷ, 135,11 τε, 135,13 τι, 135,14 ἢ pr, 135,19 ὁ, 136,14 μήτε, 138,12 μετὰ ταῦτα, 138,15–16 θεὸν – θανά[του, 140,8 ἆρα, 140,12 ὁ ante ἐν, 142,3 γὰρ, 142,12 ἢ οὐκ ἔχει ἢ ἡμῖν, 143,1 αὐτοῖς, 143,7 ἆρ' οὖν.

Haec omnia, quae dixi et de cognatione intima, qua coniuncta est liber Athen. Ben. 10 cum hyparchetypo β et familiis E et V^{u}, et de mendis lectionibusque propriis huius libri, sole ipso clarius et illustrius faciunt, quod Athen. Ben. 10 ad textum constituendum non est adhibendus. memoria enim textus, sicut in Athen. Ben. 10 detegitur, contaminatione facta valde obscura esse videtur et in lectionibus propriis liber Athen. Ben. 10 saepissime textum Gregorii male tetigit pessumque dedit.

Vaticanus Ottobonianus gr. 247, quem stare "cum familia E, non tamen ut artius ulli membro coniungi possit", editor in praefatione existimat, artissimis vinculis coniunctus est cum Athen. Ben. 10. lectiones enim propriae, quas editor pag. 46 librario Ottoboniani libri tribuit, insunt iam in Athen. Ben. 10 (exceptis illis variis lectionibus 123,17 et 123,23). sed nullo modo fieri potest, quin Atheniensis sit pater libri Ottoboniani. nam exempli gratia non omnia illa, quae Athen. Ben. 10 omisit, desunt et in libro Ottoboniano. quia autem frater quidam libri Ottoboniani (sicut mox videbimus) fuit magni momenti in editionibus nostrae orationis impressis, multae lectiones libri Athen. Ben. 10 auctore libro cognatissimo Ottoboniani inveniuntur in editionibus Camerarii et Sifani (vide infra 8. append.: De editionibus impressis).

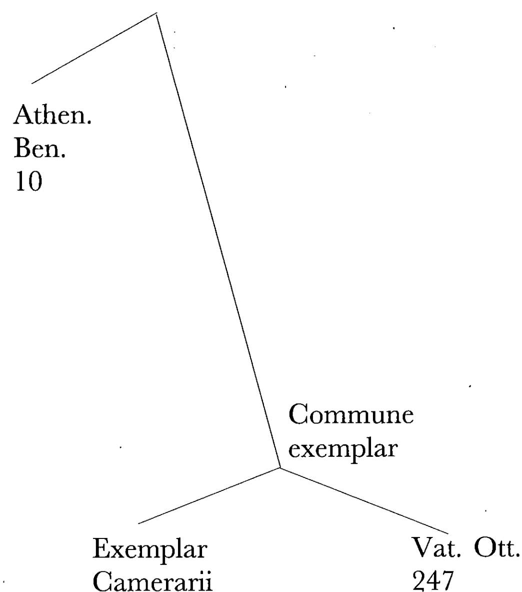
8. Appendix ad praefationem editoris:

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Gregorii oratio De deitate filii et spiritus sancti primum prelo data est una cum oratione In sanctum et
Lipsiae 1564 salutare Pascha Lipsiae 1564 in officina Voegeliana, quam editionem curavit Ioachimus Camerarius Papepergensis, vir studiis humanitatis deditus, qui textum Graecum etiam Latinitate donavit annotationibusque instruxit, in quibus paucissima dicta sunt de fonte libri manu scripti et de ratione edendi: "In exemplari quod habuimus nonnihil erat mendorum. Nos librariorum manifesta errata correximus, de caeteris (sic) cuiusque esto iudicium". Camerarius ergo in oratione edenda libro uno solum nisus esse videtur, quae res textu editionis examinato multis exemplis comprobari potest. semper enim ab eo illud unum exemplar laudatur, cuius menda in annotationibus suo Marte corrigere temptavit nullo alio libro inspecto: 125,11 legimus e.g. in textu Camerarii Graeco χωριζόμενοι quod ille vertitur "... excellentiam largiuntur" cum annotatione "χαριζόμενοι. sic enim scribendum, id est quasi gratificando patri illam eximiam de eo faciunt mentionem". Camerarius ergo quamquam mendo librarii manifesto detecto sincerum et genuinum verbum, ut est vir in litteris Graecis eruditus, facile investigavit, tamen nimiae anxietati indulsit et textum Graecum libri manu scripti tangere non ausus est.

Cum quaeritur, a quo fonte illud exemplar Camerarii suam originem traxerit, res non obscura est: sunt enim lectiones propriae codicis Vaticani Ottoboniani 247, quae maxima in parte repetuntur, quae res multis et gravissimis exemplis comprobari potest, quorum hoc unum eligo: 118,18 unus ex omnibus libris manu scriptis Ottobonianus perlegit παρασχεῖν scribens πάσχειν, quod verbum, quamquam sententiam obscuram reddit, tamen in textu Camerarii invenitur, cuius translatio hoc loco est multi sudoris laborisque: "siquidem accepisse boni quippiam quaestiosius est affectione" – quem laborem produnt et ea, quae ad locum annotavit: "nam εὐπάθεια quaedam significari videtur concionantis id est laeta et bona erga auditores affectio, quibus ille doctrinae fructus praeberetur".

Sed exemplar Camerarii non fuit liber Vaticanus Ottobonianus 247 ipse. correxit enim Camerarius multa menda, quae frustra quaeruntur in Ottoboniano qui e.g. scribit recte 125,11 χαριζόμενοι et non illud χωριζόμενοι, quod sicut supra exposui et legit et scribit et corrigit Camerarius. 119,19 legimus in annotationibus eius: "Quod sequitur expressum ἀνεπαισχύνταις, pro eo reponatur ἀνεπαισχύντως" – quod in Ottoboniano recte legitur. non est quod ceteras exemplaris Camerarii lectiones proprias addam: sunt enim menda librarii tam levissima quam tritissima. sed in fine orationis sententia omissa (144,6–7 ἀλλὰ – γνωριζομένη) textus mutilus est, quo mendo exemplaris mirum in modum sensus periodi non valde perturbatur aut imperfectus redditur. itaque Camerarius foedum mendum non cognovit nihilque hic annotavit. – 135,5 legitur in Ottoboniano ἀποσειστούμενος, quod mendum manifestum alia manus corrigere temptat, cum scribat in margine ἀποδυσάμενος. quo loco tam lucide quam clare demonstratur exemplar Camerarii non fuisse apographon quoddam libri Ottoboniani. sed quamquam exemplar Camerarii et liber Ottobonianus non raro discrepant seiunguntur que, tamen praestat cognatio intima, ut supra exposuimus. videntur ergo librarii utriusque libri uno eodemque codice usi sua quisque menda, quibus discrepant, textui inseruisse infusisseque, quia in utroque libro scriba neglegentiae saepius indulsit.

Coloniae 1568 Brevi post oratio nostra auctore et interprete Laurentio Sifano iterum promulgata est Coloniae apud haeredes Arnoldi Birckmanni anno 1568. et una cum nostra oratione editae sunt De occursu domini quinque diversorum scriptorum orationes, quae omnes inveniuntur in appendice quadam ad editionem Explicationum in acta apostolorum Theophylacti archiepiscopi, quae a Sifano eodem anno prelo data est. editioni autem nostrae orationis praecedit epistula Hieronymo Fuggero Antonii filio missa in qua Sifanus egit de fatis editionis et imprimis de libris manu scriptis, quibus in oratione edenda usus est: se orationem nostram non investigavisse in illo "exemplo" ("apographo"), quo unico primum usus anno 1562 editionem operum omnium Gregorii curavisset. deinde se eam in uno ex illis quattuor codicibus Graecis reppperisse, quos consecutus esset ex bibliotheca Iohannis Iacobi Fuggeri. cum orationem descripsisset et Latinam facere in animo haberet, se deprehendisse ita multa loca

corrupta ac mutila, ut se sententiam auctoris assecutum esse desperaret. sed postea se nactum esse "alterum apographon" et restituisse cum illud ex hoc tum hoc ex illo et falsa utriusque correxisse emendavisseque. deinceps se orationem "magna cum diligentia ac labore" in linguam Latinam convertisse. editionem autem se distulisse, ut oratio una cum aliis operibus divulgaretur et in lucem prodiret.

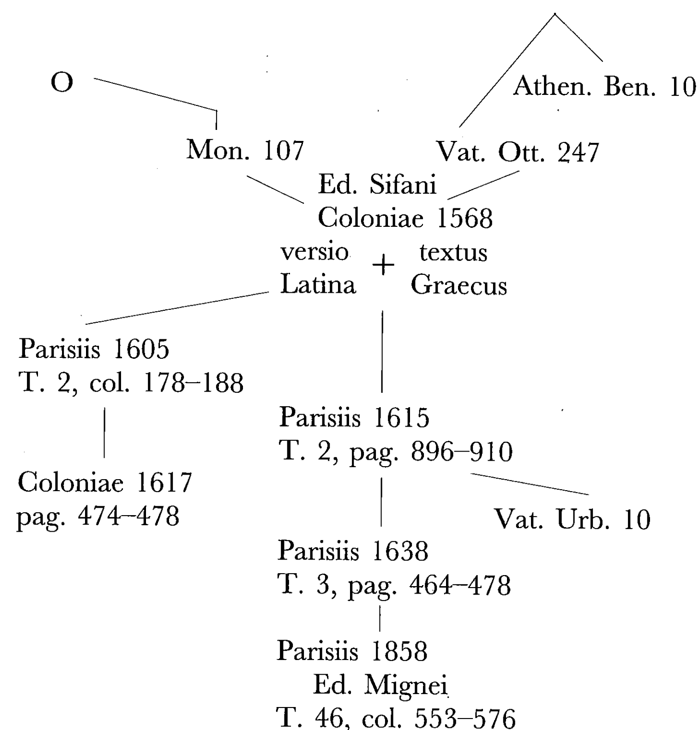
Sifanus autem mirum in modum nihil dixit de Camerario, cuius editionem quattuor annis prius curatam plane ignoravisse videtur. nos autem non ignoramus libros, quibus Sifanus usus est. nam ille codex bibliothecae Iacobi Fuggeri est Monacensis gr. 107 cuius textus orationis nostrae est maxima in parte textus Sifani. in margine semper inveniuntur lectiones propriae Vaticani Ottoboniani 247, quocum artissimis vinculis cognatum est illud "alterum apographon" Sifani. quam rem, quae tam clara quam manifesta est, paucis exemplis comprobari licet: 118,13 solus Monacensis habet στοίχους pro τοίχους (quod mendum ortum est fortasse per ligaturam cum praecedenti ὑμενώδεις). exstat autem in textu Sifani illud mendum manifestum, cum in margine annotatum sit verbum sincerum et genuinum hoc modo "al. τοίχους" (al. = alterum exemplar). 118,9 in textu est ὑπολαβοῦσα (= Mon. 107 cum omnibus aliis), – in margine "al. ὑποβαλοῦσα" (= Vat. Ott. 247 cum cognatissimo Athen. Ben. 10). 117,7–8 scribit, quia in textu semper sequitur librum Mon. 107: τῶν μηδενὸς ἐθέλειν, cum in margine annotet "aliter legitur τὸ. ἴσως, τῷ". lectio enim Ottoboniani est τὸ; sed Sifanus utrumque librum hoc loco peccare intellegens sua divinatione corrigere temptat quam cautissime, cum in margine illud ἴσως, τῷ addat. – quam cautionem adhibuit etiam 129,8, ubi scriptum est in textu (sicut est in utroque libro): οὐχ ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ, – in margine: ἴσως οὐχὶ τοῦ θεοῦ μορφῇ. (simili modo 139,6 in textu τὼ πόδε (= Mon. 107), in margine "al. τῷ παιδὶ" (Vat. Ott. 247) una cum annotatione "ἴσως τῷ ποδὶ".)

Nonnusquam autem minime cavisse videtur, ne textui librorum suas coniecturas insereret; et vix umquam ullam mentionem fecit de his lectionibus variis.

> 117,8 ἀποπίπτουσι: ἀποπίπτονται, 118,4 παραινέσεως: ἐπαινέσεως, 124,10 ἡ om, 126,22 τούτου: τούτων, 130,5 τὸ: τὸν, 132,7 πλημμυροῦσαν: πλημμύρουσαν, 132,17 παιδιαῖς: πεδιαῖς (in marg. not. ἢ ἐν πεδείαις ἢ), 133,17 καταστῆναι: καταστῆσαι, 136,12 γενέσθω: ἔϛθω, 136,14 ἴδοι: ἴδῃ, 141,14 ἀπεπλανήθησαν: ἀπεπλανήθημεν.

Quibus lectionibus propriis recensitis nulla inveniri potest, qua usus Sifanus locum corruptum sanavisse videatur. paene omnes sunt menda, quibus sana amputantur mutilanturque. itaque mihi quidem persuasi Sifanum his locis inconsulto peccavisse. nam aliter agit, cum quid falsum detexerit: 143,16–144,1 scribit in textu Graeco (sicut libri): Ἀνανίᾳ παρῆν. in margine autem annotavit: "videtur hoc loco desiderari negatio aut aliquid aliud, nempe, ὁ σατανᾶς". quae coniectura a Sifano inventa (qui eam in margine seclusit textu) ab omnibus editoribus postea accepta et textui inserta est. – 124,20sqq Sifanus accurate et diligenter scribit in textu versionem libri Mon. 107, cum in margine ponat ad locum versionem Vat. Ott. 247. ad textum autem versionis Latinae hoc loco annotavit verba Graeca ex utroque libro conglutinata cum hac praefatione: "variant hic exemplaria et utrobique aliquid deesse videtur. ego hoc modo lego εἰ ..." – et sequuntur verba, quae ab editoribus postea textui inserta sunt et adhuc in editione Mignei inveniuntur.

Copiosius egi de editione Sifani secernens lectiones eius proprias a lectionibus mendisque librorum, quibus usus est, quia haec editio iterum atque iterum promulgata est: nam in tomo secundo operum Gregorii omnium, quae Latinitate donata Fronto Ducaeus collegit et
Parisiis 1605 anno 1605 Parisiis prelo dedit, versio nostrae orationis Latina Sifani col. 178–188 invenitur, quae exstat etiam
Coloniae 1617 in operum Gregorii omnium editione, quae Coloniae anno 1617 in lucem prodiit (pag. 474–478). Sifani et textus Graecus et versio Latina sunt in illa editione operum
Parisiis 1615 Gregorii omnium, quam idem Fronto Ducaeus Parisiis anno 1615 curavit (in tomo secundo, pag. 896–910). sed textus Sifani hic et illic commutatus est, quibus locis Fronto Ducaeus semper variam lectionem, quam Sifanus margini adscripserat (= Vat. Ott. 247), textui suo inseruit sine ulla annotatione: e.g. 117,12 scribit Ducaeus illud ἀστατεῖν pro lectione difficiliore ᾄττειν. sed numquam textum Sifani suo Marte emendare aut corrigere temptat. at nimirum emendavit Sifani menda levissima (e.g. illud θάκρυσι 137,11; aut illud συνακεῖλε 124,14 – et alia menda Sifani id genus) addiditque scilicet sua menda neglegentiasque (e.g. 118,6 omittit τὰ; 124,14 scribit σημαινομένην pro σημαινομένων; 129,14 ἀσθενείη pro ἀσθενοίη). quae menda omnia repetuntur in textu ora-
Vat. Urb. 10 tionis nostrae, quae est in codice Vaticano Urbinate gr. 10 (saec. XVII), cuius exemplar fuisse illam editionem Parisiis anno 1615 promulgatam multis exemplis comprobari potest, quae afferre hic supersedeo, quia haec res iam dudum ab editoribus GNO investigata et testimoniis multis satis satisque confirmata est. – quae editio mendis auctis (om 143,3 τὴν post ὅτι; 137,5 μετατάξας pro
Parisiis 1638 μετασάξας) iterata est Parisiis anno 1638 (in tomo tertio,
Parisiis 1858 pag. 464–478) et scilicet Parisiis 1858, quae est editio Mignei, in qua noster sermo invenitur in tomo XLVI, col. 553–576.

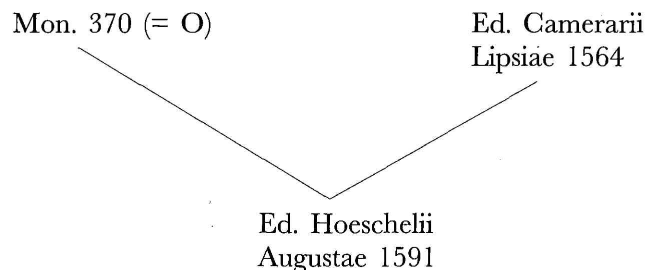
Augustae 1591 Studio et opera Davidis Hoeschelii nova editio Graeci textus curata anno 1591 Augustae prelo data est cui titulus est: "Oratio S. Gregorii episcopi Nysseni De filii et spiritus sancti Deitate e codice s. Reipublicae Augustanae nitori atque integritati restituta." Hoeschelius enim iteratis in oratione edenda laboribus id egit, ut "prior editio" codice novo investigato emendaretur. diiudicatu autem non difficile est, cum quis sit illa "prior editio", tum quis sit ille codex "m.s. Reipublicae Augustanae", quo Hoeschelius usus orationi nostrae nitorem atque integritatem restituere conatus est. 118,18 scribit in textu παρασχεῖν, sed in margine annotavit: "legebatur antea πάσχειν mēdosè", quae lectio invenitur sicut supra vi-

dimus in editione Camerarii, qui exemplari usus est, quod fuit cum codice Vaticano Ottoboniano 247 cognatissimum. supersedeo alia exempla afferre, quia omnibus recensitis certa est conclusio editionem Camerarii fuisse illam "priorem editionem", cuius menda et corruptelas Hoeschelius novo codice nisus emendare temptavit.

Cum autem quaeritur, quis sit ille codex Augustanus, satis est, ut hoc unum exemplum gravissimum adiungam: 117,13 scribit Hoeschelius in textu εὑρεῖν et in margine annotavit lectionem illius codicis Augustani ἐνεργεῖν, quae lectio in codicibus quos inspeximus non invenitur. sed in codice Monacensi 370 (= O) primum folium, quod continet orationis nostrae initium, umore et vermibus male deformata est. dubium quidem non est, quin O 117,13 scribat εὑρεῖν, sed litterae evanidae a manu recentiore tam male sunt restitutae, ut verbum εὑρεῖν ita perlegi posset sicut ab Hoeschelio in annotatione scriptum est. et quadrant cetera, quae Hoeschelius dixit de lectionibus "C.A.". semper enim est textus codicis nostri Monacensis 370, qui repetitur.

Quo exemplo etiam docemur Hoeschelium saepe et lectionem libri Monacensis in margine seclusisse. itaque lectionibus variis editionis Camerarii et libri O examinatis atque perpensis sequitur in textu constituendo hic Camerarium illic codicem Monacensem. quae autem Monacensis addidit (in his et verba 122,15–24 aut variavit, in textu posuit uncis quadratis seclusa semper id agens, ut demonstrarentur cum splendor nitorque orationis codice Augustano restituti, tum lacunae magnae et multae editionis prioris pessimae. numquam Hoeschelius suo arbitrio textum mutare temptat conglutinans suas coniecturas. sed nimirum inveniuntur et in editione Hoeschelii paucae lectiones, quae nec in editione Camerarii nec in codice Monacensi inveniuntur: sunt illa levissima menda quibus Hoeschelius (sicut omnis editor omnibus temporibus fecit) se invito textum tangere solet (e.g. 121,3 ἀγνοεῖτε: ἀγνοεῖται; 132,10 παῖς: παις – et

alia id genus). mirandum autem est, quod Hoeschelius nullam mentionem fecit de editione priore Sifani, quae iam pridem (viginti tribus annis prius) illa omnia orationi restituit, quae Hoeschelius in editione Camerarii desideravit. Sifanus enim codice Mon. 107 usus textui inseruit illas lectiones recensionis α, quas Hoeschelius nisus libro Mon. 370 (= O) primus ipse investigavisse deprehendisseque sibi visus est. – quemadmodum Sifanus de editione Camerarii certior non factus est, et Hoeschelius editionem Sifani ignoravisse videtur.

Nihil est quod agamus de excerptis theologicis et fragmentis orationis, quae in variis editionibus operum theologicorum exstant. nam in eis nil novi, nil sinceri ad textum constituendum invenitur. (de his omnibus vide illa, quae in "Bibliographie zu Gregor von Nyssa", Leiden 1988, pag. 300 sq collecta sunt.)

9. Appendix ad praefationem editoris: De digressione in patriarchae Abraham historiam

Gregorius orationi De deitate filii et spiritus sancti ἔκφρασιν quandam intexuit, in qua egit de sancto Abraham et de filii Isaac sacrificio a deo iusso. multis verbis ut est homo disertus et eloquens omnes res quam latissime explicat explanatque cum nativitatem, pueritiam, adulescentiam filii Isaac tum animum patriarchae

Abraham, quo perceperit mandatum dei et quo iussa executus sit. cum autem quaeritur, quid hoc referat ad rem, de qua in oratione agitur, revocamus et ad ea, quae 130,15 dicta sunt, ubi Gregorius exorditur narrare de Abraham, – et ad verba, quae 139,13 sequuntur, ubi Gregorius satis satisque causas dixit, cur a proposito esset digressus. est apostoli Pauli dictum (Hebr. 6,13), quo adductus Gregorius orationis brevitatem extendit et amplificat, ut demonstretur et apostolum esse testem suo sermoni maiorem filio dei patrem non esse.1) sed inter omnes constat historiam patriarchae Abraham esse in oratione De deitate filii et spiritus sancti sermonem quendam alium, cum Gregorius ipse concedat, se a recta via propositi sui valde digressum esse (139,13sqq). quae cum ita sint non admirandum est, cur titulo huius orationis in libris manu scriptis addita sint post verba λόγος περὶ θεότητος υἱοῦ καὶ πνεύματος verba illa alia καὶ εἰς τὸν (δίκαιον) Ἀβραάμ. et nimirum ea digressio est causa, cur oratio nostra in tantis libris manu scriptis inveniatur. nam quia tam fuse quam late agitur de Abraham, oratio libris panegyricis et menologiis mensis Decembris ascripta est, ut legeretur κυριακῇ τῶν προπατόρων.

Sunt autem libri, in quibus inveniantur et oratio Gregorii et encomium quoddam Ephraem "Graeci" In sanctum Abraham (BHG 2344; CPG 3945; – e.g. in codice Ven. Marc. II 167). quae res valde miranda est: nam verba utriusque orationis magna in parte sunt eadem (e.g. incipit encomium Ephraem "Graeci" verbis: ἀποικίζει ὁ θεὸς τὸν δίκαιον Ἀβραὰμ ἐκ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν ἰδίων, – cum digressio Gregorii exordiatur his verbis ἀποικίζει τὸν Ἀβραὰμ τῶν οἰκείων συγγενῶν τε καὶ τόπων διὰ προστάγματος ὁ θεὸς 131,3–4.) itaque Sylvius Ioseph Mercati, qui Romae anno 1915 sermonem Ephraem "Graeci" in sanctum Abraham edi-

1) cf. etiam quae dixit editor et ad locum 131,1 in apparatu fontium et ad locum 139,12 in apparatu critico.

dit et textui Ephraem "Graeci" etiam verba nostrae orationis (131,3–139,13) ascripserit (nisus libris manu scriptis M O T S Vat. 555, Par. 759, Ven. Marc. 67 nulla recensione codicum adhibita), multis verbis in praefatione sua contendit et priorem et genuinum esse Ephraem "Graeci" sermonem, quo usus esset Gregorius Nyssenus: inesse cum illud quaesitum dicendi genus tum verba numerose cadentia, quae sint propria et peculiaria rhetoris poetaeque Ephraem "Graeci". tamen concedit non esse imitationem depravatam Gregorii orationem sed plane accommodatam ad consuetudinem sermonis eius, ut omnia in ea videantur innata et insita et integra esse. at nullo modo a Mercati comprobatur, quis sit causa, cur Gregorius, qui suis temporibus semper floruit summa gloria eloquentiae et qui magna in dicendo perfecit, reconditis atque abditis fontibus hauserit, ut apte congruenterque diceret de re omnium sermone celebrata, – cur ut gravissimo verbo utar, furtum fecerit. – ceterum in nullo alio sermone Gregorii spurium aut alienum quoddam detegi potest (nisi respicis ad illum sermonem De instituto Christiano, de quo sermone, quia res est sui generis, nihil est, quod verba hic faciam). et quia Paulus Maas, qui – ut est vir doctus et in his omnibus optime eruditus – librum Sylvii Mercati recensuit, tam satis quam brevissime demonstravit et illas alias argumentorum sedes ac locos, quibus Mercati in sermone Ephraem "Graeci" laudando maxime imbutus est, in contionem venire, quin etiam longe abhorrere ab illis, quae Mercati comprobare temptat, mihi quidem persuasi nostram orationem fuisse priorem (cf. ByZ 23 (1920) 451–452). iam enim Haidacher existimavit (cf. ZKTh 29 (1905) 764–766) hominem quendam aliquanto post exspoliavisse Gregorii orationem historia patriarchae Abraham, cui sua inseruit, quae agunt de virgine et matre Maria (praefigurata a Sara) et de morte DNIC (sacrificio filii Isaac praemonstrata). nostris autem temporibus quidam sunt, qui faveant opinioni Sylvii Mercati, cum nova argumen-

ta, quibus res confirmetur, omnino non adiungant (in eis sunt Daniélou, Geerard, Datema, Wicher et alii). itaque alio loco fusius latiusque de hac re mihi disserendum est. hic enim satis est audivisse illam orationem Ephraem "Graeci" ad textum nostrum constituendum nihil valere planeque inutilem esse.

Abraham patriarchae historia paene in omnibus libris manu scriptis familiarum omnium est semper eadem (nisi respicis illas varias lectiones et menda, quae supra in libris recensendis satis satisque tractabantur). at Vaticanus

Vat. Barb. 516

Barberinianus 516, qui maxime consentit cum libris familiae S, est in patriarchae Abraham historia plane liber sui generis. nam illa verba (139,16–140,14), quibus Gregorius historia confecta ad propositum, a quo digressus est, recedit, restituuntur his:

καὶ εἶπεν αὐτῷ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ· μὴ ἐπιβάλῃς Ἀβραὰμ τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον μηδὲ ποιήσῃς αὐτῷ μηθέν. καὶ ἐκάλεσε, φησίν, Ἀβραὰμ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου κύριος εἶδεν, ἵνα εἴπωσι σήμερον ἐν τῷ ὄρει κύριος ὤφθη. ὅρα τοῦ δικαίου τὴν φιλόθεον γνώμην· πῶς ἑκάστοτε ἐκ τῶν συμβαινόντων τὰς προσηγορίας τοῖς τόποις ἐπιτίθησι· τὴν γὰρ παρὰ τοῦ θεοῦ γενομένην ἐπισκοπὴν βουλόμενος καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ ἐναποθέσθαι τῷ τόπῳ διὰ τῆς προσηγορίας φησί· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου κύριος εἶδεν. ἤρκει μὲν πρὸς ἀμοιβὴν τῷ δικαίῳ καὶ τὸ ζῶντα ἐπαναγαγεῖν τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸ ἀξιωθῆναι τῶν ἐγκωμίων ἐκείνων τῶν μεγάλων· τὸ νῦν ἔγνων ὅτι φοβῇ τὸν θεὸν σύ. ἀλλ᾽ ὁ φιλότιμος ταῖς δωρεαῖς καὶ ἀεὶ νικῶν ταῖς εὐεργεσίαις τὴν ἔννοιαν τὴν ἡμετέραν ἐπιδαψιλεύεται καὶ νῦν τοῦ δικαίου τὴν γνώμην ἀμυνόμενος. καί φησι πρὸς αὐτόν· καὶ ἐκάλεσεν ἄγγελος κυρίου τὸν Ἀβραὰμ δεύτερον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγων· κατ᾽ ἐμαυτοῦ ὤμοσα λέγει κύριος· οὗ εἵνεκεν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι᾽ ἐμέ, ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ

χεῖλος τῆς θαλάσσης, καὶ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεναντίων καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσας τῆς ἐμῆς φωνῆς. ἐπειδὴ ἐπλήρωσας, φησί, τὸ ἐμὸν πρόσταγμα καὶ τὴν οἰκείαν ὑπακοὴν διὰ πάντων ἐπεδείξω, διὰ τοῦτο ἄκουε· ὅτι κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα λέγει κύριος. ὅρα θεοῦ συγκατάβασιν· κατ' ἐμαυτοῦ, φησίν, ὤμοσα, ἵνα θαρρεῖν ἔχῃς ὅτι πάντως ἔσται τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα. ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἐπὰν δι' ὅρκων ἐπιθῶσι τοῖς ἐπαγγελθεῖσι τότε ὡς βεβαίαν τὴν ὑπόσχεσιν δεξάμενοι οὕτω διάκεινται καὶ οἱ τὴν ἐπαγγελίαν ἐσχηκότες, διὰ τοῦτο καὶ ὁ δεσπότης τῇ ἀνθρωπίνῃ συνηθείᾳ χρησάμενος φησί· κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα· οὗ εἵνεκεν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. σκόπει μοι φιλανθρωπίαν δεσπότου· οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. καὶ μὴν ζῶντα αὐτὸν ἐπανάγει. ἀλλὰ μὴ τῷ τέλει προσέχῃς, ἀγαπητέ, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ καὶ ὅσον ἀπὸ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἧμαξε τὴν δεξιὰν ὁ πατριάρχης καὶ κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδὸς ἐπαφῆκε τὸ ξίφος καὶ ἀπηρτισμένην εἰργάσατο τὴν θυσίαν. διὸ καὶ ὁ δεσπότης ὡς εἰς ἔργον τῆς θυσίας ἐνεχθείσης οὕτω τὸν ἔπαινον τοῦ δικαίου συντίθησι καί φησι· σὺ μὲν οὐκ ἐφείσω διὰ τὸ ἐμὸν πρόσταγμα. ἐγὼ δὲ ἐφεισάμην διὰ τὴν σὴν ὑπακοήν. ταῦτα δέ σοι ἅπαντα ἔσται διὰ τὴν πολλὴν ὑπακοήν· ἄρα τῶν μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν πρόξενον γίνεται τὸ ὑπακούειν τῷ δεσπότῃ καὶ πείθεσθαι αὐτοῦ τοῖς προστάγμασι καὶ ὁμοίως τῷ πατριάρχῃ τούτῳ μὴ περιεργάζεσθαι τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιταττόμενα, ἀλλὰ καθάπερ εὐγνώμων οἰκέτης πληροῦν τὰ διατεταγμένα καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων λόγον παραχωρεῖν τῷ δεσπότῃ.

Ille, qui haec composuit, ad reliqua, quae de sacrificio filii Isaac in sacra scriptura narrantur (quae Gregorius consulto omisit), progreditur et saepe verbum e verbo libri Genesis reddens agit de nomine loci (κύριος εἶδεν, 111,3–10) et de iis, quae deus patriarchae Abraham iure iurando promisit (111,12–112,13). deinde laudat cum dei

clementiam gratiamque (112,15qq), tum Abraham patriarchae oboedientiam (112,17sqq) quam multis verbis exaggerat illustratque. et nimirum quid sibi velit haec narratio declarant extrema verba, quibus admonemur, ut etiam in nostra vita oboedientiam patriarchae imitemur (112,26sqq). quae cum ita sint, non difficile est diiudicatu, quid in animo habuerit ille auctor, qui haec composuit. quia enim Gregorius in sua oratione pium patriarcham Abraham nimis parum verbis extulisse et omnino illa, quae de sacrificio narrantur, quam paucissimis absolvisse videtur, rem ipsam egit ille auctor narrationemque confecit absolvitque tam prolixe quidem quam lucide sed non sine voluntatis mentisque Gregorii dispendio. nam illa omnia, quae narrantur, valde a proposito huius orationis abhorrent longissimeque absunt, quia in eis omnino non agitur de deitate filii et spiritus sancti, quae maxime proprieque in nostra oratione quaeritur. itaque hoc additamentum, quod est interpolatio proterva, ad textum orationis nostrae constituendum plane inutile est.

DE DEITATE FILII ET SPIRITUS SANCTI ET IN ABRAHAM

EDIDIT

ERNESTUS RHEIN

CONSPECTUS SIGLORUM

O	Monacensis gr. 370 membr. saec. X
M	Mediolanensis Ambrosianus gr. C 135 inf. membr. saec. XI
T	Parisinus gr. 1458 membr. saec. XI
E^{a}	Parisinus Coislinianus gr. 58 membr. saec. X
R^{a}	Parisinus gr. 584 A bomb. saec. XIII
Q^{a}	Venetus Marcianus gr. VII 25 (= 972) membr. saec. XII/XIII
S	Vaticanus gr. 1907 chart. saec. XII
V^{u}	Athous Vatopediu 73 membr. saec. X
E	Vaticanus gr. 446 membr. saec. XII
v	textus vulgatus editionis Parisinae anno 1638 emissae quo utitur Migne in Patrologiae Graecae tomo XLVI, col. 553–576

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΒΡΑΑΜ

553 M. Οἷόν τι πάσχουσι πρὸς τοὺς πολυανθεῖς τῶν λειμώνων
οἱ τῶν τοιούτων φιλοθεάμονες, οἷς οὐ πρὸς ἕν τι τῶν φαι-
νομένων διὰ τὸ τῆς ὥρας ὁμότιμον ὁ ὀφθαλμὸς ἐπερείδε-
ται, ἀλλ' ἐπὶ πάντα ταῖς ἐπιθυμίαις χεόμενοι τῷ μηδενὸς
ἐθέλειν διαμαρτεῖν πολλάκις τοῦ παντὸς ἀποπίπτουσιν,
556 M. τοιοῦτόν τι πέπονθε κἀμοῦ ἡ διάνοια πρὸς τὸν λειμῶνα
τῆς γραφῆς ἀποβλέποντος. τὸ γὰρ ποικίλον τῆς ὥρας τῶν
νοημάτων ὁμοτίμως ἐπὶ πάντα τὴν ψυχὴν ἐφελκόμενον
ἀστατεῖν ποιεῖ τὴν ἐπιθυμίαν τῷ μὴ δύνασθαι ῥᾳδίως
εὑρεῖν ἐν τοῖς ὁμοτίμοις τὸ προτιμότερον. ἰδοὺ γὰρ πῶς
ὑπολάμπει διὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τῆς προφητείας τὰ
ἄνθη· οἷον δὲ ἄνθος ὁ θεῖος ἀπόστολος τῆς τοῦ παρα-
δείσου γεωργίας ὑποσημαίνων τὸ κάλλος καὶ πολλὴν

4 sqq cf Ioann Chrysost Paneg Ignat (PG 50) 587[593],42sqq

Titulus (in M excis, pro M adhibui K) Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης OKTQ^{a} (νύσσης) V^{u} τοῦ αὐτοῦ E^{a}E om S post Νύσσης add λόγος OKE^{a}V^{u}E ὁμιλία T περὶ – πνεύματος: πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὁ πατὴρ μείζων τοῦ υἱοῦ Q^{a} κατὰ ἀνομοίων S ante πνεύματος add ἁγίου T post πνεύματος add λόγος v post καὶ alt add ἐγκώμιον v ἀβραάμ TE^{a}: ἀβραάμ cett ante 'Αβραάμ add δίκαιον v post 'Αβραάμ add ἐν ᾧ καὶ κατὰ πνευματομάχων S

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 4 οἷον – τοὺς prim litt et accentus excis una cum tit M 5 οἷς: ὅπου S 7 ἐχόμενοι V^{u} τῷ: τὸ E^{a} 8 ἀπο(π)ί(πτουσιν) in ras E^{a} ἀποπίπτονται v (mendum Sifani) 9 τοιοῦτο E^{a}SV^{u} τι om E^{a} post πέπονθε eras 1 litt M κἀμοὶ E^{a}Q^{a}SV^{u}E (M^{2} ex κἀμοῦ) κἀμοὶ πέπονθεν E 10 ἀποβλέποντι M^{2}TE^{a}Q^{a}V^{u} ἀποβλέπουσα SE 12 ᾄττειν OMTE^{a}Q^{a}V^{u} (M^{3} in marg ἀστατεῖν) τῶν E^{a} (sed corr) 14 μεγάλου: προφήτου Q^{a} τὰ coll ante τῆς V^{u}E (claus obstat) 16 ἐπισημαίνων E^{a}E ὑποδεικνύων S

ἀποπνέων τοῦ Χριστοῦ τὴν εὐωδίαν· τῶν δὲ εὐαγγελικῶν λειμώνων τὸ κάλλος, τίς ἂν ἐπεξέλθοι λόγος ἀνθρώπινος;

Ἀλλά μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν ἐν καιρῷ μνησθῆναι τῆς παροιμιακῆς παραινέσεως καὶ ζηλῶσαι τὴν μέλισσαν· ἥν φησιν ἡ γραφὴ τῇ ῥώμῃ μὲν εἶναι ἀσθενῆ (οὐ γὰρ ὤφθη ποτὲ ὅλον δρεψαμένη τὸ ἄνθος καὶ ὑπὲρ νώτων ἐπὶ τὰ σίμβλα κομίζουσα), ἀλλὰ τὸ λεπτὸν καὶ χνοῶδες τῆς ἐν τῷ μέσῳ κόμης ἐκτιναχθὲν διὰ τῶν πτερύγων ταῖς ἀγκύλαις ὑπολαβοῦσα, δι' ἐκείνων ἐργάζεται τὴν σοφὴν ἐργασίαν ἐκείνην, ταῖς ἓξ ἀγκύλαις ἰσαρίθμους γωνίας εἰς ὄρθιον ἀνεγείρουσα καὶ διὰ μέσου τῇ λειότητι τῶν πτερύγων οἷόν τισιν ἀλοιφαῖς τοὺς λεπτοὺς ἐκείνους καὶ ὑμενώδεις τοίχους ἐπιλεαίνουσα. εἰ δὲ μέλλοι καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος βασιλεῦσί τε καὶ ἰδιώταις, καθώς φησιν ὁ Σολομών, εἰς ὑγίειαν ἐπιτήδειος γίνεσθαι, εὐχῇ τὴν χάριν ἐπισπασώμεθα ἐγώ τε καὶ ὑμεῖς παραπλησίως. κοινὸν γὰρ τὸ κέρδος, μᾶλλον δὲ τὸ πλέον ὑμέτερον, ἐπείπερ τὸ λαβεῖν τι καλὸν τοῦ παρασχεῖν τι κερδαλεώτερον.

1 cf II Cor 2,15 3–5 cf Prov 6,8a.c 14–15 cf Prov 6,8b

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 2 τὸ κάλλος: τὸ ἄνθος S τὰ ἄνθη V^{u}E ὑπεξέλθοι OMTQ^{a}v ἐπέλθοι E ἀνθρώπινος om E 3 ἀλλ' ἐμοὶ καλῶς ἔχει Q^{a} καλῶς ἔχειν δοκεῖ coll S (scil δοκεῖ extra lin in fonte Q^{a}S) 4 ἐπαινέσεως v (mendum Sifani) 6 νῶτον OV^{u}v τὰ om v (mendum ed 1615) 7 κομίσασα v τῆς om T 9 ἀγκάλαις S ἐκείνην om S (defendendum quod spectat ad ἐργασίαν Prov 6,8a) 10 ante ταῖς add καὶ OM(eras)T ἓξ om S ἀγκυίλαις ex -οίλαις et γ in ras T^{2} 11 ὀρθὸν E^{a}V^{u}E ἀνεγείρασα O καὶ om Q^{a} 12 λεπτοὺς ex λεπροὺς corr T ἐκείνους om V^{u}E 13 τύχους E^{a} in marg πνεύματος M^{3} 13 δὲ: δὴ E post δὲ add καὶ S 14 λόγος: πόνος V^{u}E (sec Prov 6,8b) 15 εἰς: πρὸς V^{u}E (LXX) ὑγείαν E (ἐπιτ)ή(δειος) in ras E^{a1} vel E^{a2} γίνεσθαι – κερ(δαλεώτερον) (18) excis una cum tit M 16 ἐπισπασόμεθα V^{u} 17 τὸ alt om E^{a}SV^{u}E τὸ πλέον om Q^{a} ἐπείπερ: ἐπειδήπερ T εἴπερ E^{a}SV^{u}E ἀεὶ γὰρ Q^{a} (scil ἐπ(εί)πε(ρ) del in fonte comm) τὸ: τοῦ E^{a} (sed corr) 18 τι καλὸν om S τι alt: ἐστι E^{a}Q^{a}SV^{u}E (sed praestat claus)

ἀπαγορεύει τὸ εὐαγγέλιον παλαιοῖς ἀσκοῖς οἶνον νέον ἐναποτίθεσθαι. τάχα πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν βλέπει τὸ αἴνιγμα. ὁ γὰρ νεοθλιβὴς οἶνος διὰ τὴν φυσικῶς ἐγγινομένην τοῦ ὑγροῦ ζέσιν πνεύματος πλήρης ἐστί, διὰ τῆς φυσικῆς κινήσεως ἐξαφρίζων τὸν ἰλυώδη ῥύπον ἀφ' ἑαυτοῦ. τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστί, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἢ ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδασκαλία (καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος ὅτι Τῷ πνεύματι ζέοντες), ἣν οἱ σαθροί τε καὶ διερρυηκότες ἀσκοὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἀπιστίας πεπαλαιωμένοι οὐ στέγουσιν, ἀλλὰ περιρρήγνυνται τῇ μεγαλοφυΐᾳ τοῦ δόγματος. διὰ τοῦτο ἐάν τι ὑψηλὸν αὐτοῖς ἐκ διδασκαλίας ἐγγένηται νόημα, σχίζονται παρὰ τὸν ὄγκον τοῦ δόγματος· καὶ αὐτοί τε ἀχρειοῦνται διὰ τοῦ ῥήγματος τήν τε τοῦ πνεύματος χάριν εἰκῇ ῥέειν παρασκευάζουσιν. Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, καθώς φησιν ἡ γραφή.

Μᾶλλον δὲ συγχωρήσατέ μοι μιμήσασθαι τὴν τῶν πενήτων συνήθειαν, ἐπεὶ κἀκείνοις σύνηθες, ὅταν ποτὲ πλουσίας ἀξιωθῶσι τραπέζης, ἀνεπαισχύντως ἐκ τῶν προτεθέντων αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐπισιτίζεσθαι. κἀγὼ τοίνυν ἐκ τῆς χθιζῆς πολυτελείας μικρόν τι προχειρισάμενος λείψανον, ἐκεῖθεν κατὰ τὴν ἐμαυτοῦ

1–2 cf Matth 9,17 (Marc 2,22; Luc 5,37–38) 8 Rom 12,11 15–16 Sap 1,4 17sqq cf GNO IX Deit Euag 331,4sqq

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 post εὐαγγέλιον add καὶ S νέον coll post ἐναποτίθεσθαι (2) Q^{a} ante οἶνον V^{u}E 2 post τάχα add γὰρ E 5 ἐξαφρίζων coll post ἀφ' ἑαυτοῦ (6) SE (Q^{a} sed hab ἐξαφανίζων) ὑλώδη E^{a} 6 ἄλλο οὐδὲν E post ἄλλο add ἕν E^{a} ἢ om E^{a} 6–7 κατά – λόγον om Q^{a} 7 περὶ: παρὰ Q^{a} τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου Q^{a}E (dub an recte quia efficit claus, cf 576,8) καθώς: καθά S 10 στέργουσιν E^{a} 11 (με)γα(λοφυΐα) sup lin E^{a} ὑψηλὸν om Q^{a}S 12 παρὰ correxi: περὶ codd v (ex vetere compendio male intellecto, cf 125,21) 13 καὶ om S καὶ – ῥήγματος (14) om Q^{a} τε: γε v (Mon 107, exempl Sifani) (ἀχρ)ει(οῦνται) in ras M^{2} 14 τήν τε: καὶ τὴν S ῥεῖν M^{3} (in marg) SV^{u}E (obstat clausula) 22 προσχρησάμενος Q^{a}

δύναμιν ὀψοποιήσω τὸν λόγον, τὰ πολλὰ τῶν σήμερον προτεθέντων τοῖς τελειοτέροις τῶν δαιτυμόνων ταμιευσάμενος. τί τοίνυν ἦν τὸ τῆς χθιζῆς πανδαισίας ἄβρωτόν τε καὶ ἀκατέργαστον; ἡ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων
557 M. ἱστορία τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπιδημίαν τοῦ Παύλου ἡμῖν διηγήσατο, πῶς εἰδωλομανοῦντος τοῦ τῇδε λαοῦ καὶ ταῖς ἐπιβωμίοις κνίσαις προστετηκότος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ μακαρίῳ παρωξύνετο Παύλῳ, οἷόν τι ῥεῦμα πλημῦρον ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀποστόλου στενοχωρούμενον καὶ μὴ εὑρίσκον ἐν τοῖς ἀναξίοις τὴν διέξοδον. διὰ τοῦτο Στωϊκοῖς τε καὶ Ἐπικουρείοις συμπλέκεται, καὶ εἰς Ἄρειον καταστὰς πάγον ἐκ τῶν συνήθων αὐτοῖς πρὸς τὴν θεογνωσίαν προσάγεται. βωμὸς γάρ ἐστιν αὐτῷ καὶ ἐπίγραμμα τὸ τοῦ λόγου προοίμιον. εἰς τί τοίνυν ἐμνήσθην τοῦ ἀναγνώσματος; ὅτι καὶ νῦν εἰσι κατ' ἐκείνους τοὺς Ἀθηναίους, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον· χθιζοί τινές τε καὶ πρωϊζοὶ ἐκ τῶν βαναύσων ἐπιτηδευμάτων ὁρμώμενοι, αὐτοσχέδιοί τινες τῆς θεολογίας δογματισταί, τάχα τινὲς

4sqq cf Act 17,16sqq 11 cf Act 17,18 13sq cf Act 17,23 15sqq cf GNO II Eun 106,3sqq 15–17 cf Act 17,21

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 ποιήσω E 2 δαιτυμόνων: ἑστιατόρων E 3 ἦν τὸ: ἐν τῷ O τῶν Q^a om SE pro ἦ(ν) punctum ab M^1, ἦ in marg ab M^2 suo loco (initial) pos M^3 χθιζῆς: χθὲς Q^a πανδεσίας E^{a1} (corr E^{a3} in marg) 4 τε om OM 5 ἱστορία: ἰσηγορία S post ἱστορία add ἢ Q^a 6 διηγήσατο ἡμῖν OMTE^{a}v (sed praestat claus) ἡμῖν διηγουμένη V^{u}E 7 κνήσαις E^a κνίσσαις Q^{a}Sv τὸ prius: τῷ E^a 8 οἷόν τι: οἱονεὶ S ῥεῦμα: πνεῦμα Q^a 8–9 πλημμύρον M^2 (ex -οῦν ut vid) v πλημμυροῦν cett 9 στενοχωρούμενον: θεωρούμενον S 10 ἀξίους Q^a τὴν om V^{u}E ἔξοδον O 11 ἐπικουρίοις MTE^{a}Q^a (sed corr) 12 ante Ἄρειον add τὸν Q^a αὐτοὺς M^2 (ex -οῖς) V^{u}Ev τὴν om E 13 αὐτῷ: αὐτόθι E 15 ἐμνήσθην τοῦ ἀναγνώσματος om S μέμνημαι Q^{a}E 16 εὐκαιροῦντες ἕτερον coll E^{a}Q^{a}SV^{u}E (contra Act 17,21 fonte β corrupto) 17 τινές τε conieci (τε καὶ significat 'vel'): τινές om SE τε om OMTE^{a}Q^{a}V^{u}v 18 πρόϊζοι T πρόχθιζοι M^1 (ut vid, corr M^2 in πρώϊζοι) E^a 19 θεολογίας: ἀσεβείας OM^1 (ut vid, corr M^2) TE^a

οἰκέται καὶ μαστιγίαι καὶ τῶν δουλικῶν διακονημάτων δραπέται, σεμνῶς ἡμῖν περὶ τῶν ἀλήπτων φιλοσοφοῦσιν. οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως πρὸς τίνας ὁ λόγος βλέπει. πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὴν πόλιν τῶν τοιούτων πεπλήρωται, οἱ στενωποί, αἱ ἀγοραί, αἱ πλατεῖαι, τὰ ἄμφοδα, οἱ τῶν ἱματίων κάπηλοι, οἱ ταῖς τραπέζαις ἐφεστηκότες, οἱ τὰ ἐδώδιμα ἡμῖν ἀπεμπολοῦντες. ἐὰν περὶ τῶν ὀβολῶν ἐρωτήσῃς, ὁ δέ σοι περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου ἐφιλοσόφησεν· κἂν περὶ τιμήματος ἄρτου πύθῃ· μείζων ὁ πατήρ, ἀποκρίνεται, καὶ ὁ υἱὸς ὑποχείριος· εἰ δὲ τὸ λουτρὸν ἐπιτήδειόν ἐστιν εἴποις, ὁ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν εἶναι διωρίσατο. οὐκ οἶδα τί χρὴ τὸ κακὸν τοῦτο ὀνομάσαι, φρενῖτιν ἢ μανίαν ἤ τι τοιοῦτον κακὸν ἐπιδήμιον, ὃ τῶν λογισμῶν τὴν παραφορὰν ἐξεργάζεται.

Διὰ τοῦτό φημι πρὸς τούτους βλέπειν τὴν κατὰ τὸν ἀπόστολον ἱστορίαν. ἃ γὰρ περὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ γραφὴ διεξέρχεται, ταῦτα νῦν ἔστιν ἐπὶ τούτων ἰδεῖν· μᾶλλον δὲ (εἰ χρὴ τἀληθῆ λέγειν) κἀκείνων ἐστὶ τὰ κατὰ τούτους ἀσυγγνωστότερα. οἱ μὲν γὰρ οἱονεὶ λήμῃ τῇ περὶ τὰ εἴδωλα πλάνῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς κατεχόμενοι, ἰδεῖν αὐτοπροσώπως τὴν εὐσεβῆ περὶ τῶν ὄντων ἀδυνατοῦντες ἀλήθειαν, ὅμως οἷον ἐπαφῇ τινι τῶν λογισμῶν

2 cf GNO I Eun 250,6sqq, II Eun 238,1sqq

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 καὶ alt om E^{a}Q^{a}SE 2 σεμνῶς – φιλοσοφοῦσιν om Q^a ἀκαταλήπτων E 3 βλέπει ὁ λόγος coll V^{u}E 4 τῶν om Q^a πεπλήρωνται Q^a 7 ὑμῖν Q^a (ex coniect ut saepius, scil propter 8sqq) 8 ὁ δέ: ὧδε E^a περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ S 9 ἄρτου: ἀργυρίου OM^1 (ut vid, corr M^2) T ἄρτοι E πύθῃ S: πύθοιο OMTQ^{a}V^{u}E πύθοις E^{a2} (ex -οιο) 11 ἐστιν om SE scil verba τὸ λουτρὸν ἐπιτήδειόν ἐστιν interrogans dicit ὁ δὲ: οἱ δὲ E^{a}V^u 11–12 εἶναι τὸν υἱὸν V^{u}E 12 εἶναι om Q^a διωρίσαντο E^{a}V^u 13 τοῦτο τὸ κακὸν Q^{a}E τὸ τοιοῦτο κακὸν V^u ἐπιτίμιον (δη supra lineam) (sic) O -δή- in ras M^{2}T^2 ἐπιτίμιον Q^a 14 (π)αραφορ(ὰν) in ras T^2 15 τούτους: τούτοις T 16 ἡ γραφὴ περὶ τῶν ἀθηναίων Q^a 18 ἀληθῆ E ἐστὶ om E κατ' αὐτοὺς OMTE^{a}V^u 19 οἷόν τινι λήμη E post λήμῃ add τινὶ v 21–22 ἀλήθειαν ἀδυνατοῦντες E 22 ὅμως Ev: om cett ἀφῇ Q^a

τοσοῦτον ἐνενόησαν, ὅτι οὐ πάντη καταληπτὸν τὸ θεῖόν ἐστιν οὐδὲ οἷον ὁ λογισμὸς οἴεται, τοιοῦτον τῇ φύσει τὸ ὑπερκείμενον. διὸ τὸν ὄντως θεὸν ἄγνωστον εἶναι ὁμολογήσαντες βωμῷ καὶ γράμματι τιμῶσι τὸν ἀγνοούμενον. ὅτι γὰρ πρὸς τὸν ὄντως ὄντα θεὸν ἔβλεπεν αὐτῶν ἡ διάνοια, μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ ἀπόστολος, ἐκεῖνον καταγγέλλων αὐτοῖς τὸν θεόν, εἰς ὃν εὐσεβεῖν ἐκεῖνοι διὰ τῆς τοῦ βωμοῦ τιμῆς ᾤοντο. πῶς οὖν οὐ χαλεπώτεροι τῶν μνημονευθέντων οἱ νῦν ματαιάζοντες, οἱ μὴ συγχωροῦντες ὑπὲρ τὴν κατάληψιν αὐτῶν εἶναι τὸ θεῖον, ἀλλ' οὕτω τὸν θεὸν γινώσκειν μεγαλαυχοῦντες ὡς αὐτὸς ἑαυτόν; πῶς ἄν τις κατ' ἀξίαν τὴν πήρωσιν τῶν δειλαίων καταθρηνήσειεν, οἳ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ζωῇ διὰ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως **560 M.** περιλάμποντος μόνοι πρὸς τὴν αὐγὴν ἀμβλυωποῦσιν; ἢ ἀγνοεῖτε ποῖον λέγω πλεονάζειν φῶς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ; ἀριθμήσατέ μοι τοὺς βασιλικοὺς φωστῆρας, οἳ τοῖς εὐαγγελικοῖς ἰσάριθμοι πάντα μικροῦ δεῖν τὸν κόσμον διαλαβόντες δι' εἰρήνης καὶ εὐσεβείας καταφωτίζουσιν· ὅτε μιμεῖται ὁ θεός, ὁ τοῦ παντὸς ποιητής, τὴν πρώτην τῆς κοσμογενείας θαυματουργίαν, οὐ μόνον τὸν μέγαν φωστῆρα εἰς τὴν τῶν ὁρωμένων τάξας ἀρχήν, ἀλλὰ καὶ συμπαραζεύξας αὐτῷ καὶ τὸν ἐλάσσω φωστῆρα τὸν ταῖς πατρικαῖς ἀκτῖσι συμπαραλάμποντα. εἶτα τοιούτων ἡμῖν

3sqq cf Act 17,23

O M T E^a Q^a S V^u E 1 ἐνόησαν Q^aSE (fort recte, efficit claus) 2 οὐθ' οἷον S ὁ v: om cett τοιοῦτον: τοῦτο S φύση T 3 διὸ: διὰ τοῦτο V^u 4 γράμμασι E (τιμῶ)σι corr in ras E^{a2} 5 ὄντα om $E^aQ^aSV^u$E 6 αὐτὸς: αὐτοῖς E 7 αὐτοῖς om S εἰς om S post ἐκεῖνοι add καὶ τιμᾶν V^u 9 οἱ alt: καὶ Q^a 12 ὢ πῶς E post τὴν add τοιαύτην E 12–13 καταθρηνήσαιεν O (corr O^3) TE^a θρηνήσειεν S 13 τοῦ om E τοῦ: τοσούτου v 15 αὐγὴν: τῆς εὐσεβείας κατανόησιν V^uE 16 ἀ(γνοεῖτε) M^1 om rubricatori, in marg ab M^2, suo loco add M^3 18 εὐαγγελίοις M^3 (add in marg) TE (cf 119,1; 127,3) 19 post εὐσεβείας add τὴν οἰκουμένην E 20 (μιμ)εῖ(ται) et 21 (κοσμογεν)εί(ας) in ras M^2 23 παραζεύξας E καὶ om E

ἐν τῷ κοινῷ τῶν ἀγαθῶν προκειμένων ὥσπερ ὑπὸ δαιμόνων πληγῆς ἐνθουσιῶντες ἀναιδῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων ἀντικαθίστανται, κατὰ τοὺς Στωϊκούς τε καὶ Ἐπικουρείους ἐκείνους, πρὸς οὓς ὁ Παῦλος παρ' Ἀθηναίοις συμπλέκεται. καὶ ἵνα μὴ νομίσητε κατατρέχειν ἐν συκοφαντίᾳ τὸν λόγον, αὐτὰ τὰ δόγματα τῶν μνημονευθέντων ἐπισκοπήσωμεν· ὑλικὸν τοῖς Στωϊκοῖς τὸ θεῖον εἶναι ὑπονοεῖται, κτιστὸν καὶ οὗτοι τὸν μονογενῆ θεὸν εἶναι κατασκευάζουσιν. ἴστε δὲ πάντως, ὅση ἐστὶ τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ὑλικὸν ἡ συγγένεια. πάλιν τοῖς Ἐπικουρείοις οὐδὲν ὑπερκεῖσθαι δοκεῖ τῆς τῶν ὄντων συστάσεώς τε καὶ διοικήσεως, ἀλλ' αὐτομάτως τὰ πάντα φέρεσθαι, μηδεμιᾶς προνοίας διὰ τῶν πραγμάτων ἡκούσης. καὶ ὡς ἂν συντομώτερον εἴποιμεν τὴν πλάνην αὐτῶν, πρὸς ἀθεΐαν αὐτοῖς βλέπει τὰ δόγματα.

Σκοπήσωμεν τοίνυν εἰ μὴ μιμηταὶ τῶν Ἐπικουρείων οἱ τὸν υἱὸν ἀθετοῦντές εἰσιν. καὶ μηδεὶς ἀνθυπενέγκῃ τῷ λόγῳ ὅτι Ἐπίκουρος οὐδὲ τὸν πατέρα οἶδεν οὐδὲ ὁμολογεῖ αὐτοῦ τὴν θεότητα, καὶ πῶς κατὰ τὸ ἴσον ἀσεβοῦσιν οὗτοι οἱ μὴ ἀθετοῦντες τοῦ πατρὸς τὴν θεότητα; μικρὸν γὰρ ἐπισχὼν εὑρήσεις καὶ τὸν Ἀνόμοιον ἄλλον Ἐπίκουρον. οὑτωσὶ δὲ σκοπήσωμεν· ἀπαύγασμα τῆς δόξης εἶπε τὸν υἱὸν ὁ ἀπόστολος καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως καὶ δύναμιν θεοῦ καὶ σοφίαν θεοῦ καὶ ὅσα

16sqq cf GNO III 1 Maced 113,31sqq 22–24 cf Hebr 1,3 24 cf I Cor 1,24

O M T E^a Q^a S V^u E 1 τῶν ἀγαθῶν ἐν τῷ κοινῷ coll Q^a τῷ om E 2 ἀναδῶς T 3 τε om SV^uE 7 σκοπήσωμεν Q^a 8 εἶναι om E^aSV^u ὑπονενόηται M^2 (ex -νοεῖται ut vid, in marg ὑπονενόηται add M^3) SV^u ἐπινοεῖται E^a 9 θεὸν: υἱὸν OMTv ἐστὶ om Q^a 10 τὸ om Q^a 11 ὄντων: ὁρωμένων E 12 τὰ om V^u 14 εἴπωμεν S εἴποιμι E 14 τὴν πλάνην αὐτῶν om S 16 μὴ om E^a post μὴ add καὶ αὐτοὶ E post Ἐπικουρείων coll εἰσὶν (17) V^u 17 υἱὸν: θεὸν S 18 ἐπικούρειος O^3 (ex -ιος) TV^u -ριος ME^a 22 ἄλον E^a ἐπικούρειον O^3 (ex -ιον) -ριον MT 23 τῆς om E^aQ^aS 24 καὶ σοφίαν θεοῦ om S θεοῦ alt om OMv

τοιαῦτα. ὧν ἕκαστον καθάπερ ἐν συζυγίαις τισὶν ἀναγκαίαις οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ καταμόνας νοεῖται, ἀλλὰ συνημμένως ἀμφότερα καὶ μετ' ἀλλήλων καταλαμβάνεται. τὸ γὰρ ἀπαύγασμα πάντως τινός ἐστιν ἀπαύγασμα, καὶ ὁ χαρακτὴρ τινὸς χαρακτὴρ πάντως ἐστίν. ὥσπερ τοίνυν οὐκ ἂν ἀπαύγασμα εἴη τὸ φῶς μὴ οὔσης τῆς ἀπαυγαζούσης αἰτίας, οὕτως ἡ ἀπαυγάζουσα φύσις οὐκ ἂν καθ' ἑαυτὴν νοηθείη μὴ συνεπινοουμένου τοῦ ἀπαυγάσματος. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ χαρακτὴρ τὴν ὑπόστασιν δείκνυσι, καὶ ἡ ὑπόστασις διὰ χαρακτῆρος γνωρίζεται. οὕτω καὶ ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις χωρὶς θεοῦ εἶναι οὐ δύναται, καὶ ὁ θεὸς χωρὶς τῆς δυνάμεως νοηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. ὁ τοίνυν ἕν τι τῶν κατὰ τὴν συζυγίαν ταύτην σημαινομένων μὴ εἶναι λέγων συνανεῖλε πάντως τῇ δυνάμει καὶ τὸ λειπόμενον. ἀλλὰ μὴν λέγουσιν οἱ τῆς ἀσεβείας προστάται, ὅτι ὁ υἱός ποτε οὐκ ἦν. εἰ οὖν οὐκ ἦν ὁ υἱός, πάντως οὐδὲ ὁ πατὴρ ἦν· εἰ οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα, οὐδὲ τὸ ἀπαυγάζον ἦν. εἰ οὐκ ἦν ὁ χαρακτήρ, πάντως οὐδὲ ἡ ὑπόστασις ἦν· εἰ οὐκ ἦν δύναμις, εἰ οὐκ ἦν **561 M.** σοφία, ὧν ἄνευ θεὸς οὐκ ἔστιν (κατασκευάζεται γὰρ διὰ

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 ζυγίαις O^1 (corr O^3) συ(ζυγίαις) sup lin T 2 ἐφ' ἑαυτοῦ Q^{a}E (fort recte) καταμόνας: κατὰ μέρος V^u 3 ἀμφότερα om S 5 τινὸς χα(ρακτὴρ) in ras, inter τι et νος spat quod fol laes per ras O πάντως τινός ἐστι χαρακτήρ coll Q^a τινός ἐστι πάντως χαρακτήρ S (πάντως om) V^{u}E (scil πάντως extra lin in hyparchetypo β) 6 ἀπαύγασμα εἴη: ἀπαυγασθείη V^{u}E τὸ φῶς: φωτὸς M^2 (ex τὸ φῶς ut vid) om Q^a (cf 134,12) οὔσης coll post αἰτίας (7) V^u 7 καταυγαζούσης OM^1 (corr M^2) TE^{a}v 8 συννοουμένου S 9 δὲ om Q^{a}E 10 δεικνύει Q^a ἡ om v εἰ μὴ διὰ χαρακτῆρος οὐ γνωρίζεται Q^a δίχα χαρακτῆρος οὐ γνωρίζεται S 11 ante θεοῦ (alt) add τοῦ E 12 ὁ om E^{a}SV^u 13 τι om OMTE^{a}Q^{a}S 14 πάντως om Q^{a}SE 16 οὖν: δὲ S om V^{u}E 17 πάντως coll post πατὴρ Q^{a}SE post εἰ add δὲ S 18 οὐδὲ: οὔτε Q^a 18–19 πάντως om Q^{a}SE 19 ἡ om Q^{a}S εἰ alt: καὶ Q^{a}SEv ante δύναμις add ἡ Ev 20 ante σοφία add ἡ Ev post σοφία add εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἦν v κατασκευάζεται – θεόν (125,1) om Q^{a}E coll post ἦν v ante κατασκευάζεται add καὶ T (sup lin) γὰρ v (coniecit Sifanus): δὲ S om OMTE^{a}V^u

τούτων τὸ εἶναι θεόν), ὁ ἐπὶ πάντων θεὸς πῶς ἦν; οὐ γὰρ ἔστιν ἐννοῆσαι οὐ δόξαν ἀλαμπῆ, οὐχ ὑπόστασιν ἀχαρακτήριστον, οὐκ ἄνευ σοφίας σοφόν, οὐκ ἄνευ δυνάμεως δυνατόν, οὐκ ἄπαιδα πατέρα. οὐκοῦν ἀποδέδεικται διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι ὁ τὸν υἱὸν ἀθετῶν συναθετεῖ καὶ τὸν πατέρα. ὅπου δὲ οὔτε ὁ υἱὸς δοξάζεται οὔτε ὁ πατὴρ εἶναι πιστεύεται, καθόλου ἡ θεότης ἠθέτηται. τὸ δὲ ἀθετεῖν τὴν θεότητα οὐδενὸς ἄλλου ἢ Ἐπικούρου ἐστίν.

Οὐκοῦν Ἐπικούρειοι οἱ νῦν δογματισταὶ τῆς ἀπάτης ἀναπεφήνασιν, οἱ διὰ τῆς εἰς τὸν μονογενῆ υἱὸν ὕβρεως τὰς ὑπεροχὰς τῷ πατρὶ χαριζόμενοι καὶ λέγοντες ὅτι ὁ μὲν μείζων ὁ δὲ ἐλάττων, ὁ μὲν πέμπει ὁ δὲ ἀποστέλλεται, εἰ καί τινας ῥήσεις ἐκ τῆς γραφῆς περὶ τούτου σπαράσσοντες τοῖς ἀνοήτοις προτείνονται καί φασιν αὐτὸν ὁμολογεῖν τὸν κύριον ὅτι ἐπέμφθη παρὰ τοῦ πατρός. εἶτα ὅτι μὲν ἐπέμφθη γινώσκεις, ὅτι δὲ ὁ πέμψας μετ' αὐτοῦ ἐστιν οὐκ ἀκήκοας; Ὁ πέμψας με, φησί, μετ' ἐμοῦ ἐστιν. καὶ οὐκ ἐδιδάχθης διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι καὶ ἀποστέλλεται καὶ οὐ χωρίζεται; ἀποστέλλεται μὲν γὰρ διὰ φιλανθρωπίαν, οὐ χωρίζεται δὲ διὰ τὸ τῆς φύσεως ἄτμητον. φασὶ δὲ πάλιν παρὰ τοῦ μονογενοῦς ὁμολο-

1–4 cf GNO II Eun 204,12–14 5–6 cf Luc 10,16 17 Joh 8,29 21sqq cf GNO IX Deit Euag 339,8sqq

OMTE^a (post τοῦ (21) deficit, pro E^a adhibui R^a) Q^{a}SV^{u}E 1 τὸ: μὴ V^u post τὸ add μὴ OMTE^{a}S 2 νοῆσαι Q^a οὐ om v (sec Vat Ott 247) 5 ἀθετεῖ SV^u καὶ om E^{a}Q^{a}SE 6 οὔτε prius om S ὁ prius om OMQ^a post υἱὸς add οὐ S οὔτε alt: οὐδὲ E^a ὁ alt om OMTQ^{a}S 8 ἐπικουρίου M^1 (-ούρου in marg M^3) -ρείου T ἐπικουρείων O 9 ἐπίκουροι E οἱ om S οἱ νῦν: ἡμῖν οἱ E 10 υἱὸν om Q^a 13 εἰ om Q^{a}SV^u (sed εἰ καί spectat ad 9–10 οὐκοῦν – ἀναπεφήνασιν) περὶ τούτους E 13–14 σπαράττοντες OMTE^{a}Q^a παρατάττοντες E παράγοντες v 14 τοῖς ἀνοήτοις: οἱ ἀνόητοι OMTQ^{a}v ἀνοήτως E 15 εἶτα om OMTE^{a}Q^{a}S 16 post μὲν add γὰρ E^a 18 καὶ prius om E 19 γὰρ om E^a 20 φιλανθρωπίαν: τὸ φιλάνθρωπον E 21 παρὰ: διὰ E^{a}V^u 21–126,1 ὁμολογεῖσθαι M^1 (corr in ras M^2) R^{a}Q^{a}SV^{u}E

γῆσθαι τὸ μείζονα εἶναι αὐτοῦ τὸν πατέρα ἐν τῷ λέγειν ὅτι Ὁ πατὴρ μείζων μού ἐστιν· οὐκοῦν ἐξετάσωμεν, ἀδελφοί, ἆρα μὴ ψεύδεται ὁ εἰπὼν ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. εἰ μείζων ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, πῶς χωρεῖται τὸ μεῖζον ἐν τῷ ἐλάττονι; εἰ ἐλάττων ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, πῶς πληροῦται τὸ μεῖζον ὑπὸ τοῦ λείποντος; ὅ τε γὰρ μείζων στενοχωρεῖται πάντως ἐν τῷ ἐλάττονι, καὶ ὁ ἐλάττων ἐπεκταθῆναι πρὸς τὸ ὑπερβάλλον οὐ δύναται, ὥστε ἀνάγκην εἶναι λείπειν μὲν ἐν τῷ πατρὶ τὸν υἱόν, περισσεύειν δὲ ἐν τῷ υἱῷ τὸν πατέρα· καὶ ψεύδεται ὁ εἰπὼν ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ (δέον εἰπεῖν, εἴπερ ἐλάττων ἐστίν, ὅτι ἐγὼ ἐν μέρει τοῦ πατρός) καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί (ἀληθέστερον γὰρ ἦν εἰπεῖν, εἴπερ μείζων ὁ πατήρ, ὅτι μέρος τι τοῦ πατρὸς ἐν ἐμοί). εἰ δὲ ὅλος ὁ πατὴρ ἐν ὅλῳ τῷ υἱῷ καὶ ὅλος ὁ υἱὸς ἐν ὅλῳ τῷ πατρί, ποῦ τὸ πλέον καὶ ποῦ τὸ λεῖπον; καὶ τί χρὴ τὰ πολλὰ λέγειν, δέον μιᾷ φωνῇ πᾶσαν αὐτῶν περιγράψαι τὴν φλυαρίαν; Ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. εἰπέ μοι, τὸ ἴσον ἀκούσας τὸ μὴ ἴσον ἐνόησας; ὢ καινῆς διδασκαλίας διὰ τοῦ ἴσου τὸ ἄνισον ἑρμηνευούσης.

Ἀλλ' ἴσως εἰκός ἐστι καὶ τῶν φιλομαθεστέρων τινὰ τὸν περὶ τούτου λόγον ἐπιζητεῖν, πῶς καὶ μείζων ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ καὶ ἴσος ὁ υἱὸς τῷ πατρί· δοκεῖ γάρ πως μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις ταῦτα. οὐκοῦν ἀφεὶς τὸ πρὸς τοὺς

2 Joh 14,28   3–4 Joh 14,10   17–18 Phil 2,6

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E   1 αὐτοῦ εἶναι coll Q^{a}V^{u}E   2 post πατὴρ add μου OMR^{a}SV^{u}E   5 ἐλάττον T   8 ἐλάττον T   ἐπεκτανθῆναι OM^1 (corr) TQ^a ὑπερβάλλων T   9 ἀνάγκη OMR^{a}V^{u}E   εἶναι λείπειν: λέγειν εἶναι E   10 περισεύειν TR^a 10–11 ὁ εἰπὼν om E   11 ὅτι om OMTR^{a}Q^a 12 post ἐγὼ add μὲν R^a ante μέρει add τῷ OMv   ὁ πατήρ: μέρος τοῦ πατρὸς E   13 ἀλληθέστερον T   14 τι: ἐστὶ V^u 16 ἐλλεῖπον Q^a τὰ om Ov   17 περιγράψαι πᾶσαν τὴν φλυαρίαν αὐτῶν coll V^u ὃς pron rel ex Phil 2,6   19 ἐνενόησας S   κενῆς V^u 20 ἄνισον: μὴ ἴσον S   21 ἴσως om E   πολυμαθεστέρων OM^1 (ut vid, corr M^2 in ras) TR^{a}v   22 τούτων v   23 τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς V^{u}E (fort recte)   τοῦ πατρὸς OMTR^{a}Q^{a}v

πολλοὺς ἀντιπάλους διαπληκτίζεσθαι πατρικῶς ὑμῖν περὶ τῶν προκειμένων διαλεχθήσομαι. οὐ πάσας ὁμοτίμους οἶδα τὰς τοῦ εὐαγγελίου φωνάς, ὅσαι τὰ περὶ τοῦ κυρίου διδάσκουσιν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δηλουμένας **564 M.** ἀξίας. αἱ μὲν γὰρ τὸ ὕψος τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μεγαλοφώνως κηρύσσουσιν, αἱ δὲ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης συγκαταβαίνουσι φύσεως. ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ ὁ κύριος· Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι καὶ Θέλω, καθαρίσθητι καὶ Ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα καὶ Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν καὶ Οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι καὶ τὰ σὰ ἐμά, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς καὶ ὅσα τοιαῦτα, τὴν ὑπερέκεινα πάσης φύσεώς τε καὶ ἐξουσίας ἐνδείκνυται δύναμιν. ἐπειδὰν δὲ πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐπικλίνῃ τὸν λόγον, ἐκεῖνα φθέγγεται· Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου· εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον· Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν· Ἐντολὴν ἔλαβον τί εἴπω καὶ τί λαλήσω· Πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. ἐν τούτοις τίθει καὶ τὸ ἐπὶ Λαζάρου δάκρυον καὶ

8 Ἐγὼ – σοι Marc 9,25   Θέλω, καθαρίσθητι Marc 1,41 (Matth 8,3; Luc 5,13)   9 Joh 10,38 et cf 14,10–11 (cf supra 126,3–4)   9–10 Joh 14,9   10 Joh 10,30   11 Matth 11,27   11–12 Joh 17,10; cf Luc 15,31   16–17 Matth 26,38–39   17 Joh 5,19   18 Joh 12,49   18–20 Joh 20,17   20 Λαζάρου δάκρυον cf Joh 11,35

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E   1 πολλοὺς eras in M om Q^{a}SV^{u}E   5 τοῦ θεοῦ om E   9 ὁ πατὴρ – πατρὶ: καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ S   10 καὶ – ἐσμεν om R^{a}Q^{a}S   12 καὶ τὰ σὰ ἐμὰ om E   13 ὑπερέκεινα correxi solitum dicendi modum Gregorii secutus: ὑπερκειμένην R^{a}V^u ὑπερεπέκεινα E ἐπέκεινα cett v   ἁπάσης R^{a}V^u τε om Q^a οὐσίας V^u 14 πρὸς: ἐπὶ V^u 15 post φθέγγεται add τὸ Q^a 16 post μου add ἕως θανάτου R^{a}E (sec Matth 26,38) ἕως θανάτου καὶ V^u post δυνατὸν add πάτερ Q^a (sec Matth 26,39)   17 post ποτήριον add καὶ V^u ὁ υἱὸς coll post τι S   ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν: ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν V^{u}E (sec Joh, 5,19)   τι om R^a 18 ante ἐντολὴν add καὶ V^u post ἔλαβον add καὶ V^u πορεύωμαι T πορεύσομαι Q^a καὶ ἀναβαίνω V^u (sec Joh 12,49) ἀπέρχομαι E   19 καὶ alt om O (corr O^2) MR^a 20 λαζάρω M^2 (ex -ου) V^u

τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας κόπον καὶ τὴν τῆς τροφῆς ἔφεσιν καὶ τὴν τοῦ ὕδατος αἴτησιν καὶ τὸν ἐπὶ τῆς συκῆς δρόμον καὶ τῆς τοῦ φυτοῦ ἀκαρπίας τὴν ἄγνοιαν καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ πλοίου ὕπνον. ταῦτα γὰρ πάντα καὶ ὅσα τοιαῦτα οὐχὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος λόγου θεοῦ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ τοῦ ταπεινώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ τὴν πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν παραδηλοῖ συγκατάβασιν.

Εἴρηται τοίνυν ὅτι Ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν. οὐκοῦν σκοπήσωμεν παρὰ τίνος ὁ λόγος. πῶς ἐπέμφθη; ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων ἢ μορφὴν δούλου λαβών; ἐν τῷ πληρώματι ὢν τῆς θεότητος ἢ κενώσας ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ; πάντῃ γὰρ οἶμαι πρόδηλον εἶναι ὅτι ἡ θεία δύναμίς τε καὶ φύσις πανταχοῦ οὖσα καὶ διὰ πάντων διήκουσα καὶ τοῦ παντὸς περιδεδραγμένη οὐκ ἂν εἰκότως πέμπεσθαι λέγοιτο. οὐ γάρ ἐστί τι κενὸν ἔξω αὐτῆς, ἐν ᾧ πρότερον μὴ οὖσα, ὅταν πεμφθῇ, παραγένηται, ἀλλὰ τῇ συντηρητικῇ δυνάμει διακρατοῦσα τὸ πᾶν οὐκ ἔχει εἰς ὃ μεταχωρήσῃ, αὐτὴ τοῦ παντὸς οὖσα τὸ πλήρωμα.

1 τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας κόπον cf Joh 4,6   τὴν τῆς τροφῆς ἔφεσιν cf Matth 4,2 (≈ Luc 4,2); Matth 21,18; Matth 11,19 (cf Joh 4,8)   2 τὴν τοῦ ὕδατος αἴτησιν cf Joh 4,7   2–3 τὸν ἐπὶ τῆς συκῆς δρόμον καὶ τῆς τοῦ φυτοῦ ἀκαρπίας τὴν ἄγνοιαν cf Matth 21,19   3–4 τὸν ἐπὶ τοῦ πλοίου ὕπνον cf Matth 8,24 (Marc 4,38; Luc 8,23)   4–5 cf Joh 1,1   5–6 cf Phil 2,7–8   8–9 conglut ex Joh 8,29 et 14,28 (vide sup 125,17 et 126,2)   9–12 cf Phil 2,6–7

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E   2 τὴν συκῆν Q^{a}E   3 καὶ – ἄγνοιαν om E   4 γὰρ: δὲ V^{u}E   πάντα γὰρ ταῦτα Q^{a} 5 θεοῦ λόγου Q^{a} ἀξίαν: δόξαν S   6–12 τὴν – μορφῇ om (homoeotel) Q^{a} 7 δηλοῖ E   8 εὕρηται S   ὅτι: τὸ S om OMTR^{a} 9 ante ἐν add ὁ S   10 ante μορφὴν add ὁ S   ante ἐν add ὁ R^{a}S   11 ante κενώσας add ὁ R^{a}S   12 πάντῃ: παντὶ R^{a}Q^{a}SV^{u}E   πρόδηλον οἶμαι Q^{a} εἶναι om Q^{a} 13 δύναμίς τε καὶ om S   14 καὶ om S   15 πέμποισθαι R^{a} κενὸν: καὶ νὸν R^{a} 15–16 ταύτης OMTQ^{a}v   16 μὴ πρότερον coll V^{u} παραγίνεται R^{a}Q^{a}V^{u}E   17 διακρατοῦσα δυνάμει Q^{a} 18 ὃ: ὅτι E   μεταχωρήσῃ correxi (cf 16): -ήσει codd v   τὸ om OMTR^{a}Q^{a}v (praestat claus, postulat contextus)

Ἡ τοίνυν πρὸς τὸ ἡμέτερον ταπεινόν τε καὶ ἀσθενὲς τοῦ υἱοῦ κάθοδος, κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς γεγενημένη, ἀποστολὴ λέγεται. ἡ γὰρ ἐκ τῆς ἀκηράτου φύσεως πρὸς τὴν ἡμετέραν ζωὴν μετάστασις οὐ τοπικὴν ποιεῖται τοῦ κυρίου τὴν κίνησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς δόξης πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς ἐνδείκνυται κάθοδον. κατέβη τοίνυν καὶ ἐφάνη οὐ γυμνὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ σὰρξ γενόμενος, οὐχ ἡ τοῦ θεοῦ μορφή, ἀλλ' ἡ τοῦ δούλου μορφή. οὗτος οὖν ἐστιν ὁ εἰπὼν μὴ δύνασθαι ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν. τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι ἀσθενείας ἐστίν· ὡς γὰρ
565 M. τῷ φωτὶ τὸ σκότος καὶ ὁ θάνατος τῇ ζωῇ, οὕτω τῇ δυνάμει ἀντιδιαστέλλεται ἡ ἀσθένεια. ἀλλὰ μὴν Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία. οὐκ ἀδυνατεῖ οὖν πάντως ἡ δύναμις· εἰ γὰρ ἡ δύναμις ἀσθενοίη, τί τὸ δυνάμενον; ὅταν οὖν ἀποφήνηται ὁ λόγος ὅτι οὐ δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι οὐχὶ τῇ θεότητι τοῦ μονογενοῦς τὴν ἀδυναμίαν προστίθησιν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως

3 ἀποστολή (i e missio spec τοῦ Χριστοῦ in carnem) in NT nusquam occurrit (semel Christus ἀπόστολος vocatur Hebr 3,1; cf Joh 3,17; 5,36; 11,42 et saepius); cf PsAthan Contr Ar IV (PG 26) 521B.524B–C; cf etiam Ps 106,20 et GNO V Inscr 58,15–19; Hebr 3,1–2 et GNO II Eun 140,18; 141,7.10   9–10 cf Joh 5,30   12–13 I Cor 1,24

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E   2 post υἱοῦ add τοῦ θεοῦ Ev   γενομένη S   3 ἀοράτου E   4 ζωὴν om Q^{a} 7 καὶ ἐφάνη om R^{a}SV^{u} post λόγος add φανεὶς V^{u} (propter corruptelam hyparchetypi β – ut vid φαν tantum exstabat ne loco quidem certo – partim om partim restituere conati sunt librarii)   ὁ om R^{a}V^{u} 8–9 οὐχὶ τοῦ θεοῦ μορφή, ἀλλὰ τοῦ δούλου μορφή R^{a} οὐχ ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ καθ' ἑαυτὴν ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ θεωρούμενος V^{u}v οὐκ ἐν θεοῦ μορφῇ, ἀλλ' ἐν δούλου μορφῇ E (corruptela fontis β)   9 οὕτως Q^{a}E   ὃ εἶπε Q^{a} τὸ εἰπεῖν S   9–10 τι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ Q^{a} ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν τί E τι ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν v   10 post ποιεῖν add δῆλον ὅτι καθὸ γέγονε σάρξ V^{u}v   τὸ – δύνασθαι: ὅπερ Q^{a} 11 οὕτως OMTV^{u} οὗτος R^{a} 13 δύναμις καὶ θεοῦ in marg adscr O   καὶ θεοῦ σοφία om Q^{a}SE (cf 123,24 et 124,19–20)   ἀδυναμεῖ Q^{a} 15 ἀποφαίνηται Q^{a}SEM^{2} (in ras (ἀποφ)αί(νηται) sed ipsum αι eradi coeptum est)   post ποιεῖν add ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν E (sec Joh 5,19)

προσμαρτυρεῖ τὸ ἀδύνατον. ἀσθενὴς δὲ ἡ σάρξ, καθὼς γέγραπται, ὅτι Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. οὐκοῦν δι' ἀμφοτέρων ἀληθεύει ἡ θεία γραφή, καὶ τὸ μεῖζον ὁμολογοῦσα καὶ τὸ ἴσον μὴ ἀρνουμένη. ὅταν γὰρ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ὁ λόγος βλέπῃ, μείζονα ὁμολογεῖ τοῦ διὰ σαρκὸς ὁρωμένου τὸν μὴ ὁρώμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὸ θεῖον χειραγωγῇ τὴν διάνοιαν, ἀργεῖ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος ἡ συγκριτικὴ αὕτη ἀντιπαράθεσις, καὶ ἀντὶ τούτων ἑνότης κηρύσσεται· Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. τὰ δὲ παρηλλαγμένα κατὰ τὸ ἄνισον ἓν εἶναι οὐ δύναται.

Ἆρ' ὑμῖν ὁ λόγος ἡμῶν ἱκανῶς ἀπολελόγηται, τὴν αἱρετικὴν ἀνισότητα τῶν τῆς εὐσεβείας ἀφορίζων δογμάτων; ἢ ζητεῖτε καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ διὰ πλειόνων μαρτύρων βεβαιωθῆναι τὸν λόγον; οὐκοῦν δότε μοι κατ' ἐξουσίαν ὑπανιέναι τοῦ λόγου τὸ σύντομον μνήμῃ τινὸς τῶν κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν. ἔσται δὲ ἡμῖν ἴσως οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὸ διήγημα. ἀκούσατε τῆς ἀποστολικῆς ἀναγνώσεως τὴν κατὰ τὸν Ἀβραὰμ ἱστορίαν ἐν ὀλίγῳ διηγουμένης, ἐν οἷς φησι· Τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, καθ' ἑαυτοῦ ὤμοσε λέγων ἃ εἴρηκεν.

2–3 Matth 26,41 9–10 Joh 10,30 20–22 Hebr 6,13

$OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E$ 2 μὲν om $R^{a}SE$ 3 θεία om R^{a} 4 μὴ: οὐκ $V^{u}E$ 6 τὸν: τὸ $OMTR^{a}V^{u}$ 8 συγκριτὴ R^{a} 8–9 παράθεσις R^{a} 9 καὶ prius: ἀλλ' $R^{a}Q^{a}SV^{u}$ καὶ ἀντὶ: ἀντὶ δὲ E (corrupt in fonte β) post ἐγὼ add γὰρ $TR^{a}Q^{a}SV^{u}E$ 10 ἕν om S 12 ἆρ': ἆρα $OMTQ^{a}SV^{u}v$ ἱκανῶς coll post ἆρ. $V^{u}E$ 13 τῶν sup lin T ἐξορίζων $Q^{a}SV^{u}E$ 15 μαρτυριῶν M^{2} (ex -ύρων, in marg μαρτύρων M^{3}) $R^{a}Q^{a}SE$ κἀμοὶ E 16 post ἐξουσίαν add μικρὸν $V^{u}E$ ὑπανεῖναι M^{2} (-εῖ- in ras) $Q^{a}SV^{u}$ σύντονον S 17 ἔστω S ἴσως ἡμῖν coll E 18 ἀκούσατε Ov: ἠκούσατε $TR^{a}Q^{a}SV^{u}EM$ (ἠ- a rubric, eodem tempore quo M^{1}, α in marg indic M^{2}) 18–19 ἀναγνώσεως: διδασκαλίας T^{3} (in ras) 19 post ἀναγνώσεως add ὡς E τὸν corr ex τοῦ T ἐν ὀλίγῳ om S 20 post τῷ add δὲ $Q^{a}SV^{u}E$ 21 μείζονος εἶχε coll Q^{a} post ὀμόσαι add ὤμοσε R^{a}

Ἐπειδὴ τοίνυν εἰκὸς ἄγνωστα εἶναι τοῖς πολλοῖς τὰ τῆς ἱστορίας, δι' ὀλίγων ὑμῖν, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, διηγήσομαι. ἀποικίζει τὸν Ἀβραὰμ τῶν οἰκείων συγγενῶν τε καὶ τόπων διὰ προστάγματος ὁ θεός· καὶ ἦν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ὁ πατριάρχης, ἐγκαρτερῶν τῇ ἐλπίδι τῆς ὑποσχέσεως. βάσανος προσάγεται τῷ ἀνδρὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν βεβαιότητος ἡ χρονία τῶν ἐλπιζομένων παράτασις. ἡ δὲ ὑπόσχεσις ἦν πατέρα ἔθνους γενέσθαι τὸν Ἀβραάμ. χρόνος διῄει πολύς, καὶ ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἔπασχεν, ἤδη πρὸς τὸ γηραιὸν αὐτῷ τῆς ἡλικίας ἐπικλιθείσης, καὶ ἔτι ἡ ἐλπὶς παρετείνετο. ἀπέσβη κατὰ τὸ εἰκὸς ἐν τῷ γηραιῷ τῆς ἡλικίας αὐτῷ τε καὶ τῇ ὁμοζύγῳ ἡ πρὸς παιδοποιΐαν ἰσχύς· καὶ τοῦτο ἀνεπαισχύντως ἡ ἱστορία παρασημαίνεται, ἐκλελοιπέναι φάσκουσα τῇ Σάρρᾳ τὰ γυναικεῖα, δι' ὧν ἐνεργεῖται ἡ σύλληψις. καὶ τὸ μὲν σῶμα τῇ φύσει ὑπήκουε τῆς νεότητος ὑπαναλωθείσης καὶ τῷ γήρᾳ ἐκάμπτετο, ἡ δὲ πρὸς τὸν θεὸν ἐλπὶς ἀγήρως τις ἦν ἐν

1sqq cf GNO IX Pulcher 467,25sqq, ubi multa ad verbum cum eis quae hic narrantur congruunt, etsi illic Sara iustae fidei exemplar hic inconstantiae proponitur. quod ne mirere neve dubites quin Gregorius biennio interiecto (decessit Pulcheria anno 385) eodemque loco duas tam similes easdemque diversissimas historiae versiones orationibus intexere potuerit; considera Abrahami historiam Gregorii temporibus ἐπίδειξιν usitatissimam fuisse eloquentiae Christianae, quae resque et homines tales sibi fingeret quales oporteret orationi (cf etiam sup append 9) 3–4 cf Gen 12,1sqq 8 cf Gen 12,2; 17,4sq 14–15 cf Gen 18,11

$OMTR^{a}$ (usque ad ἡ (15), deinde E^{a}) $Q^{a}SV^{u}E$ 1 τοίνυν: γὰρ V^{u} ἄγνωστα: ἀγνῶτας E τοῖς πολλοῖς: τοὺς πολλοὺς E om S τὰ om E 4 ὁ om R^{a} 4–5 ἐπ' ἀλλοδαποὺς ὁ π. τόπου Q^{a} τὴν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς οἴκησιν ὁ π. $V^{u}E$ (E post οἴκησιν add ἔχων) 5 ἐνεκαρτέρει $V^{u}E$ 6 τὸν om Q^{a} 8 γενήσεσθαι E 9 post χρόνος add δὲ S διέβη OMTv πολλὺς T 10 πρὸς: πρώετο E γηραλέον Q^{a} αὐτῷ coll post ἡλικίας V^{u} om $Q^{a}SE$ 11 ἀπεσβέσθη E 12 ὁμόζυγι Q^{a} παιδοποιΐαν: τὸ παιδοποιεῖν V^{u} 14 τῆς σάρρας OM (corr) Tv τὰ γυναικεῖα om $R^{a}S$ 15 μὲν om S 16 ὑπήκουσε Q^{a} ὑπακούει V^{u} post ὑπήκουε add καὶ E καὶ: ἐν E κἂν M^{1} (ut vid, corr M^{2}) $E^{a}V^{u}$ 17 ἐκάμπετο T τὸν om V^{u} 17–132,1 ἐν αὐτοῖς om S

αὐτοῖς καὶ ἀκμάζουσα. ἐν τούτῳ τίκτεται αὐτοῖς ὁ Ἰσαάκ, ἵνα φανῇ οὐχὶ φύσεως ἔργον ὁ τόκος, ἀλλὰ θείας δυνάμεως ἀποτέλεσμα. ἐμπεριχαρεῖς ἦσαν, ὡς εἰκός, τῇ τοῦ θεοῦ δωρεᾷ. ἀνήβησεν αὐτοῖς διὰ τοῦ παιδὸς πάλιν ἡ πολιά, δαψιλεῖς αἱ τοῦ γάλακτος πηγαὶ τῇ παρήλικι πρὸς τὴν χρείαν ἐπέρρεον· ἐπεῖχεν ἡ γεγηρακυῖα τῷ παιδὶ τὴν θηλὴν πλημμυροῦσαν. ἐπηγάλλετο τῷ παρὰ φύσιν
568 M. θαύματι λέγουσα· Τίς εἴπῃ τῷ Ἀβραὰμ ὅτι θηλάζει τέκνον ἡ Σάρρα; εἶτα ἡδρύνετο τὸ νήπιον κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν ἀνέτρεχεν· καὶ ἤδη παῖς ἦν ἐν ἄνθει τῆς ἡλικίας, ἐν ἀκμῇ τῆς ὥρας, γλυκὺ θέαμα τοῖς γεννησαμένοις, εἰς ὥραν ἐπιδιδούς, εἰς ἀκμὴν προϊών, τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς συναύξων τῷ κάλλει τοῦ σώματος. ὅπως ἔχειν εἰκὸς ἐπ' αὐτῷ τοὺς γεννήσαντας ὑμεῖς τὸ πρᾶγμα τοῖς λογισμοῖς ὑποθέντες ἐν ἑαυτοῖς ἐξετάσατε· ὅπως διατίθεται πατὴρ παίζοντα βλέπων υἱὸν ἢ σπουδάζοντα ἐν παλαίστραις, ἐν παιδιαῖς, ἐν μαθήμασιν, ἐν ταῖς ἡδίσταις τῶν ἡλικιωτῶν συνουσίαις.

Ἐν τούτῳ πεῖρα προσάγεται τῷ πατριάρχῃ καὶ βάσανος, τίνι τὸ πλέον νέμει, τῇ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπῃ ἢ τῇ

8–9 Gen 21,7

OMT$E^{a}Q^{a}SV^{u}$E 1 ἐν τούτοις SV^{u}E αὐτοῖς (alt) om E 2 ὁ τόκος: τὸ τεχθὲν E 3 ante ἀποτέλεσμα add τὸ Q^{a} περιχαρεῖς V^{u}E 4 πάλιν διὰ τοῦ παιδὸς coll Q^{a} 5 ante δαψιλεῖς add πάλιν E πα(ήλικι) in ras 3 vel 4 litt O 6 ἐπέρρεον E: ἐπιρρέουσιν T ἐπιρρέουσαι cett v παρεῖψεν V^{u} 6–7 τὴν θηλὴν τῷ παιδὶ coll E^{a} 7 (ἐπη)γάλ(λετο) in ras 6 litt, quarum prima fuerat ἐ, ultima λ, ἐπη praescr post finem lineae prioris, restat lac 3 litt, ubi fol del per ras O 8 (εἴπ)η in ras M^{3} εἴποι S 8–9 τέκνον: παιδίον V^{u} 9 τὸ: τὸν Q^{a} κατ' ὀλίγον τὸ νήπιον coll $Q^{a}SV^{u}$E εἰς – ἡλικίαν (10) om S 10 ἔτρεχεν OMTQ^{a}S ἤδη: δὴ E 11 (γλυκὺ κ alt in marg ab rubric) 12 ὅραν T 14 πῶς Q^{a} 16 ἢ: καὶ v (cum Vat Ott 247) om OMT$E^{a}V^{u}$ (corrupt archet suspicor) 16–17 σπεύδοντα E 17 ante ἐν alt tert quart add ἢ E ante quart v (cum Vat Ott 247) 18 συνηλικιωτῶν Q^{a} 19 ἐν τούτοις OMTV^{u}Ev (cf 132,1) προσάγεται coll post βάσανος E 20 τὸν om E

περὶ τὴν φύσιν ῥοπῇ. φρίττω μεταξὺ διηγούμενος τὸ τῆς πείρας ἀπότομον. χρηματίζει πάλιν ὁ θεὸς καὶ προσκαλεῖται αὐτὸν ἐξ ὀνόματος· ὁ δὲ προθύμως ὑπακούει τῇ κλήσει, ἐξ ὧν ἤδη τετυχήκει πάντως προσθήκην δευτέρας χάριτος ἐκδεχόμενος. ἀλλὰ τὸ ἐπίταγμα τί; Λάβε μοι, φησί, τὸν υἱόν σου. οὔπω πλήσσει τάχα τοῦ πατρὸς τὴν καρδίαν ὁ λόγος. πάντως γάρ τι τοιοῦτον ὑπολογίζεται, ὅτι γάμῳ συναρμόσαι διακελεύεται καὶ ἐπισπεῦσαι τὸν θάλαμον, ὡς ἂν εἰς πέρας ἔλθοι ἡ ἐπὶ τοῦ σπέρματος εὐλογία. ἀλλ' ἴδωμεν τὴν προσθήκην τοῦ λόγου· Λάβε μοι, φησί, τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητὸν τὸν μονογενῆ. ὁρᾷς τὰ κέντρα τοῦ λόγου, πῶς κεντεῖ τοῦ πατρὸς τὰ σπλάγχνα, πῶς ἀναρριπίζει τὴν τῆς φύσεως φλόγα, πῶς ἀνεγείρει τὸ φίλτρον καὶ υἱὸν ἀγαπητὸν καὶ μονογενῆ καλῶν, ὡς ἂν διὰ τῶν τοιούτων ὀνομάτων τὸ φίλτρον τὸ πρὸς αὐτὸν ἀναζέσειεν. εἶτα λαβὼν τί ποιήσω; Ἀνένεγκέ μοι, φησί. μὴ ἱερέα καταστῆσαι κελεύεις, ὃν ἀνενεγκεῖν προσέταξας; οὐχ ἱερέα, ἀλλὰ θῦμα καὶ ἱερεῖον διὰ θυσίας ὁλοκαυτούμενον. Ἀνένεγκέ μοι, φησίν, εἰς ὁλοκάρπωσιν ἐπὶ τοῦ ὄρους, οὗ ἐάν σοι δείξω. τί πεπόνθατε

2sqq cf Gen 22,1 5–6 Gen 22,2 19–20 cf Gen 22,2

OMT$E^{a}Q^{a}SV^{u}$E 1 μεταξὺ om S 3 ante αὐτὸν add τὸν Ev post αὐτὸν add πάλιν S ἐπακούει V^{u} 4 ἐξ – τετυχήκει om Q^{a} τετύχηκε E ante προσθήκην add δευτέραν Q^{a} δευτέρας: ἑτέρας E^{a}S om Q^{a} 5 ἀλλὰ – τί om Q^{a} τί coll post ἀλλὰ S 6 τάχα πλήσσει coll S 6–7 τὴν καρδίαν τοῦ πατρὸς coll Q^{a} 7 τι Q^{a}: τὸ S τυχὸν E om cett v 8 ἐπισκευάσαι E 9 ἐπὶ: περὶ Q^{a} om E 11 τὸν μονογενῆ τὸν ἀγαπητὸν coll SV^{u} ὅρα OMTQ^{a}v (cf 136,5;143,3) 12 (κεντ)εῖ in ras M^{2} κεντᾷ TQ^{a} 12–14 πῶς – ἀγαπητὸν: πῶς διεγείρει τὴν φύσιν; πῶς ἀναρριπίζει τὸ φίλτρον καὶ υἱὸν καὶ ἀγαπητὸν E 13 ἀναριπίζει E^{a} 13–14 ἐξεγείρει Q^{a} 15 καλῶν: προσειπὼν Q^{a} om E^{a}S ἂν om $E^{a}Q^{a}$S τῶν τοσούτων Q^{a} 16 ποίησον M ἀνένεγκαί $E^{a}Q^{a}$ (ἀνένεγκ)έ in ras ex αί M^{2} 17 μοι om E μή: ὁ δὲ S καταστῆσαι v: καταστῆναι codd 18 οὐχὶ E 19 ἀνένεγκαί $E^{a}Q^{a}$ (ἀνένεγκ)έ in ras ex αί M^{2} 20 τὸ ὄρος ὃ ἄν E ἐάν: ἄν Q^{a}SE 20–134,1 τί πέπονθας ἀκούων S

ἀκούοντες τοῦ διηγήματος, ὅσοι πατέρες ἐστὲ καὶ τὴν πρὸς τοὺς παῖδας στοργὴν παρὰ τῆς φύσεως ἐδιδάχθητε; οἴδατε πάντως ὅπως δέχεται πατρὸς ἀκοὴ μονογενοῦς τέκνου σφαγήν. τίνος οὐκ ἦν καταπλαγῆναι πρὸς τὴν φωνήν, ἀποστρέψαι τὴν ἀκοήν, ἐναποθανεῖν τῷ προστάγματι μᾶλλον ἢ τῇ καρδίᾳ τὸν λόγον δέξασθαι; οὐκ ἂν ἐδικαιολογήθη πρὸς αὐτόν, αὐτὴν τὴν φύσιν συνήγορον ἑαυτοῦ προστησάμενος, τί ταῦτα προστάσσεις, λέγων, ὦ κύριε; διὰ τοῦτό με πατέρα ἐποίησας, ἵνα παιδοκτόνον ἀπεργάσῃ; διὰ τοῦτό με τῆς γλυκείας ταύτης ἔγευσας δωρεᾶς, ἵνα μῦθόν με ποιήσῃς τῷ βίῳ; ταῖς ἐμαυτοῦ χερσὶ κατασφάξω τὸν παῖδα καὶ τοῦ συγγενοῦς αἵματος σπείσω σοι; καὶ σὺ ταῦτα κελεύεις καὶ τοιαύταις ἐπιτέρπῃ θυσίαις; ἀποκτενῶ τὸν υἱόν, ὑφ' οὗ ταφήσεσθαι προσεδόκησα; τοιοῦτον αὐτῷ πήξω τὸν θάλαμον; τοιαύτην αὐτῷ τὴν εὐφροσύνην παρασκευάσω τοῦ γάμου; καὶ ἅψω ἐπ' αὐτῷ οὐχὶ λαμπάδα γαμήλιον ἀλλὰ πῦρ ἐπιτάφιον; οὐκοῦν ἐπὶ τούτοις καὶ στεφανώσομαι; οὕτως ἔσομαι
569 M. πατὴρ ἐθνῶν, ὁ μηδὲ παιδὸς συγχωρούμενος;

8sqq cf Ioann Chrysost In Lazarum 5 (PG 48) 1024 (769 ε'–770) et Ad eos qui scandalizati sunt (PG 52) 502 (488)

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 2 πρὸς: περὶ S παιδαστοργὴν O (per ligat) 3 πῶς S δέχετε E^a (sed αι sup ε tert E^{a1}) ἀκοὴ πατρὸς coll Q^a 4 post καταπλαγῆναι add καὶ (neque interp post φωνήν) Q^a 6 ἂν om E post ἂν add γὰρ Q^a 7–8 ἑαυτοῦ συνήγορον coll Q^a 8 προστάσσεις om E λέγων om E^{a}S ὦ om E 9 με coll post ἵνα T post πατέρα E om OME^{a}Sv (in fonte comm extra lin ut vid) ἐκάλεσας S 10 ταύτης τῆς γλυκείας coll E 11 δωρεᾶς ante ταύτης (10) coll Q^a ante ἔγευσας (10) SV^{u}E με μῦθον coll V^u με om E 12 κακατασφάξω (propter fin lin) E^a τὸ αἷμα Q^a (σπ)εί(σω) in ras M^2 13 καὶ prius om E σὺ αὐτὰ E 14 ante ἀποκτ. add ἀλλ' E^{a}V^u ἀποκτενῶ V^u: ἀποκτείνω cett v 16 παρασκευάσω τὴν εὐφροσύνην coll V^{u}E 15–17 τοιαύτην – γάμου (16) coll post ἐπιτάφιον (17) S 17 ἐπιτάφιον οὐκοῦν in marg O^1 (omiserat propter homoeoarcton ἐπι 17 et 18) 19 μήτε E

Ἆρά τι τοιοῦτον εἶπεν Ἀβραὰμ ἢ ἐνενόησεν; οὐμενοῦν. ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν σκοπὸν εἶδε τοῦ ἐπιτάγματος, πρὸς τὴν θείαν ἀναβλέψας ἀγάπην εὐθὺς τὴν φύσιν ἠγνόησεν καὶ οἷόν τι γεῶδες ἄχθος τὰς ἐμπαθεῖς τῆς φύσεως διαθέσεις ἀποσεισάμενος ὅλον ἔδωκεν ἑαυτὸν τῷ θεῷ καὶ τοῦ προστάγματος ἦν. καὶ οὔτε τῇ γαμετῇ περὶ τούτου ἀνεκοινώσατο, καλῶς γε ποιῶν καὶ λυσιτελῶς ἑαυτῷ, ἀναξιόπιστον εἰς συμβουλὴν κρίνας τὸ θῆλυ· οὐδὲ γὰρ τῷ Ἀδὰμ συνήνεγκε τὴν συμβουλὴν δεξαμένῳ τῆς Εὔας. διὰ τοῦτο ὡς ἂν μὴ πάθοι τι γυναικεῖον καὶ μητρῷον ἡ Σάρρα καὶ τὸ σφοδρόν τε καὶ ἀκραιφνὲς τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπης τοῦ Ἀβραὰμ ἐπικλάσειεν, λαθεῖν ἐπετήδευσε τὴν ὁμόζυγον. πόσα γὰρ ἦν εἰκός, εἴ τι τοιοῦτον ἔγνω γινόμενον, ἢ δρᾶσαι τὴν Σάρραν ἢ πρὸς αὐτὸν ἀποδύρασθαι; οἷα δ' ἂν ἔπαθε περιχυθεῖσα τῷ παιδὶ καὶ ταῖς ἀγκάλαις ἐμπλεξαμένη, εἰ πρὸς τὴν σφαγὴν ἔβλεπεν αὐτὸν βιαίως ἑλκόμενον; οἵοις δ' ἂν ἐχρήσατο λόγοις; φεῖσαι τῆς φύσεως, ἄνερ, μὴ γένῃ πονηρὸν τοῦ βίου διήγημα· μονογενής μοι ὁ τόκος οὗτος, μονογενὴς ἐν

6–9 contra cf GNO VII 1 Vit Moys 5,5sqq (Sara exemplar ἀρετῆς sec Is 51,2) et GNO IX Pulcher 468,18sqq (Sara rectum atque verum intellegens consentit, ut filius deo detur); vide etiam sup ad 131,1sqq 18sqq cf GNO IX Pulcher 468,26sq

OMTE^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 ante εἶπεν add ἢ TE^{a}V^u (in fonte comm fuisse videtur) ante Ἀβραὰμ add ὁ Q^{a}v ἐνενόησεν: ἐμελέτησεν Q^{a}E ἐμέλησεν S 1–2 οὐμενοῦν: οὐδαμῶς Q^a om E^a 2 ἀλλ' om E 4 καὶ om E^{a}S post τι add γὰρ S 5 ἀποσεισάμενος E^{a}E (cf GNO V Inscr 150,1) ἀποδυσάμενος cett v (cf Col 3,9) ὅλον ἑαυτὸν ἔδωκεν coll V^u 6 καὶ om E^{a}SE οὐδὲ S τούτων Q^{a}SV^{u}E 6–7 τὰ περὶ τούτου ἐκοινώσατο in marg M^3 (var lect) 7 γε: τε S om Q^a 8 μὴ ἀξιόπιστον in ras T^2 συμβουλὴν: ἑαυτὸν S 9 βουλὴν S 10 πάθῃ OMTE^{a}Sv (cf 12 et 123,14) τι coll post μὴ Q^{a}SV^{u}E 11 τὸ sup lin M τὸν om Q^a 12 ἐπικλάσειεν: ὑπεκλύσειε E 12–13 post ἐπετή(δευσεν) ras 3 fere litt in fine lin E^a 14 δράναι E^a 17 δ' om E^{a}Q^{a}S post ἂν add αὕτη E^a (λόγο)ις in ras O 18 γίνῃ Q^a (τ)ῷ (βι)ῳ in ras M^2 τῷ βίῳ Q^a (an loci 134,11 memores?) 19 σοι OMTQ^a (19–136,2 σοι – τραπέζης in ras paene quatt lin sscr T^2 quae iam habuerat T^1) μονογενὴς alt: μόνος V^{u}E

ᾠδῖσιν ὁ Ἰσαάκ, ἐν ἀγκάλαις μόνος· οὗτός μοι τόκος καὶ πρῶτος καὶ ὕστατος. τίνα μετὰ τοῦτον ἐπὶ τραπέζης ὀψόμεθα; τίς προσερεῖ μοι τὴν γλυκεῖαν φωνήν; τίς ὀνομάσει μητέρα; τίς θεραπεύσει τὸ γῆρας; τίς περιστελεῖ μετὰ τὸν θάνατον; τίς ἐπιχώσει τάφον τῷ σώματι; ὁρᾷς τὸ ἄνθος τοῦ νέου, ὃ καὶ ἐν ἐχθρῷ βλέπων πάντως ἂν τὴν ὥραν ἠλέησας. οὗτος τῆς μακρᾶς εὐχῆς ὁ καρπός, οὗτος τῆς διαδοχῆς ὁ κλάδος, οὗτος τοῦ γένους τὸ λείψανον, οὗτος ἡ βακτηρία τοῦ γήρως. εἰ κατὰ τούτου φέρεις τὸ ξίφος, ταύτην μοι δὸς τῇ δειλαίᾳ τὴν χάριν· κατ' ἐμοῦ πρῶτον χρῆσαι τῷ ξίφει καὶ τότε ποίησον τὸ δοκοῦν ἐπὶ τούτου· κοινὸν ἀμφοτέρων γενέσθω τὸ χῶμα, κοινὴ κόνις ἐπικαλυψάτω τὰ σώματα, κοινὴ στήλη διηγείσθω τὰ πάθη· μὴ ἴδοι Σάρρας ὀφθαλμὸς μήτε Ἀβραὰμ παιδοκτονοῦντα μήτε Ἰσαὰκ χερσὶ πατρῴαις παιδοκτονούμενον.

Ταῦτα πάντως καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς Σάρρας ἐγένετο ἂν τῷ Ἀβραὰμ τὰ ῥήματα, εἴπερ τῶν γινομένων προῄσθετο. ἀλλ' ὡς ἂν μηδὲν ἐμπόδιον πρὸς τὴν ἐγχείρησιν γένοιτο, ὄνῳ τὰς σχίδακας ἐπιθεὶς καί τινας τῶν παίδων ἐπαγόμενος, ὅλος τοῦ θείου θελήματος ἦν. εἶτα

19sqq cf Gen 22,3sqq

O M T E^a Q^a S V^u E 1 ὁ Ἰσαὰκ om E καὶ om E 2 ὕστερος S μετὰ τοῦτον: τοιοῦτον Q^a τράπεζαν S 3 μοι: με E^{a}V^{u}E 4 περιστείλη Q^a 5 τὸν om Q^{a}SV^{u}E τάφῳ TQ^a τὸ σῶμα Q^a 6 ἐν om E post ἐχθρῷ add τις v (cum Vat Ott 247) post βλέπων add τίς S (nota marg in text intrusa) 7 ἠλέησεν Sv μακαρίας E^a οὗτος – καρπός om T 7–8 οὗτος – κλάδος om S 9 κατ' αὐτοῦ V^u 11 χρῆσαι πρῶτον coll E 12 τούτῳ Q^{a}SV^{u}E (M^2 (τούτ)ω in ras) ἀμφοτέροις V^{u}E γενέσθω: ἔστω v τὸ χῶ(μα) in ras T 13 κατακαλυψάτω E διηγησάσθω E 14 ἴδῃ Ev ante ὀφθαλμὸς add ὁ OV^{u}v μήτε: μηδὲ E^a 14–15 παιδοκτονούμενον: φονοκτονούμενον SV^{u}E (φονο in marg, in textu recte E^a) 16 πάντα E^{a}Q^a παρὰ om Q^a Σάρρας: μητρὸς E 17 ἐγίνετο Q^{a}SE ἂν om OTE^{a}V^u coll post τοιαῦτα (16) M post ταῦτα (16) SE post πάντως (16) v (scil in fonte comm extra lin) τῷ: πρὸς τὸν Q^{a}SV^{u}E τὸ γινόμενον Q^a 20 ἐπαγαγόμενος E (το)ῦ θεί (ου) in ras T^2

καταλιπὼν τοὺς παῖδας, ὡς ἂν μὴ ἀγεννέστερον καὶ ἀνδραποδῶδες ἐκεῖνοι βουλεύσαιντο, κωλύσαντες τοῦ παιδὸς τὴν ἱερουργίαν, μόνον ἐπάγεται τὸν υἱὸν ἱκανῶς ἤδη πρὸς τὰ βαρύτερα τῶν ἔργων ὑφ' ἡλικίας ἀνδριζόμενον. μεταλλάξας γὰρ ἀπὸ τῆς ὄνου ἐπὶ τὸν παῖδα τὸ ἄχθος ἐκεῖνον ὑπήγαγε τῷ φόρτῳ τῶν ξύλων. πάλιν δριμύσσει τὰ τοῦ πατρὸς σπλάγχνα ἡ φωνὴ τοῦ παιδός· ἄλλος οὗτος πειρασμὸς οὐδὲν τοῦ προλαβόντος φιλανθρωπότερος. προσκαλεῖται τὸν πατέρα ὁ Ἰσαὰκ τῇ γλυκείᾳ ταύτῃ φωνῇ καί φησι· Πάτερ. ὁ δὲ οὐ καταπνίγεται δάκρυσι τῷ μικρὸν ὕστερον μηκέτι ἀκούσεσθαι τῆς
572 M. τοιαύτης φωνῆς ἐννοήσας οὐδ' ἐποιμώζει τῷ λόγῳ οὐδέ τι θρηνῶδες καὶ γοερὸν ἀποφθέγγεται, ἀλλ' ἑστώσῃ καὶ ἀκλινεῖ τῇ ψυχῇ καὶ δέχεται τοῦ παιδὸς τὴν φωνὴν καὶ τὴν ἰδίαν προΐεται. φησὶ γὰρ πρὸς αὐτόν· Τί ἐστι, τέκνον; ἐνταῦθά μοι κατανόησον τὸ συνετὸν ἅμα καὶ λελογισμένον τοῦ νέου, πῶς τὸ δοκοῦν παρῶφθαι παρὰ τοῦ πατρὸς ἀπροσκρούστως εἰς ὑπόμνησιν ἄγει, οὔτε παράνοιαν οὔτε λήθην τῷ πατρὶ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐν προσποιήσει δῆθεν τοῦ θελῆσαι μαθεῖν τοῦ παροράματος

5–6 cf Gen 22,6 10 Gen 22,7 15 Gen 22,7

O M T E^a (post τῷ (6) des, finis orat deest, adhibui iterum R^a) Q^a S V^u E 1 ἀγεννέστερον: ἀγεννές τε E^{a}Q^{a}V^u ἀγεννὲς S ἀγεννές τι E 2 ἐκεῖνοι post βουλεύσαιντο coll E om Q^a βουλεύσοιντο OTE^{a}V^{u}v (βουλεύσαιντο αι ex οι et αι sscr M^3) κωλύσοντες OMTV^u 5 μεταλλάξας (cum Ox Laud 82): ἄξας E μετασάξας cett (fort ex ligatura quadam unciali pro ΛΛ) ed Sifani et ed Paris 1615 μετατάξας v (ed Paris 1638 et Migne) 5–6 τὸ ἄχθος ἐπὶ τὸν παῖδα coll S 6 ὑπηγάγετο S post τῷ deficit E^a (expl fol 365v) 7 τὰ transp post πατρὸς V^{u}E 9 ὁ om E 10 ταύτῃ om R^a ὁ – καταπνίγεται: καὶ πῶς οὐκ ἀποπνίγεται S 11 τῷ: τὸ O (ex τῷ) MR^{a}Q^{a}SV^{u}E οὔκετι S 11–12 ταύτης τῆς φωνῆς Q^a 12 οὐδ': οὐδὲ SV^{u}E 12–13 οὐδέ τι: οὐδ' ἔτι R^a 13 τι om S 14 καὶ prius om E 16 καὶ ἅμα coll E 16–18 τὸ – ἀπροσκρούστως om V^u 18–19 ἄνοιαν Q^a 19 ἐπονειδίζων E

ὑπομιμνήσκων. Ἰδοὺ γάρ, φησί, τὰ ξύλα, τὸ πῦρ, ἡ μάχαιρα· τὸ ἱερεῖον ποῦ; ὁ δέ, εἴτε παραθαρρύνων τὸν παῖδα εἴτε ὡς προφήτης τὸ μέλλον διεγγυώμενος, Ὁ θεός, φησίν, ὄψεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ὁλοκάρπωσιν, τέκνον. καὶ ἐπὶ τούτοις ἔτι ἡ πεῖρα τῆς τοῦ πατριάρχου ψυχῆς παρετείνετο. καταλαμβάνει τὸν προρρηθέντα χῶρον αὐτῷ, οἰκοδομεῖ τῷ θεῷ τὸ θυσιαστήριον, ὁ παῖς παρετίθει τῷ πατρὶ τὰς ὕλας, ἡτοιμάζετο ἡ πυρά, καὶ οὔπω τὸ ἔργον κωλύεται (ὡς ἂν μή τις τῶν μικροψυχοτέρων εἴποι, εἰ μέχρις ἐκείνου συνέβη στῆναι τὴν πεῖραν, ὅτι οὐκ ἂν ἑαυτῷ διέμεινεν ὅμοιος, εἰ μᾶλλον τῷ πάθει ἤγγισεν).

Ἅπτεται μετὰ ταῦτα τοῦ παιδὸς ὁ πατήρ, καὶ οὐκ ἀντιβαίνει τῷ γινομένῳ ἡ φύσις. δίδωσιν ἑαυτὸν τῷ πατρὶ ὁ παῖς χρήσασθαι ὅ τι βούλεται. τίνα πλέον ἐξ ἀμφοτέρων θαυμάσω, τὸν ἐπιβαλόντα διὰ τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην τῷ παιδὶ τὰς χεῖρας ἢ τὸν μέχρι θανάτου τῷ πατρὶ ὑπακούσαντα; φιλοτιμοῦνται πρὸς ἀλλήλους, ὁ μὲν τῆς φύσεως ἑαυτὸν ὑπεραίρων, ὁ δὲ χαλεπώτερον τοῦ θανάτου τὸ ἀντιτεῖναι τῷ πατρὶ λογιζόμενος. ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατὴρ τὸν παῖδα. εἶδον πολλάκις

1–2 Gen 22,7 3–4 Gen 22,8 6sqq cf Gen 22,9sq

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 πυρεῖον Q^a 1–2 τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ· ποῦ ἐστι τὸ πρόβατον· ὁ δὲ S 2 καταθαρρύνων Q^a 4 ἑαυτῷ om R^a 5 post τούτοις add πάλιν E 6 post καταλαμβάνει add λοιπὸν T τὸν bis scr, prius eras T προτεθέντα R^{a}S προδειχθέντα V^{u}E (corruptela fontis) αὐτῷ χῶρον coll E 7 τὸ om OMTR^{a}Q^{a}S παρετίθη Ov 8 ἑτοιμάζεται Q^{a}SV^{u}E post ἔργον add αὐτῷ Q^a 9 ἐκωλύεται R^a μικροψύχων Q^a 10 μέχρις ἐκείνου: μὴ ἐν ἐκείνῳ E ὅτι om OMTR^{a}V^{u}Ev οὐκ: οὐκέτι E 11 ἑαυτῷ: αὐτὸς OTV^{u}v αὐτῷ M αὐτῷ R^a διέμεινεν: διέμενεν E ὅμοιος: ὁμοίως OM^1 (M^2 corr) TR^{a}V^{u}v εἰ: ἢ E ἤγγιζεν S προσήγγισεν E (an recte? efficit claus et verbum comp crebrius adhiberi solet a Gregorio quam verbum simplex) 13 γιγνομένῳ OMT 13–14 ὁ παῖς τῷ πατρὶ coll TS 14 ὁ παῖς del R^a ὅτι ἂν βούλοιτο S 15 ante θεὸν add τὸν T 16–17 (ὑπακ)ούσαντα del R^a ὑπακούοντα V^{u}E 18 ὑπεραίρων ἑαυτὸν V^u τοῦ om Q^{a}E 19 ἀντιστῆναι TV^u ἀντειπεῖν Q^a

ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους καὶ οὐκ ἀδακρυτὶ τὴν θέαν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ᾽ ὄψιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν· πρόκειται ὁ Ἰσαὰκ τῷ πατρὶ παρ᾽ αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀκλάσας ἐπὶ γόνυ καὶ περιηγμένας ἔχων εἰς τοὐπίσω τὰς χεῖρας· ὁ δὲ ⟨Ἀβραὰμ⟩ ἐπιβεβηκὼς κατόπιν τὼ πόδε τῆς ἀγκύλης καὶ τῇ λαιᾷ χειρὶ τὴν κόμην τοῦ παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας ἐπικύπτει τῷ προσώπῳ ἐλεεινῶς πρὸς αὐτὸν ἀναβλέποντι καὶ τὴν δεξιὰν καθωπλισμένην τῷ ξίφει πρὸς τὴν σφαγὴν κατευθύνει, καὶ ἅπτεται ἤδη τοῦ σώματος ἡ τοῦ ξίφους ἀκμή, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται θεόθεν φωνὴ τὸ ἔργον κωλύουσα. ἡ δὲ φωνὴ τοιαύτη τις ἦν·†

Μόγις γὰρ καθάπερ πῶλόν τινα δυσπειθῆ καὶ δυσήνιον τῆς εὐθείας παρατραπέντα καὶ πολλοῖς κύκλοις ἐκ πλαγίων διασκιρτήσαντα πάλιν εἰς τὴν εὐθεῖαν τὸν λόγον ἠγάγομεν. τουτὶ γὰρ ἦν τὸ προκείμενον ἡμῖν, δεῖξαι τὸν

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 ἐπιγραφῆς V^u post γραφῆς add τὴν E εἰκόνας Q^a εἰκόνος τὰ τοῦ πάθους S (ἀδακρυτ)ὶ in ras M^2 3 ante πρόκειται add λοιπὸν E ὁ om O 4 ante γόνυ add τὸ E 5 ὁ δὲ: εἶτα Q^a Ἀβραὰμ supplevi 6 τω ποδὶ M^2 (ι in ras) V^{u}E τῷ παιδὶ R^{a}Q^{a}S λαιᾷ: λεᾶ R^a ἑτέρα E κόμην: κεφαλὴν E 7 post ἑαυτὸν add ὁ πατὴρ Q^a τῷ: τὸ M 8 ἀναβλέποντα M ἀποβλέποντι Q^a 9 καθωπλισμένος E 10 ἡ ἀκμὴ τοῦ ξίφους coll S 11 γίνεται θεόθεν αὐτῷ Q^a γίνεται αὐτῷ θεόθεν S 12 post ἦν S (et apographon Z) reliqu spatium unius fere lin, S^2 adscr (sec Gen 12,11–12) ἀβραὰμ ἀβραὰμ μὴ ἐπιβάλῃς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον. νῦν γὰρ ἔγνων ὅτι φοβῇ σὺ τὸν θεὸν καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι᾽ ἐμέ, quae verba inven et in Par suppl 916 et in Const ἁγ τριάδ 101 (Par 759 hab illud suppl usque ad παιδάριον) – in fonte comm lacunam post ἦν statuo, quae cum inter fragmenta Origenis Tetraplorum vel potius Octaplorum, quibus Gregorius maxime usus est (cf Langerbeck GNO VI pag 49 ad lin 11–12), nihil loci exstet, haud facile suppleri potest. perierunt utique qualia in LXX Gen 22,11–12 legimus. praeterea perdita esse quaedam concludo, quae prima novae partis verba narrationis finem cum sequentibus coniungerent velut τούτοις οὖν ἡμῖν ἡ διήγησις καταλυθείη vel alia huiusmodi 13 μόλις Q^{a}SE καὶ δυσήνιον om E 16 τοῦτο S ἦν coll post προκείμενον Q^a ἡμῖν om Q^a

ἀπόστολον μαρτυροῦντα τῷ λόγῳ ὅτι μείζων τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ οὐκ ἔστιν. ἐνταῦθα γὰρ ἄγγελον τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ ἡ γραφὴ προτάξασα ἐπάγει φωνήν. ἐφώνησε γὰρ αὐτὸν ἄγγελος κυρίου καὶ εἶπεν ὅτι Ἀνθ' ὧν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ, κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα ποιῆσαι ἅπερ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ λόγου ἔστι μαθεῖν.

Τίς οὖν ἐστιν ὁ χρηματίσας τῷ Ἀβραάμ; ἆρα μὴ ὁ
573 M. πατήρ; ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποις ἄγγελόν τινος εἶναι τὸν πατέρα· οὐκοῦν ὁ μονογενὴς θεός, περὶ οὗ ὁ προφήτης φησὶν ὅτι Καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. τοῦτο δὲ οὐκ ἀγνοεῖ πάντως ὁ Παῦλος ὁ ἐν παραδείσῳ μυηθεὶς τὰ ἀπόρρητα, ὅτι παρὰ τοῦ μονογενοῦς ἡ ἔνορκος αὕτη ὑπόσχεσις. λέγει δὲ ὁ Παῦλος ὅτι Τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ θεὸς λόγος, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ. πῶς οὖν οὗτοι λέγουσι μείζονα τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα, τοῦ Παύλου λέγοντος ὅτι οὐκ ἔχει τὸ μεῖζον;

2–3 cf Gen 22,11.15 3–4 cf Gen 22,15 4–6 Gen 22,16 11–12 Is 9,5 (ἄγγελος potissimum Origenes in Hexaplis, et iure quidem, obelo affecere; vide Field, Orig Hexapla, LXIII) 12–13 cf II Cor 12,4 15–16 Hebr 6,13 (λόγος a Greg explicationis causa add; cf supra 130,20–22)

O M T R^a Q^a S V^u E 1 τῷ λόγῳ om E 1–2 οὐκ ἐστὶν ὁ πατὴρ coll E 2–3 ἡ γραφὴ προτάξασα τοῦ λόγου τοῦ θείου Q^a προτάξασα ἡ γραφὴ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ SE 4 post αὐτὸν add φησιν E ὅτι om E ἐποίησας: ὑπήκουσας Q^a (cf Gen 22,18) 5 post ἀγαπητοῦ add δι' ἐμὲ SE (LXX) 6 ποιῆσαι: ποιήσειν E om Q^a ante ἅπερ add ταῦτα E post ἅπερ add καὶ v (cum Vat Ott 247) 8 ἐστιν om Q^a ὁ χρη(ματίσας) om, sed spat 9–10 litt rel R^a μὴ om OMT$R^a$$V^u$ 9 (τι)νος εἶναι om, sed spat 12–13 litt rel R^a εἶναί τινος coll V^uE 10 θεός: υἱὸς V^u 11 φησὶν ὁ προφήτης coll $R^a$$Q^aSV^u$E 14 ὁ om OM ὅτι om E 15 post τῷ add δὲ E ante ὁ add τουτέστιν E 16 ante πῶς add καὶ ut vid R^a 17 μείζονα λέγουσι coll Q^a 18 τὸ μεῖζον: (τ)ί (μεῖζ)ον (in ras ex τὸν μείζω ut vid) M^2 τὸν μείζω T

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν πάλιν ἐπὶ τὸν εὐαγγελικὸν οἶνον τὸν νέον, ὡς ἂν δεξάμενοι διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ αὐτοὶ τὴν ζέσιν τοῦ πνεύματος ἐπιτήδεια δοχεῖα τοῦ τοιούτου οἴνου γενοίμεθα μήτε αὐτοὶ διασχιζόμενοι μήτε τὴν ἐγκεκρυμμένην ἡμῖν χάριν ἐκχέοντες. ἤκουον τῆς ψαλμῳδίας περὶ τῶν παρόντων, οἶμαι, κακῶν προφητευούσης. λέγει γὰρ περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι ἀπηλλοτριώθησαν ἀπὸ μήτρας καὶ ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρός. μήτραν οἶμαι τῶν κατὰ θεὸν γεννωμένων τὴν ἐκκλησίαν λέγεσθαι· αὕτη γὰρ κυοφοροῦσα τῇ ἰδίᾳ νηδύϊ τοὺς ἐν αὐτῇ τελεσφορουμένους εἰς φῶς διὰ τῆς πίστεως ἄγει. ἀλλ' οἱ ἁμαρτωλοὶ κατὰ τὰ ἀμβλωθρίδια τῶν γεννημάτων τῆς μήτρας ἠλλοτριώθησαν καὶ τῆς γαστρὸς τῆς γνησίας ἀπεπλανήθησαν. οὐχ ὁρῶ γὰρ ἐν τοῖς μητρῴοις κόλποις τοὺς ἀποστάτας τῆς πίστεως καὶ λέγω τὴν προφητείαν περὶ τούτων λέγειν τῶν διὰ τῆς ἀπάτης πεπλανημένων, ὅτι ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρός. ἐπλανήθησαν τῷ λαλῆσαι ψευδῆ. Θυμὸς αὐτοῖς, φησί, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως, οὐχ ἁπλῶς ὄφεως, ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸ θηρίον τοῦτο τὴν εἰκασίαν σχοῖεν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἄρθρου προσθήκη τὸ ἀρχέτυπον κακὸν δι' αἰνιγμάτων ἐνδείκνυσιν.

1 cf 119,1sqq 5–21 cf exeg Ps 57,4–5 in GNO V Inscr Ps 162,1–20 7–8 Ps 57,4 17–19 Ps 57,4–5

O M T R^a Q^a S V^u E 2 καὶ αὐτοὶ om S 3 τῇ ζέσει R^a ἐπιτήδεια δοχεῖα: ἐπὶ τῇ εὐωχίᾳ E τοιούτου om E 4 οἴνου Ev: om cett (γεν)οί (μεθα) del R^a γενώμεθα Q^aSE (cf 123,14) σχιζόμενοι Q^a post τὴν ras 2 litt T 5 ἡμῖν: ὑμῖν O om Q^a χάριν ἡμῖν coll V^u ἐκχέαντες Q^a ἐκ(χέοντες) inser (κ in ras) E (ἤκουον ras sup υ, ον in ras Q^a) 6 κακῶν om E 7–8 post ἀπηλλοτριώθησαν add οἱ ἁμαρτωλοὶ Q^aE (inepte sec Ps 57,4) 8 καὶ om E (LXX) 11 τῆς om E 15 ἀποστάντας V^u πίστεως: φύσεως R^a 16 περὶ τούτων om E 17 post ὅτι add ἀπηλλοτριώθησαν ἀπὸ μήτρας καὶ E τῷ: τοῦ E 17–18 λαλ(ῆσαι) om (spat 3 litt rel) R^a 18 φησὶν αὐτοῖς $R^a$$V^u$ φησὶ om SE 20 ἔχοιεν $R^a$$Q^a$SE 21 ἀρχέγονον E αἰνίγματος T ἐνδείκνυσιν V^u: ἐνδείκνυται E δείκνυσιν cett v (praestat terminus forensis)

Ἀλλ' οὐκ ἄκαιρος ἴσως ἡμῖν ἡ μνήμη τοῦ ὄφεως εἰς ἔλεγχον τῶν θρασυστομούντων κατὰ τοῦ πνεύματος. ἐπειδὴ γὰρ οἴονται ταύτην ἰσχυρὰν ἔχειν κατὰ τοῦ πνεύματος λαβὴν τὸ μὴ προσειρῆσθαι θεὸν τὸ πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς (ὡς αὐτοί γε νομίζουσιν· οὐ γὰρ ἡμεῖς συντιθέμεθα) καί φασι φύσεως μὲν εἶναι σημαντικὴν τὴν θεότητα, τοῦ δὲ ὀνόματος τούτου μὴ ἐπικειμένου τῷ πνεύματι τὸ μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα κατασκευάζουσιν, λαβέτωσαν τῆς ἀνοήτου αὐτῶν βλασφημίας τὸν ὄφιν κατήγορον. ὡς γὰρ ἡμεῖς φαμεν ὅτι ἡ θεία φύσις ὄνομα σημαντικὸν ἑαυτῆς ἢ οὐκ ἔχει ἢ ἡμῖν οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἴ τι καὶ λέγεται εἴτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας εἴτε παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς, τῶν [τι] περὶ αὐτὴν ἀποσημανθέντων ἐστίν· αὐτὴ δὲ ἡ θεία φύσις ἄφραστός τε καὶ ἀνεκφώνητος μένει, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν. εὔκαιρον οἶμαι τοῦτο τῆς γραφῆς ἡμῖν παραθέσθαι τὸ μέρος ὃ πρὸς τὴν Εὔαν διεξῆλθεν ὁ ὄφις, δεικνὺς ὅτι τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τῆς ὁρατικῆς ἐνεργείας
576 M. τὴν σημασίαν ἔχει. συμβουλεύων γὰρ ἅψασθαι τῶν ἀπη-

11–17 cf GNO I Eun 268,24sqq et GNO III 1 Maced 114,28sqq

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 ἀκαίρως Q^a ἡμῖν om OMTR^{a}Q^{a}S ἡ τοῦ ὄφεως μνήμη coll V^u 1–2 μνήμη coll post πνεύματος (2) E 4 λαβὴν: τὴν βλαβὴν E προειρῆσθαι Q^{a}E 7 τὴν sup lin ab O^3 om MR^a ὀνόματος δὲ coll S 8 τὸ: τῷ MTR^a φύσεως αὐτῆς coll V^u 9 post υἱῷ add καὶ V^u ante πνεῦμα add ἅγιον E 9–10 λαμβανέτωσαν E 11 φαμεν: ὁρῶμεν S θεία om S 12 ἑαυτῆς E: om cett (ἑαυτῆς coll post ἔχειν v cum Vat Ott 247) εἴ τι (τι scil ὄνομα): εἰ τῶ S 14 ἁγίας: θεῖας (sic) R^a τι delevi (ex 12 vel adnot marg intrus): post αὐτὴν coll Q^{a}S 14–15 ἀποσημανθέντων ἐστίν: ἀποσημαίνει R^{a}Q^a ὑποσημαίνει S 15 αὔτη δ' ἡ Q^a 16 post ὑπερβαίνουσα add πῶς Q^a πᾶσαν om S (corrupt in fonte comm Q^{a}S) 17 ἡμῖν correxi: ὑμῖν libri v (om et lacunam 12–13 litt rel R^a, cf 120,5 et 142,1) 18–143,1 ὁ ὄφις – τὸ excis cum titulo libri sequentis (fol 17v) M (cf supra pag 20) 19 (δει)κνὺς om lacunam 12 fere litt rel R^a ὁρατικῆς: σωματικῆς Q^a 20 σημασίαν ἔχει om lacunam 20 fere litt rel R^a

γορευμένων τοῦτο τῆς παρακοῆς αὐτοῖς τὸ κέρδος κατεπαγγέλλεται, ὅτι Διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί. ὁρᾷς ὅτι τὴν θεατικὴν ἐνέργειαν προσμαρτυρεῖ τῇ φωνῇ τῆς θεότητος. οὐ γὰρ ἔστι θεάσασθαί τι μὴ τῶν ὀφθαλμῶν ἀνοιγέντων. οὐκοῦν οὐχὶ φύσιν ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν ἡ τῆς θεότητος προσηγορία παρίστησιν. ἆρ' οὖν οὐχ ὁμολογοῦσι θεᾶσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἢ καὶ περὶ τούτου ζυγομαχήσουσιν; εἰ μὲν γὰρ τεθέαται, τῇ ἐνεργείᾳ πάντως ἐπονομάζεται. εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητοῦσι λόγῳ μαθεῖν, περιττὸν μὲν τοῖς ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίβειν· πλὴν ἀλλὰ προσθῶμεν τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ τοῦτον ἐν μακροθυμίᾳ τὸν λόγον. τίς τοῦ Ἀνανίου τὴν ἱεροσυλίαν ἐφώρασεν, ἣν ἐν παραβύστῳ μετὰ τῆς ὁμοζύγου μόνος εἰργάσατο; πῶς ἔγνω Πέτρος αὐτὸν ἑαυτοῦ τὸν Ἀνανίαν κλέπτην γενόμενον; οὐ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐν Πέτρῳ ἦν, καὶ ἐν τῷ Ἀνανίᾳ ⟨ὁ

2–3 Gen 3,5 3–4 cf GNO III 1 Abl 44,21sqq (et I Eun 397,8sqq; VI Cant 141,9; 217,11), ubi θεός et θεᾶσθαι vel etymologiae necessitate coniunguntur 12sqq eadem afferuntur, quae occurrunt GNO III 1 Abl 45,10–46,2

OMTR^{a}Q^{a}SV^{u}E 1 τοῦτο om lacunam 10 fere litt rel R^a 2 διανοιχθήσονται E (LXX, etiam Orig in Hexapl): ἀνοιγήσονται cett ω οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν coll E 3 ἔσεσθαι M^1 (corr M^2) TV^u τὴν om v θεωρητικὴν Q^a 4 τῆς θεότητος φωνῇ coll S 4–5 τι coll post γὰρ E post ἔστι Q^a (τί sic) ἐστί σοι τί S 5 ὀ(φθαλμ)ῶν ἀνοι(γέντων). οὐκοῦν del R^a post οὐχὶ add τὴν V^{u}v 7 οὖν om E inter θεά et σθαι ras 2 litt O θεάσασθαι MR^{a}Ev 8 τούτου: τοῦτο S ζυγομαχοῦσιν Q^{a}SE γὰρ: οὖν V^u 9 θεᾶται R^{a}Q^{a}SE ἐπονομάζεται: ἓν ὀνομάζεται Q^a 11 ἀλλὰ del R^a 11–12 προσθῶμεν ἐν μακροθυμίᾳ καὶ τοῦτον τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν λόγον V^u 12 τίς: τί SE τοῦ om OV^u 13 ἐφανέρωσεν Q^a 13–15 ἣν – εἰργάσατο (14) transp post γενόμενον (15) OMTR^{a}S (in Z corr, cf Append pag 73) V^{u}E (in fonte comm iam transpos. uni ex familiae Q^a maioribus ut rectum intellegeret contigit) 15 κλέπτην τὸν Ἀνανίαν coll Q^a γινόμενον E οὐ: οὐχ ὅτι τὸ E 16 ἐν alt om Q^{a}Ev 16–144,1 καὶ (alt) – παρῆν om T ὁ σατανᾶς (supplevit Sifanus) v: om codd

σατανᾶς⟩ παρῆν; διὰ τοῦτό φησιν ὁ Πέτρος· Εἰς τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις ἀλλὰ τῷ θεῷ. ὥσπερ τοίνυν ὁ λέγων ὅτι ὁ τὸ λογικὸν ὑβρίσας τὸν ἄνθρωπον ὕβρισεν οὐκ εἰς δύο τινὰς φέρει τὴν ὕβριν, ἀλλὰ πρὸς ἕν ἐστι πρόσωπον ἡ ἀναφορὰ διαφόροις ἰδιώμασι γνωριζομένη, οὕτω καὶ ὁ Πέτρος καὶ πνεῦμα καὶ θεὸν εἰπὼν παρὰ τοῦ Ἀνανίου διεψευσμένον ταὐτὸν τὰ δύο τοῖς νοοῦσιν εὐσεβῶς ἀποδείκνυσιν.

Ἀλλὰ γενοίμεθα καὶ ἡμεῖς διορατικοὶ τῆς ἀληθείας καὶ μέτοχοι τῆς θεότητος, κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1–3 Act 5,3 3–4 Act 5,4

O M T R^a Q^a S V^u E 2 ἐπήρωσεν V^u τὴν καρδίαν σου om S 3 ἀλλὰ τῷ del R^a 4 ὥσπερ om S ὁ alt om v (cum Vat Ott 247) τὸ λογικὸν: τὸν λόγον S 5 post ὕβρισε add καὶ V^u 6 post ἐστι add τὸ R^a διαφορὰ S 7 γνωριζόμενον Ev om $R^a$$Q^a$S καὶ alt om E 8 ταὐτὸ S 9 νοῦσιν R^a δείκνυσιν R^a 10 γενώμεθα SE 13 τῶν αἰώνων om MQ^a

IN DIEM NATALEM SALVATORIS

EDIDIT

FRIEDHELM MANN

1. CONSPECTUS CODICUM

Atheniensis graecus 217, fol. 296–305 Diem nat, chart., saec. XVII
Atheniensis graecus 267, fol. 250–260v Diem nat, membr., saec. XIII
Atheniensis graecus 378, fol. 533–541v Diem nat, chart., anno 1712 scriptus
Atheniensis graecus 981, fol. 297–304v Diem nat, chart., saec. XIV
Atheniensis graecus 1048, fol. 136v–149v Diem nat, chart., saec. XVI/XVII
Athous Dionysiu 173, fol. 336–351 Diem nat, chart., anno 1636 scriptus
Athous Dochiariu 69, fol. 85v–94v Diem nat, chart., saec. XIV
Athous Dochiariu 78, fol. 151–171v Diem nat, chart., anno 1322 scriptus
Athous Esphigmenu 76, fol. 304v–320 Diem nat, chart., saec. XIV
Athous Grigoriu 9, fol. 271–281v Diem nat, chart., saec. XVI/XVII
Athous Grigoriu 20, fol. 85v–94v Diem nat, chart., anno 1555 scriptus
Athous Kavsokalybion 98 (12), fol. 104–121 Diem nat, chart., saec. XVIII
Athous Kutlumusiu 85 (Pol), pag. 215–241 Diem nat, chart., saec. XVI
Athous Lavras B 119, fol. 30–40 Diem nat, membr., saec. XIV
Athous Lavras Γ 117, fol. 44–49v Diem nat, membr., saec. XI
Athous Lavras Δ 80, fol. 78–87 Diem nat, membr., saec. XIII
Athous Lavras Ω 153, fol. 86–94 Diem nat, membr., saec. XVII
V^u **Athous Vatopediu 73**, fol. 54–67 Diem nat, membr., saec. X
Athous Vatopediu 442, pag. 106–126 Diem nat, chart., saec. XV
Athous Vatopediu 498, fol. 165–172v Diem nat, membr., saec. XII
Athous Vatopediu 639, fol. 64–71 Diem nat, chart., saec. XV
Athous Xiropotamu 120, fol. 101v–110v Diem nat, chart., anno 1617 scriptus
Athous Xiropotamu 134, fol. 83–93 Diem nat, chart., saec. XVI
Basileensis Universitatis F V 29, fol. 26v–29 Diem nat, membr., saec. XII
Cantabrigiensis Universitatis Dd. 10.54 (612), fol 158 Diem nat, membr., saec. XI
T^r **Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 89**, fol. 184–200 Diem nat, membr., saec. XII

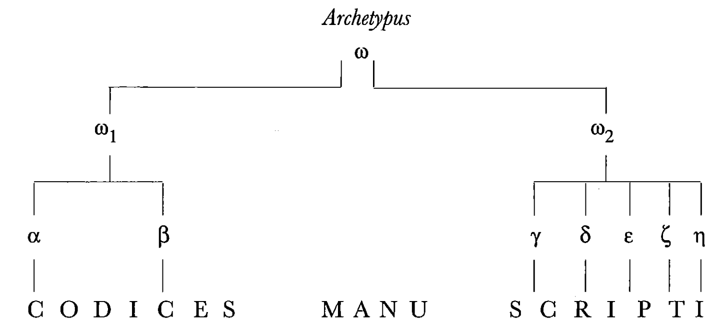
Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 93, fol. 235–242 Diem nat, membr., saec. XI (cum addit. saec. XV)
Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 1, fol. 409–415v Diem nat, chart., anno 1360 scriptus
I **Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10**, fol. 103–115 Diem nat, membr., saec. XII
Constantinopolitanus παναγίου τάφου 163, fol. 24–36 Diem nat, chart., saec. XVI
Constantinopolitanus παναγίου τάφου 244, fol. 271v–281 Diem nat, membr., saec. XIV
Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773, fol. 85–90v Diem nat, chart., saec. XVI
Constantinopolitanus τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37, fol. 100v–112 Diem nat, chart., anno 1558 scriptus
F^l **Florentinus Laurentianus plutei 4,4**, fol. 196–205v Diem nat, membr., saec. XII
Londiniensis Musei Britannici graecus Additional 22 745, fol. 104–113v Diem nat, membr., saec. XIII
Londiniensis Musei Britannici graecus Old Royal 16 D I, fol. 381–388 Diem nat, membr., saec. XII
L **Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12**, fol. 31–89 Diem nat, chart., saec. XVI
Lugdunensis Gallorum 542 (= **625**, = **51**), fol. 76–85v Diem nat, membr., saec XII
Matritensis graecus 4758, fol. 89–97v Diem nat, chart., saec. XVI
Matritensis graecus 4864, fol. 9v–19 Diem nat, chart., saec. XVI
Mediolanensis Ambrosianus graecus C 124 sup, fol. 112v–123 Diem nat, membr., saec. XIII
M **Mediolanensis Ambrosianus graecus C 135 inf**, fol. 17v–32 Diem nat, membr., saec. XI
Messanensis Sancti Salvatoris 15, fol. 68v–79 Diem nat, membr., saec. XI
Monacensis graecus 107, fol. 29–37v Diem nat, chart., saec. XVI
O **Monacensis graecus 370**, fol. 13–27 Diem nat, membr., saec. X
Montepessulanus 122, fol. 115–127 Diem nat, chart., saec. XVI
A^m **Mosquensis graecus 215**, fol. 72–81 Diem nat, membr., saec. IX/X
Mutinensis Estensis graecus 216 (= **0.4.9,** olim **II H 1**), fol. 57–58v, fol. 61–61v, fol. 63–63v, fol. 66–66v Diem nat, chart., saec. XV/XVI
Oxoniensis Bodleianus Baroccianus graecus 174, fol. 240–240v, 249–256v Diem nat, membr., saec. X
Oxoniensis Bodleianus Baroccianus graecus 192, fol. 101–102 Diem nat, chart., saec. XIV

Oxoniensis Bodleianus Baroccianus graecus 234, fol. 226–237v Diem nat, membr., saec. XII/XIII
Oxoniensis Bodleianus Holkhamianus graecus 23, fol. 158–171v Diem nat, chart., saec. XVI
Oxoniensis Bodleianus Laudianus graecus 69, fol. 293v–306 Diem nat, membr., saec. XI
Oxoniensis Bodleianus Laudianus graecus 82, fol. 59–69 Diem nat, membr., saec. XII
Oxoniensis Bodleianus Miscellaneus 34, fol. 132–142v Diem nat, membr., saec. XII
Parisinus graecus 503, fol. 223v–230 Diem nat, chart., saec. XIV
Parisinus graecus 534, fol. 301–315 Diem nat, membr., saec. X
Parisinus graecus 585, fol. 10–19 Diem nat, chart., saec. XVI
Parisinus graecus 586, fol. 129–139 Diem nat, chart., saec. XVI
Parisinus graecus 819, fol. 175–182v Diem nat, chart., saec. XVI
Π **Parisinus graecus 1171**, fol. 117–127 Diem nat, membr., saec. X
Parisinus graecus 1173, fol. 57v–62 Diem nat, membr., saec. XII
Parisinus graecus 1176, fol. 164–171 Diem nat, membr., saec. XII
Parisinus graecus 1179, fol. 119v–128 Diem nat, membr., saec. IX
Parisinus graecus 1183, fol. 346v–358v Diem nat, chart., anno 1590 scriptus
Parisinus graecus 1199, fol. 76v–93 Diem nat, membr., saec. XI
Parisinus suppl. graecus 1012, fol. 138v–145v Diem nat, membr., saec. XII
Patmensis 187, fol. 159v–172v Diem nat, membr., saec. XIII
Patmensis 380, fol. 193v–205v Diem nat, chart., anno 1544 scriptus
Serrensis chart. I 20, fol. 7v sqq Diem nat, chart., saec. XV
Serrensis chart. I 21, fol. ?? Diem nat, chart., saec. XIII
Sinaiticus graecus 523, fol. 36–49 Diem nat, membr., saec. XI
Taurinensis graecus C I 11, fol. 122–125v Diem nat, bomb., saec. XIV
Thessalonicensis Vlatadon 5, fol. 156–164 Diem nat, membr., saec. X/XI
E **Vaticanus graecus 446**, fol. 212v–229v Diem nat, membr., saec. XII
Vaticanus graecus 654, fol. 218v–229v Diem nat, membr., saec. XII
Vaticanus graecus 679, fol. 212–221v Diem nat, membr., saec. XI
Vaticanus graecus 1433, fol. 215v–222 Diem nat, membr., saec. XIII
S **Vaticanus graecus 1907**, fol. 78v–80v Diem nat, chart., saec. XII
Vaticanus Ottobonianus graecus 85, fol. 7v–17v Diem nat, membr., saec. X/XI

Vaticanus Ottobonianus graecus 119, fol. 294–303v Diem nat, chart., saec. XVI
Vaticanus Ottobonianus graecus 247, fol. 21–34v Diem nat, chart., saec. XVI
Vaticanus Urbinas graecus 9, fol. 239v–251 Diem nat, chart., saec. XVII
Venetus Marcianus graecus 67, fol. 9v–16v Diem nat, membr., saec. XI
Venetus Marcianus graecus 122, fol. 286v–288 Diem nat, chart., saec. XIV
Venetus Marcianus graecus VII 25, fol. 105–115v Diem nat, membr., saec. XII
Vindobonensis theologicus graecus 42, fol. 84v–91v Diem nat, chart., saec. XII
Zagorensis Thracicus 13, fol. 355v–376 Diem nat, chart., saec. XVI
Zwickowianus bibliothecae scholae 140, fol. 27–35v Diem nat, chart., saec. XVI

2. DE RECENSIONE CODICUM

Octoginta septem libri manuscripti mihi innotuerunt, qui Gregorii Nysseni In diem natalem salvatoris orationem continent. quibus examinatis sex classes vel familias distinguere potui, quarum parentes sunt codices nunc deperditi αβγδεζη, quos hyparchetypos nomino, a quibus libri illi manuscripti magna ex parte dependent. hyparchetypos autem in duos ramos dividere licuit. nam fons hyparchetyporum α et β est exemplar ω_1, cum fons hyparchetyporum γδεζη videatur fuisse exemplar ω_2. denique exemplaria pervetusta ω_1 et ω_2 ex archetypo ω fluxerunt, quem autographon Gregorii vel librum autographo persimillimum fuisse mihi quidem persuasi.

(I) De hyparchetypo α

(1) De testibus hyparchetypi α

O M — Testes hyparchetypi α sunt codices Monacensis gr. 370
Ven. Marc. 67 — (= O), Medionalensis Ambrosianus gr. C 135 inf (= M),
Vind. theol. 42 — Venetus Marcianus gr. 67, Vindobonensis theologicus
Const. ἁγ. — gr. 42 (et apographon eius Constantinopolitanus ἁγίας
τριάδ. 93 S — τριάδος 93), Vaticanus gr. 1907 (= S et apographon eius
Vat. 1433 — Vaticanus gr. 1433) et libri recentiores: Parisini gr. 585 et
Par. 585 et 586 — 586, Matritenses gr. 4758 et 4864, Monacensis gr. 107,
Matr. 4758 et — fragmentum codicis Mutinensis Estensis gr. 216. iam

4864 Mon. 107 Mutin. Est. 216 saepe in hac editione de testibus familiae α actum est, quia multa opuscula Gregorii tradunt. cognationem probant eodem vel persimili ordine sermonum, quos continent. nam prima cuiusque codicis pars sermones ita dispositos praebet, ut annum liturgicum et dies festos ecclesiae cognoscas (cf. Ehrhard I 2,214; Lendle 135; Spira GNO IX p. 374sq; Mann 12sq). intima autem cognatio illorum codicum probatur in sermone nostro In diem natalem cum vitiis, quae libris communia sunt, tum lectionibus propriis, quibus quam maxime a reliquis codicibus secedunt. quamquam enim codices recentiores itacismis et aliis mendis orthographicis scatent et sua quisque menda exhibet, quibus sana amputavit mutilavitque, tamen prae ceteris O cum recentioribus etiam in minutiis congruit, ut non dubium esse videatur, quin recentiores ex codice O ad verbum descripti sint: 260,10 ὑπὲρ: οὐχ ὑπὸ O recc; 240,5 προσέχοντες recte O recc: προέχοντες Med. Ambr. C 135 inf, Ven. Marc. 67, Vind. theol. 42, S, Vat. 1433; 264,6 ἀμνηστία: ἀμνησία O recc, S, Vat. 1433; 261,2 καταπληρωθῆναι: πληρωθῆναι O recc; – sed librarius codicis O neglegentia quadam adductus omisit 246,18 γὰρ, quod verbum hoc loco recentiores omnes praebent. itaque manifestum est codicem O non esse patrem codicum recentiorum. unus autem ex recentioribus – Parisinum dico gr. 585 – subscriptione, quae in fol. 1 invenitur, declarat se esse apographon codicis Grimani (cf. Spira GNO IX p. 369, Mann 20sq). proinde vir doctus Spira in oratione Gregorii In sanctum Meletium edenda demonstrat codicem O non patrem sed fratrem recentiorum esse, quibuscum ad patrem communem, illum codicem Grimanianum nunc deperditum, redeat. sed vir doctus Lendle in oratione Gregorii In sanctum Stephanum edenda unam communem lacunam omnium recentiorum invenit, quam non habet O. itaque veri simile est non fratrem sed patruum recentiorum esse codicem O, qui una cum codice illo Grimaniano, qui est pater recentiorum, ex communi fonte provenit.

Quae ratio cognationis in nostra quoque oratione uno exemplo demonstari potest: 257,17 liber Par. 585, illud apographon codicis Grimaniani, scribit διαλυόμενος pro περιβαλλόμενος. libri autem Par. 586, Matr. 4758, Mon. 107 scribunt in textu omnes περιβαλλόμενος, sed in margine notant et Matr. 4758 et Mon. 107 διαλυόμενος, cum in margine codicis Par. 586 περιδιαλυόμενος inveniatur. O et unus e recentioribus, qui est Matritensis 4864, variam lectionem διαλυόμενος neque in textu neque in margine habent. (Mutinensis Estensis gr. 216, qui solum fragmentum orationis nostrae exhibet, illum locum non praebet [cf. Mann 39sq]). quam variam lectionem διαλυόμενος codices recentiores ex communi fonte, qui est ille codex Grimanianus nunc deperditus, hausisse suspicor. fontem in nota quoque marginali describenda diligenter secuti sunt et Matr. 4758 et Mon. 107, neglegenter autem Par. 586, qui illud conglutinatum ex utraque lectione margini adscribit. librarius codicis Par. 585 variam lectionem ex animi libidine, ut videtur, praetulit et ex margine in textum intrusit neque notavit supra lineam vel in margine illam lectionem, quam habet exemplar in textu. librarius codicis Matr. 4864 ut est neglegens in aliis rebus etiam hanc variam lectionem neglexit. in codice O, quem fratrem esse codicis Grimaniani suspicor, variam lectionem e Grimaniano ortam frustra quaeris. utrum scriba codicis Grimaniani suo Marte variam lectionem hoc loco minime probandam coniecerit et margini adscripserit, nemo est, qui diiudicare possit. vestigium enim illius lectionis omnibus codicibus collatis, qui hanc orationem tradunt, frustra quaeris.

O M Iam progrediamur ad codices O, M, Ven. Marc. 67 (= Ven. Marc. 67 K), Vind. theol. 42 (= W), S, Vat. 1433 (= Z) comparan- Vind. theol. 42 dos.[1] libri MKW non solum inter se quam maxime con-

[1]Ven. Marc. 67 (= K), Vind. theol. 42 (= W), Vat. 1433 (= Z) solum in hac parte praefationis sigillis (ut est mos aliorum GNO editorum) signatur, ut brevius de his codicibus agam in iis, quae sequuntur. sed

S Vat. 1433 sentiunt sed etiam multis lectionibus cum codice O et libris SZ congruunt. pauca sunt, quibus distinguuntur seceduntque. graviora solum laudabo:

MKW addiderunt 249,13 ὁ ante Ζαχαρίας, 255,9 μὴ ante γνῶναι (μὴ scripsit W[1], delevit W[2]); – omiserunt 255,9 ἢ post φαινόμενον (ἢ scripsit M[1], delevit M[2]), 259,1 οἱ ante οὐρανοὶ, 262,12 τὸ ante ῥεῖθρον (τὸ scripsit M[1], delevit M[2]); – his locis libri MKW a codicibus O recc SZ secedunt, quia verba mutaverunt aut aliter flexerunt aut ordinem verborum perturbaverunt: 255,15 σαρκὸς recte MKW: γαστρὸς O recc SZ; 267,14 λόγον recte MKW: ὄγκον O recc SZ; 247,18 ἐπαισχυνθῇς recte MKW: αἰσχυνθῇς O recc SZ; 264,10 ἀνεγείρεται recte MKW: ἀνεγήγερται O recc SZ; 265,6 ἔδωκεν recte MKW: δέδωκεν O recc SZ (cum recensione γδζ); 235,5 πάντως ἐστὶ recte MKW: ἐστὶ πάντως O recc SZ (cum recensione εηT[r]); 261,2 δημίων τὴν πόλιν recte MKW: τὴν πόλιν δημίων O recc SZ; – 263,5 ὑπομάζιον: ὑπομάσθιον MKW (cf. ὑπομάστιον LI); 235,8 γενόμενοι: γινόμενοι MKW (cum recensione γζ); 235,10 γενέσθαι: γίνεσθαι MKW (cum recensione γδεζ); 239,11 τὰ ἀπὸ τούτου: τὸ ἀπὸ τούτου MKW (cum recensione βζT[r]); – 241,12–13 ἀποκτεινάντων: ἀποκτεννόντων MKW; – plura supersedeo. firma est conlusio: MKW cum ad unam eandemque recensionem redeant, neque ex O neque ex illo fonte deducti sunt, ad quem O et pater recentiorum librorum (ille codex Grimanianus) revocandi sunt.

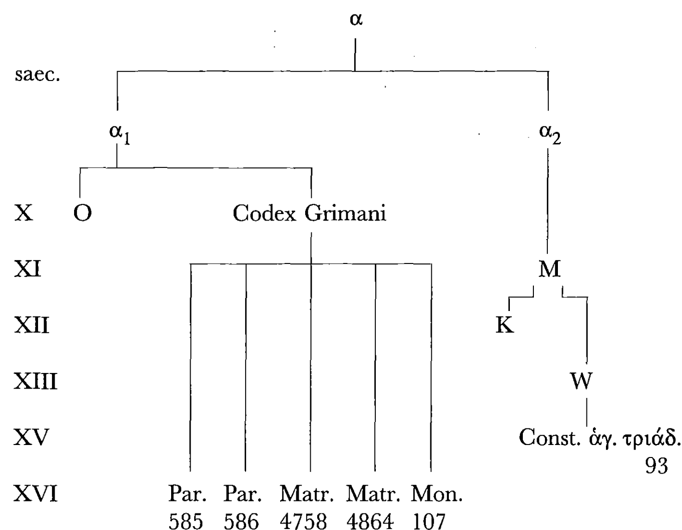
In codice M scriba iterata examinatione nonnulla correxit aut in margine aut inter lineas. nonnusquam etiam lectione prima rasuris deleta variam lectionem, quam ex alio exemplari collato hausit (cf. e.g. supra 255,9; 262,12 et apparatum criticum 258,4; 260,10; 262,8), in

nota bene codices minimi ad textum constituendum momenti esse. itaque in apparatu critico K et W et Z frustra quaeris.

textum intrusit. quae correcturae in textu codicum KW inveniuntur, ut non dubium esse videatur, quin codices KW ex ipso M correctione facta descripti sint.

Textus orationis nostrae, qui in illa parte libri Const. ἁγ. τριάδ. 93 exstat, quae est saeculi XV, est apographon sincerum illius textus, qui in codice W invenitur. nam omnes lectiones propriae, quibus W a libris M et K discedit, quae sunt neque multae neque graves, etiam in minutiis repetuntur in Const. ἁγ. τριάδ. 93: e.g. et in W et in Const. ἁγ. τριάδ. 93 additur articulus simulque verborum ordo commutatur 242,10–11, ubi in utroque verba σκιᾷ καθημένοις τοῦ θανάτου invenimus, cum legamus in M et K σκιᾷ θανάτου καθημένοις. librarius autem codicis Const. ἁγ. τριάδ. 93 ineptias exemplaris sui mendaque levissima in scribendo correxit: 239,17 stulte scribit W αἰσχάτων, sed Const. ἁγ. τριάδ. 93 recte habet ἐσχάτων, iterum 242,15 W falso τελευτέοις, Const. ἁγ. τριάδ. 93 recte τελευταίοις. nimirum et Const. ἁγ. τριάδ. 93 suas lectiones proprias habet; sed nil est, quod verba ulla faciam de his mendis librarii cum levissimis tum paucissimis.

Quae cum ita sint stemma familiarum O recc et MKW hoc modo delineari potest:

Ad eandem recensionem revocandi sunt codex Vaticanus gr. 1907 = S et eius apographon Vaticanus gr. 1433 (= Z; cf. Mann 33sqq), de quibus satis satisque in hac editione actum est, quia paene omnia Gregorii Nysseni opera continent. itaque hic pauca nobis dicenda sunt et qua ratione S cum aliis codicibus cohaereat et quem ad modum liber S utilis sit ad textum orationis constituendum. S maxime cum codicibus O recc MKW facit sed neque varias lectiones codicum MKW exhibet neque proprias lectiones codicum O et Grimaniani sequitur. multis autem locis S ipse lectiones praebet, quae inveniuntur in nulla alia stirpe ceterarum familiarum, quae textum orationis nostrae tradunt. quae cum ita sint, veri simile est codicem S provenire e fonte, qui cum fonte codicum O recc et cum fonte codicum MKW (de quibus confer supra!) redit ad unam eandemque recensionem α. pars quaedam variarum lectionum, quae in S inveniuntur, illi fonti fortasse tribuenda est, quas scriba codicis S multiplicavit, sicut editores aliorum operum Gregorii confirmant. sunt, qui credant (cf. prae ceteris quod vir

S
Vat. 1433

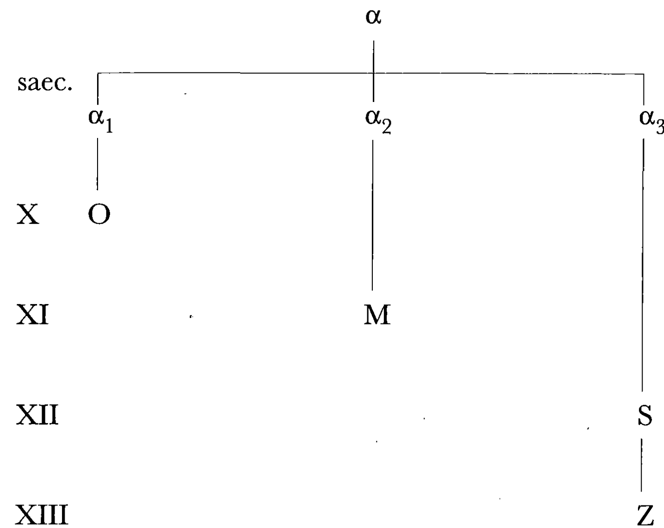
doctus Spira disseruit GNO IX p. 354sq) scribam codicis S nonnumquam exemplar suum legere non potuisse et hic et illic suo Marte aut alio libro collato supplevisse quae legere non potuisset. quae res in nostram quoque orationem quadrare apte videtur his locis: 244,7 συνεσπαρμένος recte alii: συνεσταλμένος S; – 251,8 γόνιμος recte alii: ἔρημος S (corr S^2); quod mendum ex exemplari litteris maiusculis scripto ortum esse videtur. nam verbum ΓΟΝΙΜΟΣ facile in verbum ΕΡΗΜΟΣ perlegi potest. – 255,15 καθαρότητος recte alii: ἀγαθότητος S (cf. recensio γ: ἀγαθότητός τε καὶ καθαρότητος); – 265,7 δικαιοσύνης recte alii: διαθήκης S; verbum δικαιοσύνης fortasse in exemplari codicis S sicut "nomen sacrum" compendio adhibito scriptum erat. itaque librarius compendium quid vellet ignorans in verbum διαθήκης perlegit. (de ceteris lectionibus huius generis confer Mann 31sqq).

Maxima autem pars lectionum propriarum, quae inveniuntur in codice S, tribuenda est neglegentiae scribae, qua factum est, ut nonnulla omiserit cum illas minutias: 252,12 δὲ, 260,3 τὴν – tum illa graviora: 236,11 ἡμῶν, 253,14 τῆς παρθενίας, 256,13 ἀγγελικὸν (cum recensione δ), 256,17 οἱ ποιμένες, 266,4 ἐν, 267,9 μάλιστα. – praeterea multa variavit e.g. 237,9–10 τὴν κατασκευὴν: τὸν κατασκευασμὸν S, 237,12 ὑπὸ: διὰ S, 239,4–5 τὸ ... δηλούμενον: τὸν ... δηλούμενον S, 243,7 περὶ τούτων: περὶ τούτου S, 259,18 ἀποσημαίνουσιν: ὑποσημαίνουσιν S, 262,16 προῆλθεν: διῆλθεν S (de ceteris confer Mann 31sq), – et hic et illic verba ex libidine transposuit e.g. 237,10 αἱ κατὰ τὴν: αἱ τὴν κατὰ S (S^2 correxit), 247,4 βίῳ γενόμενον: γενόμενον βίῳ S, 268,5–6 τὴν ἐπίνοιαν τῆς ἐπανόδου: τῆς ἐπανόδου τὴν ἐπίνοιαν S.

Nonnullis autem locis scriba verba Gregorii vel potius doctrinam eius corrigere aut mutare videtur. prae ceteris exemplis, quae in hac oratione inveniuntur, inspice locum 247,17: corrector ut est vir vere doctus verbum

θεοτόκον a Gregorio fuisse alienum putavit. dogma enim Mariae deiparae aetate Gregorii Nysseni nondum concilio sanctum erat. itaque pro τὸ θεοτόκον σῶμα τῆς παρθένου scribit τὸ θεοδόχον σῶμα τῆς παρθένου (una cum codicibus familiae ζ). quorum verborum usu in aliis operibus collato Gregorium corpus Christi semper θεοδόχον, corpus autem Mariae iam θεοτόκον appellavisse apparet, quemadmodum posteri fecerunt. proinde corrector anxietate sua Gregorium ipsum tetigit.

Qualis sit textus recensionis α, accurate investigare perscrutarique possumus testibus OMS collatis. nam consensus codicum OMS et ubicumque O cum M contra S facit, aut O cum S contra M, aut denique M cum S contra O, consensus duorum testium textum recensionis α servavisse videtur. qua de causa codices OMS sunt recipiendi in apparatum.

(2) De recensione α

Quales sint illae lectiones, quibus OMS inter se cohaerent et a reliquis codicibus secedunt, – id est quales

lectiones proprias recensio α exhibeat, nunc est demonstrandum: sat erit graviora sola exempla hic proferre (de ceteris cf. Mann 42–52). sunt magni momenti et ponderis verba, quae soli codices OMS addiderunt, e.g. 254,11–12 post verba καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν addiderunt αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. quae verba in textum apte quadrare videntur. sed cautio est. nam Gregorius hic (scil. 254,1–256,11) aperte planeque de annuntiatione Mariae disserit laudatque solum Luc 1,26sqq. verba autem, quae recensio α (contra totam aliam traditionem) praebet, ex evangelio secundum Matth 1,21sqq hausta et cum verbis evangelii secundum Lucam commixta et conglutinata sunt. itaque verba, quae recensio α addidit, sunt solum ornamentum textus neque ineptum neque necessarium et ille scriba, qui haec addidit, minime utilitati aut necessitati attendit, pulchritudini maxime. – simili modo 254,12–13 codices OMS post ἄκουσον καθαρᾶς παρθένου φωνὴν addiderunt haec: πῶς ἔσται μοι τοῦτο ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω. etiam haec verba apte in textum quadrare videntur. sed iterum cautio est. omnes enim codices haec verba ex evangelio secundum Lucam hausta paulo post scribunt: 254,16–255,1 ἀπείρηταί μοι, φησίν, ἀνδρὸς ὁμιλία. πῶς ἔσται μοι τοῦτο ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω. et in illis, quae sequuntur, Gregorius aperte planeque disserit de verbis, quae laudat, quod 254,12–13 non fecit. verba igitur 254,16–255,1 laudare Gregorio necessarium fuit. sed 254,12–13, ubi recensio α his verbis additis contra totam aliam textus traditionem facit, additamentum est solum ornamentum textus rhetoricum. et his et aliis locis inveniuntur in recensione α vestigia viri vere docti, qui textum Gregorii suo Marte mutare et quod ipse quidem pro sua parte animo intenderat, sententias variis lectionibus suis amplificare et ornare temptavit: 240,2–3 τὴν κακίαν τὴν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ῥιζωθεῖσαν: τὴν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ῥιζωθεῖσαν ἁμαρτίαν; 241,6–7 τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν: τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν; 242,9–10 ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος:

τῆς δικαιοσύνης ἥλιος; 245,8–9 ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς: ἐπὶ πονηρούς τε καὶ ἀγαθοὺς; 247,15 ὡς: ὥσπερ; 253,17 μνηστεύει: μνηστεύεται; 257,5–6 κατάκλισις: ἀνάκλισις; 259,3 ἀνατέλλει: ἀνατέταλκε; 262,3 γινομένων: γιγνομένων; 263,5 τῶν κόλπων: τοῦ κόλπου; 263,10 ἔνθεν: ἐντεῦθεν; 264,7–8 σκοτόμαιναν: σκοτομήνην; 264,11 ἀποπεπτωκὸς: ἐκπεπτωκὸς; 264,17–18 τὸ ἀνθρώπινον γένος: τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος; 265,10–11 εἰσήνεγκεν ... ἀντεισήνεγκε: εἰσήγαγεν ... ἀντεισήγαγε; 265,12 ἀμάραντος: ἀμαράντινος; 267,5 οὐ γὰρ ἀγνοεῖς πάντως: ἀγνοοῦντες ὡς ἔοικεν; 268,17 τῶν κακῶν: τῶν τοσούτων κακῶν (confer etiam apparatum criticum: 265,1–2; 265,3; 267,2).

Quin etiam multis locis non uno exemplari usus esse videtur, sed altero exemplari quod ex alio fonte (scil. hyparchetypo ω_2) fluxit collato textum "correxit": nam mihi quidem persuasum est has lectiones ex alia recensione haustas esse (confer apparatum criticum): 245,1–2 ἐκκαθαρθέντων: παραδιδομένων; 246,1–2 ἑκάτερον ... μεταλαμβάνων: ἑκατέρων ... μεταβαίνων; 248,10 ἀπαράγραπτος: ἀνάγραπτος; – 258,8 ἄρτος: ἄρτος τῆς ζωῆς; 265,11 ξύλον γὰρ ἦν ὁ σταυρός: ξύλον δὲ λέγω τὸν σταυρὸν – (confer etiam in apparatu critico illos multos locos, ubi recensio α (OMS) cum aliis recensionibus coniunctus est: 238,5; 241,4; 241,9–10; 249,9 etc., imprimis autem 252,12–18 et 255,4–5). – cum hic et illic haesitaret exemplari collato, quae verba quibus praeferret, varias lectiones in margine et inter lineas scripsisse videtur, quas librarii testium OMS, qui ad hanc recensionem α recedunt, alii neglexerunt alii textui inseruerunt et nonnumquam iterata examinatione extinxerunt (confer apparatum criticum 255,15; 258,4; 260,10; 262,7–8; 267,14 et Mann 42sqq). – hoc quoque optime quadrare videtur, quod rarissime neglegentiae manifestae et errores in recensione α deteguntur et cum invenis verba omissa, sensus textus vix aegre tangitur: immo librarius consulto illa verba omisisse videtur (confer apparatum criticum

236,4; 250,1; 252,3; 267,16; – confer etiam illas varias lectiones, quae primo obtutu manifestae neglegentiae librarii esse videntur: 247,14–15 ἀνεκαλύφθη: ἀπεκαλύφθη; 249,12 ἐπιπνοίας: ἐπινοίας; 264,4 ἀπολοφύρηται: ὀλοφύρηται). – quae cum ita sint, lectiones propriae recensionis α, quae olent virum doctum et librarium corrigentem, magna ex parte non in textum receptae sed in apparatum seclusae sunt. non autem nego dubium restare periculumque esse ne Gregorium ipsum tetigerim. desperata autem cognitione certi id sequi volo, quodcumque veri simile videatur et in his et in aliis rebus timeo nimiam timiditatem.

At 235,11–236,1 verba recensionis α in textu inveniuntur, quia codices recensionis α recte ut mihi quidem videtur scribunt πρὸς τὴν τῶν λεγομένων σαφήνειαν, cum ceteri pro τῶν λεγομένων verba τῶν ἀκουόντων tradant. nam Gregorius semper utitur genitivo rei, numquam genitivo personae, cum vocem σαφήνεια cum genitivo coniungit (confer GNO I Eun 300,26 τὴν τῶν ὀνομάτων σ., V Eccl 293,8 τὴν τῶν ἀνεκφωνήτων σ., VI Cant 180,15 τὴν τῶν δηλουμένων σ., 227,2 τὴν τῶν δογμάτων σ., VIII 1 Perf 175,2 τὴν τῶν ζητουμένων σ., 205,17 τὴν σ. τῶν εἰρημένων, IX Trid spat 289,6 τὴν τοῦ εὐαγγελίου σ.). dubitari potest, quin hoc loco τῶν λεγομένων in fonte recensionis α (scil. in hyparchetypo ω_1) fuerit. nam codices recensionis β, qui etiam ipsi recedunt ad illum fontem, scribunt τῶν ἀκουόντων. fortasse fuit in exemplari recensionis α sicut alii tradunt τῶν ἀκουόντων, quae verba hoc loco falsa esse ille corrector cognovit, ut fuit vir vere doctus et sagax et linguae Gregorii peritissimus. itaque correxit textum, qui hoc loco ab omnibus codicibus non recte traditus est, et coniecit illa verba τῶν λεγομένων.

Difficile dictu est, quale sit, quod scriba aut corrector huius recensionis animo intenderit 265,9 additis post παρεστήσατο verbis καὶ τοῦ φωτὸς τὸν γενέτην ἀπεκύησεν. nam verba hoc loco ordinem figurae analogicae (scil. 265,5sqq) turbant perduntque (confer Mann 47sq). prae-

terea a nostri auctoris usu loquendi scribendique discedunt, cum Gregorius, cui multa nomina suppeditant, quibus Christum salvatorem mundi et auctorem salutis descripsit, verbis τοῦ φωτὸς τὸν γενέτην non usus sit in ceteris operibus. et nimirum opera Gregorii perscrutanti tibi vox φῶς, φωτός saepissime occurit, cum vocem γενέτης, γενέτου frustra quaeras. fortasse corruptela alia aliam trudit hoc modo orta: 265,9 omisit recensio α verba τοῦ ὄφεως. scriba autem iterata examinatione et alio exemplari collato verba in margine aut inter lineas addidisse videtur, quae legere non potuit scriba alter, qui exemplari correctoris usus est. corrector τοῦ ὄφεως se scripsisse putavit, scriba alter legit τοῦ φωτὸς et quo loco verba textui applicanda sint nescit. itaque ut est vir vere doctus suo Marte construxit et in textum intrusit sententiam novam illi rationi accomodatam, qua iterum atque iterum usus est Gregorius hoc loco in sententiis (265,5sqq) explicandis.

(II) De hyparchetypo β

(1) De testibus hyparchetypi β

Iam nobis agendum est de libris recensionis β, qui sunt
L Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12 (= L), Londi-
Lond.Old Royal niensis Musei Britannici Old Royal 16 D I (= Λ)[2],
16 D I Taurinensis gr. C I 11 (= Q), Vaticanus Ottobonianus
Taurinensis 119, Montepessulanus 122, Constantinopolitanus πανα-
gr. C I 11 γίου τάφου 773. certum ordinem, qui similis esset illi, quo
Vat. Ott. 119 opera Gregorii in codicibus recensionis α disposita sunt,
Montep. 122 in his libris frustra quaereres. tamen in his codicibus ser-
Const. παναγ. moni nostro In diem natalem semper praecedit oratio In
τάφ. 773 Christi ascensionem, semper sequitur oratio In sancta lumina.

[2]Codices Londiniensis Musei Britannici gr. Old Royal 16 D I sigillo Λ, Taurinensis gr. C I 11 sigillo Q solum in hac parte praefationis signantur ut est mos aliorum GNO editorum. itaque in breve cogere possum, quae de his libris agam. sed sicut K et W (cf. supra) etiam Λ et Q in appparatu critico non inveniuntur.

Codices L, Λ, Q, Vat. Ott. 119, Montep. 122, Const. παναγ. τάφ. 773 magna affinitate coniuncti sunt. iam a multis editoribus approbatum est codices recentiores Vat. Ott. 119 et Montep. 122 apographa esse codicis Q, intimam cognationem etiam in nostra oratione affirmare possumus, cum textus recentiorum ad verbum cum textu codicis Q congruat, quamquam pro se quisque codicum recentiorum exhibet sua menda, de quibus non est quod verba faciam. sunt enim levissima et tritissima. – etiam librum Const. παναγ. τάφ. 773 esse apographon codicis Q veri simile est, qui in editione GNO a viro docto Spira solum nominatur (cf. Spira GNO IX pp. 353.431). codex una cum multis aliis codicibus Constantinopolitanis manu scriptis hodie Athenis in Bibliotheca Nationali iacet et a Graecis tam "suspiciose", ut Spira dicit, custoditur, ut tibi "ne unius quidem libri inspiciendi aditum dent". sed tempora mutantur: et codicem Athenis inspexi et iussu praesidis Bibliothecae Nationalis tabellae codicis lucis ope mihi depictae sunt. iam Spira titulis sermonum examinatis cognationem codicum Q et Const. παναγ. τάφ. 773 suspicatus est. in oratione nostra et textus codicis Q et textus codicis Const. παναγ. τάφ. 773 semper idem est paucissimis scribae erroribus additis, ut codicem Const. παναγ. τάφ. 773 ad verbum e Q descriptum esse veri simile sit. – mirum in modum scriba Const. παναγ. τάφ. 773 in textum huius recensionis β intrusit lectiones recensionis α additas aut in margine aut inter lineas aut in textu ipso, sed plerumque ea ratione, ut lectionibus recensionis α faveret. exemplum habes quemadmodum lectiones alterius recensionis ad alteram permanant. in aliis codicibus solum suspicari potes mutuum contagium in exemplaribus praecedentibus factum. in Const. παναγ. τάφ. 773 manifesto deprehendis. num in hoc codice, qui est autographon Maximi Margunii, alio exemplari collato editio orationis nostrae praeparata est?

Progrediamur ad codices QΛL comparandos. Q maxime cum Λ facit, sed non exhibet correcturas codicis Λ, quas librarius quidam et in margine et inter lineas notavit aut textui acerbissima diligentia violentiaque intexuit, quarum vestigia non cernere potes, nisi codicibus Q et L collatis illas deprehendis. consensus enim codicum Q et L illum textum nobis suppeditat, quem liber Λ correctura nondum facta exhibuit.

Intima cognatio, qua codices Q et Λ coniuncti sunt, uno loco comprobari potest: 266,9–10 Λ scribit τοὺς ... ὀφθαλμοὺς, sed litterae ου in verbo τοὺς ita conglutinatae sunt, ut librario, qui Λ exemplari usus est et hoc loco neglegentia quadam infectus verbum ὀφθαλμοὺς aliis verbis intercedentibus nondum animadvertit, scribendum esset illud τὰς, quod legimus in codice Q, quem ad verbum, si nostram orationem respicis, ex Λ descriptum esse manifesto comprehendis hoc loco, – nimirum antequam correcturae illae (cf. supra) ex alio libro sumptae codici infusae sunt.

Agmen librorum supra laudatorum claudit codex L, qui est apographon codicis Arsenii, quo de codice non est quod verba faciam repetamque, quod alii editores scripserunt (prae ceteris vide Jaeger GNO VIII 1 p. 11sqq: "De codice Arsenio antiquo"; de aetate codicis L cf. Mann 64sq). L quam maxime cum Λ facit, sed multis locis verba exhibet, quae Λ neglegentia librarii omisit: 249,17 κατὰ τὸν νόμον, 259,16 θεῷ, 265,10–11 verba αὕτη διὰ τοῦ ξύλου τὸ ἀγαθὸν ἀντεισήνεγκε, 266,7 τὴν αὐτοσχέδιον γεωργίαν τοῦ οἴνου. nonnullis locis L textum conservat, quem librarius codicis Λ iterum neglegentia quadam adductus variavit aut mutilavit e.g.: 243,10 ἐψύχωται L, ἐμψύχωται Λ (cum aliis, cf. app. crit.); 244,8–9 περιτραχύνει L, περιτραχύνῃ Λ; 260,8–9 τὸ (θρυλλούμενον sic) L, τὸν (θρυλλούμενον sic) Λ; 264,17 καθειργμένον L, καθειρυμένον Λ; 266,9 χωλῶν L, χωρῶν Λ (de ceteris locis vide Mann 59).

Ex contrario autem L nonnulla menda exhibet, quae

in Λ non inveniuntur, e.g.: 260,7 ἀληθεῖ: ἀληθές L; 264,16 χαλκαῖ: χαλεπαὶ L; 267,6 ἡμῖν: ἡμῶν L; 269,2 αὐτὸ: αὐτὸν L et 260,11 αὐτὸν: αὐτὸ; 265,3 ἀνθρώπου: ἄνθρωπον L; 269,8 πάσης: πάσῃ L – omisit L 240,4 τὸ εὐαγγέλιον. peccat librarius codicis L hic et illic etiam in minutiis: 240,13 κατεκρατήθη: κατεκραθήτη; 255,8 ἥκῃς: ἥκεις; 263,15 ἀντιβοήσει: ἀντιβοήσῃ; 263,16 ἀντοδύρηται: ἀντωδύρηται; 268,12 εἶδε: ἴδεν; – 240,18 scribit L σοδομητικῆς; 245,14 ἀνατέλλει; 241,2 θεόμαχος; 241,7 ὑπερηφανείαν; 256,11 θαυματοποιείας; 251,1 et 251,15 εἴδωμεν. quae menda omnia in Λ nimirum frustra quaeris. praeterea librarius codicis L saepe se ipsum in scribendo corrigit verbis quae primo obtutu praeteriit et reliquit iterata examinatione suppletis supra lineam (confer apparatum criticum: 238,2; 241,14; 242,12; 245,11; 247,7; 256,12; 260,1; 263,4; 264,11; 266,6–7; 267,5; – confer etiam librarium se ipsum corrigentem: 251,17; 256,3). saepe etiam verba omissa aut falso scripta in margine a librario eodem (L^1) suppleta sunt (confer apparatum criticum: 237,16; 257,5–6; 269,8 – confer imprimis 245,16; 255,4; – confer etiam 251,18 titulum in L ab eadem manu in margine additum: περὶ τῶν πανιερῶν γονέων τῆς παναγίας μαρίας). –

Quibus ex omnibus iudicari potest librarium codicis L verba sermonis nostri magna cum difficultate e textu exemplaris sui eruere potuisse, quod exemplar idem scriba in initio codicis (fol. 2) expressis verbis declarat: βίβλος διαφέρουσα ἀρσενίου ... quibus verbis manifesto comprehendis codicem L nullo libro interposito e codice Arsenii descriptum esse. consensu autem codicum L et Λ apparet et librum Λ recedere ad codicem Arsenii, quod factum esse videtur alio (aut aliis libris) intercedentibus, qui fortasse partem quandam illorum mendorum exhibuerunt, quae in Λ invenimus.

(2) De recensione β_1

Quae et quales sint lectiones propriae codicis Arsenii, qui est recensio β_1 (= consensus codicum L et Λ), nunc est demonstrandum: textus codicis Arsenii multis locis librarii vitiis erroribusque vexatus est. quam rem demonstrant illa multa verba omissa, quae sunt partim pusilla levissimaque: 236,8 τῷ, 237,1 δὲ, 237,2 τι, 238,15 τὰ, 239,8 ἦν, 240,11 ὁ (+F[1]), 241,4 ἦν, 242,16 γὰρ, 250,1 ὁ, 251,7 ἡ, 252,2 τις, 256,13 καὶ, 259,16 ὡς – partim graviora cum magno detrimento sensus et textus: 236,16 βίον; 238,6 ἢ περιβάλλεσθαι; 239,4 νόει; 241,16 πονηρῶν; 242,7 μέτρον; 242,10 θανάτου; 245,17 λοιπῶν; 247,1 ἡ γὰρ; 248,10 δύναμις; 258,16 ταύτην; 259,13 ἐπὶ τοῦ τόπου; 259,14 χαρὰν μεγάλην; 261,7 διὰ; 260,17 παρασχόμενα; 262,6 ὅπως; 268,19 ζωῆς; 269,12 εὐλογητὸς. – 239,1–2 homoioteleuto, quia praecedit προσαυξανομένη, adductus librarius verba omisit καὶ ἡ νὺξ κολοβουμένη et eodem modo 267,13, quia praecedit verbum οὕτως, omisit verba ἀλλ᾽ ἑτέρως. 261,6 initium duarum sententiarum idem est τίς ἂν: nimirum in codice Arsenii prima sententia (τίς ἂν – συμφοράς;) a librario neglegenti omissa est.

Et verba mutata magna ex parte manifestae neglegentiae librarii sunt: 236,17 κύριος: χριστὸς; 240,10 δὲ στάσιμον: ἐνστάσιμον; 241,3 ἀδάμαστος; ἀδαμάντινος; 241,10 βλαστὸν: βάτον; 242,8 τότε pr: καὶ; 245,12 οἰωνιστοῦ: οἰωνισμοῦ; 245,13 ἀλλοφύλοις: ἀλλοτρίοις; 245,14–15 τὸ γένος: τοῦ ἑνὸς; 246,4 στάσιν: σύστασιν; 246,8 προφήτου: προφητικοῦ; 247,1 ἡ γὰρ αὐτὴ: αὕτη 247,2 ἐκώλυσεν: ἔλυσεν; 249,8 ἐκ: ἀπὸ τῆς; 249,18 διδάσκων: διδάσκει; 250,17 τῶν ἀγγέλων: τῶν εὐαγγελίων (+ A[m]); 252,10 πεσεῖν: ποιεῖν; 253,6 γὰρ: δὲ; 254,3 ἀπεναντίον: ἀπέναντι; 260,9 οἷος: οἷον; 260,17 ἓν: ἢ; 263,3 περὶ: παρὰ; 264,2 εὐθυμότερα: εὐσημότερα; 265,13 γίνεται: ἐγένετο; 266,1 γέννησις: γένεσις; 266,3 γέννησιν: γένεσιν; 266,8 ποικίλων: οἰκείων; 267,6 ἡμῖν: ἡμῶν. – dubitari potest, quin varia lectio 254,5 λύπαις: λύπας neglegentia librarii orta sit. nam neque verba λύπαις … κατεδικάσθη neque verba λύπας … κατεδικάσθη a nostri auctoris usu loquendi scribendique abhorrent; 253,17 scripsit post παῖδα verba φυλάττων μνηστείας ὀνόματι pro verbis ἡ δὲ συνάφεια μέχρι μνηστείας ἦν. quae varia lectio mihi quidem videtur non ad virum corrigentem recedere, cuius vestigia in codice Arsenii, cum recenses ceteras lectiones proprias, frustra quaeris. fortasse cum quis corruptelam textus, quae fuit in exemplari codicis Arsenii, sanare conatus esset, varia lectio orta est. – itaque mihi persuasum est et illa pauca pusilla verba addita quae in codice Arsenii inveniuntur non recedere ad virum doctum, qui textum amplificare et ornare temptavit. immo sunt librarii, qui neglegentia adductus hic et illic et verbis levissimis additis peccat: 262,6 post τε addidit (ineptissime!) καὶ, 256,12 ἀλλ᾽: ἀλλὰ καὶ; 257,10 ante φόρῳ addidit τῷ; 259,15 post πᾶσα addidit ἡ; 253,17 ante ἑαυτῷ addidit ὡς δῆθεν; – ceterum quadrat, quod rarissime ordo verborum in codice Arsenii commutatus est (261,12–13 τὸ βρέφος πρὸς ἑαυτὸν: πρὸς ἑαυτὸν τὸ βρέφος), quia ii, qui textum "emendare" temptant, et ordinem verborum libenter tangunt perduntque.

Praeterea textus numquam aliis exemplaribus collatis contaminatus aut viro docto Byzantino intercedente emendatus esse videtur. quod iam elucet, cum respicis lacunam magnam (237,5–16), quam omnes testes codicis Arsenii exhibent et quae in nullo codice recensionis β_1 suppleta est libris recensionum ceterarum quae omnes illa verba omissa exhibent collatis. hic enim verbis καὶ κατεσιγάσθη φωνὴ ἀγαλλιάσεως (237,5) scriptis librarius aberravit ad 237,16 δυνάμεις συνεπηχούσης. quae verba non modo non cohaerere inter se sed maxime disiuncta et contraria esse idem librarius vel potius ille, qui eum secutus est, cognovit. itaque mirum in modum verba conglutinavit et scripsit φωνὴ ἀγαλλιάσεως δυνάμει συνεφηχούσης, quia verba, non rem secutus est.

(3) De recensione β_2

Cum codicibus recensionis Arsenii coniuncti sunt libri
E Vaticanus gr. 446 (= E) et Vaticanus gr. 679. de codice E
Vat. 679 non est quod verba faciam, de quo iam saepe actum est in hac editione GNO, quia hic liber sicut codices familiarum, quas supra laudavi, multa opera Gregorii Nysseni continet. codex Vat. 679 unum solum Gregorii Nysseni opusculum exhibet, scil. nostram orationem In diem natalem. opera alia, quae hoc codice continentur, sunt auctorum variorum ecclesiasticorum. disposita sunt secundum annum liturgicum: undecim sermones, in quibus est nimirum oratio nostra, spectant ad diem natalem Jesu Christi (25. Dec.), quos sequuntur sex sermones, qui spectant ad diem luminum (6. Jan.). agmen sermonum claudunt orationes duae, quae spectant ad occursum domini (2. Febr.)[3].

Codices Vat. 679 et E multis et gravissimis lectionibus coniuncti sunt, quibus demonstratur utrumque ad idem exemplar, quod nomino β_2, redire. priusquam de lectionibus propriis utriusque libri refero, agendum est de illis ipsis communibus lectionibus, quibus recensitis optime iudicari potest, qualis sit textus communis exemplaris, (id est) recensionis β_2. interdum in hac recensione verba Gregorii mirum in modum mutata sunt, interdum nova quaedam verbis Gregorii addita sunt: 256,15 ubi Gregorius agit de infante, quae iacet in praesepio, addiderunt post καὶ (prius) verba ἐν ἀπορίᾳ τοσαύτῃ καὶ ἐρημίᾳ. non difficile est diiudicatu, quid in animo habuerit ille, qui haec addidit: nam orationem verborum ornatu perpolire voluit. eadem via ac ratione, ut mihi quidem videtur, addidit 250,13 post τὸν ἱερέα verba διὰ τῆς μιαιφονίας. id enim agit, ut necem Zachariae inter templum et altaria ab Iudaeis inlatam gravibus verbis exaggeret. sed his verbis additis inepte figuram rhetoricam ἱερέα

[3]De ordine reliquorum operum vide Ehrhard I 3,2 et 800.

ἱερουργήσαντες tetigit turbavitque. cum Gregorius necem Zachariae inlatam breviter perstrinxisset, ille ut est vir eleoquens narrationem finivit verbis ἡ δὲ ἱστορία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον additis post ἱερουργήσαντες. ubicumque ergo Gregorius breviter strictimque dicere de aliqua re videtur, ille pluribus verbis disserere vult; 245,13 Gregorius scribit ἐπιθειάζοντος. ille sermonem illustrans atque exornans addidit καὶ βοῶντος (confer etiam illa multa verba in E addita, quae omnia in apparatu critico inveniuntur: 235,5, 237,6, 237,8, 240,8, 245,1, 245,8, 245,8, 245,10, 246,11, 250,9, 254,6–7; 255,4; 256,15, 263,3 – quid sibi velit additamentum 238,12, aenigma est.). ludit, describit aliquid modo pressius modo elatius, modo elegantissime modo tritissime atque ipsa varietate temptat efficere, ut alia aliis, quaedam fortasse omnibus placeant: 236,6–7 variavit suo Marte verba ἡ παροῦσα τῆς ἑορτῆς ὑπόθεσις τὸ τῆς ἀληθινῆς σκηνοπηγίας ἐστὶ μυστήριον et scripsit pressius: ἡ παροῦσα ἑορτὴ ὑπόθεσις τῆς ἀληθινῆς σκηνοπηγίας ἐστί, simili modo: 248,10–11 ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ εὐαγγελίου: ἐν τῷ εὐαγγελίῳ – 237,14 variavit κτίσεως in λήξεως, 238,6 ἢ in καὶ et 242,5 καὶ in ἤ, 240,20 φαίνεται in ἐπιφαίνεται, 241,6 παρανομίαν in πονηρίαν, 243,10 τέθνηκε in τέθλασται, 251,11 δέδωκεν in ἔδωκεν, 255,12 νυμφοστόλος in νυμφαγωγὸς, 256,13 ἀγγελικὸν in εὐαγγελικὸν, 262,4 πολύτροπον in πολύπλοκον, 263,15 ἀντιβοήσει in ἀντηχήσει et 268,2 (ineptissime!) νοήματα in δόγματα (confer etiam illa verba in recensione β_2 mutata, quae omnia in apparatu critico inveniuntur: 247,8, 250,6, 252,16, 256,2, 256,11, 256,16, 257,8, 257,11, 264,4, 265,9, 265,14, 269,2). – 268,8–9 (ἑαυτὸν δίδωσιν ἀντὶ τῶν κεκρατημένων ἀντάλλαγμα) omisit recensio β_2 ἀντὶ, quae res fit non quia librarius peccavit, sed consulto ut mihi quidem videtur verbum praeteriit, quia ex animi libidine hoc loco brevius pressiusque idem dicere voluit (confer etiam in apparatu critico verba, quae omisit 264,18 et 252,14).– paucae negle-

gentiae librarii manifestae in recensione β_2 deteguntur, quae sunt magna ex parte menda cum levissima tum tritissima. omisit enim 251,5 τοῖς, 254,13 ὁ, 254,17 μοι, 256,2 σοι, – 244,8 ἀεὶ. 269,9–10 librarius autem neglegentia adductus a verbis τῆς κτίσεως (8) aberravit ad verba τῆς κτίσεως (10) et omisit verba, quae intercedunt (ὁμόφωνον – τῆς κτίσεως).– tamen mihi quidem persuasi totam recensionem β_2 doctam appellandam esse, quae non raro ipsum Gregorium corrigere temptavit. qua de causa omnes has lectiones proprias, quamvis hic illic sagaces, falsas esse suspicor. itaque eas non in textum recepi sed in apparatum seclusi, quamquam mihi concedendum est, hic et illic dubium restare. nam periculum est, ne Gregorium ipsum tetigerim. sed etiam in his timeo nimiam timiditatem.

Codex Vat. 679, qui sermones ad annum liturgicum dispositos continet, vetustior est libro E, qui opera Gregorii Nysseni exhibet. sed Vat. 679 multa menda exhibet, quae in E non inveniuntur. prae ceteris vide lacunam 242,4–5, ubi Vat. 679 omisit οὐκ ἦν ὁ συνίων καὶ ἐκζητῶν τὸν θεόν, ὅτε, quae verba E praebet sicut nonnulla alia, quae, cum in E inveniamus, in Vat. 679 frustra quaerimus, e.g.: 253,16 καὶ (prius) et 261,4 καὶ; 254,2 δὲ; 255,3 ἂν et τῷ. praeterea codex Vat. 679 itacismis et aliis pessimis mendis orthographicis (quorum inutilem farraginem hic conferre supersedeo) tantopere scatet, ut fieri non possit, quin librarius codicis E libro Vat. 679 exemplari usus quamvis sit multo cautior nullum vestigium illarum neglegentiarum reliquerit. itaque veri simile est codices E et Vat. 679, quos multis et gravissimis lectionibus coniunctos esse supra demonstravimus, ad unam eandemque recensionem β_2 redire.

Magnus et numerus lectionum propriarum codicis E, quae omnino non sunt omnes neglegentiae librarii. nam saepe librarius codicis E non tam errore quam libidine variandi adductus ex continuatione verborum – modo quaedam addidit: 236,2 κατὰ τὸν νόμον ante κερατίνης, 238,16 καὶ post ἀδελφοί, 246,11 τοῦτο ante τὸ παιδίον, 247,1 τις post παρθένος, 263,3 τὴν ante μίαν, 260,13 καὶ ante ἐπιβουλεύεται, 269,12 ὁ θεὸς post εὐλογητὸς – modo quaedam variavit: 236,15–16 ἀφθορίας: νηδύος; 240,15 μείνειε: μείνῃ, 242,9 ἐπανέτειλε: ἀνεφάνη; 245,3 ἐπὶ: εἰς; 250,6 τὸ: ὅτι; 256,4 ἐστὶν: ἦν; 259,11–12 γεννήσει: γενέσει; 260,10 ὑπὲρ: ὑπὸ; 262,1–2 ἀνακλήσεις: ἀνακλάσεις; 264,14 πρὸς: εἰς; 268,2 ὀνόματα: νοήματα; et consulto verba variavit sicut mihi quidem videtur etiam in his minutiis: 265,15 τοιαύτην: τοσαύτην; 267,15 τοσοῦτον: τοσοῦτο. – et ordo verborum in E nonnumquam a librario mutatus est (confer apparatum criticum: 237,13–14; 255,1–2; 260,15–16; 268,1). – librarius autem quia peccavit hic et illic quaedam verba omisit: 241,11 τῶν ante Ἰουδαίων, 244,3 τῷ ἀνθρώπῳ, 257,16 δὲ, 261,15 ἴδιον, 264,15 νῦν, 269,13 τῶν αἰώνων. 251,6–7 omisit verba περιχαρεῖς – εἰρήνη, quia librarius homoeoteleuto (εἰρήνη 6 et εἰρήνη 7) perductus aberravit. pauca menda orthographica in E deteximus, quae sunt omnia librarii neglegentiae: 253,4 ἐξαμάρτοιεν: ἐξαμάρτοιε; 253,7 ἀναθήματος: ἀναθέματος; 262,14 φωνῇ: φονῇ. – quibus ex omnibus apparet lectiones proprias codicis E, quamquam hic et illic adrident, licentias esse librarii. itaque in libro E ad illas (supra laudatas) licentias gravissimas recensionis β_2 accedunt aliae licentiae, quae omnia idem volunt. nam liber E non modo manifestis lectionibus communibus cum recensione β_2 coniunctus est, sed eadem vi ac ratione et auctor recensionis β_2 et librarius libri E textum Gregorii verbis additis et mutatis amplificandi exornandique causa tetigerunt. fortasse in communi exemplari recensionis β_2, ad quod testes E et Vat. 679 recedunt, in margine aut supra lineam variae lectiones adiectae erant, quae cum librarius codicis Vat. 679 magna ex parte praeterisset, librarius libri E praetulit et textui inseruit. quae cum ita sint, fieri non potest, quin et pars quaedam illarum lectionum propriarum codicis E iam ad exemplar recensionis β_2

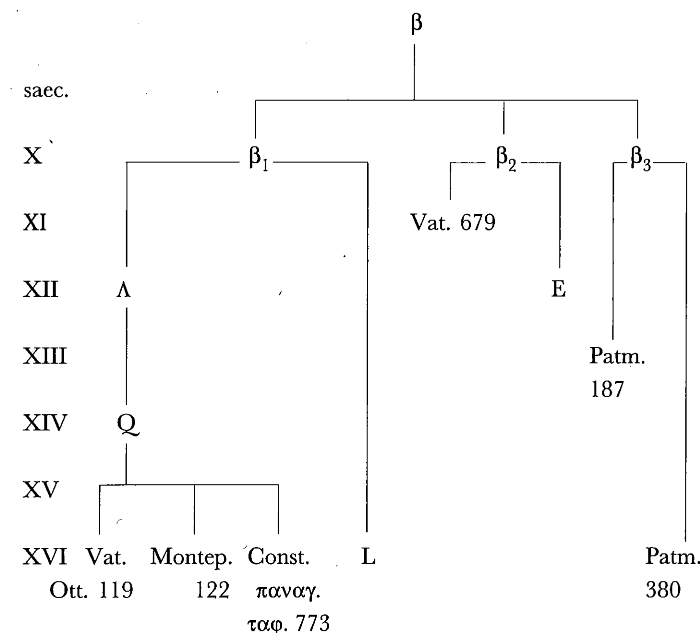
redeat. itaque non codex vetustior Vat. 679, qui nil nisi mendis neglegentiisque librarii scatet, est ille testis, qui textum recensionis β_2 in apparatu critico illustret, sed liber recentior E, qui maxima affinitate sicut vidimus coniunctus est cum exemplari suo.

Patm. 187 *(4) De recensione β_3*

Patm. 380 (Patm. 181)

Non nisi praetereundo mentionem facio duorum codicum Patmensium 187 et 380, qui etiam ad illum fontem β revocandi sunt, ex quo recensiones et β_1 (codicis Arsenii) et β_2 (codicum E, Vat. 679) provenerunt. codicem Patm. 380 apographon esse codicis Patm. 181 iam Ehrhard titulis sermonum collatis demonstravit. quam rem mihi non probare licet, quia hodie Patm. 181 inutilis est, cum pars prima huius libri, quae 23 quaterniones = 184 folia continuit, amissa sit, qua in parte fuit etiam oratio nostra. itaque veri simile est et codicem Patm. 187 e Patmensi 181 textum orationis nostrae hausisse. textus enim et Patm. 380 et Patm. 187 idem est exceptis illis mendis, quae librarii utriusque codicis addiderunt. quibus de mendis propriis non est quod verba faciam. sunt et levissima et tritissima (cf. Mann 84sq). idem iudicium faciendum est de lectionibus codicis Patm. 181 (hodie perditi ac amissi) propriis, quibus Patm. 187 et Patm. 380 inter se cohaerent: sunt enim pessima menda, quae librario tribuenda sunt, qui nihil quidem interpolavit, paucissima variavit, sed plerumque quantulo fuit ingenio sana amputavit et mutilavit (cf. Mann 85sq). displicet inutilem farraginem hic coacervare. sat erit audivisse nullam inveniri in communi fonte β_3 codicum Patmensium lectionem (scil. exceptis manifestis erroribus), quam non cognoverimus collatis aut recensione β_1 codicis Arsenii aut recensione β_2 codicum E et Vat. 679. codices ergo recensionis β_3 ad textum constituendum neglegere licet.

Cognatio codicum intima, qui ad recensionem β redunt, hoc stemmate delineari potest:

(5) De recensione β

Textus autem recensionis β, qui est consensus textus codicis Arsenii (= β_1) et codicum E, Vat. 679 (= β_2) et codicum Patmensium (= β_3), magni aestimandus est, quia in hac recensione verba Gregorii quibusdam locis servata sunt incorrupta atque integra. 244,13–245,2 invenitur in textu huius recensionis doctrina Gregorii de hominibus et bonis et malis omnibusque rebus restituendis in integrum atque pristinum statum et de plena atque absoluta abolitione vitiositatis (quae doctrina a viris doctis et interdum a Gregorio ipso voce ἀποκατάστασις perhibetur): καὶ οὕτως ὁ παντελὴς ἀφανισμὸς τῆς κακίας γενήσεται πάντων εἰς ζωὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀνακληθέντων, τῶν μὲν δικαίων εὐθὺς εἰς τὴν ἄνω λῆξιν μετοικισθέντων, τῶν δὲ ταῖς ἁμαρτίαις ἐνεχομένων τῷ τῆς γεέννης πυρὶ ἐκκαθαρθέντων. anxietate dogmatica adducti pro ἐκκαθαρθέντων scribunt omnes alii παραδιδομένων, quo verbo

mutato orthodoxia vix aegreque defensa est. nam etiam verbis οὕτως ὁ παντελὴς ἀφανισμὸς τῆς κακίας γενήσεται πάντων εἰς ζωὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀνακληθέντων, quae ab omnibus codicibus fideliter subtiliterque servata sunt, illa doctrina tam manifeste est expressa, ut cernere et paene tangere videaris. aliis operibus Gregorii collatis, in quibus doctrina deprehenditur, vix unum reperias, cuius codices ad unum omnes doctrinam Gregorii integram et sanam et incontaminatam referunt. semper invenias codices, quorum librarii, cum illa verba legissent, aut dubitaverunt de orthodoxia Gregorii aut sententias, quibus disserit de illa doctrina, mutaverunt aut deleverunt et pro his verba a Gregorio aliena inseruerunt (cf. e.g. IX Mort 54,17–57,7 et quod vir doctus Heil disputavit in praefatione GNO IX p. 14sqq; cf. etiam VII 1 Vit Moys 57,10; An et res PG 46 104 B). recensio autem, quae doctrinam illam Gregorii non tetigit, et in aliis operibus ad summam antiquitatem integritate atque sinceritate est remittenda. itaque et in nostra oratione recensio β, quae 244,13sqq illum locum non mutavit aut delevit, ad textum constituendum magni momenti esse videtur.

Etiam 252,1sqq primigenium textum codices stirpis β servavisse mihi quidem persuasi. quo loco Gregorius agit de rebus gestis, quas sicut dicit arcana et occulta quaedam historia (ἀπόκρυφος ἱστορία) memoriae prodit et de partu Mariae virginis et de eius in templum praesentatione et qua condicione denique Iosepho desponsata sit. sunt vestigia protevangelii Iacobi, quae Gregorius hic pressisse videtur; sed nusquam nimirum illum textum ad verbum repetit sed succinctis brevibusque sententiis illas narrationes protevangelii comprehendit. hic codices stirpis β a reliquis libris secedunt, cum sententias brevius referant allocutione obliqua usi. itaque scribunt 252,12 δυναμωθεῖσαν LE: δυναμωθεῖσα alii, 252,14 ὀνομάσαι E (solus): ὠνόμασεν alii (hoc loco una cum L). et LE omittunt verba ab aliis addita 252,13 ἔλαβεν et 252,18 ἐσπουδάσθη. cum constet inter omnes homines et legentes et

audientes melius faciliusque animo et cogitatione assequi sententias, quae non sequuntur allocutionem obliquam, fuit quidam, qui illam corrumperet et quodam modo ad quotidianum genus sermonis accomodaret, quod factum est iam in primis exemplaribus. nam maxima pars codicum et antiquissimorum sequitur manum correctoris.

Et nimirum menda quaedem in recensione β inveniri possunt, quia haec in libris describendis etiam ab optimis librariis evitari non possunt. sunt autem in hac recensione et tritissima et levissima: omissa sunt verba 238,11 ἐκείνην, 246,19 τὰ alt, 252,2 τις, 253,16 καὶ alt, 263,9 ἤ, 265,6 δὲ (confer etiam in apparatu critico illa verba, quae et in recensione β et in aliis recensionibus omissa sunt: 244,1, 251,10–11, 254,11, 262,17, 266,10) et hic et illic verba mutata sunt: 250,15 ἀναδραμεῖν: διαδραμεῖν, 255,6 ἐπειδὴ: ἐπεὶ, 255,13 παρίστησι: περιίστησι, 255,16 ἐπεσπάσατο: ἔσπασεν, 259,11 τὸν: τὸ, 263,4 ἑαυτὸν: αὐτὸν, 264,6 ἡμῖν: ἡμῶν, 268,3 περὶ τὸ γενόμενον: περὶ τοῦ γενομένου, 268,8 δικαίως: δικαίω, 269,7 οὐ προσάπτεται: οὐχ ἅπτεται – et ineptissime: 266,9 ἅλματα: ἀλγήματα, 245,9–10 τὴν δρόσον: τὸν δρόμον, 264,7 διαβόλου: βίου, quae corruptelae textus quia non sunt emendatae textum recensionis β minime a manu correctoris tactum esse demonstrant. itaque et rarissime in recensione β verba addita sunt: 236,17 οὗτος ante ἐπέφανεν (et scribit hoc loco sic: οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὗτος ὁ κύριος οὗτος ἐπέφανεν ἡμῖν) et (una cum aliis libris) 251,8 τῶν ante τριβόλων, 265,16 τὸ ante πέρας, 248,7 ἦν post ἄκαιρον, confer etiam 256,1 δύναμις ὑψίστου: ἡ δύναμις τοῦ ὑψίστου. – nonnullis autem locis difficile est diiudicatu, utrum lectio propria recensionis β praeferenda sit an lectio codicum reliquorum. quia lectio utraque in textum quadrat, nemo est, qui probare possit, cuius recensionis verba genuina aut depravata et a Gregorio aliena sint: e.g., 265,5 in recensione β legitur ἀνώρθωσεν, in ceteris testibus textus ἀνέστησεν;

254,12–13 scribunt ceteri ἄκουσον καθαρᾶς παρθένου φωνήν, cum legas in recensione β: ἄκουσον καθαρᾶς παρθένου φωνῆς: 267,3–5 legimus in recensione β: ὡς οὐκ εὐπρεπὲς ὂν θεῷ σώματος ὑπελθεῖν φύσιν καὶ διὰ γεννήσεως ἑαυτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καταμῖξαι, cum ceteri scribant: ὡς οὐκ εὐπρεπὲς ὂν σώματος ὑπελθεῖν φύσιν καὶ διὰ γεννήσεως ἑαυτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καταμῖξαι τὸν κύριον (confer etiam apparatum criticum 257,18; 247,14–15; 253,2; 255,4–5). et hic valet, quod supra iam dixi: desperata autem cognitione certi id sequi volo, quodcumque veri simile videatur.

(6) De hyparchetypo ω_1, qui est fons communis recensionum α et β

A recensionibus α et β, sicut mox infra videbimus, multis et gravissimis lectionibus variis discedunt recensiones γ δ ε ζ η (confer pag. 177). qua re apparet recensiones α et β ad unum communem fontem redire, quem hyparchetypum ω_1 nomino. proprietas qualitasque hyparchetypi ω_1 consensu codicum, qui testes sunt recensionum α et β, demonstratur. qui sunt libri OMSLE, de quibus modo egimus. quamquam cum apparatum criticum perscrutaris saepe illi testes inveniuntur, ubicumque pro se quisque aut alius cum alio aut aliis verba omisit, addidit aut ordinem verborum commutavit, tamen grex codicum OMSLE, cum omnes textum Gregorii tangunt, raro in apparatu critico invenitur. optime ergo ab hyparchetypo ω_1 textus orationis nostrae servatur et vix in eo manifestae corruptelae deprehenduntur. nam ubi menda in hyparchetypo ω_1 deteguntur, textus omnino non graviter tangitur: confer 261,9 (ubi in hyparchetypo ω_1 falso πατέρων post συγγενῶν collocatus est), 268,2–3 (ubi in hyparchetypo ω_1 verbum δὴ ante τοίνυν desideratur) – aut varias lectiones 247,12–13 προδιατυπωθὲν: διατυπωθὲν et 262,1 ἐκδιηγήσαιτο: διηγήσαιτο, 259,17 δὲ: τε – aut ubi ordo verborum commutatur (239,18–19; 242,16; 258,16). – si 242,14 pro verbis μηδεὶς πρὸς τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ βλέπων κακὰ in hyparchetypo ω_1 invenitur μηδεὶς ὁρῶν πρὸς τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ κακά, variam lectionem utique comprehendimus, sed difficillime diiudicari potest, utra lectio genuina et recta, utra falsa sit (confer etiam illas varias lectiones 236,16–17; 237,7; 250,4; 258,7). – ubi autem grex codicum OMSLE una cum multis testibus alterius hyparchetypi textum orationis nostrae tangit, non mendum hyparchetypi ω_1 sed corruptelam archetypi ω suspicamur (confer varias lectiones 235,7–8; 248,12; 250,10 et verba omissa 258,7 et 259,14). – nonnusquam et a consensu gregis codicum OMSLE unus et alter discedit. tamen lectionem hyparchetypi ω_1 deprehendas: e.g. 252,9 testes exemplaris ω_1 libro E (= β_2) excepto scribunt ἁγίου pro ναοῦ (quod verbum ναοῦ, quod omnes testes exemplaris ω_2 nullo libro excepto praebent, etiam in archetypo ω fuisse mihi quidem persuasum est). et in ω_1 (et in exemplaribus α et β, quae ex ω_1 fluxerunt) illud mendum ἁγίου fuisse videtur, quod auctor recensionis β_2, ad quam liber E recedit, ut est vir doctus, sicut supra multis exemplis collatis vidimus, suo Marte emendavit et correxit.

(III) De familiis γ δ ε ζ η (T^r) et earum fonte communi

(1) De libris liturgicis et eorum varietate

A codicibus familiarum α et β, qui continent paene omnes nihil nisi opera Gregorii Nysseni, valde dissident codices familiarum γ δ ε ζ η, qui exhibent homilias variorum auctorum ecclesiasticorum secundum annum liturgicum dispositas et in his etiam nostram orationem Gregorii Nysseni, quae ad diem natalem Jesu Christi = 25. Dec. spectat aut ad 29. Dec., quo die ab ecclesia pueri martyres innocentes celebrantur, quia eorum nefariam necem a crudelibus militibus Herodis inlatam et eorum flebilem lamentationem cum luctu matrum patrum cognatorum concinentem Gregorius in nostra oratione

260,14sqq (nimis ut mihi quidem videtur) copiose et abundanter perscripsit. est in his codicibus panegyricis et liturgicis incredibilis quaedam varietas, cum pars codicum panegyricum totius anni, alia pars orationes pro sex aut quattuor aut tribus mensibus collectas, quidam menologium, alii aliud contineant. quin etiam codices, qui sunt eiusdem speciei generisque, longe absunt, quin alius cum alio undique congruat. immo vero alia homilia in alio codice addita aut omissa aut alio loco disposita est, ut crederes quot codices tot panegyrici aut menologii genera speciesque.

Itaque cum spectas ad illas orationes, quas tam varias singuli libri familiarum γδεζη exhibent, ut vix credas, quin unius gregis sint, nobis non licebit cognationem intimam librorum ea ratione comprehendi, qua in stirpe α aut β (cf. supra) communem patrem aut patruum aut fratres deprehendimus. tamen textu singulorum codicum collato multa sunt menda gravissimaeque lectiones variae, quae sole clarius illustrant cum cognationem intimam, qua cuiusque familiae codices inter se coniuncti sunt, tum affinitatem artissimam, quae est inter familias γδεζη, ut omnes codices familiarum γδεζη ex fonte quodam communi fluxisse appareat. praeterea illae ipsae variae lectiones etiam viam ac rationem indicant, qua textus e fonte fluxit in codices singulos familiarum γδεζη, cum exemplaria quaedam detegant, e quibus singulae familiae textum suum hauserunt. itaque priusquam de textu codicum qui sunt testes familiarum singularum agam, textum fontis et illorum exemplarium, quae fuerunt inter fontem et codices familiarum singularum, investigare conabor.

(2) De hyparchetypo ω_2, qui est fons codicum familiarum γδεζη (T^r)

Sunt multae lectiones, quibus codices familiarum γδεζη (T^r) inter se consentiunt, qua re dubium non est, quin omnes ad unum eundemque fontem redeant, quem

hyparchetypum ω_2 appello. proprietas qualitasque textus hyparchetypi ω_2 optime illustratur et distinguitur ab illa textus ω_1, de qua supra egi, his lectionibus variis, quae in omnibus codicibus familiarum γδεζη inveniuntur: textus ω_2 (= consensus testium familiarum γ (= F^l), δ (= V^u), ε (= Π), ζ (= A^m), η (= I))

1. addidit: 262,10 τῇ ante μιᾷ, 267,10 σε post ἐξαιρεθῆναι, 243,3 ὤφειλεν post ἀνῃρηκέναι ($F^lV^u ΠA^m$ (A^m del postea) I), – 243,9 post συννεκρούμενον add καὶ τὸ οὐραῖον $F^lV^uA^m$ τὸ οὐραῖον ΠΙ

2. omisit: 235,7 ἡμῶν, 239,11 τε, 243,9 verba οὐκ – ὁλκὸν, 246,8 αὐτοῦ, 249,8 ὁ (alt), 249,11 διὰ, 250,3 αὐτὴν, 253,5 τῷ ἀγομένῳ, 254,2 φησί, 259,1 οἱ, 260,17 καθ' ἑαυτῶν, 262,1 τὰ, 264,6 ἡμῖν,

3. verba mutavit (a) substantiva: 239,5 μῆκος: μέγεθος, 243,11 κινήσεως: δυνάμεως, (b) verba temporalia: 261,15 ἀνθέλκουσαν: ἕλκουσαν, 264,13 ἐπαναλαμβάνεται: ἀναλαμβάνεται (+ E), 264,15 ἐπανατρέχει: ἐπανέρχεται

4. verba aliter flexit (et scripsit) (a) verba temporalia: 242,8 ἐπεφάνη: ἐπέφανεν, 257,16 ἐπιφαινόμενος: ἐπιφανεὶς, 260,17 παρασχόμενα: παρεχόμενα, 245,6 ἀνακηρύσσει: ἀνακηρύττει, 267,7 ᾠκονομήσατο: ᾠκονόμησε, (b) pronomina etc.: 247,8 αὐτῷ: αὐτοῦ (+ L), 244,10 ἐπειδὰν: ἐπὰν, 249,15 ἐπὶ: ἐκ, 267,6 ὅπως: πῶς (cf. 246,8 παρ': παρὰ F^lV^uΠΙ om A^m),

5. ordinem verborum commutavit: 241,6–7 τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν: τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας (+ E), 243,12 τὸ θηρίον ἐγένετο: γέγονε τὸ θηρίον (+ v), 244,5–6 συνέθλασεν ante καθὼς coll., 254,10 ἡ τῆς γλυκείας ὠδῖνος ἐπαγγελία: τῆς γλυκείας ὠδῖνος ἡ ἐπαγγελία, 255,5 γενέσθαι προσδεχομένη: προσδεχομένη γενέσθαι, 256,4 τοῦ – δύναμις: οὐκοῦν ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις, 261,11 τῷ νηπίῳ τὸν δήμιον: τὸν δήμιον τῷ νηπίῳ, 261,14–15 πρὸς ἑαυτὴν τὸ παιδίον: τὸ παιδίον πρὸς ἑαυτὴν, 264,16 πύλαι post θανάτου coll.

Deinde etiam his locis consensus codicum familiarum γδεζη indicari potest: 240,3 ἐπήγαγε: ἐπαγαγεῖν $F^1V^u\Pi A^m$ ἐπαναγαγεῖν I, 261,5 verba ἐπὶ τὸ πάθος ἀθροιζομένων post εἰκὸς (4) coll $F^1V^u\Pi A^m$ (συναθροιζομένων I).

Tum textus codicis T^r congruit nonnumquam cum textu codicum familiarum γδεζη: nam $F^1V^u\Pi A^m IT^r$ omiserunt: 237,2 ἕν τι, 250,18–19 ἡ post φωνὴ, – verbum mutaverunt: 260,16 τί: μηδὲν, – verbum aliter flexerunt 251,11 δέδωκεν: ἔδωκεν, – ordinem verborum commutaverunt: 238,11 φωνὴν ἐκείνην: ἐκείνην φωνὴν, 238,17 γέγονε κατὰ τὸ αὐτόματον: κατὰ τὸ αὐτόματον γέγονε (+ E), 247,10 τὸ μέγα ὅραμα τοῦτο: τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο, – et scribunt recte una cum codice E 252,9 ναοῦ, cum in aliis (OMSL) hoc loco invenias ἁγίου.

Denique accedunt lectiones quaedam, quae cum in codicibus familiarum γδεζη tum in codicibus OMS deprehenduntur, quas testes familiae α esse supra exposui. nam $OMSF^1V^u\Pi A^m I$ verba mutaverunt: 246,2 μεταλαμβάνων: μεταβαίνων (+ T^rv), 265,5 ἀνώρθωσεν: ἀνέστησεν (+ T^r), 265,11 γὰρ: δὲ, verba aliter flexerunt: 252,12 δυναμωθεῖσαν: δυναμωθεῖσα, 248,10 ἀπαράγραπτος: ἀνάγραπτος $OMSF^1V^u\Pi A^m T^r$ ἀναγράπτως I (cf. etiam 252,14 ὀνομάσαι: ὠνόμασε $OMSLF^1V^uA^m IT^r$v ὠνόμασαν Π).

Quamquam multas lectiones varias in ω_2 detegere possumus, tamen textus orationis in ω_2 nondum gravissime deletus est. nam cum saepe ordo verborum commutatus sit, cum saepe verba aliter flecta sint, tamen haec omnia sunt vestigia neglegentiae librarii, qui id errore potius fecit quam consulto. tum illa verba, quae in ω_2 mutata sunt, sunt pauca et, ut mihi quidem videntur, levissima menda. deinde et illa verba, quae in ω_2 omissa sunt, non sunt multa. sententiae autem verbis illis omissis sensu omnino non carent. tamen illa verba in ω_2 omissa in textu huius editionis inveniuntur, quia librarium neglegentia quadam verba illa omisisse mihi quidem persuasum est. et verba quae in ω_2 addita sunt, non sunt magni momenti neque eius generis et naturae, ut locum, qui in aliis perditus sit, sanent. textus 262,10 et 267,10 verbis in ω_2 additis non indiget. et qui 243,3 ὤφειλεν addidit, inscius fuit, quid verbum εἰκός illo loco valeret. quod autem 243,9 in ω_2 additum est καὶ τὸ οὐραῖον, id nimirum ortum est verbis 243,9 οὐκ εὐθὺς τὸν κατόπιν ὁλκὸν omissis. – magnus autem numerus lectionum variarum testimonium est, ut mihi quidem videtur, quo demonstratur, textum, priusquam in exemplar ω_2 fluxit, iterum atque iterum descriptum esse. intercedunt complures librarii non unius saeculi, quorum alius aliud commutavit variavitque aut omisit neglegentia et errore perductus. sublatis illis mendis levissimis in hyparchetypo ω_2 eadem editio detegitur, ex qua hyparchetypus ω_1 fluxit.

(3) De hyparchetypo υ (qui est filius hyparchetypi ω_2 et pater testium familiarum γδεζ)

Sunt autem nonnullae lectiones variae, quibus codices familiarum γδεζ magna cum affinitate inter se coniunguntur et segregantur a textu codicis η, in quo illas lectiones frustra quaeris. quas lectiones varias fontem communem indicare, e quo textus codicum familiarum γδεζ fluxit, mihi quidem persuasum est. quem fontem appello hyparchetypum υ. quibus rebus apparet hyparchetypum υ, qui ipse redit ad hyparchetypum ω_2, esse patrem codicum familiarum γδεζ, cuius textus illustratur his lectionibus variis: textus hyparchetypi υ (= consensus testium familiarum γ (= F^1), δ (= V^u), ε (= Π), ζ (= A^m))

1. addidit: 262,7–8 πληγὴν post ἐλάμβανεν (+ M (del M^1) S), 263,14 ἂν post τίς (+ v).

2. omisit: 238,9–10 καὶ κορυφαῖον, 244,3 τῷ ἀνθρώπῳ (+ E), 245,6 τε, 245,9–10 καὶ τὴν δρόσον τοῦ πνεύματος, 256,15–16 καὶ ἡ – ἔκγονον (16), 268,2 ἐστὶν,

3. verba mutavit (a) verba temporalia: 237,4 κεκρατημένων: κατειλημμένων (+E), 265,9 παρεστήσατο:

προεστήσατο (+ E), – (b) substantiva, adiectiva, pronomina etc: 239,18 ἐμφάνειαν: ἐπιφάνειαν, 261,17 τέκνον: βρέφος, 248,7 ἀφθόρου: ἀφθάρτου (+ L), 247,3 παντὸς: παρόντος, 235,4 ἡμῶν: ὑμῶν (+ L v),

4. verba aliter flexit (a) verba temporalia: 235,10 γενέσθαι: γίνεσθαι (+ M), 240,3 ἐπήγαγε: ἐπαγαγεῖν, 264,10 ἐκπολεμωμένον: ἐκπεπολεμημένον F¹VᵘΠ ἐκπολεμημένον Aᵐ, 268,10 μεταθεὶς: μετατιθεὶς, (b) adiectiva: 250,11 ὑποχείριοι: ὑποχειρίους, 269,8 πάσης: πᾶσι,

5. ordinem verborum commutavit: 245,4–5 διηγοῦνται τοῖς μάγοις: τοῖς μάγοις διηγοῦνται, 257,4 λόγος τῇ ἱστορίᾳ: τῇ ἱστορίᾳ λόγος, 261,1 μόνον post γεννηθῆναι coll (+ E).

Deinde etiam hoc loco consensus codicum familiarum γ δ ε ζ indicari potest: 255,18 δέξαιτο: δέξοιτο F¹VᵘAᵐ δεξυτο Π, – cf. 236,9–10 τὰ διαπεπτωκότα ἡμῶν ὑπὸ τοῦ θανάτου σκηνώματα: τὰ διαπεπτωκότα ἡμῶν σκηνώματα ὑπὸ τοῦ θανάτου F¹VᵘΠ διαπεπτωκότα ἡμῶν τὰ σκηνόματα (sic) ὑπὸ τοῦ θανάτου Aᵐ.

Tum textus codicis Tʳ congruit nonnullis locis cum textu codicum familiarum γ δ ε ζ. nam F¹VᵘΠAᵐTʳ omiserunt: 242,16 τῷ βίῳ, 247,1 γὰρ (+ E), 251,3 αὐτῶν, – verba mutaverunt: 265,3 ἀκούεται: γίνεται, 267,12 τὸ εἶδος: μὴ ἀντιλαμβανόμενος (+ v), 268,14 γένεσιν: γέννησιν.

Denique accedunt lectiones quaedam, quae cum in codicibus familiarum γ δ ε ζ deprehenduntur tum in codicibus OMS, quos testes familiae α esse supra exposui. nam OMSF¹VᵘΠAᵐ addiderunt: 252,13 δὲ post ἐπειδὴ, 252,18 ἐσπουδάσθη post ναῷ, – verba mutaverunt: 241,9–10 πονηρὸν ... βλαστὸν: πονηρὰν ... βλάστην, 245,1–2 ἐκκαθαρθέντων: παραδιδομένων, 265,11 ἦν ὁ σταυρός: λέγω τὸν σταυρόν OMSF¹VᵘΠAᵐ.

Cum recenses textum exemplaris υ, multa sunt, quibus textus orationis nostrae commutatur. hic et illic vestigia cognosci dicas, ubi auctor quidam suo Marte elocutionem orationis emendare conatus esse videtur. addidit enim 262,7–8 post τὴν καιρίαν ἐλάμβανεν verbum πληγήν et mutavit 261,17 τέκνον in βρέφος et 267,11–12 τί νομοθετεῖς τῷ εὐεργέτῃ τῆς εὐεργεσίας τὸ εἶδος in τί νομοθετεῖς τῷ εὐεργέτῃ τῆς εὐεργεσίας μὴ ἀντιλαμβανόμενος et 265,11 ξύλον γὰρ ἦν ὁ σταυρός in ξύλον δὲ λέγω τὸν σταυρόν. sed illae aliae lectiones propriae, cum in υ verba quaedam aut sententia tota (cf. 256,15–16) omittuntur, cum verba mutantur aut aliter flectuntur, mea quidem sententia partim errore scribae, qui exemplar suum neglegentia descripsit, partim illa arte coniecturali, qua usus librarius suo Marte textum permutavit perdiditque, ortae sunt. itaque nullam lectionem propriam exemplaris υ ad textum constituendum adhibendam esse mihi quidem persuasum est.

(4) De affinitate, quae est cum inter testes familiarum γδζ tum inter testes familiarum γεζ

Sunt autem multae lectiones variae, quibus mira inconstantia cum codices familiarum γδζ inter se coniunguntur tum codices familiarum γεζ. consensus enim testium familiarum γ (= F¹), δ (= Vᵘ), ζ (= Aᵐ) his locis exstat atque apparet, quibus discedunt a codicibus familiae ε:

1. F¹VᵘAᵐ addiderunt: 249,1 καὶ ante τῇ στείρᾳ, 260,16 ἢ post τίνα (verba sic coll. μηδὲν ἀδικήσαντά τινα ἢ), 267,12 ἀπωθούμενος post ἰατρὸν (+ v), 256,3 ὅτι ante Χριστὸς (+ O² v),

2. F¹VᵘAᵐ omiserunt: 236,18 ταύτην, 240,4 φησι, 241,10 τῆς κακῆς τοῦ διαβόλου ῥίζης, 241,17 τῆς post ἐκ, 244,12 τε, 248,9–10 χαρίσματι. ἡ δὲ τῆς προφητείας, 250,1 τῶν ὄντων, 250,7 ἐν τῷ ναῷ, 263,12 τὸν,

3. F¹VᵘAᵐ verba mutaverunt (a) substantiva, adiectiva: 236,8 ἀνθρώπινον: τῶν ἀνθρώπων, 247,6 ἄφθορον: ἄφθαρτον, 253,11 προσῆν: παρῆν, 257,17 ἁμαρτημάτων: ἁμαρτιῶν – (b) verba temporalia: 264,10 εἰς καταλλαγὰς ἄγεται: καταλλάσσεται – (c) pronomia etc: 246,19 κατὰ

ταὐτὸν: κατ' αὐτὴν, 250,2 ἑαυτῷ: αὐτῷ, – 237,15 περὶ: πρὸς, 252,11 δὲ: τε, 253,12 δὲ: τε,

4. $F^1V^uA^m$ verba aliter flexerunt (et scripserunt) – (a) substantiva, adiectiva, nomina: 248,10 δύναμις: δυνάμει, 248,11 τοῦ εὐαγγελίου: τῶν εὐαγγελίων, 263,16 ἑκατέρῳ: ἑκατέροις, 248,9 τῷ: τῇ – (b) verba temporalia: 255,4 προμηνύοντι: προμηνύσαντι, 259,12 ταράσσονται: ταράττονται (+ M),

5. $F^1V^uA^m$ ordinem verborum commutaverunt: 242,7–8 ὁ τῆς κακίας ... ζόφος: τῆς κακίας ὁ ζόφος, 244,5 τοῦ ὄφεως δύναμιν: δύναμιν τοῦ ὄφεως, 250,6 εἶναι ante παρθένον coll., 255,8 φησί post τοῦτο coll., 258,5 φησὶν post γὰρ coll., 258,13 περιελών ante τοῦ νόμου coll. (+ E), 268,4–5 ἡ δικαιοσύνη post ἡ δύναμις coll. (+ v), 268,16 λέγεις post ὑπερβολήν coll. (+ v).

Tum textus codicis T^r congruit nonnullis locis cum textu codicum familiarum γδζ; nam $F^1V^uA^mT^r$ omiserunt: 236,4 καὶ (alt), 269,10 τε, 262,17 ὅτι (+ LE), – verba mutaverunt: 252,3 ἐπὶ: ἐν (+ E), 255,17 μόγις: μόλις (+ v), – verba aliter flexerunt: 261,3 λαὸν: λαῶν (+ v), 269,9 ὁμόφωνον: ὁμοφώνως. – accedit etiam consensus familiae η hoc loco: 258,10 ὁ post ἀμφοτέρων coll. $F^1V^uA^mI$

Denique accedunt lectiones quaedam, quae cum in codicibus familiarum γδζ deprehenduntur tum in codicibus OMS, quas testes familiae α esse supra exposui. nam $F^1V^uA^m$OMS addiderunt: 255,4 ποτὲ post πάντως (+ v), 256,3 ὡς ante φησὶν (+ v), 261,4 καὶ ante τῶν γεννησαμένων (+ v), – omiserunt: 255,4 πάντῃ καὶ (+ v), – verba mutaverunt: 249,9 προελθεῖν: ἐλθεῖν (+ v), – verba aliter flexerunt: 253,2 ἀγαγεῖν: ἄγειν (+ v), 263,4 τὸν παραθέοντα: τὸ παραθέον (+ v), 265,6 ἔδωκεν: δέδωκεν OS$F^1V^uA^m$v.

At altera ex parte libri familiarum γεζ habent nonnullas varias lectiones, quibus inter se consentiunt et discedunt a codicibus familiae δ. consensus enim testium familiarum γ (= F^1), ε (= Π), ζ (= A^m) his locis exstat atque apparet:

1. $F^1ΠA^m$ omiserunt: 248,8 οὗτος ὁ, 251,5 φησί, 251,8 καὶ τριβόλων, 253,1 ἐν τοῖς ἁγίοις, 253,9 γυναῖκα, 254,4–7 verba νῦν – ἡ λύπη (7), 257,11 πονηρῶν, 259,4–5 ὑπὸ τοῦ ἀνατείλαντος, 259,7 τῇ γνώσει, 259,13 οὗ ἦν τὸ παιδίον, 260,13 σῇ, 263,1 πάθος, 263,6 εἰκὸς, 265,2 κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, 267,7–9 ἑκουσίως – κατεδουλώθημεν,

2. $F^1ΠA^m$ verba mutaverunt (a) verba substantiva, nomina: 253,9 ἀνακτόρων: ἱερῶν, 257,11 δασμῶν: φόρων, 263,2 οἷον: τοιοῦτον – (b) verba temporalia: 247,17 προδιατυποῖ: προτυποῖ, 257,15 γίνεται: τίθεται,

3. $F^1ΠA^m$ ordinem verborum commutaverunt: 242,2 καθώς φησι: φησὶ καθὼς, 260,3 αὐτῶν post κατηγορίαν coll $F^1ΠA^m$, cf. 267,16 ἔχει τῶν ἀγαθῶν: ἀγαθὸν ἔχει.

Deinde etiam his locis consensus codicum familiarum γδζ indicari potest: 246,5 κινεῖται: κεκίνητο F^1 κίνειτο (sic) Π κεκίνηται A^m; 264,1 ἀπαγάγωμεν: ἀπάγωμεν F^1 (sed corr man ead) Π ἀγάγωμεν A^m, 253,7 ἄνθρωπον γενέσθαι κύριον: κύριον ἄνθρωπον γενέσθαι F^1 ἄνθρωπον κύριον γενέσθαι $ΠA^m$, 254,3–4 τῇ πρώτῃ πρὸς τὴν γυναῖκα φωνῇ: τῇ πρώτῃ φωνῇ τῇ πρὸς γυναῖκα F^1 τῇ πρώτῃ φωνῇ πρὸς τὴν γυναῖκα Π τῇ πρώτῃ φωνῇ τῇ πρὸς τὴν γυναῖκα A^m.

Tum accedunt lectiones quaedam communes codicum familiarum γδζ, quae etiam in codicibus OMS, quas testes familiae α esse supra exposui, inveniuntur vel in codice T^r vel in codice η (= I): $F^1ΠA^mI$ omiserunt: 251,6–7 περιχαρεῖς – εἰρήνη (7) (+ E), ordinem verborum commutaverunt: 257,3–4 ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἱστόρηται: καὶ ἱστόρηται ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. – $F^1ΠA^mT^r$ omiserunt: 258,15 ἀλλ', verba mutaverunt: 261,8 συνῳδίαν: συνοδίαν, verba aliter flexerunt: 262,3 κατὰ ταὐτὸν: κατ' αὐτῶν (+ L). – OMS$F^1ΠA^m$ verba mutaverunt: 261,16 προϋπέχουσαν: προσυπέχουσαν, verba aliter flexerunt: 261,16 ἴδοι: ἴδῃ.

Quae sit causa, cur codices familiae γ et ζ mira inconstantia aliis locis cum codicibus familiae δ aliis locis cum

codicibus familiae ε coniuncti sint, difficillimum est exponere. si codices familiarum γ et ζ una cum codicibus δ et ε omnes redeunt ad unum eundemque fontem, cur communis textus fontis in tanta disparia et tantam varietatem fluxit, ut hic affinitatem codicum familiarum γδζ deprehendas, illic illam codicum familiarum γεζ? mihi quidem videntur illa disparia et illa inconstantia varietasque fontem indicare, qui multis locis non habet unum et eundem textum sed qui instructus esse videtur in margine et supra lineam variis lectionibus, quas librarius quidam partim codice alio collato (aut multis aliis codicibus collatis) partim arte coniecturali adhibita textui exemplaris sui, quod est ille fons communis, ascribit. librarii autem, qui textum illius exemplaris variis lectionibus instructum iterum atque iterum describunt, in quibus sunt illi librarii codicum γδεζ, non semper idem agunt, sed suum quisque verbum, suam variam lectionem praefert hic eligens lectionem in margine scriptam, quam veram et optimam esse ei quidem persuasum est, illic lectionem, qualis est in textu exemplaris, immutatam describens, quo fit illa textus inconstantia varietasque, quam in codicibus familiarum γδεζ detegimus.

Quae cum ita sint, illa multa verba, quae cum in γδζ tum in γεζ omittuntur, indicant textum exemplaris multis locis mutilum et truncatum fuisse et illas lectiones, quas librarius quidam textui in margine aut supra lineam ascripsit, quibus illa menda corrigere et sanare temptavit, non bene a librariis, qui illo exemplari usi sunt, cognosci et legi potuisse, qua re factum est, ut librarii familiarum δ et ε hic et illic sed non semper eodem loco correctionem in textum susciperent, cum librarii familiarum γζ et cum δ et cum ε saepe textum deperditum descripsissent. eadem via ac ratione illae lectiones variae (cum verba mutantur et aliter flectuntur et ordo verborum commutatur) mira inconstantia in textum exemplarium γδζ et γεζ a librariis susceptae sunt. in his sunt multae lectiones, quae bene quadrant et idem valent (ut 247,6 ἄφθορον: ἄφθαρτον, 257,17 ἁμαρτημάτων: ἁμαρτιῶν, 264,10 εἰς καταλλαγὰς ἄγεται: καταλλάσσεται, 255,17 μόγις: μόλις, 253,9 ἀνακτόρων: ἱερῶν, 257,11 δασμῶν: φόρων, 257,15 γίνεται: τίθεται etc), quibus sensus textus mediocriter tantum mutatur, raro admodum deperditur. mihi quidem persuasum est illas lectiones varias arte coniecturali librarii ortas esse, qui ex animi libidine textum exemplaris sui mutare et elocutionem sermonis emendare conatus est. cum hic et illic nonnumquam dubitavissem et haesitavissem, utrum lectio varia exemplarium γδζ et illa exemplarium γεζ genuina et vera esset, tamen nullam ad textum constituendum adhibui.

(5) De affinitate testium familiarum γ (= F^1) et ζ (= A^m)

Quibus rebus omnibus apparet codices familiarum γδεζ magna cum affinitate inter se coniunctos esse. maxime autem consentiunt codices familiarum γ et ζ. accedunt enim multae variae lectiones, quae solae in his codicibus inveniuntur. consensus familiarum testium γ (= F^1) et ζ (= A^m) his locis exstat atque apparet:

1. F^1A^m omiserunt: 238,19–20 verba διὰ – διορατικωτέροις, 241,14 τοῦ ναοῦ καὶ, 243,10 ἔτι, 243,16 ὁλκοῦ, 244,8 ἀεὶ (+ E), 246,9 τὸν, 247,11 διὰ τῆς, 247,15 ἡ, 248,2 ἐστι, 252,8 τοῦ, 252,16 ἤδη, 258,16 ἡμῖν, 259,8 τῷ, 259,9–10 ἐκεῖνοι – διώκουσιν, 260,6 φησίν, 261,9 πατέρων, 263,13 ἤδη, 265,3 ὁ ante θάνατος om (+ v), 265,17 τίνος,

2. F^1A^m verba mutaverunt (a) verba temporalia: 238,6 ἑρμηνεύουσιν: μηνύουσιν, 241,18 ἀνεδόθη: ἀνεδείχθη (+ v), 246,4 εἰληχότων: εἰληφότων, – (b) substantiva, adiectiva, nomina, pronomina etc: 247,15 πῦρ: φῶς, 265,8 συμβουλὴν: βουλὴν, 267,13 εὐποιΐας: εὐεργεσίας, 269,8 συνῳδία: συνοδία (+ LEI) – 240,18 ἰδίας: θείας, 241,1 ὑπολοίπων: ἀπολειπόντων, 254,10 γλυκείας: οἰκείας, 259,7 Ἰσραηλίτην: Ἰσραηλιτικὸν, – 262,8 ὅπως: πῶς, 266,4 κἂν: καὶ,

3. F^1A^m verba aliter flexerunt (et scripserunt): 235,10

δεῖν: δεῖ (+ E), 267,5 ἀγνοεῖς: ἀγνοεῖ, 268,14 ἀλλ': ἀλλά,

4. F^1A^m ordinem verborum commutaverunt: 253,8 ἐκ τῶν νόμων: διὰ τοῦ νόμου; 256,12 ἀναδραμεῖν τῷ λόγῳ: ὁ λόγος ἀναδραμεῖν, 256,13 καὶ post κατιδεῖν coll.

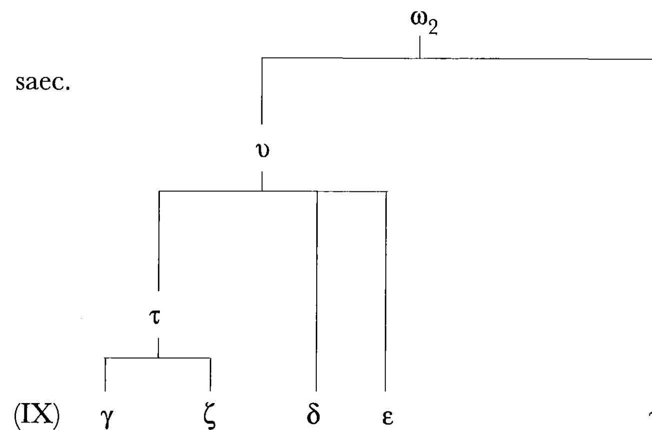
Deinde etiam his locis affinitas quaedam codicum familiarum γ ζ indicari potest: 252,1 ἤκουσα: ἀκούσατε F^1 ἠκούσατε A^m, 258,14 ἀποφορτίσας: ἀποφορτίσῃ F^1 ἀποφορτίσει A^m (cf. ἀποφορτήσει I), 262,1 ἐκδιηγήσαιτο: ἐκδιηγήσηται F^1 ἐκδιηγήσεται A^m, – 266,1 add τὸ ante ἀρχικώτερον (sic F^1, ἀρχιγηκώτερον A^m); – 254,3–4 τῇ πρώτῃ πρὸς τὴν γυναῖκα φωνῇ: τῇ πρώτῃ φωνῇ τῇ πρὸς γυναῖκα F^1 τῇ πρώτῃ φωνῇ τῇ πρὸς τὴν γυναῖκα A^m; – cf. etiam: 246,5 κινεῖται: κεκίνητο F^1 κεκίνηται A^m; – 242,14–15 ψεύδεσθαι: καταψεύδεσθαι LF^1v κατὰ ψεύδεσθαι A^m.

Tum nonnullis locis, quibus consentiunt codices familiarum γ et ζ, accedunt etiam codices I vel T^r vel illi codices OMS, quae sunt testes familiae α. $F^1A^mT^r$ omiserunt: 240,17 διὰ, 263,3 πάλιν – verba mutaverunt: 250,17 πάντως: ὄντως, (cf. etiam: 249,1 παρήλικι: παρηλικίαν F^1T^r παρειλικία A^m) – F^1A^mI omiserunt: 242,14 κακὰ (+ L v), – verba mutaverunt: 262,14 πρόσκειται: πρόκειται, 266,10 νομοθεσίας: νουθεσίας – verba aliter flexerunt: 243,16 οὐδένα: οὐδὲν, – F^1A^m OMS verba mutaverunt: 263,10 ἔνθεν: ἐντεῦθεν.

Quibus ex omnibus indicari potest codices familiarum γ et ζ redire ad fontem communem, quem appello hyparchetypum τ. mihi quidem persuasum est hyparchetypum τ, qui est pater testium γ et ζ, redire una cum exemplaribus δ et ε ad patrem communem υ, cuius textus fluxit e fonte hyparchetypi ω_2. sed textus hyparchetypi ω_2 in τ valde pessumdatus et deperditus est. exhibet enim cum omnia menda, quae in exemplari υ deteximus, tum illa alia menda, quibus exemplar τ partim cum teste familiae δ (V^u) partim cum teste familiae ε (Π) coniunctum est (vide supra "De affinitate, quae est cum inter

testes familiarum γδζ tum inter testes familiarum γεζ"). denique accedunt illae lectiones propriae, quas modo exposuimus. in quibus sunt multa verba omissa, quae ad textum constituendum omnino non sunt inutilia, nisi textum mutilum et sensum depravatum praefers. et illa multa verba, quae in τ commutata sunt, saepe par volunt et idem aut simillimum valent (cf. 267,13 εὐποιίας: εὐεργεσίας, 265,8 συμβουλὴν: βουλὴν, 247,15 πῦρ: φῶς, 238,6 ἑρμηνεύουσιν: μηνύουσιν, 241,18 ἀνεδόθη: ἀνεδείχθη, 246,4 εἰληχότων: εἰληφότων). nonnumquam autem sensum textus valde tangunt (cf. 240,18 ἰδίας: θείας, 254,10 γλυκείας: οἰκείας, 269,8 συνῳδία: συνοδία). quae omnia orta esse mihi quidem persuasum est partim neglegentia scribae, qua perductus saepe verba omisit, partim arte coniecturali, cui librarius admodum indulsisse videtur, cum ex animi libidine, ut elocutionem textus ornaret, verba commutare atque variare conatus esset. quae cum ita sint, nulla lectio propria exemplaris τ ad textum constituendum adhibenda est.

Si ea, quae dixi de hyparchetypo ω_2 et de familiis γδεζη vera sunt, stemma hyparchetypi ω_2 et illorum exemplarium, quae cum eo magna cum affinitate coniuncta sunt, hoc modo delineari potest:

Textu hyparchetypi ω_2 et illorum exemplarium υ et τ explorato nunc de recensione singularum familiarum γ δ ε ζ η (T^r) et de textu codicum, qui sunt testes illarum familiarum, agam.

(IV) De familia γ

(1) De testibus familiae γ

Codices recensionis γ, qui sunt Florentinus Laurentianus plutei 4,4 = F^1, Oxoniensis Bodleianus Baroccianus gr. 174, Parisinus gr. 1179, Basileensis Universitatis F V 29, Londiniensis gr. Additional 22745, Constantinopolitani παναγίου τάφου 163 et 244, Vaticanus gr. 654, Parisini gr. 819, 1176, 1183, Athoi Grigoriu 9 et 20, Lugdunensis Gallorum 542, Mediolanensis Ambrosianus gr. C 124 sup, Vaticanus Ottobonianus gr. 247, Oxoniensis Bodleianus Holkhamianus gr. 23, Atheniensis gr. 1048, Par. suppl. 1012, – habent omnes sua menda, suas lectiones proprias, quae viam ac rationem non prodant, qua alius alio exemplari usus illas lectiones acceperit.

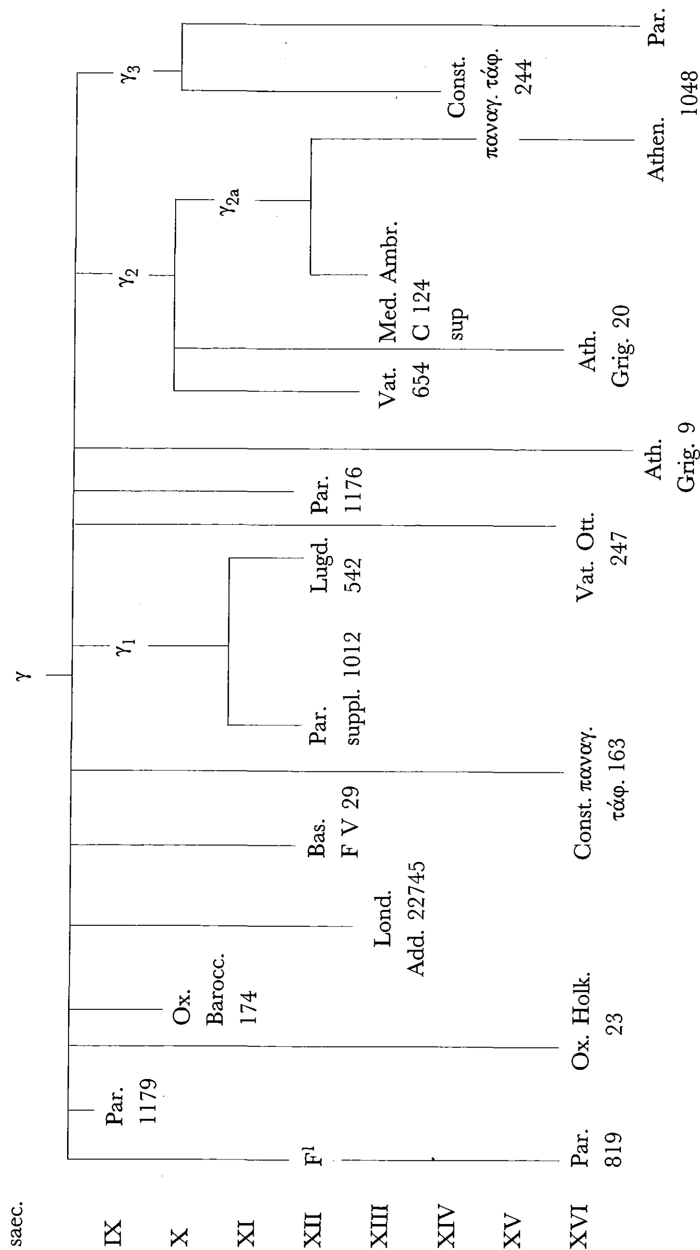
F^1
Ox. Barocc. 174
Par. 1179
Bas. F V 29
Lond. Add. 22745
Const. παναγ. τάφ. 163 et 244
Vat. 654
Par. 819, 1176, 1183
Ath. Grig. 9 et 20
Lugd. 542
Med. Ambr. C 124 sup
Vat. Ott. 247
Ox. Holk. 23
Athen. 1048
Par. suppl. 1012

Pauci codices excipiendi sunt: iam Ehrhard, cum egisset de codicibus F^1 et Par. 819 (cf. Ehrhard I 2,93) ordine operum collato demonstravit librum Par. 819 apographon esse codicis F^1, quod quadrat, cum respicis textum nostrae orationis, qui in his libris omnino est idem. – lectiones quaedam propriae codicis Par. suppl. 1012 inveniuntur etiam in Lugd. 542. sed non est codex alter exemplar alterius, quod vetant menda cetera. fortasse habent communem fontem γ_1, ex quo uterque textum orationis nostrae sumpsit. – nonnullis locis etiam libri Vat. 654, Ath. Grig. 20, Med. Ambr. 124, Athen. 1048 prae ceteris codicibus huius stirpis congruunt et ad aliquem communem fontem (γ_2) redire videntur. librarii autem codicum Med. Ambr. 214 et Athen. 1048 exemplari (γ_{2a}) usi sunt, quod contaminatum erat lectionibus et stirpis α et stirpis β (cf. Mann 114sqq). – multo autem magis codices Const. παναγ. τάφ. 244 et Par. 1183 contaminati sunt lectionibus

recensionum α et β, sed non omnes partes textus eodem modo. in initio orationis (usque ad p. 246 plus minus) et in fine (inde a p. 255) vix ullam lectionem recensionis γ deprehendas, media in parte sermonis codices versionem recensionis γ solum praebent. cur rem ita egerit ille, qui in textum exemplaris varias lectiones intrusit, nescio. nonnullas varias lectiones idem librarius etiam supra lineam aut in margine adnotavisse videtur. nam codex recentior Par. 1183 textum pluribus lectionibus recensionis α et β contaminatum praebet, quia librarius huius codicis illas varias lectiones margini ascriptas textui inseruit, quas neglexit librarius codicis Const. παγαγ. τάφ. 244.

Praeterea de lectionibus propriis et mendis singulorum librorum non est quod verba faciam. libri enim abundant et levissimis et tritissimis erroribus librariorum, scatent itacismis mendisque orthographicis, nullo autem loco lectionem veram aliunde ignotam praebent (cf. Mann 106sqq, ubi de mendis lectionibusque satis copiose et abundanter egi. displicet inutilem farraginem hic coacervare).

Quae cum ita sint, stemma codicum familiae γ hoc modo tantum delineari potest:

(2) De recensione γ

Quae et quales sint illae lectiones, quibus codices supra laudati ita inter se consentiunt, ut unam classem (scil. illam recensionem γ) efficiant, nunc est demonstrandum. multi sunt loci, ubi recensio codicum familiae γ contra omnes alios testes huius sermonis facit.

1. unum verbum additum est, quod, cum non sit necessarium ad textum constituendum, tamen ex continuatione verborum facile addici potest. recensio γ addidit: 247,7 ἐν ante τῇ; – librarius recensionis γ vir doctus fuisse videtur, qui suo Marte textum tangere conatus est id agens, ut audientes textum melius perspicerent.

2. fortasse ad eundem virum doctum redeunt illa multa verba mutata, quae in recensione γ inveniuntur: mutantur enim in familia γ (a) substantiva, adiectiva: 240,17 ἀδικίᾳ: ἀδείᾳ, 260,15–16 τὰ δείλαια βρέφη: τὰ νήπια, 247,14 παρθένον: παρθενίαν (+ L), – 266,1 ἀρχηγικώτερον: ἀρχικώτερον, – (b) pronomina etc: 236,16–17 οὕτως ... οὕτως: αὐτὸς ...αὐτός, – 236,11 ὑπὸ: ἐπὶ, 254,7 ἐπ': ἀπ' – (c) verba temporalia: 236,11–12 οἰκοδομήσαντος: οἰκονομήσαντος, 238,7 γινώκοντες: ἀναγινώσκοντες, 242,13 καταπατήσας: καταποντίσας, 243,9 συννεκρούμενον: συγκεκομμένον, 248,13 προγυμνάζει: παραγυμνάζει, 251,18 ἀκούσωμεν: εἴπωμεν, 252,17 προσανέχειν: προσέχειν, 253,6 ἐδόκει: ἐτύγχανεν, 269,4 ἐναμαυροῦται: ἀμαυροῦται – cf. 236,4–5 προδιαζωγραφῶν: διαζωγραφῶν (+ LE), 261,16 προϋπέχουσαν: προσυπέχουσαν (+ OMS). – in his sunt etiam quaedam variae lectiones, quae indicant librarium exemplari usum esse, cuius textum saepe non facile legere potuit, ut suo Marte arte coniecturali adhibita verba exemplaris sui mutila aut male scripta sanare temptaret, re vera autem verba nova inveniret (cf. e.g. 240,17 ἀδικίᾳ: ἀδείᾳ, 266,1 ἀρχηγικώτερον: ἀρχικώτερον, 242,13 καταπατήσας: καταποντίσας, 243,9 συννεκρούμενον: συγκεκομμένον). et sunt lectiones propriae, quae neglegentia scribae ortae esse videntur, qui non bene suam rem egit,

cum verba temporalia composita praeverbiis omissis variavit (cf. e.g. 252,17 προσανέχειν: προσέχειν, 269,4 ἐναμαυροῦται: ἀμαυροῦται, cf. etiam: 236,4–5 προδιαζωγραφῶν: διαζωγραφῶν, 261,16 προϋπέχουσαν: προσυπέχουσαν), aut cum verba mutavit singulis litteris neglegentia male intellectis (cf. e.g. 236,11–12 οἰκοδομήσαντος: οἰκονομήσαντος). cum autem scribit 238,7 ἀναγινώσκοντες pro γινώσκοντες, 260,15–16 τὰ νήπια pro τὰ δείλαια βρέφη, 251,18 εἴπωμεν pro ἀκούσωμεν, 253,6 ἐτύγχανεν pro ἐδόκει, librarium ex animi libidine usum esse arte coniecturali et suo Marte verba commutavisse apparet, modo ut gravitatem orationis augeret, modo ut ibi, ubi Gregorius uberior in dicendo est, elocutionem comprimeret atque constringeret.

3. et saepe ordo verborum in familia γ mutatur: 244,11 τῆς ζωῆς ταύτης: ταύτης τῆς ζωῆς, 246,10 φύσεως νόμοις: νόμῳ φύσεως, 247,1 καὶ μήτηρ καὶ παρθένος ἐστί: καὶ παρθένος ἐστὶ καὶ μήτηρ, 249,5 τοῦ παιδὸς ἡ γέννησις: ἡ γέννησις τοῦ παιδὸς, 253,7 ἄνθρωπον γενέσθαι κύριον: κύριον ἄνθρωπον γενέσθαι, 254,9 τῆς ὠδῖνος ἡ προσδοκία: ἡ τῆς ὠδῖνος προσδοκία, 262,1–2 τὰ τῶν πατέρων ἐκδιηγήσαιτο, τὰς ἀνακλήσεις: ἐκδιηγήσηται τῶν πατέρων τὰς ἀνακλήσεις, 263,2–3 οἷον οὖν ἦν ἐπὶ τῶν τοιούτων πάλιν τὸ θέαμα: τοιοῦτον οὖν ἐπὶ ... ἦν τὸ θέαμα, 263,13–14 τὴν μητέρα μετὰ δακρύων: μετὰ δακρύων τὴν μητέρα, 267,12–13 τῆς εὐποιΐας μέμφοιτο: καὶ μεμφόμενος τῆς εὐεργεσίας. – difficile est diiudicatu, quae sit causa, quae librarium perduxerit, ut modo verba elegantiore ordine disponeret, modo verba optime disposita ordine novo turbaret. fortasse librarius etiam in his variis lectionibus alia mutavit, quia neglegentia perductus clam in describendo peccavit, alia variavit, quia libidine quadam mutandi commotus et in his nimis arti suae coniecturali indulsit.

4. eadem via ac ratione hic et illic in γ verba aliter flectuntur et scribuntur: 257,1 ἠκούσαμεν: ἠκούομεν (praecedit εἴπομεν (sic), sequitur ἴδομεν (sic)); 266,4 ἱστορηθέντων: ἱστορουμένων, cf. 250,16 ὄντως: ὄντες (+ T[r]), 252,18 προσαγαγεῖν: προσάγειν (+ Π), – cf. etiam: 255,17 πάντων: ἁπάντων.

5. multa in recensione γ omissa sunt, quae sunt cum menda textus gravissima tum librarii errores levissimi tristissimique. omissae enim sunt in familia γ partes quaedam sententiarum, quae ad textum constituendum necessariae sunt: 240,11 om. καὶ ὁ τοὺς (praecedit οὕτως), – et illa multa verba parva, quae familia γ omisit, quamquam sunt errores librarii levissimi, vix nullius momenti habenda sunt. quibus omissis fit, ut continuatio verborum et coniunctio sententiarum arte grammatica nonnumquam tacta utique disturbentur. omisit enim recensio γ: 246,9 τῆς; 246,19 τὰ (pr.); 247,10 γάρ; 255,16 γὰρ; 256,8 τοῦ; 253,10 ἐν; 259,4 ὁ; 259,7 τὸν (pr.); – cf. 238,13 om ὅτι (+ T[r]), 253,16 om τε (+ T[r]) – cf. etiam 254,13 κἀκείνη: ἐκείνη γ.

Librum γ exemplaribus τ et υ intercedentibus ad hyparchetypum ω_2 redire supra demonstravimus. textum autem hyparchetypi ω_2 liber γ omnino non integrum intactumque praebet. exhibet enim omnia illa menda exemplarium υ et τ, quae iam textum hyparchetypi ω_2 aegre tetigerunt. nunc accedit ille acervus mendorum et lectionum libri γ propriarum, quas partim neglegentia scribae, partim arte coniecturali librarii aut hominis docti ortas esse mihi quidem persuasum est. praeterea nimirum ipse liber F^1, quem elegi, ut textum familiae γ in apparatu critico repraesentaret, habet sua menda, suas lectiones proprias, quia fieri non potuit, quin etiam librarius codicis F^1 neglegentia sua licentiaque peccaret: 255,15 addidit ἀγαθότητός τε καὶ ante καθαρότητος (alii testes huius familiae, in quibus est Par. 1179, scribunt hoc loco ἀγαθότητος pro καθαρότητος, alii, in quibus est Ox. Barocc. 174, scribunt recte καθαρότητος. in exemplari γ, ad quod codices redeunt, ἀγαθότητος varia lectio verbi καθαρότητος fuisse videtur et aliam praetulit librarius codicis Par. 1179, aliam scriba libri Ox. Barocc. 174,

cum librarius codicis F^1, utrum verbum exemplaris sui praeferret, dubitans utrumque elegisset et descripsisset non male verba conglutinans. hic et illic librarius codicis F^1 verba mutavit: 236,4 τύποις: τόποις, 243,14 κακῶν: καλῶν (+ v), 245,16 ἐπιτολήν: ἀνατολήν (+ T^r), – 239,12 συνελαύνεται: ἐλαύνεται, 242,9 ἐπανέτειλε: ἀνέτειλε, 262,11 συνδιήλασε: συνδιώλεσε, – 253,17 ἑαυτῷ: αὐτῷ, 261,1 τούτων: τούτου (+ v), 255,15 ἥ: ἥτις, – cf. 241,11 ἀναδραμεῖν: ἀναφυῆναι γ (alii codices hyparchetypi ω_2 habent ἀναφανῆναι), – aut verba aliter scripsit: 240,11 οὕτως: οὕτω, – aut hiatum vitavit: 257,11 ἵνα ἡμᾶς: ἵν' ἡμᾶς, – aut ordinem verborum mutavit: 263,15 τῇ τίνος ἀντιβοήσει φωνῇ: τῇ φωνῇ τίνος ἀντιβοήσει, 263,15–16 τῇ τίνος οἰμωγῇ ἀντοδύρηται: τίνος τῇ οἰμωγῇ ἀντοδύρηται. – multa autem omisit: 240,19 ἐπὶ; 244,9 μὲν; – 241,3–4 omisit verba τοῦ – ἐπὶ, 257,1–2 omisit κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει (praecedit ἐν πόλει).

Concedo autem lectionibus propriis collatis hic et illic dubium restare, utrum recensio γ veram et genuinam lectionem praebeat an lectio ceterorum testium praeferenda sit, praesertim cum quibusdam locis in libro γ et elocutio verborum melior esse et verba elegantiore ordine disposita esse et gravitas orationis aucta esse videatur. itaque in oratione legenda apparatum criticum, in quem testem recensionis γ codicem F^1 adhibui (quia per eum et textus exemplarium τ et υ et textus hyparchetypi ω_2 detegi potest lectionibus propriis et recensionis γ et libri F^1 sublatis et emendatis), quaeso diligenter consideres, ut diiudicare possis, utrum rem in lectionibus ad textum constituendum eligendis recte egerim.

(V) De familia δ

1. De testibus familiae δ

Codices, qui ad recensionem δ redeunt, sunt maxima
V^u ex parte codices Athoi: Athous Vatopediu 73 = V^u,

Par. 1199
Ath. Vat. 498
et 639
Ath. Doch. 69
et 78
Athen. 981
Ath. Esphig. 76
Ath. Lavr. B 119

Parisinus gr. 1199, Athous Vatopediu 498, Athous Dochiariu 78, Athous Dochiariu 69, Atheniensis gr. 981, Athous Esphigmenu 76, Athous Lavras B 119, Athous Vatopediu 639. nil est quod verba faciam de ordine orationum, quas codices continent, quia, quod supra de codicibus familiae γ diximus, etiam hic deprehendimus: est in his codicibus familiae δ panegyricis et liturgicis mira quaedam rerum operumque varietas, qua fit, ut nihil esse credas, quod sint unius eiusdemque familiae. sed aliter res se habet, cum spectas ad testes gravissimos vetustissimosque V^u et Par. 1199, quorum intimam affinitatem iam Ehrhard ordine orationum, quas codex uterque exhibet, collato cognovit; continent enim V^u et Par. 1199 panegyricum totius anni, quod in utroque est eiusdem generis specieique. itaque veri simile est fontem ipsum huius familiae, e quo codices fluxerunt, panegyricum totius anni fuisse et fortasse in aliquo monasterio montis Athoi depositum esse, quia paene omnes testes huius familiae illo loco orti sunt[4].

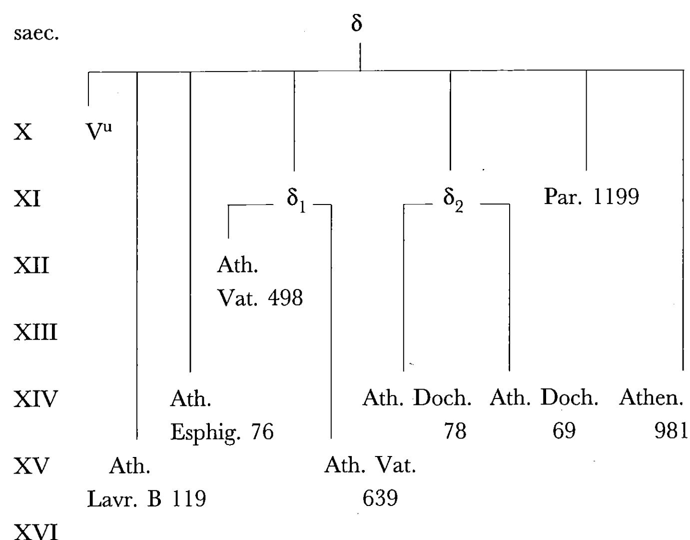
Codices autem maximis vinculis affinitatis coniuncti esse videntur, cum textum nostri opusculi respicis. librarii codicum V^u, Par. 1199, Ath. Esphig. 76, Ath. Lavr. B 119 nullo alio codice intercedente e fonte recensionis δ textum sumpserunt, cum librarii codicum Ath. Vat. 498 et Ath. Vat. 639 exemplari communi (δ_1), librarii autem codicum Ath. Doch. 78 et Ath. Doch. 69 alio communi exemplari (δ_2) usi sint, quorum utrumque nullo libro intercedente redit ad illum fontem recensionis δ; codices enim Athoi Vatopediu eisdem lacunis lectionibusque propriis inter se coniuncti sunt et ab aliis libris discedunt. idem fit in codicibus Athois Dochiariu. de lectionibus propriis cum exemplarium δ_1 et δ_2 tum codicum singulorum nil est quod hic verba faciam, quia sunt magna ex parte menda librarii neglegentiaeque (cf. Mann 150sqq,

---

[4]De origine codicis Parisini 1199 nihil certi investigare potui, quem in situ non inspexi. solum tabellae lucis ope depictae mihi suppeditant.

ubi satis copiose de illis egi). inutilem farraginem lectionum variarum mendorumque exhibet etiam Athen. 981, quorum pars fortasse ex alio exemplari nobis ignoto aut nunc deperdito fluxit, quo librarius libri Athen. 981 usus sua menda, suas neglegentias addidit.

Quae cum ita sint stemma codicum familiae δ hoc modo delineari potest.

(2) De recensione δ

Quae sint illae lectiones, quibus codices inter se consentiunt, id est, quae sint lectiones propriae fontis communis δ, e quo omnes libri huius familiae fluxerunt, nunc est demonstrandum:

1. addiderunt: 246,15–16 πάλιν post διαμένει, 251,8 τῶν ante τριβόλων, 260,6 τὸν ante οὐρανὸν, 265,8 δὲ post αὕτη, 269,12 ὅς ἐστιν ante εὐλογητὸς,

2. omiserunt: 252,12 et 255,6 τῷ ante θεῷ, 256,13 ἀγγελικὸν (cum S), 257,3 ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, 259,9–10 οὗτοι ἐπιβουλεύουσιν, 260,9 γὰρ post μὲν,

3. verba mutaverunt: 236,15–16 ἀφθαρσίας pro ἀφθορίας, 239,14 ἀγγελικαῖς pro εὐαγγελικαῖς, 242,7–8 ἤρθη pro ηὔξησε (et transposuerunt ἤρθη ante μέτρον), 245,8 καὶ pro ὁ, 247,4 γεννώμενον pro γενόμενον, 248,1 καὶ ταυτὸ (sic) pro κατ' αὐτὸ, 248,3 κατὰ τὴν γραφὴν pro παρὰ τῆς γραφῆς, 258,5 ὁ ἐξανατέλλων (cum OMS) pro ἀνατέλλων, 259,6 ἀνάξιοι pro ἀλλότριοι, 259,11–12 τῇ μηνύσει τοῦ γεννηθέντος (cum L) pro τῇ γεννήσει τοῦ μηνυθέντος, 262,8 ὑπεῖχε pro ἐπεῖχε, 262,13 καταπηγνύμενον pro καταμιγνύμενον,

4. verba aliter flexerunt: 259,4–5 ἀνατέλλοντος pro ἀνατείλαντος, 263,11 προσδραμεῖν (πρὸς δραμεῖν (sic) Vu, προσδραμεῖν Par. 1199 et codices recentiores) pro προσδράμῃ, 263,16 ποίου pro ποίῳ, – hiatum non vitaverunt 267,13 ἀλλὰ ἑτέρως,

5. ordinem verborum commutaverunt: 236,6–7 ὑπόθεσις τῆς ἑορτῆς pro τῆς ἑορτῆς ὑπόθεσις, 236,10–11 συμπήγνυται πάλιν pro πάλιν συμπήγνυται, 241,15–16 τῷ πονηρῷ καταλόγῳ τῶν βλαστημάτων pro τῷ καταλόγῳ τῶν πονηρῶν βλαστημάτων, 242,9 τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ pro τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, 250,18 ταύτην τὴν μεγάλην pro τὴν μεγάλην ταύτην, 259,3 ἀνατέλλει ὁ Χριστὸς pro ὁ Χριστὸς ἀνατέλλει, 260,3 τὴν κατηγορίαν ἔχειν αὐτῶν pro αὐτῶν τὴν κατηγορίαν ἔχειν, 266,5–6 verba τὴν ἐξ ἀπόρων τροφὴν collocaverunt post ὑποστροφὴν (6–7).

Si pondera verborum omnium, quae recensio δ prae ceteris praebet, examinaveris, vix ulla lectio consulto mutata esse videtur. quin etiam illa ipsa verba, quae recensio δ hic et illic addidit, nil nisi minutiae sunt (imprimis articulationes, particulae, pronomen relativum), quae ex continuatione verborum facile addici possunt. et pauca verba in δ omissa sunt et in his sunt iterum minutiae (articulationes, particulae), quae (sicut illa alia verba omissa 256,13; 257,3; 259,9–10) neglegentia librarii, non quia homo doctus quidam haec omnia exstinguere studuit, omissae esse videntur. et nimirum nonnulla verba deprehendi possunt, quae, quia

librarius in describendo peccavit, mutata sunt (cf. imprimis 248,1; 239,14) aut aliter flexa sunt (cf. 259,4–5; 263,11; cf. etiam 263,12; 267,13) aut ordo verborum commutatus est (cf. 241,15–16). tamen in his sunt variae lectiones, quae ad instructionem viri docti redire videntur. instruxit enim 258,5 concentum consensumque inter orationem Gregorii et textum sacrae scripturae (Ps 103,14 secundum LXX, cf. etiam app.crit. Rahlfs). quam multum potuit ascripsit illud ν–ἐφελκυστικόν: e.g. 240,2 ἀνέμεινεν, 240,7 ἐνδιδόασιν, 240,12 ἀνέμεινεν, 240,15 μείνειεν (quae "variae lectiones" ad unam omnes mirum in modum in testibus gravissimis familiae δ inveniuntur. sed eas in apparatu critico notare hic et alibi supersedeo). et ille vir doctus fuit fortasse auctor ceterarum lectionum propriarum libri γ, cum verba mutavit, aliter flexit, ordinem verborum commutavit. sed auctor arti suae coniecturali solum hic et illic indulsit, qua re factum est, ut liber δ textum paucis locis tantum corruptum praeberet. quibus lectionibus propriis sublatis atque emendatis liber γ est bonus testis exemplaris υ necnon hyparchetypi ω_2.

Varia lectio, quae in libro 259,6 invenitur, errore illius viri orta esse videtur, qui exemplar litteris maiusculis scriptum descripsit aut tali exemplari usus verba in textum litteris minusculis expeditum vertit. nam hoc modo verbum ΑΛΛΟΤΡΙΟΙ facile in verbum ΑΝΑΞΙΟΙ perlegi potest. quae varia lectio librum δ fuisse exemplar perantiquum convincere atque indicare videtur. sed mea quidem opinione dubium restat. si diligenter locum examinaveris, illum virum, qui, sicut supra demonstravimus, textum arte coniecturali adhibita nonnumquam mutavit, ut gravitatem orationis augeret, etiam hoc loco verba Gregorii tetigisse non falso concludes.

Textus autem libri δ in testibus antiquis, qui supersunt, V[u] et Par. 1199 omnino non aegre tactus est. itaque non multas lectiones proprias codicis V[u], quem ducem codicum familiae δ elegi, deprehendis, cum apparatum criticum recenses (cf. supra 263,11 πρὸς δραμεῖν pro προσδραμεῖν, – et illas levissimas neglegentias librarii codicis V[u]: 239,6 ἐπὶ τῷ πρόσω pro ἐπὶ τὰ πρόσω, 249,17 κεκλειρωμένου (sic) pro ἀποκεκληρωμένου, 238,6 περιβάλεσθαι (sic) pro περιβάλλεσθαι, 258,4 ζῷον pro ζῴων, 262,5 τὰς ... καυστῆρας pro τοὺς ... καυστῆρας (sic in libro δ secundum Par. 1199), – 263,12 hiatum non vitavit: ἀλλὰ ἀκροᾶται). res saepe in ceteris familiis hyparchetypi ω_2 longe longeque dissimilis est, cum mendis fontis sua quisque liber menda addiderit et filii vero plura peccaverint quam genitores.

(VI) De familia ε

(1) De testibus familiae ε

E fonte ω_2 etiam codices familiae ε fluxisse supra demonstravimus, qui sunt Parisinus gr. 1171 = Π, Vaticanus Ottobonianus gr. 85, Athous Xiropotamu 134, Parisinus gr. 534, Oxoniensis Bodleianus Miscellaneus gr. 34, Oxoniensis Bodleianus Laudianus gr. 69, Messanensis Sancti Salvatoris 15, Parisinus gr. 1173, Oxoniensis Bodleianus Laudianus gr. 82, Atheniensis gr. 267, Oxoniensis Bodleianus Baroccianus gr. 192. cum spectas ad genus speciemque panegyrici, quod codices singuli repraesentant, nonnullos codices familiae ε (aliter ac greges codicum γ et δ) unum certumque genus panegyrici repraesentant, quod est (antiquum) panegyricum totius anni (quod invenitur in Vat. Ott. 85, Athen. 267, Ox. Laud. 82) aut illud panegyricum, quod pro sex mensibus compositum est (quod invenitur in Π, Ath. Xir. 134, Ox. Misc. 34), cuius generis etiam patrem codicum (nunc deperditum) fuisse veri simile est, qui pro singulis diebus festis tam multas variasque orationes et homilias continuit, ut filii eius alius aliam orationem exemplaris sui elegerint, qua re factum est, ut varia genera panegyrici in singulis codicibus orta esse videantur. ad hoc exemplar etiam Par. 534, Ox. Laud. 69, Messan. Salv. 15 et Par.

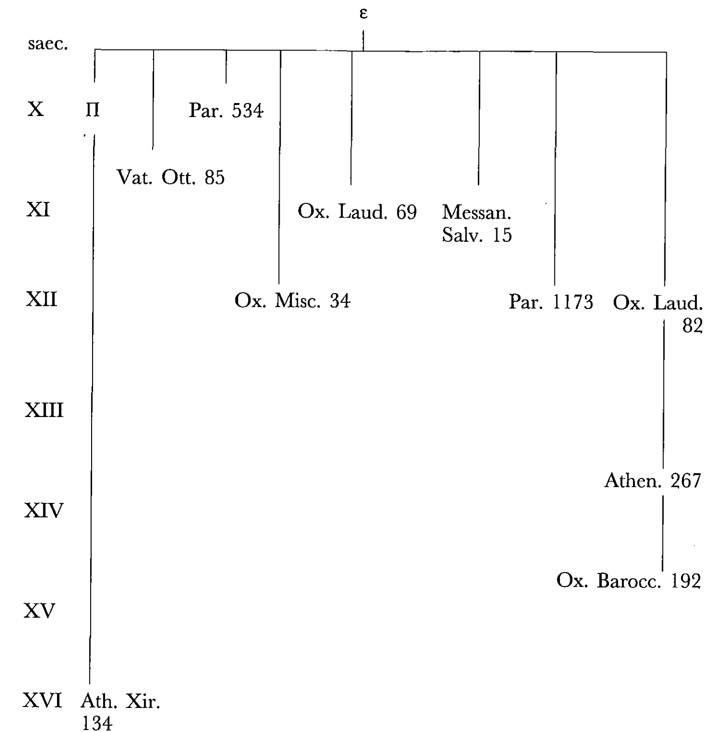
Π
Vat. Ott. 85
Ath. Xir. 134
Par. 534
Ox. Misc. 34
Ox. Laud. 69
et 82
Messan. Salv. 15
Par. 1173
Athen. 267
Ox. Barocc. 192

1173 revocandi sunt, quorum species panegyrici, quantum ex operibus, quae continuerunt, conicere licet, valde diversa esse videtur ab illa, quam modo descripsimus. cum autem spectas ad textum huius orationis Gregorii, testes qui sunt omnes tam varii mirum in modum congruunt. codices Π et Ath. Xir. 134 quin etiam in minutiis consentiunt et hic et illic ipsis mendis orthographicis, quae levissima sunt, contra omnes alios codices coniuncti sunt, qua re probatur codicem Ath. Xir. 134 ad verbum e Π descriptum esse, quod iam Ehrhard ordine operum investigato, qui omnino in utroque codice idem est, titulisque collatis suspicatus erat. interdum librarius codicis Ath. Xir. 134 manifestos errores orthographicos exemplaris correxit, sed multo saepius corruptelas auxit mendis suis additis.

Etiam Ox. Laud. 82 et Athen. 267 magna affinitate coniuncti sunt, quam demonstrant eadem menda cum levissima tum gravissima contra omnes reliquos codices in utroque exemplari deprehensa. (haec exempla hic satis sint: omittit uterque 250,5 τὴν; 251,7 ἡ pr; 253,13 ἀνδρὶ; 254,8 δὲ; – 264,1 pro ἀλλ' ἀπαγάγωμεν scribit ἀλλὰ παραγάγωμεν; 261,11 pro ἐμβλέποντα legit ὄμμα βλέποντα; 261,16 confundit κ cum χ et pro ἀκμῇ scribit αἰχμῇ. 258,2 corruptelam communicat et pro ὄνος scribit ὅπως, qua re nova sententia orta est, quae nimirum verbum postulat. itaque post πεφορτισμένον (3) librarius non inepte ἀναπαύσει addidit. sed durius est quam sit verum, quod illud verbum ex corruptela peculiari ortum esse apparet littera ν male intellecta. itaque ex his mendis corruptelisque communibus conicere licet codicem Athen. 267 ex libro Ox. Laud. 82 textum orationis Gregorii hausisse.

Affinitate quadam codex Ox. Barocc. 192 cum his duobus codicibus coniunctus est, quae cognatio duobus locis tantum convincitur: 235,10 omnes tres omiserunt δεῖν, 237,15 scribunt ἄνωθεν pro ἄνω. Ox. Barocc. 192 multis aliis locis textum variavit et genuinum depravavit,

quae menda in nullo alio codice inveniri possunt. itaque certus fons huius codicis in tanta opusculi brevitate memoriaeque inconstantia deprehendi non potest. quin etiam in reliquis codicibus huius familiae nullum certum stemma delineari potest. omnes autem multis mendis communibus gravissimisque corruptelis coniuncti sunt (vide infra), qua re communis pater et fons ε comprobatur. itaque stemma codicum familiae ε hoc modo delineari potest:

(2) De recensione ε

Nunc de lectionibus propriis, quae omnibus his codicibus communes sunt atque quibus recensio ε a ceteris di-

stinguitur, agendum est. sunt menda corruptelaeque textus.

1. verba addiderunt: 243,3 πρόριζον (sic) ante προθέλυμνον, 247,13 ἐν ante τῇ βάτῳ, 262,8 ἂν post πῶς (sic), 269,2 ἡμῶν post σκοτίᾳ, 269,12 ὁ θεὸς post εὐλογητὸς (+ E) – cf. (in titulo) post εἰς add τὴν ἁγίαν θεοτόκον καὶ εἰς,

2. verba omiserunt: 241,10 τῆς κακῆς, 251,4 θεῷ, 251,18 τῶν, 263,3 τὸ, 265,6 τὴν, 266,8 τῶν ante ποικίλων, 267,17 ἀγαθόν,

3. verba mutaverunt (a) verba temporalia: 239,19 ὑπονοήσειεν: ἐπινοήσειεν; 259,9 δωροφοροῦσιν: δωρυφοροῦσιν (sic), 261,14 ἀνατεινόμενον: διατεινόμενον; 265,10 εἰσήνεγκεν: προσήνεγκεν, – (b) verba substantiva, adiectiva: 247,5 γεννήσει: γενέσει, 249,5 γέννησις: γένεσις, 250,5 γέννησιν: γένεσιν (+ I), 252,9 ἱκέτις: ἱκέτης, 259,11–12 γεννήσει: γενέσει (+ E), 261,16 ἀκμῇ: ἀγμῇ (sic), 267,4 γεννήσεως: γενέσεως (+ LE), – 258,4 κατάλληλος: κατάδηλος – (c) pronomina etc: 250,8 οὗτος: αὐτὸς, – 241,8 ἔτι: ἐπὶ, – cf. 262,11–12 ἓν τοῦ αἵματος: ἐκ τοῦ αἵματος,

4. verba aliter flexerunt (et scripserunt): 258,13 βαρὺν: βαρὺ, – 262,17 τοῦτον: τοῦτο, 238,18 τὸ νῦν ἐπιφανῆναι: τοῦ νῦν ἐπιφανῆναι, – 246,13 καλέσουσι: καλέσεις, 247,4 γενόμενον: γινόμενον, 253,15 εὑρέθη: ηὑρέθη, 254,11 καλέσεις: καλέσουσι (+ L), 258,12 κτίσῃ: κτίσει, – cf. 248,8 οὐχ: οὐκ,

5. ordinem verborum commutaverunt: 235,10 δεῖν γενέσθαι: γίνεσθαι δεῖν, 240,4 φησι transp post εὐαγγέλιον, 260,6 φησίν ante σημεῖον (5) coll.

Quas varias lectiones, cum penitus perscrutaris, maxima ex parte esse menda librarii non falso concludendum est. qui vir in describendo neglegentia adductus cum in gravioribus tum in levissimis peccavit; cf. imprimis verba mutata 259,9; 261,16; – cf. etiam verba aliter flexa, quae saepe, quamquam sunt menda scribae levissima, quia non aliter magis a librariis peccatur quam desinentiis

aequandis aut litteris permutandis, tamen textum orationis arte grammatica disturbata aegre tangunt. cf. e.g. in libro γ 258,13: τὸν βαρὺ ζυγὸν (sic). – et illa verba omissa, quamquam sunt magna ex parte solum minutiae (cf. illas articulationes, quae quater in libro ε omittuntur), tamen sunt librarii, qui male rem suam egerit. qui nimirum et in gravissimis peccavit cum nonnumquam etiam verba omisisset, quae ad textum constituendum utique sunt necessaria (cf. 241,10; 251,4; 267,17). – non multa sunt illa verba, quae in libro ε addita sunt, quorum pleraque indicant librarium licentia adductum ex continuatione verborum hic et illic quaedam addidisse, ut elocutionem et gravitatem orationis augeret (cf. et 247,13 illud ἐν ante τῇ βάτῳ et 269,2 illud ἡμῶν post σκοτίᾳ, quod locum biblicum tangit, et imprimis illud additamentum in fine orationis: 269,12 illud ὁ θεὸς, quo elocutionem doxologiae augere vult).

Ad illum auctorem, qui magna licentia textum tetigit, fortasse redit etiam 243,3 verbum additum πρόριζον (sic pro recto πρόρριζον), ubi verba in Π eo modo disposita sunt: ἐρεῖ γὰρ ὁ ἀντιλέγων τυχόν· ὅτι τὸν ἀναμείναντα τοὺς χρόνους πρὸς τὴν τῆς κακίας φανέρωσιν· ὅπως αὐξηθεῖσαν αὐτὴν ἐξέλῃ πρόριζον. προθέλυμνον πᾶσαν εἰκὸς αὐτὴν ἀνῃρηκέναι ὤφειλεν ὡς μηδὲν αὐτῆς ὑπολειφθῆναι τῷ βίῳ λείψανον. interpunxit enim post πρόριζον et una cum verbo προθέλυμνον nova sententia incipit. sed, ut mihi quidem videtur, primo auctor aliquis verbum προθέλυμνον varia lectione illustrans margini πρόρριζον ascripsit, deinde alius vir id verbum textui inseruit et postremo verba sic composuit, ut vix crederes verbum additum ex varia lectione ortum esse. concedo me aliquamdiu haesitavisse, num recensio ε hoc loco genuinum textum praeberet. nam cogitari potest verbum πρόρριζον hoc loco facile in principiis a librario quodam omissum aut ab auctore quodam consulto sublatum esse, quia periculum fuit, ne, cum duo verba uno loco invenirentur, quorum utrumque idem valeret, alterum a librariis, qui

orationem describunt, aut a viris doctis, qui textum corrigere et emendare student, exstingueretur, sed quia ut supra explanavi nonnullae lectiones existunt, quae a viro docto, qui arti suae coniecturali hic et illic indulsit, ortae esse videntur, etiam verbum 243,3 additum ad illum virum redire mihi quidem persuasum est.

Varia lectio autem, quae 258,4 invenitur, non nisi codice uncialibus litteris scripto orta esse videtur. nam e verbo ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΣ (eo modo scripto) facile aliquis illud ΚΑΤΑΔΗΛΟΣ legere potuit, quod liber ε praebet. quae res, nisi falsa est, indicat librum ε fuisse exemplar perantiquum. – erroribus librariorum emendatis et lectionibus propriis illorum auctorum, qui licentia textum tetigerunt, sublatis liber ε est bonus testis exemplaris υ necnon hyparchetypi ω_2.

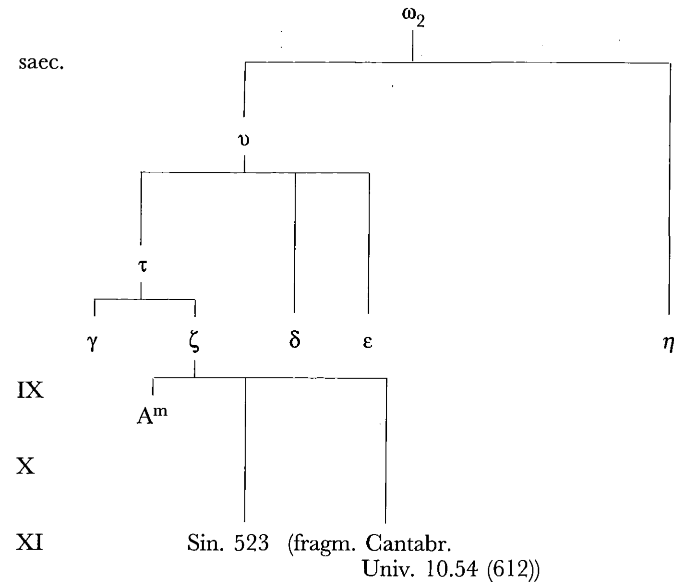
At testes libri ε textum omnino non sincerum praebent sed multis locis male depravatum. mendis enim libri ε sua quisque menda, suas quisque lectiones proprias addidit, quae sunt magna ex parte neglegentiae scribae et errores. cf. imprimis illas lectiones proprias codicis Π, qui est dux agminis codicum familiae ε: 263,15 καὶ post φωνῇ addidit; – omisit: 243,8 τῶν, 243,17 θηρίῳ, 245,17 καὶ, 251,11–12 τῶν ἀνθρώπων; – verba mutavit: 237,13 διανοιχθείσης: διανυχθιείσης (sic), 244,15 ἀνακληθέντων: ἀνακλιθέντων (sic), 246,1 μετέσχε: μὲν ἔσχε, 257,8 ἐξαιρεῖται: ἐξεριεῖται (sic), 269,6–7 συνδιασῴζεται: διασώζεται (sic), 241,16–17 παιδοφονίαν: παιδοκτονίαν, 246,12 ἐν γαστρὶ: ἔγγαστρι, 253,12 συμβουλὴ: βουλὴ, 241,1 ὑπολοίπων: ὑπολύπων (sic), 251,5 ὅτι: διότι; – verba aliter flexit: 253,5 τοῦ γάμου: τῶν γάμων, 254,2 εὐλογία: εὐλογίας, 261,3 δῆμον: δήμων (sic), 248,1 αὐτὸ: αὐτῷ, 267,1 αὐτῶν: αὐτοῦ, 235,4–5 τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας: τοῦ διαπνεύστου διδασκαλίας, 236,12 εἴπωμεν: εἴπομεν, 250,5 γενομένην: γεναμένην (sic), 255,18 δέξαιτο: δεξυτο (sic), 260,12 πεφόβησαι: πεφόβησε (sic), 265,15 λογιζέσθω: λογίζεσθαι, 266,12 ἦρξε: ἤρξαι,

267,11 νομοθετεῖς: νομοθετεῖ, 261,4 εἰκὸς: εἰκὼς; – ordinem verborum commutavit: 240,5–6 τὸ σῶμα coll post διασμύχοντος, 252,13 νεύματι θείῳ: θείῳ νεύματι, 254,14–15 προτιμοτέραν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας τὴν ἀφθαρσίαν: προτιμοτέραν τὴν παρθενίαν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας, 255,15 σαρκὸς ἐκείνης: ἐκείνης σαρκὸς, 268,6 τῶν καταδεδουλωμένων post ἐπίνοιαν coll. quibus ex omnibus indicari potest scribam codicis Π rem suam male fecisse, cum textum exemplaris sui tantopere depravavisset. tamen invenitur in libro Π etiam vestigium auctoris, qui sua licentia textum tangere conatus est: in titulo enim codex Π (unus e grege omnium librorum, qui orationis testes sunt) addidit post εἰς illud τὴν ἁγίαν θεοτόκον καὶ, quo legentibus auctor quidam iam in titulo demonstraret Gregorium etiam vitam deiparae orationi suae inclusisse.

(VII) De exemplari ζ

(1) De testibus exemplaris ζ

A^m Sin. 523 Nunc de codicibus Mosquensi gr. 215 = A^m, qui est liber vetustissimus saec. IX/X, et Sinaitico gr. 523 (saec. XI) agendum est. uterque panegyricum totius anni antiquum repraesentat, quod est autem in utroque non idem, cum suas quisque orationes, suos quisque dies festos exhibeat. qui libri una cum codicibus familiarum γδε redeunt ad communem fontem υ necnon ad hyparchetypum ω_2 et, sicut supra illustravimus, cum codicibus familiae γ libro τ intercedente maxima cum affinitate coniuncti sunt. – quadam affinitate coniunctum esse videtur cum his testibus et fragmentum saec. XI, quod in codice Cantabr. Univ. Dd. 10.54 (612) Cantabrigiensi Dd. 10.54 (612) invenitur, de quo agam infra.

(2) De recensione ζ

Librum utrumque ex communi fonte fluxisse (quem librum ζ appello) mihi quidem persuasum est, quae res his locis indicari potest:

1. uterque enim addidit: 236,9 γὰρ post ταύτῃ, 237,1 γὰρ post οὐκ, 260,10 ποιῆσαι (ποιῆσαι Sin. 523) post οὐρανοὺς, cf. 257,2 ἆρα: ἄρατε A^m ἆρά τε Sin. 523, 266,1 ἀρχηγικώτερον: τὸ ἀρχιγηκώτερον A^m τὸ ἀρχηγηκώτερον Sin. 523,

2. uterque omisit: 238,12 verba καὶ – ἀναλάβωμεν, 239,13 τῆς συνηθείας, 242,8–9 τότε pr – ἐπανέτειλε, 243,6 τινι, 245,7 τῆς, 249,1 καὶ, 249,2 κατὰ, 251,5 τοῖς ante ὑψίστοις (+ E), 253,10–11 verba καὶ ἐν – ἦν, 255,2 τὸ, 255,3 παρείληπτο, 257,3 καὶ pr, 258,11–12 verba τοὺς δύο – ἄνθρωπον, 263,13 τῇ φωνῇ, 264,11 τὸ ἀποκηρυχθὲν ἀπανάγεται, – cf. 264,3 κἂν: καὶ,

3. uterque verba mutavit: 247,17 θεοτόκον: θεοδόχον (+ S), 250,17 ἀγγέλων: εὐαγγελίων (+ L), 252,18 ναῷ: θεῷ, 261,17 δείλαιον: ἴδιον, – 248,11 ὅτε: ὅτι, 266,13 ἐφεξῆς: ἑξῆς, 250,5 ἥτις: ἡ εἰς – 236,16 διαπεράσας: περάσαι (περάσας Sin. 523), 237,15 ἐξεχούσας: ἐξουσίας, 237,17 ἐξέχουσαι: ἐξάρχουσαι, 240,13 κατεκρατήθη: κατεκρίθη, 250,10 προελθεῖν: ἐλθεῖν – cf. 264,4 ἀπολοφύρηται: ὀλοφύρεται A^m (+ Π) ὀλοφυρομένης Sin. 523,

4. uterque verba aliter flexit (et scripsit): 255,2 τὸ κρύφιον: κρυφίων, 257,14 ὑπόγειον: ὑπόγεον, 255,12 οἵαν: οἷον, 263,7 ἑκατέρου: ἑκάτερα, 265,14 τῷ: τὸ, – cf. 252,16 ἀδρυνθεῖσαν: ἡδρυνθεῖσαν A^m ἱδρυνθεῖσαν Sin. 523, 253,2 αὐξηθείσης: αὐξηθῆσαν (sic) A^m αὐξηθείσαν Sin. 523, 260,10 συνδιατιθέναι: συνδιατεθεῖναι A^m συνδιατεθῆναι Sin. 523, 260,12 πεφόβησαι: φοβῆσαι A^m, φοβῇ Sin. 523, 263,13 ψελλιζομένῃ: ψελληζομένην A^m ψελλιζομένην Sin. 523,

5. uterque ordinem verborum mutavit: 241,8 ἔτι post βίῳ coll., 243,3 προθέλυμνον, πᾶσαν: πᾶσαν προθέλυμνον, 243,12 ὁ ante ἀναιρέτης coll., 249,2 κατὰ τὴν παρθενίαν: τῆς παρθενίας, 253,7 ἄνθρωπον γενέσθαι κύριον: ἄνθρωπον κύριον γενέσθαι (+ Π), 254,3–4 τῇ πρώτῃ πρὸς τὴν γυναῖκα φωνῇ: τῇ πρώτῃ φωνῇ τῇ πρὸς τὴν γυναῖκα, 255,13 φησίν post ἐπὶ σὲ (14) A^m (ante ἐπὶ σὲ Sin. 523).

Non multa verba in libro ζ addita sunt, quae ad unum omnia sunt illae minutiae γὰρ et τε et τὸ. nam ποιῆσαι (260,10) non verbum additum est, sed re vera verbum mutatum, quia in ceteris libris, qui redeunt ad hyparchetypum ω_2, hoc loco legimus ἐποίησεν. at liber ζ multis locis verba omisit et in his non modo verba levissima (243,6; 245,7; 249,1; 251,5; 257,3) sed etiam sententias totas, quas omnes neglegentia librarii in describendo omissas esse apparet: 242,8–9 omisit (quia librarius a verbis τότε ἐπεφάνη ..., quae verba Gregorius ut est orator eloquens et disertus hic repetit, aberravit in lineam exemplaris sui, quae sequitur 242,9): τότε ἐπεφάνη ἡ χάρις,

τότε ἡ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀκτὶς ἐπανέτειλε. 238,12 omisit verba καὶ πάλιν αὐτὴν ἀναλάβωμεν, quia praecedit verbum homoeoteleuton ὑμνῳδήσαμεν. – 258,11–12 omisit τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον quibus verbis omissis corrector quidam necessario variavit participium illud ἀποφορτίσας, quod sequitur 258,14, in verbum finitum ἀποφορτίσῃ. – cum verba mutantur, saepe verba temporalia in ζ praeverbiis spoliantur (236,16; 250,10; 264,4; cf. etiam 266,13), quod fit, sicut mihi quidem videtur, multo magis neglegentia librarii quam libidine quadam variandi mutandique. quaedam variae lectiones ortae esse videntur, quia librarius hic et illic veram lectionem in exemplari suo cognoscere non potuit. quam ob rem suo Marte coniecit illa (250,17; 252,18; 261,17; 237,15; 237,17; – de lectione varia 247,17 θεοτόκον: θεοδόχον una cum libro S cf. supra p. 157sq). similiter se res habet, cum recenses illa verba aliter flexa aut ordinem verborum mutatum. nusquam optimis lectionibus et coniecturis liber ζ eminet. quibus lectionibus propriis sublatis et mendis emendatis liber ζ non malus testis est exemplarium τ et υ necnon hyparchetypi ω_2.

At liber ζ in utroque libro, qui suae familiae superstes est, valde vexatus et deperditus est. scatet ille codex vetustissimus A^m mendis et erroribus cum levissimis tum gravissimis (cf. imprimis verba in A^m mutata et pessime depravata: 236,2–3 ἀτιμοτέραν: τιμιωτέραν, 236,11 οἰκητήριον ἡμῶν: εὐκτήριον ὑμῶν, 244,11–12 τὴν ... τῆς ζωῆς ταύτης συντέλειαν: τὴν ... ταύτην τῆς ζωῆς ἀγγελίαν, 252,7 ἄγονοι: ἅγιοι, 267,13–14 θεραπείαν: θεοπρέπειαν, 243,10 ἀλλ' ἡ μὲν: ἀλλοληмεν, 242,13 προσθλάσας: πρὸς θαλάσσας, – aut illa multa verba cum magno detrimento textus omissa: 236,7 ἐστὶ, 236,14 οὐ (+ E), 236,15 δὲ (+ LE), 238,15 verba τῆς – πλεονάζοντι, 240,19 ὁ, 240,19 τοῦ, 242,2–3 ὁ Παῦλος τοὺς, 242,13 καὶ ante καταπατήσας, 244,7 ἦ, 246,8 παρ', 246,13 αὐτοῦ, 253,5 καὶ, 255,3 verba ἐξενίσθη τῷ τὸν, 257,3 γέγονεν, 257,5 ἡ pr, 257,8 γενόμενος, 257,17–18 ἡ δὲ φάτνη τὸ τῶν ἀλόγων, 258,5 χόρτον – κτήνεσι, 258,12 τὸν, 258,13 τοῦ, 260,11 σοὶ τὸ ζῆν αὐτὸν ἤ, 265,4 ἡ, 265,14 τὸ, 266,5 τὰ, 267,4 καὶ, 267,12 εἴ, 268,11 τὸν κατεχόμενον; – cf. etiam qualia verbis quibusdam proterve additis 240,15–16 in libro A^m legimus: τοῦ ἰατροῦ πᾶν ἀλλὰ μὴ μόνον τὸ φανὲν θεραπεύοντος, cum ceteri codices scribant: τοῦ ἰατροῦ μόνον τὸ φανὲν θεραπεύοντος). supersedeo plura afferre. de ceteris vide apparatum criticum. quibus ex omnibus satis satisque indicari potest codicem vetustissimum A^m omnino non esse librum optimum. – etiam alter filius, liber Sin. 523, verbis omissis et mutatis et ex animi libidine additis multo plus peccavit quam pater, ille liber ζ. solum patris culpas hic demonstravi et explanavi geminorum sordibus remotis[5]. – nihil certi dicere possumus de fragmento nostrae orationis in codice Cantabrigiensi Dd. 10.54 (612). textus enim nimis parvus est, ut vestigia recensionis cuiusdam clara distinguere possis. tamen textus fragmenti (245,13–246,5 et 248,11–249,8) in gravissimis omnibus coniunctus est cum A^m: 246,5 scribit cum A^m κεκίνηται pro καὶ κινεῖται (cf. supra pag. 185,188), 249,1 omittit una cum A^m καὶ. lectiones proprias, quae non consentiunt cum textu A^m, fragmentum non habet.

(VIII) De familia η

(1) De testibus familiae η

In familia η duos libros deprehendis, quos codices antiquos aestimare possis, Athoum Lavras Γ 117, qui est
I
Ath. Lavr. Γ 117
panegyricum totius anni saec. XI, et Constantinopoli-

[5]Si autem illam farraginem mendorum et illa, quae librarius codicis Sin. 523 in fine orationis de suo composuit cum nova tum inepta, examinare et pertractare mavis, vide quae exposui Mann 188ssq.

Ath. Lavr. Δ 80
Ath. Lavr. Ω 153
Ath. Xir. 120
Const. θεολ. σχολ. 37
Ath. Kutl. 85 (Pol)
Ath. Dion. 173
Ath. Vat. 442
Athen. 217

tanum παναγίας καμαριωτίσσης 10 = I, qui est panegyricum saec. XII pro tribus mensibus compositum. ceteri libri familiae η sunt codices recentiores et recentissimi, qui sunt magna ex parte depositi in monasteriis montis Athoi: Athous Lavras Δ 80 saec. XIII, Athous Lavras Ω 153 saec. XVII, Athous Xiropotamu 120 saec. XVII, qui sunt (sicut I) panegyricum pro tribus mensibus compositum. eiusdem ordinis est etiam liber Constantinopolitanus τῆς θεολογικῆς σχολῆς 37 saec. XVI. deinde accedunt codices alterius generis specieique: Athous Kutlumusiu 85 (Pol) saec. XVI, Athous Dionysiu 173 saec. XVII, Athous Vatopediu 442 saec. XV. denique codicem Atheniensem gr. 217 saec. XVII testem familiae η esse mihi quidem persuasum est. nam codices intima cognatione inter se coniuncti sunt, quia textus eorum concordat cum in gravioribus tum in minutiis.

Praesertim illi codices antiqui Athous Lavras Γ 117 et Const. παναγ. καμ. 10 etiam in minutiis congruunt (scil. uterque scribit: 236,2–3 ἀτιμωτέραν, 236,18 ποικάζουσιν, 237,14 ποικασμοῦ, 238,5 ποικαζομένη, 238,5 ποικάζεσθαι, 240,7 ἐνδιδώασι, 243,3 ἀναιρεικέναι, 245,13 ἐπιθιάζοντος, 251,9 ἐξωρία, 256,5–6 ἐνμορφοῦται, 256,14–15 διειλιμμένον, 257,9 μόλωπας, 257,10 μόλωπι, 257,14 ὑπόγιον). familiae autem dux est Const. παναγ. καμ. 10 (= I), quamquam in minutiis saepius peccavit quam codex antiquior Athous Lavras Γ 117. sed textus orationis nostrae in codice Athoo Lavras Γ 117 mutilus est: fol. 49v post λόγος 257,18 desinit. reliqua pars textus in codice deest. usque ad 257,18 codices antiqui solum in his minutiis alter ab altero secedunt: 237,4 ἐπισελθούσης I, ἐπεισελθούσης recte Ath. Lavras Γ 117; 238,1 ἐξοσίαι I, ἐξουσίαι recte Ath. Lavras Γ 117; 240,17 ἐπάγη I, ἐπάγει recte Ath. Lavras Γ 117; 244,3 δείγματος I, δήγματος recte Ath. Lavras Γ 117; 246,18 ἐπιδὰν I, ἐπειδὰν recte Ath. Lavras Γ 117; 256,9 διαφανίσεται I, διαφανήσεται recte Ath. Lavras Γ 117; 256,10 προτοτύπου I, πρωτοτύπου recte Ath. Lavras

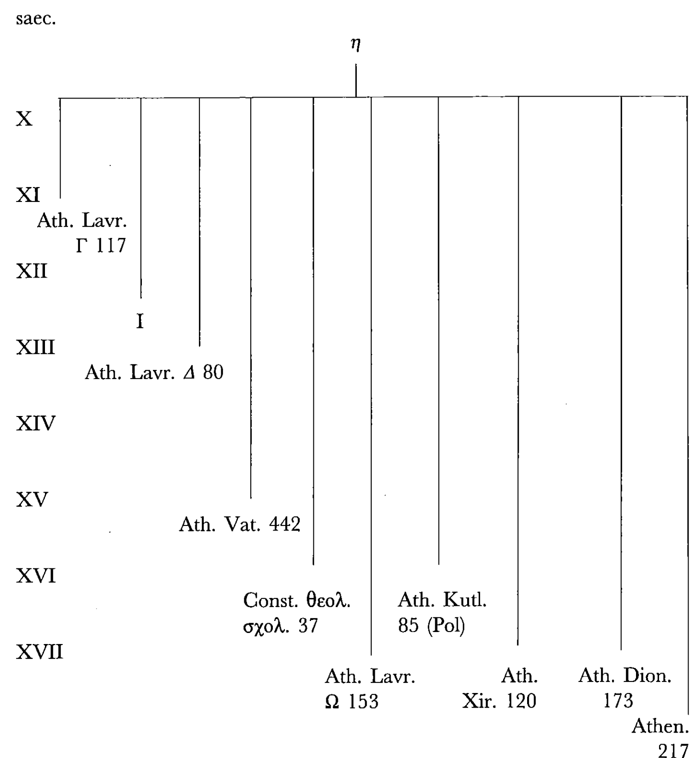
Γ 117. quae variae lectiones sunt omnes errores levissimi neglegentia librarii codicis I ortae. multo minus peccavit in his minutiis librarius codicis Ath. Lavras Γ 117: 241,16–17 παιδοφωνείαν Ath. Lavras Γ 117, παιδοφονίαν recte I; 252,9 ἱκέτης Ath. Lavras Γ 117, ἱκέτις recte I; in ceteris lectionibus, sicut supra explanavi, mirum in modum uterque concordat, ut textus alterius ad verbum in altero repeti videatur.

243,2 scribunt et Ath. Lavras Γ 117 et Const. παναγ. καμ. 10 (= I) σκιᾶς, cum codices recentiores ad unum omnes recte κακίας exhibeant. sed in codice recentiore Athoo Lavras Δ 80 vestigia correctoris manifeste hoc loco deprehenduntur. nam e σ illius verbi σκιᾶς fecit corretor quidam litteram α et ante hanc litteram posuit litteram κ in parte marginis verbo adscribens, ut recte nunc in Athoo Lavras Δ 80 κακίας pro σκιᾶς legas. quibus rebus apparet fontem, ad quem omnes libri huius familiae redeunt, hoc loco falsam lectionem σκιᾶς pro κακίας exhibuisse, quam etiam invenimus in codicibus antiquis. postea autem auctor quidam textum fontis hoc loco tetigit et falsam lectionem correxit margini illam veram lectionem adscribens, quam unam librarii codicum recentiorum descripserunt, quia eam alteri lectioni praetulerunt. solus librarius codicis Athoi Lavras Δ 80 aut haesitavit ignorans, utram lectionem praeferret, aut neglegentia sua peccavit, ut primo obtutu falsam lectionem scriberet, postea autem cum res penitus perscrutatus esset oculos etiam ad marginem exemplaris sui convertens rem corrigeret, sicut supra explanavimus.

Sunt aliae lectiones, quae in libro I (et Ath. Lavras Γ 117) inveniantur, cum eas in recentioribus frustra quaeras. 252,9 γενομένη recentiores, γινομένη I, Ath. Lavras Γ 117; 256,9 διαφανήσεται recentiores, διαφανίσεται I, Ath. Lavras Γ 117; 266,6 scribunt recte recentiores τῶν τεθνηκότων, cum in libro I τῶν omittatur. (cf. etiam 261,12 φθεγγόμενον recentiores, φεγγόμενον I). et nimirum in codicibus recentioribus lectiones propriae inveni-

untur. suas quisque scribae neglegentias, suos quisque librarii errores exhibet. tamen in ceteris lectionibus libri omnes mirum in modum concordant. nam nullam lectionem inveni, quae alios libros ab aliis secerneret. itaque nobis concludendum est et codicem I et librum Ath. Lavras Γ 117 et codices recentiores ad unum omnes nullo alio codice intercedente fluxisse e fonte η.

Quae cum ita sint stemma codicum familiae η hoc modo delineari potest.

(2) De recensione η

Exemplar η autem saepe a codicibus recensionum γδεζ discrepat et textum genuinum mutilat depravatque:

1. multis locis verba in recensione η omissa sunt: 235,8 γενόμενοι; 237,17 τε, 239,11 τὰ, 239,17 τῶν, 241,16 τοῦ, 246,7 υἱὸς, 247,17 δὲ, 248,7–8 τῆς ἀφθόρου μητρὸς, 249,17 τὸν (ante νόμον), 250,6 εἶναι, 253,4 μὲν, 254,4 νῦν (cum L), 255,4 αὐτῇ, 258,8 καὶ, 261,1–2 καὶ εἰς φῶς ἐλθεῖν καὶ ὑπὲρ τούτων ἔδει καταπληρωθῆναι, 261,7 τῶν, 261,7–8 τὸν σύμμικτον ἐκεῖνον θρῆνον, 264,6 πρέπει, 261,6 ἂν (alt), 265,16 τὸ, 267,12 καὶ, 268,14 εἰς,

2. additae sunt ex licentia auctoris cuiusdam aut librarii hic et illic minutiae, particulae, quae omnes sunt suo loco haud sane necessariae: 244,2 τὸν ante θάνατον, 253,7 δὲ post ἐπειδὴ, 269,5–6 iterum δὲ post ἐνδαπανᾶται, 263,6 ἦν post εἰκὸς, 268,12 post οὐδὲ pr add γὰρ, – graviora additamenta et licentiae sunt in recensione η: 255,18–256,1 ἁγίου ante πνεύματος (de hoc verbo addito vide infra); 260,10 ποιῆσαι post οὐρανοὺς. – aliter res se habet 258,7, ubi verbum ἐν additum ante τῇ φάτνῃ mihi quidem necessarium esse videtur: ἐν τῇ φάτνῃ, ἥτις ... ἑστία, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ἄρτος προτίθεται (scil. τοῖς ἀλόγοις), ἵνα ...

3. et multa verba mutata sunt – (a) verba temporalia: 237,6 ἑορταζόντων: ἑορτῶν, 237,16 συνεπηχούσης: συνυφηχούση (sic), 240,3 ἐπήγαγε: ἐπαναγαγεῖν, 242,14 βλέπων: καταβλέπων, 251,13 κατακίρναται: κιρνᾶται, 261,5 ἀθροιζομένων: συναθροιζομένων, 268,11–12 ἐνεκρατήθη: ἐκρατεῖτο, 269,2 ἔλαμψεν: φαίνῃ, – et (b) verba substantiva, adiectiva, pronomina etc: 238,1 ἐξουσίαι: ἐξόσιαι, 253,16 πατριᾶς: πατρίδος, – 255,2 τὸ κρύφιον: τὸ ἀποκρύφων, 236,12–13 μεγαλοφώνῳ: μεγάλῳ, 248,10 ἀπαράγραπτος: ἀναγράπτως, – 250,4 αὐτοῦ: τοῦ, 261,14 ἑτέρωθεν: ἑκατέρωθεν, 263,2 οἷον: ποῖον, – cf. 267,5 περὶ τούτου: τοῦ Χριστοῦ, 240,12–13 τὴν ἐκ κακίας νόσον: τὴν τῆς κακίας νόσον, 248,1 κατ' αὐτὸ: καὶ αὐτὸ; 267,17 ὅτιπέρ ἐστι: ὅτι πάρεστι,

4. haec verba aliter flexa (aut scripta) sunt: 242,11 τοῦ

δράκοντος: τῶν δρακόντων; 256,13–14 τὰ ... μυστήρια: τὸ ... μυστήριον, 264,1 τῶν ... θρήνων: τῷ ... θρήνῳ, 268,8 ὠνῆς: ὤνησιν – cf. 255,17 μόγις: μόγης – verba temporalia: 240,3 ἐπήγαγε: ἐπαναγαγεῖν, 243,10 ἐψύχωται: πεψύχωται: 244,7 συνεσπαρμένος: συμπειράμενος, 253,6 ἐνομίσθη: νομισθείη, 255,7 ἔδει: δεῖ, 261,11 ἐμβλέποντα: ἐμβλέποντι, – cf. 256,5–6 ἐμμορφοῦται: ἐνμορφοῦται,

5. his locis ordo verborum mutatus est: 238,1 δυνάμεις εἰσὶν: εἰσι δυνάμεις, 239,18–19 τὴν αἰτίαν εὐλόγως: εὔλογον τὴν αἰτίαν, 253,14 πρὸς φυλακὴν τῆς παρθενίας αὐτῆς: πρὸς τὴν τῆς παρθενίας αὐτῆς φυλακὴν, 266,9 τὰ – ἅλματα post φυγὴν (8) coll.

Liber η scribit in doxologia 269,12 σὺν ἁγίῳ πνεύματι pro εὐλογητὸς, variat 252,13 νεύματι in πνεύματι, quas lectiones non casu quodam contigisse sed certo quodam librarii aut correctoris consilio institutas esse apparet. id enim a librario agitur, ut personam tertiam sanctae trinitatis eiusque gloriam in maius augeat. studio suo novandi verba illa addidit (cf. etiam supra: 255,18–256,1 add ἁγίου ante πνεύματος) et multa alia variavit, quas lectiones numquam veras esse quivis fatebitur textu vel obiter perlecto.

Quamquam et multa menda et errores librarii neglegentiaeque quin etiam protervae interpolationes in libro η deprehenduntur, tamen his mendis emendatis et lectionibus propriis sublatis liber η est optimus testis hyparchetypi ω_2, quia liber η (aliter ac libri γδεζ) nullo alio exemplari vel codice intercedente redit ad textum hyparchetypi ω_2. itaque in hoc libro η non modo non illa multa menda exemplaris τ, quod est pater librorum γ et ζ, invenis, sed etiam illas lectiones proprias et depravationes exemplaris υ frustra quaeris, quae, sicut supra explanavi, lectionibus propriis singulorum librorum γδεζ additis textum nostrae orationis aegre tangunt atque valde deperdunt.

(IX) De teste T^r

T^r Profecto nihil certi inveniri potest, si quaeris, qua ratione codex Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 89 = T^r saec. XII/XIII, qui est menologium metaphrasticum mensis Decembris, cum exemplaribus αβγδεζη coniunctus sit, id est quo alveo textus fontium, scil. hyparchetyporum ω_1 et ω_2, ad textum huius codicis fluxerit. desperata cognitione certi id sequi volo, quodcumque veri simile videatur.

Hoc loco de codice T^r ago in praefatione, quia lectionibus variis libri T^r collatis et recensitis saepe liber T^r communicat cum codice I, qui est optimus testis recensionis η, cuius genus speciemque modo supra explanavi. T^r cum libro I et recensione η concordat 269,12, ubi spiritus sanctus in doxologia ceteris personis sanctae trinitatis adiungitur (εὐλογητὸς: σὺν ἁγίῳ πνεύματι). simili modo uterque verba mutavit 252,13 νεύματι θείῳ: πνεύματι θείῳ. ceterum utriusque libri eaedem lectiones variae sunt his locis: uterque omisit: 237,3 τῆς κτίσεως, 238,19 τι, 251,18 τὰ, cf. 246,19 κατὰ ταὐτὸν: κατ' αὐτὸν, 261,1 μόνον (+ L) – verba mutavit: 238,7 ταῦτα: τὰ τοιαῦτα, 268,11–12 ἐνεκρατήθη: ἐκρατεῖτο, – cf. 256,16 ἔκγονον: ἔγγονον (+ L), 247,15 ὡς: ὥσπερ (+ OMS) – verba aliter flexit et scripsit: 236,8–9 τῷ ... ἐνδυσαμένῳ: τοῦ ... ἐνδυσαμένου, – cf. 243,6 πονηρότατα: πονηρὰ, 252,9 γενομένη: γινομένη (+ M), – addidit: 244,9 καὶ ante τῇ μὲν (+ M), 269,5–6 δὲ post ἐνδαπανᾶται (+ E), – ordinem verborum mutavit: 235,10 δεῖν γενέσθαι: γενέσθαι δεῖν. – praeterea etiam his locis affinitate quadam uterque coniunctus est, ubi et codex I et liber T^r eodem modo communicant cum codicibus aliarum familiarum (imprimis earum, quae ad hyparchetypum ω_2 redeunt). praesertim communicant cum Π, qui est dux familiae ε: 236,13 ὅτι om ΠΙT^r, 236,17 ἡμῶν om LΠΙT^r, 245,13 ἐπιθειάζοντος: ἐπιθιάζοντος ΠΙT^r, 250,18 ταύτην om LEΠΙT^r, 251,10–11 καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ

διέκυψε om LΕΠ (sed add in marg) IT^r, 263,16 ἑκατέρῳ: ἑκατέρων ΠΙT^r, 264,7 διαβόλου: βίου LΕΠΙT^r, 266,10 θείας om LΕΠΙT^r, 267,1 τῷ φαυλισμῷ: ἀπὸ τοῦ φαυλισμοῦ MLΕΠΙT^r, 269,7 οὐ προσάπτεται: οὐχ ἅπτεται LΕΠΙT^r. cf. et supra pag. 180, 182, 184, 188 ubi explanavi et indicavi illas varias lectiones, quibus I et T^r communicant cum hyparchetypo ω_2, aut illas varias lectiones, ubi T^r communicat cum exemplari υ, quod fuit fons librorum γδεζ et ubi communicat cum exemplari τ, quod fuit fons librorum γ et ζ. quibus ex omnibus indicari potest librum T^r una cum codicibus familiae η (et cum codicibus familiarum γδεζ) redire ad hyparchetypum ω_2.

At aliis locis liber T^r exhibet etiam multas lectiones varias, quae in nullo codice inveniuntur nisi in codice E, qui ut supra (pag. 168sqq) explanavi redit ad exemplar β_2, quod fluxit ex hyparchetypo ω_1. uterque (E et T^r) omisit: 236,16 et 17 ὁ, 241,4 λέγω, 256,2 σοι – uterque verba aliter flexit: 256,2 ἐπισκιάσει: ἐπισκιάζει, – uterque collocavit 259,12 φησίν post οἱ μάγοι (12–13), – uterque verba mutavit, quae verba mutata ad unum omnia coniecturae esse videntur: 239,12 τοῦ φωτός: ἡλιακὴν, 240,20 φαίνεται: ἐπιφαίνεται, 241,6 παρανομίαν: πονηρίαν, 243,10 τέθνηκε: τέθλασται, 255,12 νυμφοστόλος: νυμφαγωγός, – multa et gravissima verba uterque addidit, quae verba addita nil nisi sunt coniecturae protervae vel interpolationes audaces: 239,13 post ἥλιον add. διὰ τῆς τοῦ φωτὸς προσθήκης γινόμενον ET^r (T^r γενόμενον), 245,1–2 ante ἐκκαθαρθέντων add. τὴν μοχθηρίαν, 245,13 post ἐπιθειάζοντος add. καὶ βοῶντος, 246,11 ante τὸ παιδίον add. τοῦτο, 250,13 post ἱερέα add. διὰ τῆς μιαιφονίας, 250,13 post ἱερουργήσαντες add. ἡ δὲ ἱστορία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. – accedunt nonnullae aliae lectiones, quibus uterque affinitate quadam coniunctus est, illis locis, ubi codices et aliarum familiarum, quae ex hyparchetypo ω_1 fluxerunt, accedunt:

239,4 κρυπτὸν: ἐν κρυπτῷ ET^r (+ L), 248,7 post ἄκαιρον add ἦν ET^r (+ L), 255,6 ἐπειδὴ: ἐπεὶ ET^r (+ L), 267,3 post ὃν add θεῷ ET^r (+ L), 267,5 τὸν κύριον om ET^r (+ L), 237,7 κτίσεως: φύσεως ET^r (+ OMSL), 239,18–19 τὴν αἰτίαν εὐλόγως: εὐλόγως τὴν αἰτίαν ET^r (+ OMSL), 258,16 ταύτην ἡμῖν ET^r (+ OMSL), 261,9 πατέρων post συγγενῶν coll ET^r (+ OMSL), 268,2 δὴ om ET^r (+ OMSL), 242,16 ἔφαμεν χρόνοις: χρόνοις ἔφαμεν LΠΙ χρόνοις φαμὲν ET^r (+ OMS), 239,11 τὰ: τὸ ET^r (+ MLA^m), 248,12 παρθένου: παρθενίας ET^r (+ OMSLF^{1}V^{u}ΠΙ), 259,14 σφόδρα om ET^r (+ OMSLΠΙ). (de ceteris locis ubi illud mutuum contagium indicari potest, quo T^r cum ceteris familiis mira inconstantia mox concinit mox ab eis dissidet, vide apparatum criticum aut Mann 208sqq.)

Quibus ex omnibus difficile est diiudicatu, uter sit fons libri T^r, hyparchetypusne ω_1 an hyparchetypus ω_2. ego autem existimo illas multas lectiones varias, quibus T^r cum codicibus hyparchetypi ω_2 coniunctus est, indicare et illustrare textum libri T^r redire ad textum fontis ω_2. sed mihi quidem persuasum est auctorem quendam codice qui rediit ad exemplar β_2 et hyparchetypum ω_1 collato saepe textum fontis ω_2 mutavisse et variis lectionibus textus β_2 instruxisse, ut nunc liber T^r contaminatus esse videatur.

Ad eundem hominem acutum et sagacem redire videntur et illae aliae propriae lectiones codicis T^r, quas in ceteris libris sermonis nostri frustra quaeris: T^r praebet 239,19 ὑπόθοιτο pro ὑπονοήσειεν; 247,16 φλέγεται pro καίεται; 241,8 φανερωθῆναι pro φανερὰν γενέσθαι; 248,1 παράβασιν pro τῆς ἁμαρτίας παραδοχὴν; 248,5 ἐνταῦθα pro τάχα; 252,5 ἀνεπιτηδείως pro οὐκ ἐπιτηδείως; 253,11 προστάγματι pro πράγματι; 255,1 βεβαίωσις pro ἀπόδειξις; 259,4 ὁ Ἰ⟨ου⟩δαίων λαὸς pro ὁ Ἰουδαῖος; 241,6–7 τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως pro τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν; 262,11–12 καὶ ὁ τοῦ αἵματος

ῥύαξ pro καὶ ἓν τοῦ αἵματος τὸ ῥεῖθρον; 263,1 ἀναλογίζομαι pro ὁ λόγος βλέπει, 241,8 ante βίῳ addidit ἀνθρωπίνῳ. – hic et illic textum gravioribus mutationibus tetigit: 241,16–17 scribunt alii καὶ τοῦ Ἡρώδου τὴν παιδοφονίαν, T^r autem καὶ τὴν ἐν τῷ Ἡρώδῃ φυεῖσαν κατὰ τῶν νηπίων παρανομίαν. 243,5–6 habent alii πάντα τολμᾶται τὰ πονηρότατα, T^r autem πάντα πονηρὰ τολμᾶται παρὰ τῶν ἀνθρώπων. 245,3.5–7 verba sunt aliorum codicum: τὴν ... χαράν, ἣν ... τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας διὰ πολλῶν τε καὶ διαφόρων ἀνακηρύσσει, ὡς καὶ τοὺς μάγους κήρυκας γενέσθαι τῆς χάριτος, in T^r autem haec verba inveni hoc loco: τὴν χαρὰν ... πρὸ πολλῶν ἀνακηρύσσει τῶν χρόνων, ἣν ἀλλοφύλων γλῶσσαι κατὰ τὸ ἴσον τοῖς ἁγίοις μηνύειν ᾠκονομήθησαν. 249,10 habent alii solum σκιρτήσας, T^r autem scribit: τοῖς ἰδίοις αἰσθητηρίοις δεξάμενος. 263,16 post θανάτῳ addidit T^r verba ὁμοτίμως ἐπ' ἀμφοτέρων καταπιμπραμένη τοῖς σπλάγχνοις, verba, quae hoc loco omnino non sunt necessaria, quia verba sequuntur (et in T^r et in omnibus aliis libris), quae utique idem valent: ἴσως ἐφ' ἑκατέρῳ μαστιζομένη τοῖς κέντροις τῆς φύσεως.

Non difficile est diiudicatu, quid velint illa verba addita aut illae variae lectiones: oratio enim his verbis exornatur et modo venustior elegantiorque fit, modo sententiarum ponderibus verbisque lectissimis illustratur. – sed alias se res habet 249,18–250,7, ubi textus in T^r haud sane ornatur, sed sententiae, quae in omnibus aliis libris leguntur (cf. hoc loco infra p. 250,1sqq textum orationis), concisa brevitate comprimuntur et contrectantur: ὅτι τοῦ δεσπότου ἡ γέννησις οὐ δουλεύει τοῖς νόμοις τῆς φύσεως, ὥστε τῇ θείᾳ δυνάμει κυοφορήσασαν μὴ ἀπόκριτον εἶναι τοῦ τῶν παρθένων χοροῦ. – simili modo 265,10–13 oratio in T^r ad ineptias delabitur verbaque, quae in omnibus aliis deprehendimus, pessime depravantur (vide infra et textum et apparatum). quae cum ita sint, non facile comprobari potest, quae sit ratio, cur verba Gregorii in T^r

partim exornentur, partim inepte depravantur. numne omnes lectiones propriae unius eiusdemque librarii aut auctoris sunt, qui suo arbitrio textum genuinum tetigit studiumque novandi reprimere non potuit? credo equidem, sed dubium restat, ne omnibus lectionibus propriis codicis T^r apparatu critico seclusis hic et illic verba Gregorii ipsa tangam.

At prae ceteris lectionibus codicis T^r nobis haesitandum atque haerendum est, cum accedimus ad illa verba, quae T^r 251,4 addidit, quae sunt maioris momenti quam omnes aliae lectiones propriae omnium codicum manuscriptorum, qui nostram orationem continent: ἀκουσάτω τῆς φωνῆς ὁ πνευματομάχος, ὅτι μία δόξα ἐνὶ θεῷ, ἀλλ' οὐκ (sic) ἓν τὸ ὕψιστον. αἱ γὰρ ἐν τῷ ὕψει τῆς φύσεως θεωρούμεναι ὑποστάσεις πληθυντικῶς ἀριθμοῦνται διὰ τὴν τῆς ἁγίας τριάδος ἀριθμητὴν οὐσίαν. ἡ δὲ δόξα οὐ σχίζεται καὶ ἡ θεότης οὐ τέμνεται. quae verba sunt quasi tela, quae coniciuntur in illos, qui saeculo IV post Christum natum negaverunt deum esse spiritum sanctum et honorem gloriamque eius imminuerunt, quibuscum Gregorius quotidianis paene proeliis contendit (cf. imprimis librum, quem De spiritu sancto scripsit adversus Macedonianos pneumatomachos GNO III 1 p. 89–115). quibus verbis comprobatur confirmaturque de trinitate illa doctrina, quam Gregorius Nyssenus cum fratre Basilio et Gregorio Nazianzeno amico et multis aliis patribus, qui illis temporibus vixerunt, iterum atque iterum contra haereticos cum in synodis et disputationibus tum libris sermonibus orationibus invectivis compositis defendit. quibus verbis codicis T^r declaratur illustraturque illud dogma, quod comprehenditur formula distincte concisa saepissime saeculis post laudata μία οὐσία τρεῖς ὑποστάσεις. quae cum ita sint, illa verba, quae in T^r addita sunt, bene quadrant, cum ea recenses cum ex temporibus Gregorii tum ex eius doctrina. cum autem spectas ad diem festum natalem, qui nostra oratione celebratur, et ad ipsum rerum ordinem orationis nostrae, quae omnino

non est opus dogmaticum, et ad locum biblicum Luc 2,14, qui durius hic tractatur allegoria artis exegeticae adhibita, verba non ex omni parte apta congruaque sunt, immo abhorrent a consuetudine Gregorii Nysseni. praesertim cum Gregorius in libro, qui inscribitur Ad Ablabium, Quod non sint tres dei, nobis planum fecerit (GNO III 1 p. 39,11–13) ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως ἐκβάλλει τὸ πλῆθος τῶν θεῶν ὁ τοῦ δόγματος λόγος, καὶ ἀριθμῶν τὰς ὑποστάσεις καὶ τὴν πληθυντικὴν σημασίαν οὐ προσδεχόμενος, – et saepissime in operibus suis dogmaticis confirmaverit, iterum atque iterum demonstraverit essentiam dei esse unam (μίαν οὐσίαν), quae numquam multiplicari aut numerari potest, – illum eundem Gregorium dixisse verba, quae hic in T^{r} deprehenduntur: διὰ τὴν τῆς ἁγίας τριάδος ἀριθμητὴν οὐσίαν – credat Iudaeus, non ego! itaque mihi quidem persuasi verba, quae in T^{r} addita sunt, non Gregorii esse sed glossam, quam theologus vere orthodoxus, qui paene temporibus Gregorii aut haud multo post vixerit (et identidem alia super alia integra verba fessis et debilitatis argumentis summittere temptaverit), in exemplari orationis Gregorii margini adscripserit, quae postea librarius quidam textui inseruit. apparatus igitur est locus, ubi verba invenis.

At nimirum sunt in codice T^{r} variae lectiones, quae neque existimandae sunt magni momenti neque sunt protervae interpolationes auctoris cuiusdam. nam etiam liber T^{r} habet suas librarii neglegentias, suos scribae errores cum in levissimis tum in gravissimis: cf. e.g. omisit 235,6 πάρεστιν, 237,7 τῇ, 238,1 δυνάμεις εἰσὶν, 238,2 καὶ ante θρόνοι et καὶ ante κυριότητες, 238,15 τῷ, 240,16 τοῦ, 242,5–6 verba ὅτε – ἠχρειώθησαν (et omisit multa alia aliis locis) – verba mutavit et depravavit: 240,11 ἐκφανείσης: ἐκφανθείσης, 240,16 οὔτε: οὐ, 240,19 ἐξεφύη: ἐξεφύει, 241,1 ὑπολοίπων: ἐπιλοίπων, 242,2 ὑλομανήσασα: ὑλωμανήσασαν, 242,3–4 ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν: ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, 243,3 ἐξέλῃ: ἐξέλοι ... supersedeo omnia librarii menda hoc loco acervare. de ceteris vide apparatum criticum.

(X) De codicibus contaminatis

Ad textum constituendum orationis Gregorii nihil novi aut quod sit maioris momenti haurire possumus ex iis codicibus manuscriptis, qui ultimi labori nostro exstant.
Par. 503 Parisinus gr. 503 saec. XIV, Oxoniensis Bodleianus
Ox. Barocc. 234 Baroccianus 234 saec. XII/XIII, Venetus Marcianus gr.
Ven. Marc. VII 25 VII 25 saec. XII, Constantinopolitanus παναγίας καμα-
Const. παναγ. ριωτίσσης 1 saec. XIV, Thessalonicensis Vlatadon 5
καμ. 1 saec. X/XI, quos hic satis habeo quam brevissime re-
Thess. Vlat. 5 censere paucis exemplis contentus, quoniam omnes sunt codices mixti, qui arta cognatione cum exemplaribus αβγδεζIT^{r} non sunt coniuncti. Par. 503 et Ox. Barocc. 234 interdum manifesta exempla contaminationis textus praebent: scribit enim 257,11 τῶν φόρων ἢ τῶν πονηρῶν δασμῶν Par. 503, in libris vero recensionum γ et ε invenimus hoc loco τῶν φόρων, cum in libris recensionum α et β legamus τῶν πονηρῶν δασμῶν. – simili modo conglutinatum ex variis lectionibus habet 253,9 Ox. Barocc. 234 τῶν ἱερῶν ἀνακτόρων. nam τῶν ἀνακτόρων libri familiarum α et β exhibent, τῶν ἱερῶν libri familiae γ (de ceteris exemplis vide Mann 218sq). sunt autem et lectiones propriae utriusque codicis, quorum exempla hic afferre supersedeo, quia sunt menda librarii et levissima et tritissima.

Artum esse connexum codicum Ven. Marc. VII 25 et Const. παναγ. καμ. 1 minime desunt loci qui demonstrent: uterque enim omisit 237,16–17 νοητοῦ; 252,3–4 καὶ γνώριμος ἐπὶ τοῖς καλλίστοις; 252,12 et 259,8 τῷ; 253,3 τοῦ; 258,4 ἀλλ'; 261,3 λαὸν; 261,11 τῷ νηπίῳ; 262,2 τῶν τέκνων; 264,5 Σολομών; 268,13 γὰρ; 258,10 ἐπὶ τῆς φάτνης; 253,18 ἦν; 263,11 ἔτι; 266,11 τῶν; 269,12–13 εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. – iam illis multis mendis communibus apparet codicem recentiorem Const. παναγ. καμ. 1 e libro Ven. Marc. VII 25 textum suum sumpsisse, quod probatur et 268,12, ubi in Ven. Marc. VII 25 recte εἶδε scriptum est, sed tam male,

ut librarius libri recentioris mendo necessario scripserit οἶδε. – sunt autem loci in his codicibus, qui demonstrent lectiones varias non neglegentia aut errore ortas esse sed certo quodam librarii consilio: scribunt 246,5 προοδηγούμενος pro προηγούμενος; 247,7 προσκατανενοηκέναι pro προκατανενοηκέναι; 247,11 μεταβάσεως pro διαβάσεως; 252,17 ναῷ pro θεῷ; 256,14–15 κατειλημμένον pro διειλημμένον; 256,15 ἀνακλινόμενον pro ἀναπαυόμενον; 257,4 ἔνεστι pro ἔπεστι; 263,16 ἀντιδακρύσει pro ἀντοδύρηται; 265,8 συμβουλίαν pro συμβουλὴν; 265,1–2 ὁμοφρόνως pro ὁμόφωνος; 267,17 ἔννοιαν pro ἐπίνοιαν; 269,5–6 ἐκδαπανᾶται pro ἐνδαπανᾶται. modo igitur librarius textum exemplaris sui depravavit mutilavitque, modo ad ineptias, sicut mihi quidem videtur, delapsus est verba Gregorii suo arbitrio corrigens et, ut ipse quidem persuasissimum habuit, exornans. quibus lectionibus recensitis facile perspicitur codices Ven. Marc. VII 25 et Const. παναγ. καμ. 1, ubicumque contra omnes alios faciunt, numquam genuina verba Gregorii servavisse. itaque inutilem farraginem mendis protervisque interpolationibus mixtam non modo non ad textum constituendum adhibui sed ne in apparatum quidem seclusi.

De textu autem orationis nostrae in his codicibus, si lectionibus propriis supersedemus, difficile est iudicatu: modo enim deprehendimus verba, quibus codices familiae γ utuntur, modo illas lectiones, quas in codicibus familiae α invenimus. temptatis vero rebus omnibus nihil habemus, quod codices certae familiae aut classi tribuamus.

Pulchritudine et nitiditate eminet Thess. Vlat. 5, cuius librarius tanta diligentia textum exemplaris sui descripsit, ut (si levissima menda omittis, quae sunt in hoc codice pauca) aegre unam lectionem propriam in ceteris codicibus non inventam deprehenderes. solum enim 249,13–14 librarius erravisse videtur, cum οὕτω pro ὁ τῷ legimus. praeterea textus variis recensionibus mixtus et conglutinatus est, quas hic et illic secerni et distingui liceat: primo

librarius textum suum ex exemplari familiae γ sumpsisse, at deinde (circa locum 252sqq) codicem familiarum α et β transcripsisse videtur, quocum libro etiam textum a 235 usque ad 252 iam descriptum contulit et deprehensas varias lectiones hic et illic enotavit eradens verba, quae e exemplari γ sumpserat, quibus illa alia exemplarium α et β successerunt. de certa autem et intima affinitate, qua Thess. Vlat. 5 coniunctus sit cum codicibus familiarum αβγ, temptatis omnibus rebus nihil habeo, quod scribam. ad textum vero constituendum codicem neglegere licet.

Praetereo illam protervam interpolationem viri vere nefarii, qui in codice Veneto Marciano gr. 122 partes quasdam orationis Gregorii (239,16–245,2; 247,5–250,13; 251,4–251,14) male mutilatas atque amputatas cum operibus Cyrilli Alexandrini (quae sunt Responsiones ad Tiberium diaconum sociosque et De dogmatum solutione) conglutinavit et novum quoddam Cyrilli opus fabricatus est, quod titulo Adversus anthropomorphitas signavit. iam Pusey ille editor Cyrilli recte iuxta codicem Florentinum Laurentianum plut. 4,17 tractatus Cyrilli genuinos disiunxit. satis satisque hanc rem alio loco explicavi extricavique (cf. Mann 229–233) et multis exemplis probavi varias lectiones, quas illae partes orationis nostrae in codice Veneto exhibent, omnino non esse verba Gregorii Nysseni.

(XI) De codicibus non recensitis

Vir doctus Ehrhard nos certiores fecit codices Serrenses Chart. I 20 (saec. XV) et I 21 (saec. XII) orationem Gregorii In diem natalem exhibere. tamen codices introspicere aut lucis ope depingere mihi non licuit, quia codices sicut iam Ehrhard exploravit hodie perditi esse videntur (cf. Ehrhard I 3,242 ann. 1 et I 3,213 ann. 1). codices Athoum Kavsokalybion 98 (12) saec. XVIII(!) et Zagorensem Thracicum 13 saec. XVI inspicere aut lucis ope depingere omnibus rebus temp-

tatis mihi non contigit. et nimirum codicem Escorialensem graecum K I 1 (510) anno 1671 combustum in recensione codicum frustra quaeris.

3. DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Venetiis 1553

Sermo In diem natalem primum a Francisco Zino Latinitate donata typis in lucem prolata est Venetiis 1553 in aedibus Pauli Manutii una cum aliis operibus Gregorii Nysseni (fol. 59–70; inc.: "Buccinate, inquit David, in neomenia tuba ..."). cum autem confers verba versionis Latinae cum lectionibus codicum, non est dubitandum de codice, quo Zinus interpres usus est. sunt enim lectiones propriae Vaticani gr. 1433 (= Z; cf. supra p. 156), quas deprehendimus in hac versione. prae ceteris (cf. Mann 246) vide hoc unum gravissimum exemplum: 249,8 habet Z ὁ ἀπόστολος τῆς στείρας, verba corrupta sine dubio, alii verum scripserunt ὁ ἀπὸ τῆς στείρας. Zinus scripsit "nuntius sterilis"[6].

Eodem anno et in eodem oppido partes orationis nostrae a Zino Latinitate donatae receptae sunt in tomum secundum "Vitarum sanctorum priscorum patrum ...", quas Aloysius Lipomanus et post mortem eius Laurentius Surius collegerunt. quo in libro fol. 28–28v partem orationis (= 245,2–250,13) invenimus sub titulo "De Zacharia patre Ioannis Baptistae", – fol. 36–36v aliam partem (= 252,2–256,11) "De sanctissima dei genetrice", – fol. 86–87 partem quandam (= 258,15–263,17), quae inscribitur "Item de sanctis innocentibus ex divo Gregorio episcopo Nysseno". in tomo autem octavo eiusdem collectionis vitarum sanctorum, qui Romae 1560

[6]iam in aliis operibus Gregorii a Zino Latinitate donatis editores iterum atque iterum gravissima exempla deprehenderunt, quibus probatur Z (aut patrem eius S) codicem esse, quo Zinus usus est (cf. imprimis Heil GNO IX p. 25, Gebhardt GNO IX p. 177, Spira GNO IX p. 412).

prelo datus est, non iam partes sed orationem totam invenimus fol. 5–9. cum autem collectio vitarum sanctorum novis orationibus patrum inventis saepius aucta et edita esset, versio Zini et totius orationis et partium quas modo exposui iterum atque iterum promulgata est, quas editiones hic acervatim proferri liceat: Lovanii 1565 (et 1568 et 1571 et 1572), I 89–90, 146–152, 221–222, 290–291. – Coloniae 1581, VII 809, 1015–1021. – Coloniae 1618, IV 169. – praeterea versionem Zini in multis aliis libris invenimus cum in illa editione Venetiis 1574 facta (fol. 49–56v), cuius titulus est "Aurea ac divina quaedam trium sanctitate doctrinaque praestantium Gregoriorum, Neocaesariensis, Nysseni et Nazianzeni opera", – tum in illis editionibus Gregorii "operum quae exstant omnium", quas hic acervatim profero: Parisiis 1573, col. 683–693; – Parisiis 1605, tomus I, col. 683–693; – Parisiis 1615, tomus II, p. 771–786 (cum textu Graeco, vide infra); – Coloniae 1617, p. 443–447; – Parisiis 1638, tomus III, p. 339–354 (cum textu Graeco, vide infra); – Parisiis 1858 (= editio Mignei, P.G.), tomus 46, 1127–1148 (cum textu Graeco, vide infra). – denique in "Bibliotheca patrum concionatoria ...", quam Franciscus Combefis Parisiis 1662 edidit, quae editio Venetiis 1749 iterata est, versionem Zini p. 142–147 deprehendimus.

Basileae 1562
Basileae 1571

Alteram versionem Latinam, quae exstat, Laurentius Sifanus fecit et una cum operibus Gregorii "omnibus" Basileae 1562 p. 88–92 edidit, quam editionem Basileae 1571 p. 68–76 iteravit. illa ipsa verba, quibus oratio incipit "Canite tuba in novilunio, inquit David, in insigni die solennitatis vestrae ..." habent annotationem Sifani margini adscriptam: "ἡμῶν est in utroque exemplari: vulgata psalmorum editio ὑμῶν habet". lectionibus codicum collatis utrumque exemplar, quo nisus Sifanus orationem e Graeco in Latinum sermonem convertit, codicem esse recensionis α apparet, quod probari potest et aliis exemplis, quae afferre hic supersedeo praesertim cum iam diu

ceteri editores operum Gregorii illum fontem versionis Sifani deprehenderint (cf. imprimis Heil GNO X 1 p. CXXIXsq). si autem verba, quibus Laurentius Sifanus utitur, comparaverimus cum sermone Latino Francisci Zini, quivis fatebitur Sifanum et verborum ornatu et venustate sententiarum praestare, quamquam versio eius nusquam neve verbis efferventibus neu sonitu inani verborum redundat sed integritatem sinceritatemque interpretis declarat, qui bene Gregorium nostrum decet. sed iterum atque iterum promulgata est (cf. supra) versio Francisci Zini, qui multo remissiore et neglegentiore genere dicendi usus est.

Lipsiae 1564 Ioachimus Camerarius Papebergensis Lipsiae 1564 et textum Graecum et versionem Latinam a se ipso instructam prelo dedit (inc. "Buccinate in neomenia tuba, inquit David, in insigni die solennitatis vestrae ...") una cum sermone Gregorii In sanctum Stephanum (Steph. I). textus autem Graecus etiam in minutiis concinit cum textu codicis Vat. Ott. 247, qui est, sicut supra exposui, testis recensionis γ nec bonus nec fidelis, quia mendis neglegentiisque redundat, quae omnia Camerarius nimia anxietate et pietate erga codicem manu scriptum noluit corrigere, suas potius emendationes separatim adiunxit "ut de tota re esset liberum iudicium". sed nemo est, quin causas perspiciat, cur editio Camerarii non iam promulgata sit in illis multis editionibus, quae secutae sunt. nam aequales Camerarii, in quibus fuerunt illi viri docti studiis humanitatis dediti ingenium suum exacuerunt, ut textum illo codice adhibito pessime instructum esse sentirent sententiis quibusvis vel obiter perlectis.[7]

[7]solus vir doctus Petrus Poachius Northusanus proximo anno (1565), sicut ipse nos certiores fecit, "Erphordiae ... in schola augustiniana" partem textus Graeci huius editionis descripsit in schedulis quibusdam, quae etiam nunc supersunt et conservantur in codice Zwickowiano bibliothecae scholae 140, fol. 28–35v (des. παρίστησι γάμῳ, 255,13; folia 36–56v vacua sunt; fol. 57v inc. sermo Gregorii Nysseni In

Zwick. 140

Tredecim annis post textus Graecus denuo datus est

Augustae 1586 prelo (versione Latina non addita) Augustae 1586 studio et opera Davidis Hoeschelii una cum aliis orationibus patrum (p. 103–131). Hoeschelius textum a Camerario editum nonullis locis correxit mendis manifestis codicis Vat. Ott. 247 in ipso textu emendatis. sed adiunctae sunt in margine lectiones variae e (sicut Hoeschelius scripsit) "m.s." (scil. manu scripto [libro]), quem esse codicem O illis locis, ubi O contra omnes codices facit, apparet. – Hoeschelii editio fuit exemplar codicis manu scripti, qui

Athen. 378 est Atheniensis gr. 378 anno 1712 scriptus. codex enim omisit 262,13–14 τοῦ τέκνου καταμιγνύμενον. ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο et illa ipsa verba accurate exhibet in editione Hoeschelii una linea (pag. 128 editionis Hoeschelii), quam librarius transiluit. alia exempla, quibus ea res comprobatur, afferre hic supersedeo (cf. Mann 252sqq).

Editione Hoeschelii Fronto Ducaeus usus est, cum suam editionem operum omnium, "quae reperiri potue-

Parisiis 1615 runt", Parisiis in officina Nivelliana 1615 praeparavisset. oratio In diem natalem invenitur in tomo secundo, p. 771–786. editioni notae adscriptae sunt, quibus illustratur plures codices ad textum constituendum ab eo adhibitos esse, qui sunt et "ms. M.", id est codex manu scriptus Morelli, qui non est alius quam codex Montep. 122 testis familiae β (quam rem iam diu alii editores investigaverunt. itaque supersedeo novis exemplis γλαῦκ' Ἀθήναζε ferre) – et "codex Canteri", qui periisse videtur. sed sicut lectionibus collatis facile perspicitur, fons eius fuit testis familiae α. quae cum ita sint, textus

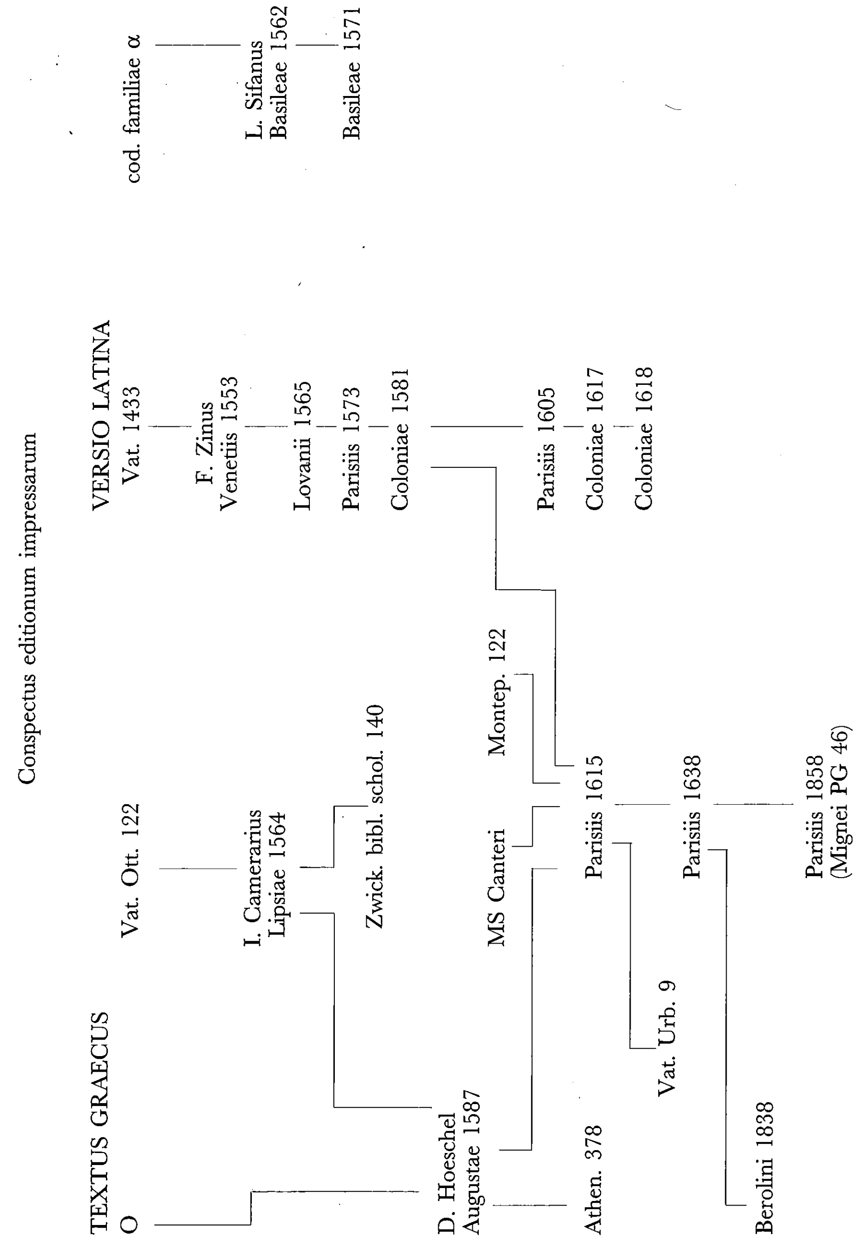
sanctum Stephanum (Steph. I), illud alterum opus, quod in editione Camerarii esse supra indicavi). quae sit causa, cur in describendo Poachius 255,13 finem fecerit, difficile est dictu. fortasse – ut fuit vere filius magistri Andreae Poachii Northusani, qui bene meruit de ecclesia reformatorum et imprimis de scriptis Martini Lutheri – fastidivit illa scribere, quae hoc loco de annuntiatione deiparae dicta sunt, quibus rebus mariologia Gregorii Nysseni magis quam in ceteris operibus illustratur explanaturque.

Graecus editionis Ducaei conglutinatus contaminatusque est e recensione α (cuius testes sunt codex Canteri et ille O, qui est fons editionis Augustanae) et e recensione β (cuius testis est codex Montep. 122), et denique e recensione γ (cuius testis est ille alter fons editionis Augustanae, codex Vat. Ott. 247). textui autem Graeco, sicut supra exposui, Fronto Ducaeus addidit illam versionem Latinam Francisci Zini. qua de causa interpretatio Zini, de cuius fonte supra egi, nonnullis locis alium textum sequitur quam illum, quem Fronto Ducaeus e variis recensionibus instituit. – quam editionem secuta est

Parisiis 1638 altera Parisiis 1638 "iteratis laboribus" Aegidii Morelli (scil. multis mendis auctis – oratio In diem natalem invenitur in tomo tertio p. 339–354), – quae denique a Migneo in Patrologiam (inter opera Gregorii Nysseni

Parisiis 1858 "Dubia") recepta est Parisiis 1858, tom. XLVI, col. 1127–1150. – denique textus Graecus editionis Morellianae etiam in "Homiliario Patristico" invenitur, quod Berolini 1831 viri docti H. Rheinwald et C. Vogt instruxerunt.

Vat. Urb. 9 Textum codicis Vaticani Urbinatis gr. 9 saec. XVII ex editione Morelliana (1615) haustum esse etiam in nostra oratione multis gravissimis exemplis confirmari potest (cf. Mann 257sq), quibus hic supersedeo, quia haec res iam dudum ab omnibus editoribus satis satisque probata est.

IN DIEM NATALEM SALVATORIS

EDIDIT

FRIEDHELM MANN

CONSPECTUS SIGLORUM

O	Monacensis gr. 370 membr. saec. X
M	Mediolanensis Ambrosianus gr. C 135 inf membr. saec. XI
S	Vaticanus gr. 1907 chart. saec. XII
L	Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12 chart. saec. XVI
E	Vaticanus gr. 446 membr. saec. XII
F^{l}	Florentinus Laurentianus plutei 4,4 membr. saec. XII
V^{u}	Athous Vatopediu 73 membr. saec. X
Π	Parisinus gr. 1171 membr. saec. X
A^{m}	Mosquensis gr. 215 membr. saec. IX/X
I	Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10 membr. saec. XII
T^{r}	Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 89 membr. saec. XII
v	textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei

(^{1}sigillo additum manum primam, ^{2}sigillo additum manum primam se ipsam corrigentem aut manum correctoris significat)

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

1128 M. Σαλπίσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, φησὶν ὁ Δαβίδ, ἐν εὐσήμῳ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ἡμῶν. τὰ δὲ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας προστάγματα νόμος πάντως ἐστὶ τοῖς ἀκούουσιν. οὐκοῦν ἐπειδὴ πάρεστιν ἡ εὔσημος ἡμέρα τῆς ἑορτῆς ἡμῶν, πληρώσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν νόμον σαλπιγκταὶ τῆς ἱερομηνίας γενόμενοι. ἡ δὲ νομικὴ σάλπιγξ, καθὼς κελεύει νοεῖν ὁ ἀπόστολος, ὁ λόγος ἐστί. φησὶ γὰρ μὴ ἄδηλον δεῖν γενέσθαι τὸν τῆς σάλπιγγος ἦχον, ἀλλὰ διεσταλμένον τοῖς φθόγγοις πρὸς τὴν τῶν λεγομένων σα-

3–4 Ps 80,4   9–11 cf I Cor 14,7–8; cf etiam GNO VII 2 Or dom 20,15sq

Titulus (in M del, cognat K pro M adhibui)   ante Γρηγορίου add τοῦ ἁγίου F^{l} τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν V^{u}ΠIT^{r} τοῦ ἐν ἁγίοις v   Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης: Γρηγορίου τοῦ Νύσσης T^{r} Γρηγορίου v τοῦ αὐτοῦ OKE om S   Νύσσης solum L Νύσης cett   ante εἰς add λόγος F^{l}V^{u}A^{m}T^{r} (T^{r} post λόγος add εἰς ἁγίαν θεοτόκον καὶ) v   post εἰς add τὴν ἁγίαν θεοτόκον καὶ εἰς Π   τὸ γενέθλιον τοῦ σωτῆρος LEV^{u}: τὸ γενέθλιον τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ IΠA^{m}T^{r} (post Χριστοῦ add καὶ εἰς τὰ ἀναιρεθέντα νήπια I καὶ εἰς τὰ ἀναιρεθέντα ἅγια νήπια T^{r} καὶ εἰς Ῥαχὴλ καὶ τὰ ἀναιρεθέντα νήπια Π) τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν OK τὴν γέννησιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια SF^{l} (F^{l} post νήπια add τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρῴδου) τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρῴδου v   post σωτῆρος add ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντα νήπια V^{u}

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r}   3 post σαλπίσατε add φησιν (sic) T^{r} 4 ὑμῶν LF^{l}V^{u}ΠA^{m}v   τῆς: τοῦ Π   5 post διδασκαλίας suppl in marg ἡμῶν E (man al? gemellus Vat. 679 add in textu)   ἐστὶ πάντως OSΠIT^{r}v   6 πάρεστιν om T^{r} 7 ἡμῶν om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I   7–8 σαλπισταὶ OMSLEV^{u}Π σάλπιστε A^{m} 8 γενόμενοι: γινόμενοι MF^{l}A^{m}v om I   10 δεῖ EF^{l}A^{m} γίνεσθαι MF^{l}V^{u}ΠA^{m}v   γενέσθαι δεῖν IT^{r} γίνεσθαι δεῖν Π   11 λεγομένων: ἀκουόντων LEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r}v (O in textu λεγομένων, in marg man al ἀκουόντων)

φήνειαν. οὐκοῦν ἠχήσωμεν καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, λαμπράν τινα ἠχὴν καὶ ἐξάκουστον οὐδὲν τῆς κερατίνης ἀτιμοτέραν.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος ὁ ἐν τοῖς τῆς σκιᾶς τύποις προδιαζωγραφῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ σκηνοπηγίᾳ τὸν ἐκ τῶν σαλπίγγων ἦχον ἐνομοθέτησε. καὶ ἡ παροῦσα τῆς ἑορτῆς ὑπόθεσις τὸ τῆς ἀληθινῆς σκηνοπηγίας ἐστὶ μυστήριον. ἐν ταύτῃ γὰρ σκηνοπηγεῖται τὸ ἀνθρώπινον σκήνωμα τῷ δι' ἡμᾶς ἐνδυσαμένῳ τὸν ἄνθρωπον. ἐν ταύτῃ τὰ διαπεπτωκότα ἡμῶν ὑπὸ τοῦ θανάτου σκηνώματα πάλιν συμπήγνυται ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς τὸ οἰκητήριον ἡμῶν οἰκοδομήσαντος. εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ τῆς ψαλμῳδίας τῷ μεγαλοφώνῳ Δαβὶδ συγχορεύοντες, ὅτι Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου. πῶς ἐρχόμενος; οὐ καθάπερ διὰ πλοίου τινὸς ἢ ὀχήματος, διὰ δὲ τῆς παρθενικῆς ἀφθορίας ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον διαπεράσας. οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὗτος ὁ κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν εἰς τὸ συστήσασθαι τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐν τοῖς πυκάζουσιν ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου.

4–12 cf An et res PG 46 132,20sqq 7 cf Hebr 8,2 8–9 cf Joh 1,14 11–12 cf GNO II Eun 19,7sq 13–14 Ps 117,26 16–19 cf Ps 117,27

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 2 ante κερατίνης add κατὰ τὸν νόμον E 2–3 ἀτιμοτέραν: τιμιωτέραν A^{m} ἀτιμωτέραν I 4 καὶ alt om F^{l}V^{u}A^{m}T^{r} ὁ ante ἐν om OMSF^{l}V^{u}A^{m}T^{r}v τύποις: τόποις F^{l} 4–5 διαζωγραφῶν LEF^{l} 6 τῆς ἑορτῆς: δὲ ἑορτὴ E 6–7 ὑπόθεσις τῆς ἑορτῆς V^{u} 7 ἐστὶ om A^{m} τὸ ... μυστήριον om E 8 ἀνθρώπινον: τῶν ἀνθρώπων F^{l}V^{u}A^{m} τῷ om L 8–9 τοῦ ... ἐνδυσαμένου IT^{r} 9 post ταύτῃ add γὰρ A^{m} 9–10 τὰ διαπεπτωκότα ἡμῶν σκηνώματα ὑπὸ τοῦ θανάτου F^{l}V^{u}Π διαπεπτωκότα ἡμῶν τὰ σκηνόματα (sic) ὑπὸ τοῦ θανάτου A^{m} 10–11 συμπήγνυται πάλιν V^{u} 11–12 ὑπὸ ... οἰκοδομήσαντος: ἐπὶ ... οἰκονομήσαντος F^{l} 11 εὐκτήριον A^{m} ἡμῶν om S ὑμῶν A^{m} 12 εἴπομεν Π τὸ: τῷ A^{m} 12–13 μεγάλῳ I ὅτι om ΠIT^{r} 14 οὐ om EA^{m} 15 δὲ om LEA^{m} 15–16 ἀφθορίας: ἀφθαρσίας V^{u} νηδύος E 16 βίον om L περάσας F^{l}V^{u}I περάσαι A^{m} 16–17 οὕτως ... οὕτως: οὗτος ... οὗτος OMSLEIv αὐτὸς ... αὐτὸς F^{l} αὐτὸς ... οὗτος V^{u}Π ὁ (16) et ὁ (17) om ET^{r} 17 ἡμῶν om LΠIT^{r} κύριος: χριστὸς L ante ἐπέφανεν add οὗτος LE 18 ταύτην om F^{l}V^{u}A^{m} ποικάζουσιν I

Πάντως δὲ οὐκ ἀγνοοῦμεν, ἀδελφοί, τὸ ἐν τοῖς εἰρημένοις μυστήριον, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ἕν τι τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεώς ἐστιν ἀνάκτορον. ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς ἁμαρτίας
1129 M. ἐπεισελθούσης ἐφράγη τῶν τῇ κακίᾳ κεκρατημένων τὰ στόματα καὶ κατεσιγάσθη φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ διεσπάσθη τῶν ἑορταζόντων ἡ συμφωνία τῆς ἀνθρωπίνης κτίσεως οὐ συνεορταζούσης τῇ ὑπερκοσμίῳ φύσει· διὰ τοῦτο ἦλθον αἱ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σάλπιγγες, ἃς κερατίνας ὁ νόμος φησὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν τὴν κατασκευὴν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ μονοκέρωτος, αἳ κατὰ τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν σύντονον τὸν τῆς ἀληθείας ἤχησαν λόγον, ἵνα τῆς ἀκοῆς τῶν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐμπεφραγμένων διανοιχθείσης μία γένηται σύμφωνος ἑορτὴ διὰ τοῦ πυκασμοῦ τῆς σκηνοπηγίας τῆς κάτω κτίσεως πρὸς τὰς ἐξεχούσας καὶ προβεβλημένας περὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον δυνάμεις συνεπηχούσης. τὰ γὰρ κέρατα τοῦ νοητοῦ θυσιαστηρίου αἱ προβεβλημέναι τε καὶ ἐξέχουσαι

1–238,7 cf An et res PG 46 132,30–136,1 2–3 cf An et res PG 46 132,34–36; GNO V Inscr 86,14–23 4–5 cf Rom 3,19 8 cf Clem Alex Prot 2 (p 82,8 Stählin) 9–10 cf Deut 33,17; Ps 28,6; Basil In Ps 28 PG 29 296 C sq; Luc 1,69; Physiologus 22 (περὶ μονοκέρωτος) φέρεται οὖν τὸ ζῷον εἰς πρόσωπον τοῦ σωτῆρος· ἤγειρε γὰρ κέρας ἐν οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κέρας σωτηρίας γέγονεν ἡμῖν 16–238,2 cf An et res PG 46 133,45

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 δὲ om L 2 ἕν τι om F^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} τι om L 3 τῆς κτίσεώς om IT^{r} 4 ἐπελθούσης LA^{m} ἐπισελθούσης I τῇ om S κεκρατημένων: κατειλημμένων EF^{l}V^{u}ΠA^{m}v 5–6 verba καὶ διεσπάσθη – θυσιαστήριον (15–16) om L 6 ἑορτῶν I post συμφωνία add τῆς κάτω λήξεως E 7 κτίσεως: φύσεως OMSLET^{r} τῇ om T^{r} ὑπερκοσμίῳ: ὑπερκοσμίᾳ Π τῶν ὑπερκοσμίων OMSL 8 τοῦτον v ante καὶ add τε E 9–10 τὸν κατασκευασμὸν S 10 αἳ τὴν κατὰ S (corr ead man) 11 τὸν om ΠA^{m} 12 ὑπὸ: διὰ S 13 διανυχθιείσης Π 13–14 διὰ τῆς τοῦ πυκασμοῦ σκηνοπηγίας E 14 ποικασμοῦ I κτίσεως: λήξεως E 15 ἐξεχούσας: ἐξουσίας A^{m} περὶ: πρὸς F^{l}V^{u}A^{m} 16 δυνάμει A^{m}I δύναμις L (in marg "δυνάμεσι forte") συνεπηχούσης: συνεφηχούσης L συνυπηχοῦσα OSF^{l}V^{u}Πv συνυφηχούσας T^{r} συνυφηχούσῃ I συνυφηχοῦσα MA^{m} 17 τε om I ἐξέχουσαι: ἐξάρχουσαι A^{m}

τῆς νοερᾶς φύσεως δυνάμεις εἰσὶν ἀρχαί τε καὶ ἐξουσίαι καὶ θρόνοι καὶ κυριότητες, πρὸς ἃς τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἑορτῆς συνάπτεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν σκηνοπηγίας ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τῇ ἀνακαινώσει τῶν σωμάτων πυκαζομένη. τὸ γὰρ πυκάζεσθαι ἴσον ἐστὶ τῷ κοσμεῖσθαι ἢ περιβάλλεσθαι, καθὼς ἑρμηνεύουσιν οἱ ταῦτα γινώσκοντες.

Δεῦτε τοίνυν πρὸς τὴν πνευματικὴν χορείαν τὰς ψυχὰς ἡμῶν διεγείραντες ἔξαρχον καὶ καθηγεμόνα καὶ κορυφαῖον τῆς χοροστασίας ἡμῶν τὸν Δαβὶδ προστησώμεθα καὶ εἴπωμεν μετ' ἐκείνου τὴν γλυκεῖαν φωνὴν ἐκείνην, ἣν φθάσαντες ὑμνῳδήσαμεν. καὶ πάλιν αὐτὴν ἀναλάβωμεν, ὅτι Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ, ἐν ᾗ μειοῦσθαι τὸ σκότος ἄρχεται καὶ τὰ τῆς νυκτὸς μέτρα τῷ πλεονάζοντι τῆς ἀκτῖνος συνωθεῖται πρὸς ἔκλειψιν. οὐ συντυχική τις, ἀδελφοί, γέγονε κατὰ τὸ αὐτόματον ἡ τοιαύτη περὶ τὴν ἑορτὴν οἰκονομία τὸ νῦν ἐπιφανῆναι τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τὴν θείαν ζωήν. ἀλλά τι μυστήριον διὰ τῶν φαινομένων τοῖς διορατικωτέροις διηγεῖται ἡ κτίσις μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεῖσα καὶ διδάσκουσα τὸν ἀκούειν δυνάμενον, τί βού-

5–7 cf An et res PG 46 132,27 9–10 cf GNO V Eccl 299,6–9 13–14 Ps 117,24 14sqq cf GNO VIII 2 Ep 4 17–20 cf GNO VIII 2 Ep 4, p29,18sqq et 24sqq

$OMSLEF^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 1 δυνάμεις εἰσὶν om T^{r} εἰσὶ δυνάμεις I ἐξόσιαι I 2 καὶ ante θρόνοι et καὶ ante κυριότητες om T^{r} ἃς supra lin suppl L^{1} 4 ἀνακαινίσει $SF^{l}\Pi v$ 5 ποικαζομένη I ποικάζεσθαι I τῷ: τὸ L τοῦ $OMSF^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 6 ἢ: καὶ E ἢ περιβάλλεσθαι om L περιβάλεσθαι V^{u} ἑρμηνεύουσιν: μηνύουσιν $F^{l}A^{m}$ 7 ταῦτα: τὰ τοιαῦτα IT^{r} ἀναγινώσκοντες F^{l} 9 ἐγείραντες A^{m} 9–10 καὶ κορυφαῖον om $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ 10 προστησόμεθα $A^{m}I$ 11 ἐκείνην φωνὴν $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ ἐκείνην om LE 12 post φθάσαντες add τ̈ (?) E (gemellus Vat. 679 add τὸ) verba καὶ – ἀναλάβωμεν om A^{m} 13 ὅτι om $F^{l}T^{r}$ 15 τὰ om L verba τῆς – πλεονάζοντι om A^{m} τῷ om T^{r} 16 post οὐ add γὰρ A^{m} post ἀδελφοί add καὶ E 17 κατὰ τὸ αὐτόματον γέγονε $EF^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 18 τὸ: τοῦ Π 19 τι om IT^{r} 19–20 verba διὰ – διορατικωτέροις om $F^{l}A^{m}$ 20 διη..γεῖται (duo litt in ras) O

λεται ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡ ἡμέρα προσαυξανομένη καὶ ἡ νὺξ κολοβουμένη. ἐγὼ γάρ μοι δοκῶ τοιαῦτά τινα διεξιούσης ἀκούειν τῆς κτίσεως, ὅτι ταῦτα βλέπων, ὦ ἄνθρωπε, νόει τὸ διὰ τῶν φαινομένων κρυπτόν σοι δηλούμενον. ὁρᾷς ἐπὶ τὸ ἀκρότατον μῆκος προελθοῦσαν τὴν νύκτα καὶ ἱσταμένην τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ἀναλύουσαν; νόησον, ὅτι ἡ πονηρὰ τῆς ἁμαρτίας νὺξ ἐφ' ὅσον οἷόν τε ἦν αὐξηθεῖσα καὶ διὰ πάσης κακῶν ἐπινοίας ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς πονηρίας μέγεθος φθάσασα σήμερον ἀνεκόπη τῆς ἐπὶ πλεῖον νομῆς καὶ τὰ ἀπὸ τούτου πρὸς ἔκλειψίν τε καὶ ἀφανισμὸν συνελαύνεται. ὁρᾷς τὴν τοῦ φωτὸς ἀκτῖνα διαρκεστέραν καὶ ὑψηλότερον τῆς συνηθείας τὸν ἥλιον; νόει τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς τὴν παρουσίαν τοῦ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἀκτῖσι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καταφωτίζοντος.

Τάχα δὲ καὶ τοῦ μὴ κατ' ἀρχὰς ἐπιφανῆναι τὸν κύριον ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων χαρίσασθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν, ταύτην ἄν τις τὴν αἰτίαν εὐλόγως ὑπονοήσειεν, ὅτι ὁ μέλλων ἐπὶ καθαιρέ-

5–6 cf GNO VIII 2 Ep 4, p 28,27sqq 9–10 cf GNO VIII 2 Ep 4, p 29,26sq 13–15 cf GNO VI Cant 148,18–20; VIII 1 Perf 184,24 16–242,13 cf Athan Contr Ar II 68; GNO III 4 Or cat 72,15sqq; Ioannes Zonaras Ep 10

$OMSLEF^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 1 ἡ om OMSEv 2 ἡ om $OMSEA^{m}v$ καὶ ἡ νὺξ κολοβουμένη om L 3 ὅτι: ἔτι A^{m} 4 νόει om L τὸ: τὸν S τῶν $A^{m}T^{r}$ κρυπτόν: ἐν κρυπτῷ LET^{r} κρυπτῶς ΠΙ 5 μῆκος: μέγεθος $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}I$ 5–6 προσελθοῦσαν $A^{m}I$ 6 τὴν ... φορὰν $F^{l}V^{u}\Pi$ τῇ ... φορᾷ A^{m} τὰ: τὸ $LF^{l}v$ τῷ $V^{u}\Pi$ 8 οἷόν om $F^{l}V^{u}\Pi IA^{m}$ ἦν om L 9–10 μέγεθος τῆς πονηρίας ΠΙ 11 τὰ: τὸ $MLET^{r}A^{m}$ (A^{m} in ras) om I τε om $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}I$ 12 ἐλαύνεται F^{l} τοῦ φωτὸς: ἡλιακὴν ET^{r} 13 ὑψηλοτέραν $LF^{l}V^{u}\Pi$ τῆς συνηθείας om A^{m} τῆς συνηθείας τὸν ἥλιον; νόει: τοῦ τῆς συνηθείας δρόμου; ἥλιον νόει F^{l} (F^{l} ἥλιον in ras) Π post ἥλιον add διὰ τῆς τοῦ φωτὸς προσθήκης γινόμενον ET^{r} (T^{r} γενόμενον) 14 ἀγγελικαῖς V^{u} 15 καταφωτίσαντος $F^{l}V^{u}$ 16 καταρχὰς $LV^{u}A^{m}I$ 17 τῶν om I 18 ἐπιφάνειαν $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ 18–19 εὐλόγως τὴν αἰτίαν $OMSLET^{r}$ εὔλογον τὴν αἰτίαν I 19 ἐπινοήσειεν Π ὑπόθοιτο T^{r} ὁ om ML (sed corr – man ead?) T^{r}

σει τῆς κακίας τῷ ἀνθρωπίνῳ καταμίγνυσθαι βίῳ ἀναγ-
1132 M. καίως πᾶσαν ἀνέμεινε τὴν κακίαν τὴν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ῥιζωθεῖσαν ἀναβλαστῆσαι, εἶθ' οὕτως ἐπήγαγε, καθώς φησι τὸ εὐαγγέλιον, τὴν ἀξίνην τῇ ῥίζῃ. καὶ γὰρ τῶν ἰατρῶν οἱ τῇ τέχνῃ προσέχοντες ἔνδοθεν ἔτι τὸ σῶμα τοῦ πυρετοῦ διασμύχοντος καὶ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν νοσοποιῶν αἰτιῶν ἐξαπτομένου ἐνδιδόασι τῷ ἀρρωστήματι, μέχρις ἂν εἰς ἀκμὴν προέλθῃ τὸ πάθος, οὐδεμίαν ἐκ τῶν σιτίων ἐπάγοντες τῷ ἀσθενοῦντι βοήθειαν. ἐπειδὰν δὲ στάσιμον γένηται τὸ κακόν, τότε τὴν τέχνην ἐπάγουσιν ἐκφανείσης πάσης τῆς νόσου. οὕτως καὶ ὁ τοὺς κακῶς ἔχοντας τὴν ψυχὴν ἰατρεύων ἀνέμεινε τὴν ἐκ κακίας νόσον, ᾗ κατεκρατήθη τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πᾶσαν ἐκκαλυφθῆναι, ὡς ἂν μηδὲν τῶν κεκρυμμένων ἀθεράπευτον μείνειε τοῦ ἰατροῦ μόνον τὸ φανὲν θεραπεύοντος. διὰ τοῦτο οὔτε κατὰ τοὺς καιροὺς τοῦ Νῶε πάσης σαρκὸς ἐν ἀδικίᾳ καταφθαρείσης ἐπάγει διὰ τῆς ἰδίας ἐμφανείας τὴν ἴασιν, ὅτι οὔπω τῆς Σοδομιτικῆς κακίας ὁ βλαστὸς ἐξεφύη, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς Σοδόμων καταστροφῆς ὁ κύριος φαίνεται, διότι πολλὰ

3–4 cf Matth 3,10 16–17 cf Gen 6,11sqq 18–19 cf Gen 18 et 19

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 2 ἔμεινε ΠΙ τὴν κακίαν om OMSLv 3 post ῥιζωθεῖσαν add ἁμαρτίαν OMSv ἀναβλαστήναι (sic) A^{m} ἐπήγαγε: ἐπαγαγεῖν F^{l}V^{u}ΠA^{m} ἐπαναγαγεῖν I 4 φησι om F^{l}V^{u}A^{m} transp post εὐαγγέλιον Π τὸ εὐαγγέλιον om L 5 τὴν τέχνην A^{m} προέχοντες MSA^{m}v 5–6 τὸ σῶμα post πυρετοῦ coll F^{l}V^{u}A^{m}I post διασμύχοντος Π 7 ἐνδίδωσιν A^{m} ἐνδιδώασι I 8 οὐδεμίαν: οὐδὲ μίαν τὴν E post οὐδεμίαν add τῶν T^{r} 10 δὲ στάσιμον: ἐνστάσιμον L 11 ἐκφανείσης: ἐκφανθείσης T^{r} οὕτω F^{l}T^{r} καὶ om F^{l}V^{u} ὁ om LF^{l} τοὺς om F^{l} 12 ἐκ: τῆς I 13 κατεκραθήτη L κατεκρίθη A^{m} 15 μείνῃ E μήνιεν A^{m} post ἰατροῦ add πᾶν ἀλλὰ μὴ A^{m} add μὴ M (corr M^{1}) F^{l} 16 οὔτε: οὐ T^{r} τοῦ om T^{r} 17 ἀδικίᾳ: ἀδείᾳ F^{l} ἐπάγῃ I διὰ om F^{l}A^{m}T^{r} 18 ἰδίας: θείας F^{l}A^{m} σοδομητικῆς L 19 ὁ om A^{m} ἐξεφύει T^{r} οὐδὲ: οὔτε F^{l}V^{u}v οὐδ' T^{r} ἐπὶ om F^{l}v τοῦ om A^{m} 20 ante καταστροφῆς add καὶ A^{m} ἐπιφαίνεται ET^{r} διότι: ὅτι A^{m}

τῶν ὑπολοίπων κακῶν ἔτι τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεκρύπτετο φύσει. ποῦ γὰρ ὁ θεομάχος Φαραώ; ποῦ τῶν Αἰγυπτίων ἡ ἀδάμαστος πονηρία; οὐ μὴν οὐδὲ τότε τῷ διορθωτῇ τοῦ παντὸς εὔκαιρον ἦν, ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων λέγω κακῶν, καταμιχθῆναι τῷ βίῳ. ἀλλ' ἔδει καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὴν παρανομίαν ἀναφανῆναι· ἔδει καὶ τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν καὶ τοῦ Ναβουχοδονοσὸρ τὴν ὑπερηφανίαν ὑποσμύχουσαν ἔτι τῷ βίῳ φανερὰν γενέσθαι· ἔδει τὴν κατὰ τῶν ὁσίων μιαιφονίαν οἷόν τινα πονηρὸν καὶ ἀκανθώδη βλαστὸν τῆς κακῆς τοῦ διαβόλου ῥίζης ἀναδραμεῖν· ἔδει τὴν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ φανερωθῆναι λύσσαν τῶν τοὺς προφήτας ἀποκτεινάντων καὶ λιθοβολούντων τοὺς ἀπεσταλμένους καὶ τέλος μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τὸ κατὰ τὸν Ζαχαρίαν ἄγος ἐργασαμένων. πρόσθες τῷ καταλόγῳ τῶν πονηρῶν βλαστημάτων καὶ τοῦ Ἡρώδου τὴν παιδοφονίαν. ἐπεὶ οὖν πᾶσα τῆς κακίας ἡ δύναμις ἐκ τῆς πονηρᾶς ῥίζης ἀνεδόθη καὶ ηὔξησε πολυειδῶς ἐν ταῖς

2–3 cf Exod 7–10 7 cf Dan 1–4 12–15 cf Matth 23,35–37

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ὑπολοίπων: ἐπιλοίπων T^{r} ἀπολειπόντων F^{l}A^{m} (ὑπολοίπων O sed in marg "corr" man alt ὑπούλων) ὑπολύπων Π ἔτι: ἐπὶ F^{l}ΠT^{r} κατεκέκρυπτο F^{l}V^{u} 2 θεόμαχος L 3 ἀδαμάντινος L 3–4 verba τοῦ – ἐπὶ om F^{l} 4 ἦν om L ἐπὶ om v τῇ τῶν Αἰγυπτίων ... κακίᾳ OMSF^{l}V^{u}A^{m}v λέγω om ET^{r} 6 παρανομίαν: πονηρίαν ET^{r} 6–7 τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν OMSv τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας EF^{l}V^{u}ΠA^{m}I (ἀσυρίων sic I) τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως T^{r} 7 ὑπερηφανείαν L 8 ἔτι: ἐπὶ Π ἔτι post βίῳ coll A^{m} ante βίῳ add ἀνθρωπίνῳ T^{r} φανερὰν γενέσθαι: φανερωθῆναι T^{r} 9 μιαιφωνίας (sic) A^{m} 9–10 πονηρὰν ... βλάστην OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}v πονηρὰν ... βάτον L 10 τῆς κακῆς om Π τῆς κακῆς τοῦ διαβόλου ῥίζης om F^{l}V^{u}A^{m} 11 ἀναφυῆναι F^{l} ἀναφανῆναι V^{u}A^{m}T^{r} τῶν ante Ἰουδαίων om E 12–13 ἀποκτεννόντων M ἀποκτειννύντων L ἀποκτινάντων Π ἀποκτηνάντων I 14 τοῦ ναοῦ καὶ om F^{l}A^{m} τὸ supra lin suppl L^{1} 15–16 τῷ πονηρῷ καταλόγῳ τῶν βλαστημάτων V^{u} 16 πονηρῶν om L 16–17 τὴν τοῦ Ἡρώδου παιδοφονίαν V^{u}I (I om τοῦ) τὴν ἐν τῷ Ἡρώδῃ φυεῖσαν κατὰ τῶν νηπίων παρανομίαν T^{r} παιδοκτονίαν Π 17 τῆς post ἐκ om F^{l}V^{u}A^{m} 18 ἀνεδόθη: ἀνεδείχθη F^{l}A^{m}v

προαιρέσεσι τῶν καθ᾽ ἑκάστην γενεὰν τῇ κακίᾳ γνωρίμων ὑλομανήσασα, τότε, καθώς φησι πρὸς Ἀθηναίους ὁ Παῦλος, Τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεὸς ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν παραγίνεται, ὅτε οὐκ ἦν ὁ συνίων καὶ ἐκζητῶν τὸν θεόν, ὅτε πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠχρειώθησαν, ὅτε συνεκλείσθη τὰ πάντα εἰς ἁμαρτίαν, ὅτε ἐπλεόνασεν ἡ ἀνομία, ὅτε πρὸς τὸ ἀκρότατον μέτρον ὁ τῆς κακίας ηὔξησε ζόφος, τότε Ἐπεφάνη ἡ χάρις, τότε ἡ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀκτὶς ἐπανέτειλε, τότε ἐπέφανεν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, τότε τὰς πολλὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος συνέθλασεν ἐπιβὰς τῷ ποδὶ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς καὶ τῇ γῇ προσθλάσας καὶ καταπατήσας.

Καὶ μηδεὶς πρὸς τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ βλέπων κακὰ ψεύδεσθαι νομιζέτω τὸν λόγον, καθ᾽ ὃν ἐν τοῖς τελευταίοις ἔφαμεν χρόνοις ἐπιλάμψαι τῷ βίῳ τὸν κύριον. ἐρεῖ γὰρ

2–3 Act 17,30 4–5 cf Ps 13,2–3; Rom 3,11–12 6 cf Gal 3,22 7–8 cf GNO III 1 Antirrh 171,13sqq 8 Tit 2,11 9–10 cf Mal 3,20 10–11 cf Is 9,1; Ps 106,10; Luc 1,79 11sqq cf Ps 73,13sq; Apoc 12,3sqq 12–13 cf Ps 90,13 14–244,10 cf GNO III 4 Or cat 74,5sqq

$OMSLEF^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 1 post γενεὰν add τῶν T^{r} γνωρημω (sic) A^{m} 2 ὑλωμανήσασαν T^{r} post τότε add καὶ A^{m} φησὶ καθὼς $F^{l}\Pi A^{m}$ 2–3 ὁ Παῦλος τοὺς om A^{m} 3–4 ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν T^{r} 4 συνιῶν $OMSEV^{u}\Pi A^{m}I$ συνιὼν Lv 5 καὶ: ἢ E 5–6 verba ὅτε – ἠχρειώθησαν om T^{r} 7 ἀνομία: ἁμαρτία ΠT^{r} μέτρον om L 7–8 τῆς κακίας ὁ ζόφος $F^{l}V^{u}A^{m}$ 8 ηὔξησε: ἤρθη V^{u} (transp ante μέτρον (7)) ἐκράτησεν A^{m} om F^{l} ζόφος ηὔξησε v τότε (prius) – ἐπανέτειλε (9) om A^{m} ἐπεφάνη: ἐπέφανεν $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}I$ τότε (alt): καὶ L 9 τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ V^{u} ἐπανέτειλε: ἀνέτειλε F^{l} ἀνεφάνη E ἐπέφανεν: ἀνέτειλεν E 9–10 τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος OMSv 10 θανάτου om L 11 κεφαλὰς post δράκοντος coll T^{r} τῶν δρακόντων I 12 ἐπιβὰς τῷ ποδὶ cf supra 139,5–6 ἐπιβεβηκὼς ... τὼ πόδε διὰ supra lin suppl L^{l} 13 καὶ post σαρκὸς (12) om $EV^{u}T^{r}$ πρὸς θαλάσσας A^{m} καὶ ante καταπατήσας om A^{m} καταποντίσας F^{l} 14 τὰ: τὰς A^{m} κακὰ βλέπων ΠT^{r} βλέπων: καταβλέπων I ὁρῶν (transp post μηδεὶς) OMSLE κακὰ om $LF^{l}A^{m}Iv$ 14–15 ψεύδεσθαι: καταψεύδεσθαι $LF^{l}v$ κατὰ ψεύδεσθαι A^{m} 15 καθὸ̓ (sic) M ὃν: ὃ OMV^{u} 16 χρόνοις ἔφαμεν ΠΙ χρόνοις φαμὲν $OMSLET^{r}$ τῷ βίῳ om $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}T^{r}$ τὸν κύριον τῷ βίῳ E γὰρ om L 16–243,1 ad verba ἐρεῖ γὰρ ὁ ἀντιλέγων E in marg scrib ἀπό (= ἀπόρημα) cf infra ad 243,6

ὁ ἀντιλέγων τυχόν, ὅτι τὸν ἀναμείναντα τοὺς χρόνους πρὸς τὴν τῆς κακίας φανέρωσιν, ὅπως αὐξηθεῖσαν αὐτὴν ἐξέλῃ προθέλυμνον, πᾶσαν εἰκὸς αὐτὴν ἀνῃρηκέναι, ὡς μηδὲν αὐτῆς ὑπολειφθῆναι τῷ βίῳ λείψανον. νυνὶ δὲ καὶ
1133 M. φόνοι καὶ κλοπαὶ καὶ μοιχεῖαι καὶ πάντα τολμᾶται τὰ πονηρότατα. ἀλλ᾽ ὁ πρὸς τοῦτο βλέπων ὑποδείγματί τινι τῶν γνωρίμων τὴν περὶ τούτων ἀμφιβολίαν λυσάτω. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν ἑρπετῶν ἀναιρέσεως ἔστιν ἰδεῖν οὐκ εὐθὺς τὸν κατόπιν ὁλκὸν τῇ κεφαλῇ συννεκρούμενον, ἀλλ᾽ ἡ μὲν τέθνηκε, τὸ δὲ ⟨οὐραῖον⟩ ἔτι ἐψύχωται τῷ ἰδίῳ θυμῷ καὶ τῆς ζωτικῆς κινήσεως οὐκ ἐστέρηται, οὕτως καὶ ὁ τοῦ δράκοντος ἀναιρέτης, ὅτε πολὺ τὸ θηρίον ἐγένετο πάσαις ταῖς καθέκαστον συναυξηθὲν γενεαῖς τῶν ἀνθρώπων, τὴν κεφαλὴν ἀνελών, τουτέστι τὴν τῶν κακῶν ἐφευρετικὴν δύναμιν τὴν πολλὰς ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ κεφαλὰς οὐδένα τοῦ κατόπιν ὁλκοῦ πεποίηται λόγον εἰς ἀφορμὴν γυμνασίου τοῖς ἐφεξῆς τὴν ἐν τῷ νεκρῷ θηρίῳ κίνησιν

6–7 ὑποδείγματί τινι τῶν γνωρίμων cf GNO IX Mort 60,7

$OMSLEF^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 2 κακίας: σκιᾶς I 3 ἐξέλῃ: ἐξέλοι T^{r} ante προθέλυμνον add πρόριζον (sic) Π πᾶσαν προθέλυμνον A^{m} ἦν add ante εἰκὸς S post αὐτὴν A^{m} αὐτὴν coll ante εἰκὸς T^{r} ἀναιρεικέναι I post ἀνῃρηκέναι add ὤφειλεν $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ (A^{m} del postea) I 5–6 πάντα πονηρὰ τολμᾶται T^{r} verba mut et add παρὰ τῶν ἀνθρώπων 6 πονηρὰ IT^{r} ἀλλὰ L ad verba ἀλλ᾽ ὁ πρὸς τοῦτο βλέπων E in marg scrib λύσις cf supra ad 242,16–243,1 τινι om A^{m} 7 τούτου ST^{r} 8 τῶν om Π 9 verba οὐκ – ὁλκὸν om $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ (post ἰδεῖν add man alt in A^{m} οὐ) I εὐθὺ T^{r} ante τῇ κεφαλῇ add μὴ ΠΙ et post κεφαλῇ V^{u} συννεκρούμενον: συγκεκομμένον F^{l} post συννεκρούμενον add καὶ τὸ οὐραῖον $F^{l}V^{u}A^{m}$ τὸ οὐραῖον ΠΙ 10 ἀλλ᾽ ἡ μὲν: ἀλλὰ ἡ μὲν M ἀλλοληmεν (sic) A^{m} τέθνηκε: τέθλασται ET^{r} οὐραῖον addidi (cf GNO III 4 Or cat 74,11 et infra 244,12) ἔτι om $F^{l}A^{m}$ ἐμψύχωται M (sed man ead corr) A^{m} (in ras) T^{r} (μ in S eras ut videt) πεψύχωται I 11 κινήσεως: δυνάμεως $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}Iv$ οὕτω $OMF^{l}T^{r}$ 12 ὁ ante ἀναιρέτης coll A^{m} τὸ θηρίον ἐγένετο: γέγονε τὸ θηρίον $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}Iv$ 14 κακῶν: καλῶν $F^{l}v$ 14–15 ἐφευρετικὴν: ἀναιρετικὴν $F^{l}\Pi v$ 15 τὴν: τὰς V^{u} αὐτῇ O 16 οὐδὲν $F^{l}A^{m}I$ ὁλκοῦ om $F^{l}A^{m}$ 17 ἐφεξεῖς T^{r} θηρίῳ om Π

ὑπολειφθῆναι ποιήσας. τίς οὖν ἡ θλασθεῖσα κεφαλή; ἡ θάνατον εἰσενεγκοῦσα τῇ πονηρᾷ συμβουλῇ, ἡ τὸν θανατηφόρον ἰὸν ἐμβαλοῦσα τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ δήγματος. ὁ τοίνυν καταλύσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος τὴν ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ὄφεως δύναμιν, καθώς φησιν ὁ προφήτης, συνέθλασεν. ὁ δὲ λοιπὸς τοῦ θηρίου ὁλκὸς τῷ ἀνθρωπίνῳ συνεσπαρμένος βίῳ, ἕως ἂν ᾖ τὸ ἀνθρώπινον ἐν ταῖς κατὰ κακίαν κινήσεσιν, ἀεὶ τῇ φολίδι τῆς ἁμαρτίας περιτραχύνει τὸν βίον. τῇ μὲν δυνάμει ἤδη νεκρός ἐστι τῆς κεφαλῆς ἀχρειωθείσης. ἐπειδὰν δὲ παρέλθῃ ὁ χρόνος καὶ στῇ τὰ κινούμενα κατὰ τὴν προσδοκωμένην τῆς ζωῆς ταύτης συντέλειαν, τότε τὸ οὐραῖόν τε καὶ τὸ ἔσχατον τοῦ ἐχθροῦ καταργεῖται· τοῦτο δέ ἐστιν ὁ θάνατος. καὶ οὕτως ὁ παντελὴς ἀφανισμὸς τῆς κακίας γενήσεται πάντων εἰς ζωὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀνακληθέντων, τῶν μὲν δικαίων εὐθὺς εἰς τὴν ἄνω λῆξιν μετοικισθέντων, τῶν δὲ

1–2 cf Gen 3,1; II Cor 11,3; GNO VIII 1 Perf 208,8 2–3 θανατηφόρον ἰὸν ... διὰ τοῦ δήγματος cf GNO VII 1 Vit Moys 29,17; 126,20; cf etiam Iac 3,8 4 cf Hebr 2,14 4–6 cf Ps 73,14 12–13 cf I Cor 15,26 13–14 ὁ παντελὴς ἀφανισμὸς τῆς κακίας cf GNO V Inscr 68,8; V Eccl 297,22–298,2; VII 2 Or dom 38,21sqq; IX Trid spat 285,5–6; An et res PG 46 24sqq 14sqq cf Matth 13,42.43.49.50 16 μετοικισθέντων cf GNO VI Cant 76,11–12; VII 2 Beat 169,24sq

OMSLE$F^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 1 ὑπολειφθῆναι ποιήσας om in textu I, in marg man ead suppl ὑπολειφθῆναι ποιῆσαι οὖν om LE$F^{l}\Pi A^{m}$ IT^{r} 2 τὸν ante θάνατον add I 3 τῷ ἀνθρώπῳ om E$F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ δείγματος ΠΙ 5 δύναμιν τοῦ ὄφεως $F^{l}V^{u}A^{m}$ 5–6 συνέθλασεν ante καθὼς (5) coll $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$I 7 συνεσπαρμένος: συνεσταλμένος S (corr man alia) συμπειράμενος I συνεσπειραμένος O^{2} συνέστη T^{r} ᾖ om A^{m} 7–8 τοῖς ... κινήσεσιν v 8 ἀεὶ: καὶ ΠT^{r} om E$F^{l}A^{m}$ 8–9 περιτραχύνῃ Π (sed corr) T^{r} περιτραχύνων S$F^{l}V^{u}$ περιτραχύνον E 9 ante τῇ μὲν add καὶ MIT^{r} μὲν om F^{l} ἤδη ante τῆς κεφαλῆς (9–10) coll T^{r} 10 ἐπειδὰν: ἐπὰν $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$I 11–12 τὴν ... τῆς ζωῆς ταύτης συντέλειαν: τὴν ... ταύτης τῆς ζωῆς συντέλειαν F^{l} τὴν ... ταύτην τῆς ζωῆς συντέλειαν ΠΙ τὴν ... ταύτην τῆς ζωῆς ἀγγελίαν A^{m} 12 τὸ οὐραῖόν τε – καὶ οὕτως (13) om T^{r} τε om $F^{l}V^{u}A^{m}$ 13 οὗτος L 15 ἀνακλιθέντων Π

ταῖς ἁμαρτίαις ἐνεχομένων τῷ τῆς γεέννης πυρὶ ἐκκαθαρθέντων.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν παροῦσαν χαράν, ἣν εὐαγγελίζονται τοῖς ποιμέσιν οἱ ἄγγελοι, ἣν οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τοῖς μάγοις, ἣν τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας διὰ πολλῶν τε καὶ διαφόρων ἀνακηρύσσει, ὡς καὶ τοὺς μάγους κήρυκας γενέσθαι τῆς χάριτος. ὁ γὰρ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ὁ βρέχων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς ἤνεγκε τὴν ἀκτῖνα τῆς γνώσεως καὶ τὴν δρόσον τοῦ πνεύματος καὶ εἰς ἀλλότρια στόματα, ὥστε τῇ παρὰ τῶν ἐναντίων μαρτυρίᾳ βεβαιωθῆναι μᾶλλον ἐν ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν. ἀκούεις τοῦ οἰωνιστοῦ Βαλαὰμ ἐπινοίᾳ κρείττονι τοῖς ἀλλοφύλοις ἐπιθειάζοντος, ὅτι Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ; ὁρᾷς τοὺς ἀπ' ἐκείνου τὸ γένος κατάγοντας μάγους ἐπιτηροῦντας κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ προπάτορος τὴν τοῦ καινοῦ ἀστέρος ἐπιτολήν, ὃς παρὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀστέρων φύσιν μόνος καὶ κι-

1 τῷ τῆς γεέννης πυρὶ cf GNO VII 1 Vit Moys 57,10sqq; 58,6sqq 3 cf Luc 2,10 4–5 οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται Ps 18,2 5–6 cf Hebr 1,1 7–9 cf Matth 5,45 9–10 cf GNO VI Cant 325,15sqq [ad Cant (LXX) 5,2] 12–14 Num 24,17

OMSLE$F^{l}V^{u}\Pi A^{m}IT^{r}$ 1 ἁμαρτίας O ἐνισχομένων v τῷ: τὸ $A^{m}T^{r}$ ante ἐκκαθαρθέντων add τὴν μοχθηρίαν ET^{r} 1–2 ἐκκαθαρθέντων: παραδιδομένων OMS$F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$v 3 ἐπὶ: εἰς E 4 οἱ alt om $A^{m}T^{r}$ 4–5 τοῖς μάγοις διηγοῦνται $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ 5–7 διὰ πολλῶν – χάριτος: πρὸ πολλῶν ἀνακηρύσσει τῶν χρόνων, ἣν καὶ ἀλλοφύλων γλῶσσαι κατὰ τὸ ἴσον τοῖς ἁγίοις μηνύειν ᾠκονομήθησαν T^{r} 6 τε om S$F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$v ἀνακηρύττει $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$Iv 7 τῆς om A^{m} 8 ante καὶ add τε E ante ὁ add καὶ E ὁ: καὶ V^{u} post βρέχων add καὶ A^{m} 9 ante καὶ (prius) add τε OMS 9–10 καὶ τὴν δρόσον τοῦ πνεύματος om $F^{l}V^{u}\Pi A^{m}$ τὴν δρόσον: τὸν δρόμον LEI 10 post ὥστε add καὶ E 11 ἐν supra lin suppl L^{1} om v 12 οἰωνιστοῦ: οἰωνισμοῦ L 12–13 ἐπινοίᾳ A^{m}I 13 ἀλλοφύλοις: ἀλλοτρίοις L ἐπιθιάζοντος ΠΙT^{r} ἐπιθιάζοντες A^{m} post ἐπιθειάζοντος add καὶ βοῶντος ET^{r} 14 ἀνατέλλει L ὅρα OMSL 14–15 τὸ γένος: τοῦ ἑνὸς L 15 μάγους ἐπιτηροῦντας om T^{r} 16 ἀνατολὴν $F^{l}T^{r}$v (ἐπιτολὴν in L del et supra lin ἐπιτολμὴν, in marg scrib man ead "ἐπιτολὴν forte") 17 λοιπῶν om L καὶ om Π

νήσεως μετέσχε καὶ στάσεως πρὸς τὴν χρείαν ἑκάτερον τούτων μεταλαμβάνων; τῶν γὰρ λοιπῶν ἀστέρων, τῶν μὲν ἅπαξ καταπεπηγότων τῇ ἀπλανεῖ σφαίρᾳ καὶ ἀκίνητον εἰληχότων τὴν στάσιν, τῶν δὲ μὴ παυομένων ποτὲ τῆς κινήσεως, οὗτος καὶ κινεῖται προηγούμενος τῶν μάγων καὶ ἵσταται καταμηνύων τὸν τόπον. ἀκούεις τοῦ Ἠσαΐου βοῶντος, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν;
1136 M. μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ προφήτου, πῶς ἐγεννήθη τὸ παιδίον, πῶς ἐδόθη υἱός. ἆρα κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; οὔ, φησὶν ὁ προφήτης, οὐ δουλεύει φύσεως νόμοις ὁ δεσπότης τῆς φύσεως. ἀλλὰ πῶς ἐγεννήθη τὸ παιδίον, εἰπέ. Ἰδού, φησίν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.

Ὢ τοῦ θαύματος, ἡ παρθένος μήτηρ γίνεται καὶ διαμένει παρθένος. ὁρᾷς τὴν καινοτομίαν τῆς φύσεως; ἐπὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν, ἕως παρθένος ἐστί, μήτηρ οὐκ ἔστιν. ἐπειδὰν δὲ μήτηρ γένηται, τὴν παρθενίαν οὐκ ἔχει. ἐνταῦθα δὲ τὰ δύο συνέδραμε κατὰ ταὐτὸν τὰ ὀνόματα.

1 cf Matth 2,9–10 6–7 Is 9,5 11–12 Is 7,14; Matth 1,23 15sqq cf GNO VI Cant 387,13–390,8

OMSLE$F^l V^u$ΠA^mIT^r 1 μετέσχε: μὲν ἔσχε Π ἑκατέρων OMSF^lΠA^mIT^rv post τούτων (2) coll V^u 2 μεταλαμβάνων: μεταβαίνων OMS$F^l V^u$ΠA^mIT^rv ἀστέρων om T^r 3 τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν F^l τῇ ἀπλανῆ σφέρα A^m 4 εἰληφότων $F^l A^m$ τὴν om T^r σύστασιν L 5 καὶ om Π$F^l A^m T^r$ κίνειτο (sic) Π κεκίνητο F^l κεκίνηται A^m 6 ἵστατο F^lΠ τόπον: τόκον T^r ἀκούεις: ἀκούετο (sic) T^r ἡσαΐου libri 7 ὅτι om T^r υἱὸς om I υἱὸς – ἡμῖν om $A^m T^r$ καὶ υἱὸς v 8 παρ': παρὰ $F^l V^u$ΠI om A^m αὐτοῦ om $F^l V^u$ΠA^mI προφητικοῦ L τὸ om M 9 τὸν om $F^l A^m T^r$ τῆς om F^l 10 φύσεως νόμοις: νόμῳ φύσεως F^l 11 ante τὸ παιδίον add τοῦτο ET^r εἰπέ om T^r 12 ἔγγαστρι Π λείψεται A^m 13 καλέσεις Π αὐτοῦ om A^m 15–16 πάλιν add ante διαμένει F^l post διαμένει V^u 16 ὅρα T^r 18 ἐπιδὰν I δὲ: γὰρ MS$F^l V^u$ om OLEΠA^mIT^rv οὐκ ἔχει: ἀπώλεσεν T^r 19 τὰ prius om F^l κατὰ ταὐτὸν: κατ' αὐτὴν $F^l V^u A^m$ κατ' αὐτὸν IT^r τὰ alt om LE

ἡ γὰρ αὐτὴ καὶ μήτηρ καὶ παρθένος ἐστί. καὶ οὔτε ἡ παρθενία τὸν τόκον ἐκώλυσεν, οὔτε ὁ τόκος τὴν παρθενίαν ἔλυσεν. ἔπρεπε γὰρ τὸν ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τοῦ παντὸς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ γενόμενον ἀπὸ τῆς ὑπηρετούσης αὐτοῦ τῇ γεννήσει τῆς ἀφθαρσίας ἄρξασθαι. τὴν γὰρ ἀπειρόγαμον ἄφθορον οἶδεν ὀνομάζειν ἡ τῶν ἀνθρώπων συνήθεια. τοῦτό μοι δοκεῖ προκατανενοηκέναι τῇ γενομένῃ διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῷ θεοφανείᾳ Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ μέγας, ὅτε ἐξήπτετο τῆς βάτου τὸ πῦρ καὶ ἡ βάτος οὐκ ἐμαραίνετο. Διαβὰς γάρ, φησίν, ὄψομαι τὸ μέγα ὅραμα τοῦτο. οὐ τοπικὴν οἶμαι δηλῶν κίνησιν διὰ τῆς διαβάσεως, ἀλλὰ τὴν παροδικὴν τοῦ χρόνου διάβασιν. τὸ γὰρ τότε προδιατυπωθὲν ἐν τῇ φλογὶ καὶ τῇ βάτῳ διαβάντος τοῦ μέσου χρόνου σαφῶς ἐν τῷ κατὰ τὴν παρθένον μυστηρίῳ ἀνεκαλύφθη. ὡς γὰρ ἐκεῖ ἡ θάμνος καὶ ἅπτει τὸ πῦρ καὶ οὐ καίεται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ παρθένος καὶ τίκτει τὸ φῶς καὶ οὐ φθείρεται. εἰ δὲ βάτος προδιατυποῖ τὸ θεοτόκον σῶμα τῆς παρθένου, μὴ ἐπαισχυνθῇς τῷ αἰνίγματι. πᾶσα

3–5 cf GNO VIII 1 Virg 251,19–21; 253,18–19 7sqq cf Exod 3,2sqq; GNO VII 1 Vit Moys 39,17–20 10 Exod 3,3 18–248,2 cf Rom 7,5

OMSLE$F^l V^u$ΠA^mIT^r 1 ἡ prius om (supra lin add man ead) V^u ἡ γὰρ om L γὰρ om E$F^l V^u$Π$A^m T^r$ αὕτη L καὶ παρθένος ἐστὶ καὶ μήτηρ F^l post παρθένος add τις E 2 ἐκώλυσεν: ἔλυσεν L 3 παντὸς: παρόντος $F^l V^u$ΠA^m 4 ἀνθρωπίῳ L (supra lin corr L^1) βίῳ post γενόμενον coll S γεννώμενον V γινόμενον Π αὐτοῦ: αὐτῷ $O^2 F^l V^u A^m T^r$ 5 γενέσει Π 6 ἄφθορον: ἄφθαρτον $F^l V^u A^m$ 7 ante τοῦτό add ὃ F^lΠ ante τῇ add ἐν F^l γενομένῃ supra lin suppl L^1 8 αὐτῷ: αὐτοῦ L$F^l V^u$ΠA^mI Μωϋσεῖς Π ὅτε: ὅτι E 9 ante βάτου add τοῦ (sed postea del) I 10 γάρ om $F^l T^r$ τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο $F^l V^u$ΠA^mIT^r 11 διὰ τῆς om $F^l A^m$ (Π) διὰ τῆς διαβάσεως om Π sed man ead suppl in marg διαβάσεως βάσεως v 12 τὴν om L 12–13 διατυπωθὲν OMSLE 13 ante τῇ βάτῳ add ἐν Π 14 παρθενίαν LF^l μυστήριον A^m 14–15 ἀπεκαλύφθη OMS$F^l V^u T^r$v 15 ὡς: ὥσπερ OMSIT^rv γὰρ om T^r ἡ om $F^l A^m$ θάμνος: βάτος T^r πῦρ: φῶς $F^l A^m$ 16 καίεται: φλέγεται T^r οὕτως LEV^uΠA^mI 17 εἰ: ἡ SLE$F^l V^u A^m$IT^r δὲ om I βάθος v προτυποῖ F^lΠA^mv προτυπεῖ T^r θεοδόχον SA^m 18 αἰσχυνθῇς OSv

γὰρ σὰρξ διὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας παραδοχὴν κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι σάρξ ἐστι μόνον, ἁμαρτία ἐστίν. ἡ δὲ ἁμαρτία παρὰ τῆς γραφῆς τῇ τῆς ἀκάνθης ἐπωνυμίᾳ κατονομάζεται.

Εἰ δὲ μὴ πόρρω τῶν προκειμένων ἀποφερόμεθα, τάχα καὶ τὸν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου φονευθέντα Ζαχαρίαν οὐκ ἄκαιρον εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀφθόρου μητρὸς παραστήσασθαι. ἱερεὺς οὗτος ὁ Ζαχαρίας ἦν, οὐχ ἱερεὺς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς προφητείας χαρίσματι. ἡ δὲ τῆς προφητείας δύναμις ἀπαράγραπτος ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ εὐαγγελίου κηρύσσεται. ὅτε προοδοποιοῦσα τοῖς ἀνθρώποις ἡ θεία χάρις μὴ ἄπιστον τὸν ἐκ παρθένου τόκον ἡγήσασθαι τοῖς ἐλάττοσι θαύμασι προγυμνάζει

2–4 ubi? spectatne ad II Regn 23,6; Ps 31,4–5; Matth 7,16; 13,7.22; Hebr 6,8? – an ad Gen 3,18? (cf GNO VII 1 Vit Moys 65,16; VIII 1 Virg 268,23; cf Philo Leg all 3,248) 5–250,13 cf Origenis Matth comm cap 25; Basilii (?) In Christi generationem PG 31 1468 C–D; – illa, quae hoc loco de Zachariae morte narrantur, ad verbum de Graecis expressit in sua epistula ad Anastasiam Severus Antiochenus [† 538] (Patrologia Orientalis 14, Paris 1920, 82–85), qui est testis primus huius sermonis Gregorii Nysseni, cum haec verba testimonio Gregorii praeposuerit (scil in suo sermone patrio, qui est Syriacus): "Et hanc rem Gregorius, ille frater Basilii magni et Nyssae episcopus, sapientia intellectuque divinarum rerum instructus, in oratione, quae in diem natalem salvatoris nostri inscribitur, confirmat: ..." (cf etiam Mercati, La Lettera di Severo Antiocheno su Matt. 23,35, Oriens Christianus 4, 1914, 59–63) 6–7 cf Matth 23,35 10–11 cf Luc 1,67

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r 1 τῆς ἁμαρτίας παραδοχὴν: παράβασιν T^r κατ': καὶ V^{u}I αὐτὸ: ταυτὸ (sic) V^u αὐτῷ Π 2 ἐστι om F^{l}A^m 3 παρὰ τῆς γραφῆς: κατὰ τὴν γραφὴν V^u ἐπινοιμία A^m 5 ἀποφερώμεθα M τάχα: ἐνταῦθα T^r 7 post ἄκαιρον add ἦν LET^r τῆς ἀφθόρου μητρὸς (8) om I ἀφθόρου: ἀφθάρτου LF^{l}V^{u}ΠA^m 8 οὗτος ὁ om F^{l}ΠA^m ἦν om T^r οὐκ Π 9 δὲ om T^r τῷ: τῇ F^{l}V^{u}A^m 9–10 χαρίσματι. ἡ δὲ τῆς προφητείας om F^{l}V^{u}A^m 10 δύναμις: δυνάμει F^{l}V^{u}A^m om L ἀνάγραπτος OMSEF^{l}V^{u}ΠA^{m}T^{r}v ἀναγράπτως I 10–11 ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ εὐαγγελίου: ἐν τῷ εὐαγγελίῳ E 11 τοῦ εὐαγγελίου: τῶν εὐαγγελίων F^{l}V^{u}A^m ὅτε: ὅτι A^m 12 παρθενίας OMSLEF^{l}V^{u}ΠIT^r 13 προγυμνάζειν S παραγυμνάζει F^{l}v

τῶν ἀπίστων τὴν συγκατάθεσιν, τῇ στείρᾳ καὶ παρήλικι τίκτεται παῖς. τοῦτο προοίμιον τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν θαύματος γίνεται. ὡς γὰρ ἡ Ἐλισάβετ οὐ δυνάμει φύσεως γίνεται μήτηρ ἄγονος τὸν βίον καταγηράσασα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεῖον βούλημα τοῦ παιδὸς ἡ γέννησις ἀναφέρεται, οὕτω καὶ τῆς παρθενικῆς ὠδῖνος ἡ ἀπιστία τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀναφορᾷ τὸ πιστὸν ἔχει. ἐπειδὴ τοίνυν προλαμβάνει τὸν ἐκ παρθενίας ὁ ἀπὸ τῆς στείρας, ὁ πρὸς τὴν φωνὴν τῆς κυοφορούσης τὸν κύριον, πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν, ἐν τῇ μητρῴᾳ νηδύϊ σκιρτήσας· ἅμα τε παρῆλθεν εἰς γένεσιν ὁ τοῦ λόγου πρόδρομος, τότε λύεται τῷ Ζαχαρίᾳ διὰ τῆς
1137 M. προφητικῆς ἐπιπνοίας ἡ σιωπή. καὶ ὅσα διεξέρχεται Ζαχαρίας, προφητεία τοῦ μέλλοντος ἦν. οὗτος τοίνυν ὁ τῷ προφητικῷ πνεύματι πρὸς τὴν τῶν κρυπτῶν γνῶσιν χειραγωγούμενος τὸ τῆς παρθενίας μυστήριον ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου τόκου κατανοήσας οὐκ ἀπέκρινεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ταῖς παρθένοις κατὰ τὸν νόμον ἀποκεκληρωμένου τόπου τὴν ἄγαμον μητέρα διδάσκων τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι

3sqq cf Luc 1,36–37 9–10 cf Luc 1,44 11–12 cf Luc 1,64 12–13 cf Luc 1,68sqq

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r 1 ἀπίστων: πιστῶν OM σὺν κατάθεσιν Π συγκατάβασιν T^r ante τῇ στείρᾳ add καὶ F^{l}V^{u}A^m καὶ om A^m παρήλικι: παρηλικίαν F^{l}T^r παρειλικία A^m 2 κατὰ τὴν παρθενίαν: κατὰ τὴν παρθένον T^r τῆς παρθενίας A^m 5 τοῦ παιδὸς om A^m sed suppl in marg (man alt?) ἡ γέννησις τοῦ παιδὸς F^l γένεσις Π 6 οὕτως L 7 τὸ: τὸν A^m 8 ἐκ: ἀπὸ τῆς L post ἐκ add τῆς T^r ἀπὸ: ἐκ T^r ὁ (alt) om EF^{l}V^{u}ΠA^{m}I πρὸς om T^r 9 ἐλθεῖν OMSF^{l}V^{u}A^{m}v 10 σκιρτήσας: τοῖς ἰδίοις αἰσθητηρίοις δεξάμενος T^r γένεσιν: γέννησιν F^{l}V^{u}A^{m}T^r 11 διὰ om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I 12 ἐπινοίας OMSΠA^{m}T^{r}v ἡ σιωπή: διὰ τῆς σιωπῆς T^r 13 ante Ζαχαρίας add ὁ OMSL ὁ om I 14 γνῶσιν om T^r γνῶσι I 15 τὸ: τῷ T^r ἐπὶ: ἐκ F^{l}V^{u}ΠA^{m}I 17 τοῖς παρθένοις (sic) A^m τὸν om I ἀποκεκληρωμένου A^m κεκλειρωμένου V^u 18 ἄγαμον μητέρα: ἁγίαν ταύτην παρθένον T^r ante διδάσκων add καὶ V^{u}A^m διδάσκων: διδάσκει L 18–250,7 ὅτι – παρθένων: ὅτι τοῦ δεσπότου ἡ γέννησις οὐ δουλεύει τοῖς νόμοις τῆς φύσεως, ὥστε τῇ θείᾳ δυνάμει κυοφορήσασαν μὴ ἀπόκριτον εἶναι τοῦ τῶν παρθένων χοροῦ T^r

ὁ τῶν ὄντων δημιουργὸς καὶ βασιλεὺς πάσης τῆς κτίσεως ὑποχείριον ἔχει μετὰ πάντων ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῷ ἰδίῳ θελήματι πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτὴν ἄγων, οὐκ αὐτὸς ὑπ' αὐτῆς δυναστευόμενος, ὡς ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ εἶναι καινὴν γέννησιν δημιουργῆσαι, ἥτις τὴν γενομένην μητέρα τὸ παρθένον εἶναι οὐκ ἀφαιρήσεται. διὰ τοῦτο αὐτὴν οὐκ ἀπέκρινεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ χοροῦ τῶν παρθένων. ἦν δὲ οὗτος ὁ τόπος τὸ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου διάστημα. ἐπεὶ οὖν ἤκουον βασιλέα τῆς κτίσεως εἰς γένεσιν ἀνθρωπίνην οἰκονομικῶς προελθεῖν φόβῳ τοῦ μὴ γενέσθαι βασιλεῖ ὑποχείριοι τὸν ταῦτα μαρτυροῦντα περὶ τοῦ τόκου διαχειρίζονται πρὸς αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ τὸν ἱερέα ἱερουργήσαντες.

Ἀλλὰ μακρὰν τῶν προκειμένων ἀπεπλανήθημεν δέον ἐπὶ τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ Βηθλεὲμ τῷ λόγῳ ἀναδραμεῖν. εἰ γὰρ ποιμένες ὄντως ἡμεῖς καὶ τοῖς ἰδίοις ἐπαγρυπνοῦμεν ποιμνίοις, πρὸς ἡμᾶς πάντως ἐστὶν ἡ τῶν ἀγγέλων φωνὴ ἡ εὐαγγελιζομένη τὴν χαρὰν τὴν μεγάλην ταύτην. οὐκ-

9–13 cf Hieronymum ad Matth 23,25 (Comment in Matheum IV 219sq): alii Zachariam patrem Iohannis intellegi volunt ex quibusdam apocryphorum somniis adprobantes quod propterea occisus sit quia Salvatoris praedicarit adventum 11–13 cf Prot Iac cap 20 et 21 17–18 cf Luc 2,10

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r 1 ὁ om L τῶν ὄντων om F^{l}V^{u}A^m τῆς om OMSV^{u}ΠA^{m}Iv 2 αὐτῷ F^{l}V^{u}A^m 3 αὐτὴν om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I 4 ὑπ' αὐτῆς: ὑπὸ ταύτης OMSLEv αὐτοῦ: τοῦ I 5 γένεσιν ΠI ἥτις: ἡ εἰς A^m γεναμένην Π 6 τὸ: ὅτι E εἶναι om I ante παρθένον coll F^{l}V^{u}A^m ἀφαιρεθήσεται V^{u}I ἀφερεθήσεται ΠA^m ἀναιρήσεται E 7 ἐν τῷ ναῷ om F^{l}V^{u}A^m χώρου ΠA^m χώρου M 8 οὗτος: αὐτὸς Π ὁ τόπος οὗτος T^r τὸ: τοῦ T^r 9 post ἤκουον add οἱ Ἰουδαῖοι E 10 γέννησιν OMSLEF^{l}V^{u}A^{m}T^r προελθεῖν: ἐλθεῖν A^m 11 ὑποχειρίους F^{l}V^{u}ΠA^m 12 verba περὶ – διαχειρίζονται om Π (suppl in marg man ead) αὐτὸ A^m 13 post ἱερέα add διὰ τῆς μιαιφονίας ET^r ἱερουργήσαντα v post ἱερουργήσαντες add ἡ δὲ ἱστορία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον ET^r 14 ἀποκειμένων A^m 15 διαδραμεῖν LEI δραμεῖν V^{u}ΠA^{m}T^r 16 ὄντως: ὄντες F^{l}V^{u}T^r ἐναγρυπνοῦμεν S 17 πάντως: ὄντως F^{l}A^{m}T^r ἀγγέλων: εὐαγγελίων LA^m 18 ἡ om LEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r ταύτην τὴν μεγάλην V^u ταύτην om LEΠIT^r

οὖν ἀναβλέψωμεν εἰς τὴν οὐράνιον στρατιάν, ἴδωμεν τὴν τῶν ἀγγέλων χοροστασίαν, ἀκούσωμεν τῆς θείας αὐτῶν ὑμνῳδίας. τίς ὁ ἦχος τῶν ἑορταζόντων; Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ βοῶσι. διὰ τί δοξάζει ἡ τῶν ἀγγέλων φωνὴ τὴν ἐν τοῖς ὑψίστοις θεωρουμένην θεότητα; ὅτι, φησί, Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. περιχαρεῖς γεγόνασιν ἐπὶ τῷ φαινομένῳ οἱ ἄγγελοι· ἐπὶ γῆς εἰρήνη. ἡ πρότερον κατηραμένη, ἡ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων γόνιμος, τὸ τοῦ πολέμου χωρίον, ἡ τῶν καταδίκων ἐξορία, αὕτη εἰρήνην δέδεκται. ὢ τοῦ θαύματος, Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψε. τοιοῦτον δέδωκεν ἡ τῶν ἀνθρώπων γῆ τὸν καρπὸν αὐτῆς καὶ ταῦτα γίνεται ὑπὲρ τῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακίρναται φύσει, ἵνα συνεπαρθῇ τῷ ὕψει τοῦ θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον. ταῦτα ἀκούσαντες διέλθωμεν εἰς τὴν Βηθλεέμ, ἴδωμεν τὸ καινὸν θέαμα, πῶς ἐπάγαλλεται ἡ παρθένος τῷ τόκῳ, πῶς ἡ ἀπειρόγαμος τιθηνεῖται τὸ νήπιον. πρότερον δὲ τίς αὕτη καὶ πόθεν, τῶν τὰ περὶ αὐτῆς ἱστορούντων ἀκούσωμεν.

3–4 Luc 2,14 5–6 Luc 2,14 7–8 cf Gen 3,18 10–11 Ps 84,12 12–13 cf Luc 2,14 15–16 cf Luc 2,15

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r 1 οὐρανίαν Π εἴδωμεν L 3 αὐτῶν om F^{l}V^{u}ΠA^{m}T^r 4 θεῷ om Π post βοῶσι add ἀκουσάτω τῆς φωνῆς ὁ πνευματομάχος, ὅτι μία δόξα ἑνὶ θεῷ, ἀλλ' οὐκ (sic) ἓν τὸ ὕψιστον. αἱ γὰρ ἐν τῷ ὕψει τῆς φύσεως θεωρούμεναι ὑποστάσεις πληθυντικῶς ἀριθμοῦνται διὰ τὴν τῆς ἁγίας τριάδος ἀριθμητὴν οὐσίαν. ἡ δὲ δόξα οὐ σχίζεται καὶ ἡ θεότης οὐ τέμνεται T^r post τί add οὖν T^r 5 τοῖς ante ὑψίστοις om EA^m διότι Π φησί om F^{l}ΠA^m 6 περιχαρεῖς – εἰρήνη (7) om EF^{l}ΠA^{m}I γεγόνασιν: ἐγένοντο T^r 7 ἐπὶ γῆς εἰρήνη: νῦν ἐν εἰρήνῃ T^r ἡ prius om L post κατηραμένη add γῆ T^r 8 καὶ τριβόλων om F^{l}ΠA^m ante τριβόλων add τῶν LEV^{u}I γόνιμος: ἔρημος S (corr S^2) 9 ἐξωρία I 10–11 καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψε om LEΠ (sed add in marg) IT^r 11 ἔδωκεν EF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r}v 11–12 τῶν ἀνθρώπων om Π 13 ante θεὸς add ὁ T^r κατακιρνᾶται (claus perd) SLF^{l}V^{u}Πv κιρνᾶται I 14 φύσει post ἀνθρωπίνῃ (13) coll ΠA^m 15 εἰς: ἐπὶ T^r εἴδωμεν L 16 ἐπαγγέλλεται LA^{m}T^{r}v 17 παιδίον L sed del et suppl (sicut cett) νήπιον τίς om T^r 18 τῶν om Π τὰ om IT^r περὶ αὐτὴν LI ἀκούσωμεν: εἴπωμεν F^l hoc loco in marg not περὶ τῶν πανιερῶν γονέων τῆς παναγίας μαρίας L

Ἤκουσα τοίνυν ἀποκρύφου τινὸς ἱστορίας τοιαῦτα
παρατιθεμένης τὰ περὶ αὐτῆς διηγήματα. ἐπίσημός τις ἦν
ἐν τῇ κατὰ τὸν νόμον ἀκριβεῖ πολιτείᾳ καὶ γνώριμος ἐπὶ
τοῖς καλλίστοις ὁ τῆς παρθένου πατήρ, ἄπαις δὲ κατε-
γήρα τὸν βίον, ὅτι αὐτῷ πρὸς τεκνογονίαν οὐκ ἐπιτηδείως
εἶχεν ἡ σύνοικος. ἦν δέ τις ἐκ τοῦ νόμου τιμὴ ταῖς μη-
τράσιν, ἧς οὐ μετεῖχον αἱ ἄγονοι. μιμεῖται τοίνυν καὶ
αὕτη τὰ περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ διηγήματα. καὶ
ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων γενομένη ἱκέτις γίνεται τοῦ
θεοῦ μὴ ἔξω πεσεῖν τῆς ἐκ τῶν νόμων εὐλογίας ἐξαμαρ-
1140 M. τοῦσα περὶ τὸν νόμον οὐδέν, γενέσθαι δὲ μητέρα καὶ
ἀφιερῶσαι τῷ θεῷ τὸ τικτόμενον. δυναμωθεῖσαν δὲ
νεύματι θείῳ πρὸς τὴν χάριν, ἣν ᾔτησεν, ἐπειδὴ ἐτέχθη τὸ
παιδίον, ὀνομάσαι μὲν αὐτὴν Μαριάμ, ὡς ἂν καὶ διὰ τῆς
ἐπωνυμίας τὸ θεόσδοτον διασημανθείη τῆς χάριτος.
ἀδρυνθεῖσαν δὲ ἤδη τὴν κόρην, ὡς μηκέτι δεῖσθαι
προσανέχειν τῇ θηλῇ, ἀποδοῦναι τῷ θεῷ καὶ πληρῶσαι
τὴν ἐπαγγελίαν καὶ προσαγαγεῖν τῷ ναῷ. τοὺς δὲ ἱερεῖς

1 ἀποκρύφου τινὸς ἱστορίας scil ad Protevangelium Iacobi spectat 7–8 cf I Regn 1,12sqq 11–12 cf Prot Iac 4,1 14sqq cf Prot Iac cap 7

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ἀκούσατε F^{l} ἠκούσατε A^{m} 2 τις om LE 3 τὸν om OMSΠv ἀκριβῆ LΠA^{m}IT^{r} post γνώριμος add μὲν A^{m} ἐπὶ: ἐν EF^{l}V^{u}A^{m}T^{r} 4–5 καταγηρᾶ ΠI 5 οὐκ ἐπιτηδείως: ἀνεπιτηδείως T^{r} 7 αἱ: οἱ ΠA^{m}I ἄγονοι: ἅγιοι A^{m} 8 αὐτὴ LF^{l}ΠI τοῦ om F^{l}A^{m} 9 ναοῦ: ἁγίου OMSLv γινομένη MIT^{r} γεναμένη ΠA^{m} ἱκέτης ΠT^{r} 10 πεσεῖν: ποιεῖν L τῆς ἐκ τῶν νόμων: τοῖς ἐπὶ παισὶν T^{r} 10–11 ἐξαμαρτοῦσαν T^{r} 11 δὲ: τε F^{l}V^{u}A^{m} om IT^{r} 12 τῷ om V^{u} δυναμωθεῖσα OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}Iv δὲ om S 13 θείῳ νεύματι Π πνεύματι θείῳ IT^{r} post ᾔτησεν add ἔλαβεν OMSF^{l}V^{u} (add man alt in V^{u}?) A^{m}v post ἐπειδὴ add δὲ OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}v 14 ὀνομάσαι: ὠνόμασε OMSLF^{l}V^{u}A^{m}IT^{r}v ὠνόμασαν Π μὲν om LF^{l} Μαρίαν LT^{r} καὶ om E 16 ἀνδρυνθεῖσαν EF^{l}ΠIT^{r} ἀδρυνθεῖσαν V^{u} ἡδρυνθεῖσαν A^{m} ἤδη om F^{l}A^{m} μηκέτι: μὴ T^{r} 17 προσέχειν F^{l} post θήλῃ add ἔτι T^{r} 18 προσάγειν F^{l}Πv ναῷ: θεῷ A^{m} post ναῷ add ἐσπουδάσθη OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}v ἱερέας T^{r}

τέως μὲν καθ' ὁμοιότητα τοῦ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἁγίοις ἀνατρέφειν τὴν παῖδα, αὐξηθείσης δὲ βουλὴν ἀγαγεῖν, ὅ τι ποιήσαντες τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα οὐκ ἂν εἰς τὸν θεὸν ἐξαμάρτοιεν. τὸ μὲν γὰρ ὑποζεῦξαι τῷ νόμῳ τῆς φύσεως καὶ καταδουλῶσαι αὐτὴν διὰ τοῦ γάμου τῷ ἀγομένῳ τῶν ἀτοπωτάτων ἐδόκει. ἱεροσυλία γὰρ ἄντικρυς ἐνομίσθη θείου ἀναθήματος ἄνθρωπον γενέσθαι κύριον, ἐπειδὴ κυριεύειν ἐκ τῶν νόμων ὁ ἀνὴρ ἐτάχθη τῆς συνοικούσης. τὸ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων γυναῖκα συναναστρέφεσθαι καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ὁρᾶσθαι οὔτε νόμιμον ἦν καὶ ἅμα τῷ πράγματι τὸ σεμνὸν οὐ προσῆν. βουλευομένοις δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων θεόθεν γίνεται συμβουλὴ δοῦναι μὲν αὐτὴν ἀνδρὶ μνηστείας ὀνόματι, τοῦτον δὲ τοιοῦτον εἶναι, οἷον πρὸς φυλακὴν τῆς παρθενίας αὐτῆς ἐπιτηδείως ἔχειν. εὑρέθη τοίνυν ὁ Ἰωσήφ, οἷον ἐπεζήτει ὁ λόγος, ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς τε καὶ πατριᾶς τῇ παρθένῳ. καὶ μνηστεύει κατὰ συμβουλὴν τῶν ἱερέων ἑαυτῷ τὴν παῖδα. ἡ δὲ συνάφεια μέχρι μνηστείας ἦν.

1sqq cf Prot Iac cap 8 15sqq cf Prot Iac cap 9

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 τέως om A^{m} ἐν τοῖς ἁγίοις om F^{l}ΠA^{m} 2 αὐξηθῆσαν (sic) A^{m} ἄγειν OMSF^{l}V^{u}A^{m}v 2–3 post ὅ τι add ἂν T^{r} 3 τὸν om T^{r} 4 ἐξαμάρτοιε E μὲν om I ante ὑποζεῦξαι add τοῦ A^{m} 5 καὶ om A^{m} τῶν γάμων Π τῷ ἀγομένῳ om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I 6 ἐδόκει: ἐτύγχανεν F^{l}v γὰρ: δὲ L ἐνομίσθη: νομισθείη I 7 ἀναθέματος E κύριον ἄνθρωπον γενέσθαι F^{l} ἄνθρωπον κύριον γενέσθαι ΠA^{m} ἐπεὶ T^{r} post ἐπειδὴ add δὲ I 8 διὰ τοῦ νόμου F^{l}A^{m} 9 τὸ δὲ: τότε Π τό, τε (sic) F^{l} τό τε (sic) A^{m} ἀνακτόρων: ἱερῶν F^{l}ΠA^{m} γυναῖκα om F^{l}ΠA^{m} 10 ἐν om F^{l} 10–11 καὶ ἐν – ἦν om A^{m} 11 πράγματι: προστάγματι T^{r} προσῆν: παρῆν F^{l}V^{u}A^{m} 12 δὲ: τε F^{l}V^{u}A^{m} τούτων: τούτου I βουλὴ Π 13 αὐτὴν om A^{m}T^{r} τοῦτον: τὸν T^{r} 14 πρὸς τὴν τῆς παρθενίας αὐτῆς φυλακὴν I τῆς παρθενίας om S αὐτῆς om LT^{r} 15 ἔχειν: ἔχοντα T^{r} ηὑρέθη Π 16 τε om F^{l}T^{r} πατρίδος I καὶ (alt) om LEΠT^{r} 17 μνηστεύων L μνηστεύεται OMSv ante ἑαυτῷ add ὡς δῆθεν L αὐτῷ F^{l}v post παῖδα add φυλάττων μνηστείας ὀνόματι L 18 verba ἡ δὲ – ἦν om L

Τότε μυσταγωγεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἡ παρθένος. τὰ δὲ ῥήματα τῆς μυσταγωγίας εὐλογία ἦν. Χαῖρε, φησί, κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ. ἀπεναντίον τῇ πρώτῃ πρὸς τὴν γυναῖκα φωνῇ νῦν γίνεται πρὸς τὴν παρθένον ὁ λόγος. ἐκείνη λύπαις ἐν ταῖς ὠδῖσι διὰ τὴν ἁμαρτίαν κατεδικάσθη, ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκβάλλεται διὰ τῆς χαρᾶς ἡ λύπη. ἐπ' ἐκείνης αἱ λῦπαι τῆς ὠδῖνος ἡγήσαντο, ἐνταῦθα δὲ χαρὰ τὴν ὠδῖνα μαιεύεται. Μὴ φοβοῦ, φησίν. ἐπειδὴ πάσῃ γυναικὶ φόβον παρέχει τῆς ὠδῖνος ἡ προσδοκία, ἐκβάλλει τὸν φόβον ἡ τῆς γλυκείας ὠδῖνος ἐπαγγελία. Ἐν γαστρὶ λήψῃ, φησί, καὶ τέξῃ υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. τί οὖν ἡ Μαρία; ἄκουσον καθαρᾶς παρθένου φωνήν. ὁ ἄγγελος τὸν τόκον εὐαγγελίζεται, κἀκείνη τῇ παρθενίᾳ προσφύεται προτιμοτέραν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας τὴν ἀφθαρσίαν κρίνουσα καὶ οὔτε τῷ ἀγγέλῳ ἀπιστεῖν ἔχει οὔτε τῶν κεκριμένων ἐξέρχεται. ἀπείρηταί μοι, φησίν, ἀνδρὸς ὁμιλία. Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ

2 Luc 1,28 3–8 cf GNO VI Cant 389,6sqq 5 cf Gen 3,16 8 Luc 1,30 10–12 Luc 1,31 17–255,1 Luc 1,34

$OMSLEF^lV^u\Pi A^mIT^r$ 1–2 τὸ δὲ ῥῆμα T^r 2 εὐλογίας Π φησί post κεχαριτωμένη (3) T^r post σοῦ (3) coll L om $F^lV^u\Pi A^mI$ 3 ἀπεναντίας SE ἀπέναντι L 4 φωνῇ τῇ πρὸς γυναῖκα F^lv φωνῇ πρὸς τὴν γυναῖκα Π φωνῇ τῇ πρὸς τὴν γυναῖκα A^m νῦν om LI 4–7 verba νῦν – ἡ λύπη om $F^l\Pi A^m$ 5 λύπαις: λύπας L ἐν ante λύπαις coll T^r 5–6 post κατεδικάσθη add συζῆν ET^r 7 ἐπ': ἀπ' F^l λύπαι libri (cf GNO V Eccl 338,7 et IX Pulcher 466,21) προηγήσαντο v 8 μαιεύεται: ταμιεύεται A^mT^r 9 ἡ τῆς ὠδῖνος προσδοκία F^lv 10 τῆς γλυκείας ὠδῖνος ἡ ἐπαγγελία $F^lV^u\Pi A^mIT^r$ (T^r om ἡ) γλυκείας: οἰκείας F^lA^m 11 φησί om $LE\Pi IT^r$ καλέσουσι LΠ 12 post Ἰησοῦν add verba αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν OMSv 13 φωνῆς LE post φωνήν add verba πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω OMS ὁ om $LEV^u\Pi A^mIT^r$ κἀκείνη: ἐκείνη F^l 14–15 προτιμοτέραν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας τὴν ἀφθαρσίαν: προτιμοτέραν τὴν ἀφθαρσίαν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας OMSLI προτιμοτέραν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας τὴν ἀφθορίαν F^l προτιμοτέραν τὴν ἀφθορίαν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας $EV^uA^mT^r$ προτιμοτέραν τὴν παρθενίαν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας Π 15 προκρίνουσα A^mT^r τὸν ἄγγελον A^m 17 ἔστε A^m μοι om E

ἄνδρα οὐ γινώσκω; αὕτη τῆς Μαρίας ἡ φωνὴ ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὸ κρύφιον ἱστορουμένων ἐστίν. εἰ γὰρ ἐπὶ γάμῳ παρείληπτο παρὰ τοῦ Ἰωσήφ, πῶς ἂν ἐξενίσθη τῷ τὸν τόκον αὐτῇ προμηνύοντι πάντῃ καὶ πάντως μήτηρ καὶ αὐτὴ γενέσθαι προσδεχομένη κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀφιερωθεῖσαν τῷ θεῷ σάρκα οἷόν τι τῶν ἁγίων ἀναθημάτων ἀνέπαφον ἔδει φυλάττεσθαι, διὰ τοῦτο, κἂν ἄγγελος ᾖς, φησί, κἂν οὐρανόθεν ἥκῃς, κἂν **1141 M.** ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ φαινόμενον ᾖ, ἀλλὰ τὸ γνῶναί με ἄνδρα τῶν ἀμηχάνων ἐστί. πῶς ἔσομαι μήτηρ χωρὶς ἀνδρός; τὸν γὰρ Ἰωσὴφ μνηστῆρα μὲν οἶδα, ἄνδρα δὲ οὐ γινώσκω. τί οὖν ὁ νυμφοστόλος Γαβριήλ; οἵαν παστάδα τῷ καθαρῷ καὶ ἀμιάντῳ παρίστησι γάμῳ; Πνεῦμα, φησίν, ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. ὢ μακαρίας σαρκὸς ἐκείνης, ἣ δι' ὑπερβολὴν καθαρότητος τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ πρὸς ἑαυτὴν ἐπεσπάσατο. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων πάντων μόγις ἂν ψυχὴ καθαρὰ πνεύματος ἁγίου παρουσίαν δέξαιτο. ἐνταῦθα δὲ δοχεῖον τοῦ πνεύ-

13 Luc 1,35

$OMSLEF^lV^u\Pi A^mIT^r$ 1 αὐτὴ $F^l\Pi$ ante ἀπόδειξις add ἡ A^m ἀπόδειξις post ἐστίν (2) coll E ἀπόδειξις: βεβαίωσις (ante ἐστίν (2) coll) T^r 2 τὸ κρύφιον: τὸ ἀποκρύφων I τῶν κρυφίων T^r κρυφίων A^m 3 παρείληπτο om A^m verba ἐξενίσθη τῷ τὸν om A^m 4 αὐτῇ om I προμηνύσαντι $F^lV^uA^m$ πάντῃ καὶ om $OMSF^lV^uA^mv$ post πάντῃ add τε E γὰρ L (L^1 del γὰρ et scrib supra lin καὶ, in marg not L^1 "γὰρ fort", quae verba idem L^1 del) post πάντως add ποτὲ $OMSF^lV^uA^mv$ 4–5 καὶ αὐτὴ μήτηρ $OMSF^lV^uA^mv$ 5 γενήσεσθαι T^r προσδεχομένη γενέσθαι $F^lV^u\Pi A^mI$ 6 ἐπειδὴ: ἐπεὶ LET^r τῷ om V^u 7 δεῖ I φυλάσσεσθαι MLT^r 8 ᾖς: ᾖ T^r φησί post τοῦτο coll $F^lV^uA^mv$ ἥκεις $L\Pi T^r$ εἴκῃς A^m κἂν (tert): καὶ T^rv 9 τὸ φαινόμενον om T^r ᾖ om LA^m del M^2 τὸ (alt): τῷ T^r ante γνῶναί add μὴ M 12 νυμφοστόλος: νυμφαγωγὸς ET^r οἵαν: οἷον A^m 13 περιίστησι LE φησίν post ἅγιον coll $F^lV^uT^rv$ post σὲ (14) A^m 15 σαρκὸς: γαστρὸς OSv ἐκείνης σαρκὸς Π ἣ: ἥτις F^l ἧς A^m καθαρότητος: ἀγαθότητος S ante καθαρότητος add ἀγαθότητός τε καὶ F^l 16 πρὸς: εἰς T^r ἔσπασεν LEI γὰρ om F^l 17 ἁπάντων F^lv μόγης I μόλις $F^lV^uA^mT^rv$ 18 δέξοιτο $F^lV^uA^m$ δέξυτο Π δέξηται T^r 18–256,1 ante πνεύματος add ἁγίου I

ματος ἡ σὰρξ γίνεται. ἀλλὰ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. τί τοῦτο σημαίνει δι' ἀπορρήτων ὁ λόγος; Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία, φησὶν ὁ ἀπόστολος. τοῦ οὖν ὑψίστου θεοῦ ἡ δύναμις, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐμμορφοῦται τῇ παρθενίᾳ. καθάπερ γὰρ ἡ τῶν σωμάτων σκιὰ τῷ τύπῳ τῶν προηγουμένων συσχηματίζεται, οὕτως ὁ χαρακτὴρ καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ τικτομένου διαφανήσεται εἰκὼν καὶ σφραγὶς καὶ ἀποσκίασμα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πρωτοτύπου διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν θαυματοποιΐας δεικνύμενος.

Ἀλλ' ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ ἡμᾶς ἀναδραμεῖν τῷ λόγῳ προτρέπεται τὸ ἀγγελικὸν εὐαγγέλιον καὶ κατιδεῖν τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ μυστήρια. τί τοῦτο; παιδίον σπαργάνοις διειλημμένον καὶ ἐπὶ φάτνης ἀναπαυόμενον καὶ ἡ μετὰ τόκον παρθένος, ἡ ἄφθορος μήτηρ, περιέπει τὸ ἔκγονον. εἴπωμεν οἱ ποιμένες ἡμεῖς τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, ὅτι Καθάπερ

3 I Cor 1,24 8–12 cf Hebr 1,3 13–14 τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ μυστήρια cf Prot Iac cap 18 14–15 cf Luc 2,7.12.16 17–257,2 Ps 47,9

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ante δύναμις add ἡ LEΠIT^{r} ante ὑψίστου add τοῦ LEΠIT^{r} 2 ἐπισκιάζει ET^{r} σοι om ET^{r} δι' ἀπορρήτων: διαπορείτω Π διὰ τῶν ἀπορρήτων T^{r} 3 ante Χριστὸς add ὅτι O^{2}F^{l}V^{u}A^{m}v verba θεοῦ δύναμις καὶ om O sed suppl O^{2} post δύναμις add τοῦ ὑψίστου L, quae verba add L^{1} del ante φησὶν add ὡς OMSF^{l}V^{u}A^{m}v 4 τοῦ – δύναμις: οὐκοῦν ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις F^{l}V^{u}ΠA^{m}I ὑψίστου om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I θεοῦ om T^{r} ἡ om T^{r} ἐστὶν: ἦν E ὁ om LI 5–6 ἐνμορφοῦται (sic) I 6 παρθένῳ S γὰρ: καὶ T^{r} om L et F^{l} in textu (sed add supra lin F^{l1}) 7 τῷ τύπῳ om Π in textu (in marg add Π^{1}) τῶν τύπων T^{r} (litt ν eras in M?) σχηματίζεται A^{m}T^{r} 8 τοῦ om F^{l} 9 διαφανίσεται I 10 προτοτύπου I 11 θαυματοποιείας L δεικνύμενον E 12 ἀλλ': ἀλλὰ καὶ L ἐπὶ suppl supra lin L^{1} ἀναδραμεῖν τῷ λόγῳ: ὁ λόγος ἀναδραμεῖν F^{l}A^{m} 13 ἀγγελικὸν: εὐαγγελικὸν EA^{m} ἅγιον T^{r} om SV^{u} καὶ post κατιδεῖν coll F^{l}A^{m} om L 13–14 τὸ ... μυστήριον I 14 ante σπαργάνοις add ἐν MEF^{l}V^{u}v 14–15 διειλημένον S διειλιμμέον I διειλιμένον T^{r} 15 post καὶ (prius) verba ἐν ἀπορίᾳ τοσαύτῃ καὶ ἐρημίᾳ add E post διειλιμένον (sic) T^{r} 16 περιεῖπε E ἔγγονον LIT^{r} 17 οἱ ποιμένες om S καθάπερ: ἃ A^{m}

ἠκούσαμεν οὕτως καὶ εἴδομεν ἐν πόλει κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν. ἆρα συντυχικῶς ταῦτα κατὰ τὸ συμβὰν καὶ γέγονεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἱστόρηται καὶ οὐδεὶς ἔπεστι λόγος τῇ ἱστορίᾳ; τί βούλεται τῷ δεσπότῃ ἡ ἐν σπηλαίῳ καταγωγή, ἡ ἐπὶ φάτνης κατάκλισις, τὸ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν φόρων ἀπογραφῆς καταμιχθῆναι τῷ βίῳ; ἢ δῆλόν ἐστιν, ὅτι ὥσπερ τῆς νομικῆς ἡμᾶς ἐξαιρεῖται κατάρας αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα γενόμενος καὶ τοὺς ἡμετέρους μώλωπας εἰς ἑαυτὸν μετατίθησιν, ἵνα Τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰαθῶμεν, οὕτως καὶ ἐν φόρῳ γίνεται, ἵνα ἡμᾶς τῶν πονηρῶν δασμῶν ἐλευθερώσῃ, οἷς ὑπέκειτο τὸ ἀνθρώπινον ὑπὸ τοῦ θανάτου φορολογούμενον; τὸ δὲ σπήλαιον ἰδών, ἐν ᾧ τίκτεται ὁ δεσπότης, τὸν ἀφεγγῆ καὶ ὑπόγειον τῶν ἀνθρώπων νόησον βίον, ἐν ᾧ γίνεται ὁ τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἐπιφαινόμενος. σπαργάνοις δὲ διασφίγγεται ὁ τὰς σειρὰς τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων περιβαλλόμενος. ἡ δὲ φάτνη τὸ τῶν ἀλόγων ἐστὶν ἐνδιαίτημα, ἐν ᾗ γίνεται ὁ λόγος, ἵνα

8 cf Gal 3,13 10 Is 53,5; cf I Petr 2,24 13sqq cf Plat Resp 514 A 14–15 Is 9,1; 42,7; Ps 106,10; Luc 1,79 16–17 cf Prov 5,22

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ἠκούομεν F^{l} οὕτω LF^{l}Iv ἴδωμεν ΠIT^{r} ἴδομεν ML ante κυρίου add τοῦ v 1–2 verba κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει om F^{l} 2 ἆρα: οὐ O οὐκ ἆρα v ἄρατε A^{m} 3 καὶ γέγονεν om A^{m} ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ om V^{u} τοῦ om T^{r} 3–4 καὶ ἱστόρηται ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ F^{l}ΠA^{m}I καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἱστόρηται v 4 ἐπέστη ΠA^{m}IT^{r} τῇ ἱστορίᾳ λόγος F^{l}V^{u}ΠA^{m}v 5 ἡ om A^{m} 5–6 ἀνάκλισις OMSv κατάκλησις L (in marg not "κατάκλισις fort" L^{1}) 6 τὸ: τῷ ΠA^{m} 7 ἢ: ἣ T^{r} 8 ἐξαιρεῖ T^{r} ἐξαίρεται E ἐξερεῖται A^{m} ἐξεριεῖται Π γενόμενος om A^{m} γενόμενος κατάρα F^{l}V^{u}ΠI 9 μόλωπας I 10 μόλωπι I post ἡμεῖς add πάντες A^{m} οὕτω OMSF^{l}T^{r}v ante φόρῳ add τῷ L 11 ἵν' F^{l}v πονηρῶν om F^{l}ΠA^{m} δασμῶν: δεσμῶν LV^{u}Iv θεσμῶν T^{r} φόρων EF^{l}ΠA^{m} ἐλευθερώσει ΠA^{m} 13 ἰδών: ἴδωμεν (scil ex ἰδὼν ἐν) Π εἰδὼς L om F^{l}V^{u}A^{m}T^{r} post ἰδών add τες (aut τις) O^{2} 14 ὑπόγαιον F^{l}Π ὑπόγεον A^{m} ὑπόγιον I ἐννόησον T^{r} 15 γίνεται: τίθεται F^{l}ΠA^{m} ὁ: ἐν T^{r} 16 ἐπιφανεὶς F^{l}V^{u}ΠA^{m}I δὲ om E 17 ἁμαρτιῶν F^{l}V^{u}A^{m} 17–18 ἡ δὲ φάτνη τὸ τῶν ἀλόγων om A^{m} 18 τὸ om F^{l}V^{u}Π ἐν ᾗ γίνεται ὁ λόγος om T^{r} γεννᾶται OMSF^{l}V^{u}Π (in ras) A^{m}v

γνῷ βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, βοῦς ὁ ὑπεζευγμένος τῷ νόμῳ, ὄνος τὸ ἀχθοφόρον ζῷον, τὸ τῇ ἁμαρτίᾳ τῆς εἰδωλολατρείας πεφορτισμένον. ἀλλ' ἡ μὲν κατάλληλος τροφὴ τῶν ἀλόγων ζῴων χόρτος ἐστίν. Ἀνατέλλων γὰρ χόρτον τοῖς κτήνεσι, φησὶν ὁ προφήτης. τὸ δὲ λογικὸν ζῷον ἄρτῳ τρέφεται. διὰ τοῦτο
1144 M. τοίνυν ἐν τῇ φάτνῃ, ἥτις ἐστὶ τῶν ἀλόγων ἑστία, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ἄρτος προτίθεται, ἵνα καὶ τὰ ἄλογα τῆς λογικῆς μεταλαβόντα τροφῆς ἐν λόγῳ γένηται. μεσιτεύει τοίνυν ἐπὶ τῆς φάτνης τῷ βοΐ καὶ τῷ ὄνῳ ὁ ἀμφοτέρων κύριος, ἵνα τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον καὶ τούτου τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ νόμου περιελών, κἀκεῖνον τοῦ τῆς εἰδωλολατρείας ἄχθους ἀποφορτίσας.

Ἀλλ' ἀναβλέψωμεν εἰς τὰ οὐράνια θαύματα. ἰδοὺ γὰρ οὐ προφῆται μόνον καὶ ἄγγελοι τὴν χαρὰν ἡμῖν ταύτην

1–2 cf Is 1,3 5 Ps 103,14 7–8 cf Joh 6,50sq 11–12 cf Eph 2,14 et 15; GNO VI Cant 168,10 16–259,1 cf Luc 2,10

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 γνῷ om M sed suppl in marg M^{1} τὸν om v post κτησάμενον add αὐτὸν V^{u}A^{m} 2 ὑποζευγνύμενος S ὑποζευγμένος ΠA^{m}IT^{r} τὸ: τῷ T^{r} 3 τὸ: τῷ ΠA^{m} εἰδωλολατρίας SEF^{l} πεφορτωμένον T^{r} 4 κατάλληλος: κατάδηλος Π post τροφὴ add καὶ ζωὴ OM (eras M^{1}) SF^{l}v τῶν ἀλόγων ante τροφὴ coll OMSF^{l}v ζῴων: καὶ ζωὴ A^{m} om OMSF^{l} ζῷον V^{u} χόρτος – ζῷον (6) om T^{r} 5 ἀνατέλλων: ὁ ἐξανατέλλων OMSV^{u}v χόρτον – κτήνεσι om A^{m} φησὶν post γὰρ coll F^{l}V^{u}A^{m} 7 ἐν ante τῇ φάτνῃ om OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}T^{r} ante τῶν ἀλόγων add ἡ OMSLE 8 post ἄρτος add τῆς ζωῆς OMSF^{l}V^{u}v ζωῆς A^{m} προστίθεται v καὶ om I 9 μεταλαμβάνοντα V^{u}A^{m}T^{r} ἐν λόγῳ γένηται: τὸν λόγον δέξηται T^{r} 10 τῇ ὄνῳ T^{r} ὁ post ἀμφοτέρων coll F^{l}V^{u}A^{m}I 11 μεσότυχον ΠA^{m}I 11–12 τοὺς δύο – ἄνθρωπον om A^{m} 12 κτίσει LΠ ἐν ἑαυτῷ: ἐν αὐτῷ I om F^{l}ΠT^{r} τούτῳ A^{m} τὸν om A^{m} 12–13 τὸν βαρὺ τὸν ζυγὸν T^{r} 13 βαρὺ ΠT^{r} περιελών ante τοῦ νόμου coll EF^{l}V^{u}A^{m} κἀκείνῳ A^{m} τοῦ (alt) om T^{r} 13–14 τοῦ ... ἄχθους: τοὺς ... ἐχθροὺς A^{m} εἰδωλολατρίας SEF^{l}A^{m} 14 ἀποφορτίσῃ F^{l} ἀποφορτίσει A^{m} ἀποφορτήσει I 15 ἀλλ': ἀλλὰ L om F^{l}ΠA^{m}T^{r} ἰδοὺ om T^{r} 15–16 οὐ μόνὸν γὰρ προφῆται sic verba coll A^{m}T^{r} 16 χαρὰν: χάριν LEF^{l} ante χαρὰν add οὐράνιον T^{r} ἡμῖν om F^{l}A^{m} ταύτην ἡμῖν OMSLET^{r}v ταύτην om L

εὐαγγελίζονται, ἀλλὰ καὶ οἱ οὐρανοὶ διὰ τῶν οἰκείων θαυμάτων τὴν τοῦ εὐαγγελίου δόξαν ἀνακηρύττουσιν. ἐξ Ἰούδα ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἀνατέλλει, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἀλλ' οὐ καταυγάζεται ὁ Ἰουδαῖος ὑπὸ τοῦ ἀνατείλαντος. Ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας οἱ μάγοι καὶ τῆς τῶν πατέρων εὐλογίας ἀλλότριοι, ἀλλὰ προφθάνουσι τῇ γνώσει τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν καὶ τὸν οὐράνιον φωστῆρα γνωρίσαντες καὶ τὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ βασιλέα μὴ ἀγνοήσαντες. ἐκεῖνοι δωροφοροῦσιν, οὗτοι ἐπιβουλεύουσιν. ἐκεῖνοι προσκυνοῦσιν, οὗτοι διώκουσιν. ἐκεῖνοι εὑρόντες τὸν ζητούμενον χαίρουσιν, οὗτοι ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ μηνυθέντος ταράσσονται. Ἰδόντες γάρ, φησίν, οἱ μάγοι τὸν ἀστέρα ἐπὶ τοῦ τόπου, οὗ ἦν τὸ παιδίον, ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. Ἡρώδης δὲ ἀκούσας τὸν λόγον ἐταράχθη καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτοῦ. οἱ μὲν ὡς θεῷ προσάγουσι λίβανον καὶ τὴν βασιλικὴν ἀξίαν τῷ χρυσῷ δεξιοῦνται, τὴν δὲ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίαν προφητικῇ τινὶ χάριτι διὰ τῆς σμύρνης ἀποσημαίνουσιν.

1–2 cf Ps 18,2 2–3 cf Hebr 7,14 5 Eph 2,12 6 cf Gal 3,14 12–14 cf Matth 2,9–10 14–15 cf Matth 2,3

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ἀλλὰ litt λὰ leg non possum in T^{r} οἱ om MEF^{l}V^{u}ΠA^{m}I 3 Ἰούδα: Ἰουδαίων S ἡμῖν post Χριστὸς coll T^{r} ante Χριστὸς add προφήτης S ἀνατέλλει ὁ Χριστὸς sic verba coll V^{u}A^{m} ἀνατέταλκε OMSv 4 ὁ om F^{l} Ἰουδαῖος: Ἰδαίων λαὸς T^{r} ὑπὸ: ἐκ T^{r} 4–5 verba ὑπὸ τοῦ ἀνατείλαντος om F^{l}ΠA^{m} ἀνατέλλοντος V^{u} 5 τῆς ἐπαγγελίας οἱ μάγοι: οἱ μάγοι τῆς ἐπαγγελείας A^{m} 6 ἀλλότριοι: ἀνάξιοι V^{u} 7 τῇ γνώσει: τῇ γνώμῃ SV^{u} om F^{l}ΠA^{m} τὸν prius om F^{l}v Ἰσραηλιτικὸν F^{l}A^{m} 8 γνωρίζοντες A^{m} τῷ om F^{l}A^{m} 9 verba ἐκεῖνοι δωροφοροῦσιν – διώκουσιν (10) om T^{r} δωρυφοροῦσιν Π 9–10 οὗτοι ἐπιβουλεύουσιν om V^{u} 10 ἐκεῖνοι – διώκουσιν om F^{l}A^{m} 11 τὸν: τὸ LE 11–12 γενέσει EΠ τῇ μηνύσει τοῦ γεννηθέντος LV^{u} 12 ταράττονται MF^{l}V^{u}A^{m}v φησίν post ἀστέρα (13) coll OMSL post οἱ μάγοι (13) ET^{r} 13 ἐπὶ τοῦ τόπου om L οὗ ἦν τὸ παιδίον om F^{l}ΠA^{m} 14 χαρὰν μεγάλην om L σφόδρα om OMSLEΠIT^{r} 15 post πᾶσα add ἡ L 16 ὡς om L καὶ τὴν om T^{r} 17 δὲ: τε OMSLEI 18 ὑποσημαίνουσιν S

οἱ δὲ πανωλεθρίαν τῆς νεολαίας πάσης καταδικάζουσιν, ὅ μοι δοκεῖ μὴ πικρίας μόνον ἀλλὰ καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας αὐτῶν τὴν κατηγορίαν ἔχειν. τί γὰρ βούλεται αὐτοῖς ἡ παιδοφονία, καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ τὸ τοιοῦτον ἄγος τοῖς μιαιφόνοις τετόλμηται; ἐπειδὴ καινόν τι σημεῖον, φησίν, τῶν κατ᾽ οὐρανὸν θαυμάτων τὴν τοῦ βασιλέως ἀνάδειξιν τοῖς μάγοις ἐμήνυσε· τί οὖν; ὡς ἀληθεῖ πιστεύεις τῷ μηνύσαντι σημείῳ ἢ μάταιον ὑπονοεῖς τὸ θρυλούμενον; εἰ μὲν γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος τοὺς οὐρανοὺς ἑαυτῷ συνδιατιθέναι, ὑπὲρ τὴν σὴν χεῖρα πάντως ἐστίν. εἰ δὲ ἐπὶ σοὶ τὸ ζῆν αὐτὸν ἢ τεθνάναι ποιεῖ, μάτην πεφόβησαι τὸν τοιοῦτον. ὁ γὰρ οὕτω πράττων, ὥστε ὑποχείριος εἶναι τῇ σῇ ἐξουσίᾳ, ὑπὲρ τίνος ἐπιβουλεύεται; διὰ τί τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καταπέμπεται πρόσταγμα, ἡ πονηρὰ κατὰ τῶν νηπίων ψῆφος, ἀναιρεῖσθαι τὰ δείλαια βρέφη, τί ἀδικήσαντα; τίνα θανάτου καὶ κολάσεως αἰτίαν καθ᾽ ἑαυτῶν παρασχόμενα, ἓν ἔγκλημα ἔχοντα

15–16 cf Matth 2,16

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 νεολέας OML (L in marg not "νεολαίας forte sic impress") A^{m}T^{r} νεωλέας V^{u}ΠI πάσης supra lin suppl L^{1} δικάζουσιν Π (sed corr in marg) 2 ὅ: οἵ A^{m} μὴ: οὐ T^{r} ante πικρίας add τῆς OMSF^{l}v πικρίας: πικρᾶς A^{m} 3 αὐτῶν post κατηγορίαν coll F^{l}ΠA^{m} post ἔχειν V^{u} τὴν om S 4 αὐτοῖς: αὐτῷ F^{l}Π τίνι: τϊ (sic) I (scr supra lin) 5 τετόλμητο ΠI 6 φησίν: φύσει T^{r} om F^{l}A^{m} ante σημεῖον (5) coll Π κατ᾽ οὐρανὸν: κατὰ τὸν οὐρανὸν V^{u} κατὰ τῶν οὐρανὸν I οὐρανῶν T^{r} 7 ἀληθὲς L ἀληθῆ IA^{m}T^{r} 8 τῷ/τῇ (sic) L μνύσαντι O corr O^{2} 9 θρυλλούμενον SLF^{l}ΠA^{m}IT^{r}v γὰρ om V^{u} οἷος: οἷς ὁ T^{r} οἷον L 10 οὐρανοὺς: ἀνθρώπους T^{r} post οὐρανοὺς add ἐποίησεν SF^{l}V^{u}Π (in M eras ut videt) ποιῆσαι I ποιήσαι A^{m} συνδιατεθῆναι I -θεῖναι A^{m} ὑπὲρ: ὑπὸ E οὐχ ὑπὸ O οὐχ ὑπὲρ v 11 σοὶ τὸ ζῆν αὐτὸν ἢ om A^{m} αὐτῶν T^{r} αὐτὸ L ποιῇ OMLV^{u}Π 12 φοβήσαι A^{m} πεφόβησε Π τὸν: τὸ ΠT^{r} οὕτως T^{r} 13 σῇ om F^{l}ΠA^{m} ante ἐπιβουλεύεται (13–14) add καὶ E 15–16 τὰ δείλαια βρέφη: τὰ βρέφη τὰ δείλαια E τὰ νήπια F^{l} 16 τί: μηδὲν F^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} post τίνα add ἢ (verba sic coll μηδὲν ἀδικήσαντά τινα ἢ) F^{l}V^{u}A^{m} 17 καθ᾽ ἑαυτῶν om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I παρασχόμενα: παρεχόμενα F^{l}V^{u}ΠA^{m}I om L ἓν: ἢ L

μόνον τὸ γεννηθῆναι καὶ εἰς φῶς ἐλθεῖν; καὶ ὑπὲρ τούτων ἔδει καταπληρωθῆναι δημίων τὴν πόλιν καὶ συναχθῆναι δῆμον μητέρων καὶ νηπίων λαὸν συμπαρόντων αὐτοῖς τῶν γεννησαμένων καὶ πάντων ὡς εἰκὸς τῶν κοινωνούντων τοῦ γένους ἐπὶ τὸ πάθος ἀθροιζομένων;

Τίς ἂν ὑπογράψειε τῷ λόγῳ τὰς συμφοράς; τίς ἂν ὑπ᾽ ὄψιν ἀγάγοι διὰ τῶν διηγημάτων τὰ πάθη, τὸν σύμμικτον
1145 M. ἐκεῖνον θρῆνον, τὴν γοερὰν συνῳδίαν παίδων μητέρων πατέρων συγγενῶν πρὸς τὴν τῶν δημίων ἀπειλὴν ἐλεεινῶς ἐκβοώντων; πῶς ἄν τις διαγράψειε γυμνῷ τῷ ξίφει παρεστῶτα τῷ νηπίῳ τὸν δήμιον ἐμβλέποντα δριμύ τε καὶ φονικὸν καὶ φθεγγόμενον ἄλλα τοιαῦτα καὶ τῇ χειρὶ τὸ βρέφος πρὸς ἑαυτὸν ἕλκοντα καὶ τῇ ἑτέρᾳ τὸ ξίφος ἀνατεινόμενον, τὴν δὲ μητέρα ἑτέρωθεν πρὸς ἑαυτὴν τὸ παιδίον ἀνθέλκουσαν καὶ τὸν ἴδιον αὐχένα τῇ τοῦ ξίφους ἀκμῇ προϋπέχουσαν, ὡς ἂν μὴ ἴδοι τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ δείλαιον τέκνον ταῖς χερσὶ τοῦ δημίου διαφθειρόμενον;

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 μόνον post γεννηθῆναι coll EF^{l}V^{u}ΠA^{m} om LIT^{r} παρελθεῖν LE προελθεῖν ΠT^{r} τούτων: τούτου F^{l}v 1–2 verba καὶ εἰς – καταπληρωθῆναι om I 2 πληρωθῆναι O δημίων post πόλιν coll OS ante καταπληρωθῆναι coll T^{r} 3 δῆμον: δήμμων (sic) Π μητέρων: πατέρων A^{m} λαῶν F^{l}V^{u}A^{m}T^{r}v 4 ante τῶν γεννησαμένων add καὶ OMSF^{l}V^{u}A^{m}v γεννησαμένων: γονέων T^{r} εἰκὸς: εἰ τινῶν (sic) T^{r} εἰκῶς Π 5 verba ἐπὶ τὸ πάθος ἀθροιζομένων post εἰκὸς (4) coll F^{l}V^{u}ΠA^{m}(I)v συναθροιζομένων I 6 τίς – συμφοράς om L ἂν (alt) om I 7 διὰ om LF^{l} τῶν om I 7–8 τὸν – θρῆνον om I 8 συνῳδίαν: συνοδίαν F^{l}ΠA^{m}T^{r} 9 πατέρων post συγγενῶν coll OMSLET^{r}v (πατρῶν) om F^{l}A^{m}I (sed man ead in I post μητέρων suppl) 10 εἰσβοώντων v ante γυμνῷ add ἐν F^{l}V^{u} 11 τῶν νηπίων L (sed ν post ω delev L^{1}) τὸν δήμιον τῷ νηπίῳ F^{l}V^{u}ΠA^{m}I ἐμβλέποντι I 12 φεγγόμενον I verba ἄλλα τοιαῦτα in Π erasa sunt om T^{r} 12–13 πρὸς ἑαυτὸν τὸ βρέφος L 14 διατεινόμενον Π ἀνατείνοντα T^{r} ἑτέρωθεν: ἑκατέρωθεν I πρὸς ἑαυτὴν post ἀνθέλκουσαν (15) coll T^{r} 14–15 τὸ παιδίον πρὸς ἑαυτὴν F^{l}V^{u}ΠA^{m}I τὸ παιδίον post ἀνθέλκουσαν coll v 15 ἕλκουσαν F^{l}V^{u}ΠA^{m}I ἴδιον om E 16 ἀγμῇ Π προσυπέχουσαν OMSF^{l}ΠA^{m} ἴδῃ OMSF^{l}ΠA^{m}T^{r}v 17 δείλαιον: ἴδιον A^{m} τέκνον: βρέφος F^{l}V^{u}ΠA^{m} τέκνον βρέφος (sic) v

πῶς ἄν τις τὰ τῶν πατέρων ἐκδιηγήσαιτο, τὰς ἀνακλήσεις, τὰς οἰμωγάς, τὰς τελευταίας τῶν τέκνων περιπλοκὰς καὶ πολλῶν ἅμα τοιούτων κατὰ ταὐτὸν γινομένων; τίς ἂν τὸ πολυειδὲς καὶ πολύτροπον τῆς συμφορᾶς τραγῳδήσειε, τὰς διπλᾶς τῶν ἀρτιτόκων ὠδῖνας, τοὺς δριμεῖς καυτῆρας τῆς φύσεως, ὅπως τὸ ἄθλιον βρέφος ὁμοῦ τε τῷ μαζῷ προσεφύετο καὶ διὰ τῶν σπλάγχνων τὴν καιρίαν ἐλάμβανεν, ὅπως ἡ δειλαία μήτηρ καὶ τὴν θηλὴν ἐπεῖχε τῷ τοῦ νηπίου στόματι καὶ τὸ αἷμα τοῦ τέκνου τοῖς κόλποις ἐδέχετο; πολλάκις δέ που τῇ ῥύμῃ τῆς χειρὸς ὁ δήμιος μιᾷ τοῦ ξίφους ὁρμῇ τὸ τέκνον τῇ μητρὶ συνδιήλασε καὶ ἓν τοῦ αἵματος τὸ ῥεῖθρον ἐγένετο ἔκ τε τῆς μητρῴας πληγῆς καὶ ἐκ τῆς καιρίας τοῦ τέκνου καταμιγνύμενον. ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο πρόσκειται τῇ μιαρᾷ τοῦ Ἡρώδου φωνῇ τὸ μὴ μόνον κατὰ τῶν ἀρτιγενῶν τὴν θανατηφόρον ἐξενεχθῆναι ψῆφον, ἀλλ' εἴ τις καὶ εἰς δεύτερον προῆλθεν ἔτος καὶ τοῦτον ἀνάρπαστον γενέσθαι (γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω) ἕτερον ἐν τούτοις κατὰ τὸ εἰκὸς

17–18 Matth 2,16

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r 1 τὰ om EF^{l}V^{u}ΠA^{m}I τῶν πατέρων ante τὰς coll F^l ἐκδιηγήσηται F^l ἐκδιηγήσεται A^m ἐκδιηγήσητο Π διηγήσαιτο OMSLEv 1–2 ἀνακλάσεις E (et L ut videt sed corr L^1) 2 τέκνον T^r 3 κατ̓ αυτὸν (sic) O κατ' αὐτὸν M κατ' αὐτῶν LF^{l}ΠA^{m}T^r γιγνομένων OMSv γενομένων T^r πολλῶν ἅμα τοιούτων γενομένων κατ' αὐτῶν sic verba coll T^r 4 πολύτροπον: πολύπλοκον E 5 τοὺς ... καυστῆρας ΠA^{m}IT^r τὰς ... καυστῆρας V^u 6 ὅπως om L post τε add καὶ LA^m 7 post κερίαν (sic) add πληγὴν T^r 7–8 ἐλάμβανεν: ἐδέχετο OMSLIv 8 post ἐλάμβανεν add πληγὴν SF^{l}V^{u}ΠA^m (in M eras ut videt, cf etiam supra T^r in lin 7) ὅπως: ὢ πῶς L πῶς F^{l}A^m πῶς ἂν ΠI ἐπεῖχε: ἔπεσχεν L ὑπεῖχε SV^u 10 ante μιᾷ add τῇ F^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r μιᾷ: τῇ διὰ L 11 συνδιώλεσε F^l ἓν: ἐκ Π ὁ T^r 12 τὸ om M (eras ut videt) LEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r ῥεῖθρον: ῥύαξ T^r τε om LF^l 13 κερίας T^r καταμιγνύμενον: καταπηγνύμενον V^u καταπηγνύμενος T^r 14 πρόκειται F^{l}A^{m}I φονῇ E 16 ἀλλ' εἴ τις καὶ: ἀλλὰ εἴ τις καὶ OMS ἀλλὰ καὶ εἴ τις καὶ LI ἀλλὰ καὶ εἴ τις E εἴ: ἤ A^m διῆλθεν S 17 τοῦτο ΠT^r ἀνάρπαστος T^r γίνεσθαι OMSLT^{r}I γίνεται Π ὅτι om LEF^{l}V^{u}A^{m}T^r 18 κατωτέρου E ἐν om L (suppl man alia supra lin)

πάθος ὁ λόγος βλέπει, ὅτι πολλάκις ὁ μεταξὺ χρόνος δύο τέκνων μητέρα τὴν αὐτὴν ἐποίησεν. οἷον οὖν ἦν ἐπὶ τῶν τοιούτων πάλιν τὸ θέαμα δύο δημίων περὶ μίαν ἀσχολουμένων μητέρα, τοῦ μὲν τὸν παραθέοντα πρὸς ἑαυτὸν ἕλκοντος, τοῦ δὲ τὸ ὑπομάζιον ἀνασπῶντος τῶν κόλπων; τί πάσχειν εἰκὸς ἐπὶ τούτοις τὴν ἀθλίαν μητέρα πρὸς δύο τέκνα σχιζομένης τῆς φύσεως ἑκατέρου κατὰ τὸ ἴσον τοῖς μητρῴοις σπλάγχνοις τὸ πῦρ ἀναφλέγοντος οὐκ ἔχουσαν, ποίῳ ἢ τίνι τῶν πονηρῶν ἀκολουθήσει δημίων, τοῦ μὲν ἔνθεν, τοῦ δὲ ἑτέρωθεν πρὸς τὴν σφαγὴν ἐφελκομένων τὰ νήπια; προσδράμῃ ἐπὶ τῷ νεογενεῖ ἄσημον ἔτι καὶ ἀδιάρθρωτον τὸν ὀδυρμὸν ἀφιέντι; ἀλλ' ἀκροᾶται τοῦ ἄλλου ἤδη φθεγγομένου καὶ ψελλιζομένῃ τῇ φωνῇ τὴν μητέρα μετὰ δακρύων ἀνακαλοῦντος. τί πάθῃ; τίς γένηται; τῇ τίνος ἀντιβοήσει φωνῇ; τῇ τίνος οἰμωγῇ ἀντοδύρηται; ποίῳ ἐπιθρηνήσει θανάτῳ ἴσως ἐφ' ἑκατέρῳ μαστιζομένη τοῖς κέντροις τῆς φύσεως;

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^r 1 πάθος om F^{l}ΠA^m ὁ λόγος βλέπει: ἀναλογίζομαι T^r 2 οἷον: ποῖον I τοιοῦτον F^{l}ΠA^m ἦν ante τὸ θέαμα (3) coll F^l 3 πάλιν om F^{l}A^{m}T^r τὸ om Π περὶ: παρὰ L ante μίαν add τὴν E 4 τὸν supra lin suppl L^1 τὸ παραθέον OMSF^{l}V^{u}A^{m}v αὐτὸν LE 5 τὸ om T^r ὑπομάσθιον ME ὑπομάστιον LI τοῦ κόλπου OMSv 6 εἰκὸς om F^{l}ΠA^m post εἰκὸς add ἦν I 7 ἑκάτερον Π ἑκάτερα A^m 8 ἔχουσα MSLEF^{l}V^{u}A^{m}T^r 9 ἢ om LEΠI post τίνι add τρόπῳ S ἀκολουθῆσαι OS 10 ἔνθεν: ἐντεῦθεν OMSF^{l}A^{m}v ἐφελκομένου LI ἑλκομένων S 11 προσδραμεῖ MA^{m}I προσδράμει Π προσδραμεῖν F^l πρὸς δραμεῖν V^u προσδραμεῖται T^r ἐπὶ om T^r 12 ἀδιόρθωτον A^m τὸν om F^{l}V^{u}A^m ἀλλ': ἀλλὰ V^{u}I 13 ἤδη om F^{l}A^m ψελιζομένῃ V^{u}ΠT^r ψελλιζομένου S ψελληζομένην A^m τῇ φωνῇ om A^m 13–14 τὴν μητέρα post δακρύων coll F^{l}v 14 δακρύων: κλαυθμοῦ T^r πάθει T^r post τίς add ἂν F^{l}V^{u}ΠA^{m}v 15 τῇ φωνῇ τίνος ἀντιβοήσει F^l τίνος τῇ φωνῇ ἀντιβοήσει v ἀντιβοήσει: ἀντιβοήση L ἀντηχήσει E ἀντιβοήσεται T^r post φωνῇ add καὶ Π τίνος τῇ οἰμωγῇ F^{l}v 16 ἀντοδύρεται MV^{u}T^r ἀντωδύρηται L ποίου V^u ἐπιθρηνήση Π ἀποθρηνήσει Iv post θανάτῳ add ὁμοτίμως ἐπ' ἀμφοτέρων καταπιμπραμένη τοῖς σπλάγχνοις T^r ἑκατέρων ΠIT^r ἑκατέροις F^{l}V^{u}A^m

Ἀλλ' ἀπαγάγωμεν τὴν ἀκοὴν τῶν ἐπὶ τοῖς παισὶ θρήνων καὶ πρὸς τὰ εὐθυμότερα καὶ μᾶλλον τῇ ἑορτῇ πρέποντα τὴν διάνοιαν τρέψωμεν, κἂν ὑπερβοῶσα κατὰ τὴν προφητείαν ἡ Ῥαχὴλ τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων ἀπολοφύρηται. Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ ἑορτῆς, καθώς φησιν ὁ σοφὸς Σολομών, ἀμνηστία πρέπει κακῶν. τίς δ' ἂν γένοιτο τῆς ἑορτῆς ἡμῖν ταύτης εὐσημοτέρα, ἐν ᾗ τὴν πονηρὰν τοῦ διαβόλου σκοτόμαιναν διαχέας ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος δι' αὐτῆς τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐπιλάμπει τῇ φύσει, ἐν ᾗ τὸ πεπτωκὸς
1148 M. ἀνεγείρεται, τὸ ἐκπεπολεμωμένον εἰς καταλλαγὰς ἄγεται, τὸ ἀποκηρυχθὲν ἐπανάγεται, τὸ ἀποπεπτωκὸς τῆς ζωῆς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέρχεται, τὸ τῇ αἰχμαλωσίᾳ δεδουλωμένον εἰς τὴν τῆς βασιλείας ἀξίαν ἐπαναλαμβάνεται, τὸ τοῖς δεσμοῖς τοῦ θανάτου πεπεδημένον ἄνετον πρὸς τὴν χώραν τῶν ζώντων ἐπανατρέχει; νῦν κατὰ τὴν προφητείαν αἱ χαλκαῖ πύλαι τοῦ θανάτου συντρίβονται, οἱ σιδηροῖ συγκλῶνται μοχλοί, οἷς πρότερον καθειργμένον ἦν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν τῇ τοῦ θανάτου φρουρᾷ. νῦν ἀνοίγεται,

3–4 Ier 38,15; Matth 2,17 5–6 Sir 11,25 8 cf Mal 3,20 10 cf Rom 5,10 15–17 cf Ps 106,16; Is 45,2 18–265,1 cf Ps 117,19

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ἀπάγωμεν LF^{l} (sed corr F^{l1}) Π ἀγάγωμεν A^{m} πάθεσι L sed del et suprascr παισὶ L^{1} τῷ ... θρήνῳ I τὸ ... θρῆνον (sic) A^{m} 2 εὐσημότερα L 3 τρέψομεν T^{r} στρέφωμεν A^{m} κἂν: καὶ A^{m} 4 Ῥαχιὴλ EA^{m} ὀλοφύρηται OMSF^{l}V^{u}v ὀλοφύρεται ΠA^{m} ἀπολοφύρετο T^{r} 5 ἐν: ἐὰν A^{m} σοφὸς om T^{r} 6 ἀμνησία OSEF^{l}V^{u}Π ἀμνηστεία LA^{m}IT^{r} πρέπει om I ἡμῖν: ἡμῶν LE om F^{l}V^{u}ΠA^{m}I 7 ἐπισημότερα T^{r} διαβόλου: βίου LEΠIT^{r} 7–8 σκοτομήνην OMS σκοτόμηναν V^{u}A^{m}I σκοτόμεναν Π (de F^{l} non liquet) 8 δι': διὰ T^{r} αὐτῆς om T^{r} (δι' αὐτῆς τῆς: διὰ τῆς T^{r}) 10 ἐγείρεται T^{r} ἀνεγήγερται OSv ἐκπολεμώμενον I ἐκπεπολεμημένον F^{l}V^{u}Π ἐκπολεμημένον A^{m} εἰς καταλλαγὰς ἄγεται: καταλλάσσεται F^{l}V^{u}A^{m} 11 τὸ ἀποκηρυχθὲν ἀπανάγεται om A^{m}L (sed L^{1} verba suppl in marg) ἐκπεπτωκὸς OMSv 12 τὸ: τῷ ΠA^{m} 13 βασιλείας: ἐλευθερίας T^{r} ἀναλαμβάνεται EF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 14 πρὸς: εἰς E 15 ἀνατρέχει T^{r} ἐπανέρχεται F^{l}V^{u}ΠA^{m}I νῦν om E 16 χαλκαῖ: χαλεπαὶ L πύλαι post θανάτου coll F^{l}V^{u}ΠA^{m}Iv σιδήραιοι EΠ σιδηραῖοι SLI σιδήρεοι OM 17 καθειργμένον post φρουρᾷ (18) coll T^{r} 17–18 ἀνθρώπινον: τῶν ἀνθρώπων OMSv 18 γένος om EΠT^{r} θανάτου: ᾅδου T^{r}

καθώς φησιν ὁ Δαβίδ, ἡ πύλη τῆς δικαιοσύνης. νῦν ὁμόφωνος κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὁ ἦχος τῶν ἑορταζόντων ἀκούεται. δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, δι' ἀνθρώπου ἡ σωτηρία. ὁ πρῶτος εἰς ἁμαρτίαν ἔπεσεν, ὁ δεύτερος τὸν πεπτωκότα ἀνώρθωσεν. ἀπολελόγηται ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἡ γυνή. ἡ πρώτη τῇ ἁμαρτίᾳ τὴν εἴσοδον ἔδωκεν, αὕτη δὲ τῇ εἰσόδῳ τῆς δικαιοσύνης ὑπηρετήσατο. ἐκείνη τοῦ ὄφεως τὴν συμβουλὴν ἐπεσπάσατο, αὕτη τὸν ἀναιρέτην τοῦ ὄφεως παρεστήσατο. ἐκείνη διὰ τοῦ ξύλου τὴν ἁμαρτίαν εἰσήνεγκεν, αὕτη διὰ τοῦ ξύλου τὸ ἀγαθὸν ἀντεισήνεγκε. ξύλον γὰρ ἦν ὁ σταυρός. ὁ δὲ τοῦ ξύλου τούτου καρπὸς ἀειθαλὴς καὶ ἀμάραντος ζωὴ τοῖς γευομένοις γίνεται.

Καὶ μηδεὶς τῷ κατὰ τὸ πάσχα μυστηρίῳ μόνην τὴν τοιαύτην εὐχαριστίαν πρέπειν ὑπονοείτω. λογιζέσθω γάρ, ὅτι τὸ πάσχα πέρας τῆς οἰκονομίας ἐστί. πῶς δ' ἂν ἐγένετο τὸ πέρας, εἰ μὴ ἡ ἀρχὴ καθηγήσατο; τί τίνος ἐστὶν

3–5 cf Rom 5,12–17; I Cor 15,21

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1–2 ὁμοφώνως OMSA^{m}T^{r} 2 κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην om F^{l}ΠA^{m} 3 ἀκούεται: γίνεται F^{l}V^{u}ΠA^{m}T^{r} ὁ ante θάνατος om F^{l}A^{m}v post θάνατος add καὶ OMSV^{u}Πv ἀνθρώπου (alt): ἄνθρωπον L 4 ἡ om A^{m} 5 ἀνώρθωσεν: ἀνέστησεν OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r}v 6 ἡ (prius) om T^{r} γυνή ante ὑπὲρ (5) coll T^{r} ἡ πρώτη: γυνὴ T^{r} τῆς ἁμαρτίας LT^{r} τὴν om Π δέδωκεν OSF^{l}V^{u}A^{m}v δὲ om LEΠIT^{r} 7 δικαιοσύνης: διαθήκης S 7–8 verba ἐκείνη – ἐπεσπάσατο om T^{r} 8 βουλὴν F^{l}A^{m} post αὕτη add δὲ V^{u} 9 τοῦ ὄφεως om OSM (suppl M^{2} in marg) προεστήσατο EF^{l}V^{u}ΠA^{m} προεβάλετο T^{r} post παρεστήσατο verba καὶ τοῦ φωτὸς τὸν γενέτην ἀπεκύησεν add OMSv τοῦ om OMS 9–10 τὴν ἁμαρτίαν post ἐκείνη (9) coll T^{r} 10 εἰσήνεγκεν: εἰσήγαγεν OMSv προσήνεγκεν Π αὕτη – γίνεται (13): αὕτη διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ἀγαθὸν ἀντεισήνεγκε διὰ τοῦ ξύλου τὴν καθαίρεσιν ὁδοποιήσασα T^{r} τῶν ἀγαθῶν A^{m} 11 ἀντεισήνεγκε: ἀντεισήγαγε OMSv γὰρ: δὲ OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}Iv ἦν ὁ σταυρός: λέγω τὸν σταυρόν OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}v 12 ἀειθαλλὴς Π ἀμαράντινος OMSv 12–13 γεν^{v}ωμένοις (sic) Π γεννομένοις A^{m} 13 ἐγένετο L 14 τῷ: τὸ ΠA^{m} τὸ om A^{m} μόνον OMSV^{u}A^{m}T^{r} μόνῳ E 15 τοσαύτην E εὐχαριστείαν LV^{u}A^{m}IT^{r} ἐπινοοῖτο T^{r} λογίζεσθαι Π 16 τὸ om Iv ante πέρας add τὸ SLEI τὸ ante πέρας om OMSF^{l}V^{u}ΠA^{m}T^{r} ἡ om A^{m}T^{r} 17 τίνος om F^{l}A^{m}

ἀρχηγικώτερον; ἡ γέννησις δηλαδὴ τῆς κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίας. οὐκοῦν καὶ τὰ τοῦ πάσχα καλὰ τῶν περὶ τὴν γέννησιν εὐφημιῶν μέρος ἐστί, κἂν τὰς εὐεργεσίας τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἱστορηθέντων τις καταλέγῃ, κἂν διεξέρχηται τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις θαύματα, τὴν ἐξ ἀπόρων τροφήν, τὴν τῶν τεθνηκότων ἐκ τῶν μνημάτων ὑποστροφήν, τὴν αὐτοσχέδιον γεωργίαν τοῦ οἴνου, τὴν τῶν δαιμόνων φυγήν, τὴν τῶν ποικίλων παθημάτων εἰς ὑγίειαν μεταβολήν, τὰ τῶν χωλῶν ἅλματα, τοὺς ἐκ πηλοῦ ὀφθαλμούς, τὰς θείας διδασκαλίας, τὰς νομοθεσίας, τὴν διὰ τῶν παραβολῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα μυσταγωγίαν, πάντα ταῦτα τῆς παρούσης ἡμέρας χάρις ἐστίν. αὕτη γὰρ ἦρξε τῶν ἐφεξῆς ἀγαθῶν. οὐκοῦν Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ μὴ φοβούμενοι τὸν ὀνειδισμὸν τῶν

5–6 τὴν ἐξ ἀπόρων τροφὴν cf Matth 15,32sqq 6–7 τὴν τῶν τεθνηκότων ἐκ τῶν μνημάτων ὑποστροφήν cf Joh 11,44 7 τὴν αὐτοσχέδιον γεωργίαν τοῦ οἴνου cf Joh 2,6sqq 7–8 τὴν τῶν δαιμόνων φυγήν cf e g Marc 5,2–16 8–9 τὴν τῶν ποικίλων παθημάτων εἰς ὑγίειαν μεταβολήν cf Matth 11,5; Luc 7,22 9 τὰ τῶν χωλῶν ἅλματα cf Matth 11,5; 15,30sq; Joh 5,5–9; cf etiam Act 3,8; 14,8–10 9–10 τοὺς ἐκ πηλοῦ ὀφθαλμούς cf Joh 9,6sq 13–14 Ps 117,24 14–267,1 cf Is 51,7

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ἀρχικώτερον S τὸ ἀρχικώτερον F^{l} τὸ ἀρχιγηκώτερον A^{m} γένεσις LEΠ γένησις v 2 καὶ om A^{m}T^{r} τοῦ: κατὰ τὸ T^{r} 3 γένεσιν L 4 ἐν om S τοῖς om T^{r} ἱστορουμένων F^{l} καταλέγοι EF^{l} καταλέγει LΠA^{m} καταλέγοιτο T^{r} καὶ F^{l}A^{m}v 4–5 διεξέρχεται LΠA^{m}IT^{r} 5 τὰ om A^{m} 5–6 verba τὴν ἐξ ἀπόρων τροφήν coll post ὑποστροφήν (6–7) V^{u} 6 τροφήν: στροφήν et om verba τὴν – ὑποστροφήν sed postea corr et del στροφήν et suppl in marg verba τροφήν – ὑποστροφήν L^{1} τὴν τῶν τεθνηκότων – ὑποστροφήν coll post ὀφθαλμούς (9–10) T^{r} τῶν ante τεθνηκότων om I 7 αὐτοσχεδίαν T^{r} γεωργίαν om T^{r} τῶν om Π (sed suppl man ead in marg) 7–8 δαιμονίων v 8 τῶν om Π ποικίλων: οἰκείων L ὕγειαν L ὑγείαν EI ὑγίαν A^{m} 9 verba τὰ – ἅλματα post φυγήν (8) coll I ἅλματα: ἀλγήματα LE 10 θείας om LEΠIT^{r} τὰς νομοθεσίας om T^{r} νουθεσίας F^{l}A^{m}I 11 τῶν om ΠI 11–12 ταῦτα πάντα OMSEI 12 ἤρξαι (sic) Π 13 ἐξῆς A^{m}

ἀνθρώπων καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττώμενοι, καθὼς παρεγγυᾷ ὁ προφήτης, οἳ καταχλευάζουσι τῆς οἰκονομίας τὸν λόγον, ὡς οὐκ εὐπρεπὲς ὂν σώματος ὑπελθεῖν φύσιν καὶ διὰ γεννήσεως ἑαυτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καταμῖξαι τὸν κύριον. οὐ γὰρ ἀγνοεῖς πάντως τὸ περὶ τούτου μυστήριον, ὅπως ἡ τοῦ θεοῦ σοφία τὴν σωτηρίαν ἡμῖν ᾠκονομήσατο. ἑκουσίως ταῖς ἁμαρτίαις ἐπράθημεν, ἀργυρωνήτων δίκην τῷ ἐχθρῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατεδουλώθημεν. τί σοι γενέσθαι παρὰ τοῦ δεσπότου μάλιστα καταθύμιον ἦν; οὐ τὸ ἐξαιρεθῆναι τῆς συμφορᾶς; τί περιεργάζῃ τὸν τρόπον; τί νομοθετεῖς τῷ εὐεργέτῃ τῆς εὐεργεσίας τὸ εἶδος, ὥσπερ ἂν εἴ τις καὶ τὸν ἰατρὸν τῆς
1149 M. εὐποιΐας μέμφοιτο, ὅτι μὴ οὕτως ἀλλ' ἑτέρως τὴν θεραπείαν ἐνήργησεν; εἰ δὲ τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας ὑπὸ φιλοπραγμοσύνης ἐπιζητεῖς, ἀρκεῖ σοι τοσοῦτον μαθεῖν, ὅτι τὸ θεῖον οὐχ ἕν τι μόνον ἔχει τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ πᾶν, ὅτιπέρ ἐστι κατ' ἐπίνοιαν ἀγαθόν, ἐκεῖνό ἐστι, δυνατὸν

14sqq cf GNO III 4 Or cat 53,8sqq

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 τῶν φαυλισμῶν A^{m} ἀπὸ τοῦ φαυλισμοῦ MLEΠIT^{r} αὐτοῦ Π μὴ om T^{r} post καθὼς add καὶ MS 2 παρεγγυᾶται post προφήτης coll OMSv 3 λόγων V^{u}T^{r} post ὂν add θεῷ LET^{r} 4 καὶ om A^{m} γενέσεως LEΠ ἑαυτὸν: αὐτῶν ΠA^{m} 5 τὸν κύριον om LET^{r} οὐ γὰρ ἀγνοεῖς πάντως: ἀγνοοῦντες ὡς ἔοικεν OMSv ἀγνοεῖ F^{l}A^{m} τὸ supra lin suppl L περὶ τούτου: τοῦ Χριστοῦ I 6 ὅπως: εἴπως L πῶς F^{l}V^{u}ΠA^{m}I ἡμῶν L 7 οἰκονομήσατο LE ᾠκονόμησε F^{l}V^{u}ΠA^{m}I ἑκουσίως – κατεδουλώθημεν (8–9) om F^{l}ΠA^{m} post ἁμαρτίας add ἡμῶν OSv post ἐπράθημεν add καὶ v 9 μάλιστα: μᾶλλον T^{r} om S post γενέσθαι coll E 10 post ἐξαιρεθῆναι add σε F^{l}V^{u}ΠA^{m}I 11 νομοθετεῖ Π 12 τὸ εἶδος: μὴ ἀντιλαμβανόμενος F^{l}V^{u}ΠA^{m}v εἴ om A^{m} καὶ om I post ἰατρὸν add ἀπωθούμενος F^{l}V^{u}A^{m}v τῆς om T^{r} 12–13 τῆς εὐποιΐας μέμφοιτο: καὶ μεμφόμενος τῆς εὐεργεσίας F^{l}v 13 εὐποιΐας: εὐεργεσίας F^{l}A^{m} μεμψοιτο T^{r} ἀλλ' ἑτέρως om L ἀλλὰ V^{u} ἕτερος A^{m} 13–14 θεραπείαν: θεοπρέπειαν A^{m} 14 ἐνείργησεν ΠI εἰ: τί F^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} λόγον: ὄγκον OSv 15 τοσοῦτο E τοῦτο LT^{r} 16 ἕν τι: ἕνα T^{r} ἔχει om OMSv ἔχει τῶν ἀγαθῶν: ἀγαθὸν ἔχει F^{l}ΠA^{m} ἀλλὰ – ἀγαθόν (17) om T^{r} ἅπαν A^{m} 17 ὅτι πάρεστι I ἀγαθόν om Π ἐκεῖνος T^{r}

δίκαιον ἀγαθὸν σοφὸν πάντα, ὅσα τῆς θεοπρεποῦς σημασίας ἐστὶν ὀνόματά τε καὶ νοήματα. σκόπησον δὴ τοίνυν, εἰ μὴ πάντα περὶ τὸ γενόμενον ἡμῖν τὰ εἰρημένα συνέδραμεν· ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ δύναμις. ὡς ἀγαθὸς τὸν ἀποστάτην ἠγάπησεν. ὡς σοφὸς τὴν ἐπίνοιαν τῆς ἐπανόδου τῶν καταδεδουλωμένων ἐμηχανήσατο. ὡς δίκαιος οὐ βιάζεται τὸν καταδουλωσάμενον, τὸν ὠνῆς δικαίως κτησάμενον, ἀλλ' ἑαυτὸν δίδωσιν ἀντὶ τῶν κεκρατημένων ἀντάλλαγμα, ἵνα καθάπερ τις ἐγγυητὴς εἰς ἑαυτὸν μεταθεὶς τὴν ὀφειλὴν ἐλευθερώσῃ τῶν κρατούντων τὸν κατεχόμενον. ὡς δυνατὸς οὐκ ἐνεκρατήθη τῷ ᾅδῃ οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν κρατηθῆναι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. ἀλλ' αἰσχρὸν τὸ εἰς γένεσιν ἀνθρωπίνην ἐλθεῖν καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθημάτων ὑποστῆναι τὴν πεῖραν; τὴν τῆς εὐεργεσίας λέγεις ὑπερβολήν. ἐπειδὴ γὰρ ἄλλως οὐκ ἦν ἐξαιρεθῆναι τῶν κακῶν τὸ ἀνθρώπινον, ὑπέμεινεν ὁ πάσης ἀπαθείας βασιλεὺς τὴν ἰδίαν δόξαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἀνταλλάξασθαι. καὶ ἡ μὲν καθαρότης ἐν τῷ ἡμετέρῳ γίνεται ῥύπῳ, ὁ δὲ ῥύπος τῆς καθαρότητος οὐ

7–11 cf 267,7–9; GNO III 4 Or cat 57,10sqq; VIII 1 Perf 185,11 11–12 cf Ps 15,10 13–14 cf Act 3,15

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ἀγαθὸν om L ante δυνατὸν p 267,17 coll T^{r} σοφὸν ἀγαθὸν coll E 2 ἐστὶν om F^{l}V^{u}ΠA^{m} ὀνόματά: νοήματα E νοήματα: δόγματα E δὴ om OMSLET^{r} 3 τοῦ γενομένου LE 3–4 συνέδραμεν τὰ εἰρημένα coll T^{r} 4 ἡ δικαιοσύνη post ἡ δύναμις (4–5) coll F^{l}V^{u}A^{m}v 5–6 τὴν ἐπίνοιαν post τῆς ἐπανόδου coll S 6 τῶν καταδεδουλωμένων post ἐπίνοιαν coll Π 8 ὤνησιν I δικαίω LE δέδωκεν OMSF^{l}V^{u}Πv δεδούλωκεν A^{m} δίδως T^{r} ἀντὶ om E 10 ἑαυτὸν in A^{m} leg non possum μετατιθεὶς F^{l}V^{u}ΠA^{m} ἐλευθερώσῃ: ἐλευθερώσει ΠA^{m} om T^{r} 11 τὸν κατεχόμενον om A^{m} 11–12 ἐκρατεῖτο IT^{r} 12 οὐδὲ (prius): οὐδ' Π ὡς δὲ A^{m} post οὐδὲ (prius) add γὰρ I ἴδεν LΠ ἴδε I οὐκ εἶδεν A^{m} 14 ἀλλ': ἀλλὰ LF^{l}A^{m} εἰς om I γέννησιν F^{l}V^{u}ΠA^{m}T^{r} προελθεῖν T^{r} 15 ὑποστῆναι: ὑπομεῖναι T^{r} 16 τὴν om T^{r} λέγεις post ὑπερβολήν coll F^{l}V^{u}A^{m}v 17 ἐφεξερεθῆναι A^{m} ante κακῶν add τοσούτων OMSF^{l}v 19 ζωῆς om L ἡ: εἰ A^{m}

προσάπτεται, καθώς φησι τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἔλαμψεν, ἡ δὲ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. ἀφανίζεται γὰρ τῇ παρουσίᾳ τῆς ἀκτῖνος ὁ ζόφος, οὐκ ἐναμαυροῦται τῷ ζόφῳ ὁ ἥλιος. τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνεται, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, οὐκ ἐνδαπανᾶται ἡ ζωὴ τῷ θανάτῳ. τὸ κατεφθαρμένον τῷ ἀφθάρτῳ συνδιασῴζεται, ἡ δὲ φθορὰ τῆς ἀφθαρσίας οὐ προσάπτεται. διὰ ταῦτα κοινὴ πάσης γίνεται συνῳδία τῆς κτίσεως ὁμόφωνον πάντων τὴν δοξολογίαν ἀναπεμπόντων τῷ δεσπότῃ τῆς κτίσεως πάσης γλώσσης ἐπουρανίων τε καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων βοώσης, Ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1–2 Joh 1,5 3–4 cf GNO III 4 Or cat 66,2sqq 4–5 cf II Cor 5,4 8 cf GNO V Inscr 66,16–67,6; 68,13sqq 10–12 cf Phil 2,10–11 11–12 Phil 2,11 12–13 cf Rom 1,25 et 9,5

OMSLEF^{l}V^{u}ΠA^{m}IT^{r} 1 ὅτι om T^{r} 2 post σκοτίᾳ add ἡμῶν Π ἔλαμψεν: φαίνῃ I φαίνει EA^{m}T^{r} ἡ δὲ: καὶ ἡ A^{m}T^{r} αὐτὸν L 4 ἀμαυροῦται F^{l} ἐνμαυροῦται A^{m} post ἐναμαυροῦται add δὲ EF^{l} (scil. ἀμαυροῦται) I ζόφῳ: θνητῷ T^{r} 5–6 post ἐνδαπανᾶται add δὲ EIT^{r} 6 τῇ ζωῇ T^{r} 6–7 διασώζεται Π 7 δὲ om v οὐχ ἅπτεται LEΠIT^{r} 8 πάσῃ L πᾶσι F^{l}V^{u}ΠA^{m} συνοδία LEF^{l}A^{m}IT^{r} 8 in marg “πᾶσα γίνεται συνῳδία fortasse” L^{1} 9 ὁμόφωνον – τῆς κτίσεως (10) om E ὁμοφώνων Π ὁμοφώνως F^{l}V^{u}A^{m}T^{r} ἀναπεμψάντων S 10 γλώσσης: δόξης T^{r} τε om F^{l}V^{u}A^{m}T^{r} 12 post πατρὸς add ὅς ἐστιν V^{u} εὐλογητὸς: σὺν ἁγίῳ πνεύματι IT^{r} om L post εὐλογητὸς add ὁ θεὸς EΠ 13 τῶν αἰώνων om E sub fine post ἀμήν add tit εἰς τὴν χριστοῦ γέννησιν OM (om τὴν)

IN SANCTAM PENTECOSTEN

VULGO DE SPIRITU SANCTO SIVE IN PENTECOSTEN

EDIDIT

DÖRTE TESKE

1. CONSPECTUS CODICUM

Atheniensis gr. 457, pag. 944–950, chart. saec. XVI/XVII
Atheniensis gr. 2083, fol. 355v–357v, membr. saec. XIII/XIV
Athous Vatopediu 128, fol. 397v–399v, membr. saec. XIV
M **Mediolanensis Ambrosianus gr. C 135 inf**, fol. 312–314v, membr. saec. XI
Parisinus Coislinianus gr. 107, fol. 167v–170, membr. saec. XI
Parisinus suppl. gr. 399, fol. 95–97, chart. saec. XVI
Vaticanus gr. 564, fol. 169v–171v, membr. saec. XIII
Z **Vaticanus gr. 1433**, fol. 365–366v, membr. saec. XIII
S **Vaticanus gr. 1907**, fol. 288, chart. saec. XII
Vp **Vaticanus Palatinus gr. 245**, fol. 266v–269, membr. saec. XII
W **Vindobonensis theologicus gr. 42**, fol. 229v–230v, chart. saec. XII

2. DE RECENSIONE CODICUM

Sermo a Gregorio Nysseno In sanctam Pentecosten compositus undecim codicibus nostris temporibus traditus est, quos omnes lucis ope depictos inspexi. sermonis brevitatem spectanti hos codices non variationibus gravissimis inter se differre mirum certe non videtur. eo fit difficilius ex ipsis codicibus quomodo inter se coniuncti, qua stirpe orti, qua via mendis affecti sint pro certo dicere. quae difficultas etiam augetur parvo numero codicum, qui hunc sermonem non magni momenti Gregorii opera colligentibus fuisse indicare videtur. tamen mihi codicibus inter se collatis sermo tribus familiis (α, β, γ) ad nos pervenisse videtur, quas omnes ex uno fonte (ω) fluxisse probabile est.

(I) De familia α et eius fonte

Vat. Pal. 245 Vp Haec familia codicibus Vaticano Palatino gr. 245 et Vaticano gr. 564 (= Vp) constituitur. hi codices totum sermonis textum litteris diligenter scriptis nonnumquam ornatis praebent. etiam signa, quae locos ex sacra scriptura citatos indicant, in margine inveniuntur. coniuncti sunt codices his mendis aut variis lectionibus:

1. addiderunt: 291,24 διὰ ante τοῦ

2. omiserunt: 288,24 ταύτης, 289,25 τὴν, 292,11 τῶν αἰώνων

3. verba mutaverunt: in titulo εἰς τὴν ἁγίαν πεντηκοστήν: εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, 288,2 προσάγουσι: προάγουσι, 289,2 ὃ: ὅπερ, 289,7 καταληφθέντες: καταλειφθέντες, 292,9 ἐν: ἐπὶ

4. verba aliter flexerunt: 287,17 δι᾽ ἀπάτης: δι᾽ ἀπάτην, 288,3 αὐτοῖς: αὐτῶν, 291,5 τῶν λαλούντων: τὰ λαλοῦντα

5. ordinem verborum commutaverunt: 290,1–2 τὸ ἀγαλλίαμα ἡμῖν τὸ ἐπὶ τῷ κυρίῳ χαρίζεται: τὸ ἀγαλλίαμα χαρίζεται ἡμῖν ἐπὶ τῷ κυρίῳ (clausulam perdit).

Liber Vat. 564 non apographon codicis Vat. Pal. 245 esse mihi videtur propterea quod codex saeculi XIII aliqua menda quae sunt codicis saeculi XII propria (287,12 κατάλληλον: κατάλλαλον, 288,3 συμμέτρου: συμμήτρου, 291,9 προφέροντος: προσφέροντος) non tradit. itaque duos codices ex uno eodemque fonte descriptos esse verisimile est. Vat. 564 unum mendum proprium habet: 291,23–24 γλεῦκος: γλεῦκο. in margine huius codicis vestigia alterius manus corrigentis inveniuntur, quae 288,24 ταύτης post πνευματικῆς addidit. inter lineas aliae correctiones inveniuntur: 288,3 αὐτῶν mutat et scribit αὐτοῖς; 289,25 τὴν post κατὰ additur; 290,21–22 ordo mea sententia rectus verborum οὐκοῦν ὁ προφήτης ὃν ὕψιστον θεὸν κατωνόμασε additis inter lineas litteris α, β, γ commutatur, ita ut versio facilior οὐκοῦν ὃν ὕψιστον θεὸν ὁ προφήτης κατωνόμασε legatur. quae versio mihi peior videtur, propterea quod chiasmus totius sententiae (quae continuatur τοῦτον ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγει) et clausula perduntur. utrum haec additamenta omnia sint unius manus an diversarum ex photographia iudicari non potest. iis in locis quibus fons communis codicum α a recta textus versione aberrat suspicamur scribam verba non perscripta aliter interpretatum esse atque scribas codicum familiarum β et γ, nonnulla autem neglegenter descripsisse. varia lectio tituli et verbi ὅπερ (289,2) et additamentum διὰ (291,24) ita non explicari possunt. nihil autem obstat, quin ὅπερ et διὰ in margine adscripta scribam in textum recepisse putemus. quod ad titulum ab aliis familiis diversum attinet, genus codicum nobis auxilio est. nam ut e descriptione codicum a Ehrhard facta manifestum fit sermo Gregorii in ambobus codicibus usui liturgico scriptis τῷ σαββάτῳ τῶν ἁγίων πάντων, i.e. primo diei Saturni post pentecostes festum celebrato attribuitur. itaque titulus fortasse a quodam scriba mutatus est, ut melius usui liturgico quadraret. concedimus autem in aliis tribus codicibus qui eidem usui scripti sunt (Athen. 2083, Athen. 457, Par. Coisl. 107) eum sermonem eundem locum obtinere atque in codicibus Vaticanis titulo non mutato.

(II) De familia β et eius fonte

S Z / Par. suppl. 399 / Ath. Vat. 128

Haec familia codicibus Vaticano gr. 1907 (= S), Vaticano gr. 1433 (= Z), Parisino suppl. gr. 399, Athoo Vatopediu 128 constituitur, qui aliquot mendis conspicuis inter se coniuncti sunt. imprimis lacuna textus vinculum artissimum codicum demonstrat. nam verba 291,1 εἰ – 291,2 ἐρήμῳ omiserunt, quod mendum facile scribae contingere potest, propterea quod paulo ante in textu eadem verba inveniuntur. praeter lacunam haec sunt menda communia huius familiae: omiserunt: in titulo ἁγίαν, 291,14 τοῦ πνεύματος, – verba mutaverunt: 287,1–2 δι' ἑαυτοῦ: ἑαυτῆς, 288,18 υἱὸς: θεὸς, 289,5 δαιμονίων: δαιμόνων, – ordinem verborum mutaverunt: 290,21–22 οὐκοῦν ὁ προφήτης ὃν ὕψιστον θεὸν κατωνόμασε: οὐκοῦν ὃν ὕψιστον θεὸν ὁ προφήτης κατωνόμασε (de hac varia lectione vide et supra pag. 274).

S patrem codicis Z esse iam diu alii editores demonstraverunt. quod etiam nostro sermone confirmatur. S textum nostri sermonis cum multis compendiis tum litteris minutissimis praebet, ut difficillimus sit lectu. Z autem facilius est lectu, ut adhiberi possit iis partibus quibus S vix legitur (hoc ubi fit, in apparatu critico siglis S(Z) indicatur). S et Z inter se uno loco differunt: in Z enim 287,20–21 pro τελεταὶ καὶ θυσίαι καὶ τεμένη: τεμένη καὶ θυσίαι καὶ τελεταὶ legitur. quae mutatio scribae alta voce textum sibi dictanti facile contingit.

Par. suppl. 399, qui difficilis est lectu, quia litterae nonnullae ex folio verso in folium rectum perlucent, textum codicis S lectori praebet, paucis additis mendis propriis ex neglegentia scribae natis: 287,6 omisit ἡμῖν; 287,9–10 mutavit ordinem verborum χάριτι παρούσῃ pro παρούσῃ χάριτι praebens; 287,12 legitur τὴν ὑποθέσεως φωνήν pro τῇ ὑποθέσει φωνήν; 288,9 legitur

προσλαμβάνοντες pro προσλαμβάνοντας; omisit: 289,2 διὰ ante τὸ; 289,7 οἱ post πυρὸς. probabile est nostrum sermonem non ex Z, sed ex S esse descriptum, cum 287,20–21 ordo verborum non ut in codice Z mutetur.

Codex Ath. Vat. 128 scriptus litteris minutis praebet textum codicis S (ut Par. suppl. 399 servat ordinem verborum 287,20–21) paucis mendis propriis additis: 287,27 legitur χρονία pro χρονίῳ; 288,3 scribitur συμμήτρου pro συμμέτρου; 289,1 δὲ pro γὰρ; 290,14 omisit ἐστιν. scribam huius codicis textum cum alio codice contulisse verisimile est. nam eadem manus lacunam, quae ut dixi propria est huius familiae, in margine complevit itemque inter lineas 291,14 τοῦ πνεύματος addidit. uno loco ordo verborum neque cum reliquis propriae familiae codicibus congruit neque cum exemplaribus alienarum: 290,21–22 enim Ath. Vat. 128 nobis textum οὐκοῦν ὃν ὁ προφήτης ὕψιστον θεὸν κατωνόμασε praebet scriba fortasse sua sponte sententiam faciliorem captu reddens.

Utrum S ex ipso fonte ω textum suum descripserit mox menda inserens, mox varias lectiones (aut sua sponte, aut ex fonte ipso haustas, quibus nihil obstat, quin ω sit aliquo tempore instructus) an ex aliquo codice intermedio, quem β nominare velim, suspicationibus apertum est.

(III) De familia γ et eius fonte

Par. Coisl. 107 Haec familia codicibus Parisino Coisliniano gr. 107,
M Mediolanensi Ambrosiano gr. C 135 inf (= M),
W Vindobonensi theologico gr. 42 (= W), Atheniensi gr.
Athen. 2083 2083 constituitur. cum et tertiae familiae codices non sint liberi mendis communibus (291,16 καταγελάσωσιν pro καταγελάσουσιν; 288,24 omiserunt ταύτης (Par. Coisl. 107 excepto); 287,27 συντετικότας pro συντετηκότας (Ath. 2083 excepto)) aut singularibus, tamen archetypi ω textum melius aliis codicibus servant.

Par. Coisl. 107 totum sermonis textum nobis tradit.

conspicuus est aliquot litteris maiusculis ornatis, indicat signis in margine adpositis locos ex sacra scriptura citatos. scribae propria est commutatio vocalium ο et ω, praeterea itacismi causa vocales duplices non uno eodemque modo graphice exprimit, sed mox υ pro οι, mox ει pro ι, mox οι pro υ scribitur etc. textus huius codicis his locis deformatur:

1. omisit: 291,10 δὲ
2. verba mutavit aut aliter flexit: 288,22 χορευτὰς: πορευτὰς, 289,8 μέτοχον: μετέχον, 289,21 λαλῆσαι: λαλήσω, 291,24 ὅς: ὅ
3. ordinem verborum mutavit: 287,13–14 δότε, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, διά τινος ἀκολούθου τάξεως διασαφῆσαι: δότε διά τινος ἀκολούθου καθὼς ἂν ᾖ δυνατὸν διά τινος τάξεως διασαφῆσαι

praeterea nobis tradit aliquas varias lectiones quas in nullo alio codice inveni: 288,8 μετουσία: παρουσία, 289,5 ῥυπαρῶν: πονηρῶν, 292,2 περιφέροντες: ἐπιφέροντες. quas verisimile est ex fonte (γ), qui a quodam viro variis lectionibus erat ornatus, in codicem pervenisse, quod iam Gebhardt (GNO IX p. 165) de fonte huius codicis suspicatur. ita etiam explicari potest codicem duobus aliis locis a reliquis familiae exemplaribus differre atque textum cum familia β congruentem praebere: 288,18 υἱὸς: θεὸς, 292,9 ἐν recte pro ἐπὶ.

M et W uterque codex mutilus est (M incipit 288,4 ἐμφορεῖσθαι; W explicit 291,11 ἐφαρμόσαντος), signa in margine scripta locos citatos indicant, in Mediolanensi codice litterae inveniuntur maiusculae ornatae. codicem Vindobonensem apographon codicis Mediolanensis esse iam alii iterum iterumque exposuerunt. quod ad nostrum sermonem attinet his locis communis opinio confirmatur: soli inter omnes 288,10 τελειώσεως pro τελειότητος praebent, quam variam lectionem verisimile est ex eodem fonte profluxisse atque variationes codicis Parisini. praeterea M et W his mendis inter se sunt coniuncti: omiserunt: 290,22 θεὸν, 291,8 τὸν θεὸν, – verba aliter flexerunt: 290,2 τὸ: τῷ (sic), 290,15 αὐτῶν: αὐτὸν (sic), sed

corr man rec in M; accedit his 290,11 φησί: φησίν. W duobus locis textum a M diversum praebet: 289,13 legitur γίνεται pro γίνονται; 291,5 legimus τοῦ του (sic) pro τοῦ τε. vinculo artissimo inter duos codices confirmato W ad constituendum textum adhiberi potest (quod in apparatu critico M(W) indicatur), ubi M non exstat.

Codex Ath. 2083 praebet totum sermonis textum, qui maiusculis ornatis exaratus est atque signis quae locos ex sacra scriptura citatos indicant. praeter menda cum aliis codicibus huius familiae communia aliqua menda propria praebet: nam 288,1 ἀθρόος legitur pro ἀθρόως; 288,16 πνεύματος pro πατρὸς; 291,22 ποιήσει pro ποιήσῃ; 291,26 τὸ παχύτερον καὶ pro τὸ παχύ τε καὶ.

Nihil obstat quin M, W, Ath. 2083 ex eodem fonte γ atque Par. Coisl. 107 profluxisse suspicemur, si et menda orthographica codicis Parisini scribae attribuimus et eum varias lectiones in textum recipere non cunctatum esse putamus quas scribae codicum M et Ath. 2083 meliore scientia induti neglexerint.

(IV) De codice Atheniensi gr. 457

Athen. 457 De reliquo codice Athen. 457 pauca dicere restat. qui ad textum constituendum mea sententia vix adhiberi potest, quia formam textus mixtam praebere videtur, mox cum familia α, mox cum β et γ congruens. cum familia α congruit titulo et his locis (cf. supra pag. 273): 287,17 δι' ἀπάτην, 288,2 πρόαγουσι, 289,2 ὅπερ, 289,7 καταλειφθέντες, 290,1–2 ἀγαλλίαμα χαρίζεται ἡμῖν ἐπὶ τῷ κυρίῳ, 291,5 τὰ λαλοῦντα. cum familia β, γ congruit (cf. supra pag. 274sq): 287,27 συντετικότας, 288,24 ταύτης, 290,21–22 οὐκοῦν ὃν ὕψιστον θεὸν ὁ προφήτης κατωνόμασε (β), 291,24 non habet διὰ; praeterea multis mendis est affectus quae neglegentia scribae esse orta probabile est: 287,20 omisit καὶ τελεταὶ, 291,20 τὸ γλεῦκος τοῦτο: τὸ γλεῦκο, 291,27 ἐξαφρίζουσιν: ἐξαφίζουσιν, 292,7 ταῖς: τοῖς, 292,7 omisit τῶν. prae-

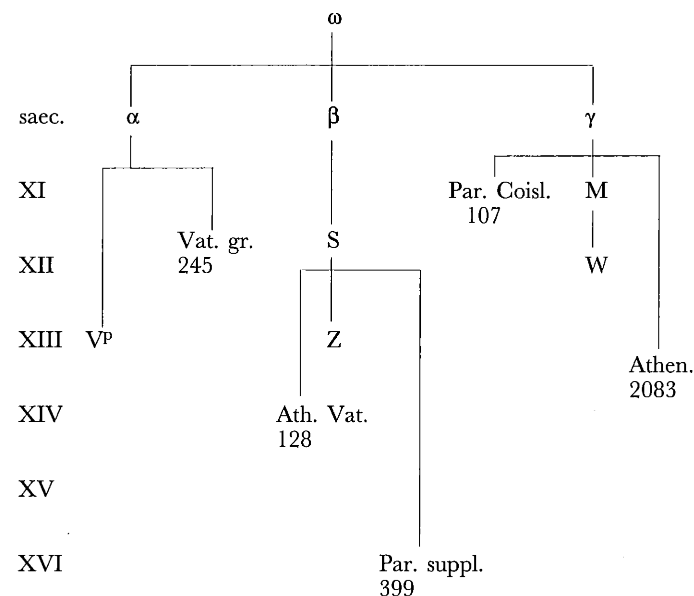
terea textus huius codicis duas varias lectiones praebet: 290,17 ἀπόστολος: Παῦλος, 291,13 ordinem verborum mutavit τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον: τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι.

(V) De fonte codicum communi ω

His rebus expositis fontem communem familiarum ω textum correctum sermonis praebuisse puto, quem membra familiae γ propriis mendis neglectis tam bene conservant, ut facile restitui possit.

Codicibus recensitis ad textum constituendum restant tres: Vᵖ, S(Z), M(W), quia reliqui omnes aut textum pluribus mendis affectum praebent aut ex his tribus pendent.

Tabula genealogica quae sequitur non certam sed verisimilem codicum affinitatem illustrare conatur secundum ea quae supra semper solutionem facillimam quaerens exposui:

3. DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Versio Latina sermonis In sanctam Pentecosten compositi primam Graeci textus editionem impressam plus centum quadraginta annis praeit. Venetiis 1553 apud Aldi filios in lucem edita est in volumine, in quo praeter Gregorii Nysseni in Hexaemeron commentarium aliquot orationes eiusdem Gregorii aliorumque auctorum inveniuntur. textum sermonis nostri fol. 86v–89 legimus. diversis versionis Latinae indiciis fontem interpretis Zini inter familiae β membra esse quaerendum concludimus nobisque persuasum est Zinum textum Graecum e codice S hausisse. 287,20–21 enim versio Latina rectum verborum ordinem servat, quo excluditur Zinum codice Z niti (legimus enim "sacra et victimas et lucos", cum textus codicis Z versionem "lucos et victimas et sacra" exigat). similibus indiciis alios familiae β testes exemplaria Zini fuisse excludere possumus. nam, ut supra commemoravimus, scriba codicis Ath. Vat. 128 illam lacunam 291,1–2 complevit, quem textum Zinus certe transtulisset, si in exemplari suo invenisset. item codicem Par. suppl. 399 non exemplar Zini fuisse constat, nam illud ἡμῖν (287,6), quod in codice Parisino omittitur, apud Zinum Latine "nobis" redditum legimus.

Venetiis 1553

Zini versio Latina iterum iterumque typis data est. eam legimus in volumine quod Parisiis 1573 apud Sebastianum Nivellium in lucem prodiit, quo omnia Gregorii opera continentur. inveniet lector sermonem nostrum col. 829–832. versio uno loco a prima versione differt. 289,26 "ignem" pro "igneam" legimus, quae neglegentia in secunda editione, quae opera omnia Gregorii continet, id est in editione Parisiensi 1605 apud Claudium Morellum facta, repetitur. sermo in tomo primo eisdem in foliis atque in editione Parisiis 1573 facta legi potest. interpretatio Zini denuo legitur in illa editione Parisiis 1615 ex officina Nivelliana apud Sebastianum Cramoisy facta, quae duobus tomis opera

Parisiis 1573

Parisiis 1605

Parisiis 1615

Gregorii Graece et Latine praebet. noster autem sermo Latine solum datur in tomo primo, pag. 976–977, sequens versionem editionis Parisiis 1573 factae. textum Latinae Zini versionis iterum duobus in voluminibus invenimus quibus opera Gregorii continentur omnia: in editione Coloniae Agrippinae sumptibus Antonii Hierat 1617 in lucem prodita textum legimus in pag. 243, in editione Parisiis 1638 sumptibus Aegidii Morelli facta eum invenimus in tomo secundo in pag. 144–145. praeter has omnium Gregorii operum editiones Zini versionem praebet volumen Venetiis 1574 apud Bolognium Zalterium factum, quo volumine opera trium Gregoriorum, i.e. Neocaesariensis, Nysseni, Nazianzeni continentur. sermonem in Pentecosten compositum inter alia Nysseni opera in fol. 68–70 legimus.

Coloniae Agrippinae 1617

Parisiis 1638

Venetiis 1574

Liceat mihi hoc loco aliqua de Euthymii Zigabeni panoplia dogmatica addere. invenimus excerptum sermonis a Zino Latine redditi in volumine, quod Venetiis 1555 apud Hieronymum Scotum factum est et Euthymii monachi Zigabeni continet orthodoxae fidei dogmaticam panopliam. typis data est fol. 16 ea pars sermonis In sanctam Pentecosten scripti (290,5–291,7), qua Gregorius diversis nitens sacrae scripturae locis de sancti spiritus divinitate cum summatim tum contra Pneumatomachos disserit. textus huius voluminis et Lugduni 1556 apud haeredes Iacobi Iuntae et Parisiis 1556 apud Franciscum Barptolomaei Honorati et Venetiis 1575 apud Franciscum Rampazetum et denique cum textu Graeco Parisiis 1865, in volumine 130, in pag. 854–855 apud J.-P. Migne denuo typis datus est. Zini versio diversis locis non congruit cum ea versione quam in editione Venetiis 1553 facta legimus. praeterea et textus Graecus in volumine Mignei ex editione Graeca panopliae dogmaticae Tergowitz 1710 sumptus, qui falso operi de baptismate scripto attribuitur, nonnullis locis a traditione codicum nobis notorum differt:

1. omisit: 290,11 οὕτω, 290,22 θεὸν (+ M), 290,23–

291,2 εἰ δὲ ἀπιστεῖς – οἱ πατέρες ὑμῶν, 291,3 ὁ

2. verba mutavit: 290,7 ἔχει δὲ ἡ ῥῆσις οὕτως: φησὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβίδ, 290,16 ὅς φησιν: λέγοντος, 291,4 ἐνεφράγη: ἐμφράττονται

3. ordinem verborum mutavit: 290,21–22 οὐκοῦν ὁ προφήτης ὃν ὕψιστον θεὸν κατωνόμασε: οὐκοῦν ὃν ὁ προφήτης ὕψιστον κατωνόμασε, 291,7 κηρυσσόντων τοῦ πνεύματος: τοῦ πνεύματος κηρυσσόντων. utrum variationes omissaque sint nata e collatione codicis nobis ignoti an facta ab ipso Euthymio Zigabeno, brevitatis excerpti causa diiudicare non possum.

Romae 1698 Textus sermonis Graece primum Romae 1698, in pag. 346–353, a Laurentio Alexandro Zacagnio editus est. editor ipse fontes Graeci textus in prima ad textum adscripta nota indicat: "Edita est haec oratio latine tantum ex versione Francisci Zini, cum autem graece haberetur in tribus perantiquis Vaticanae Bibliothecae codicibus signatis 564. 1433. & 1907. in quibus omnia fere Gregorii Nysseni opera continentur, opportunum nobis visum est, eam quoque graece edere ex codice 1433 ad alios codices collato, addita insuper versione nostra, ...". haec editio prima critica sermonis est, propterea quod in notis lectiones variae indicantur. quas non omnes ipsa codicum collationem faciens confirmare possum. illud πρόσφορα quod Zacagnius pro πρόσφορον (287,10) scriptum esse indicat (p. 346, nota 2) nusquam in codicibus a Zacagnio commemoratis inveni; quamquam se textum Graecum e codice Vat. gr. 1433 (= Z) edidisse dicit, 287,17 δι' ἀπάτην pro δι' ἀπάτης, 288,2 προσάγουσι pro προάγουσι, 288,18 υἱὸς pro θεὸς, 289,2 ὅπερ pro ὃ, 291,5 τὰ λαλοῦντα pro τῶν λαλούντων, 292,9 ἐπὶ pro ἐν praebens textum codicis Vaticani gr. 564 sequitur. in nota prima paginae 351 cum bene lacunam illam indicet codicis S, quae, ut supra (vide pag. 275) demonstravi, propria est familiae β, tamen ea verba "εἰ οὖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, πειρασθεὶς ὕψιστός ἐστι θεὸς", quae secundum

Zacagnium in altero (i.e. codice S aut Z) Vaticano codice scribuntur, invenire non possum codice diligenter inspecto. praeter varias lectiones codicum collatorum Zacagnius nonnulla de versione Zini Latina commemorat, non modo fontem Zini indicans, cum denotet eos locos, ubi Zinus alium textum, i.e. textum codicis S, sequitur (vide notam 1 in pag. 348,351,352), sed etiam menda, lapsus, indiligentias prioris interpretis animadvertens (vide notam 3 in pag. 351, notas 2,3,4,5 in pag. 352, notam 1 in pag. 353)[1]. cum Zinus mea opinione textum ad sensum in Latinum convertere conatus sit, Zacagnius versioni textum Graecum strictius conservanti studet. editio Zacagnii Graece et Latine in tomo sexto

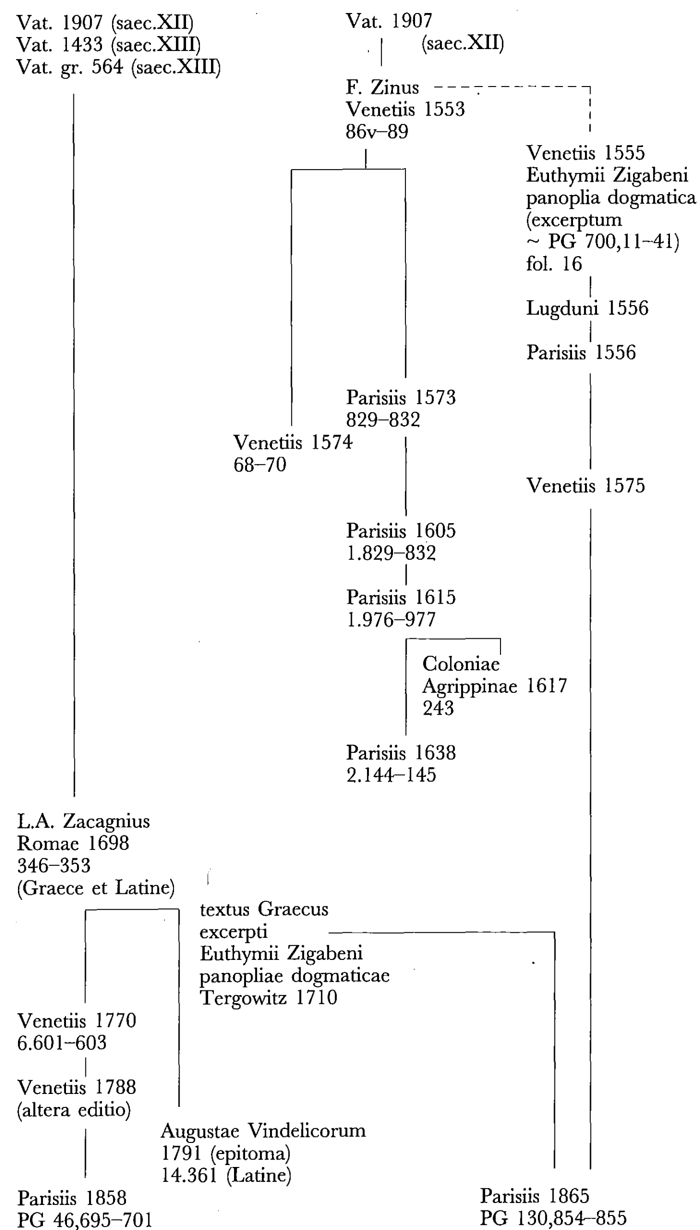
Venetiis 1770 bibliothecae veterum patrum Venetiis 1770 ex typographia Joannis Baptistae Albritii Hieron. filii in lucem proditae in pag. 601–603 denuo typis data est, qui liber

Venetiis 1788 Venetiis 1788 altera editione in lucem prodiit. item invenimus epitomam Latinae versionis in libro P. Dominici Schram Augustae Vindelicorum 1791 sumptibus Matthaei Rieger facto in pag. 361 tomi 14, quae versio secundum M. Altenburger (Bibliographie zu Gregor von Nyssa, Leiden 1988, Teil C, S. 302) versione Zacagnii nititur. Zacagnii editionem atque versionem denique

Parisiis 1858 invenimus in editione Mignei Parisiis 1858 facta, in tomo 46, in col. 695–701.

Sequitur conspectus editionum impressarum versionumque Latinarum:

[1]Notas indicatas lector etiam in editione Mignei legere potest.

IN SANCTAM PENTECOSTEN

VULGO DE SPIRITU SANCTO SIVE IN PENTECOSTEN

EDIDIT

DÖRTE TESKE

CONSPECTUS SIGLORUM

V^{p} Vaticanus Palatinus gr. 245 membr. saec. XII
S Vaticanus gr. 1907 chart. saec. XII
(Z) Vaticanus gr. 1433 membr. saec. XIII (pro S ubi deficit)
M Mediolanensis Ambrosianus gr. C 135 inf membr. saec. XI
(W) Vindobonensis theologicus gr. 42 chart. saec. XII (pro M ubi deficit)
v textus vulgatus editionis Zacagnii et Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ

696 M. Πᾶσαν ἑορτῆς ὑπόθεσιν φαιδροτέραν ὁ Δαβὶδ δι' ἑαυτοῦ ἀπεργάζεται τὴν πολυαρμόνιον ἐκείνην κιθάραν προσφόρως ἀεὶ τῇ χρείᾳ μεθαρμοζόμενος· οὐκοῦν καὶ τὴν μεγάλην τῆς πεντηκοστῆς ἑορτὴν φαιδρυνέτω ἡμῖν ὁ αὐτὸς προφήτης τῷ πλήκτρῳ τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς χορδαῖς τῆς σοφίας τὸ μέλος ἀνακρουόμενος. εἰπάτω τοίνυν ἐκ τῆς ἐνθέου μελῳδίας ἐκείνης τὸ τῇ παρούσῃ χάριτι πρόσφορον ὅτι Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ. πρότερον χρὴ γνῶναι τὴν χάριν ἥτις ἐστίν, εἶθ' οὕτως τὴν κατάλληλον ἐκ τῆς προφητείας ἐφαρμόσαι τῇ ὑποθέσει φωνήν· καί μοι δότε, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, διά τινος ἀκολούθου τάξεως διασαφῆσαι τὸν περὶ τούτων λόγον.

Πεπλάνητο κατ' ἀρχὰς τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ κατανόησιν καὶ καταλιπόντες τὸν τῆς κτίσεως κύριον οἱ μὲν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις δι' ἀπάτης ὑπέκυπτον, ἄλλοι δὲ τὴν τῶν δαιμόνων φύσιν ἐποιοῦντο σεβάσμιον, πολλοῖς δὲ τὸ θεῖον ἐδόκει καὶ ἡ χειροποίητος τῶν εἰδώλων μορφή, οἷς βωμοί τε καὶ ναοὶ καὶ τελεταὶ καὶ θυσίαι καὶ τεμένη καὶ ἀφιδρύματα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα παρ' αὐτῶν ἀνετίθετο εἰς θεραπείαν τῶν ψευδωνύμων θεῶν. εἶδε τοίνυν τῷ τῆς φιλανθρωπίας ὀφθαλμῷ τὴν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων διαφθορὰν ὁ δεσπότης τῆς φύσεως καὶ διά τινος ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπανάγει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. ὥσπερ γὰρ οἱ τοὺς ἐν λιμῷ χρονίῳ συντετηκότας μετά τινος

10 Ps 94,1 17–18 cf Gal 4,3

Titulus ante Γρηγορίου add τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν V^{p} Γρηγορίου – Νύσσης: τοῦ αὐτοῦ (W) εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα V^{p} ἁγίαν om Z

V^{p} S (Z) M (W) post τεμένη (21) adhibui V^{p} S M (W) 3–4 δι' ἑαυτοῦ: ἑαυτῆς Z 17 δι' ἀπάτην V^{p}v 27 συντετικότας W

ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἀναλαμβάνοντες οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὸν κόρον προσάγουσι φειδοῖ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς συμμέτρου τροφῆς ἀναληφθείσης αὐτοῖς τῆς δυ-
697 M. νάμεως τότε συγχωροῦσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τοῦ κόρου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ φοβερῷ λιμῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δαπανηθείσης τεταμιευμένη γίνεται αὐτοῖς παρὰ τῆς θείας οἰκονομίας ἡ τῆς τῶν μυστηρίων τροφῆς μετουσία, ὥστε διά τινος ἀκολούθου τάξεως ἀεὶ τὸ τέλειον προσλαμβάνοντας οὕτως ἐπὶ τὸ πέρας φθάσαι τῆς τελειότητος. τὸ μὲν γὰρ σῷζον ἡμᾶς ἡ ζωοποιός ἐστι δύναμις ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος πιστευομένη. οἱ δὲ τοῦ παντὸς ἀχώρητοι διὰ τὴν γεγενημένην αὐτοῖς ἐκ τοῦ λιμοῦ τῶν ψυχῶν ἀσθένειαν πρότερον ἐκ τῆς πολυθεΐας ὑπὸ τῶν προφητῶν τε καὶ τοῦ νόμου μετατεθέντες εἰς μίαν θεότητα βλέπειν ἐθίζονται καὶ ἐν τῇ μιᾷ θεότητι μόνην τὴν τοῦ πατρὸς δύναμιν κατανοοῦσιν, ἀχώρητοι, καθὼς εἶπον, ὄντες τῆς τελείας τροφῆς. εἶτα διὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῖς διὰ τοῦ νόμου προτετελειωμένοις ἀποκαλύπτεται, μετὰ τοῦτο παραγίνεται ἡμῖν ἡ τελεία τῆς φύσεως ἡμῶν τροφή, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐστιν ἡ ζωή. αὕτη τῆς ἑορτῆς ἡ ὑπόθεσις· διὰ ταῦτα καλῶς ἔχει χορευτὰς ἡμᾶς γενομένους τοῦ πνεύματος πείθεσθαι τῷ κορυφαίῳ τῆς πνευματικῆς ταύτης χοροστασίας Δαβὶδ τῷ λέγοντι· Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ· Ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος.

Σήμερον γὰρ κατὰ τὴν τοῦ ἔτους περίοδον τῆς πεντηκοστῆς συμπληρουμένης κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, εἴγε περὶ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἐσμέν, ἐγένετο ἡ ἀνεκδιήγη-

10–12 cf Matth 28,19 25 Ps 94,1 25–26 II Cor 3,17

V^{p}SM(W) post τοῦ (4) adhibui V^{p}SM 2 προάγουσι V^{p}v 3 αὐτῶν V^{p} corr inter lineas man rec 7 θείας om v 10 τελειώσεως M 18 υἱὸς: θεὸς S 24 ταύτης om MV^{p}, sed add man rec in V^{p} 27 ἐτήσιον ante τοῦ ἔτους delevi

τος χάρις. κατεμίχθη γὰρ πάλιν τοῖς ἀνθρώποις τὸ πνεῦμα, ὃ πρότερον διὰ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν ἄνθρωπον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπεφοίτησε· καὶ διὰ τῆς βιαίας ἐκείνης πνοῆς τῶν πνευματικῶν τῆς πονηρίας δυνάμεων καὶ πάντων τῶν ῥυπαρῶν δαιμονίων ἀποσκεδασθέντων ἀπὸ τοῦ ἀέρος ἐν τῇ καθόδῳ τοῦ πνεύματος πλήρεις τῆς θείας δυνάμεως ἐν εἴδει πυρὸς οἱ ἐν τῷ ὑπερῴῳ καταληφθέντες ἐγένοντο· οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατὸν ἄλλως μέτοχον πνεύματος ἁγίου γενέσθαι τινὰ μὴ τῷ ὑπερῴῳ τῆς ζωῆς ταύτης ἐνδιαιτώμενον. ὅσοι γὰρ τὰ ἄνω φρονοῦσι μεταθέντες ἑαυτῶν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τὸ πολίτευμα, τοῦ ὑπερῴου τῆς ὑψηλῆς πολιτείας ὄντες οἰκήτορες ἐν μετουσίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος γίνονται. οὕτω γάρ φησιν ἡ ἱστορία τῶν πράξεων ὅτι συνηγμένων αὐτῶν ἐν τῷ ὑπερῴῳ τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο καὶ ἄϋλον πῦρ εἰς εἴδη γλωσσῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν διασχίζεται. ἐκεῖνοι μὲν οὖν Πάρθοις καὶ Μήδοις καὶ Ἐλαμίταις καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι διελέγοντο κατ' ἐξουσίαν πρὸς πᾶσαν ἐθνικὴν γλῶσσαν τὰς ἑαυτῶν φωνὰς μεθαρμόζοντες· ἐγὼ δέ, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, Θέλω πέντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ τῷ νοΐ μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελήσω ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. τότε μὲν χρήσιμον τὸ ὁμόφωνον γίνεσθαι τοῖς ἀλλογλώσσοις, ὡς ἂν μὴ ἀνενέργητον εἴη τὸ κήρυγμα τοῖς ἀγνοοῦσι τῇ φωνῇ τῶν κηρυσσόντων ἐμποδιζόμενον·
700 M. νῦν μέντοι τῆς κατὰ τὴν γλῶσσαν ὁμοφωνίας οὔσης ἐπιζητῆσαι χρὴ τὴν πυρίνην γλῶσσαν τοῦ πνεύματος εἰς φωτισμὸν τῶν δι' ἀπάτης ἐσκοτισμένων.

Οὐκοῦν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς ὁδηγησάτω Δαβὶδ συγχορεύοντα λαβὼν ἑαυτῷ τὸν ἀπόστολον. ἐν γὰρ τῇ ψαλμῳ-

7 cf Act 1,13 10–11 cf Col 3,2 11–13 cf Phil 3,20 14sqq cf Act 2,1sqq 19sqq I Cor 14,19

V^{p}SM 2 ὅπερ V^{p}v 5 δαιμόνων S 7 καταλειφθέντες V^{p}v 25 τὴν om V^{p} add man rec

δίᾳ ταύτῃ, ἧς ἡ ἀρχὴ τὸ ἀγαλλίαμα ἡμῖν τὸ ἐπὶ τῷ κυρίῳ χαρίζεται λέγουσα· Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ, οὐ διὰ τούτου μόνου πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁδηγούμεθα δοξολογίαν· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐν τοῖς ὑπολοίποις τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ διδασκόμεθα. λέξω δὲ ὑμῖν αὐτὰ τοῦ προφήτου τὰ ῥήματα, οἷς συντίθεται καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος· ἔχει δὲ ἡ ῥῆσις οὕτως· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν. τούτων μεμνημένος ὁ θεῖος ἀπόστολος οὕτω φησί· Διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τοῦτο εἰπὼν ταύτας τοῦ προφήτου τὰς ῥήσεις ἐπήγαγεν ἐφαρμόζων αὐτὰς τῷ προσώπῳ τοῦ πνεύματος. τίς οὖν ἐστιν, ὃν ἐπείρασαν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίς, ὃν παρώργισαν; μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ προφήτου, ὅς φησιν ὅτι Ἐπείρασαν τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον. ἀλλὰ μὴν ὁ ἀπόστολος προτάξας τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκείνῳ ταύτας τὰς φωνὰς ἀνατίθησι λέγων Διό, καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν. οὐκοῦν ὁ προφήτης ὃν ὕψιστον θεὸν κατωνόμασε, τοῦτον ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγει. εἰ δὲ ἀπιστεῖς, πάλιν τὸ εἰρημένον ἐπίσκεψαι· Διό, καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρα-

2 Ps 94,1 7–10 Ps 94,7–9 11–12 Hebr 3,7 16–17 cf Ps 77,56 19 Hebr 3,7 20–21 Hebr 3,8–9 24–291,1 Hebr 3,7–9

V^p S M 1–2 ἀγαλλίαμα χαρίζεται ἡμῖν ἐπὶ τῷ κυρίῳ V^p 2 τῶ M 3 μόνου om v 11 φησίν M 15 αὐτὸν M 21–22 οὐκοῦν ὃν ὕψιστον θεὸν ὁ προφήτης κατωνόμασε Sv in codd V^pM alia man litteris α, β, γ additis ordinem verborum mut sec cod S 22 θεὸν om M

σάν με οἱ πατέρες ὑμῶν. εἰ οὖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει ὅτι ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὁ δὲ προφήτης διαμαρτύρεται, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασθεὶς ὕψιστός ἐστι θεός, ἐνεφράγη τὰ στόματα τῶν Πνευματομάχων τῶν λαλούντων κατὰ τοῦ θεοῦ ἀδικίαν, σαφῶς τοῦ τε ἀποστόλου καὶ τοῦ προφήτου διὰ τῶν εἰρημένων τὴν θεότητα κηρυσσόντων τοῦ πνεύματος τοῦ μὲν εἰπόντος ὅτι Ἐπείρασαν τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον καὶ ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ τοῖς Ἰσραηλίταις προφέροντος τὴν ῥῆσιν ἐκείνην ὅτι Ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· τοῦ δὲ μεγάλου Παύλου τῷ ἁγίῳ πνεύματι ταύτας τὰς φωνὰς ἐφαρμόσαντος, ὡς διὰ τούτων ἐναργῶς ἀποδειχθῆναι, ὅτι θεὸς ὕψιστος τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον. ἆρα βλέπουσιν οἱ ἐχθροὶ τῆς δόξης τοῦ πνεύματος τὴν πυρίνην γλῶσσαν τῶν θείων
701 M. λογίων τὴν τὰ κεκρυμμένα φωτίζουσαν ἢ ὡς πεπληρωμένων τοῦ γλεύκους καταγελάσουσιν; ἐγὼ δέ, κἂν ταῦτα λέγωσι καθ' ἡμῶν, συμβουλεύω ὑμῖν, ἀδελφοί, μὴ φοβηθῆναι τὸν ὀνειδισμὸν τῶν τοιούτων μηδὲ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν ἡττηθῆναι. εἴθε γὰρ γένοιτό ποτε καὶ ἐκείνοις τὸ γλεῦκος τοῦτο, ὁ νεοθλιβὴς οὗτος οἶνος, ὁ ἐκ τῆς ληνοῦ προχεθείς, ἣν ἐπάτησε διὰ τοῦ εὐαγγελίου ὁ κύριος, ἵνα σοι πότιμον τοῦ ἰδίου βότρυος τὸ αἷμα ποιήσῃ. εἴθε γὰρ ἐπληρώθησαν κἀκεῖνοι τοῦ νέου τούτου οἴνου, ὃν γλεῦκος ὠνόμασαν, ὃς τὴν τοῦ αἱρετικοῦ ὕδατος ἐπιμιξίαν παρὰ τῶν καπήλων οὐκ ἔπαθε· πάντως γὰρ καὶ τοῦ πνεύματος πλήρεις ἐγένοντο, δι' οὗ τὸ παχύ τε καὶ ἰλυῶδες τῆς ἀπιστίας οἱ πνεύματι ζέοντες ἀφ' ἑαυτῶν ἐξαφρίζουσιν.

1 cf Hebr 3,7 2 cf Hebr 3,9 3–4 cf Ps 77,56 4 cf Rom 3,19 8 cf Ps 77,56 9–10 cf Ps 94,8–9; Hebr 3,8–9 15–16 cf Act 2,13 17–19 cf Is 51,7 20–21 cf Is 63,2–3 21 Apoc 14,19sq; 19,15

V^p S M 1–2 εἰ – ἐρήμῳ om S 5 τὰ λαλοῦντα V^pv 8 τὸν θεὸν om M 14 τοῦ πνεύματος om S 16 καταγελάσωσιν M sed corr man rec 18 μὴ δὲ codd 19 post γὰρ add μοι M 23–24 γλεῦκο V^p 24 ante τοῦ add διὰ V^pv

ἀλλ’ οὐ δύνανται οἱ τοιοῦτοι ἐν ἑαυτοῖς τὸ γλεῦκος δέξασθαι ἔτι τὸν παλαιὸν ἀσκὸν περιφέροντες, ὃς περικρατεῖν τὸν τοιοῦτον μὴ δυνάμενος οἶνον αἱρετικῶς ἀπορρήγνυται. ἀλλ’ ἡμεῖς, ἀδελφοί, καθώς φησιν ὁ προφήτης, Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ πίνοντες καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας γλυκάσματα, καθὼς ὁ Ἔσδρας διακελεύεται, καὶ ταῖς τῶν ἀποστόλων τε καὶ προφητῶν χοροστασίαις ἐμφαιδρυνόμενοι κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1–4 cf Matth 9,17 5 Ps 94,1 5–6 cf I Esdr 9,51 9–10 Ps 117,24

V^pSM 3–4 ἀπορρήγνυται om M sed add man rec 9 ἐν: ἐπὶ V^pMv 11 τῶν αἰώνων om V^pv

ADVERSUS EOS QUI CASTIGATIONES AEGRE FERUNT

EDIDIT

DÖRTE TESKE

1. CONSPECTUS CODICUM

Athous Lavras B 116, fol. 168–170v, membr. anno. 1330 scr.
Athous Vatopediu 128, fol. 330–353v, membr. saec. XIV
Basileensis Universitatis A III 8, fol. 12–16, chart. saec. XVI
Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773, fol. 211–213, chart. saec. XVI
Lipsiensis Universitatis 13, fol. 81v–83v, chart. saec. XIV
L **Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12**, fol. 222v–226, chart. saec. XVI
Matritensis gr. 2728, fol. 276v–281v, chart. saec. XVI
Mediolanensis Ambrosianus gr. I 16 inf, fol. 106v–111v, chart. saec. XVI
Mediolanensis Ambrosianus gr. Q 14 sup, fol. 365v–370, chart. saec. XV
Monacensis gr. 47, fol. 168–171v, chart. saec. XVI
Oxoniensis Bodleianus Canonicianus gr. 104, fol. 93–97, chart. saec. XVI
Parisinus gr. 588, fol. 83v–88v, chart. saec. XVI
Parisinus gr. 1003, fol. 262v–275v, chart. saec. XVI
F **Parisinus gr. 1268**, fol. 222–225v, membr. saec. XII
Parisinus Institut de France 2, fol. 109v–113v, chart. saec. XVI
Parisinus suppl. gr. 249, fol. 86–91, chart. saec. XVI
Romanus Vallicellianus gr. D 56, fol. 63–87v, chart. saec. XVI
Q **Taurinensis gr. C I 11**, fol. 198–199v, bomb. saec. XIV
Vaticanus gr. 445, fol. 84v–86, chart. saec. XVI
(Z) **Vaticanus gr. 1433**, fol. 102–105, membr. saec. XIII
S **Vaticanus gr. 1907**, fol. 43v–44v, chart. saec. XII
Vaticanus Ottobonianus gr. 119, fol. 248v–253, chart. saec. XVI
P **Vaticanus Pii II gr. 4**, fol. 198–202v, membr. saec. XI
Vaticanus Urbinas gr. 9, fol. 219v–224, chart. saec. XVII
A **Venetus Marcianus gr. 68**, fol. 186–190v, membr. saec. XII
Vindobonensis iuridicus gr. 7, fol. 205–206, chart. saec. XV

2. DE RECENSIONE CODICUM

Opus a Gregorio Nysseno Adversus eos qui castigationes aegre ferunt compositum nostris temporibus viginti sex est traditum codicibus quorum viginti quattuor lucis ope depictos inspexi.[1] codicibus inter se collatis mihi persuasum est omnes diversis viis ab uno fonte oriri. ad textum constituendum codices Lugdunensis Batavorum
L S Gronovianus 12 (= L), Vaticanus gr. 1907 (= S),
P A Vaticanus Pii II gr. 4 (= P), Venetus Marcianus gr. 68
F Q (= A), Parisinus gr. 1268 (= F), Taurinensis gr. C I 11
(= Q), adhiberi possunt, quia reliqui omnes aut ex his pendent aut textum pluribus mendis affectum tradunt.

(I) De codice L eiusque fonte

L Codicem Lugdunensem Batavorum Gronovianum 12 (= L) apographon codicis Arsenii anno 911 scripti esse inter omnes Gregorii editores constat. hic codex diversis locis coniunctus est conspicuis mendis cum codicibus A, S, P. quae menda congruentiae codicum causa iam in communi fonte, i.e. in codice Arsenii, exstitisse concludere possumus. sunt haec:

1. omisit: 328,18 οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις, 329,17 τοῦ (+ F)
2. verba mutavit: 324,11 πλάτη: πλάσις
3. verba aliter flexit: 326,22 τῇ πληγῇ: διὰ τὴν πληγὴν, 329,19 πάντων: πάντα
4. ordinem verborum mutavit: 331,7 χορηγῶν ἀγαθά: ἀγαθὰ χορηγῶν

[1]Duo codices, quos non ipsa inspicere potui, sunt codex Parisinus Institut de France 2 atque codex Parisinus gr. 1003. eorum collationes olim a viro docto E. Mühlenberg factae mihi in manibus sunt, quarum auxilio codices traditionis reti inserere possum. collatio codicis Par. Inst. 2 explicit 330,15 προσθήκῃ, folia sequentia textum sermonis non praebent, collatio codicis Par. 1003 incipit 327,11 λοιδορεῖται: λειδορεῖται.

5. accedit his variatio graphica: 330,16 ἱν' ἐπινοηθῇ: ἵνα ἐπινοηθῇ.

Communis fons codicum ALPS non modo autem his mendis quae quattuor codicibus sunt communia restitui potest, sed etiam iis locis quibus codex L cum uno aut duobus ex iis codicibus contra alios congruit.

1. L cum codice A his congruit locis: verba mutavit: 326,9 ὃς: καὶ (sed L corr in marg), 329,17 μέχρι τοῦ νῦν: μέχρις νῦν, 328,17 ἐκτείνουσα: ἐκτίνουσα, 329,25 ξαίνοντες: ξένοντες, – verba aliter flexit: 323,6 ἐλθόν: ἐλθών.

2. L cum codice S his locis congruit: addidit: 323,16 ὁ ante θεὸς, – verbum mutavit: 328,23 ὀρθοῦται: ἀνορθοῦται.

3. L cum codice P his locis congruit: addidit: 329,18 οὐ ante τῷ (+ FQ), – omisit: 323,3 τοῦ (+ F), – verba mutavit: 327,6 ἐὰν: ἂν (+ F), 329,2 ἀπὸ: ὑπὸ, 329,19 ἔλεος: ἔλεον (+ FQ, cf. ἔλαιον AS, sed corr L inter lin).

4. Cum codicibus A et P codex L scripsit 331,17 κατέφλεξε: κατέφλεξεν.

5. Cum codicibus A et S, qui, ut infra monstrabitur, familiam α constituunt, his locis congruit: omisit: 329,12 πάντα (+ FQ), 331,12 οἱ (+ F), – verbum aliter flexit: 323,5 ἀνθρώπῳ: ἀνθρώπου, – verbum mutavit: 330,18–19 σεαυτοῦ: σῶν (+ FQ), – accedit his locus, qui graphice a recta versione differt: 323,6 καθ' ὁμοίωσιν: κατὰ ὁμοίωσιν (hiatum non vitavit).

6. Cum codicibus P et S scripsit: 330,7 χρῄζει: χρήζων (χρίζων A).

Menda codicis L, quae nullo in alio horum codicum inveniuntur, librario codicis L attribuere possumus: omisit: 326,24 τὸ ante δάκρυον, – verba mutavit: 326,7 μαθητῶν: μαθημάτων, 330,2 διδασκαλικός: διδάσκαλος, 332,2 οὐχ alt: οὐχὴ (ουχὶ A), – verba aliter flexit: 328,16 γωνίᾳ: γωνίαν, 330,8 μεταχειριζόμεθα: μεταχειριζόμεα (sic). accedit his variatio graphica 327,21 εἴτε ἀπεβλήθης: εἰτ' ἀπεβλήθης (hiatum vitavit).

Hic etiam locus est de iis mendis disputare quae compluribus quidem in Arsenii codicis filiis, non autem in codice L inveniuntur. incipiam iis locis quibus A et P inter se congruunt: verba aliter flexerunt et scripserunt: 323,19 λόγου: λόγον (sed corr Monacensis gr. 47), 326,13 ἐσέμνυνε: ἐσέμνυνεν, 327,18 ἐτύγχανε: ἐτύγχανεν, 329,14 βλαστάνουσι: βλαστάνουσιν, 330,2 παιδεύσομεν: παιδεύσωμεν, 331,24 χείρων: χεῖρον (+ Q), 332,1 ἀπέτισαν: ἀπήτησαν.

Sequuntur menda codicibus P et S communia: 326,9–10 ὃς ... ἐπιθυμήσει: κἂν ... ἐπιθυμήσῃ, 329,17 μέχρι τοῦ νῦν: μέχρι νῦν (μέχρις νῦν AL), 330,22 μου: μοι.

Accedunt loci, ubi familia α (A, S) et P contra codicem L inter se congruunt: 327,19 σαυτοῦ: σεαυτοῦ, 329,21 σοὶ: σὺ, 330,10 μεταρρυθμίσομεν: μεταρυθμίσωμεν.

Rete mendorum communium variarumque lectionum atque affinitates codicum spectanti satis clarum esse debet communem originem familiarum, id est codicem Arsenii, variis lectionibus instructum fuisse, quarum alii codices intermedii alias in textum receperunt.

(II) De familia α et eius fonte

A S Z Mon. 47 Ath. Lavr. B 116 Ath. Vat. 128

Haec familia constituitur codicibus Veneto Marciano gr. 68 (= A) et Vaticano gr. 1907 (= S) eorumque necessariis, qui sunt Monacensis gr. 47, Vaticanus gr. 1433 (= Z), Athous Lavras B 116, Athous Vatopediu 128. menda familiam constituentia sunt haec:

1. addiderunt: 325,3 ὡς ὁ θεὸς post βλέπον

2. omiserunt: 326,2 τὰ ante παρὰ (Ath. Vat. 128 excepto)

3. verba mutaverunt: 323,24 ψαλίοις: ψελλίοις A, ψελίοις S et Z, 324,13 σημείωσις: ἡμείωσις, 328,5 νυνὶ δὲ ἂν: νῦν εἰ δὲ (+ Q), 328,15 οἷον: οἱονεὶ, 329,19 ἔλεος: ἔλαιον

4. verba aliter flexerunt: 325,15 προσκρούεις: προσκρούει, 325,15 ἐξυβρίσῃς: ἐξυβρίσῃ, 328,14 ἑαυτὴν:

ἑαυτῆς (Ath. Vat. 128 excepto), 330,8 ῥάβδους: ῥάβδον.

Familiam α textum ex uno eodemque exemplari de codice Arsenii descripto mendisque enumeratis affecto hausisse hi loci, quibus codices familiae α inter se congruentes a versione codicis L aberrant, concludere me inducunt. inter menda propria codicis S eiusque progeniei lector inveniet 325,15 verbum τις esse additum, quod efficit, ut textus cum ἐξυβρίσῃ grammatice concordet. nescimus autem utrum librarius codicis S sua sponte τις addiderit an pronomen iam in communi fonte exstans a librario codicis A omissum sit. reliqua menda et locos, quibus codices A et S inter se differunt, facilius librariorum licentiae attribuere possumus.

(III) De codice A et eius progenie

A Mon. 47 Codicem Monacensem gr. 47 secundum omnium editorum opinionem apographon esse codicis A et hoc Gregorii opere confirmatur. nonnullis enim locis ambo codices menda cum nullo alio familiae membro congruentia praebent, quorum maxima pars explicari potest aut itacismo (327,3: διδασκαλείῳ: διδασκαλίῳ; 327,8 ἴδῃ: εἴδῃ cf et infra 331,15) aut permutatione vocalium ω et ο (323,17–18 γνωρίζωμεν: γνωρίζομεν; 323,18 λατρεύωμεν: λατρεύομεν; 324,15 φιλοσοφοῦμεν: φιλοσοφῶμεν; 325,3 βλέπον: βλέπων (+ Q); 325,4 ὀλιγώρως: ὀλιγόρως; 325,26 ἐπειθόμεθα: ἐπιθώμεθα; 328,15 ὀδυρομένη: ὀδυρωμένη; 330,1 ἀνιῶντες: ἀνιόντες; 330,1 φειδώμεθα: φειδόμεθα; 330,8 ποιήσομεν: ποιήσωμεν; 330,14 γλυκέος: γλυκέως; 331,6 ἀνήροτα: ἀνήρωτα; 331,13 ἑαυτῶν: ἑαυτὸν (sed corr Mon. 47); 331,25 τῶν: τὸν (sed corr Mon. 47); 332,11 τὸ: τῷ) aut ν-ἐφελκυστικῷ (327,25 ἔδωκεν; 328,21 παραινέσεσιν; 329,19 ἐστίν; 329,24–25 ἐπιτιμήσεσιν).

Accedunt his alia menda codicibus propria: omiserunt: 332,2 ἐπρίσθη, – verba aliter flexerunt: 326,3 ὀρεγόμενα: ὀρεγόμεθα, 328,16 προσερριμένη: προσερριμένην, 330,7 χρῄζει: χρίζων (χρήζων LPS), 330,14 μεταβαλλόμενα: μεταβαλλόμενος (sed corr Mon. 47), 330,19 ποιούμενος: ποιουμένους, – verba mutaverunt: 326,15–16 ὑπ' ἐξουσίας: ἅπαξ οὐσίας, 327,4–5 πρόσταγμα: πρᾶγμα, 329,2 ἀπὸ: ἂν ὁ, 330,17 γωνίαις: ἀγωνίαις (sed corr Mon. 47 (+ Q)), 331,15 θυμιατρίδας: θυμηατηρίδας (θυμιατιρίδας S), 332,2 οὐχ pr: οὐκ, 332,2 οὐχ alt: οὐχί, – accedunt his variationes graphicae: 326,22–23 περιρρῆξαν: περιρῆξαν (+ Q); 332,4 καταρρακτῶν: καταρακτῶν (+ Q).

Codices A et Mon. 47 his locis inter se differunt: 323,18 τῷ: τὸ A, τὸν Mon. 47; 326,5 κἂν: καὶ A, Mon. 47 recte; 327,4 ἀναχωρησάντων: ἀναχωρισάντων A, Mon. 47 recte; 328,19 κημῷ: κιμῷ A, Mon. 47 recte; 328,2 ἔδειξα: ἔδειξαν Mon. 47, A recte; 331,18 εὐπρόσκρουστον: εὐπρόσκρουστος A, πρόσκρουστος Mon. 47. cum menda, quibus codex Mon. 47 a fonte A differt, facile stultitia librarii nata concludere possimus, alios locos, quibus textum fontis correxit, prudentiae eiusdem librarii aut suo iudicio aut aliqua collatione nisae attribuere debemus, nisi communem opinionem codicem Mon. 47 esse codicis A apographon in dubium vocare volumus.

(IV) De codice S eiusque necessariis

S Z Ath. Lavr. B 116 Ath. Vat. 128 Necessarii codicis Vaticani gr. 1907 (= S) sunt codices Vaticanus gr. 1433 (= Z) et Athous Lavras B 116 et Athous Vatopediu 128. contra codicem A his mendis aut variis lectionibus inter se sunt coniuncti:

1. addiderunt: 323,18 τὸν ante τοῦ, 325,15 τις ante ἐξυβρίσῃ (de hac re vide supra pag. 298), 328,7 καὶ ante τὰ

2. verba mutaverunt: 328,1 πρὸς: περὶ, 330,14 οὕτως: οὕτω, 331,8 τὰ: τί, 331,15: θυμιατρίδας: θυμιατιρίδας

3. verba aliter flexerunt: 323,18 λόγον: λόγῳ, 328,19 ἄγξαι: ἄγξαις (+ Q).

Z Codex Z, qui secundum omnium editorum opinionem est apographon codicis S, his locis alia menda textui inseruit, quae librario attribuo: omisit: 323,10 ἔχων, 324,22 τῷ, – verba mutavit: 327,12–13 ἀπροσποιήτως: ἀπροποιήτως, 328,23 σε: εἶναι, – accedit his variatio graphica: 332,14 ἐρραπίσθημεν: ἐραπίσθημεν (+ FQ). uno loco (326,15) autem Z recte ὑπ' scripsit, ubi S et Ath. Vat. 128 ἀπ' praebent. item 327,18 illud ὦ, quod S et Ath. Vat. 128 ante ἄνθρωπε addiderunt, non tradit.

Ath. Lavr. B 116 Codex Ath. Lavr. B 116 nullo loco de textu codicis S aberrat. studium alterius editoris (vide infra pag. 340) eum non apographon codicis S esse iure admonet. una cum codice Ath. Vat. 128 contra Z cum codice S congruit 326,15 ὑπ' pro ἀπ' praebens et 327,18 ὦ addens ante ἄνθρωπε.

Ath. Vat. 128 Codex Ath. Vat. 128 multis locis a versione codicum S et Z aberrat:

1. addidit: 327,18 τὸ ante πρὸς, 328,9 τὴν post ψυχὴν, 328,10 τοῦ ante δεσμωτηρίου, 329,6 ὁ ante κάνων, 329,19 αὐτὸς γίνεται ante καὶ pr, 331,1 καὶ ante λυπῶν (sic cf infra), 331,1 ὁ ante τὴν, 331,4 τε ante καὶ, 332,1 δὲ post τί

2. omisit 323,3 τοῦ θεοῦ, 326,14–15 τῷ κηρῷ, 331,1 γὰρ, 332,1 καὶ ante ἀπητήθησαν

3. verba mutavit: 324,19 προθεωροῦμεν: θεωροῦμεν, 325,1 δὲ: γὰρ, 327,10 ἀντιλέγει: τί λέγει, 329,16 ἀσκοῦντι: ἁμαρτόντι, 329,14 εἰς: ἐς, 332,2 ἐπρίσθη: ἐπρήσθη (+ Q)

4. verba aliter flexit: 326,14 ὥσπερ: ἅπερ, 327,12 καταφρονεῖ: καταφρονῇ, 330,2 παιδεύσομεν: παιδεύσωμεν, 331,1 λυπεῖ: λυπῶν

5. ordinem verborum mutavit: 326,9–10 coll μιᾶς ante ἐπιθυμήσει (+ Lips. 13), 326,19–20 λόγῳ καὶ ἔργῳ: ἔργῳ καὶ λόγῳ (+ Lips. 13), 328,9 coll τὰ ante σύμβολα

6. accedunt his locis variationes aut itacismo (332,3 εἰδωλολατρείαν: εἰδωλολατρίαν) aut ν-ἐφελκυστικῷ (329,18 παραμένουσιν: παραμένουσι, 329,19 ἐστί: ἐστίν) factae.

Utrum codex Ath. Vat. 128 textum e codice S an ex amborum communi fonte hauserit, pro certo dici non potest. 327,18 codex Ath. Vat. 128 cum codice S contra codicem Z congruit ὦ addens ante ἄνθρωπε, atque 326,15 una cum S ἀπ' pro ὑπ' praebet. inter multas a recta textus versione aberrationes conspicua sunt additamenta imprimis articulorum, qui autem ad textum intellegendum necessarii non sunt. quamquam scribam huius codicis, qui textum nonnumquam sanare conaretur (imprimis 329,19, ubi unus inter omnes αὐτὸς γίνεται ante καὶ pr addidit, propterea quod textus fontis non bene intellegitur) aliqua scientia indutum fuisse putamus, tamen locos mutatos potius licentia eius quam collatione alterius codicis nobis ignoti natos esse malim. (et duo loci, quibus cum codice Lipsiensi Universitatis 13 congruit (326,9–10; 326,19–20), fortuitu duobus scribis textum sibi dictantibus contingere possunt). qua re varias lectiones huius codicis in apparatum criticum non recepi.

(V) De codice P et eius progenie

P Vat. 445 Med. Ambr. Q 14 sup Codice Vaticano Pii II gr. 4 (= P) nituntur codices Vaticanus gr. 445 et Mediolanensis Ambrosianus Q 14 sup. his locis differunt a versione codicum A, L, S:

1. omiserunt: 324,13 καὶ τῆς σελήνης, 327,14 τῇ, 325,26 οὐχ ante οὕτως

2. verbum mutaverunt: 327,4 ἀναχωρησάντων: ἐπαναχωρησάντων

3. verba aliter flexerunt: 325,13 ἀτιμάσας: ἀτιμάζων, 328,17 γίνεσθε: γίνεσθαι (+ Q)

4. accedunt his variationes aut ν-ἐφελκυστικῷ (326,19 ἤκουσεν; 328,20 φησιν) aut itacismo (332,3 εἰδωλολατρείαν: εἰδωλολατρίαν) factae.

Quae menda omnia librario codicis P attribuere possumus, quem textum aut via directa aut codice intermedio nisum e codice Arsenii descripsisse probabile est. nihil obstat, quin communem opinionem codices Vat.

445 et Med. Ambr. Q 14 sup e codice P esse descriptos confirmemus, propterea quod nulla menda in codice P inveniuntur, quae non a subole sint recepta. praeter menda communia singuli codices his locis peccant:

Vat. gr. 445 omisit: 328,9 τὰ, 328,16 προσερριμένη, 329,14 δὲ, – verba aliter flexit: 330,8 ποιήσομεν: ποιήσωμεν (+ A), 330,8–9 καταλείψομεν: καταλείψωμεν, 331,16 τὸ μυστικόν: τῷ μυστικῷ, 332,4 αὐτὸν: αὐτῶν, – accedit his permutatio vocalium ο et ω (328,5 περιωρίζετο: περιορίζετο).

Med. Ambr. Q 14 sup omisit: 332,1 καὶ ante ἀπητήθησαν, – verba mutavit: 328,22 προστάγμασι: προτάγμασι, 329,13 γλυκεῖαι: γλυκαὶ, 330,6 ἁπαλὸς: ἁπλῶς, – verba aliter flexit: 329,24–25 ταῖς ἐλευθερίοις ἐπιτιμήσεσι: τοῖς ἐλευθερίοις ἐπιτιμήσεσι, – accedunt his casus itacismi (325,26 ἐπειθόμεθα: ἐπιθόμεθα; 329,25 ξαίνοντες: ξένοντες (+ AL); 330,8–9 καταλείψομεν: καταλήψομεν; 331,14 ἐφιλονείκουν: ἐφιλονίκουν) aut permutationis vocalium (323,15 τοῦτο: τούτω (sic); 330,1 ἀνιῶντες: ἀνιόντες (+ A)).

(VI) De familia β et eius fonte

F Lips. 13 Q; Bas. A III 8; Const. παναγ. τάφ. 773; Matr. 2728; Med. Ambr. I 16 inf; Ox. Can. 104; Par. 588; Par. 1003; Par. Inst. 2; Par. suppl. 249; Rom. Vall. D 56; Vat. Ott. 119

Haec familia constituitur codicibus Parisino gr. 1268 (= F), Lipsiensi Universitatis 13, Taurinensi gr. C I 11 (= Q), necessariis codicis Q permultis, qui sunt Basileensis Universitatis A III 8, Constantinopolitanus παναγίου τάφου 773, Matritensis gr. 2728, Mediolanensis Ambrosianus gr. I 16 inf, Oxoniensis Bodleianus Canonicianus 104, Parisinus gr. 588, Parisinus gr. 1003, Parisinus Institut de France 2, Parisinus suppl. gr. 249, Romanus Vallicellianus gr. D 56, Vaticanus Ottobonianus gr. 119 quosque infra tractabo. menda familiam constituentia sunt haec:

1. addiderunt: 326,25 ἀλλ' ante οὐκ, 329,18 οὐ ante τῷ (+ LP), 329,21 σε post παιδεύομεν

2. omiserunt: 324,12–13 πρὸς τοὺς ἄλλους, 324,15 καὶ λέγειν θέλομεν, 325,25–26 καὶ διδάσκοντος, 329,12 πάντα, 330,21 ὡς

3. verba mutaverunt: 324,19 προθεωροῦμεν: παραθεωροῦμεν, 329,19 ἔλεος: ἔλεον

4. verba aliter flexerunt: 323,19 λόγου: λόγοις (codice Const. παναγ. τάφ. 773 excepto), 326,24 ἐπιστάξαν: ἐπιστάξας, 328,12 τάγμα: τάγματα, 328,19 ἄγξαι: ἄγξαις Q (+ S) ἄγξεις F, 330,18–19 σεαυτοῦ: σῶν

5. ordinem verborum mutaverunt: 327,23 εὐαγγελίοις ἐγγέγραπται: ἐν εὐαγγελίοις γέγραπται, 328,10 ὥς τινα τῶν ἐκ δεσμωτηρίου: ὥς τινα τοῦ δεσμωτηρίου, 329,17 μέχρι τοῦ νῦν αἱ τέσσαρες δεκάδες: αἱ τέσσαρες δεκάδες μέχρι τοῦ νῦν (sine τοῦ F et Lips. 13).

Quibus mendis communem fontem codicum β instructum fuisse probabile est. de illo fonte reconstructo codicibus collatis etiam plus dici potest. infra monstrabitur codicem F apographon fidum codicis β esse. ita menda codicibus Q et Lips. 13 cum codice F communia iam in β exstitisse concludere aliqua ratione possumus. congruit Q cum F his locis: 330,10 λόγον: λόγῳ, 330,20 καθέζου: καθέζῃ, 332,14 ἐρραπίσθημεν: ἐραπίσθημεν. – congruit Lips. 13 cum F hoc loco: omiserunt 323,3 τοῦ (+ LP).

Quae menda librarios iam in β invenisse puto. addo eos locos, ubi codex Q una cum codice Lips. 13 contra codicem F peccat: 325,3 βλέπον: βλέπων (+ A), 326,16 νεωτερίζον: νεωτερίζων, 330,24 παρακολουθοῦν: παρακολουθῶν (παρακόλουθον F).

Quo fonte autem librarius codicis β reconstructi textum hausit? nihil obstat quin et eum codice Arsenii nisum putemus. menda codicis β enim omnia aut neglegentia librarii aut variis lectionibus mox receptis mox neglectis explicantur. menda et omissa manifesta codicis Arsenii, quae in codice β non inveniuntur, notis corrigentibus textui codicis Arsenii additis explicari possunt, quas librarius codicis β in textum recepit. sed non modo hac via traditionis non sine speculatione reconstructa nonnumquamque in obscura ducente, sed etiam alio ve-

stigio firmiore de β ad codicem Arsenii ducimur: sunt enim aliqua menda codicis F, quae etiam in codice Arsenii inveniuntur: omisit: 331,12 οἱ (AFLS), – verba mutavit: 327,6 ἐὰν: ἂν (FLP); 328,17 ἐκτείνουσα: ἐκτίνουσα (AFL). quae omnia contra codicum Q et Lips. 13 testimonium in codice β exstitisse puto, quod manifestius fit, si menda re vera propria codicis F inspicimus.

(VII) De codice F

F Pauca sunt menda propria codicis F: verba mutavit: 326,13 ἐκβαίνει: ἐμβαίνει; 328,19 ἄγξαι: ἄγξεις, 330,21 ταραχθήσομαι: παραχθήσομαι, 331,8 τούτοις: τούτων. accedunt his levissima: 332,9 ἀπέτεμεν: ἀπέτεμε; 332,9 ὕψωσεν: ὕψωσε.

Iure concludere possumus codicem F statum codicis β optime servare. si autem in codice F menda inveniuntur, quae etiam in codice Arsenii exstitisse verisimile est, nihil obstat quin ea etiam in fonte codicis F, i.e. codice β, reconstructo inveniri concludamus.

(VIII) De codice Lips. 13

Lips. 13 Codex Lips. 13 inter familiae β membra permultis locis a recta textus versione aberrat.

1. addidit: 323,16 ὁ ante θεὸς (+ LS), 326,18 περὶ ante τοῖς στοιχείοις, 327,25 ἐσφαλμένοις ante ἐπισκόποις, 331,4 ὁ ante ἄρχων, 331,25 post πλημμελημάτων: ἐγένετο; οἱ δὲ, 332,12 τὴν ante δικαιοσύνην

2. omisit: 325,9 τῆς ἐξουσίας, 326,1 δὲ, 328,12 ἰδεῖν, 329,8 ἅγιον, 331,4 καὶ ante ἤπιος, 332,6 αὐτὸς, 332,15 καὶ τί μέγα

3. verba aliter flexit (a) verba temporalia: 325,18 διασκέπτῃ: διασκέπτει, 325,24 ἦν: εἴη, 326,10 ἀσκούμενος: ἀσκῶν, 326,22–23 περιρρῆξαν: περιρήξας, 328,1 κατασφίγγῃ: κατασφίγγει, 328,6 συμβῇ: συμβεῖ, 330,1 φειδώμεθα: φειδόμεθα (+ AQ), 330,3 ἐπιζητεῖ: ἐπιζητῇ,

330,5 προσαρμόζουσα: προσαρμόζωντα (sic), 330,8 ποιήσομεν: ποιήσωμεν (+ A), 330,16 ἐπινοηθῇ: ἐπινοηθεῖ, (b) nomina, adiectiva, pronomina etc.: 328,9 τὴν ψυχὴν: τῇ ψυχῇ, 332,4 τιμωρίαι: τιμωρία, 329,24 ἐλευθερίοις: ἐλευθερίαις, 325,28 αὐτῶν: αὐτὴν, 332,4 αὐτὸν: αὐτῶ (sic), 328,7 σοι: σε, 331,25 τῶν: τὸν

4. verba mutavit (a) verba temporalia: 326,21 ῥαθυμῆσαν: ῥαβυθεῖσαν, 327,12 ἀποκλεισθῇ: ἀποκαλασθῇ (sic), 327,24 ἐσφαλμένην: ἐσφαλισμένην, 328,6 παραστῇ: παρὰ τὴν, 332,1 ἀπέτισαν: ἀπέτησαν, 332,2 ἐπρίσθη: ἐπρήσθη (+ Q), (b) nomina, adiectiva, pronomina etc.: 327,3 διδασκαλείῳ: διδασκάλῳ, 331,20 Μαρία: Μαριὰμ, 332,4 λάκκοι: λάκος, 324,2 σκληρὰς: κληρὰς (sed corr in marg), 330,22 καινόν: κενόν, 325,2 μνημονικὸν: μνημονευτικὸν, 331,2 με: μετά, 332,9 τοὺς: ποῦ, 327,6 ἂν: εἰ, 328,5 νυνὶ δὲ ἂν: νῦν εἰ δὲ (+ AQS), 331,15 οὐδέπω: οὔπω, 332,2 οὐχ alt: οὐχὶ

5. ordinem verborum mutavit: 326,10 coll μιᾶς post ἐπιστήμης (9) (+ Ath. Vat. 128), 326,19–20 λόγῳ καὶ ἔργῳ: ἔργῳ καὶ λόγῳ (+ Ath. Vat. 128), 332,2 τὴν εὐσέβειαν διδάσκων: διδάσκων τὴν εὐσέβειαν, 332,6 coll ὁ κύριος ἡμῶν post ἐσφάγη (7)

6. accedunt his: 325,12 ἐδήλωσεν: ἐδήλωσε, 325,19 ἀργίᾳ: ἀργείᾳ, 327,1 ὀλιγωρήσας: ὀλιγωρίσας, 327,19 εἴτε: εἰτ', 328,6 ἀθρόον: ἀθρώον (sic), 328,10 δεσμωτηρίου: δεσμοτηρίου, 328,19 κημῷ: κιμῷ, 330,11–12 προσχρήσει: προσχρίσει, 330,17 γωνίαις: γωνείαις, 332,4 καταρρακτῶν: καταρακτῶν (+ AQ).

Multi loci omissi verbaque neglegentia descripta atque depravata indicant eum codicem non ad textum constituendum adhiberi posse. conspicuum illud additamentum 327,25 ἐσφαλμένοις ante ἐπισκόποις non ad textum aliquo modo explicandum scriptum esse mihi persuasum est, sed natum esse ex verbo ἐσφαλμένην, quod in linea 24 invenitur. probabile est utrumque verbum in fine duarum sequentium linearum fontis codicis Lips. 13 scriptum esse scribamque inscium lineas in scribendo muta-

visse. quod ad additamenta articulorum attinet non pro certo dicere possumus utrum scribae sponte sint nata an collatione alterius codicis. tamen ea multitudinem errorum considerans quae neglegentiam scribae demonstret potius eius licentiae quam collationi diligenti attribuo. quod ad ordinem verborum mutatum 326,9–10 et 326,19–20 pertinet, cf. quae supra pag. 301 de codice Ath. Vat. 128 scripsi.

(IX) De codice Q eiusque necessariis

Codex Taurinensis gr. C I 11 (= Q) est vetustissimus codex vastae necessitudinis, cuius membra sunt:
Bas. A III 8 Basileensis Universitatis A III 8, Constantinopolitanus
Const. παναγ. παναγίου τάφου 773, Matritensis gr. 2728, Mediolanensis
τάφ. 773 Ambrosianus gr. I 16 inf, Oxoniensis Bodleianus
Matr. 2728 Canonicianus 104, Parisinus gr. 588, Parisinus gr. 1003,
Med. Ambr. Parisinus Institut de France 2, Parisinus suppl. gr. 249,
I 16 inf Romanus Vallicellianus gr. D 56, Vaticanus Otto-
Ox. Can. 104 bonianus gr. 119. his mendis et variis lectionibus a recta
Par. 588 textus versione omnes codices citati aberrant:
Par. 1003 1. omiserunt: 326,17 τύποις, 332,7 ὁ ποιμήν, 332,10
Par. Inst. 2 τῶν
Par. suppl. 249 2. verba mutaverunt: 328,5 νυνὶ δὲ ἂν: νῦν εἰ δὲ
Rom. Vall. D 56 (+ AS), 330,13 ἀπὸ: ὑπὸ, 330,17 γωνίαις: ἀγωνίαις (+ A),
Vat. Ott. 119 331,18 εὐπρόσκρουστον: εὐπρόκρουστον

3. verba aliter flexerunt: 323,19 κατακοσμήσαντι: κατακοσμήσαντα, 323,22 κελεύομεν: κελευόμεθα, 324,10 τὸν ναύτην: τῷ ναύτῃ, 325,3 βλέπον: βλέπων (codicibus Const. παναγ. τάφ. 773 et Par. 249 exceptis)

4. ordinem verborum mutaverunt: 325,3 διὰ τὸ: τὸ διὰ

5. accedunt his: 328,5 περιωρίζετο: περιορίζετο (codicibus Const. παναγ. τάφ. 773 et Par. 588 exceptis, quorum ille rectam versionem, hic περιορίζεται praebet).

Mihi mendorum rete codicum necessariorum consideranti probabile videtur codicem Q non via directa ex

fonte β esse descriptum, sed codice intermedio, quem $β_1$ nominare velim, niti quique non modo menda familiam β constituentia praebet sed etiam illa menda quae codicem Q cum suis necessariis coniungunt qui mihi fratres potius quam filii codicis Q esse videntur. cur ad eam conclusionem ducar paginis sequentibus monstrabitur.

(X) De familia $β_2$

Inter necessarios codicis Q, qui omnes saeculo XVI
Matr. 2728 attribuuntur, codices Matr. 2728, Par. 588, Par. 1003,
Par. 588 Par. Inst. 2, Par. suppl. 249 textum ex uno eodemque
Par. 1003 fonte intermedio descripsisse apparent. hanc stirpem fa-
Par. Inst. 2 miliam $β_2$ nominare velim.
Par. suppl. 249 addiderunt: 325,5 ἢ ante καὶ, – omiserunt: 324,16 αὐτή – 324,18 δὲ, scripserunt autem textus recti loco ἐρεις (sic) δὲ καὶ; 330,6 τούτῳ – 330,7 ἀνάγωγος, – verba mutaverunt: 324,11 πλάτη: πλάτος, 325,17 ποιῇ: ποιεῖς, – verba aliter flexerunt: 330,10 μεταρρυθμίσομεν: μεταρυθμήσομεν, – his mendis codicem $β_2$ affectum fuisse puto.

Praeter hos locos quibus ab aliis membris vastae familiae separantur, singuli codices diversis sunt affecti mendis, quorum mox haec mox illa et in alio familiae membro apparent. quae inter menda duos locos conspicuos afferam. textus codicis Matr. 2728 330,5–6 ἀπειθὴς pro εὐπειθὴς atque ἀνάγωγος pro εὐάγωγος praebet. item in tribus Parisinis codicibus (Par. 588, Par. suppl. 249, Par. Inst. 2) eundem textum invenimus: in codice Par. 588 ambigue scriptum, nam α et αν inter lineas supra ευ itemque infra ευ puncti leguntur, in codice Par. suppl. 249 adiectiva negativa inter lineas corriguntur, in codice Par. Inst. 2, ut ex ea collatione olim a viro docto E. Mühlenberg facta (vide supra notam 1) manifestum fit, supra lineam α et αν scribuntur. de reliquo codice stirpis, i.e. Par. 1003, nihil in ea collatione inveni. originem huius correctionis, quae lacunae sequentis causa textum

sanare temptaverit, iam in communi codicum fonte β_2 inveniri mihi persuasum est, ubi quemquam adiectiva inter lineas ita mutavisse putamus, ut α et αν pro ευ iis praefixa esse videantur.

Alia menda codicum nullas conclusiones ad statum β_2 pertinentes permittunt, propterea quod menda communia aut commutatione vocalium aut variatione graphica aut itacismo explicari possunt, quae neglegentiae scribis textum alta voce sibi dictantibus tam facile contingant, ut non necessarie statum fontis exprimant. sunt haec levissima illa menda:

323,11 τῶν τε: τότε (Par. 558, Par. Inst. 2)

324,6 βυθοὺς: βυθὰς (Matr. 2728, Par. Inst. 2)

326,2 ἀρρώστων: ἀρρῶστον (Par. 558, Par. Inst. 2 correxit inter lineas)

326,3–4 χαλεπαίνομεν: χαλεπαίνωμεν (Matr. 2728, Par. 588, Par. Inst. 2)

326,4 τραχυτέρου: τραχυτείου (Matr. 2728, Par. Inst. 2)

326,15 ἐνσημήνεται: ἐνσιμίνηται (Matr. 2728, Par. 588, Par. Inst. 2)

326,21 ῥαθυμῆσαν: ῥαθυμίσαν (Par. 588, Par. Inst. 2)

326,22–23 περιρρῆξαν: περιρῆξαν (Par. 588, Par. suppl. 249, Par. 1003 delevit ν)

327,1 ὀλιγωρήσας: ὀλιγωρίσας (Matr. 2728, Par. 588)

328,4 μελῶν: μελλῶν (Par. 588, Par. Inst. 2)

328,6 συμβῇ: συμβεῖ (Matr. 2728, Par. Inst. 2)

329,14 βλαστάνουσι: βλαστάνουσιν (Par. 588, Par. Inst. 2)

329,21 σοὶ: σὺ (Matr. 2728, Par. suppl. 249, Par. 1003, Par. Inst. 2)

329,24 ἐλευθερίοις: ἐλευθέροις (Par. 588, Par. Inst. 2)

330,1 φειδώμεθα: φειδόμεθα (Matr. 2728, Par. suppl. 249, Par. 1003, Par. Inst. 2)

330,8 ποιήσομεν: ποιήσωμεν (Matr. 2728, Par. 588, Par. 1003, Par. Inst. 2)

332,4 καταρρακτῶν: καταρακτῶν (Par. 588, Par. Inst. 2)

Restant haec menda propria quinque codicum, quae ad unum omnia neglegentiae scribarum attribuo:

Matr. 2728 Matr. 2728 verbum aliter flexit: 326,21 ἀποτυμπανισθῇ: ἀποτυμπανισθεῖ, – accedit hic locus itacismo (324,13 σημείωσις: σημίωσις) depravatus.

Par. 588 Par. 588 addidit: 323,3 τῶν ante ὁ λόγος, – omisit: 324,6 καὶ, 324,6 διὰ, 329,16 καὶ ante πληγῆς, 332,1 καὶ ἀπέτισαν, – verba mutavit: 325,15 τῇ: τῆς, 327,20 σκότῳ: σκότει, 328,4 ἄνετον: ἄνεκτον, 328,17 ἐκτείνουσα: ἐκτίνουσα (+ AFL), 330,21 ταραχθήσομαι: παραχθήσομαι (+ F), – verba aliter flexit: 328,5 περιωρίζετο: περιορίζεται, 330,8 μεταχειριζόμεθα: μεταχειρίζομεν, – accedunt menda itacismo aut permutatione vocalium orta: 324,2 ὀξύτερον: ὀξύτηρον, 328,16 γωνίᾳ: γονίᾳ.

Par. suppl. 249 Par. suppl. 249 addidit: 326,3 ἡ ante ἐπίπληξις, – omisit: 331,1 κωλύων, – verbum mutavit: 331,8 τὰ: τί.

Par. 1003 Par. 1003 verba mutavit: 327,14 ὑποβληθεὶς: ἀποβληθεὶς, 327,16 λεκτέον: λεκτὸν, 328,10 κόμῃ: κόπῃ, 328,16 ἄληκτον: ἄλυκτον, 329,16 ἀσκοῦντι: ἀσκόντι, 330,16 μετατυποῦται: μεταποιεῖται (sed corr in marg), 331,7 ἀπλανῶς: ἀπλανῶν (sed corr in marg), – verba aliter flexit: 328,9 ὁρῶσι: ὁρῶσα, 328,9 φέρουσαν: φέρουσα, 328,16 τὸν: τοῦ, 330,25 πᾶν: πᾶσι, – accedunt his levissima 327,11 λοιδορεῖται: λειδορεῖται, 328,2 ἀφωρισμένῳ: ἀφορισμένῳ, 328,14 οἰμώζουσα: οἰμόζουσα, 329,25 ξαίνοντες: ξένοντες (+ AL).

Par. Inst. 2 Par. Inst. 2 omisit: 324,9 κατ', – verba mutavit: 323,4 προσγενόμενον: προγενόμενον, 325,22 ἐπαχθοῦς: ἐπαυχθοῦς, 326,4–5 δυσανασχετοῦμεν: δυσαναχετοῦμεν, – verba aliter flexit: 324,3 ἕλκειν: ἕλκον, 324,10 τὸν: τῶν, 325,21 ἀνωφελὲς: ἀνωφελαῖς, 328,10 κόμῃ: κόμην, – accedunt his: 324,11 ἀστέρων: ἀστέρον, 325,11–12 μανθάνεις: μανθάνης, 325,16 συμφέρον: συμφέρων, 326,6 οὗτος: οὕτως, 326,9–10 ἐπιθυμήσει: ἐπιθυμίσει, 326,24 μαθημάτων: μαθημάτον.

Ad melius confirmandum gradum necessitudinis codicis Q atque familiae β_2 consideremus nunc menda codicis Q, quae non omnibus necessariis sed nonnullis exemplaribus sunt communia:

1. addidit: 325,5 ἢ ante καὶ (fam. β_2, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 119)

2. verba aliter flexit: 325,17 ποιῇ: ποιεῖ (Bas. A III 8, Const. παναγ. τάφ. 773, Ox. Can. 104, Vat. Ott. 119) (+ P)

328,17 γίνεσθε: γίνεσθαι (Bas. A III 8, Ox. Can. 104)

329,21 σοὶ: σὺ (Bas. A III 8, Const. παναγ. τάφ. 773, Med. Ambr. I 16 inf, Vat. Ott. 119, ex fam. β_2 Matr. 2728, Par. suppl. 249, Par. 1003, Par. Inst. 2) (+ APS)

330,1 φειδώμεθα: φειδόμεθα (ex fam. β_2 Matr. 2728, Par. suppl. 249, Par. 1003, Par. Inst. 2) (+ A)

331,24 χείρων: χεῖρον (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116, ex fam. β_2 Par. suppl. 249) (+ AP)

3. verba mutavit: 332,2 ἐπρίσθη: ἐπρήσθη (Bas A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116)

4. accedunt his: 326,22–23 περιρρῆξαν: περιρῆξαν (ex fam. β_2 Par. 588, Par. suppl. 249, Par. 1003 del ν) (+ A); 328,16 γωνίᾳ: γονίᾳ (ex fam. β_2 Par. 588); 328,25 ὁρμήσῃς: ὁρμίσις; 330,10 μεταρρυθμίσομεν: μεταρυθμίσομεν; 332,4 καταρρακτῶν: καταρακτῶν (ex fam. β_2 Par. 588, Par. Inst. 2) (+ A).

Praeter additamentum 325,5 haec omnia sunt menda tam levissima, ut facile scribis contingere possint. tamen necesse est codicem β_2, si e codice Q esse descriptum putamus, ea menda quae non recepit sua sponte correxisse. facilius est concludere codicem reconstructum β_2 ex uno eodemque fonte descriptum esse atque codicem Q, i.e. ex codice β_1.

Bas. A III 8 / Const. παναγ. τάφ. 773 / Med. Ambr. I 16 inf / Ox. Can. 104 / Rom. Vall. D 56 / Vat. Ott. 119

Ad eandem solutionem retis traditionis necessariorum codicis Q etiam ducimur reliquos sex codices vastae necessitudinis considerantes. qui enim aliquot mendis mox huic mox illi codici communibus sunt affecti partimque

menda codicis Q tradunt, partim non tradunt, ut ex enumeratione sequenti manifestum fit.

1. addiderunt: 325,5 ἢ ante καὶ (Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 119) (+ Q)

2. omiserunt: 324,12 καὶ ante διαστήματος (Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56)

3. verba mutaverunt: 330,21 ταραχθήσομαι: παραχθήσομαι (Med. Ambr. I 16 inf, Rom. Vall. D 56)

329,19 ἔλεος: ἔλεον (Bas. A III 8, Const. παναγ. τάφ. 773, Vat. Ott. 116) (+ Q)

332,2 ἐπρίσθη: ἐπρήσθη (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116) (+ Q)

4. verba aliter flexerunt:

325,3 βλέπον: βλέπων (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116) (+ Q)

325,17 ποιῇ: ποιεῖ (Bas. A III 8, Const. παναγ. τάφ. 773, Ox. Can. 104, Vat. Ott. 116 (+ Q)

325,21 ἀνωφελὲς: ἀνωφελαῖς (Bas. A III 8, Med. Ambr. I 16 inf, Ox. Can. 104)

326,3–4 χαλεπαίνομεν: χαλεπαίνωμεν (Bas. A III 8, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116)

328,17 γίνεσθε: γίνεσθαι (Bas. A III 8, Ox. Can. 104) (+ Q)

329,20 τύπτομεν: τύπτωμεν (Bas. A III 8, Med. Ambr. I 16 inf, Ox. Can. 104, Vat. Ott. 116)

329,21 σοὶ: σὺ (Bas. A III 8, Const. παναγ. τάφ. 773, Med. Ambr. I 16 inf, Vat. Ott. 116) (+ Q)

330,1 φειδώμεθα: φειδόμεθα (Bas. A III 8, Med. Ambr. I 16 inf, Ox. Can. 104) (+ Q)

330,10 μεταρρυθμίσομεν: μεταρυθμήσομεν (Const. παναγ. τάφ. 773, Med. Ambr. I 16 inf)

331,24 χείρων: χεῖρον (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116) (+ Q)

5. accedunt his:

327,1 ὀλιγωρήσας: ὀλιγωρίσας (Bas. A III 8, Med. Ambr. I 16 inf, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56)

330,10 μεταρρυθμίσομεν: μεταρυθμίσομεν (Bas. A III

8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116) (+ Q)
326,8 φιλονεικία: φιλονικία (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56)
326,22–23 περιρρῆξαν: περιρῆξαν (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Vat. Ott. 116) (+ Q)
328,19 κημῷ: κυμῷ (Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56)
328,2 ἀφωρισμένῳ: ἀφορισμένῳ (Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56)
328,16 γωνίᾳ: γονίᾳ (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116) (+ Q)
328,25 ὁρμήσῃς: ὁρμίσις (Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56) (+ Q)
332,4 καταρρακτῶν: καταρακτῶν (Bas. A III 8, Ox. Can. 104, Rom. Vall. D 56, Vat. Ott. 116) (+ Q)

Lectori consideranti eadem menda mox in hoc mox in illo codice inveniri satis clarum esse debet ea non ad statum fontis reconstruendum adhiberi posse, praesertim cum maxima mendorum pars illis levissimis orta sit causis quae scribis fortuitu contingant. itaque et hos sex codices potius ex fonte β_1 aut via directa aut intermedia quam ex codice Q ipso esse descriptos mihi persuasum est.

Sequuntur menda propria codicum:

Bas. A III 8 — Bas. A III 8 verbum aliter flexit: 329,20 οἰκέτην: οἰκέτης.

Const. παναγ. τάφ. 773 — Const. παναγ. τάφ. 773 addidit: 326,20 ἂν δὲ post ἂν δὲ, – omisit: 326,9 ὃς – 326,11 ὀφείλει, – verba mutavit: 323,3 κτῆμα: χρῆμα, 324,6 βυθοὺς: βυθὰς, 327,25 ἐπισκόποις: ἀποστόλοις, – verba aliter flexit: 327,20 σκότῳ: σκότει, 332,10 μαθητῶν: μαθητὰς.

Med. Ambr. I 16 inf — Med. Ambr. I 16 inf verba mutavit: 326,13 ἐκβαίνει: ἐμβαίνει (+ F), 327,17–18 Σαῦλος: Παῦλος, 329,5 ἀφορισμόν: ἀριθμόν, 331,10–11 προστάτης: προστάτως, – verba aliter flexit: 328,1 κατασφίγγῃ: κατασφίγγει, 330,14 μεταβαλλόμενα: μεταβαλλόμεθα, – accedunt his: 327,18 ἐτύγχανε: ἐτύγχανεν, 328,3 κατακεκριμένου: κατακεκρυμένου.

Ox. Can. 104 — Ox. Can. 104 addidit: 324,15 τῆς ante γῆς, – verba mutavit: 323,15 πάντων: ἁπάντων, 323,23 γῆν: τὴν, 324,1 εὐπειθῆ: ἀπειθῆ, 324,2 σκληρὰς: κληρὰς, 324,8 γῆν: γοῦν, 325,17 σαυτοῦ: αὐτοῦ, 328,11 ἀπελαύνουσιν: ἀπελαύουσιν, 328,14 οἰμώζουσα: οἰμόσουζα, 329,19 ἔλεος: ἐλαῖον, – verba aliter flexit: 323,17 ἐκεῖνον: ἐκεῖνο, 323,17–18 γνωρίζωμεν: γνωρίζομεν, 325,25 συμφέρον: συμφέρων, 326,23 ἀποφοιτᾷ: ἀποφοιτᾶν, 327,21 ἀνάξιος: ἀναξίοις, 328,3 κατακεκριμένου: κατακεκρυμένῳ, 330,8 ποιήσομεν: ποιήσωμεν, – accedit his: 330,17 καταλάλει: καταλλάλει.

Rom. Vall. D 56 — Rom. Vall. D 56 verba mutavit: 326,4 τραχυτέρου: τραχυτείου, 327,21 ἀνάξιος: ἀναξίης, – verba aliter flexit: 323,22–23 ὑπάγομεν: ὑπάγωμεν, 325,17 ποιῇ: ποιεῖς, 328,4 πιεζομένου: πιεζόμενον, 330,5 εὐπειθὴς: εὐπειθεὶς, 331,23 ἐπανέστησεν: ἐπανήστησεν.

Vat. Ott. 119 — Vat. Ott. 119 omisit: 331,12 οἱ (+ AFLS), – verba mutavit: 324,11 σχήματα: σχήσματα, 324,18 συμβόλοις: συμβούλοις, – verba aliter flexit: 325,24 ἦν: εἴη, 328,25 ὁρμήσῃς: ὁρμήσας, – accedunt his: 323,17 ἐχαρίσατο: ἐχαρήσατο, 325,1 πρακτικὸν: πρακτηκὸν, 325,10 μωρίαν: μωρείαν.

(XI) De codice Vindobonensi iuridico gr. 7

Vind. iur. 7 — Hic codex partem textus praebet: incipit 327,23 οὐδὲν ψεῦδος γέγραπται, explicit 332,17 τοὺς παροξυσμούς. haec sunt menda aut variae lectiones huius codicis, quem quamquam mutilationis causa non pro certo traditionis reti inserere possum, tamen potius familiae β quam aliae stirpi attribuere velim:

1. addidit: 328,17 τοίνυν ante μὴ, 329,20 διὰ τοῦτο ante οὐ, 330,19 καὶ ante τῶν, 331,4–5 πάντα γινόμενος τῷ λαῷ καθωίπερ ἔφην (sic!) post ἀπλανῶς (331,7), 331,21 ὁ ante Ἀαρὼν

2. omisit: 328,18–19 ἐν κημῷ – 328,24 πεῖρα, 329,20 γὰρ

3. verba aliter flexit: 328,12 τάγμα: τάγματα (+ FQ), 329,21 σοὶ: σὺ (+ APQS)

4. verba mutavit: 330,2 δυσμεταχείριστος: δυσμεταχείρητος, 330,7 χρῄζει: χρεία, 330,14 οὕτως: οὕτω (+ S), 330,15 πρὸς: εἰ, 330,21 δὲ: γὰρ, 332,2 ἐπρίσθη: ἐπρήσθη (+ Q)

5. ordinem verborum mutavit: 327,23 εὐαγγελίοις ἐγγέγραπται: ἐν εὐαγγελίοις γέγραπται (+ FQ), 330, 17–18 ὀνομάζων τὸ διδασκαλικόν: τὸ διδασκαλικὸν ὀνομάζων, 331,7 ἀπλανῶς ὁδηγῶν: ὁδηγῶν ἀπλανῶς, 332,6 ὁ κύριος ἡμῶν αὐτὸς: αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν

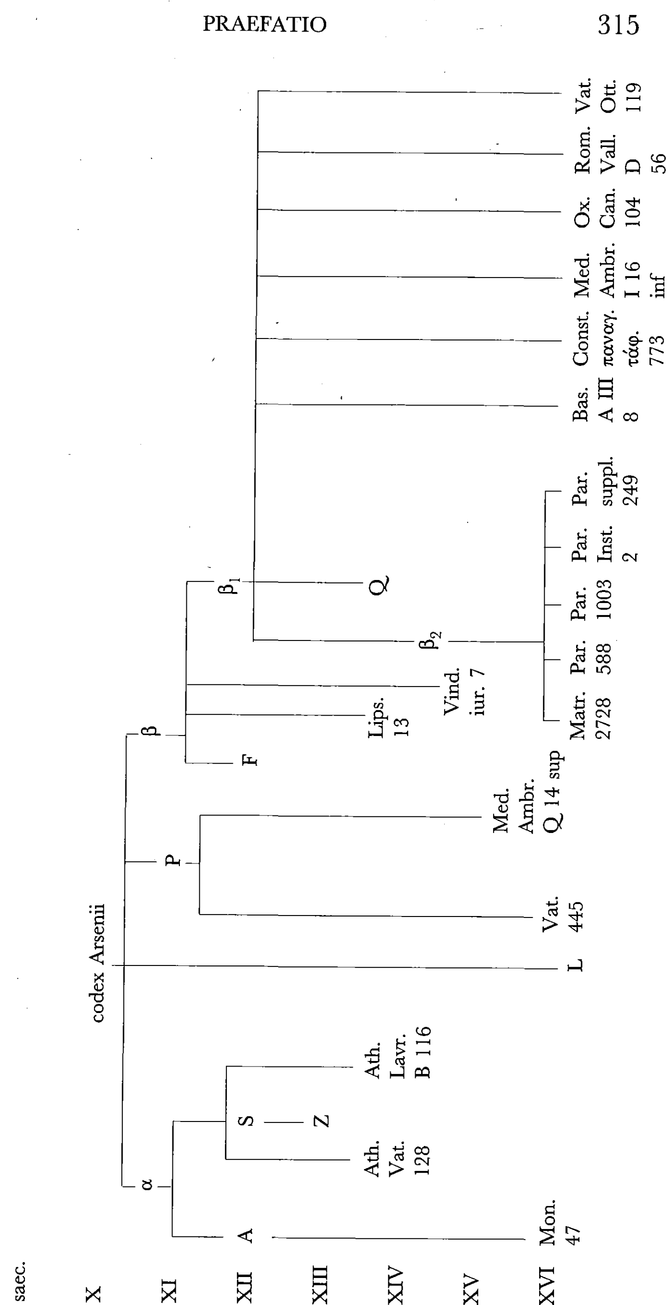
6. accedunt his: 330,10 μεταρρυθμίσομεν: μεταρυθμίσομεν (+ Q), 330,17 γωνίαις: γονίαις.

Enumeratio mendorum eum codicem ad textum constituendum non maximi momenti esse monstrare potest. Utrum scriba additamenta, quae partim textus sensum explicare conentur ut 328,17 τοίνυν et 329,20 διὰ τοῦτο, in fonte suo in margine aut inter lineas adscripta invenerit an sua sponte addiderit, nescimus.

(XII) De archetypo

Codicibus inter se collatis et recensitis codex Arsenii e codicibus ALPSFQ reconstructus exemplar mihi esse videtur quo ulterius pergere non possumus. itaque textus editionis versione codicis Arsenii reconstructa nititur, cuius menda manifesta reliquis codicibus adiuvantibus sanare conata sum.

Sequitur tabula quae affinitates codicum illustrare conetur:

3. DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Parisiis 1550

Opus Gregorii de quo tractamus quoad scimus primum Parisiis 1550 apud Guil. Morelium Graece et Latine separatim typis impressum est.[2] textus Graecus versionem codicis F sequitur quod probatur iis mendis variisque lectionibus quae in nullo alio codice inveniuntur:

326,13 ἐκβαίνει: ἐμβαίνει, 328,19 ἄγξαι: ἄγξεις, 330,24 παρακολουθοῦν: παρακολουθόν (sic) (παρακόλουθον F), 331,7–8 καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις: καὶ τὰ ἐπὶ τούτων.

Sunt etiam loci quibus editio Morelii a versione codicis F differt: 331,20 omisit ἡ, quod qui codicem F legit facile neglegentia praeterit. 332,6 addidit ὁ ante αὐτὸς, 331,23; 332,6.7 περὶ pro παρὰ legitur, quod compendiis in codice F scriptis explicari potest. haec menda in vulgatam Mignei versionem sunt recepta. via textus Graeci manifestior etiam fit, si editiones sequentes inspicimus. secunda editio, quae est typis impressa apud Ioannem

Parisiis 1570

Benenatum Parisiis 1570, textum primae editionis late receptum nonnullis locis variavit: hic primum illud βάθος (324,6) pro βυθοὺς invenitur, quod in versione Mignei legimus. quomodo haec mutatio sit facta, facile explicatur, si codicis F textum diligenter inspicimus. nam librarius codicis verbum ita scripsit, ut lector βυθὸς pro βυθοὺς legere possit. βυθὸς autem in prima editione impressa mutatur in βύθος, quod sensu carens in secunda editione in βάθος corrigitur. item secunda versio impressa προσχρήσει (330,11–12) in προσθέσει mutavit. sed ad textum versionis Mignei explicandum etiam ad tertiam Graeci textus editionem aufugere debemus. quae

Parisiis 1615

editio facta est Parisiis 1615 apud Claudium Morellum. nunc sermo in editione quae omnia Gregorii opera continet editur inveniturque tomo secundo pag. 743–749.

[2]Textus impressus editionis Guil. Morelii codici Vaticano Ottoboniano gr. 247 praefixus est (vide supra pag. 45).

iterum textus prioris editionis longe lateque recipitur, variantur autem haec: 327,20 σκότει pro σκότῳ legimus, 330,18–19 σῶν (σεαυτοῦ) omittitur, 331,7–8 καίτοι ἐπὶ τούτων pro καὶ τὰ ἐπὶ τούτων legimus, quae omnia in versione Mignei repetuntur.[3] in quarta denique editione,

Parisiis 1638

quae Parisiis 1638 in lucem prodiit sumptibus Aegidii Morelli textumque nostrum in tomo tertio pag. 311–317 praebet, alia iterum menda in editione Mignei repetita inveniuntur: 324,25 τρυφὴν: τροφὴν, 328,12 τάγμα: τὰ τάγματα (τάγματα F); 332,17 omittit τοὺς. textum prioris editionis corrigit 326,24 ἐπιστάξαν recte pro ἐπιστάξας, 329,19 ἔλεος recte pro ἔλεον praebens. ita manifestum est textum vulgatae versionis hac quarta editione niti. in

Parisiis 1858

textu vulgatae versionis, qui Parisiis 1858 editus est in tomo 46, col. 307–316, unum mendum corrigitur; nam 332,6 illud ὁ, quod codice F nititur, secluditur. partem textus Graeci et Latini hac editione nitentem denique Friburgi Brisgoviae 1911 editum invenimus in enchiridio patristico, ubi textus novem linearum (328,10–19) praebetur, qui imaginem animae condemnatae continet.

Parisiis 1550

Una cum textu Graeco opus primum Parisiis 1550 ab interprete incerto Latine redditum est. incipit haec versio “Sermo Dei ac ratio vere divina res est et sacra”, explicit verbis “Veluti pater aut mater tuas insolentias exacerbationesque amplector”. quae interpretatio textum Graecum codicis F sequens non modo in editionibus bilinguibus supra nominatis invenitur (in editionibus Parisiis 1615, 1638, 1858 factis falso Gentiano Herveto attribuitur), sed etiam iterum vulgata est Lovanii 1560 apud Petrum Sangrium Tiletanum una cum homiliis Eusebii Emiseni episcopi pag. 241v–248; eam versionem iterum invenimus in editione Coloniae Agrippinae 1617 sumptibus Antonii Hierat facta inter omnia Gregorii opera

Vat. Urb. 9

[3]Et hoc Gregorii sermone communis opinio omnium editorum confirmatur codicem Vaticanum Urbinatem 9 ex editione Morelliana descriptum esse. qua re propria eius menda afferre supersedeo.

(pag. 436–437), ubi denuo Gentiano Herveto attribuitur. quae confusio interpretis fortasse eo explicatur, quod in secunda observatione in initio editionis scripta indicatur textum operis "ex editione Parisiensi anni 1573" exstare. in libro P. Dominici Schram denique Augustae Vindelicorum 1791 sumptibus Matthaei Rieger edito in pag. 540sqq tomi 14, qui Gregorii opera continet, epitomam versionis ab hoc anonymo interprete factam legimus. epitoma enim Dominici Schram secundum M. Altenburger (Bibliographie zu Gregor von Nyssa, Leiden 1988, Teil C, S. 303) versione Morelliana nititur.

Ab ea interpretatione textum Graecum aliquo modo ad verbum transferenti valde differt versio Herveti Latinitate elegantiore praedita, quae Parisiis 1573 apud Sebastianum Nivellium (col. 607–612) in libro qui omnia Gregorii opera in Latinum conversa continet edita est. incipit haec versio "Vere divina et sacra res est ratio", explicit verbis "Tanquam pater et mater accipio tuam asperitatem et irritationem". hanc versionem iterum invenimus in tomo 1 pag. 607sqq editionis operum Gregorii in Latinum conversorum apud Claudium Morellum Parisiis 1605 factae. ut versio Latina differt ab illa priore sic textus Graecus quem Hervetus sequitur non idem est atque ille primae editionis impressae. quod manifestum fit, si eos locos inspicimus, quibus editio prima (scilicet codex F) sola a versione aliorum codicum differt. quorum unum exemplum affero: illud ἐμβαίνει 326,13, quod etiam in versione Mignei invenitur una cum interpretatione "insurgit in", in versione Herveti non invenitur, qui rectam versionem ἐκβαίνει verbo "egreditur" Latine reddit. ad versionem Graecam Herveti inveniendam imprimis auxilio sunt hi loci: in eius interpretatione in margine circa sententiam "Iam vero de terrae motu quoque philosophamur" (324,14–15) haec leguntur: "Est una linea, quae non intellegitur, ut quae sit plane corrupta". hoc indicio ducimur ad stirpem β_2, quae eo loco re vera sententiam sensu carentem lectori praebet; legi-

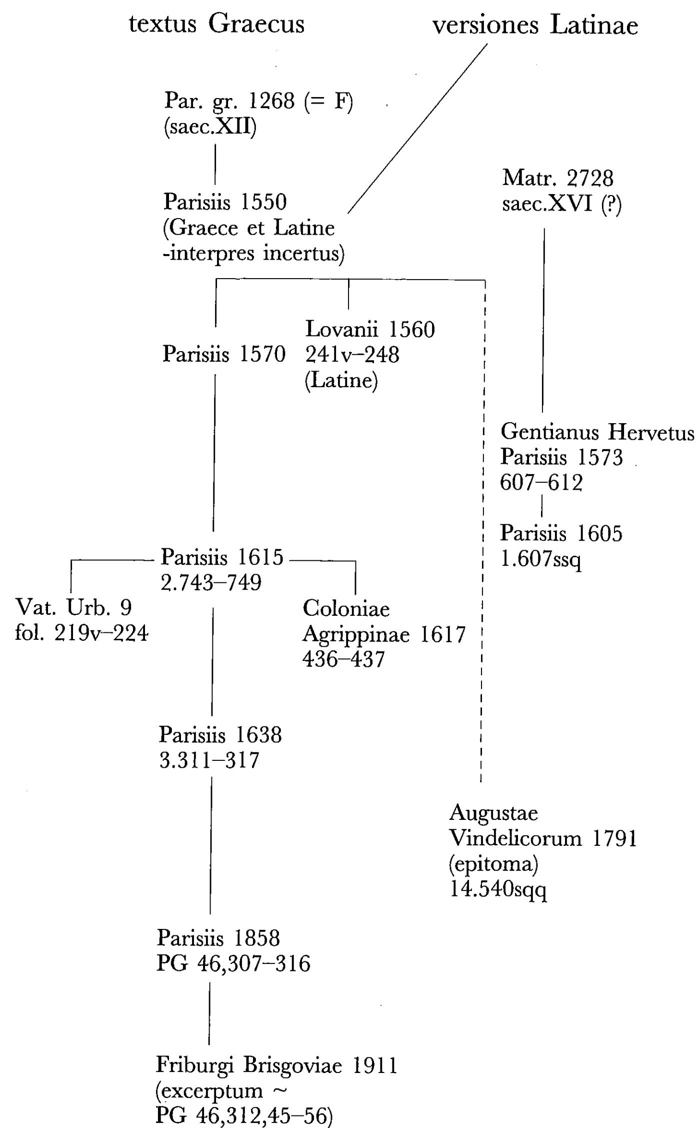
Parisiis 1573

Parisiis 1605

tur enim post φιλοσοφοῦμεν: ὅπως λυομένη τῶν φυσικῶν ἐρεῖς δὲ καὶ τοῖς παρατετηρημένοις (cf. etiam supra pag. 307), quam sententiam Hervetus Latine non reddidit. quod vestigium confirmatur etiam alio loco. nam 330,5sqq apud Hervetum legimus: "est quispiam pervicax, asper, et qui non facile morem gerit, opus habet flagris". omittuntur non modo verba, quae in codicibus stirpis β_2 frustra quaeruntur, sed etiam alia textus corruptela, quae erat inventa ad sensum lacuna depravatum sanandum, interpretatione Latina repetitur, nam ἀπειθὴς pro εὐπειθὴς atque ἀνάγωγος pro εὐάγωγος a Herveto Latine redditur, quas varias lectiones in codicibus Matr. 2728, Par. 588, Par. suppl. 249, Par. Inst. 2 invenimus (cf. etiam supra pag. 307). tamen Parisinos codices Herveti exemplaria non fuisse puto, propterea quod et lacunae codicum Par. 588 et Par. suppl. 249 in versione Latina non inveniuntur et varia lectio 328,16 ἄλυκτον pro ἄληκτον, quam in codice Par. Inst. 2 legimus, non in fonte Herveti scripta erat. legimus enim versionem verbi ἄληκτον "qui numquam desinet". ita aufugiendum nobis esse ad codicem Matr. 2728 puto, si fontem Graecum Latinae Herveti versionis quaerimus.

In libro a Helen Brown Wicher de Gregorio Nysseno Washington 1984 scripto, qui catalogum translationum commentariorumque operum Gregorii continet, duae versiones Latinae ab interpretibus anonymis factae (pag. 203–204) indicantur, quae numquam editae sunt. quarum unam invenimus in codice Vat. lat. 6176, fol. 107–111, alteram, quae partem orationis nostrae inter lineas textus Graeci, qui fluxit ex editione Parisiis 1550 facta, transfert in Latinum, invenimus in codice manuscripto, qui hodie Bayeux (Bibliothèque Municipale, ml $2n^0$ 4) invenitur.

Sequitur conspectus graphice viam editionis Graecae versionumque Latinarum illustrans:

ADVERSUS EOS QUI CASTIGATIONES AEGRE FERUNT

EDIDIT

DÖRTE TESKE

CONSPECTUS SIGLORUM

A Venetus Marcianus gr. 68 membr. saec. XII
F Parisinus gr. 1268 membr. saec. XII
L Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12 chart. saec. XVI
P Vaticanus Pii II gr. 4 membr. saec. XI
Q Taurinensis gr. C I 11 bomb. saec. XIV
S Vaticanus gr. 1907 chart. saec. XII
(Z) Vaticanus gr. 1433 membr. saec. XIII (pro S ubi deficit)
v textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΧΘΟΜΕΝΟΥΣ ΤΑΙΣ ΕΠΙΤΙΜΗΣΕΣΙ

308 M. Θεῖον ἀληθῶς καὶ ἱερὸν χρῆμα ὁ λόγος, τοῦ θεοῦ κτῆμα ἐξαίρετον, οὐκ ἄλλοθεν προσγενόμενον ἀλλὰ συγκεκραμένον τῇ φύσει, ἀνθρώπῳ δῶρον τιμιώτατον παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος εἰς αὐτὸν ἐλθόν. διὸ καὶ καθ' ὁμοίωσιν θεοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. τούτῳ γοῦν ἔχει καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῷα τὴν διαφορὰν καὶ τῷ θεοειδεῖ πλεονεκτήματι ἰδιαζόντως χαρακτερίζεται σφόδρα τοῖς ἄλλοις πολλὴν ἔχων τὴν κοινωνίαν πρὸς τὰ βοσκήματα. ὀφθαλμῶν γὰρ τύπος καὶ σαρκῶν διάπλασις τῶν τε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ τῶν ἐν γαστρὶ κρυπτομένων οὐ σεμνύνει τὸν ἄνθρωπον, ἐπειδὴ καὶ ἐν χερσαίοις καὶ ἐνύδροις καὶ πτηνοῖς καὶ πᾶσιν ἁπλῶς ζῴοις ἡ ἐκείνων μετουσία βλέπεται. τοῦτο δὲ ἡγεμόνα τῶν πάντων ποιεῖ καὶ μακαριστὸν ἀποδείκνυσιν, ὅπερ θεὸς ἔχων πλουσίως ὀλίγον ἡμῖν ἐχαρίσατο, ἵνα πρῶτον ἐκεῖνον βλέπωμεν καὶ γνωρίζωμεν λόγον τοῦ λόγου δοτῆρα καὶ λατρεύωμεν τῷ οὕτως ἡμᾶς καλῶς τῇ ἰδίᾳ κατακοσμήσαντι χάριτι. διὰ λόγου ἰσχύομεν τῶν ἰσχυρῶν πλέον ἀσθενεῖς ὄντες τὸ σῶμα καὶ πάντα δουλούμεθα καὶ ταῖς ἡμετέραις ὑπηρετεῖσθαι χρείαις κελεύομεν. οὕτω ταύρους δαμάζομεν καὶ ὑπάγομεν τῷ ζυγῷ καὶ γῆν ἀρότροις ἀνατέμνειν παρασκευάζομεν καὶ ἵππον ταχὺν τοῖς ψαλίοις κατάγχοντες ἔχομεν

6–7 cf Iac 3,9; Gen 1,26sqq

Titulus ante Γρηγορίου add τοῦ ἁγιωτάτου L Γρηγορίου – Νύσσης: τοῦ αὐτοῦ AFQP om S

AFLPQS 3 τοῦ om FLPv 5 ἀνθρώπου ALS 6 ἐλθὼν AL κατὰ ὁμοίωσιν ALS 16 ὁ ante θεὸς add LS 17–18 γνωρίζομεν A 18 λόγον: λόγῳ S ante τοῦ add τὸν S λατρεύομεν A τῷ: τὸ A 19 κατακοσμήσαντα Q λόγοις FQ λόγον AP λόγους v 22 κελευόμεθα Q 24 ψελλίοις A ψελίοις S

εὐπειθῆ καὶ τὸν βραδὺν ὄνον τοῖς ῥοπάλοις ἐπείγοντες ποιοῦμεν ὀξύτερον καὶ τὰς σκληρὰς ἡμιόνους ὀχήματα ἕλκειν καὶ ἀχθοφορεῖν ἀναγκάζομεν· ἐλεφάντων δὲ τὴν ἐκκεχυμένην πολυσαρκίαν καὶ καμήλων τὸ μέγεθος εὐμηχάνως πρὸς τὸ δοκοῦν μεταχειριζόμεθα. ἐντεῦθεν καὶ βυθοὺς περαιούμεθα καὶ μικρῷ ξύλῳ διὰ κυβερνητικῆς τὰ ἄφατα τῶν πελαγῶν ἐφοδεύομεν καὶ τῆς πορείας ἐκείνης οὐκ ἔχοντες σύμβολα, ὅταν γῆν ἀποκρύψωμεν, τοῖς κατ' οὐρανὸν σημείοις ἀσφαλῶς ὁδηγούμεθα, καὶ ὁδηγεῖ τὸν ναύτην ὡς τοὺς μάγους ἀστήρ. οὐρανοῦ δὲ πλάτη καὶ σχήματα ἐξευρέθη καὶ πλῆθος ἀστέρων καὶ ὅπως ἕκαστος μεγέθους ἔχει καὶ διαστήματος πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τῆς σελήνης σημείωσις καὶ τί πάσχων ὁ ἥλιος κατά τινας χρόνους τὴν ἀκτῖνα καλύπτεται· ἤδη δὲ καὶ κατὰ γῆς κινουμένης φιλοσοφοῦμεν καὶ λέγειν θέλομεν, ὅπως λυομένη τῶν φυσικῶν ἐρεισμάτων αὐτή τε ἀναβράσσεται καὶ τοὺς ἐποίκους μετὰ τῶν ἐπικειμένων κλονεῖ. συμβόλοις δὲ τοῖς παρατετηρημένοις καὶ αὐχμοὺς
309 M. προθεωροῦμεν καὶ ἐπομβρίας προμαντευόμεθα, καὶ τοῖς ἐκ γῆς φυομένοις τὸν λόγον προσάγοντες τὰς φύσεις τῶν βοτανῶν ἐξετάζομεν καὶ τὴν μὲν τῷ τραυματίᾳ σωτήριον ἀποφαίνομεν, ἄλλην ἐπιτήδειον πρὸς ὕπνον τῷ μὴ καθεύδοντι, ἑτέραν ἥπατος ἰατικὴν καὶ ἄλλην τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ σπληνὸς καταστέλλουσαν. ἐῶ τὰς ἐπιστήμας, ἀφίημι τὰς τέχνας τὰς ἀναγκαίας, τὰς πρὸς τρυφήν, πᾶσαν τὴν ποικίλην τῶν ἐπιτηδευμάτων περίοδον.

10 cf Matth 2,9

A F L P Q S 6 βάθος v 10 τῷ ναύτῃ Q 11 πλάσις ALPS 12–13 πρὸς τοὺς ἄλλους om FQv 13 καὶ τῆς σελήνης om P ἡμείωσις AS 15 φιλοσοφῶμεν A καὶ λέγειν θέλομεν om FQv 19 παραθεωροῦμεν FQv 25 τροφὴν v

Τὸ δὲ τοιοῦτον ζῷον τὸ σοφὸν τὸ πρακτικὸν τὸ δραστήριον τὸ μνημονικὸν τὸ ἐνταῦθα ὂν καὶ τὰ ἀλλαχοῦ βλέπον διὰ τὸ ποικίλαις ἡδοναῖς καὶ διαφόροις πάθεσι περιέλκεσθαι ἑνὸς ὀλιγώρως ἔχει τῆς ἀληθοῦς ζωῆς καὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας. καὶ ὁ προβλέπων τροπὰς ἀέρων τὴν ἀνάστασιν οὐχ ὁρᾷς· ὁ τὰς μεταβολὰς τῶν ἐνιαυτῶν εἰδὼς τὴν μεταβολὴν οὐ βλέπεις τοῦ βίου· ὁ τὸν ἴδιον δοῦλον ἀπαιτῶν τὰς εὐθύνας ὧν διαπράττεται τοῦ σοῦ κριτοῦ καὶ κυρίου τῆς ἐξουσίας καταφρονεῖς. ταῦτα οὐκ ἔστι τοῦ λογικοῦ, ἀλλ' εἰς μωρίαν τὸ λογικὸν παρατρέποντος. δικαιοσύνην οὐκ ἀσκεῖς, τὴν ἀρετὴν οὐ μανθάνεις, εὐχῆς ἀμελεῖς. καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ἡ χθιζὴ ἡμέρα· ποίοις γὰρ ὀφθαλμοῖς τὴν κυριακὴν ὁρᾷς ὁ ἀτιμάσας τὸ σάββατον; ἢ οὐκ οἶδας ὡς ἀδελφαὶ αὗται αἱ ἡμέραι; κἂν εἰς τὴν ἑτέραν ἐξυβρίσῃς, τῇ ἑτέρᾳ προσκρούεις; ἔχων νοῦν καὶ λόγον οὐ προορᾷς τὸ πρέπον καὶ συμφέρον, οὐδὲ ἐμμελῶς ποιῇ τῆς σαυτοῦ ἀθανασίας τὴν ἐπιμέλειαν, οὐδὲ διασκέπτῃ τὴν σαυτοῦ φύσιν ὅστις εἶ καὶ τί γενέσθαι δύνασαι· γαστρὶ δὲ καὶ λαγνείαις καὶ ἀργίᾳ καὶ ὕπνῳ τοῦ θεοῦ καὶ εὐεργέτου προδίδως τὸ δῶρον, ἵνα σοι ἀχρεῖον καὶ ἀνωφελὲς καὶ μάταιον γένηται. αἴσχιστον τοῦτο καὶ νηπίας φρενὸς καὶ τῆς ἐπαχθοῦς κατηγορίας ἄξιον.

Ἧττον δὲ ἂν ἦν κακόν, εἰ μὴ νοοῦντες οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν τὸ συμφέρον ἄλλου γοῦν εἰσηγουμένου καὶ διδάσκοντος τὸ χρήσιμον ἐπειθόμεθα. τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τοῖς διδασκάλοις ἀχθόμεθα καὶ χαλεπῶς αὐτῶν τὴν νουθεσίαν φέρομεν καὶ ταῖς συμβουλαῖς

A F L P Q S 3 βλέπων AQ post βλέπον add ὡς ὁ θεὸς AS τὸ διὰ Q 4 ὀλιγόρως A 5 ante καὶ add ἢ Q 13 ἀτιμάζων P 15 ἐξυβρίσῃ AS (add τις ante ἐξυβρίσῃ S) προσκρούει AS 17 ποεῖ Q 25–26 καὶ διδάσκοντος om FQv 26 ἐπιθώμεθα A οὐχ om P

βαρυνόμεθα. ναυτιῶμεν δὲ πρὸς τὴν παιδείαν τῶν καλῶν ὡς οἱ κακόσιτοι τῶν ἀρρώστων πρὸς τὰ ὄψα τὰ παρὰ τῶν ἰατρῶν αὐτοῖς ὀρεγόμενα. κἂν ἐπίπληξις γένηται, χαλεπαίνομεν· κἂν τραχυτέρου ἀκούσωμεν ῥήματος, δυσανασχετοῦμεν· κἂν ἀποκλεισθῶσιν ἡμῖν ἀφορισμῷ αἱ θύραι τῆς ἐκκλησίας, βλασφημοῦμεν. οὗτος δὲ οὐκ ἔστι μανθανόντων τρόπος οὐδὲ ὑπακοὴ μαθητῶν, ἀλλὰ στασιαστῶν καὶ μαχομένων φιλονεικία. παιδίου γὰρ τάξιν ὁ μαθητὴς ἐπέχειν ὀφείλει, ὃς τέχνης ἢ ἐπιστήμης ἐπιθυμήσει μιᾶς τῶν ἔξωθεν· ὁ δὲ εὐσέβειαν ἀσκούμενος μετὰ πλείονος τῆς προσθήκης εἶναι βρέφος ὀφείλει· ἐπειδὴ καὶ ὁ κύριος ἐκείνην τὴν ἡλικίαν ὡς εὐπειθῆ τοῖς παρ' ἑαυτοῦ ἐπαίνοις ἐσέμνυνε. τὸ παιδίον τοίνυν οὐκ ἐκβαίνει τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰς γραμμὰς ἅσπερ ἂν ὁ διδάσκαλος τῷ κηρῷ ἐνσημήνηται, οὐδὲ στοιχεῖα καινοτομεῖ ὑπ' ἐξουσίας ἐμπλήκτου νεωτερίζον περὶ τὰ γράμματα· ἀλλὰ πρώτην μὲν τῇ γραφίδι τοῖς τοῦ διδασκάλου τύποις ἐνασκεῖ τὴν χεῖρα, ὀνόματα δὲ οὐκ ἄλλα τοῖς στοιχείοις ἐπι-
312 M. λέγει, ἀλλ' ἅπερ ἤκουσε· παντὶ δὲ τρόπῳ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ μιμεῖται τοῦ καθηγητοῦ τὴν παράδοσιν. ἂν δὲ που καὶ ῥαθυμῆσαν ἀποτυμπανισθῇ τῷ σκύτει, οὐ θρασύνεται τῇ πληγῇ οὐδὲ τὰς δέλτους τῷ διδασκάλῳ περιρρῆξαν ἀποφοιτᾷ, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον τῇ ἀλγηδόνι πικρὸν ἐπιστάξαν τὸ δάκρυον ἔχεται τῶν μαθημάτων καὶ συντονώτερον περὶ τὴν μελέτην, οὐκ ἀμελέστερον γίνεται·

13sqq cf GNO IX Benef 94,1–16

AFLPQS 2 τὰ alt om AS 3 ὀρεγόμεθα A 5 κἂν: καὶ A 7 μαθητῶν: μαθημάτων L 9 ὃς: καὶ AL (corr in marg) κἂν PS 9–10 ἐπιθυμήσῃ PS 13 ἐσέμνυνεν AP ἐμβαίνει Fv 15 ὑπ': ἀπ' S 15–16 ὑπ' ἐξουσίας: ἅπαξ οὐσίας A 16 νεωτερίζων Q 17 τύποις om Q 19 ἤκουσεν P 22 διὰ τὴν πληγὴν ALPS 22–23 περιρῆξαν AQ 24 ἐπιστάξας FQ τὸ om L 25 ante οὐκ add ἀλλ' FQv

ἄλλοτε πάλιν ὀλιγωρήσας ὡς νέος κελεύεται μένειν ἀπόσιτος καὶ τῷ λιμῷ τὴν ῥαθυμίαν καταδικάζεται, παραμένει δὲ τῷ διδασκαλείῳ καὶ μόνος τῶν ἄλλων παίδων ἀναχωρησάντων ἐπ' ἄριστον τηρῶν τὸ πρόσταγμα σὺν εὐλαβείᾳ πολλῇ.

Ὁ Χριστιανὸς δὲ οὐχ οὕτως ὁ ἀκούσας, Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὅταν αὐστηρότερον ἴδῃ τὸν ἱερέα σχήματι καὶ φωνῇ διορθούμενον τὸ πλημμέλημα προφανῶς ἀντιλέγει καὶ ὑπ' ὀδόντα γογγύζει καὶ περινοστῶν τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ ἄμφοδα λοιδορεῖται. κἂν τῆς ἐκκλησίας ἀποκλεισθῇ, καταφρονεῖ τῆς εὐχῆς ἀπροσποιήτως τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μυστηρίων ἀποτεμνόμενος· ἢ τυχὸν οὐδὲ ὑποβληθεὶς ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ ἑαυτὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπάγει διὰ τὴν ὀργὴν τὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν θεὸν καὶ δεσπότην ἀποστρεφόμενος. λεκτέον δὲ τῷ τοιούτῳ τὸ πρὸς Παῦλον λεχθέν, ἡνίκα ἔτι Σαῦλος ἐτύγχανε· Σκληρόν σοι, ἄνθρωπε, πρὸς κέντρα λακτίζειν. εἴτε ἀπὸ σαυτοῦ τὸν θεὸν ἀφῆκας, λόγισαι ὅτι ὁ τοῦ ἡλίου χωριζόμενος ἐν σκότῳ καὶ ζόφῳ διάγει τὸν βίον· εἴτε ἀπεβλήθης τῶν εὐχῶν ὡς ἀνάξιος, ἀνακάλεσαι τῇ μετανοίᾳ τὴν πρώτην κατάστασιν.

Οὐδὲν ψεῦδος εὐαγγελίοις ἐγγέγραπται, οὐδὲ πρόρρησις τοῦ Χριστοῦ ἐσφαλμένην ἔχει τὴν ἔκβασιν. διὰ Πέτρου ἔδωκε τοῖς ἐπισκόποις τὴν κλεῖδα τῶν ἐπουρανίων τιμῶν· γίνωσκε ὅτι λυθεὶς λέλυσαι καὶ δεθεὶς τοῖς

6–8 Matth 18,3 18 Act 9,4 (app.crit.); 26,14 24–26 cf Matth 16,19

AFLPQS 3 διδασκαλίῳ A 4 ἀναχωρισάντων A ἐπαναχωρησάντων P 4–5 πρόσταγμα: πρᾶγμα A 6 ἐάν: ἂν FLPv 8 εἴδη A 14 τῇ om P 18 ἐτύγχανεν AP ὦ ante ἄνθρωπε add S 19 σεαυτοῦ APS 20 σκότει v 21 εἴτ' L 23 ἐν εὐαγγελίοις γέγραπται FQv 25 ἔδωκεν A

ἀοράτοις δεσμοῖς κατασφίγγῃ. εἰ ὀφθαλμοὺς εἶχες πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἔδειξα ἄν σοι τῷ ἀφωρισμένῳ σχῆμα κατακεκριμένου, βαρυτάτοις δεσμοῖς τὸν αὐχένα πιεζομένου, οὐδὲν τῶν μελῶν ἐλεύθερον ἢ ἄνετον ἔχοντος. καὶ εἴθε τῷ βίῳ ἡ τιμωρία περιωρίζετο· νυνὶ δὲ ἂν ἀνθρώπινόν τι συμβῇ καὶ ἀθρόον παραστῇ ἡ τελευτὴ ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, γίνωσκε κεκλεῖσθαί σοι τὰ ἐκεῖ. ἐπιμελεῖς εἰσι καὶ μὴ παιζόμενοι οἱ τῆς βασιλείας θυρωροί, ὁρῶσι τὴν ψυχὴν τὰ τοῦ ἀφορισμοῦ φέρουσαν σύμβολα. ὥς τινα τῶν ἐκ δεσμωτηρίου τῇ κόμῃ καὶ τῷ ῥύπῳ κατηγορούμενον ἀπελαύνουσιν αὐτὴν τῆς ἐπὶ τὰ καλὰ φερούσης ὁδοῦ, οὐ συγχωρήσουσιν ἰδεῖν τάγμα δικαίων καὶ ἀγγελικὴν εὐφροσύνην. ἡ δὲ ἀθλία τότε πολλὰ τῆς ἀβουλίας ἑαυτὴν καταμεμφομένη οἰμώζουσα δὲ καὶ ὀδυρομένη καὶ στένουσα καὶ σκυθρωπῷ τινι τόπῳ οἷον γωνίᾳ προσερριμένη διατελέσει τὸν ἄληκτον ὀδυρμὸν καὶ ἀπαραμύθητον εἰς αἰῶνας ἐκτείνουσα. Μὴ γίνεσθε, φησίν, ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις· ἐν
313 M. κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξαι. τὸν σκληρὸν ὁ ψαλμὸς ἀπαλύνων ταῦτά φησι καὶ οἷον ἐλαίῳ ἐκμαλάσσων ταῖς παραινέσεσι. κάμψον οὖν τὸν αὐχένα, εἶξον ὡς ζυγῷ τοῖς προστάγμασι· τὸ σκληρὸν ἀπορρήγνυται, τὸ εἶκον καὶ καμπτόμενον ὀρθοῦται. καὶ διδάσκει σε τοῦτο ἡ ἐπὶ τοῖς φυτοῖς πεῖρα. μὴ τὸν χαλινὸν ἐνδακὼν ὁρμήσῃς ἐπὶ τὸν κρημνὸν ἢ τὸ βάραθρον, ἀλλὰ περιαχθεὶς τὸν αὐχένα τῇ χειρὶ τοῦ ἀναβάτου ἐπὶ τὴν σῴζουσαν ὁδὸν κατευθύνθητι· ὅταν ἐπιτίμησιν δέξῃ, εἰπὲ ἀπὸ εὐλαβοῦς ψυχῆς τὸ Δαβιτικόν· Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. μὴ ἐπισκοπικῆς αὐθαδείας εἶναι τὸν ἀφορισμὸν νομίσῃς· πατρῷος ὁ νόμος, παλαιὸς τῆς ἐκκλησίας κανὼν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀρξάμενος καὶ κρατυνθεὶς ἐν τῇ χάριτι. θεώρησον τὸν ἅγιον Παῦλον δι' ἐπιστολῶν τὰς ἀποφάσεις τοῦ ἀφορισμοῦ κατὰ τῶν ὑπευθύνων ἐκπέμποντα καὶ τὸν Κορίνθιον νεανίσκον τῷ τοιούτῳ ἰατρεύοντα φαρμάκῳ τὸν τῇ μητρυιᾷ σατανικῶς ἐπιμανέντα· Ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. οὐ γάρ εἰσιν αἱ ῥίζαι τῆς παιδείας γλυκεῖαι ἀλλὰ πικραί, καρπὸν δὲ εἰς ὕστερον βλαστάνουσι κηρίων ἡδύτερον. καὶ διὰ τοῦτο χρεία τῷ μὲν ἀσκουμένῳ τοῦ μοχθεῖν, τῷ δὲ ἀσκοῦντι καὶ πληγῆς καὶ τραχύτητος. καὶ τῷ μὲν Μωσαϊκῷ νόμῳ μέχρι τοῦ νῦν αἱ τέσσαρες δεκάδες αἱ νομικαὶ τῶν πληγῶν παραμένουσιν, τῷ εὐαγγελικῷ δὲ βίῳ, ἐπειδὴ πάντων ὁ λόγος ἐστί, καὶ ἔλεος καὶ ῥάβδος καὶ παράκλησις καὶ πληγή. οὐ γὰρ τύπτομέν σε ὡς οἰκέτην, ἀλλὰ παιδεύομεν ὡς ἐλεύθερον· σοὶ γὰρ ἐκ τῆς Σάρρας τῆς ἐλευθέρας τὸ γένος, οὐκ ἐκ τῆς Ἄγαρ τῆς δούλης. αἰδούμεθά σε ὡς υἱὸν τῆς ἐλευθέρας, οὐκ ἀτιμάζομεν ὡς γέννημα τῆς παιδίσκης. διὰ τοῦτο ταῖς ἐλευθερίοις ἐπιτιμήσεσι λυποῦμέν σε πλημμελοῦντα οὐ σῶμα ξαίνοντες

6–7 cf I Thess 5,2 17–19 Ps 31,9 24 cf Plat Phaidr 254 D

AFLPQS 1 πρὸς: περὶ S 5 περιορίζετο Q νυνὶ δὲ ἂν: νῦν εἰ δὲ AQS 7 ante τὰ add καὶ S 10 τινα τοῦ δεσμωτηρίου FQv 12 τὰ τάγματα v τάγματα FQ 14 ἑαυτῆς AS 15 ὀδυρωμένη A οἱονεὶ AS 16 γωνίαν L γονίᾳ Q προσερριμένην A 17 ἐκτίνουσα AFLv γίνεσθαι PQ 18 οἷς – σύνεσις om ALPS 19 κιμῷ A ἄγξαις SQ ἄγξεις Fv 20 φησιν P 21 παραινέσεσιν A 23 ἀνορθοῦται LS 25 ὁρμήσῃς: ὁρμίσις Q

3–4 Ps 118,71 9–11 cf I Cor 5,1sqq 11–12 Prov 3,12; Hebr 12,6 21sqq cf Gen 16,1sqq; Gal 4,31

AFLPQS 2 ἀπὸ: ὑπὸ LP ἂν ὁ A 12 πάντα om AFLQSv 14 βλαστάνουσιν AP 17 μέχρις νῦν AL μέχρι νῦν PS μέχρι τοῦ νῦν post δεκάδες coll Q μέχρι νῦν post δεκάδες scr Fv 18 ante τῷ add οὐ FLPQv 19 πάντα ALPS ἐστίν A ἔλαιον AS ἔλεον FPQ 21 post παιδεύομεν add σε FQv σὺ APQS 24–25 ἐπιτιμήσεσιν A 25 ξένοντες AL

ἀλλὰ ψυχὴν ἀνιῶντες. ἂν δὲ καὶ τούτου φειδώμεθα, πῶς σε παιδεύσομεν; δυσμεταχείριστός ἐστιν ὁ διδασκαλικὸς λόγος καὶ ἡ ἀγωγὴ τῆς ἀρετῆς καὶ ποικίλην ἐπιζητεῖ τὴν τῆς ἐπιστασίας οἰκονομίαν τοῖς ὑποκειμένοις ἤθεσιν ἑαυτὴν προσαρμόζουσα. ἔστι τις εὐπειθὴς καὶ τὴν γνώμην εὐάγωγος· τούτῳ ὁ πρᾶος καὶ ἁπαλὸς ἁρμόζει λόγος. ἄλλος σκληρὸς καὶ ἀνάγωγος· μαστίγων χρῄζει. τί οὖν ποιήσομεν, ἐπειδὴ ῥάβδους οὐ μεταχειριζόμεθα; καταλείψομεν αὐτὸν ἀπρονόητον; οὐχ οὕτως. ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λόγον μεταρρυθμίσομεν εἰς ἄλλο σχῆμα τῇ ὑποκειμένῃ χρείᾳ κατάλληλον· καὶ ὥσπερ τὰ ὄψα τῇ μικρᾷ προσχρήσει τῶν ἀρτυμάτων πρὸς τὰς ἐναντίας ποιότητας διαμείβεται ἀπὸ τοῦ στύφοντος εἰς τὸ γλυκὺ καὶ ἀπὸ τοῦ γλυκέος εἰς τὸ στῦφον μεταβαλλόμενα, οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος τῇ προσθήκῃ τῶν σχημάτων πρὸς διαφόρους χρείας μετατυποῦται, ἵν' ἐπινοηθῇ ἑκάστου τὸ τρόφιμον.

Μὴ οὖν ἐν ταῖς γωνίαις μου καταλάλει τραχὺ ὀνομάζων τὸ διδασκαλικόν, μηδὲ τοὺς κοινωνοὺς τῶν σεαυτοῦ ἁμαρτημάτων κοινωνοὺς τῶν κατ' ἐμοῦ ποιούμενος
316 M. μέμψεων καθέζου κρίνων ἐπίσκοπον μετὰ τοῦ συνεδρίου τῆς ματαιότητος. ἐγὼ δὲ οὐ ταραχθήσομαι τὴν ψυχὴν ὡς καινόν τι πάσχων, εἰ ἄχθονταί μου τῶν μαθητῶν οἱ σκληρότεροι. πάθος γάρ ἐστι τοῦτο ἀνθρώπινον ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος τῷ βίῳ παρακολουθοῦν· καὶ βαρὺς μὲν ὁ ἄρχων ὡς ἐπὶ πᾶν τοῖς ἀρχομένοις, τοῖς δὲ μιαροῖς καὶ παρανόμοις

AFLPQS post συνεδρίου (20) adhibui AFLPQS(Z) 1 ἀνιόντες A φειδόμεθα AQ 2 παιδεύσωμεν AP διδάσκαλος L 7 χρήζων LPS χρίζων A 8 ποιήσωμεν A ῥάβδον AS μεταχειριζόμεα L 10 λόγῳ FQv μεταρυθμίσωμεν APS μεταρυθμίσομεν Q τῇ om v 11–12 προσθέσει v 13 ἀπὸ: ὑπὸ Q 14 γλυκέως A μεταβαλλόμενος A οὕτω S 16 ἵνα ALPS 17 ἀγωνίαις AQ 18–19 σεαυτοῦ: σῶν AFLQS om v 19 ποιουμένους A 20 καθέζῃ FQv 21 παραχθήσομαι Fv ὡς om FQv 22 μοι PS 24 παρακόλουθον Fv παρακολουθῶν Q

καὶ μίσους ἄξιος· λυπεῖ γὰρ τὴν ἁμαρτίαν κωλύων· καί με τοῦτο μετὰ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων ἱκανῶς καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία διδάσκει. τίς κρείττων ποιμὴν Μωϋσέως; τίς δὲ ἄρχων ἐμμελὴς οὕτως καὶ ἤπιος πάντα γινόμενος τῷ λαῷ, τροφεύς, στρατηγός, ἱερεύς, αὐτοπατήρ, ἐν πολέμοις σῴζων, ἐν ἐρήμῳ ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα χορηγῶν ἀγαθά, δικάζων ἐμμελῶς, ἀπλανῶς ὁδηγῶν; καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις κατεστασιάσθη ὡς ἀδικῶν, ὑβρίσθη ὡς βλάπτων, κατεγογγύσθη ὡς οἱ κλέπτοντες καὶ νοσφιζόμενοι, ἐβλασφημήθη ὡς ἀνεπιστήμων στρατηγὸς καὶ προστάτης οὐκ ἀγαθός, ἐκινδύνευσε καὶ αὐτῆς τῆς ἱερωσύνης ἀπελαθῆναι, ἡνίκα Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν καὶ οἱ υἱοὶ Κορὲ δῆμον στασιώδη μεθ' ἑαυτῶν τοῦ λαοῦ ἀπορρήξαντες βέβηλοι τῶν ἁγίων ἱερεῖς ἐφιλονείκουν εἶναι καὶ τὰς θυμιατρίδας μετεχειρίζοντο καὶ ὅσον οὐδέπω τῶν ἁγίων ἥπτοντο καὶ τὸ πῦρ ἀνῆπτον τὸ μυστικόν, ὃ πρὸ τοῦ θυμιάματος τοὺς θυμιῶντας κατέφλεξε. καὶ τοσοῦτόν γέ ἐστιν εὐπρόσκρουστον προστασία λαοῦ καὶ τὸ διδασκαλικὸν ἐπιτήδευμα, ὥστε οὐδὲ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Μωϋσέως ἐφείσαντο· ἀλλὰ καὶ ἡ Μαρία κατελάλει, καὶ Ἀαρὼν ἐλοιδόρει, καὶ τὸ φορτικὸν τῆς ἀρχῆς τὴν φυσικὴν παρώξυνεν εὔνοιαν καὶ τοὺς οἰκειοτάτους τῷ πολυμόχθῳ ἀνδρὶ ἐπανέστησεν. ἀλλ' οὐδὲν παρὰ τοῦτο· ὁ μὲν γὰρ ἦν Μωϋσῆς καὶ οὐδὲν ἑαυτοῦ χείρων ἐγένετο, οἱ δὲ τῶν εἰς τὸν ἡγεμόνα πλημμελημάτων παρὰ θεοῦ τὰς

6 cf Homer Od ι 109 12sqq cf Num 16,1sqq 20sqq cf Num 12,1sqq

AFLPQS(Z) 4 οὕτω v 6 ἀνήρωτα A 7 ἀγαθὰ χορηγῶν ALPS 7–8 καὶ – τούτοις: καίτοι ἐπὶ τούτων v 8 τὰ: τί S τούτοις: τούτων F 12 οἱ om AFLSv 13 ἑαυτὸν A 15 θυμιατηρίδας A θυμιατιρίδας Z 17 κατέφλεξεν ALP 18 εὐπρόκρουστον Q εὐπρόσκρουστος A 20 ἡ om v 23 περὶ v 24 χεῖρον APQ 25 τῶν: τὸν A

δίκας καὶ ἀπητήθησαν καὶ ἀπέτισαν. τί οἱ μετὰ τοῦτον; οὐχ Ἡσαΐας τὴν εὐσέβειαν διδάσκων ἐπρίσθη; οὐχ Ἱερεμίας τὴν εἰδωλολατρείαν ἀποκηρύττων κατεβοήθη, καὶ λάκκοι αὐτὸν καὶ τιμωρίαι καταρρακτῶν διεδέξαντο; οὐ Ζαχαρίας μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐπολεμήθη καὶ ἐφονεύθη; ὁ κύριος ἡμῶν αὐτὸς οὐ παρὰ τῶν προβάτων, ὁ ποιμήν, ἐσφάγη; οὐ παρὰ τῶν παιδευομένων μισηθεὶς ἐσταυρώθη; τί Παῦλον τῆς κεφαλῆς ἀπέτεμεν; τί Πέτρον ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὕψωσεν; τί τοὺς καθ' ἕκαστον τῶν μαθητῶν ταῖς ποικίλαις τιμωρίαις παρέδωκεν; οὐ τὸ κωλύειν τὴν ἁμαρτίαν καὶ παιδεύειν δικαιοσύνην; ἀεὶ γὰρ ἐχθροὶ τῶν ἐλεγχομένων μαθητῶν οἱ τῆς ἀληθείας φίλοι τε καὶ διδάσκαλοι. ἡμεῖς δὲ οὐδέπω ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐρραπίσθημεν, οὐδέπω τῇ σαρκὶ τὸν κίνδυνον ἐδεξάμεθα. καὶ τί μέγα ἂν γογγυσθῶμεν οἱ τοῦ σταυρωθέντος διάκονοι; ὡς πατὴρ ἢ μήτηρ δέχομαί σου τὰς σκληρότητας καὶ τοὺς παροξυσμούς.

2 cf Hebr 11,37; Mart Is 5,11–14; 4–5 cf Ier 20,2; 45,6 5–6 cf Matth 23,35

AFLPQS(Z) post διδάσκων (2) adhibui iterum AFLPQS
1 ἀπέτισαν: ἀπήτησαν AP 2 οὐκ Ἡσαΐας A ἐπρίσθη om A ἐπρήσθη Q οὐχ alt: οὐχὶ A οὐχὴ L 3 εἰδωλολατρίαν P 4 καταράκτων AQ 6 ante αὐτὸς add ὁ v περὶ v 7 ὁ ποιμήν om Q περὶ v 9 ἀπέτεμε Fv ὕψωσε Fv 10 τῶν om Q 11 τῷ A 14 ἐραπίσθημεν FQ 17 τοὺς om v

ADVERSUS EOS QUI BAPTISMUM DIFFERUNT

EDIDIT

HILDA POLACK

1. CONSPECTUS CODICUM

Athous Lavras B 116, fol. 177v–181v, membr. saec. XIV
Athous Vatopediu 128, fol. 374–379v, membr. saec. XIV
L **Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12**, fol. 211v–217, chart. saec. XVI
Mediolanensis Ambrosianus gr. Q 14 sup, fol. 230–237v, chart. annis 1487–1489 scriptus
Monacensis gr. 47, fol. 204–209v, chart. anno 1551 scriptus
Parisinus suppl. gr. 399, fol. 81–86v, chart. inter annos 1590 et 1606 scriptus
Vaticanus gr. 445, fol. 26–29, chart. saec. XVI
Vaticanus gr. 1433, fol. 117v–122, membr. saec. XIII
S **Vaticanus gr. 1907,** fol. 292v–293, chart. saec. XII
P **Vaticanus Pii II gr. 4,** fol. 61–68v, membr. saec. XI
A **Venetus Marcianus gr. 68,** fol. 228v–236, membr. saec. XII

2. PRAEFATIO

Adversus eos qui baptismum differunt sermonem qui tradunt codices sicut mihi catalogos perscrutanti innotuerunt numero sunt undecim, quos omnes (aut in situ aut lucis ope depictos) inspicere et recensere mihi licuit. codices sunt omnes unius classis familiaeque. ad textum constituendum quattuor solum codices adhiberi possunt, qui non ab alio libro usque ad nostram aetatem conser-
P vato pendent: Vaticanus Pii II gr. 4 (= P), Lugdunensis
L A Batavorum Gronovianus 12 (= L), Venetus Marcianus
S gr. 68 (= A), Vaticanus gr. 1907 (= S).

Codices A et S ex uno fonte fluxisse, ut iam W. Jaeger VIII 1 p. 8sq demonstravit, et mendis textus sermonis nostri vel variis lectionibus probatur:
359,16 λάβε: μάθε AS
360,3 ἐνστάσεις: ἔνστασις A ἔντασις S
366,26 βουκολοῦντες: ἀποβουκολοῦντες AS
370,25 ἀδελφὴν ἑαυτῆς: ἐλπίδα ἑαυτῆς A ἀδελφὴν ἑαυτῆς ἐλπίδα S
omisit uterque: 367,12 τὸ; 368,2 καὶ; 369,19 καὶ. graviora solum laudavi; de mendis levissimis, quae ad orthographiam pertinent, vide apparatum criticum (358,9; 362,2 362,27–28; 363,21; 364,8; ; 370,6).

Codices P et L neque inter se communibus erroribus coniuncti sunt neque alter contra alterum facit cum exemplari codicum S et A. quia autem quaedam menda (358,19; 359,15; 360,19; 362,26; 365,15; 365,17; 368,23 – de quibus latius fusiusque agemus infra pag. 344sqq) cum in exemplari librorum A et S tum in codicibus P et L inveniuntur, libri P et L et exemplar codicum A et S ad unum fontem (α) redire videntur.

De codice P

P Fonti illi aetate proximus est codex Vaticanus Pii II gr. 4, de quo iam saepe editores huius editionis egerunt,

qui omnes laudant virtutem librarii, qui codicem nitidissime exaravit et magna cum diligentia textum exemplaris sui servavit. paucis locis solum peccavit:

omisit 369,6 verba ἐπιθυμήσατε – ἀδόλως
369,17 καὶ προσκυνείσθω
370,9 τί γάρ φησι

addidit 367,22 ὁ ante ὀφθαλμὸς
367,27 καὶ post μόνον
370,11 ἀποκαταβολῆς κόσμου post βασιλείαν (secundum Matth 25,34)
370,27 τῶν αἰώνων post αἰῶνας

verba mutavit (quae iterum nonnumquam ipse correxit)
357,4 συγγράψωσι: συγγράψουσι
362,20 ἀμείβοντος: ἀμείβοντας (verbis, quae praecedunt τοὺς παλαιοὺς seductus, sed rasura correxit α in ο)
368,10 τὸν: τὴν (praecedunt verba τῆς ἐρήμου) et alia menda levissima id genus.

Quin etiam sunt quidam loci, ubi librarius coniectura temptata id egisse videtur ut menda fontis et locos corruptos emendaret: 358,19 fuit in fonte verbum υακων (vide infra pag. 344) quod omnino sensu caret. P habet οἰάκων, quod quidem est verbum Graecum scil. magis proprie quam usitate dictum, quod autem hoc loco nihilo minus est mendum pessimum. simili modo librarius codicis P textum fontis sui tetigisse videtur his locis:

362,5 εὐχαρῆ: εὐχαριστῆ
364,5 ἦν εἰκὸς: ἦν εἰκὸς
364,21 δῃοῦντες: ληοῦντες (praecedunt verba βαρβάρων ληϊζομένων (17))
370,4–5 πολεμήσῃς: πολεμήσας
365,17 δέξασθαι: δέξασθε (haud scio an solum litteras ε et αι confuderit)

359,12 est in P ἐλπίσιν pro ματαιότησιν et 360,27 προχεόμενος pro καλυπτόμενος. quae variae lectiones non tam coniecturae esse videntur librarii P quam glossae iam textui fontis adscriptae (ut mox infra pag. 344sq

videbimus). et illa correctura (358,14 vide apparatum criticum), quae a manu prima in margine addita est, mihi est in suspicione et hoc loco iam exemplar codicis P variam lectionem habuisse.

De progenie codicis P

Omnia quaecumque iam W. Jaeger VIII 1 p. 122sq et F. Müller III 1 p. XLIIsq exploraverunt de codicibus Mediolanensi Ambrosiano gr. Q 14 sup et Vaticano gr. 445, qui saec. XV vel XVI de codice P descripti sunt, et in nostro sermone multis exemplis confirmari possunt, quae afferre hic supersedeo, quia res tam certa quam manifesta est.

Med. Ambr. Q 14 sup
Vat. 445

Accedit ad codices, qui intima cognatione cum libro P cohaerent, et codex Parisinus suppl. gr. 399, qui ab Iacobo Sirmondo exaratus est (cf. Omont Inv. 3,257–258). illi, qui de eo in hac editione egerunt (cf. CCG), consentiunt opuscula Gregorii, quae in hoc libro inveniuntur, etsi ex alio atque alio fonte sumpta tamen semper e codicibus descripta esse, qui aetate Sirmondi in bibliothecis urbis Romae conservati essent. et noster sermo in hoc libro descriptus est e codice Vaticano gr. 445, qui est ut supra diximus apographon codicis P. habet enim non solum omnia exemplaris menda sed etiam nonnullos errores proprios, qui orti sunt, quoniam Sirmondus verba Vaticani in compendia redacta male intellexit: e.g. scribit Sirmondus 358,11 et 369,25 καὶ pro ἢ, quia similitudine deceptus est, quae est in libro Vaticano inter verbum ἢ et compendium verbi καὶ. 360,4 signum interpunctionis in libro Vaticano simile est compendio verbi καὶ: itaque addit Sirmondus illud καὶ post ἀκόλουθα. 361,24 scribit ὅσιος pro verbo οὗτος, quod in codice Vaticano parum clare exaratum est. 368,12 ὑπὲρ omisit, quod etsi in textu libri Vaticani est omissum tamen exstat margini adscriptum. semel tantum corruptelam codicis Vaticani correxit: 358,19 οἰάκων: κακῶν. quam

Par. suppl. 399

coniecturam utrum Sirmondus suo Marte fecerit an versione Latina a Gentiano Herveto iam anno 1573 edita usus sit, difficile est diiudicatu. – quoniam autem constat et Sirmondum anno 1590 primum Romam advenisse et Federicum Morellum anno 1606 usum esse codice, quem exaravit Sirmondus, ad tractatum De instituto Christiano edendum (cf. Wilmart ROC 21 (1918/19) 414–415 et Vacant DThC 14,2 col. 2186), apparet Sirmondum inter annos 1590 et 1606 Romae codicem Par. suppl. 399 conscripsisse variis exemplaribus adhibitis.

De familia AS

A S Codices Venetus Marcianus gr. 68 (= A) et Vaticanus gr. 1907 (= S) quamquam ambo sunt descripti ex eodem exemplari paucis mendis vexato, tamen uterque habet suas lectiones proprias suaque menda, quibus a textu exemplaris saepe aberrat.

Codex A, ut iam W. Jaeger VIII 1 p. 95 subtilius exposuit, scatet vitiis cum levissimis tum stultissimis ad orthographiam pertinentibus velut itacismis vel mendis, quae orta sunt, quia litterae ω et ο aut αι et ε confunduntur aut quia scriptura continua exemplaris pessime dissolvitur. praeterea iota subscriptum omnino deest et accentus spiritusque saepe omissi aut vitiose inepteque adhibiti sunt. displicet inutilem farraginem illorum mendorum hic coacervare, quae in apparatum criticum solum accepi, cum non sensu carere videntur. librarius autem nihilo minus in gravissimis verba exemplaris sui diligentissime servavit. et ita fit, ut cum plus quam centies in orthographiam peccatum sit, tamen perpaucis locis menda ac vitia occurrant, quae textum perverterint ac pessumdederint: librarius enim

omisit 366,12 φίλον (quo verbo omisso sententia nimirum non perturbatur)

verba mutavit

359,9 θέρος: θράσος

359,20 ἀρξάμενον: αὐξανόμενον

361,23 Ἄχαρ: ἄρχον

364,21 δηοῦντες: ληοῦντες

366,23 μιαρίαις: ἁμαρτίαις

366,28 ἂν δὲ: ἀλλὰ

370,14–15 τραφέντων: γραφέντων

De codice S nihil habeo quod addam illis, quae W. Jaeger VIII 1 p. 9sqq disseruit. et S habet menda pauca, quae ad orthographiam pertinent, quae tamen numquam quodam sensu carent (e.g. 365,12 ἐνρήγνυνται: ἐρρήγνυνται; 367,5 θαυμαστῶν: θαυμάτων). et ubicumque alias in S peccatur, deprehendis manifestos errores hominis sagacis sapientisque, qui fugiente calamo non inconsulto suas coniecturas textui inseruit sana amputans et mutilans: e.g.

omisit 365,17 τοῦ βίου

addidit 357,19 τοῦ ante κυρίου

359,3 ὁ ante θεὸς

362,11 ἧς post μὴ alt

verba mutavit aut aliter flexit

357,13 τῶν χρόνων: τοῦ χρόνου

360,12 ὑπεράγαν σπαθήσαντα: ὑπεραγαπήσαντα

(de ceteris vide apparatum criticum et pag. 344sq)

De progenie codicum A et S

Mon. 47 Codicem Monacensem gr. 47 apographon codicis A esse, ut iam W. Jaeger tam accurate quam diligenter demonstravit, confirmatur et in nostro sermone lacuna 369,7–8 detecta (ἐρ] γασίαν – ἡγε [μόνες omisit Monacensis), quae lacuna cum ipsa codicis A linea illo loco congruit. magnam auctoritatem codicis Monacensis in editione principe impressa infra (pag. 348sqq) monstrabo.

Vat. 1433 (= Z) Artissimis vinculis cum libro S coniuncti sunt Vaticanus gr. 1433 (= Z) et Athous Lavras B 116 et Athous Vatopediu 128. etiam in nostro sermone nihil obstat, quo minus sententiam Jaegeri (GNO VIII 1 p. 19) sequamur,

qui librum Z apographon esse codicis S ostendit. habet enim omnes errores et varias lectiones codicis S paucis propriis mendis additis. nam solus Z omisit: 357,9 ἐνιαυτὸν, 358,23 τοῖς, 359,17 τῆς, 362,14 ἄνουν, – et verba mutavit et aliter flexit: 361,1 τιμιώτερα: τιμιώτερον, 363,4 ἐπιτήδειον: ἐπιτήδιον, 365,8 ἀπαιτεῖ: ἀπαιτῇ. emendationes quaedam mendorum levissimorum, quae a manu altera factae esse videntur, nihil praebent, quod non a S repeti possit. et cum illa pauca menda libri Z respicis, nihil est cur non hoc apographo utamur ad textum codicis S restituendum, qui est affectus damno unius folii (post fol. 293) aliisque detrimentis mechanicis, qua re non raro difficilis est lectu.

Ath. Lavr. B 116 Etiam in codice Ath. Lavr. B 116 textus codicis S in minutiis repetitur. tamen Ath. Lavr. B 116 non est apographon codicis S. nam 365,17 ubi S τοῦ βίου omisit, Ath. Lavr. B 116 illa verba in textu praebet. etiam 357,19 additamentum codicis S (τοῦ ante κυρίου) frustra in Ath. Lavr. B 116 quaeris. Ath. Lavr. B 116 habet solum paucissima menda propria: 359,26–27 omisit πάντας. verbum mutavit 363,7 παροργίσῃς: παροξύνῃς, quia librarius ex neglegentia iteravit illud παροξύνῃς, quod recte 363,6 praecedit. eadem neglegentia adductus scripsit 364,21 ληοῦντες pro δῃοῦντες, quod mendum etiam librario codicis A contigit (vide supra). – 369,24 scripsit ἀθλητικοῖς pro ὁπλιτικοῖς, 367,3–4 ordinem verborum permutavit: τὴν βασιλείαν αὐτοῖς: αὐτοῖς τὴν βασιλείαν. quae variae lectiones a librario aut ab auctore quodam ortae esse videntur, qui non potuit non hic et illic arti suae coniecturali indulgere. idem vir addidit 369,12 supra lineam μὴ ante συνάψῃ, quo verbo addito idem fecit atque Gentianus Hervetus interpres (de quo cf. infra De interpretatione Latina), qui etiam hic sententiam negatione instruxit ("si fidei non amplius mandatum coniunxit"). – fons quidem libri Ath. Lavr. B 116 exemplar fuisse videtur, quod apographon fuit codicis S, quod autem alio codice collato variis lectionibus instructum

fuisse mihi quidem persuasum est. nam in doxologia, ubi in S πᾶσα δόξα legimus pro προσκύνησις νῦν καὶ, in Ath. Lavr. B 116 invenimus illud mixtum et conglutinatum: δόξα προσκύνησις νῦν καὶ. eadem via ac ratione explanari potest, cur hic et illic (vide supra) Ath. Lavr. B 116 discedit a codice S, quocum alibi et in gravissimis et in minutiis coniunctus est.

Ath. Vat. 128 Et alter codex Athous Vatopediu 128 maxima cum affinitate cum S coniunctus est, quia et in gravioribus et in minutiis congruit cum illis lectionibus variis, quae in S inveniuntur. illa autem menda codicis Z, quae supra commemoravimus, frustra in hoc libro quaeruntur. sed habet alias varias lectiones, quae sunt hominis prudentis consideratique, qui non multa interpolavit sed plura variavit:

357,9 χρόνοις: καιροῖς
357,15 κάθαρσιν: καθάρσιον
357,19 τὴν ὁδὸν: τὰς ὁδοὺς
358,14 δότε: δοίητε
358,26 ἁμαρτίας: πονηρίας
359,10 ἀκονᾶται καθ' ἡμῶν: οὐ καθορᾶται παρ' ὑμῶν
360,19 οἰκτροῖς: αἰσχροῖς
361,6 ἐξοχετεύεται: μετοχετεύεται
361,23 νοσφιστὴς: σοφιστὴς
362,5 εὐχαρῆ: εὐχερῆ
363,17 καὶ: ἢ
364,2 οὐκ οἶδα οὐδὲ εἰ: οὐκ οἶδα εἴπερ
365,17 Χριστοῦ: θεοῦ
365,23 εἰς: πρὸς
367,18 καταγνώσεως: κατακρίσεως
368,25 Χριστῷ: θεῷ
369,9–10 πάντως ἐκείνων: πάντων ἐκείνων
370,1 καμόντων: καμνόντων
370,9 γάρ: οὖν

Quae variae lectiones non differunt ab eis, quae ab editoribus huius editionis adscribi solent auctori codicis

S, qui textum exemplaris sui coniecturis doctis emendat (cf. quae de eo dixerunt P. Alexander V p. 203 et 207, H. Langerbeck VI p. XIXsqq, W. Jaeger VIII 1 p. 9sq, A. Spira IX p. 355 et 429). utrum librarius, qui descripsit codicem Athoum ex libro S, aeque atque ille auctor libri S ingenio suo usus sit, ut coniecturas et correcturas textui insereret (i.e. utrum Ath. Vat. 128 sit filius doctus patris docti S), an uterque textum suum hauserit e fonte communi coniecturis atque lectionibus variis margini adscriptis instructo (i.e. an Ath. Vat. 128 sit gemellus codicis S), discerni non potest. – ad has varias lectiones accedunt multa menda alia codicis Ath. Vat. 128:

omisit 360,9 καὶ; 364,3 τὸν; 364,7 καὶ (alt);
addidit 364,19 τοῖς ante κοινοῖς
365,23 τὴν ante ἁμαρτίαν
366,25 καὶ post ἀλλὰ
368,16 γὰρ post οὐδὲ
369,8 δὴ post δὲ
362,9 ἔσῃ post μαθητὴς
362,11 ἔσο post μὴ alt
verba mutavit aut aliter flexit
361,26 ἐκεῖνα: ἐκεῖνος
363,18 πολλὴ: πολὺ
365,12 ἐρρήγνυνται (Z): ῥήγνυνται
367,9 ὑπομερισμῶν: μερισμῶν
ordinem verborum mutavit
360,3 πνευμάτων ἔντασις: ἔντασις πνευμάτων
360,21 Χριστός σοι: σοὶ Χριστὸς
367,2 αὐτοῖς τοσοῦτον: τοσοῦτον αὐτοῖς
369,16–17 ὡς coll post δοὺς

Illis autem locis ubi textus codicis S deest detrimentis corruptus atque damno folii vexatus, codices Ath. Vat. (S) 128 et Z, ubi consentiunt contra alios libros, pro S deficiente adhibentur in textu constituendo. lectiones autem vicariae, quas Ath. Vat. 128 cum Z communicat, in apparatu critico laudantur sigillo (S).

De codice L

L Codex recentissimus Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12 (= L) est apographon codicis Arsenii, qui anno 911 scriptus est (quae res inter omnes editores constat, cf. CCG). itaque variae codicis recentissimi lectiones magni aestimandae sunt.

L illa menda fontis, quae supra (cf. pag. 335) exposuimus, communicat. accedunt quaedam lectiones propriae et errores his locis:

omisit (363,18 in textu ἧς – ἐλπίς, = 25 litterae, quibus una linea exemplaris contineri videtur, quam librarius codicis L primo transiluit, deinde iterata examinatione margini adscripsit)
addidit 365,9 ὡς ante σφοδρὸν
370,27 καὶ ἀεὶ post νῦν
verba mutavit aut aliter flexit
361,10–11 ἡ Μερρὰ: ἡμέρρας (scil. quia librarius scripturam continuam exemplaris male dissolvit)
366,9 κενὴ: καινὴ
367,21 κερδανεῖς: κερδαίνεις
369,11 καλῶς: καλὸς
369,12 ἐπὶ: ἐπεὶ
ordinem verborum mutavit
362,26 καὶ post ἀμνοῦ (27) coll
370,17 δὲ post ἡ coll
glossas vel varias lectiones exemplaris sui margini adscripsit (litteris γρ glossae ipsi praemissis)
358,19 ad κακῶν: καμάτων καὶ νόσων
360,27 ad καλυπτόμενος: προχεόμενος
359,11–12 ματαίαις ματαιότησιν: φροντίσιν ματαιότησιν (scil. hanc glossam non margini adscripsit, sed in textum falso intrusit)

Praeterea scatet L neglegentiis librarii levissimis mendisque orthographicis, quorum exempla omnia afferre hic supersedeo. quae menda in apparatum criticum tum solum accipimus, cum ad mutandum sententiae sensum valent.

De fonte communi α

Mendis manifestis (quae iam supra pag. 335 enumeravimus) comprobatur codices PASL omnes ex uno fonte textum sermonis nostri hausisse. imprimis autem duo loci corrupti nobis testimonio condicionis sunt, qua fuit textus illius fontis: 368,23 exstat in fonte communi φεύγει, quod verbum hoc loco sensu caret. mendum fontis librarium codicis S non fefellit, qui locum corruptum coniectura ποθεῖ non stulte sanare conatus est. desideratur autem hoc loco verbum, quod quaedam similia sonat significatque, quae in verbo εὔχεται deprehendimus. et locus corruptus 358,19 prae ceteris aptus est ad illustrandum condicionem, qua fuit textus fontis communis. dubium non est, quin fuerit hoc loco in fonte verbum υακων, quod ortum est, quia librarius verbum genuinum λύκων (uncialibus litteris scriptum) perlegit. verbum autem υακων, quod omnino sensu caret, liber A diligentissime servat, cum P, quia hoc loco mendo iotacismi indulsit, perlegat in horribile illud οἰάκων (cf. supra pag. 336). solus librarius codicis S, ut est homo versutus et callidus, coniecit illud λύκων, quod rectum verbum genuinumque hoc loco fuisse mihi quidem persuasi. et aliae coniecturae inveniuntur in libro L, qui habet in textu κακῶν (quo quidem verbo sensus sententiae non violatur; tamen illud λύκων melius quadrat in oves, de quibus a Gregorio agitur in praecedentibus. origo coniecturae κακῶν in suspenso relinquitur. nam discerni non potest, utrum librarius variam lectionem sumpserit ex interpretatione Latina Herveti iam anno 1573 edita) et L hoc loco margini adscribit glossam γρ καμάτων καὶ νόσων, quam exstitisse iam in exemplari codicis L mihi in suspicione est. et textum fontis variis lectionibus glossisque instructum fuisse loco 360,27 adhibito confirmatur. nam illic glossa manifesta προχεόμενος pro καλυπτόμενος in libro L est margini adscripta cum in libro P textui inserta sit.

Mihi quidem persuasi et illas alias varias lectiones fuisse

glossas textui fontis communis adscriptas:

359,12 ματαιότησιν: ἐλπίσιν P, φροντίσιν ματαιότησιν L
359,16 λάβε: μάθε AS
366,23 μιαρίαις: ἁμαρτίαις A
366,26 βουκολοῦντες: ἀποβουκολοῦντες AS
370,25 ἀδελφὴν: ἐλπίδα (quae fontis glossa margini adscripta fuisse videtur in exemplari communi librorum A et S. A illam glossam pro verbo genuino textui suo inseruit, at librarius codicis S verbum genuinum et glossam conglutinavit, cum scribit τὴν ἀδελφὴν ἑαυτῆς ἐλπίδα.)

Denique correctura δωι, quae invenitur in codice P ad 358,14 δότε margini a manu prima adscripta, iam in margine textus communis fontis exstitisse potest, praesertim si magnam illam diligentiam librarii codicis P in describendo exemplari perpendimus (cf. supra pag. 336). aliter autem res se habet 365,17, ubi P recte habet δέξασθε, cum in fonte mendum δέξασθαι fuerit. mihi quidem persuasi librarium codicis P, cum confunderet litteras αι et ε, exemplar inconsulto mutavisse, cuius textus hoc loco in illis aliis libris ASL deprehenditur, qui omnes scribunt δέξασθαι.

Et nimirum textum fontis litteris uncialibus, scriptura scil. continua exaratum fuisse satis satisque comprobatur illis mendis codicum ASL, quae orta sunt, quia librarii pessime scripturam continuam dissolvunt (vide apparatum criticum 360,12; 361,10–11; 362,27–28). numerus autem litterarum, quibus explentur lacunae et in L (363,18 viginti quinque) et in P (369,6 duodetriginta) mihi quidem videtur fuisse ille ipse numerus litterarum, quae lineam fontis expleverunt. quae omnia congruunt cum iis, quae iam Lendle (pag. 186) tam lucide quam clare exposuit propria fuisse et peculiaria codicis Arsenii, cuius apographon manifestum est codex L (vide supra pag. 343). itaque libris recensitis et examinatis mihi quidem persuasum est ex hoc uno fonte, qui est codex Arsenii, textum sermonis Adversus eos qui baptismum differunt fluxisse.

3. DE INTERPRETATIONE LATINA ET DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Parisiis 1573

Sermo noster in editione operum omnium Gregorii Nysseni Parisiis apud Nivellium anno 1573 promulgata primum typis descriptus est (col. 467–475) – non Graece sed a Gentiano Herveto Latine redditus. interpres textu Graeco quemadmodum invenitur in codice Med. Ambr. gr. Q 14 sup. usus est, cuius rei testimonio sunt nobis non modo verba omissa (369,6; 369,17; 370,9) vel addita (370,11; 370,27), quae Mediolanensis e codice P accepit (cf. supra pag. 336 et apparatum criticum), sed etiam errores, quos liber Mediolanensis solus praebet: 357,12 ἀνακαλῶν (pro ἀνακυκλῶν) Med. Ambr.: "qui ... revocat" Hervetus; 362,24 ἔμαθε correxit ex ἔλαθε Med. Ambr.; tamen in suspenso relinquitur, utrum littera λ an μ legenda sit: "non animadvertit se ... legere" Hervetus; 367,11 δὲ post δεύτερον addidit Med. Ambr.: "secundus autem" Hervetus; 369,24–25 ἐπιδεξαμένῳ (pro ἐπιδειξαμένῳ) Med. Ambr.: "egit" Hervetus.

Nonnumquam Hervetus a verbis libri Mediolanensis (et scil. aliorum librorum, quos novimus) valde decessit, cum verba Gregorii, ubicumque quandam difficultatem afferunt, coniecturis suis sanare et emendare temptaret (sicut sibi quidem persuasisse videtur). quae coniecturae Herveti inveniuntur paene omnes in illo textu Graeco, cuius editio (ut mox infra videbimus) anno 1618 primum prelo data est:

Med. Ambr. Q 14 sup. annis 1487–89 scr.	versio Lat. Herveti Parisiis 1573	textus Graecus ed. Parisiis 1618
362,3 πύριον	"argentum"	
364,18–20 Ἀρχίας, ὃν ... ἠπιστάμην, περιαλγῶν ... ἐξῆλθε	"Archias ..., quem ego sciebam aegerrime ferre egressus est"	Ἀρχίας ..., ὃν ... ἠπιστάμην περιαλγεῖν ... ἐξῆλθε
365,15 ὡς	"donec"	ὡς
365,27–28 σοι συντόμως ἐρώτησις προσαχθεῖσα	"brevis tibi proposita interrogatio"	σοι σύντομος ἐρώτησις προσαχθεῖσα
366,1–2 τίνα ζῆς βίον ἀκατηγόρητον ἢ τὸν ἐν ἁμαρτίαις;	"quem nam dicis vivere vitam in quam nullam cadit reprehensio, eumne qui non peccat, an eum qui est in peccatis"	τίνα λέγεις ζῆν βίον ἀκατηγόρητον, ἢ τὸν ἀναμάρτητον, ἢ τὸν ἐν ἁμαρτίαις;
366,19 τῶν μιαρῶν ἀπολαύσεων ἐποχήν	"abstinere faciat a nefariis deliciis"	τῶν μιαρῶν ἀπολαύσεων ἀποχήν
368,23 φεύγει	"optat"	εὔχεται

Coniecturam Herveti, quam fecit 365,15, ubi legisse videtur ἕως (= "donec") pro ὡς (quae coniectura non invenitur in editione Parisiis 1618) W. Jaeger primus textui inseruit. et 358,19 illa varia lectio κακῶν pro οἰάκων (de qua iam supra pag. 344 egimus) coniectura Herveti esse videtur, quae a librariis ipsis accepta est. Hervetus enim consentit hoc loco cum codicibus Par. suppl. 399 et L. iam supra (pag. 337sq) demonstravimus Parisinum non prius quam anno 1590 scriptum esse a Sirmondo viro docto, quem illam versionem Herveti iam pridem promulgatam ante oculos habuisse mihi quidem in suspicione est. alter autem codex L, qui est eiusdem saeculi, utrum ante an post interpretationem Herveti editam scriptus sit non certo scimus; qua re quaestio in suspenso relinquitur, utrum librarius variam lectionem κακῶν ex interpretatione Herveti hauserit an glossa illa καμάτων καὶ νόσων, quae fuit in exemplari, commotus verbum

κακῶν coniecerit. solum 365,13 Hervetus graviter erravisse videtur. reddit enim verba ἐν νυκτομαχίᾳ verbis Latinis "in proelio navali". sed cum perpendimus diligentiam et prudentiam interpretis, mihi quidem persuasi eum non "navali" sed "nocturnali" scripsisse, quod perlegit typographus, cuius mendum in editionibus versionis Herveti postea iteratis neque repertum neque correctum est. quae cum ita sint Hervetus fortasse et illam parenthesim 366,22 ἢ – πλημμελεῖν, quae in versione frustra quaeritur, consulto omittit.

Herveti autem versio Latina iterum atque iterum in editionibus operum Gregorii quae tunc reperiri potuerunt omnium promulgata est (Parisiis 1605, tom. I col. 467–475; Parisiis 1615, tom. I pag. 956–961; Coloniae 1617, pag. 234–236; Parisiis 1638, tom. II pag. 124–129) – et textui Graeco opposita est in editionibus, de quibus nunc agendum est.

Parisiis 1605
Parisiis 1615
Coloniae 1617
Parisiis 1638

Cum editio princeps nostri sermonis praeparetur, quae anno 1618 Parisiis apud Claudium Morellum prodiit in Appendice illa (pag. 215–255) ad Gregorii opera, quam Iacobus Gretser edidit, non codex Parisinus suppl. 399 adhibitus est, qui fuit anno 1606 exemplar editionis tractatus De instituto Christiano (vide supra pag. 338), sed textus Graecus nostri sermonis in lucem editus est e codice Monacensi gr. 47, quae res multum difficultatis multumque laboris editori attulit. Monacensis enim est apographon libri A, qui scatet mendis pessimis, quae praesertim orthographiam perdunt mutilantque (cf. supra pag. 338sq). librarius codicis Monacensis quaedam menda exemplaris sui emendavit: e.g.

Parisiis 1618

365,11 ἀλλίλοις A: ἀλλήλοις Mon
368,5 ποικίλος A: ποικίλως Mon
369,22 παλιγενεσίας A: παλιγγενεσίας Mon.

Pleraque autem diligenter descripsit addiditque sua menda pessima (numero undetriginta): e.g.

360,11 οἱ: ἡ
365,25 δειλίας: δουλείας

366,22 ἔστι (A): ἐπὶ
369,18 τὸ ζῆν: τὴν ζὴν

Duo sunt loci, ubi librarius libri Monacensis verba omisit: 367,11–12 οὔτε κολαζομένων; 369,7–8 ἐρ]γασίαν – ἡγεμόνες. quae verba manus altera in margine supplevit. praeterea et multa alia menda, quae ad orthographiam pertinent sive ab A accepta sive neglegentia stultitiaque librarii codicis Monacensis facta (numero sexaginta), in textu correcta sunt litteris singulis insertis vel superscriptis, quae correcturae certum et manifestum ductum manus alterius non illustrant. nescimus igitur utrum hic corrector fuerit idem, qui lacunas in margine supplevit. nam necesse est correctorem, qui illas lacunas supplevit, codicem aliquem ante oculos habuisse, cum illa alia menda doctissimus quisque suo Marte corrigere et emendare potuerit. quin etiam sunt quidam loci, qui probent illum, qui menda levia neglegentiasque librarii primi correxit, alium codicem non contulisse: e.g.

361,23 νοφιστὴς Mon. (νοσφιστὴς A, cett) σοφιστὴς corr. in Mon.
365,29 ἐπὲ Mon. (εἰπὲ A, cett) ἐπεὶ corr. in Mon.
369,24–25 ἐπιδειμένω Mon. (ἐπιδειξαμένῳ A, cett) ἐπιδεδειγμένω corr.

Ideo mihi veri simile videtur duo correctores menda libri Monacensis emendavisse, quorum alter verba, quae omissa sunt, codice A collato supplevit, alter postea coniecturis et correcturis ingenio suo inventis textum sanare temptavit, cum codex Mon. 47 ad editionem typis describendam praepararetur. qui corrector secundus duobus locis verba inania remedio desperato notavit asterisco (358,19 ὑάκων; 361,4 εἴσφει).

Multis pessimisque mendis illo modo emendatis tamen exstant in Monacensi cetera menda (numero nonaginta quinque!), quorum magna pars (numero quinquaginta duo!) et in editione principe reperitur (e.g. 365,25 illud δουλείας pro δειλίας; 359,13 invenitur pro ἀπατηθῆς in

Mon. ἀπατηθήσης, sed litteram ς expunxit manus altera – itaque in editione legimus ἀπατηθήσῃ; et alia id genus, in his nimirum et illa menda correctoris secundi modo laudata (cf. supra) 361,23; 365,29; 369,24–25) et nimirum accedunt ad illam farraginem pessimorum mendorum et alia menda, quae in codicibus non occurrunt sed nunc primum in hac editione deprehenduntur:

omittuntur 357,7 καὶ; 357,20 τοι; 358,26 μὲν; 362,4 ἡδέως; 364,16 τῆς alt; 366,22 ἢ – πλημμελεῖν; 367,9 τῶν

adduntur 363,2 τὸν ante τόπον; 370,17 δὲ post ἡ

verba mutantur aut aliter flectuntur

357,17 προλαβὸν: προλαβὼν
358,13 ὄφεως: ὄφεος
359,1 φύγετε: φεύγετε
359,6 σοι: τοι
359,26 ἢ(alt.): ἡ
360,26 πηγὰς: πηχὰς
361,1 τιμιώτερα: τιμιότερα
364,5 ἦν: ἢ
365,12 ἐνρήγνυνται: ἐκρήγνυνται
366,3 νενομοτεθημένην: νενοτεθημένην
367,10 ἔσται: ἐστι
368,4 παρέσχον: παρεῖχον
368,5 οὐδὲν τῶν: οὐδένα
368,8 ἐκείνην: ἐκείνων
368,17 ἀναβιωσκομένοις: ἀναβιωσομένοις
369,10 ἀκούσεται: ἀκούσει
370,10 οἱ: εἰ

In his mendis sunt variae lectiones, quae coniecturae viri docti esse videntur:

357,25 δύο: δυσὶ
358,9 ὑγίαν (Mon.): ὑγείαν
360,5 τέλεον: τελείως
361,4 εισφει (Mon.): εἰσφέρει (recte coni.)
362,20 ἀμείβοντας (Mon.): ἀμείβοντος (recte coni.)
365,8 ἐπικόπτει: ἐπισκοτεῖ

366,1 ὑπάρχων: ὑπάρχεις (accommodatum ad 365,29 ἐπεὶ cf. supra)
366,29 καταξιώσῃ: καταξιώσας (accommodatum ad 366,28 ἀλλὰ = mendum libri A et Mon.)
370,4–5 πολεμήσας: πολεμήσῃς (recte coni.)

Quaedam variae lectiones coniecturaeque, quae in hac editione inveniuntur (cf. apparatum criticum 358,19; 359,9; 360,3; 365,17; 370,14–15; 370,25), congruunt cum illis, quae deprehenduntur et in codice Par. suppl. 399 (quem Parisiis in officina Morelli fuisse manifestum est, cf. supra pag. 338) et in illa versione Latina ab Herveto facta, quae textui Graeco huius editionis apposita est. tres autem coniecturae sunt, quae concinunt solum cum illis verbis, quae Hervetus in versione sua Latina coniecit (vide supra pag. 347 et apparatum criticum 365,27–28; 366,1–2; 368,23). ubi editor maxime a textu codicis Monacensis digressus est (366,1–2 et 368,23), textum Graecum asterisco notavit simulque interpretationem Latinam accommodavit ad auctoritatem textus Graeci: e.g. 369,6 addidit verba, quae non exstant in versione Latina Herveti, quia exemplar, quo Hervetus usus erat, ea omisit (cf. supra pag. 336): "expetite baptismum sine fraude"; simili modo add 370,25 "spem" post "sororem".

Una cum aliis operibus Gregorii, quae in Appendice Gretseri inveniuntur, et noster sermo multis annis post in editione operum Gretseri omnium promulgatus est (Ratisbonae 1740, pag. 301–310). *Ratisbonae 1740*

Iam anno 1638 editio operum Appendicis iterata est Parisiis in tomo secundo editionis operum Gregorii omnium (pag. 215–224 invenitur noster sermo). nullo codice collato emendata sunt in hac nova editione quaedam menda manifesta editionis principis: e.g. *Parisiis 1638*

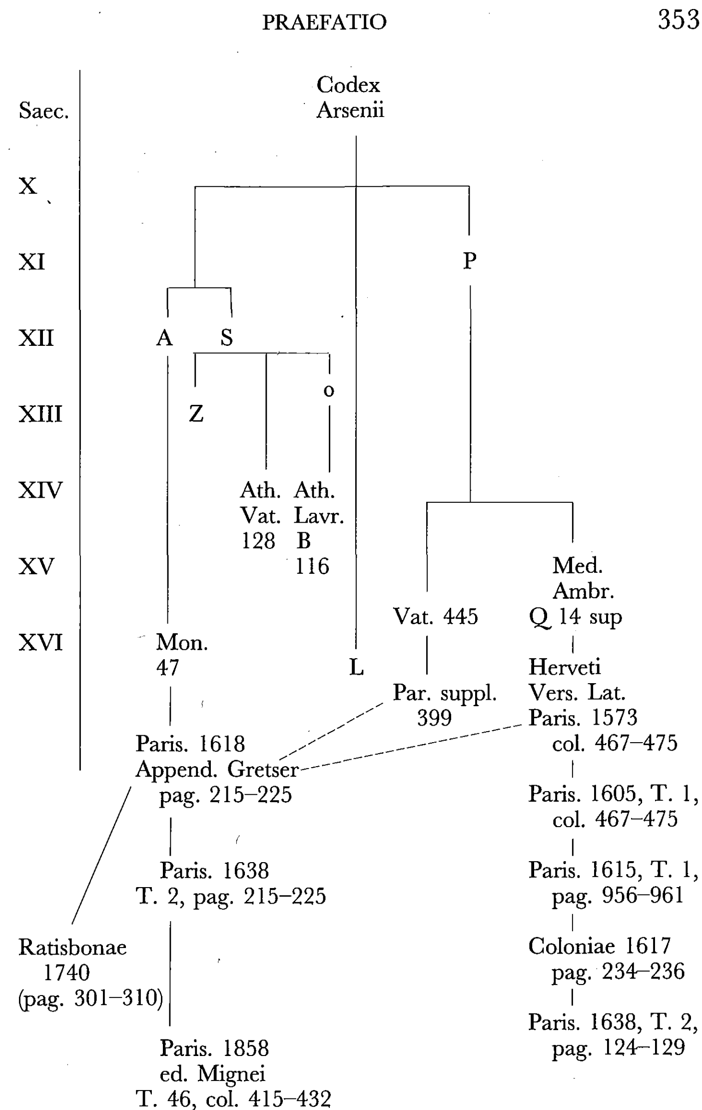
360,26 πηχὰς 1618: πηγὰς 1638
365,25 δουλείας 1618: δειλίας 1638
370,20 χρεωστῶμεν 1618: χρεωστοῦμεν 1638.

Et alia nova menda iterum addita sunt (e.g. 362,12

ὑπὲρ: ὑπὸ; 369,24 μηδὲν: μηδὲ). et nimirum idem factum est in editione Mignei, quae Parisiis 1858 prelo data est. (noster sermo est in tomo XLVI, col. 415–432). iterum quaedam menda editionis principis et editionis, quae anno 1638 prodiit, emendata sunt et iterum textus nostri sermonis (paucis quidem locis) in peius mutatus est: e.g. scribit recte 361,23 Ἄχαρ pro ἄρχον; 359,6 σοι pro τοι; 367,22 εἶδε pro οἶδεν. at 358,16 καὶ pr neglegentia omittit et scribit 357,19 illud horribile ποεῖτε – et alias quaedam alia id genus.

Parisiis 1858

Haec igitur tabula genealogica librorum, quos recensuimus, delineari potest:

ADVERSUS EOS QUI BAPTISMUM DIFFERUNT

EDIDIT

HILDA POLACK

CONSPECTUS SIGLORUM

P Vaticanus Pii II gr. 4 membr. saec. XI
A Venetus Marcianus gr. 68 membr. saec. XII
S Vaticanus gr. 1907 chart. saec. XII
(S) pro S ubi deficit adhibentur codices ubi consentiunt Vaticanus gr. 1433 membr. saec. XIII et Athous Vatopediu 128 membr. saec. XIV, qui sunt cognatissimi codicis Vaticani 1907
L Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12 chart. saec. XVI
v textus vulgatus editionis Parisinae anno 1638 emissae et Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΒΡΑΔΥΝΟΝΤΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Οἱ τῆς οἰκουμένης ταύτης βασιλεῖς, ἡνίκα ἂν νόμους συγγράψωσι τοὺς τῶν ἀνθρώπων βίους καλῶς κανονίζοντας, τοῖς ἄρχουσιν αὐτοὺς ἐγχειρίζοντες δι᾽ ἐκείνων κελεύουσι τοῖς ὑπηκόοις δημοσιεύεσθαι, ἵν᾽ οὕτως ἀπαράβατα τὰ προστεταγμένα φυλάττοιτο. ἔδωκε δὲ καὶ ὁ μέγας θεὸς νόμους τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόσιν, οὓς καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις προφέροντες ὑπαναγινώσκομεν ὑμῖν καὶ τηρεῖν εἰς δύναμιν τὰ γεγραμμένα κελεύομεν. ἰδοὺ τοίνυν ὁ τῶν ὅλων ἀγαθὸς οἰκονόμος, ὁ τοὺς ἐνιαυτοὺς ἀνακυκλῶν καὶ κυβερνῶν τὴν τῶν χρόνων περίοδον ἤγαγεν ἡμέραν σωτήριον, καθ᾽ ἣν σύνηθες ἡμῖν καλεῖν εἰς υἱοθεσίαν τοὺς ξένους, εἰς χάριτος μετουσίαν τοὺς πενομένους, εἰς κάθαρσιν ἁμαρτιῶν τοὺς ἐρρυπωμένους τοῖς πλημμελήμασιν. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο κήρυγμα, τὸ προλαβὸν ὀλίγον τοῦ
417 M. σωτῆρος τὴν ἐπιφάνειαν Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. εἰ δὲ μήτε Ἰωάννης μήτε Δαβὶδ ἐγώ, ἀλλά τοι ἡ ταπεινότης τοῦ ὑπηρέτου μὴ βλαπτέτω τοῦ δεσποτικοῦ νόμου τὴν δύναμιν· οὔτε γὰρ τοὺς γραμματέας τῶν νόμων αἰδούμενοι τοῖς διηγορευμένοις πειθόμεθα, ἀλλὰ δεδοικότες τοῦ νομοθέτου τὴν ἐξουσίαν ὑποκύπτομεν τοῖς προστάγμασιν. ἦλθε χάρις βασιλικὴ δύο τάγμασι θλιβομέ-

18–20 Matth 3,3; Marc 1,3; Luc 3,4 (Is 40,3)

Titulus ante Γρηγορίου add τοῦ αὐτοῦ PAv τοῦ ἁγιωτάτου L Γρηγορίου – Νύσσης om S ἐπισκόπου Νύσσης om v νύσης P

P AS L 4 συγγράψουσι P 7 καὶ om v 10 ὑπαναγινώσκομεν A 13 τοῦ χρόνου S 16 τοὺς: τοῖς A 19 ante κυρίου add τοῦ S ποεῖτε v 20 τοι om v 25 δυσὶ v

νοις χαριζομένη τὴν ἄνεσιν· τοῖς δεσμώταις λύσιν, τοῖς ὀφειλέταις συγχώρησιν. καὶ διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀμφοτέροις τοῖς τάγμασι τὰ κατάλληλα ἰατρεῖα ἀνοίγω καὶ μετὰ πολλῆς πεποιθήσεως ὑπισχνοῦμαι τὴν ἐκ τῆς ἐπιμελείας βοήθειαν.

Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις πολυδάπανον τὴν θεραπείαν, αὐτὰ προλέγω τὰ φάρμακα, οἷς ἐξιῶμαι τοὺς κάμνοντας· τοῖς μὲν γὰρ δι' ὕδατος καὶ λουτροῦ ἐγγυῶμαι τὴν ὑγίειαν, τῶν δὲ δι' ὀλίγων δακρύων ἐξαλείφω τὴν νόσον. ἁπλῆ γὰρ ἡ μεταχείρησις καὶ θεόπεμπτος ἡ δωρεὰ καὶ μεγάλη ἀληθῶς ἡ ἐπιτυχία χωρὶς καύσεως ἢ τομῆς χρονίων ἀπαλλαγῆναι τραυμάτων, ἃ κακῶς ἐπάθομεν ἐκ τῶν δηγμάτων τοῦ ὄφεως. ἔλθετε οὖν, οἱ κεκακωμένοι, πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἐπιμέλειαν καὶ μὴ ῥᾳθυμίᾳ δότε τὸ πρᾶγμα· νόσος γὰρ παλαιωθεῖσα καὶ ἐγχρονίσασα τέχνης καὶ θεραπείας γίνεται κρείττων. οἱ πένητες καὶ ἐνδεεῖς, σπεύσατε πρὸς τὴν διανομὴν τῶν βασιλικῶν χαρισμάτων· τὰ πρόβατα, πρὸς τὴν σφραγῖδα καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ τὸ τῶν λύκων ἀλεξητήριον. δότε μοι τὰ ὀνόματα, ἵνα ἐγὼ μὲν αὐτὰ ταῖς αἰσθηταῖς ἐγχαράξω βίβλοις καὶ γράψω τῷ μέλανι, θεὸς δὲ ταῖς ἀφθάρτοις πλαξὶν ἐνσημήνηται δακτύλῳ γράψας ἰδίῳ ὥς ποτε τοῖς Ἑβραίοις τὸν νόμον.

Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ. λούσασθε, ἀφέλεσθε τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. ταῦτα ἐγράφη μὲν πρὸ πολλοῦ, οὐκ ἐπαλαιώθη δὲ τῶν γραμμάτων ἡ δύναμις, ἀλλ' ἀκμάζει καὶ καθ' ἡμέραν ἰσχύει. ἐξέλθετε τοῦ δεσμωτηρίου, παρακαλῶ, μισήσατε τὰ τῆς ἁμαρτίας σκοτεινὰ οἰκητήρια,

21 cf II Cor 3,3 21–23 Exod 31,18; Deut 9,10 24–25 Ps 33,6 25–26 cf Is 1,16

P AS L 9 ὑγίαν A ὑγείαν Sv 14 δῶτε P (ῶ ex ό corr man ignot, δωι marg adscr man pr) 16 καὶ pr om v 19 λύκων S: ὑάκων A οἰάκων P κακῶν Lv (an ex interpretatione Herveti?) 26 μὲν om v

φύγετε τὸν διάβολον ὡς πικρὸν δεσμοφύλακα ἐκ τῆς συμφορᾶς τῶν ἁμαρτωλῶν τρεφόμενον καὶ κερδαίνοντα· ὡς γὰρ θεὸς εὐφραίνεται ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν, οὕτως ἐφήδεται τοῖς παραπτώμασιν ὁ τῆς ἁμαρτίας αἴτιος. ἔξω τοῦ παραδείσου τυγχάνεις, ὁ κατηχούμενος, κοινωνῶν τῆς ἐξορίας τῷ Ἀδὰμ τῷ προπάτορι, νῦν δέ σοι τῆς θύρας ὑπανοιγομένης εἴσελθε ὅθεν ἐξῆλθες καὶ μὴ βραδύνης, μήπου θάνατος παρεμπεσὼν ἀποφράξῃ τὴν εἴσοδον. ἡ κεφαλὴ λοιπὸν λευκαίνεται, τοῦ βίου τὸ θέρος ἐγγύς, τάχα ἀκονᾶται καθ' ἡμῶν ἡ δρεπάνη καὶ δέδοικα, μὴ καθευδόντων ἡμῶν καὶ ἐνασχολουμένων ταῖς ματαίαις ματαιότησιν ἀθρόον ἐπιστῇ φοβερὸς ὁ τέμνων. ἀλλ' ἐρεῖς ὁ νέος· οὐδέπω γεγήρακα. μὴ τοίνυν ἀπατηθῇς· θάνατος γὰρ προθεσμίαις ἡλικιῶν οὐχ ὁρίζεται οὐδὲ φοβεῖται τοὺς ⟨μὲν⟩ ἐν ἀκμῇ, κατὰ δὲ γερόντων μόνον ἔχει τὸ κράτος. καὶ τούτου λάβε τὴν καθημερινὴν πεῖραν διδάσκαλον· ὁρᾷς γὰρ τὴν κλίνην τῆς ἐκφορᾶς, ὅπως ἀνω-
420 M. μάλως καὶ ὡς ἔτυχε πᾶσαν ἡλικίαν ἐξάγει, σήμερον τὸν πρεσβύτην, αὔριον τὸ ἀνθοῦν καὶ χαρίεν μειράκιον, μετ' ὀλίγον τὸν ἀρξάμενον τοῦ ἰούλου, πάλιν τὸν ῥωμαλέον καὶ ἀκμάζοντα, αὖθις τὴν γραῦν ὁμοῦ καὶ τὴν κόρην. ταῦτα ὁρῶντες τὴν ἀδηλίαν ἀσφαλισώμεθα· οὐ γάρ ἐστιν ἐργῶδες, ἵνα ἀσκὸς κενωθῇ τοῦ πνεύματος μικρὸν ὑπανοιγέντος τοῦ στόματος, οὐδὲ δύσκολον ἄνθρωπον ἐν ἀκαρεῖ τὴν ψυχὴν προέσθαι. ὁρῶ, ὅταν ποτὲ σεισμὸς ἐπιγένηται τῷ βίῳ ἢ λιμὸς ἢ πολεμίων καταδρομή, πάντας ἠπειγμένως ἐπὶ τὸ βαπτιστήριον σπεύδοντας, ἵνα μὴ κενοὶ τῆς χάριτος ἐξ ἀνθρώπων ἀπέλθωσιν. τί οὖν; τὰ ἄλ-

4–6 cf Gen 3,23 9–10 cf Apoc 14,15 11–12 cf Eccl 1,2 et passim

P AS L 1 φεύγετε v 2 κερδάνοντα A 3 post γὰρ add ὁ S 8 ἀποφράξει A 9 θέρος: θράσος A 11 ματαίαις: φροντίσιν L om S 12 ματαιότησιν: ἐλπίσιν P 13 ἀπατηθήσῃ v 14 φοβεῖτε A 15 μὲν addidi 16 λάβε: μάθε ASv 19 χάριεν P(S)L χαρῆεν A 20 ἀρξάμενον: αὐξανόμενον Av 21 καὶ alt om v 25 ἀκακρὶ A 27 ἐπειγμένως v

λα τὰ ποικίλα πάθη καὶ ἀπροσδόκητα οὐκ ἰσοδυναμεῖ τοῖς κακοῖς ἐκείνοις; ἀποπληξίαι παρακοπαὶ πνίξεις ἀδόκητοι πνευμάτων ἐνστάσεις καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα; οὐ βλέπομεν τοὺς ἐν τῷ τρέχειν πίπτοντας, ἐσθίοντας καὶ τέλεον τῆς τροφῆς παυομένους, καθεύδοντας καὶ λανθανόντως τῷ ἀδελφῷ τοῦ ὕπνου τῷ θανάτῳ προσαγομένους; ἀσφάλισαι τὸ ἀστάθμητον καὶ ἄδηλον τοῦ βίου. μὴ ἐμπορεύου τὴν χάριν, ἵνα μὴ ἐκπέσῃς τῆς δωρεᾶς. τοσαῦτα χρεώστησον, ὅσα δυνατὸν καὶ συγχωρηθῆναι, ὅσα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ βασιλέως οὐκ ἀποκλείσει. καὶ γὰρ οἱ τῆς γῆς ἄρχοντες, ὅταν τινὰ λάβωσιν ὑπεράγαν σπαθήσαντα τὰ δημόσια καὶ τῶν βασιλικῶν χρημάτων ὑπὲρ κόρον κατατρυφήσαντα, τῆς μὲν ἀποδόσεως ἀπογινώσκουσι, κολάζουσι δὲ πικρῶς ἀντὶ τῶν χρημάτων ταῖς τιμωρίαις ἀρκούμενοι. πολλοὺς χρόνους ἐχαρίσω τῇ ἡδονῇ· δὸς καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ σχολήν. ἀπόδυσαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ὡς ἱμάτιον ῥυπαρόν, τὸ αἰσχρόν, τὸ γέμον αἰσχύνης, τὸ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν πολυκόλλητον, ⟨τὸ⟩ τοῖς οἰκτροῖς ῥακίοις περικεκεντημένον τῆς ἀνομίας, δέξαι δὲ τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἔνδυμα ὅπερ Χριστός σοι διαπλώσας προτείνεται καὶ μὴ ἀπώσῃ τὴν δωρεάν, ἵνα μὴ ὑβρίσῃς τὸν δωρησάμενον. ἐπὶ μακρὸν ἐνεκυλίσω τῷ βορβόρῳ· σπεῦσον, ἄνθρωπε, ἐπὶ τὸν ἐμὸν Ἰορδάνην, οὐκ Ἰωάννου καλοῦντος, ἀλλὰ Χριστοῦ προτρέποντος· ὁ γὰρ τῆς χάριτος ποταμὸς ῥεῖ πανταχοῦ, οὐκ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ τὰς πηγὰς ἔχων καὶ εἰς τὴν γείτονα καλυπτόμενος θάλασσαν, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κυκλῶν καὶ εἰσβάλλων εἰς τὸν παράδεισον, ἀντιπρόσωπος ῥέων τῶν τεσσάρων τῶν

17 cf Col 3,9; Eph 4,22; Rom 6,6 29–361,2 cf Gen 2,10sqq

P A S L 3 ἔνστασις A ἔντασις S τούτων Av 5 τελείως v 12 ὑπεράγαν σπαθήσαντα: ὑπεραγαπήσαντα S 19 τὸ post πολυκόλλητον add Jaeger 21 ante Χριστός add ὁ v 27 καλυπτόμενος: προχεόμενος P γρ προχεόμενος in marg L

ἐκεῖθεν ἀπορρεόντων καὶ πολὺ τιμιώτερα εἰσάγων εἰς τὸν παράδεισον τῶν ἐκεῖθεν ἐκφερομένων· οἱ μὲν γὰρ φέρουσιν ἀρώματα, γεωργίαν καὶ βλάστημα γῆς, ὁ δὲ ἀνθρώπους εἰσφέρει γεννήματα πνεύματος. ὅπου δ' ἂν ἑλκύσῃς, ἐκεῖ μεταρρεῖ, πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξοχετεύεται καὶ οὐ δαπανᾷ ἐν τοῖς μεριζομένοις τὸ ῥεῖθρον· πηγὴν γὰρ ἔχει πλουσίαν τὸν Χριστὸν καὶ ἀπ' ἐκείνου ῥέων σύμπαντα πελαγίζει τὸν κόσμον. γλυκὺς οὗτος καὶ πότιμος, οὐδὲν τῆς ἀηδοῦς ἅλμης ἐπισυρόμενος· ἡδύνεται γὰρ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ πνεύματος ὡς ἡ Μερρὰ πηγὴ τῇ θίξει τοῦ ξύλου· διαβατὸς τοῖς εὐσεβέσι, τοῖς δὲ βεβήλοις ἀγχιβαθὴς καὶ ἀπρόσιτος. μίμησαι τὸν
421 M. Ἰησοῦν τὸν Ναυή· βάστασον τὸ εὐαγγέλιον ὡς ἐκεῖνος τὴν κιβωτόν· ἄφες τὴν ἔρημον, τὴν ἁμαρτίαν· περαιώθητι τὸν Ἰορδάνην· σπεῦσον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, εἰς τὴν γῆν τὴν γόνιμον τῶν εὐφραινόντων καρπῶν, τὴν ῥέουσαν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν μέλι καὶ γάλα· κατάλυσον τὴν Ἰεριχώ, τὴν παλαιὰν συνήθειαν, μὴ ἀφῇς αὐτῆς ὀχύρωμα, ἐκ θεμελίων λῦσον τῶν ἁμαρτωλῶν λογισμῶν τὴν μητέρα· ποίησον τοὺς δολεροὺς Γαβαωνίτας οἰκέτας τοῦ Ἰσραήλ, τουτέστι δούλους τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον βίου· λιθοβολείσθω ὁ νοσφιστὴς καὶ πλεονέκτης Ἄχαρ, ὁ τὴν γλῶσσαν τὴν χρυσῆν ὑφελόμενος. οὗτος δέ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ τῆς τιμίας ἐντολῆς ἀφανίσας τὴν τήρησιν. πάντα ἐκεῖνα τύπος ἡμέτερος, πάντα προμηνύματα τῶν νῦν φαινομένων πραγμάτων. ἀπόλυσον λοιπὸν τοῦ βίου σου τὸν γαστρίμαργον κόρακα, δὸς τῇ περιστερᾷ καιρὸν

10–11 cf Exod 15,23–25 12–16 cf Ios 3 17 cf Exod 3,8; Ios 5,6 17–20 cf Ios 6 20–21 cf Ios 9 22–24 cf Ios 7 27–362,1 cf Gen 8,7–8 28–362,2 Matth 3,16; Marc 1,10

P A S L 4 εἴσφει A 10 ἐπιφυτήσει A 10–11 ἡμέρρας L 11 θήξει Av 13 τὸν: τοῦ S 23 σοφιστὴς v Ἄχαρ: ἄρχον A 26 ἡμέτερος pro ἡμῶν cf Schwyzer Gr Gramm II 203 Thuc I 33,3; 77,6

ἐπιπτῆναί σοι, ἣν πρῶτος Ἰησοῦς τυπικῶς ἐξ οὐρανοῦ κατήγαγε, τὴν ἄδολον, τὴν πραοτάτην, τὴν πολύγονον, ἥτις ἐπειδὰν εὕρῃ ἄνδρα κεκαθαρμένον ὡς πυρεῖον καλῶς ἠσκημένον, εἰσοικίζεται ἡδέως καὶ ἐπῳάζουσα πυροῖ τὴν ψυχὴν καὶ πολλὰ τίκτει καὶ εὐχαρῆ τὰ ἑαυτῆς τέκνα. ταῦτα δέ εἰσιν ἀγαθαὶ πράξεις καὶ λόγοι σεμνοί· πίστις εὐσέβεια δικαιοσύνη σωφροσύνη ἁγνεία καθαρότης· ταῦτα τέκνα τοῦ πνεύματος, κτήματα δὲ ἡμέτερα. μέχρι πότε μαθητὴς τῶν πρώτων στοιχείων; ἄνοιξόν σου τὴν ψυχὴν ὡς δέλτον καὶ συγχώρησον ἡμῖν ἐγχαράξαι μάθημα τέλειον· μὴ ἀεὶ μετὰ τῶν παίδων ψελλίζου, μὴ νηπιώδης τὴν φρένα· ἐρυθριῶ ὑπὲρ σοῦ, ὅτι γηράσας λοιπὸν μετὰ τῶν κατηχουμένων ἐκβάλλῃ ὡς παιδάριον ἄνουν καὶ οὐκ ἐχέμυθον μέλλοντος μυστηρίου λαλεῖσθαι. ἑνώθητι τῷ μυστικῷ λαῷ καὶ μάθε λόγους ἀπορρήτους· φθέγξαι μεθ' ἡμῶν ἐκεῖνα, ἃ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ μετὰ τῶν τελείων Χριστιανῶν ὑμνοῦντα λέγει· ἐπιθύμησον τροφῆς ἐνδυναμούσης ψυχήν· γεῦσαι πόματος καρδίαν εὐφραίνοντος· ἐράσθητι μυστηρίου εἰς νεότητα τοὺς παλαιοὺς ἀοράτως ἀμείβοντος, μίμησαι τὸν Αἰθίοπα τὸν εὐνοῦχον τῆς ζεούσης ἐπιθυμίας· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐπειδὴ τὸν Φίλιππον προσαχθέντα παρὰ τοῦ πνεύματος σύνεδρον ἐπὶ τοῦ ἅρματος ἔλαβεν ὁδοῦ δὲ πάρεργον ἔμαθε μὴ ἀναγινώσκειν μόνον, ἀλλὰ καὶ γινώσκειν τὸν σοφὸν Ἠσαΐαν· ἐγεύσατο δὲ διὰ τῆς ἑρμηνείας ὡς ἀγαθὸς σκύλαξ τοῦ αἵματος [καὶ] τοῦ σφαγέντος ἀμνοῦ, σφοδρῶς τοῦ Φιλίππου καθυλάκτησε, μέχρις οὗ πρὸς τὴν τελείαν αὐτὸν θήραν τῆς ἐν χερσὶ προφητείας ὡδήγησεν· αὐτοσχέδιον δὲ τὸ βάπτισμα ζητήσας

7 cf I Tim 6,11   20sqq cf Act 8,27sqq

P AS L 2 πραϋτάτην ASv 3 πυρεῖον corr in scrib man pr e πυρὶ S: πυρίον P πύριον Av argentum coni Hervetus 4 ἡδέως om v 5 εὐχαριστῆ P 11 post μὴ (alt) add ἧς S 20 ἀμείβοντας AP (sed ras corr α in o) 26 καὶ post ἀμνοῦ (27) coll L, seclusi 27 μέχρισοῦ AS

ἔλαβεν, οὔτε καταγώγιον ἀναμείνας οὔτε πόλιν ἢ κώμην ἢ τόπον ἁγιάσματος ἐκδεξάμενος, λογισάμενος δὲ σωφρόνως, ὅτι πᾶς τόπος τοῦ κοινοῦ δεσπότου καὶ πᾶν ὕδωρ ἐπιτήδειον εἰς τὴν τοῦ βαπτίσματος χρείαν, μόνον ἐὰν εὕρῃ πίστιν τοῦ λαμβάνοντος καὶ εὐλογίαν τοῦ ἁγιάζοντος ἱερέως. μὴ παροξύνῃς τὸν βαπτιστὴν βραδύνων μηδὲ παροργίσῃς αὐτὸν ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀναβαλλόμενος καὶ
424 M. δαπανῶν ἐν ὑποσχέσεσι τὸν ῥέοντα χρόνον, μή ποτέ σου ταῖς ὁμοίαις φωναῖς Ἰωάννου καθίκηται, γέννημά σε ὀνομάζων ἐχίδνης ἢ ἀσπίδα κωφὴν πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἐπᾴδοντος ἀγριαίνουσαν, ἢ τὴν ἀξίνην σοι δείξῃ τεθηγμένην καὶ στίλβουσαν, παρακειμένην τῷ δένδρῳ καὶ τὴν τομὴν ἀπειλοῦσαν.

Αἱρετώτερον ἐν κακῶν ἐκλογῇ ἀξιωθέντα τινὰ τοῦ σωτηρίου λουτροῦ γενέσθαι πάλιν ἐν ἁμαρτήματι ἢ τῆς χάριτος ἀμέτοχον τελευτῆσαι τὸν βίον· τὸ μὲν γὰρ πλημμέλημα τυχὸν καὶ συγγνώμης ἢ φιλανθρωπίας ἀξιωθήσεται, ἧς πολλὴ παρὰ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίς, τὸ δὲ παντάπασιν ἀπηγορευμένην ἔχει τὴν σωτηρίαν ἐξ ἀποφάσεως ὡρισμένης· ὅταν γὰρ ἀκούσω τῆς ἀψευδοῦς φωνῆς λεγούσης Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἂν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, οὐδὲν δύναμαι τοῖς ἀμυήτοις προσδοκῆσαι χρηστόν. τίνος γὰρ ὄντως συγγνώμης δίκαιον τοῖς τοιούτοις μεταδιδόναι, οἳ τὴν βασιλικὴν χάριν ἐνύβρισαν, μὴ δεξάμενοι τὰς ἀποκοπὰς τῶν χρεῶν μηδὲ προσκυνήσαντες τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀσπασάμενοι αὐτεπάγγελτον πρὸς αὐτοὺς ἐλθοῦσαν ἐξ οὐρανῶν, διὰ δὲ τῆς καταφρονήσεως τοῦ δώρου τὸν

9–10 γέννημα – ἐχίδνης cf Matth 3,7; Luc 3,7   9–11 γέννημα – ἀγριαίνουσαν cf Ps 57,5–6   11–12 cf Matth 3,10; Luc 3,9   21–22 Joh 3,3   25–26 alludit famosae Solonis legi quae χρεῶν ἀποκοπή vel σεισάχθεια appellatur cf Arist resp Ath 6,1 et 6,2

P AS L 1 καταγωγίαν Av 2 ante τόπον add τὸν v 18 ἧς – ἐλπίς om sed marg adscr L τῶν ἀγαθῶν: τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ ἡ (S) 19 ἔχειν Av τὴν iter A 21 ἐὰν ASv

δωρησάμενον ἀτιμάσαντες; ψυχὴν ἀφώτιστον καὶ τῇ χάριτι τῆς παλιγγενεσίας μὴ κοσμηθεῖσαν οὐκ οἶδα οὐδὲ εἰ ἄγγελοι μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος ὑποδέχονται. πῶς γὰρ τὴν ἀσφράγιστον, τὴν μηδὲν τῆς δεσποτείας ἐπίσημον φέρουσαν, ἣν εἰκὸς ἐμφέρεσθαι τῷ ἀέρι πλανωμένην καὶ ἀλητεύουσαν καὶ ἀζήτητον ὡς ἀδέσποτον, ἐπιθυμοῦσαν ἀναπαύσεως καὶ μονῆς καὶ μὴ εὑρίσκουσαν, ὀδυρομένην ἀνόνητα καὶ μεταμελουμένην ἄπρακτα ὅμοια τῷ πλουσίῳ, ὃν πορφύρα καὶ βύσσος ἠμφίαζεν, τρυφὴ δὲ παντοία καὶ ἀπόλαυσις ἀβροδίαιτος ἔτρεφεν ὕλην τοῦ ἀσβέστου πυρός.

Ἐθέλω δὲ ὑμῖν εἰπεῖν τινα καὶ λόγον ἀνδρὸς ἀθλίου, ἀποτυχόντος τῆς μεγάλης ἐλπίδος καὶ ζητοῦντος ὕδωρ ἐν ἀνύδρῳ καιρῷ. πρώην γὰρ ἡνίκα ἡ καταδρομὴ τῶν νομάδων Σκυθῶν πολλὴν σὺν τοῖς οἰκοῦσι χώραν ἠφάνισεν, ἐπὶ τῆς Κομαναίων πόλεως ταύτης τῆς ἀστυγείτονος τὰ προάστεια τῶν βαρβάρων ληϊζομένων ἀνήρ τις νέος τῶν εὐπατριδῶν, Ἀρχίας τοὔνομα, ὃν καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς ἠπιστάμην, περιαλγῶν τοῖς τε ἰδίοις καὶ κοινοῖς τῆς πατρίδος κακοῖς ἐξῆλθε τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου ὡς κατοπτεῦσαι ἀκριβῶς, πόσοι μὲν οἱ δῃοῦντες βάρβαροι, τίνα δὲ τὰ συμβαίνοντα πάθη, καὶ περιπεσὼν τοῖς πολεμίοις κατετοξεύθη. πεσὼν δὲ καὶ πρὸς τὸν θάνατον ἐπειγόμενος ὡς εἶχε δυνάμεως ἀνεβόα (καὶ γὰρ ἦν τῶν ἀμυήτων)· ὄρη καὶ νάπαι, βαπτίσατε· δένδρα καὶ πέτραι καὶ πηγαί, δότε τὴν χάριν. καὶ ταῖς οἰκτραῖς φωναῖς ταύταις ἐπετελεύτησεν· ἃς ἡ πόλις μαθοῦσα πλέον τῆς συμφορᾶς τῆς κατὰ τὸν πόλεμον ἀπεθρήνησεν. παρα-

3 cf Luc 16,22 9–10 cf Luc 16,19

P AS L 5 ἦν PA ἢ v εἰκῶς A 8 μεταμελωμένην A μεταμελομένην Sv 8–9 post ἄπρακτα add καὶ L 9 ὁμοία A ὁμοίαν v 12 ad collocationem τινα καὶ λόγον cf GNO III 2 Infant 94,2 16 κομαναίων: sup o superscr ω L (man alt ut vid) κωμανέων P τῆς alt om v 19 περιαλγεῖν v 21 ληοῦντες PAv 27 post ἃς add καὶ v

πλήσιοι δὲ τούτῳ καὶ οἱ παρὰ τῶν νόσων ἀθρόως πιεζόμενοι· ὅταν γὰρ ὁ χθὲς ὑγιαίνων καὶ μακροὺς ἑαυτῷ
425 M. τοὺς χρόνους τῆς ζωῆς διαγράφων πάθῃ τὸ τοῦ παλαιοῦ ματαιόφρονος καὶ λεχθῇ πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς ἀπογνώσεως, ὅτι Ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἡ ψυχή σου τοῦ σώματος λύεται, τότε θόρυβος καὶ κραυγὴ καὶ πάντα ἐν ῥοπῇ καιροῦ ὀξέως ζητεῖται, τὰ σκεύη, τὸ ὕδωρ, ὁ ἱερεύς, ὁ λόγος ὁ πρὸς τὴν χάριν προευτρεπίζων, ὃν ἀπαιτεῖ μὲν ἡ χρεία, ἐπικόπτει δὲ ἡ νόσος σφοδρὸν καὶ ἀνένδοτον ἐργαζομένη τὸ ἆσθμα. καὶ ποιεῖ τὸν θόρυβον τῆς κατὰ πόλεμον συνοχῆς οὐκ ἐλάττονα· πάντες δὲ οἱ κατὰ τὴν οἰκίαν ἀλλήλοις ἀπαντῶντες ἐνρήγνυνται καὶ ὠθισμός ἐστι καὶ ταραχὴ καὶ θροῦς γοώδης καὶ ἄσημος ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ ἀλλήλοις ἐμπλεκομένων δούλων, συγγενῶν, φίλων, τῶν παίδων, τῆς γαμετῆς. ἕως ἔτι τοίνυν καιρὸς εἰρήνης, τὰ καθ' ἑαυτοὺς σωφρόνως διαθώμεθα· ἐν σχολῇ καὶ γαλήνῃ τοῦ βίου δέξασθε τὴν τοῦ Χριστοῦ δωρεάν, ὅτε καὶ ὁ λαμβάνων τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀσύγκριτον εὐεργεσίαν μεθ' ἡδονῆς τῷ καταλόγῳ τῶν υἱοθετουμένων συναριθμεῖται καὶ οἱ γνώριμοι πάντες τὴν ἐκείνου πρὸς τὸ κρεῖττον μεταποίησιν ἐξαίρετον χαρὰν καὶ εὐφροσύνην ποιοῦνται.

Ἀλλὰ δέδοικα, φησί, τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰς ἁμαρτίαν εὔκολον καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν χάριν τῆς παλιγγενεσίας βραδύνω. εὐπρόσωπον μέν σου τῆς δειλίας τὸ πρόσχημα καὶ καλῶς σαυτὸν κατασχηματίζεις τῷ τῆς εὐλαβείας πλάσματι, ἀλλά σοι συντόμως ἐρώτησις προσαχθεῖσα ἀρκέσει προγυμνῶσαι τὴν σκηνὴν εὐκόλως· εἰπὲ γάρ, ὁ δεδοικέναι λέγων τὴν ἁμαρτίαν κατηχού-

5 Luc 12,20

P AS L 8 ἐπισκοτεῖ v 9 ante σφοδρὸν add ὡς (sed del man alt) L 10 πολέμων A 12 ἐρρήγνυνται (S) ἐκρήγνυνται v 13 θρόος v 15 ἕως corr Jaeger ('donec' iam Hervetus): ὡς codd v 17 τοῦ βίου om S δέξασθαι ASL ὁ: οὐ A 27 σύντομος Sv 29 εἰπὲ: ἐπεὶ v

μενος ὑπάρχων, τίνα ἄρα ζῇς βίον, ἀκατηγόρητον ἢ τὸν ἐν ἁμαρτίαις; εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀναμάρτητον, τί δειλιᾷς τὸ βάπτισμα καὶ πρὸ ἐκείνου τηρῶν τὴν νενομοθετημένην ἀκρίβειαν; εἰ δέ σοι ἀκάθαρτος καὶ ἀφύλακτος ἡ ζωή, βραδύνων ἐν ἀνομίαις καὶ τῇ μακρᾷ συνηθείᾳ ἕξιν κτώμενος τοῦ κακοῦ πρόδηλον ὅτι τὴν ἐσχάτην ἀναμένεις ἀναπνοήν, ἵνα τῷ βαπτίσματι παραληφθέντι κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν συντελεσθῇ ἡ ζωή. τοῦτο δέ ἐστι κενὴ καὶ παράδοξος ἐμπορία, οὐ χρυσοῦ καὶ ἐσθῆτος, ἀλλὰ πλήθους ἀνομιῶν, καπηλεία περίεργος τῆς κατὰ ψυχὴν καθάρσεως· καὶ καθάπερ οἱ χοῖροι πηλὸν ἐκ πηλοῦ μετέρχονται καὶ τὸν βόρβορον ἔχουσι φίλον αὐτοῖς ἐνδιαίτημα, οὕτως οἱ ταῖς ἀκαθαρσίαις συζῶντες συνάπτουσιν ἐπαλλήλους τὰς ἀνομίας. ἢ γὰρ τῇ πορνείᾳ μολύνονται ἢ τὴν δυσώνυμον μοιχείαν τεχνάζουσιν ἢ τὴν μέθην ἀσκοῦσι τὸ τῶν πονηρῶν ἐπιθυμιῶν ὑπέκκαυμα ἢ τὰς ἀδελφὰς τούτων καὶ συγγενεῖς ἁμαρτίας ἐπιτηδεύουσι· φοβοῦνται δὲ τὸ βάπτισμα ὡς τῶν ἡδονῶν κώλυμα καὶ τῶν μιαρῶν ἀπολαύσεων ἐποχήν. ὅταν οὖν λέγῃ ὁ προφασιζόμενος προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, ὅτι φοβοῦμαι, πρόδηλός ἐστιν οὐ τὴν ἁμαρτίαν εὐλαβούμενος (ἦ γὰρ ἂν ἔστη τοῦ πλημμελεῖν), ἀλλὰ μακρὰν αὐτῷ γενέσθαι βουλόμενος τὴν ἐν ταῖς μιαρίαις ἀναστροφήν. οἱ δὲ ταύτην ἔχοντες ἐν τῷ βάθει τὴν πονηρὰν γνώμην πρῶτον μὲν οὐδὲ ἀξιοῦνται τῆς χάριτος, ἀλλὰ ταῖς κεναῖς
428 M. ἐλπίσιν ἑαυτοὺς βουκολοῦντες ἀδοκήτως ἀπάγονται ἀψοφητὶ καὶ ἀθρόον ὡς ἐπιβούλου κλέπτου τοῦ θανάτου καταλαμβάνοντος. ἂν δὲ καὶ πλεονάσας ὁ θεὸς τὴν οἰκείαν μακροθυμίαν καὶ ἀγαθότητα καταξιώσῃ τῶν μυ-

P AS L 1 ὑπάρχεις v ante ἢ add ἢ τὸν ἀναμάρτητον v (ex interpretatione Latina Herveti?) 3 νομοθετημένην v 9 καινὴ SLv 12 φίλον om Av αὐτοῖς v 19 ἀποχήν v 20 λέγει Av 22 ἦ – πλημμελεῖν om v ˙ἔστι A 23 μιαρίαις: ἁμαρτίαις Av 26 ἀποβουκολοῦντες ASv 28 ἂν δὲ: ἀλλὰ Av 29 καταξιώσας v

στηρίων τὸν φιλαμάρτητον ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς τοσοῦτον τῆς πραγματείας τὸ κέρδος, ὅσον νομίζουσιν· οἴονται γὰρ εὐθὺς μὲν ὑπανοιχθήσεσθαι τὴν βασιλείαν αὐτοῖς, λήψεσθαι δέ τινα χῶρον ἀγαθῶν γέμοντα θαυμαστῶν καὶ τῶν ἴσων ἀξιωθήσεσθαι τοῖς δικαίοις τιμῶν. τὸ δὲ κενή τίς ἐστιν ἐλπὶς δόξῃ ψευδεῖ τὴν ψυχὴν γοητεύουσα. ὡς γὰρ ἐμοὶ φαίνεται, τριχῇ τὰ τῶν ἀνθρώπων διαιρεθήσεται ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης ζωῆς ὡς γενικώτερον τέως χωρὶς τῶν ὑπομερισμῶν διελθεῖν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔσται τάγμα τῶν ἐπαινετῶν καὶ δικαίων, δεύτερον τῶν οὔτε τιμωμένων οὔτε κολαζομένων, τρίτον τὸ τῶν διδόντων δίκας ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησαν. ποῦ τοίνυν τάξομεν τοὺς ἐντάφιον λαβόντας τοῦ λουτροῦ τὴν εὐεργεσίαν; ἢ πρόδηλον, ὡς ἐν τοῖς δευτέροις καὶ τοῦτο μετὰ συγγνώμης, ἵνα κατὰ τὴν οἰκείαν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν κληροδοτήσωμεν. ὁ γὰρ ὄκνῳ προδοὺς τὰ τῆς ἀρετῆς κατορθώματα οὐκ ἐλεύθερος ζημίας καὶ καταγνώσεως, εἴ γε τὸ ἐθελοκακεῖν ὑπὸ κατηγορίαν ἄγεται καὶ τὸ μισεῖν τὰ καλὰ πρόδηλον ἔχει τῆς πονηρίας τὸν ἔλεγχον.

Τί τοίνυν μέγα κερδανεῖς ἔξω πίπτων τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκείνων, ἃς Ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν; οὐ κολάζομαι, φησίν, οὐδὲ φοβοῦμαι τὰς ἀπειλάς, ἀρκοῦμαι δὲ τῷ μὴ παθεῖν τι δεινὸν μήτε ὡς κατορθώσας τι γενναῖον ἀποδειχθῆναι. ἀνδραπόδου πονηροῦ ἡ προαίρεσις, μυλῶνος ἀξίου καὶ δεσμοῦ καὶ μαστίγων ἐκδῦναι μόνον τὰς τιμωρίας σπουδάζοντος, ἐλευθερίου δὲ δόξης καὶ τῶν ἐκ λαμπρότητος τιμῶν οὐδὲ

22–23 I Cor 2,9

P AS (usque ad 21 κερ[) **(S)** **L** 4 ἀγαθὸν S 5 θαυμάτων S 9 τῶν om v διελεῖν S 10 ἐστι A (corr in ἔσται) v 12 τὸ om ASv 21 κερδαίνεις L 22 post ἃς add ὁ P ἴδεν A 24 τῷ: τὸ A 25 ἀποδεχθῆναι (S) 26 δεσμῶν (S) 27 post μόνον add καὶ P

κατὰ μικρὸν ἀντιποιουμένου. ἐχθρὰ πάντων αὕτη τῶν ἁγίων φωνὴ καὶ ἐναντία τῶν ἀπ' αἰῶνος ὁσίων. ἐκεῖνοι γὰρ ἅπαντες τοὺς ὑπὲρ παρρησίας κινδύνους ἠγάπησαν καὶ παρέσχον τοῖς βουλομένοις τέμνειν καὶ φονεύειν ποικίλως τὸ σῶμα καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν ὀδυνώντων ἐμαλακίσθησαν, ἆθλον τοῦ αἵματος καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν προσδοκῶντες τιμήν. δι' ἐκείνην Ἀβραὰμ τὸν υἱὸν προσταχθεὶς ἔθυσε καὶ Μωϋσῆς ἐνεμόχθει τοῖς δεινοῖς τῆς ἐρήμου καὶ Ἠλίας τὸν ἔρημον ἔζη βίον καὶ ἀθεράπευτον καὶ πάντες προφῆται διῆγον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν θλιβόμενοι κακουχούμενοι· ὑπὲρ ἐκείνης εὐαγγελισταὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου ἔπασχον στίγματα καὶ μάρτυρες ταῖς κολάσεσι ταῖς παρὰ τῶν τυράννων ἐνηγωνίσαντο καὶ πᾶς, εἴ τις ἀληθῶς λογικὸς καὶ εἰκὼν τοῦ θεοῦ καὶ συγγένειαν ἔχων πρὸς τὰ ὑψηλὰ καὶ οὐράνια, οὐδὲ εἶναι βούλεται οὐδὲ συνεγερθῆναι τοῖς ἀναβιωσκομένοις ἀνθρώποις, εἰ μὴ μέλλοι ἐπαινεῖσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ ὡς ἀγαθὸς δοῦλος καί τινων ἀξιοῦσθαι γερῶν. ἐπὶ ταύτῃ τῇ προαιρέσει καὶ ὁ Δαβὶδ τῆς ἐλάφου τὴν δίψαν οἰκεῖον ὑπόδειγμα ποιεῖται τῆς ἑαυτοῦ πρὸς θεὸν ἐπιθυμίας καὶ **429 M.** ἰδεῖν εὔχεται τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ, ἵνα ταῖς νοηταῖς ἐνευφρανθῇ δεξιώσεσι, καὶ Παῦλος [φεύγει] ἐκδυσάμενος τὴν σάρκα ὡς βαρὺ καὶ φορτικὸν ἱμάτιον Ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πάντως ἀμφότεροι φανταζόμενοι τὴν μακαρίαν εὐφροσύνην καὶ ἀμετάβλητον· εἰ δὲ ἐκείνης ἔρως οὐδείς, πάντα ἀληθῶς τὰ ἄλλα κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστὴν Ματαιότης ματαιοτήτων.

11–12 cf Hebr 11,37 12–13 cf Gal 6,17 18–19 cf Matth 25,21sqq 20–22 cf Ps 41,2–3 24–25 Phil 1,23 28 Eccl 1,2

P A(S) L 1 αὐτὴ Av 2 καὶ om A(S)v 4 παρεῖχον v 5 ποικίλος A οὐδένα v τῶν om v ὀδυνόντων (S) ὠδινόντων v 8 ἐκείνων v 10 τὸν: τὴν P 17 ἀναβιωσομένοις v 23 φεύγει delevi: ποθεῖ (S) εὔχεται v 23–24 ἐνδυσάμενος A 24 post ὡς add καὶ v

Φεύγετε τοίνυν, ἄνδρες Χριστιανοί, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, πᾶσαν ἔννοιαν τοιαύτην λῃστῶν καὶ κακούργων ἀξίαν μηδὲ τοῦτο μακαριστὸν ἡγήσησθε τὸ φεύγειν τιμωρίαν, ἀλλ' ἐράσθητε δωρεῶν καὶ στεφάνων, οὓς ὁ θεὸς τοῖς ἀθληταῖς τῆς δικαιοσύνης ηὐτρέπισεν· ἐπιθυμήσατε βαπτίσματος ἀδόλως· λάβετε τὸ τάλαντον καὶ πρόσθετε τὴν ἐργασίαν· οὕτως γὰρ κατὰ τὴν παραβολὴν ἡγεμόνες δέκα γενήσεσθε πόλεων· ὁ δὲ συνταφεὶς τῷ βαπτίσματι ἔκρυψεν εἰς γῆν τὸ τάλαντον καὶ πάντως ἐκείνων ἀκούσεται τῶν πρὸς τὸν ἀργὸν δοῦλον λεχθέντων καὶ ῥᾴθυμον· καλῶς ὁ νεοφώτιστος, ἂν τῇ πίστει συνάψῃ τὴν ἐντολὴν ἐπὶ πλεῖον, οὐδὲν ἔχει τοῦ ἀνεγκλήτου. δεσμώτης ἐτύγχανεν μυρίοις ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος, δεδοικὼς τὸ κριτήριον, τρέμων τῶν εὐθυνῶν τὸν καιρόν· ἦλθεν ἀθρόον βασιλέως φιλανθρωπία, ἤνοιξε τὸ δεσμωτήριον, ἀφῆκε τοὺς πονηρούς· ὁ μὲν δοὺς τὴν χάριν ὑμνείσθω καὶ προσκυνείσθω ὡς ἀγαθότητος περιουσίᾳ σώσας τοὺς τὸ ζῆν οὐκ ἐλπίζοντας, ὁ δὲ γνωριζέτω ἑαυτὸν καὶ ἐν ταπεινότητι διαγέτω, μὴ ὡς κατορθώσας τι διακείσθω, ἐπειδὴ τῶν δεσμῶν ἐλύθη· ἄφεσις γὰρ ἐγκλημάτων τὸν ἔλεον προσμαρτυρεῖ τῷ συγχωρήσαντι, οὐ μὴν εὐδοκίμησιν τῷ ἀφεθέντι. ὁ λαβὼν τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν ὅμοιος στρατιώτῃ νέῳ ὑπόγυον ἐναριθμηθέντι τοῖς ὁπλιτικοῖς καταλόγοις, μηδέπω δὲ μηδὲν ἐπιδειξαμένῳ στρατιωτικὸν ἢ γενναῖον· ὥσπερ οὖν ἐκεῖνος ἀνελόμενος τὴν ζώνην καὶ τὴν χλανίδα ἐμπορπησάμενος οὐκ εὐθὺς ἑαυτὸν ἀριστέα νομίζει οὐδὲ προσιὼν μετὰ παρρησίας τῷ βασιλεῖ ὡς γνώριμος διαλέγεται οὐδὲ χά-

4–5 cf I Cor 9,25 6–7 cf Matth 25,14sqq 7sqq cf Luc 19,12–17 9–11 cf Matth 25,25–30

P A(S) L 3 τὸ: τῷ A 3–4 φυγεῖν S 5 εὐτρέπισεν (S) 6 ἐπιθυμήσατε – ἀδόλως om P 10 ἀκούσει v δοῦλον ἀργὸν coll v 11 καλὸς L 12 ἐπεὶ L 17 καὶ προσκυνείσθω om P 18 τὸ ζῆν: τὴν ζωὴν v 19 καὶ om A(S)v 22 εὐδοκίμησειν A εὐδοκιμήσειν v 23 post ὅμοιος add ἐστι (S)L ὑπόγυιον v 24–25 ἐπιδεδειγμένῳ v 26 ἐνπορπησάμενος P

ριτας αἰτεῖ τὰς τῶν καμόντων καὶ πονεσάντων, οὕτως μηδὲ σὺ τυχὼν τῆς χάριτος οἴου τοῖς δικαίοις συζήσεσθαι καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἀχθήσεσθαι κλῆρον, ἂν μὴ πολλοὺς ὑπομείνῃς ὑπὲρ εὐσεβείας κινδύνους καὶ πολεμήσῃς τῇ σαρκὶ καὶ μετ' ἐκείνης τῷ διαβόλῳ καὶ γενναίως ἀντίσχῃς πρὸς πάντα τὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τοξεύματα. μᾶλλον δέ, εἰ δοκεῖ, αὐτὴν τὴν τοῦ κυρίου φωνὴν τὴν μέλλουσαν ἐπὶ τῆς κοινῆς ἐκφέρεσθαι κρίσεως λάβωμεν τοῦ προκειμένου διδάσκαλον. τί γάρ φησι; Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. διὰ τί; οὐχ ὅτι τὸ ἱμάτιον ἐνεδύσασθε τῆς ἀφθαρσίας οὐδὲ ὅτι τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἐπειδὴ κατωρθώσατε τὴν ἀγάπην. καὶ εὐθὺς ὁ κατάλογος ὑποτέτακται τῶν τραφέντων, τῶν ποτισθέντων, τῶν ἐνδυθέντων. καὶ εἰκότως ὁ ἀπαραλόγιστος κριτὴς οὕτως δικάζει. ἡ χάρις μὲν γὰρ τοῦ δεσπότου δῶρον, ἡ πολιτεία δὲ τοῦ τιμηθέντος κατόρ-
432 M. θωμα· χάριτος δὲ ἧς ἔλαβεν οὐδεὶς μισθὸν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ὀφείλει καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν τῷ βαπτίσματι φωτισθῶμεν, χρεωστοῦμεν τῷ εὐεργέτῃ τὴν εὔνοιαν. εὔνοια δὲ ἡμετέρα πρὸς θεὸν ἡ περὶ τοὺς ὁμοδούλους εὐγνωμοσύνη, ἡ σωτηρία ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλεια. ἀπόθεσθε τοίνυν τὴν ματαίαν γνώμην, οἱ ἐντάφιον τηροῦντες τὸ βάπτισμα, εἰδότες, ὡς ἡ πίστις τὴν ἀδελφὴν ἑαυτῆς, τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν ἐπιζητεῖ, ἧς ἀξιωθείημεν ἀγαθῇ προαιρέσει καὶ βοηθείᾳ θεοῦ, ᾧ πρέπει προσκύνησις νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

10–11 Matth 25,34 11–12 cf I Cor 15,53 12–13 cf Act 22,16 13–15 cf Matth 25,35–36

P A(S) L 2 σοὶ A 4–5 πολεμήσας PA 6 ἀντισχῇς A(S)v 9 λάβομεν A τί γάρ φησι om P 11 post βασιλείαν add ἀποκαταβολῆς κόσμου (sic) P (sec Matth 25,34) 14–15 γραφέντων A 15 ἐνδυσθέντων A 17 δὲ ante πολιτεία coll L (inser man pr) v om PA 20 χρεωστῶμεν A 23 ἀπώθεσθε A 25 ἀδελφὴν: ἐλπίδα A post ἑαυτῆς add ἐλπίδα (S) 26 ante θεοῦ add τοῦ L 27 προσκύνησις νῦν καὶ: πᾶσα δόξα (S) post νῦν add καὶ ἀεὶ L post αἰῶνας add τῶν αἰώνων P

INDICES

INDEX LOCORUM BIBLICORUM ET AUCTORUM QUI IN TESTIMONIIS ADHIBITI SUNT

VERSUS BIBLICI

Vetus Testamentum

LIBRI APOCRYPHI

AUCTORES ECCLESIASTICI ET PROFANI

INDEX SIGLORUM OMNIUM QUAE IN HOC VOLUMINE ADHIBITA SUNT

A	Venetus Marcianus graecus 68: Bapt, Cast
A^m	Mosquensis graecus 215: Diem nat
E	Vaticanus graecus 446: Deit fil, Diem nat
E^a	Parisinus Coislinianus graecus 58: Deit fil
F	Parisinus graecus 1268: Cast
F^l	Florentinus Laurentianus plutei 4,4: Diem nat
H^a	Parisinus graecus 1176: Deit fil
I	Constantinopolitanus παναγίας καμαριωτίσσης 10: Diem nat
L	Lugdunensis Batavorum Gronovianus 12: Diem nat, Bapt, Cast
M	Mediolanensis Ambrosianus graecus C 135 inf: Deit fil, Diem nat, Pent
O	Monacensis graecus 370: Deit fil, Diem nat
P	Vaticanus Pii II graecus 4: Bapt, Cast
Q	Taurinensis graecus C I 11: Cast
Q^a	Venetus Marcianus graecus VII 25: Deit fil
R^a	Parisinus graecus 584 A: Deit fil
R^b	Vaticanus graecus 555: Deit fil
S	Vaticanus graecus 1907: Deit fil, Diem nat, Bapt, Pent, Cast
T	Parisinus graecus 1458: Deit fil
T^r	Constantinopolitanus ἁγίας τριάδος 89: Diem nat
V^p	Vaticanus Palatinus graecus 245: Pent
V^u	Athous Vatopediu 73: Deit fil, Diem nat
W	Vindobonensis theologicus graecus 42: Deit fil, Pent
Z	Vaticanus graecus 1433: Deit fil, Pent, Cast
Π	Parisinus graecus 1171: Diem nat